

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK ROMANINDA İKTİDAR MÜCADELESİ
(1923-1980)

DOKTORA TEZİ

HÜSEYİN BÜLENT OSKAY

İSTANBUL 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK ROMANINDA İKTİDAR MÜCADELESİ
(1923-1980)

DOKTORA TEZİ

HÜSEYİN BÜLENT OSKAY

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. MUHAMMET GÜR

İSTANBUL 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖN SÖZ	VI
ÖZET	X
ABSTRACT.....	XI
KISALTMALAR	XII
1. GİRİŞ	1
1.1. İktidar Olgusunun Niteliği ve Kapsamı	1
1.1.1. Siyasal İktidar	3
1.1.2. Gayri Meşrû İktidarlar / Oligarşiler ve Darbe İktidarları	5
1.1.3. Mikro İktidarlar	6
1.1.4. Yerel İktidarlar.....	6
1.1.5. Sosyo-Psikolojik İktidar	6
1.2. Roman Sanatının İktidar ve İdeoloji ile Münasebeti.....	7
1.3. Cumhuriyet Dönemi Sosyal ve Siyasal Değişmeler Karşısında Türk Romani.....	16
1.3.1. 1923-1950 Dönemi	17
1.3.2. 1950-1960 Dönemi	20
1.3.3. 1960-1980 Dönemi	24
2. MONARŞİ YANLILARI – MEŞRUTİYET YANLILARI ARASINDAKİ İKTİDAR MÜCADELESİ (1839-1918).....	31
2.1. Yakup Kadri Karaosmanoğlu - <i>Hüküm Gecesi</i> (1927)	32
2.2. Sadri Etem Ertem - <i>Çıkrıklar Durunca</i> (1929)	36
2.3. Sadri Etem Ertem - <i>Bir Varmış Bir Yokmuş</i> (1933).....	39
2.4. Mithat Cemal Kuntay - <i>Üç İstanbul</i> (1938)	43
2.5. Reşat Nuri Güntekin- <i>Değirmen</i> (1944).....	48
2.6. Reşat Nuri Güntekin - <i>Miskinler Tekkesi</i> (1946)	52
2.7. Nahid Sırrı Örik - <i>Sultan Hamit Düşerken</i> (1947)	55
2.8. Ahmet Hamdi Tanpınar - <i>Saatleri Ayarlama Enstitüsü</i> (1961)	61
2.9. Sâmîha Ayverdi - <i>İbrahim Efendi Konağı</i> (1964).....	68
2.10. Melih Cevdet Anday - <i>Aylaklar</i> (1965)	71
2.11. Münevver Ayaşlı - <i>Pertev Bey ve Üç Kızı - İki Kızı - Torunları</i> (1968, 1969).....	74

2.12. Kemâl Tahir - <i>Kurt Kanunu</i> (1969).....	76
2.13. Ahmet Hikmet Müftüoğlu - <i>Gönül Hanım</i> (1971).....	78
2.14. Kemâl Tahir - <i>Bir Mülkiyet Kalesi</i> (1977)	81
2.15. Monarşi Yanlıları – Meşrutiyet Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesi Temalı Romanların Değerlendirmesi	84
3. SALTANAT/HİLAFET YANLILARI - ULUS DEVLET YANLILARI ARASINDAKİ İKTİDAR MÜCADELESİ (1918-1923).....	87
3.1. Halide Edip Adıvar - <i>Ateşten Gömlek</i> (1923)	88
3.2. Halide Edip Adıvar - <i>Vurun Kahpeye</i> (1926)	90
3.3. Yakup Kadri Karaosmanoğlu - <i>Sodom ve Gomore</i> (1928)	92
3.4. Mehmet Rauf - <i>Halâs</i> (1929)	95
3.5. Kemâl Tahir - <i>Esir Şehrin İnsanları</i> (1956).....	99
3.6. Fikret Arıt - <i>Hep Bu Topraklar İçin</i> (1961)	101
3.7. Nazım Hikmet Ran - <i>Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim</i> (1962).....	105
3.8. İlhan Tarus - <i>Hükümet Meydanı</i> (1962)	107
3.9. Kemâl Tahir - <i>Esir Şehrin Mahpusu</i> (1962)	110
3.10. Tarık Buğra - <i>Küçük Ağa</i> (1963).....	112
3.11. Tarık Buğra - <i>Firavun İmanı</i> (1976)	116
3.12. Kemâl Tâhir – <i>Bir Mülkiyet Kalesi</i> (1977)	122
3.13. Saltanat/Hilafet Yanlıları – Ulus Devlet Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesi Temalı Romanların Değerlendirmesi	125
4. LAİK ULUS DEVLET YANLILARI – GELENEKSEL TOPLUM FORMLARI YANLILARI ARASINDAKİ İKTİDAR MÜCADELESİ (1923-1950).....	126
4.1. Reşat Nuri Güntekin - <i>Yeşil Gece</i> (1928).....	127
4.2. Halide Edip Adıvar - <i>Zeyno'nun Oğlu</i> (1928)	134
4.3. Peyami Safa - <i>Fatih Harbiye</i> (1931).....	137
4.4. Falih Rıfkı Atay - <i>Roman</i> (1932)	142
4.5. Yakup Kadri Karaosmanoğlu - <i>Yaban</i> (1932)	147
4.6. Yakup Kadri Karaosmanoğlu - <i>Ankara</i> (1934).....	151
4.7. Memduh Şevket Esendal - <i>Ayaşlı ile Kiracıları</i> (1934).....	155
4.8. Halide Edip Adıvar - <i>Sinekli Bakkal</i> (1936)	160
4.9. Yakup Kadri Karaosmanoğlu - <i>Bir Sürgün</i> (1937).....	163
4.10. Reşat Enis Aygen - <i>Afrodite Buhurdanında Bir Kadın</i> (1938).....	166
4.11. Sabahattin Ali - <i>İçimizdeki Şeytan</i> (1940).....	169
4.12. Hüseyin Nihal Atsız - <i>Dalkavuklar Gecesi</i> (1941)	173
4.13. Vedat Nedim Tör - <i>Resim Öğretmeni</i> (1943).....	175

4.14. Halide Edip Adıvar - <i>Sonsuz Panayır</i> (1946)	178
4.15. Reşat Nuri Güntekin – <i>Miskinler Tekkesi</i> (1946).....	182
4.16. Ahmet Hamdi Tanpınar - <i>Huzur</i> (1949).....	184
4.17. Reşat Enis Aygen - <i>Ağlama Duvarı</i> (1949)	190
4.18. Yakup Kadri Karaosmanoğlu - <i>Panorama</i> (I.Cilt, 1950; II.Cilt, 1954)....	192
4.19. İlhan Tarus - <i>Yeşilkaya Savcısı</i> (1955).....	195
4.20. Yaşar Kemal - <i>Teneke</i> (1955)	197
4.22. Hüseyin Nihal Atsız - <i>Z Vitamini</i> (1959)	204
4.23. Reşat Nuri Güntekin - <i>Kavak Yelleri</i> (1961).....	207
4.24. Nâzım Hikmet Ran- <i>Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim</i> (1962).....	211
4.25. Melih Cevdet Anday – <i>Aylaklar</i> (1965).....	214
4.26. Kemâl Bilbaşar - <i>Cemo</i> (1966)	216
4.27. Kemâl Tahir - <i>Bozkırdaki Çekirdek</i> (1967).....	219
4.28. Münevver Ayaşlı – <i>Pertev Bey, Üç Kızı, İki Kızı ve Torunları</i> (1969)...	224
4.29. Kemâl Tahir - <i>Kurt Kanunu</i> (1969)	228
4.30. Kemal Bilbaşar - <i>Yeşil Gölge</i> (1970)	231
4.31. Sevgi Soysal- <i>Yürümek</i> (1970).....	235
4.32. Demirtaş Ceyhun - <i>Asya</i> (1970).....	238
4.33. Kemâl Tahir - <i>Yol Ayrımı</i> (1971)	241
4.34. Adalet Ağaoğlu – <i>Ölmeye Yatmak</i> (1973)	246
4.35. Rıfat Ilgaz- <i>Karartma Geceleri</i> (1974)	250
4.36. Mustafa Necati Sepetçioğlu - <i>Cevahir İle Sadık Çavuş'un Buğday Kamyonu</i> (1977)	253
4.37. Laik Ulus Devlet Yanlıları - Geleneksel Toplum Formları Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesi Temalı Romanların Değerlendirmesi	258

5. DEVLETÇİ SEKÜLER SEÇKİNLER – GELENEKÇİ LİBERAL DEMOKRATLAR ARASINDAKİ İKTİDAR MÜCADELESİ (1950-1960) .. 260

5.1. Yakup Kadri Karaosmanoğlu – <i>Panorama</i> (II.C, 1954).....	260
5.2. Orhan Kemal - <i>Bereketli Topraklar Üzerinde</i> (1954).....	263
5.3. Samim Kocagöz - <i>Yılan Hikâyesi</i> (1954).....	266
5.4. Talip Apaydın - <i>Sarı Traktör</i> (1958).....	268
5.5. Fakir Baykurt - <i>Yılanların Öcü</i> (1959).....	270
5.6. Yaşar Kemal - <i>Ortadirek</i> (1960)	274
5.7. Ahmet Hamdi Tanpınar – <i>Saatleri Ayarlama Enstitüsü</i> (1961).....	277
5.8. Attilâ İlhan - <i>Kurtlar Sofrası</i> (1963)	280

5.9. Şevket Süreyya Aydemir - <i>Toprak Uyanırsa</i> (1963)	282
5.10. İlhami Bekir Tez – <i>Herhangi Bir Roman Kitabıdır</i> (1965)	285
5.11. Fakir Baykurt - <i>Amerikan Sargısı</i> (1967).....	287
5.12. Münevver Ayaşlı – <i>Pertev Bey İki Kızı ve Torunları</i> (1969).....	290
5.13. Demirtaş Ceyhun – <i>Asya</i> (1970)	294
5.14. Samim Kocagöz - <i>İzmir'in İçinde</i> (1973)	295
5.15. Attilâ İlhan - <i>Bıçağın Ucu</i> (1973)	299
5.16. Attila İlhan - <i>Sırtlan Payı</i> (1974)	302
5.17. Vedat Türkali - <i>Bir Gün Tek Başına</i> (1975).....	306
5.18. Ahmet Say - <i>Kocakurt</i> (1976)	308
5.19. Tarık Buğra - <i>Dönemeçte</i> (1978)	312
5.20. Attilâ İlhan - <i>Yaraya Tuz Basmak</i> (1978)	316
5.21. Ayla Kutlu - <i>Kaçış</i> (1979).....	319
5.22. Devletçi Seküler Seçkinler – Gelenekçi Liberal Demokratlar Arasındaki İktidar Mücadelesi Temalı Romanların Değerlendirilmesi	324

6. STATÜKOCU OLİGARŞİ, EYLEMCİ SOL, MİLLİYETÇİ/ MUKADDESATÇI CEPHE ARASINDAKİ İKTİDAR MÜCADELESİ (1960- 1980)..... 326

6.1. Hekimoğlu İsmail - <i>Minyeli Abdullah</i> (1967)	330
6.2. Oğuz Atay - <i>Eylembilim</i> (1970)	334
6.3. Melih Cevdet Anday- <i>Gizli Emir</i> (1970)	338
6.4. Çetin Altan - <i>Büyük Gözaltı</i> (1972)	342
6.5. Oğuz Atay - <i>Tutunamayanlar</i> (1972).....	345
6.6. Yusuf Ziya Bahadın - <i>Güllüceyi Sel Aldı</i> (1972).....	351
6.7. Sevgi Soysal – <i>Yenişehirde Bir Öğle Vakti</i> (1973)	354
6.8. Adalet Ağaoğlu - <i>Ölmeye Yatmak</i> (1973)	357
6.9. Emine Işın - <i>Sancı</i> (1974)	360
6.10. Erdal Öz- <i>Yaralı</i> (1974).....	364
6.11. Çetin Altan - <i>Bir Avuç Gökyüzü</i> (1974)	367
6.12. Fûzan - <i>47'liler</i> (1974).....	370
6.13. Tarık Dursun K. - <i>Gün Döndü</i> (1974).....	374
6.14. Sevgi Soysal - <i>Şafak</i> (1975)	377
6.15. İrfan Yalçın - <i>Pansiyon Huzur</i> (1975)	381
6.16. Çetin Altan - <i>Viski</i> (1975)	383
6.17. Bahaeddin Özkı - <i>Sokakta</i> (1975).....	386

6.18. Oktay Rıfat - <i>Bir Kadının Penceresinden</i> (1976)	389
6.19. Sevinç Çokum- <i>Zor</i> (1976)	392
6.20. Demir Özlü - <i>Bir Uzun Sonbahar</i> (1976).....	396
6.21. Pınar Kür - <i>Yarın Yarın</i> (1976)	400
6.22. Samim Kocagöz - <i>Tartışma</i> (1976).....	403
6.23. Erhan Bener - <i>Yalnızlar</i> (1977).....	406
6.24. Yavuz Bahadıroğlu - <i>Yolbaşı</i> (1977).....	408
6.25. Ferit Edgü - <i>O/Hakkâri 'de' de Bir Mevsim</i> (1977).....	411
6.26. Aysel Özakın - <i>Alnında Mavi Kuşlar</i> (1978).....	414
6.27. Adalet Ağaoğlu - <i>Bir Düğün Gecesi</i> (1979)	416
6.28. Tarık Buğra - <i>Gençliğim Eyvah</i> (1979).....	420
6.29. Satükocu Oligarşi, Eylemci Sol, Milliyetçi/ Mukaddesatçı Cephe Arasındaki İktidar Mücadelesi Temalı Romanların Değerlendirmesi	426
SON SÖZ	428
EKLER	435
Ek 1: 1923-1980 Yılları Arasında Yayımlanan Romanlarda, İktidar Mücadelesinin Grafiklerle İfadesi	435
İNCELENEN ESERLER	438
KAYNAKÇA	444

ÖNSÖZ

1923-1980 zaman aralığı, 600 yıllık imparatorluğun son bulup bu imparatorluğun külleri üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik, laik, üniter hukuk devleti olma yolunda, “oluş” aşamasının tüm sancılarını içeren süreci kapsamaktadır.

1923 itibariyle Cumhuriyet rejimi, rejime süreklilik katacak kurum, kuruluş, kültür ve yetişmiş insan faktöründen yoksun olduğu gibi, kökeni yüz yıl öncesine dayanan ve Üç Tarz-ı Siyaset nitelemesi ile maruf, “millî varlığın niteliği nedir ve ne olmalıdır?” tartışmalarının süregeldiği sosyal ve siyasal bağlam üzerine kurulmuştur.

Anadolu'da başlayan Millî Mücadele; yalnız Anadolu yurdu ve Türk milleti realitesinden hareketle başarıya ulaştırılmıştır. 1923'te Cumhuriyet'i ilan eden asker, bürokrat ve küçük burjuvadan oluşan kurucu irade, Muasır/Çağdaş bir ulus devlet kurmayı amaç edinmiştir.

Kurucu irade, İttihat ve Terakki iktidarının hâkim politik unsuru olan yayılmacı Türkçülük; dinsel kurum ve gelenekleri, iktidar yapılanmasında belirleyici kılmayı amaçlayan İslamcılık akımları arasındaki çatışmayı; Batıcılık lehinde sonuçlandırırken Turan mefkûresi ile malûm yayılmacı Türkçülük, Türk vatandaşlığı şeklinde revize edilmiş; laiklik ilkesi ile din, siyaset belirleyici vasfından arındırılmıştır.

“Muâsır Millî Devlet” olma ülküsü yeni devletin temel şiarıdır. Bu devletin millîlik niteliği Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik; muasırlık niteliği Laiklik, Cumhuriyetçilik, İnkılapçılık ilkeleri üzerinden kurgulanmıştır.

Bu ilkeler, teokratik nitelikteki altı asırlık imparatorluk yaşamı boyunca, kökleşmiş ve geleneksel hâle gelmiş sosyal-kültürel yaşam ve müessese formlarını içselleştiren toplumun hemen adapte olacağı ilkeler olmadığından, Cumhuriyet'in iktidar kurgusu ile toplum katmanları arasında çatışmalar da kaçınılmaz olmuştur.

Kurucu iradenin statükocu zorlamasıyla, muhafazakâr muhalefetin sözcülüğünü üstlenmiş Terakkiperver Fırka'nın kapatılması (1925); liberal özellikteki Serbest Fırka'nın kendini feshetmesi (1930), Cumhuriyet'in henüz ilk on yılında iktidar olgusunun mahiyeti üzerine siyasal ve toplumsal mutabakat sağlanmadığının ilk belirtileridir.

Çok partili sürecin ilk siyasal iktidarı olan “gelenekçi liberal” Demokrat Parti (DP)'nin “devletçi seküler seçkin” tabanı temsil eden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile girdiği iktidar mücadelesi; DP'nin statükocu sivil ve askeri bürokrasi tarafından

iktidardan düşürülmesi ile son bulmuştur. Bu durum, yaklaşık kırk yıllık süreçte dahi iktidarın niteliği hususunda toplumsal mutabakat sağlanamadığının bir diğer göstergesidir.

1961 Anayasası'nın getirdiği sendikalaşma, dernekleşme, toplantı ve gösteri özgürlüğü gibi haklar, siyasal ve sosyal hayatı daha hareketli hale getirir. Solda, Türkiye İşçi Partisi (TİP); sağda, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP, 1969'da MHP) ve Milli Nizam Partisi (MNP), Türkleşmek – İslamlaşmak – Muasırlaşmak fikrinin ayrı siyasal müesseselerde kurumlaşmış halidirler. Bu iç dinamiklere, Soğuk Savaş, 1968 gençlik hareketleri gibi dış dinamikler de eklenince; Türkiye'deki gergin siyasal ve toplumsal atmosfer, 12 Mart'a giden süreçte kitlesel çatışma halini almıştır. Ara Rejim (1971-1973) ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri (I-II-III.MC-1975-1980) dönemleri de; iktidar mücadelesinin tarafları arasında uzlaşmanın sağlanamadığı kaotik dönemlerdir.

Siyasal perspektifleri ne olursa olsun, Türk romancılarının büyük bir kısmı, yakın tarihte yaşanmış iktidar mücadelelerinden doğrudan veya dolaylı etkilenmişler; duygu, düşünce ve izlenimlerini eserlerine yansıtmışlardır.

Türk Romanında İktidar Mücadelesi (1923-1980) adlı çalışmada, anılan süreç içerisinde yayımlanmış; temasında doğrudan veya dolaylı olarak iktidar mücadelelerine yer vermiş 101 roman incelenmiştir. Realitede yaşanmış iktidar mücadelelerinin kurgusal bir metin türü olan roman sanatına yansımaları, fert – toplum ve siyasal kurumlar bağlamında incelenerek iktidar mücadelelerine dair farklı bir perspektif ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışma; yöntemi ve tezi açısından orijinal niteliğe sahiptir. İktidar mücadelelerini konu edinen romanlar, tarihsel veya kanonik bir tasnif içerisinde değil; değindikleri iktidar mücadelelerinin karşıt ideolojideki tarafları düzleminde tasnif edilmiştir. Bu yöntem, romanlara yansıyan iktidar mücadelelerine çok yönlü bakabilme imkânı sağlamıştır. Çalışma, Türk romanına yansıyan iktidar mücadelelerinin temelinde “Üç Tarz-ı Siyaset” tartışmalarının olduğu fikrini ileri sürmekle de orijinal bir teze sahiptir.

Tez, giriş ile beraber 6 bölümden oluşmaktadır. İncelemenin Giriş bölümü, 3 kısımdan oluşmaktadır. 1.kısımda, iktidar olgusunun niteliği ve kapsamı; 2.kısımda, roman sanatının iktidar olgusu ve ideoloji ile münasebeti; 3.kısımda, Cumhuriyet dönemi sosyal ve siyasal değişimler karşısında Türk romanı değerlendirilmiştir.

1. bölüm olan Giriş kısmından sonra araştırmanın inceleme kısmı, 5 bölümden oluşmaktadır.

2. Monarşi Yanlıları– Meşrutiyet Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesi (1839-1918).
3. Saltanat/Hilafet Yanlıları – Ulus Devlet Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesi (1918-1923)
4. Laik Ulus Devlet Yanlıları- Geleneksel Toplum Formları Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesi (1923-1950)
5. Devletçi Seküler Seçkinler – Gelenekçi Liberal Demokratlar Arasındaki İktidar Mücadelesi (1950- 1960)
6. Statükocu Oligarşi, Eylemci Sol, Milliyetçi/Mukaddesatçı Cephe Arasındaki İktidar Mücadelesi. (1960-1980)

Her temanın başlangıcında, dönemin siyasal ve sosyal bağlamı göz önüne alınarak iktidar mücadelesine konu olan taraflar hakkında özet bir bilgi verilmiş ve yine her tematik incelemenin sonunda, incelenen romanlar hakkında toplu değerlendirme yapılmıştır.

Bir edebiyat eserinin en belirleyici ögesi, eserin yaratıcısıdır. Her yazarın entelektüel birikiminde; aile ilişkileri, yetiştiği sosyal çevre, inanç, eğitim, tecrübe gibi değişkenlerin payı vardır. Yazar zihniyetinin oluşmasını sağlayan bu değişkenlerden biri veya birkaçı romanlara belirgin bir şekilde yansıyabilmektedir. Bu sebeple eserler, yalnız kendi içinde dilsel bir bildiri olarak değil; tarihsel, biyografik ve sosyolojik okumalara da tâbi tutularak devir – şahsiyet -eser bağlamında incelenmiştir.

Tezin sonuç bölümünde, genel bir değerlendirme yapılmış; incelenen romanlara yansıyan iktidar mücadelelerinin dönemsel ve tematik yansımaları grafiklerle gösterilmiştir.

Çalışma, Prof. Dr. Muhammet Gür'ün *Edebî Eserlerde İktidar Mücadelesi (Tanzimat Dönemi 1860-1895)* adlı doçentlik çalışmasının üçüncü halkasını oluşturmaktadır. Çalışmanın ikinci halkası, Prof. Dr. Muhammet Gür yönetiminde, Murat Tan tarafından hazırlanan *Edebî Eserlerde İktidar Mücadelesi (1896-1923)* adlı doktora çalışmasıdır. Adı geçen iki çalışma; roman, öykü ve tiyatro türlerinde iktidar mücadelelerini konu edinmektedirler. Bu çalışmada, yalnızca roman türüne yansıyan iktidar mücadeleleri incelenmiştir.

Cumhuriyet dönemi Türk romanında, iktidar mücadelesine dair müstakil bir akademik çalışma yoktur. Fethi Naci'nin *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme* adlı çalışması, roman türünün tanımı, Türkiye'de ortaya çıkış ve gelişimi; türün

1980'e kadar sosyal- siyasal kırılmalar eşliğinde panoramasını çizen ufuk açıcı bir çalışmadır. Fethi Naci, bir eleştirmendir; akademik olma iddiası taşımayan çalışmasında, Marksist estetik ve toplumcu gerçekçi bakış açısını temel almış ve İslamî, Milliyetçi tezi olan romanlara hemen hiç yer vermemiştir.

Alemdar Yalçın'ın *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı-1920-1946* ve aynı çalışmanın ikinci cildi olan *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı-1946-2017* adlı çalışması, eleştirel bir çalışmadır; romanların tespit edilmesinde, romanların sanatsal açıdan yeterliliği ölçüt alınmıştır. Ayrıca anılan çalışma, köy romanı, işçi romanı, eylemci sol, ülkücülük, siyasal İslam gibi kanonik tasnif yöntemi ile bu çalışmadan farklı bir nitelik arz etmektedir.

Selim Somuncu'nun *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji* adlı çalışması, iktidar ve roman ilişkisine kuramsal ve retorik açıdan yaklaşan; bu yaklaşımı kısıtlı sayıdaki örnek metinler üzerinden yapan bir çalışmadır.

Murat Koç'un hazırladığı *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)* adlı doçentlik çalışması, tek bir siyasî oluşumun Türk romanına yansımaları konu edinmektedir. Salih Koralp Güreşir tarafından hazırlanan *Türk Romanında Osmanlı Hanedanı ve Saray (1871-1960)* adlı doktora çalışması; Osmanlı saray çevresinin temel unsurları olan hanedan üyeleri, devlet adamları, harem çevresi ve din adamları arasındaki iktidar mücadelelerine değinmekle beraber, çalışmanın temel eksenini romanlara yansıyan Osmanlı Hanedanı imajı üzerinedir.

Çalışmanın sınırlandırılması hususunda öneri ve görüşlerinden faydalandığım Prof. Dr. Emel Kefeli; tez izleme komitesi üyeliğini kabul etme lütfunu gösteren Prof. Dr. Ahmet Kanlıdere'ye ayrı ayrı teşekkür ederim. Tez konusunu tavsiye edip her yanılığ ve tereddüdümde, nahif rötuşlarıyla sistemli ve derli toplu çalışma bilincini telkin eden danışman hocam Prof. Dr. Muhammet Gür'e sonsuz minnettarlığımı ve teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Hüseyin Bülent OSKAY

ÖZET

Edebiyat ve kültür tarihi ile düşünce, toplum ve siyaset tarihi arasında yakın bir ilişki vardır. Büyük şair, yazar ve mütefekkirler; eserleri vasıtasıyla yaşadıkları dönemin sosyal ve siyasal olaylarına ışık tutarlar. Böylece hem yaşadıkları nesile ve hem de gelecekteki nesillere değişik fikir perspektifleri kazandırırılar.

1923-1980 arası dönem, Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan; Tek Parti İktidarı, II. Dünya Savaşı, Çok Partili Siyasal Süreç, Soğuk Savaş, 68 kuşağı gençlik hareketleri, 27 Mayıs İhtilali, 12 Mart Muhtırası gibi sosyal ve siyasal oluşum, dönüşüm ve kırılmaların art arda yaşandığı dönemdir.

Toplumun bir ferdi olmalarının yanı sıra, ortalamanın üstünde entelektüel birikime ve birikimlerinin temellendirdiği dünya görüşüne sahip roman yazarları da, ait oldukları toplumun sosyal ve siyasal dönüm noktalarını kendi perspektiflerinden romanlarına yansıtmışlardır.

Türk Romanında İktidar Mücadelesi (1923-1980) adlı çalışmada; Türkiye'de yaşanmış iktidar mücadelelerinin roman sanatına doğrudan ve/veya dolaylı yansımaları; siyasal kurumlar, siyasal dönemler, toplum ve birey değişkenleri de göz önüne alınarak geniş bir perspektifte incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İktidar Mücadelesi, Türk Romanı, Cumhuriyet Dönemi, Tek Parti Dönemi, Demokrat Parti, Üç Tarz-ı Siyaset, 27 Mayıs İhtilali, 12 Mart Muhtırası.

ABSTRACT

There is close relation between the history of literature and culture and history of thought, society and politics. Great poets, writers and thinkers shed light on the social and political events of their period through their works. In this way, they give different perspectives of ideas to both the generation they live in and to future generations.

The period between 1923-1980 started with the proclamation of the Republic. During this period, social and political transformations and collapses were experienced one after another. Such as the Single Party Period, World War II, the Multi-Party Political Process, the Cold War, 68-generation youth movements, the May 27th coup d'état and the March 12 memorandum.

In addition to being a member of the society, novelists who have an above-average intellectual knowledge and a worldview based on knowledge reflected their social and political thoughts in their novels.

In this study titled Power Struggle in Turkish Novel (1923-1980); direct and / or indirect reflection of power struggles reflected in Turkish novel has been analysed by taking political institutions, political periods, society and individual variables into consideration.

Keywords: Struggle for Political Power, Turkish Novel, Republic Period, Single Party Period, Democrat Party, Three Styles of Politics, May 27th coup d'état, March 12th Memorandum.

KISALTMALAR

A. Ü.	: Ankara Üniversitesi
A.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi
bkz.	: bakınız
bs.y.	: baskı sayısı yok
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
ed.	: Editör
hızl	: hazırlayan
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nu.	: numara
ör.	: örnek
Prof.	: Profesör
s.	: sayfa
S.	: Sayı
t.y.	: baskı tarihi yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
Yrd.	: Yardımcı

1. GİRİŞ

İktidar olgusu, sosyal-siyasal bir olgu olmakla beraber; ekonomik-demografik, kültürel, askerî vb. dinamiklere bağlı olarak süreç içerisinde değişkenlikler gösteren çok yönlü bir kavramdır. Bu sebeple kurgu eserlere yansıyan iktidar olgusu da siyasal, toplumsal, bireysel ve retorik açıdan farklılıklar arz etmektedir.

Bu bölümde, iktidar olgusunun niteliği ve kapsamı, çalışmada iktidar olgusuna hangi perspektiflerden yaklaşıldığı; 1923-1980 zaman aralığında Türkiye’de sosyal ve siyasal değişikliklerin Türk romanına yansımaları incelenmiştir.

1.1. İktidar Olgusunun Niteliği ve Kapsamı

Şemsettin Sâmî, *Kâmus-ı Türki*’de iktidar kelimesini; güç yetme, yapabilme, muktedir olma, takat yetirme olarak tanımlamaktadır.¹

O işi yapmaya iktidarım yoktur, cümlesinde bir yetenek/donanım (ability/equipment); Bu iş, onun yed-i iktidarında değildir, cümlesinde bir kapasite/potansiyel (capacity/potantiel); IV.Murat’ın mutlak iktidarı 1630’da başlar cümlesinde ise yetki - otorite / güç (authority, power) söz konusudur.

Bertrand Russel, 1938’de kaleme aldığı *Power* adlı eserinde iktidar kavramına: “İktidar, en geniş anlamıyla gerek insan gerek insandan başka şey olarak dış dünya üzerinde istenilen etkileri yaratma gücüne sahip olma[ktır]”,² şeklinde tanımlama getirir.

Bu tanım, iktidarın biçimlendirici yönünü (formative) gösterir ve siyasal iktidarın alanına girer. Siyasal iktidar ise, tarihin belgelerle izlenen dönemlerinden 20.yüzyıla kadar, ekonomik değişimler ve sosyal hayatın gereklikleri ile değişik formlara girmiştir.

Bedia Akarsu, iktidarı, “fiziksel, düşünsel ve ahlakî bir etki yapabilme ya da etkiye direnebilme yeteneği; bir şeyin yapılmasını yasayla, mutabakatla değil de, baskı yoluyla sağlayan erk” olarak tanımlar. Ahmet Cevizci, iktidarı, “etkide ya da eylemde bulunma imkânı veren hukukî, siyasal yahut ahlakî güç; A’nın B’yi, B’nin yapmayı tercih etmediği bir şeyi yapmaya zorlama gücü” olarak tanımlar.³

Yukarıda verilen tanımlamalarda, iktidar olgusuna dair üç ortak nitelik ortaya çıkmaktadır: Yetki, Güç, Otorite. Bu üç ortak niteliğin felsefî karşılığı “hegemonya”, hegemonyanın nesnesi ise toplumdur. İktidar olgusu, tıpkı roman sanatı gibi son tahlilde

¹ Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, Enderun Kitabevi, (bs.y.), İstanbul 1989, s.140.

² Bertrand Russel, *İktidar*, (çev. Mete Ergin), Cem Yayınevi, 1.baskı, İstanbul 2004, s.247.

³ Selim Somuncu, *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji*, HECE Yay., 1.baskı, Ankara 2015, s.31.

fert ve toplumda etki yaratmaya yönelik bir paradigmaya sahiptir. Ayrıca, iktidar olgusunun da romanın da bağlamı, zaman tarafından kuşatılmıştır.

İktidar olgusunun nesnesinin tüm kurum ve kuruluşları ile toplum oluşu; olguyu, sosyolojinin temel kavramlarından biri haline getirmektedir. Diğer sosyolojik ögeler gibi iktidar olgusu da diyalektik bir süreç içerisinde başkalaşır, statik değil devingendir; toplumun her kesiminin düşünce ve duygu dünyasını değişik parametrelerde etkilemesi kaçınılmazdır. Russel, iktidar olgusunu çok yönlü ve toplumun diğer katmanlarıyla iç içe nitelikte değerlendirir.

“Fizikte nasıl enerji temel kavramsa, aynı şekilde sosyolojide de iktidarın temel kavram olduğunu kanıtlamaya çalışacağım. Enerji, nasıl çeşitli biçimler alıyorsa; iktidarın da aynı şekilde servet, silah gücü, sivil makamlar, düşünceye söz geçirme gibi biçimleri vardır. Bunların hiçbiri ötekine üstün sayılamayacağı gibi, bu biçimlerin hiçbiri ötekileri kendinden türetmiş değildir. İktidarın bir biçimini, diyelim serveti, ötekilerden ayrı olarak incelemeye kalkışmak ancak yarım bir başarı sağlar. Tıpkı enerjinin bir biçimini, öteki biçimleri dikkate almadan incelemenin yetersiz kalacağı gibi. Servet, nasıl askerî iktidarın ya da düşünce üzerinde etki kurmanın sonucu olabilirse; aynı şekilde askerî iktidar ve düşünce üzerinde iktidar da servetin sonucu olabilir.”⁴

“Enerji nasıl çeşitli biçimler alıyorsa; iktidarın da [...] çeşitli biçimleri vardır” tespiti, iktidar olgusunun değişik parametreler gösterebileceğini ifade etmesi açısından önemlidir. İktidar olgusunun mahiyeti üzerine Michel Foucault da, Bertrand Russel ile paralel bir çözümleme yapar.

“İktidar: [deyince] insanların aklına ilk gelen şey ordudur, polistir, adalettir. [...] Oysa, iktidar bu şekilde algılandığında yalnızca devlet aygıtları içine yerleştirilmiş olur sanıyorum. Oysaki iktidar ilişkileri [içinde] çok başka şeylerde [de] vardır-her şeye rağmen bilinir bu ama her zaman sonuçları çıkarılmaz- başka şeylerden [de] geçer. [...] Bu küçük iktidar ilişkilerinin ⁵ genellikle büyük devlet iktidarlardan tarafından ya da büyük sınıf tahakkümleri tarafından yukarıdan yönetildikleri, teşvik edildikleri doğru olsa da, ters yönde, bir sınıf tahakkümünün ya da bir devlet yapısının ancak tabanda bu küçük iktidar ilişkileri varsa iyi işleyeceğini söylemek gerekir. [...] Örneğin, devlet iktidarı [toplumdan soyut düşünüldüğünde] askerlik görevini dayatabilir mi?⁶

⁴ Bertrand Russel, *A.g.e.*, s.12.

⁵ Foucault, “başka şeyler”e “mikro iktidar” der, bunlar içerisine örgütlü muhalefeti; siyasal partiler ve sivil toplum kuruluşlarını da eklemek mümkündür.

⁶ Michel Foucault, *İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4*, Ayrıntı Yay., (çev. Işık Ergüden), 3.baskı, İstanbul 2012, s.175-176.

Her iki düşünür iktidar mücadelesini yalnız iktidarı elinde bulunduranlarla – iktidara talip olanlar gibi basit bir düzlemde ele almanın sakıncası noktasında birleşmektedirler.

İktidar olgusu da roman sanatı da, “Fert-Toplum-Zaman” bağlamı üzerine kuruludurlar. İktidar olgusu ve roman sanatı arasındaki etki/tepki – sebep/sonuç diyalektiği, toplumsal yaşamın her kesitini kapsar. Bu durum, iktidar olgusunun kapsamı içine, lokal ve/veya minimal öğeleri de dahil etmeyi gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada iktidar olgusu, “Devlet yönetimini elinde bulunduranların siyasî, hukukî, ve fiilî gücü” temelinde değerlendirilmektedir. Fakat bu tercih, yalnız bir hareket noktası, temel eksendir. Çünkü bu çalışma, roman türü üzerinden bir siyasal tarih yazma amacını taşımamaktadır. Roman sanatı veri alınarak incelenecek bir iktidar mücadelesinde, yalnız siyasal iktidarda odaklanmak, iktidar olgusunu toplumsal bağlamından koparmak, roman sanatının evrenine de ters düşmek demektir.

“[yalnız siyasal iktidarda odaklanmak] iktidar ilişkilerinin açıklanmasını ve kökenini kurumlarda aramak, yani sonuç olarak iktidarı iktidarla açıklamak tehlikesini taşır. Son olarak, kurumlar özünde iki unsurdan -açık ya da örtük kuralları ile bir aygıt- hareketle işlendiği sürece bu unsurlardan birine ya da diğerine abartılı bir önem atfetme, dolayısıyla iktidar ilişkilerinde yalnızca hukukun ve zorlamanın modülasyonlarını görme riski doğar.”⁷

Bu sebeplerle – siyasal İktidar temel eksen olmakla beraber – incelenen romanlarda mevcut iktidar mücadelelerine, 5 çeşit perspektiften yaklaşılmıştır. Siyasal İktidar her iktidar türü üzerine baskın nitelikte iken; diğer iktidar türleri de siyasal iktidarın sonucu yahut türevi niteliğindedirler.

1.1.1. Siyasal İktidar

Siyasal iktidar ile kastedilen, ülkenin tümü ve toplum üzerinde geçerli olan iktidardır. Siyasal iktidarın, başlıca dört temel niteliğinden söz edilebilir ve bu dört temel niteliği, siyasal iktidarı diğer iktidarlardan ayırır:

a) Kapsam: Siyasal iktidarın kapsamı bütün ülkedir.

b) Üstünlük: Siyasal iktidar ile toplumdaki diğer iktidar çeşitleri (muhalif partiler, sendikalar, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri vb. sosyal ya da mikro iktidar teşekkülleri) arasında bir eşitlik yoktur. Siyasal iktidar, geçerli olduğu alandaki tüm diğer iktidarlardan daha üstün bir iktidardır. Siyasal iktidar, kendi iradesini

⁷ Michel Foucault, “İktidar İlişkilerini Nasıl Analiz Etmek Gerekir?”, *Özne ve İktidar*, Ayrıntı Yay., 4.baskı, (çev. Işık Ergüden – Osman Akınhay), İstanbul 2014., (Alıntı yapılan bölümün çevirmeni: Osman Akınhay), s.76-77.

başkalarına kabul ettirme, onların davranışlarını kontrol etme ve son sözü söyleme yetkisini elinde bulundurur.

c) Maddi güç kullanma yetkisi: Siyasal iktidar, başka hiçbir iktidar biçiminde olmayan bir maddi güç kullanma yetkisine, daha doğrusu bu konuda bir tekele sahiptir. Bunun için gerekçe ise: Sosyal düzenin sağlanması, toplum ve devlet düzeninin sürdürülebilirliğidir. Bu yetki sadece siyasal iktidara verilmiştir. Türk siyasal yaşamında, bu gerekçeyi en fazla kullananlar, darbelere meşruiyet arayan askerlerdir.⁸

d) Rıza ve itaat unsuru: Meşru olarak silahlı güç unsuru ile toplum üzerinde egemen olma hakkı siyasal iktidarın seçeneklerindendir. Fakat, bu güç unsuru, siyasal iktidarın yalnız maddî kuvvete dayandığını göstermez. Siyasal iktidarın hegemonyası altındaki toplum, çeşitli nedenlerle iktidara itaat edebilir. Çaresizlik [*Ortadirek* romanında, köylünün yerel iktidar güçleri karşısındaki durumu], Gelenek [*Güneydoğu* halkının şeyh ve aşiret gibi erkler karşısındaki durumu: *Zeyno'nun Oğlu*, *Asya*], Apati [*Gizli Emir* ve *Bir Gün Tek Başına* romanlarında aydınların durumu], Pragmatik teslimiyet [*Sodom ve Gomore*'de işgal kuvvetlerine destek çıkan yerli unsurlar], Koşullu rıza/mutabakat [*İstiklal Harbi*'nde I.TBMM idarecilerine Saltanat/Hilafet'in kurtarılması koşulu ile destek verme, *Küçük Ağa*, *Firavun İmanı*], Normatif mutabakat [*Kavak Yelleri*, *Yol Ayrımı*, *Dönemeçte*, *Yeşil Gölge* romanında halkın demokrasiden beklediği ideal özgürlük ortamı], İdeal normatif mutabakat [beklenen kusursuz düzen için iktidara itaat, *Ankara* romanı] rıza ve itaat unsurlarının parametreleridir.

“Ama hangi nedenle kendisine itaat ediliyor olursa olsun, siyasal iktidar sadece maddi güce değil, aynı zamanda yönetilenlerin rızasına da dayanmak zorundadır. Tüm siyasal iktidarlara belli oranda güce dayanırlar ve gerektiğinde de bunu kullanabilirler. Ama sadece kuvvete dayanacak olursa sürdürülebilmesi de mümkün değildir. Çıplak kuvvete dayanan bir iktidar siyasal iktidar değil, bir zorbalıktır. Rousseau'nun da dediği gibi, toplumda en güçlü olan bile, eğer kuvveti hak, itaati de görev haline getirmeyi bilmiyorsa, sürekli üstünlük sağlayabilmek için yeterince güçlü değildir. Sonuç olarak; İktidar=kuvvet+rıza formülüne ulaşmamız gerekir.”⁹

⁸ *Aziz Yurttaşlarım;* Bir defa daha belirtiyorum ki; Silahlı Kuvvetler aziz Türk Milletinin hakkı olan refah ve mutluluğu, vatan ve milletin bütünlüğü ve gittikçe etkisi azalmaya, azaltılmaya çalışılan Atatürk ilkelerine yeniden güç ve işlerlik kazandırmak, kendi kendini kontrol edemeyen demokrasiyi sağlam temeller üzerine oturtmak, kaybolan devlet otoritesini yeniden tesis etmek için yönetime el koymak zorunda kalmıştır.

Milli Güvenlik Konseyi (MGK) Başkanı Org. Kenan Evren'in 12 Eylül 1980, saat 13.00'te radyo ve televizyona yaptığı konuşmasından. <https://t24.com.tr/haber/kenan-evrenin-turkiyeyi-karanliga-tasiyan-darbe-aciklamasi,296157>, [erişim 29.08.2020]

⁹ Prof. Mehmet Akad - Prof. Bihterin Vural Dinçkol, “İktidar Kavramı ve Siyasal İktidar”. *Genel Kamu Hukuku-Genel Devlet Teorisi Dersleri 2*. Siyasal İktidar'a dair verilen tüm bilgiler, bu ders notlarının giriş kısmından özetlenmiştir.

İncelenen romanlar içerisinde ele alınan siyasal iktidarlar, 1839-1980 aralığındaki iktidarlardır. Osmanlı Saltanatı, 1.TBMM, Cumhuriyet rejiminin Kurucu İktidarı (1923-1938), Tek Parti Dönemi [Millî Şef dönemi], Demokrat Parti, Milliyetçi Cephe Hükümetleri dönemleri romanlarda değişik perspektiflerden değerlendirilmişlerdir.

I.TBMM İktidarı, kendine özgü nitelikleri olan siyasal iktidardır. Milletvekillerinden teşekkül etmesi, yasama ve yürütme yetkilerine sahip olması, bir ordusunun olması (maddî güç kullanma yetkisi) olması sebebi ile siyasal iktidardır. İşgal altındaki bir ülkenin tümünü kapsamamakta ve meşrû ama yetkileri son derece kısıtlı Osmanlı saltanatına karşı kurulmuş olması ile de bir İhtilal İktidarı karakterindedir. İhtilal İktidarlari, kurdukları rejimin sosyal, siyasal, ekonomik tabanlarını oluşturma kadar statükocu bir karakter taşırlar. Nazım Hikmet'in *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* (1962), Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* (1963), *Firavun İmanı* (1976) romanları İhtilal İktidarı'nın karakteristik özelliklerine atıfların olduğu romanlar arasındadır.

1.1.2. Gayri Meşrû İktidarlar / Oligarşiler ve Darbe İktidarları

Oligarşi, siyasal gücün birkaç kişilik bir grubun elinde toplandığı yönetim, aristokrasinin daralmış biçimi, takım erki olarak tanımlanmaktadır.¹⁰ Oligarşik İktidar, meşrû iktidarların içerisinde örgütlenmiş küçük bir yüksek bürokrat kadronun toplumsal mutabakattan ziyade kendi perspektiflerine göre siyasal iktidarın tüm yetkilerini temsil eden bir tür zümre iktidarıdır. Bâb-ı Âlî Bürokrasisi, 1971-1973 Nihat Erim başkanlığındaki “teknokratlar hükümeti” bu türde iktidarlara örnektir.

Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* (1927), Sadri Etem Ertem'in *Bir Varmış Bir Yokmuş* (1933), Hüseyin Nihal Atsız'ın *Dalkavuklar Gecesi* (1941), Nahid Sırrı Örik'in *Sultan Hamit Düşerken* (1947), Hüseyin Nihal Atsız'ın *Z Vitamini* (1959), Tarık Dursun K.'nin *Gün Döndü* (1974) romanları, oligarşik siyasal atmosfere geniş yer ayıran romanlardır.

Darbe iktidarı, yönetimi silah zoru ile ele geçiren iktidar çeşididir. Bir zümrenin iktidarı üstlenmesi açısından oligarşıktır ama yetkiyi silahla/zorla ele geçirdiğinden militer bir nitelik taşır. İttihat ve Terakki'nin Bâb-ı Âlî Baskını sonrası hükümete vaziyet edişi, 27 Mayıs sonrası Millî Birlik Komitesi (MBK), 12 Mart, 12 Eylül gibi askerî darbeler bu tarz iktidara örnektirler. Darbe iktidarlarının en belirgin niteliği, toplumsal

file:///C:/Users/samsung/Desktop/Edebiyat%20Notlar%C4%B1/iktidar%20nedir.pdf, [erişim: 28.08.2020]

¹⁰ Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, C.2, (Hasan Eren vd.), Türk Dil Kurumu Yay., nr.549, Ankara 1988, s.1105.

uzlaşmaya dayanmadığı için, sıkıyönetim, olağanüstü hal rejiminin egemen kılınmasıdır. Melih Cevdet Anday'ın *Gizli Emir* (1970), Oktay Rıfat'ın *Bir Kadının Penceresinden* (1975) romanları, olağanüstü hal atmosferini konu edinen romanlarken; 12 Mart romanlarının tümü darbe iktidarının sosyal ve bireysel yaşamda meydana getirdiği travmaları konu edinmektedirler.

1.1.3. Mikro İktidarlar

Mikro iktidar deyimi Michel Foucault'a aittir.¹¹ Foucault, sendikalardan derneklere ve en küçük sosyal birim olan aileye kadar tüm grupları bu tanımın kapsamı içerisinde değerlendirmektedir. Çalışmada mikro iktidar, ideoloji ekseninde örgütlenmiş ve iktidarı ele geçirme veya iktidarı yönlendirme amacını taşıyan oluşumlar olarak değerlendirilmektedir. Dev-Genç, Ülkücü Hareket, Millî Türk Talebe Birliği (MTTB), Yeniden Millî Mücadele Derneği, Komünizmle Mücadele Derneği gibi oluşumlar mikro iktidarlardır. *Minyeli Abdullah* (1967), *Pertev Bey ve Üç Kızı*, *İki Kızı*, *Torunları* (1968,1969), *Zor* (1974), *Sançı* (1976), *Yolbaşı* (1977), *Gün Döndü* (1974), *Bir Uzun Sonbahar* (1976) romanları; kahramanları mikro iktidar oluşumlarından birine dahil olan yahut söylemi, adı anılan siyasal yapılanmaların ideolojisi paralelinde olan romanlardır.

1.1.4. Yerel İktidarlar

Çalışmada, yerel iktidar nitelemesi; kasaba ve köylerdeki güç unsurları için kullanılmaktadır. Yerel iktidar mücadelesi, “köy romanlarının” temel karakteristiği olup köy romanlarına iki çatışma düzleminde yansır. Bunlardan birincisi, ağa -eşraf gibi yerel iktidar güçleri ile mağdur köylülerin çatışmasıdır. *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Yılanların Öcü* (1955), *İnce Memed* (1955), *Cemo* (1966), *Asya* (1970) bu türden romanlar arasındadır. Köy romanlarındaki ikinci çatışma düzlemi ise; ağa-eşraf gibi yerel iktidar güçleri ile görevini yapmaya çalışan devlet memurları arasındaki çatışmadır. *Yeşil Gece* (1928), *Teneke* (1955), *Yeşilkaya Savcısı* (1955) bu türden romanlar arasındadır.

1.1.5. Sosyo-Psikolojik İktidar

Sosyo-psikolojik iktidar nitelemesi, bireyin varoluş çabası, kendini gerçekleştirme çabası, anlamında kullanılmaktadır. Çalışmada, iktidar mücadelelerinin edilgen unsuru olan; yani, verilen iktidar mücadelelerinin toplumsal bağlamdaki

¹¹ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, s.76.

neticelerini, iç dünyalarında veya sosyal hayatlarında doğrudan ya da dolaylı olarak yaşayan insanları konu edinen romanlar bu perspektiften değerlendirilmiştir. Kentsoylu aydınlar merkezinde kaleme alınan bu romanlarda; *iç âlem nizamını*¹² yeniden inşa etmeye çalışan insanlar söz konusudur. *Fatih-Harbiye* (1931), *Huzur* (1949), *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (1961), *Tutunamayanlar* (1972), *Ölmeye Yatmak* (1973), *Bir Avuç Gökyüzü* (1974), *Yaralısın* (1974), *Pansiyon Huzur* (1975), *O/Hakkâri'de Bir Mevsim* (1977), *Yalnızlar* (1977) bu türden romanlardır.

Çalışmada, romanların yukarıda anılan isimlendirmelerle tasnif edilmemesinin sebeplerini aşağıdaki maddelerde izah etmek mümkündür:

a) İncelemeye tâbi romanlar, bu şekilde tasnif edilirse tarihsel bağlamından koparılmış olurlar.

b) Bu türden bir tasnif, iktidar mücadelelerini süreç içerisinde takip etme olanağı sunmamaktadır.

c) Bu türden bir tasnif, iktidar mücadelesinden çok iktidarın niteliğini esas almaktadır.

1.2. Roman Sanatının İktidar ve İdeoloji ile Münasebeti

Roman sanatı- genel bir ifade ile- düzyazı formunda, yapısal birimlerinin niteliği ve söylemi çok yönlü olan kurmaca olarak tanımlanır.¹³ 16 ve 18.yüzyıllar Avrupa'sında şövalye anlatısı, pastoral anlatı, picaro anlatı gibi epik-romantik (romanesk) nitelikteki türlerin¹⁴, roman adıyla retorik açıdan ayrı bir edebiyat türü olarak belirginleşmeye başladığı dönemin 18.yüzyıl sonu; klasik manada ilk yetkin örneklerinin verildiği dönemin 19.yüzyılın ilk yarısı içerisinde olduğu hususunda hemen bütün edebiyat tarihçileri ve edebiyat eleştirmenleri hemfikirdirler.¹⁵

18.yüzyılın sonu ve 19.yüzyılın ilk yarısı, Avrupa'da, yeni sosyal-ekonomik oluşumların yaşandığı zaman aralığıdır. Endüstri ve sanayileşme sonucu ortaya çıkan burjuvazi sınıfı, burjuvazi sınıfının ideolojisi olan liberalizm, iş bölümü ve uzmanlaşma bu oluşumların en belirgin olanlarıdır.

¹² Deyim, Tanpınar'a aittir. bkz. "Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan", *Yaşadığım Gibi*, (hızl. Birol Emil), Dergâh Yayınları, 5.baskı, İstanbul 2006, 34-39.s.

¹³ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı – Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yay., 1.baskı, İstanbul 2006, s.163.

¹⁴ Cemil Meriç, *Kırk Ambar, C.1., Rümuz-ül Edeb*, İletişim Yay., 14.baskı, İstanbul 2014, s.171-174.

¹⁵ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, s.9; Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Yay., 4.baskı, İstanbul 1995, s.66; Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yay, 2.baskı, İstanbul 1990, s.7. vd.

Sanayileşme ve şehirleşme, üretim ilişkilerini yeni bir şekilde dizayn etmiş; burjuvazinin tasfiye ettiği feodal ve klerikal sosyal- ekonomik sınıfın yerini işçi sınıfı ve onun öğretisi olan tarihsel maddecilik almıştır. Bu diyalektik, romantik sanat algısının yerine realizm ve natüralizm akımını getirmiştir. Roman sanatının yetkin örneklerini veren Gustave Flaubert, Goncourt Kardeşler, Balzac, Stendhal ve Zola'nın 19.yüzyılın şehirli aydınları olmaları asla bir tesadüf değildir.¹⁶ Çünkü, romanın evreni olan insan hayatı; bütün karmaşıklığı, hareketliliği ve zenginliği ile şehirdedir artık.

“Toplumun bütünü tasvir etmek, hatta kabilse ıslah etmek, büyük romancıların ortak amacıdır. Yeni yaşayış tarzlarını anlatmak suretiyle yeni teklifler sunarlar çevreye. Büyük şehir, para, iktidar iradesi, makine medeniyeti... hikâyelerin konusudur artık. Bankalar da, fabrikalar da, altın da, sefalet de şehirdedir.”¹⁷

Bireyin var olduğu toplumda, kendini arayışı, buluşu, bulamayışı, çatışmaları; sosyal hayatın yaşadığı kırılmalar ve kopmalar karşısında kimlik veya aidiyet arayışı romanın ele aldığı temaların en belirgin olanlarıdır. Tarihî, siyasal ve sosyolojik metinler, yaşananları kayıt altına alırken, roman; tarih içinde yaşananların ayrıntısı üzerinde yoğunlaşır. Bunu yaparken de estetik kurgunun içerisinde bilgiyi yeniden üretir.

“Burada, sanatın özgünlüğü de ortaya çıkmaktadır. Zira sanat; ne bir tarih ne de bir felsefedir. Tarihçi, olmuş olanla yetinmek zorundadır. Sanatçı ise, bir hikâyeyi kullanır ya da uydurur iken bu düzendeki olabilirlik, bilimsel bir genellik taşır. İşte bu yüzden edebiyat; tarihten daha felsefidir ve daha genel bir hakikati yansıtır.”¹⁸

Edebiyatın bir türü olan roman, insanı ve sosyal çevreyi, diğer sanat türlerine göre daha kapsamlı bir şekilde ele alan türdür. Roman, toplum biliminin bir unsuru değildir fakat bağlamı içerisinde bulunan değişik bilgi türleri, değişik kültürel kodlar, eleştirel düşüncenin değişik biçimleriyle bağlantılıdır.¹⁹

Roman sanatı, üç ana unsur üzerinde gelişen bir sanat formudur. Bu üç ana unsur, kahraman/lar, ortam/bağlam ve zamandır. Ortam/bağlam, kahramanın yaşadığı ev ve ev içi gibi dar çevre; köy, kent ve bölge gibi yakın çevre; ülke ve dünya gibi geniş çevre de olabilir. Zaman ögesi ise diğer iki unsuru kuşatmaktadır. Bu sebeple roman sanatı, bir toplumun nabzını tutan; toplumun ruhunu ve gelişmesinin parametrelerini barındıran

¹⁶ Suut Kemal, Yetkin, *Edebiyatta Akımlar*, Remzi Kitabevi, 1.baskı, İstanbul 1967, s.45-62'den özetle.

¹⁷ Cemil Meriç, *Kırk Ambar* C.1, s.143.

¹⁸ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, Cem Yay. 8.baskı, İstanbul 1991, s.26.

¹⁹ Azade Seyhan, *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı*, (çev. Erkan Irmak), İletişim Yay., 1.baskı, İstanbul 2014, s.15.

kompleks bir özellik taşır.²⁰ Toluma ve insana dair olanı tarih tespit; sosyoloji sistematize, felsefe analiz ederken; roman, yapısı gereği hem tespit hem analiz hem tasvir eder.²¹

Yine de romana; tarihî belge, toplumun tümünü yansıtan bir ayna olarak bakmak doğru değildir. Fakat ait olduğu toplumun tarihin belirli bir dönemindeki sosyal, siyasal, kültürel niteliğini etkileyici bir roman estetiği ile dile getiren ve bu nedenle klasikleşmiş romanların (ör. *Kırmızı ve Siyah*, *Ecinniler*, *Savaş ve Barış*, *Küçük Ağa*); sosyoloji, tarih, felsefe, siyaset alanındaki araştırmacılara, eserin bağlamı olan dönemle ilgili bir izlenim kazandırdığı da yadsınamaz bir gerçektir.

Siyasal iktidarlar, bir devleti yönetme savı ve programına sahiptirler. Aynı roman gibi siyasal iktidarların da bağlamı; insan – mekân ve zamandır. Siyasal iktidar ile roman arasındaki misyon farkı, siyasal iktidarın ideoloji vasıtasıyla topluma hükmetme, toplumu yönlendirme ve değiştirme amacı taşıması; romanın ise siyasal iktidarın etken olduğu siyasal ve/veya toplumsal değişimleri yansıtmasıdır.

Fakat roman sanatının iktidarla münasebetini yalnızca “yansıtma” kuramı temelinde değerlendirmek yanlıştır. Böyle bir yaklaşım, “roman, yalnız görüngü dünyasını yansıtır” anlamına gelir. Oysa, yazıldığı dönemin iktidar anlayışına (ideolojisine) eleştiriler getiren (*Fatih- Harbiye*) yahut karşıt bir ideolojik söylemle teklifler getiren (*Sinekli Bakkal*), mevcut iktidara yön gösteren (*Ankara*); iktidar mücadelesinin taraflarını neden-sonuç dizgesinde sosyal-ekonomik bir zeminde anlatan (*Bir Kadının Penceresinden*), iktidar yaptırımlarının bireyin iç dünyasındaki etkisini konu edinen (*Ölmeye Yatmak*) romanlar da vardır.

Bütün bunlar göstermektedir ki, roman sanatı, iktidar olgusuna çeşitli perspektiflerle -bazen birçok perspektifle (*Huzur*)- yaklaşmaktadır. Bu perspektiflere yön veren öge, yazarın ideolojisi. Çünkü her yazar, dünyaya ve topluma kendi ideolojisi çerçevesinde bakar.²²

İdeoloji, eidos-logos sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuş, fikirler bilimi anlamına gelen kavramdır. Düşüncelerin kaynağını araştıran felsefî bir bilimdir.²³ Modern dönemde ideoloji; siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir

²⁰ Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı, 1920-1946*, Akçağ Yay., 5.baskı, Ankara 2002, s.8-9.

²¹ Tolstoy’un *Savaş ve Barış* romanının ön sözünde yaptığı “Tarihçi -Romancı” mukayesesi, bu konuda çok aydınlatıcıdır. (bkz. Lev Tolstoy, *Savaş ve Barış*, (çev.Tansu Akgün), İş Bankası Kültür Yay., 1.baskı, İstanbul 2016, s.4-12.

²² Burada ideoloji kavramı, siyasal manasının yanı sıra; fikirler bütünü, dünya görüşü manasında da kullanılmıştır.

²³ Selim Somuncu, *Romanda Bilgi, İktidar, İdeoloji*, s.39.

partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü²⁴ anlamında kullanılmaktadır.

İdeoloji, iktidarların varlık ve mahiyetinin kuramsal tarafını ifade etmektedir. Bir anlamda iktidar, ideolojinin eylem ve söylemde somutlaşmış halidir. Çünkü iktidar yapılanmaları, toplumsal projelerini, ideolojilerinin belirlediği çerçevede teşkil ederler. İktidar olgusu, iktidar dönemleri veya muktedirlerin şahsiyetlerinden ziyade; hâkim ideolojinin niteliği, uygulanışı ve sonuçları ile sosyoloji, tarih, felsefe ve edebiyatın konusu olur.

Kurgusal bir tür olan romanın, iktidar olgusu ile münasebet kurduğu kanal da ideolojidir. Çünkü romancı da, ideolojinin tanımında yer alan “politik, felsefi, moral ve estetik düşünceler”i olan biridir.

Bu sebeptir ki, iktidar olgusu ile roman sanatının kesiştiği nokta yahut iktidar ile roman sanatını birbirine bağlayan kanal ideolojidir.

İktidarın çıkarları doğrultusunda, konjonktüre bağlı olarak kendini güncelleyen ideolojinin söyleminin temelinde propaganda vardır. Propaganda ise bir söylem/retorik çeşididir. İdeolojinin halk katmanlarına benimsetilmesi ve iktidarın bu yolla meşruluk kazanmasında propaganda / siyasal söylem önemlidir.²⁵

Roman sanatı, iktidar gibi toplumu yönetme veya topluma yön verme iddiasında olan bir tür değildir ama “düşüncenin iktidarını kurma” ya da “iktidarın düşüncesini yayma” (güdümlü roman kastedilmektedir.) gibi kamuyu etkileme fonksiyonlarına sahiptir. Bu fonksiyonlar da bir manâda propagandadır ve siyasal propagandada olduğu gibi kurgusal propaganda da, söylem/retorik’e ihtiyaç duyar.

Özetlenecek olunursa, roman sanatı ile iktidar olgusu; nitelik, amaç ve yöntem açısından ortaklıklara sahiptirler.

Nitelikteki ortaklıklar:

- a) İnsan – mekân - zaman ögelerinden oluşan bağlama sahiptirler.
- b) Bildirilerinin temelinde ideoloji vardır ve ideoloji kanalıyla münasebete girerler.

Amaç ortaklıkları:

- a) Kamusal etki yaratmak,
- b) Kendi ideolojik bildirilerini hâkim kılmak.

²⁴ Hasan Eren vd., *Türkçe Sözlük*, C1, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1988, s.682.

²⁵ Selim Somuncu, *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji*, s.35.

Yöntem ortaklığı:

a) Kamusal etki yaratmak ve bildiriye hâkim kılmak için hegemonik/ propagandist söyleme başvururlar.

İktidarın retoriği olan propaganda ile roman sanatının hegemonik söylemi nitelikçe değil, amaç açısından ortaktırlar. Aksi takdirde iktidar olgusunu ele alan romanlar, bir seçim broşürü ya da propaganda aygıtı olurlardı.²⁶ Selim Somuncu, romandaki propaganda retoriğini “hegemonik söylem” tamlamasıyla ifade etmektedir.²⁷ Dil, hem iktidarın güdümündeki romanlarda hem de iktidarın muhalifi romanlarda işlev sahibidir. Hegemonik/propagandist söylemi olan romanlarda, temel alınan merkez, roman sanatının estetiği değil de iktidar olduğu için bildiri tonu hâkimdir.

Bu savı kanıtlar mahiyette, incelemeye de alınan bir romandan örnek vermek yerinde olacaktır:

“Şarkla Garbın mültekasında olan Türkiye, Garp’tan tesir almakta tereddüd etmemelidir. Ancak bu tesir, bizim tarafımızdan yapılacak mukabil bir tesiri ihlal etmeyecek derecede kalmalı. Yani, kültürümüzün güzel ve hâlis köklerine kadar nüfuz etmemelidir. Bunun için Garpe’te, Türk Musikisi’ne karşı, bilhassa bugün verilen ehemmiyet artarken; Türkiye konservatuarından alaturka musiki kısmının kaldırılması çok yanlış bir harekettir. Unutmayalım ki, bu kararı verenler ve tatbik edenler, evlerinde ve meclislerinde alaturka musikiden başka bir şey dinlemiyorlar ve kararlarında samimî değil, sadece şekilperesttirler.” (*Fatih – Harbiye*, s.119)

İngilizcede yazar anlamında da kullanılan “author” kelimesi otorite (*authority*) kelimesi ile aynı kökten gelmektedir. Bu adlandırmada, yazarların hegemonik-propagandist söylemlerinin pay sahibi olduğu su götürmez bir gerçektir. Fakat yazarların otorite/author vasıflarını tam olarak kullanmaları için dahi siyasal otoritenin/politic authority’nin onayına ihtiyaçları vardır. 1934 Sovyet Yazarlar Kongresi’nde sosyalist realizmin sanatta “iktidara gelmesi” ve tüm sanat authorities’inin/yetkinlerinin Kremlin’in authority’sine/otoritesine boyun eğmesi, iktidar-yazar/etken -edilgen savının en bilinen argümanıdır.²⁸ İktidar- Yazar /Etken-Edilgen düzlemini, Cumhuriyet dönemi Türk romanını takip ederek de kanıtlamak mümkündür.

²⁶ Bir ideolojinin savunusu veya reddini anlatının amacı edinen ve bu sebeple roman estetiğini ikinci, üçüncü plana atan romanlar da vardır. Ör. İlhami Bekir Tez’in *Bir Roman Kitabıdır*, Samim Kocagöz’ün *Tartışma*, Reşat Nuri Güntekin’in *Yeşil Gece*, Münevver Ayaşlı’nın *Pertev Bey ve Üç Kızı*..., Hekmimoğlu İsmail’in *Minyeli Abdullah*’ı, bu tarzda romanlara örneklerdir.

²⁷ Selim Somuncu, *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji*, s.59.

²⁸ XX. yüzyıl Rus edebiyatının gelişiminin ikinci periyodu ise 1917 yılından 1941 yılına kadar olan süreci kapsar. Sovyet edebiyatı olarak adlandırılan bu dönem, devrimle birlikte daha az sesli bir yapıya dönüşmeye başlamasına rağmen, [19]20’li yıllarda sanatsal anlamda çeşitlilikler ortaya çıkar. Bu dönemde “Pereval” (Пере́вал/Geçit), “Kuznitsa” (Кузница/Demirci), “LEF” (ЛЕФ- Левый фронт искусств/Sanatın sol cephesi), “Serapionov

1923-1950 arası dönemde Türk romancısı Tek Parti iktidarı aleyhine eser kaleme almamış/alamamıştır. Peyami Safa'nın *Fatih- Harbiye* romanında tek bir bildiride özetlenen, remizlere gömülü iktidar eleştirisi söz konusudur. Halide Edip, *Sinekli Bakkal* romanının alt metninde katı laik tutumun eleştirisini yapmıştır. Bu kritiğin yapılabilmesindeki serbestliği, romanın yazarının yurtdışında olmasının verdiği rahatlığa bağlamak mümkündür. Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı İle Kiracıları* romanının 3 formalık bir kısmı, yazarın siyasal çekincesi nedeni ile romandan çıkarılmıştır.²⁹ Yazdığı dönem romanlarında, döneme dair eleştirel çözümlemeler gertiren Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Cumhuriyet dönemi iktidar kurgusunu sert bir şekilde kritik etmek için Demokrat Parti dönemini beklemiştir (*Panorama* C.1.1950, C.2 1954).

1950- 1960 sürecinde, yalnız Türk sosyal-siyasal hayatında değil; tüm dünyada İkinci Dünya Savaşı'nın yaralarını sarma, belirmeye başlayan iki kutuplu dünyada yön tayin etme amacı ile bir nekâhet dönemi söz konusudur.

1961 Anayasası'nın ifade özgürlüğüne getirdiği serbestlikle beraber, Türk romancısı yakın tarih ve güncel iktidar mücadelelerini yeniden ele almaya başlar. 1960-1970 arası dönem, iki kutuplu dünyada, sağ-sol iktidar mücadelesinin Türkiye'de de şiddetle kendisini hissettirdiği dönemdir. Bu sürecin ortalarında, Türk siyaseti, sol ve sağda açılımlara gitmiş; CHP-DP/AP merkezindeki siyasal eksen, TİP, CKMP/MHP ve MNP ile genişlemiştir. Sivil siyasette, DİSK gibi sosyalist bir işçi sendikası; Komünizmle Mücadele Derneği gibi ideolojik olarak DİSK'in tam karşıtı sivil siyasal oluşumlar ortaya çıkmıştır.

Bu yıllarda, iktidara karşı tavrı ve ideolojilerinin etkisiyle (burada ideoloji, hem siyasal düşünce hem bilgi anlamında kullanılmaktadır) romanlarını hegemonik söylemle kuran romancılar, tematik açıdan kanonlaşmaya başlayan romanlar yazmaya başlarlar. “Siyasal iktidarın devlet erkini kullanarak topluma hükmetmesi ile romancıların kurmacayı kullanarak okura hükmetmesi karşı karşıyadır.”³⁰ Bu dönem romanlarındaki hegemonik söylemin belirgin vasıfları: Yüceltme, Değer Biçme, Karalama'dır.

Kardeşler” (Серпантионовы Братья), “Gerçek Sanat Topluluğu” (ОБЕРИУ-Объединение реального искусства) vb. sanatsal oluşumlar artar. Ancak 1934 yılında Sovyet Yazarlar Birliği'nin ilk kongresinde yazarların kendi iradesi ile sanatsal metot olarak sosyalist realizm kabul edilir ve eserlerin yayımlanması için bu metodun kullanılması şartı getirilir. Bu koşullar altında, edebiyat resmi ve gayri resmi bir anlam kazanır. Sosyalist realizm ilkeleri üzerine yazılan resmi eserler ve bu metodun dışında kalan muhalif edebiyatın ürünleri karşı karşıyadır. Genellikle muhalif edebiyat ürünleri yazarların masalarında kalır. Özellikle bu yıllarda yayımlanmayan çoğu eser için 1980'li yıllarda “Dönüşüm Edebiyatı” (возвращенная литература) kavramı ile yayınlar yapılır.

bkz. Dr. Esra Elmacıoğlu, “Sovyet- Rus Edebiyatının Şekillenme Sürecine Genel Bir Bakış”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, C. 6, S.1, (2019), s.80.

²⁹ *Ayaşlı ile Kiracıları* romanının incelemesinde bu konu üzerine bilgi verilmiştir.

³⁰ Selim Somuncu, *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji*, s.23.

Kemâl Tahir, Osmanlı toplum nizamını, Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) argümanı ile “yüceltmekte”; Münevver Ayaşlı, İttihat ve Terakki döneminden Menderes dönemine kadar tüm iktidar paradigmalarını “karalamakta”; Tarık Buğra, Kurtuluş Savaşı’nı konu edinen romanlarında, zaferin belirleyicisi olarak Anadolu insanı ve onun moral üstünlüğünü göstererek, ele aldığı döneme farklı bir “değer biçmektedir”. Köy Romanları ve 12 Mart romanları tamamen yazar ideolojisinin çizgisinde, istisnasız bir şekilde egemen iktidar erkinin bir veya birkaç cephesini eleştiren romanlardır.

Türk edebiyatının ve özelde Türk romanının iktidar olgusu ile münasebetinin yoğun olmasını ya da romanların hegemonik/propagandist söylemde yoğunlaşmasını veya romanların genellikle sosyal-siyasal bildirileri ile gündeme gelmesini ³¹ çeşitli değişkenler çerçevesinde açıklamak mümkündür:

a) Türk nesrinin Anadolu sahasındaki ilk örnekleri; *Battalnâme*, *Saltuknâme*, *Velâyetnâme* gibi moralist, dinî-tasavvufi yahut dinî-epik (gazavatnâme) eserlerdir. Bu eserlerle, Anadolu’da dinî bir cemaat olarak kalabilme ve toplumsal bütünlüğü sağlama motivasyonu gözetilmiştir. 13.yüzyılda Anadolu’nun siyaseten -Moğol Seferleri nedeniyle- kaos içerisinde oluşu ve siyasal birliğin yokluğu; halkın, Ahî loncaları ve Tekkeler çevresinde örgütlenmesine sebep olmuştur. Bu sebeple manzum ve mensur metinler, daha teşekkülünden itibaren bireyi değil ideal bireyi ve ideal toplumu; estetiği değil etiği esas almıştır. Teokratik nitelikteki Osmanlı devletinin teşekkülü ve yayılması ile beraber de bu gelenek daha kalıcı hâle gelir.

“Bu toplumların kültürlerinde yaşanan hayattan ve toplumdan daha iyisi, toplumun mevcut durumunu, yitirilmiş eski günlerdeki durumuna döndürebilmeyi vaat eden Sadi’nin *Bostan*’ı gibi regressive ve moralist esaslı kitaplar görülebilmektedir. Moralist oluşunun nedeni ise, ‘Şark’taki tek özne olan hükümdarın’ siyasal iradesinin ancak bu iradenin sahibi olan öznenin kendi moral anlayışındaki düzelme ile sınırlandırılabilir oluşudur. Bu iradeyi sınırlandıracak bir dışsal iradenin dinde ve siyasal kültürde meşru sayılmamasıdır. Çoğulcu (monistik olmayan) bir siyasal yaşamın ve böyle bir toplumun hukukunun bulunmayışıdır.”³²

³¹ Orhan Pamuk’un *Kar*, Elif Şafak’ın *Baba ve Piç* romanı üzerindeki tartışmalar hatırlanmalıdır. *Kar*, Orhan Pamuk’a, ‘*Kentinin melankolik ruhunun izlerini sürerken kültürlerin birbiriyle çatışması ve örülmesi için yeni simgeler bulan*’ bir roman olması nedeni ile Nobel Ödülü kazandırmıştır (2006). Elif Şafak, *Baba ve Piç* romanıyla Orange Prize Edebiyat Ödülü’ne aday gösterilmiştir (2008). *Kar*, “Kürt meselesi”nde iktidarların sorumluluğu, laiklik ilkesinin ailesel çatışmalara sebebiyet vermesi” konuları; *Baba ve Piç* de “Ermeni Tehciri”ne getirdiği açılımlarla tartışma konusu olmuşlardır yani, 2000’lerde dahi estetik değil etik tartışılmaktadır.

³² Ünsal Oskay, “Ütopyan Düşünce ile Distopian Düşünce ya da Batılılaşmanın Yolunun Açıldığı Toplumlara Açılmadığı ‘Doğulu’ Toplamlar”. *Varlık*, S.1025, (Şubat 1993), s.8.

Bu sebeplerle Tanzimat'a gelinceye kadar hemen 5 asır; Türk nesri, dinî ve moralist eserlerin retoriki olan hegemonik söylemin etkisi altındadır.

b)19.yüzyıl burjuva toplumunun ürünü olan roman sanatının; burjuvazisi olmayan ve mutlakiyetle yönetilen Osmanlı toplumuna; idhal bit tür olarak girmesi nedeni ile romana dair kuramsal bilgi eksikliği söz konusudur. Roman sanatı, birey merkezli bir anlatıdır. *Binbir Gece Masalları*, *Kıssas-ı Enbiya*, *Âşık Hikâyeleri*, *Meddah Hikâyeleri* ise karakterin değil, tipin anlatılarıdır ve çoğunda bir kıssadan hisse / bildiri retoriki vardır.

“Türk romanı mütalâa edilirken göz önünde tutulması lâzım gelen ilk hakikat; bu romanın memlekette öteden beri mevcut hikâye şekillerinin tabi bir gelişmesiyle doğmadığı, bir an'nenin olduğu yerde bırakılıp yerine yenisinin kurulması şeklinde başladığı keyfiyettir. Roman, bize dışardan gelir. Bunu söylemekle nev'i doğuran evölüsyonun cemiyetimiz içinde tamamlanmış olmadığını hatırlatmak istiyoruz.”³³

c)Türk romanının ilk örneklerini veren aydınlar, Tercüme Odası, Encümen-i Dâniş gibi bürokrasiye bağlı kalemlerde yetişen veya sarayın himayesini gören (Ahmet Midhat Efendi gibi) insanlardır. İktidar katmanında yetişmiş veya iktidarın himayesini görmüş, maaşını devlet hazinesinden alan aydının iktidara muhalif bir söylem içerisinde olması çok zordur.³⁴ Kaldı ki, böyle bir aydının dayanacağı sosyal bir sınıf da yoktur. Kısacası Türk romanı, Türk aydını gibi “iktidarın kucağında” doğmuştur. Bunun içindir ki toplum Türk aydınının gözünde ya terbiye edilecek ya da haddi bildirilecek kitledir. Terbiye etmek yahut had bildirmek hegemonik bir söylemle yapılır. Batıda aydın, halkı ile yalnızca derece açısından farklı iken; Türk aydını, derece açısından da mahiyet açısından da halkından uzak kalmıştır.

"Türk aydınına ilhâm kaynağı olmuş Batı entelektüelinin temâyüz eden vasfı, Devlet karşısındaki bağımsız duruşudur. Batılı entelektüel bizzat otorite ile çelişme ve çatışmaların bir sonucu olarak kendi kimlik ve kişiliğine ulaşabilmişken bizde bu süreç tam tersi bir noktadan ilerleyebilmiştir. Türk aydını; ne Osmanlı'da ne Cumhûriyet döneminde böylesi Devlet'ten özerk, Devlet'in etki alanı dışında var oluş kazanamamıştır."³⁵

³³ Ahmet Hamdi, Tanpınar, “Romana ve Romancıya Dair”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Millî Eğitim Basımevi, (bs.y.), İstanbul 1969, s.47.

³⁴ Aydınların iktidara açıktan muhalif oldukları zaman, bir hâmi buldukları zamandır. Mustafa Fazıl Paşa'nın hamiliğine sığınan Namık Kemâl – Ziya Paşa, Ali Suavî gibi Jöntürkler; Mustafa Fazıl Paşa'nın hidivlik hakkını savunmaları karşılığında Fransa'ya davet edilen maaşlı muhaliflerdir. 1869'da Sultan Abdülaziz, Mustafa Fazıl Paşa ile uzlaşıp, Mustafa Fazıl Paşa'yı Meclis-i Vâlâ üyesi yapınca; Namık Kemâl – Ziya Paşa ve Ali Suavî İstanbul'a dönmek zorunda kaldılar. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Midhat Cemâl, Kuntay. *Namık Kemâl*, C.1., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1.baskı, İstanbul 2010, s.376-571.)

³⁵ Mustafa Kemâl, Şan, “Türk Aydınının Soykütüğü Üzerine Değerlendirmeler”, *Entelektüel ve İktidar*, (ed. Kenan Çağan), HECE Yay., 1.baskı, Ankara 2005, s.304.

d)Türk aydınının roman vasıtası ile hitap edeceği toplum; roman yazarları ile formasyon açısından hemen hiç benzerliği olmayan, yarı ümmî bir nitelik arz etmekte idi. Bu sebeple Türk romancısı, toplumun aydınlanmasını (*İntibah*'ını) görev bilmiştir. Bu da ancak, eğlendirici yahut öğretici türde romanlar yazarak olabilirdi. Yol göstermek amacı ile yazılan romanlar ise hegemonik/propagandist söylemi bir gelenek hâline getirir.

e) Türk toplumunda roman, Batılılaşma hareketleri ile aynı zamanda sosyal yaşama girmiştir. Millî varlığın niteliğine dair *Biz Neyiz? Ne Olmalıyız?* (Türkleşmek-İslamlaşmak- Muasırlaşmak) sorunsallarının üzerine gelen roman sanatı amaç değil; tartışmaların propaganda aracı olmuştur. Propaganda aracı olan bir metnin iktidar mücadelelerinin bir tarafı olması kaçınılmazdır. Taraf olmak savunma yahut taarruzu; bu ikisi ise hegemonik/propagandist söylemi gerektirir.

Felâhât Bey ve Rakım Efendi, Turfanda mı Turfa mı, İntibah, Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat romanlarının hâkimâne üslubu bu bağlamda değerlendirilmelidir. Halit Ziya Uşaklıgil'e kadar ilk romancılarımıza hâce, üstad, hekîm denmesinde de (otorite kabul edilmesinde de) ilk Türk romancılarının hegemonik/propagandist söylemlerinin payı vardır.

İdeolojinin “halkla ilişkiler” yönünü temsil eden hegemonik/propagandist söylem, ütöpik bir nitelik arz edebilir. Çünkü, iktidar mücadelesi içerisinde bulunan grup veya toplumsal sınıflar; iktidardaki erkin statükosunu reddederek yeni bir dünya ve toplum önerisinde bulunabilirler.

Ütopyalar, içerisinde insanların mutlu olarak yaşadığı kusursuz bir dünya ve toplum yaşantısını dile getirirler. Her iktidarın propagandasında kusursuz olmasa da insanlığa refah ve gelişme vadeden ütöpik bir söylem vardır.

Roman yazarları da ütopya türünde eserler vermişlerdir. Ütöpik romanların temelinde, mevcut sosyal -siyasal durumdan memnuniyetsizlik ve bu sebeple romancının kendi ideolojisi/bilgisi çerçevesinde tasarladığı bir dünya vardır. Ütöpik roman, bir anlamda iktidara yapılan pasif muhalefettir.³⁶ Türk romanında, Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım*; Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara*; Şevket Süreyya Aydemir'in *Toprak Uyanırsa*; Vedat Nedim Tör'ün *Resim Öğretmeni* ütopya

³⁶ Ütopya: *Modernite'nin ve insan aklına güvenin ürünü olan; seküler bir dünya görüşü üzerine bina edilen; 'şimdi ve burada'dan farklı bir zamanda ve/veya yerde geçen; mevcut düzene açık ya da örtük eleştirel bir bakış içeren; ana teması bu düzene alternatif bir ideal toplumu zihinde canlandırmaya yetecek kadar ayrıntılandırılmış kurmaca anlatı*[dır.], Engin Kılıç. “Tanzimattan Cumhuriyet'e Edebi Ütopyalara Bir Bakış”. *Kitaplık*, S.76, (Ekim 2004), s.73.

tarzında romanlara örnektirler. Peyami Safa'nın *Yalnızız* romanında tasvir ettiği *Simeranya* da ütöpik bir beldedir.

“Düşünürler ve yazarlar, içinde yaşadıkları dönemdeki siyasî rejimlerin, insanların mutluluklarını temin etme konusunda yetersiz kaldıkları kanaatine sahip olduklarında ütopyalara sığınmak zorunda kalmışlardır. Muhtemelen böyle yaparak onlar, bir yandan geleceğe dair umutlarını sürdürürken, bir yandan da söyleyemedikleri düşünce ve önerilerini bir hayal üzerinden dile getirme imkânı elde etmiş oluyorlardı.”³⁷

Yukarıdaki alıntıda “söyleyemedikleri...” ifadesi önem arz etmektedir. Yazardaki “söyleyememe iktidarsızlığı”nın nedeni siyasal iktidar karşısındaki pasif durumudur. Yetenek-donanım-otorite ve güç iktidarın bileşenleridir. Alıntıdan çıkarabilecek netice şudur ki; ütopyalarda otorite ve güç (iktidar) karşısında yetenek ve donanım (yazar) “tutunamamaktadır”. Yazar, reel dünyada “tutunamadığı” toplumsal ve siyasal bağlamın yerine, ideal dünyada yaratıp “tutunabildiği” toplumsal ve siyasal bağlamı ikame eder.

Distopya, romancıların toplumsal- siyasal düzeni teşhir ettikleri bir tür olup doğrudan yazıldığı dönemin iktidar olgusu ile alakalıdır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Panorama – 2.c*; Melih Cevdet Anday'ın *Gizli Emir*; Oktay Rıfat'ın *Bir Kadının Penceresinden* bu neviden romanlardır. Distopya, ütopya gibi ideal dünyaya kaçış değil; iktidarın sebebiyet verdiği toplumsal ve siyasal açıdan bozuk görülen ortamı “kerhen” ve “mecburen” kabul edıştır. Distopyalarda yetenek ve donanım (yazar), güç ve otoriteyi (iktidarı) teşhir ettiği için edilgen değil etkindir.

Roman yazarları, siyasal kovuşturmalara uğramak çekincesi ile veya mizahın etki yaratmada daha etkili olduğu düşüncesinden hareketle, iktidar eleştirilerini sıkı bir göstergeler dizgesi yahut parodi tekniği ile kaleme aldıkları eserlerle de verirler. Ömer Seyfettin'in *Ashab-ı Kehfimiz*, (1918), *Efruz Bey* (1919), Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ile Kiracıları*; Aziz Nesin'in *Surname*; Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*; Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar*, Ahmet Say'ın *Kocakurt* romanları bu meyanda romanlardır.

1.3. Cumhuriyet Dönemi Sosyal ve Siyasal Değişmeler Karşısında Türk Romanı

1923-1980 arası Türkiye, yeni rejimin inşa edilmesi, çok partili siyasal hayata geçiş, köyden kente göç, 27 Mayıs İhtilali, 12 Mart Muhtırası, Ara Rejim ve Milliyetçi

³⁷ Nizamettin Parlak, “İsmail Gaspıralı'nın ‘Dârürrahat Müslümanları’ Eserindeki Endülüs Algısı Üzerine”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDER) ÖS-I, [2015], s.142.

Cephe hükümetleri gibi iç konjonktürde art arda sarsılmalar yaşamıştır. Bu sarsılmalara, Türkiye'deki siyasal ve toplumsal kamplaşmalara etki eden II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş, 68 Gençlik hareketleri gibi dış dinamikler de eklenince; genç Cumhuriyet'in 1980'e kadar yaklaşık 60 yıllık evresi, siyasal ve sosyal oluşum, dönüşüm ve kırılmalara sahne olmuştur. Bu alt başlık altında, sosyal-siyasal hayattaki bu hareketlenmeler, Türk romanına etkisi açısından değerlendirilmiştir.

1.3.1. 1923-1950 Dönemi

Türk edebiyatı, Batı'da roman türünün ilk yetkin örneklerinden hemen yarım asır sonra roman türünde ilk telif ürünlerini vermiştir. Fakat, Batı'da romanın ortaya çıkışını belirleyen sosyal, siyasal ve ekonomik şartlar ile Türkiye'deki şartlar bir değildir. Türkiye'de birkaç büyük şehirde toplanmış burjuvazi; üretici ile dış sermaye arasında aracı olan "levanten", yani millî olmayan bir unsurdur. Tanzimat ile birlikte yapılan bir dizi yasal ve kültürel reformlar ise toplumu çağdaş bir sosyal yapıya ulaştırmak için değil; yıkılan devlet binasını ayakta tutmak, dış müdahalelerin önünü almak için tasarlanmıştır.³⁸

1923'e gelindiğinde sosyal, ekonomik ve kültürel atmosfer, Meşrutiyet ve Mütareke dönemi ile hemen hemen aynıdır ama yeni bir motivasyon vardır. Nice zorluklardan sonra bağımsız bir millî devlet kurulmuş, ardı ardına devrimler yapılmaya başlanmıştır.

II. Meşrutiyet döneminden itibaren fikir münakaşalarının içerisinde bulunmuş, nitelikli birikime sahip, yeni devletin kuruluş aşamalarına şahit olmuş; Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Refik Halit Karay, Falih Rıfkı Atay, Abdülhak Şinasi Hisar, Memduh Şevket Esendal, Mithat Cemal Kuntay, Nahit Sırrı Örik, Peyami Safa gibi romancıların varlığı; Cumhuriyet dönemi Türk romanının teşekkülüne öncülük etmeleri açısından büyük bir şanstır.

Cumhuriyet'in ilk on beş yılı, ardı ardına yapılan inkılaplara bağlı olarak sosyal ve siyasal değişimlerin gerçekleştiği; bu bağlamda toplumun da değişmeye başladığı dönemdir. Bu değişimlerin özlemini çeken yazarlar; bir yandan yakın geçmişin muhasebesini yaparlarken diğer yandan da yeni rejimi kitlelere tanıtmak ve benimsetmek gereğini duymuşlardır.³⁹

³⁸ Kemal H., Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, Timaş Yay., 2.baskı, İstanbul 2011, s.10,11.

³⁹ Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı – 1923-1946*, s.19.

1923-1950 zaman aralığında; I.Dünya Savaşı, Mütareke dönemi bağlamında İstanbul, Kurtuluş Savaşı ve aydınların Batılılaşma karşısındaki tutumu, Türk romanının başlıca temalarıdır.⁴⁰

Alemdar Yalçın, Cumhuriyet dönemi Türk romanının ilk evresini, 1923-1946 zaman aralığında değerlendirmektedir. Yazar, 1946 yılına özel bir önem atfetmektedir:

“Bize göre, 1946 yılına kadar geçen dönemde, rejimin yapısı, aydınlarımızın meselelere bakış açıları, edebiyatçılarımızın arasında siyasî sistemin genellikle benimsenen etkisiyle derin görüş ayrılıkları olmamıştır. Olsa bile, bu sanat çevrelerine yansımamıştır.”⁴¹

Aydınlar arasındaki bu görece birlik, Tek Parti iktidarının yapılanması ile alakalıdır. Tek Parti iktidarı, devrimle kurulmuş iktidar yapılanmasının tüm koruyucu reflekslerine sahiptir. Farklı hiçbir ideolojinin propagandasına ve sınıfsal ayrışmaya müsaade etmemiştir.⁴²

CHP’nin içinde muhalefeti temsil eden Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Mehmet Fuat Köprülü, ülke ve parti yönetiminde özgürlükçü bir anlayış içeren düzenlemeler yapılmasını öneren ve TBMM tarafından reddedilen “Dörtlü Takrir” sonrası, 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’yi kurarlar. Demokrat Parti’nin kuruluşu, Türk aydını için de “yol ayrımı”nın başlangıcı anlamına gelmektedir.

1946’ya kadar farklı siyasal perspektifteki Türk aydınları, aynı dergilerde yazarlarken; 1950’ye giden süreçte, ayrışmalar da başlar. Hüseyin Cahit Yalçın’ın çıkardığı *Fikir Hareketleri* dergisinde, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Sabahattin Ali gibi farklı ideolojilere sahip yazarlar aynı çatı altında yazmakta idiler.

Hayat mecmuasında Hasan Âli Yücel, Necip Fazıl Kısakürek, Mustafa Nihat Özön; *Oluş* dergisinde Pertev Nâilî Boratav, Ahmet Hamdi Tanpınar, Enver Ziya Karal gibi farklı siyasal perspektife sahip isimler bir aradadırlar.⁴³

1946-1950 arası dönemde, gazeteler de siyasal tercihlerini belirlerler. *Cumhuriyet*, *Vatan*, *Tasvir*, *Son Posta*, Demokrat Parti’yi desteklerler. Dergicilik boyutunda, Necip Fâzıl’ın imtiyaz sahibi olduğu *Büyük Doğu* (II. Dönem 1946-1948) İslamcı; Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Sabahattin Ali’nin çıkardıkları *Marko Paşa* (I.Dönem 1946-1947) sol düşüncedeki aydınları çatısı altında toplar.⁴⁴ *Çığır* (1933-1948), *Doğu* (1942-1951),

⁴⁰ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İletişim Yay., 22.baskı, İstanbul 2010, s.23.

⁴¹ Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1923-1946*, s.16.

⁴² Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yay., 2.baskı, İstanbul 1990, s.208.

⁴³ Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, s.17.

⁴⁴ Hıfzı Topuz, *II.Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, 1.baskı, İstanbul 2003, s.185-191.

Türke Doğru (1945-1948), *Toprak* (1945-1967), *Özleyiş* (1946-1947) dergileri etrafında da Türkçü aydınlar toplanacaktır.⁴⁵

Cumhuriyet'in ilanından Demokrat Parti'nin iktidara gelişine kadar geçen süreçte, Türk romancıları, çeşitli tematik eğilimler sergilemektedirler.

1. Yaşam tarzları gereği yurt gerçeklerine çok yakın olamayan İstanbul yazarları, çoğu zaman Cumhuriyet öncesi dönemlerin konularını işleyerek "bilinçli bir kaçışı" yansıtır.⁴⁶ Abdülhak Şinâsi Hisar, Refik Halit Karay, Refi Cevat Ulunay, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim gibi yazarlar; eski zamanlar bağlamında mizah ve şehir kronikleri türlerinde yazarlar.

2. Ahmet Hamdi Tanpınar (*Huzur*), Peyami Safa (*Bir Tereddüdün Romanı, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*), Halide Edip Adivar (*Sinekli Bakkal*), Hilmi Ziya Ülken (*Yarım Adam, Posta Yolu*) gibi aydınlar, intikal evresi yazarları olarak estetik, moral ve kültür değerlerinde yoğunlaşarak yeni bir sosyal terkip peşinde eserler kaleme alırlar.

3. Reşat Nuri Güntekin (*Yeşil Gece, Gökyüzü*), Falih Rıfkı Atay (*Eski Saat, Roman*), Aka Gündüz (*Dikmen Yıldızı*), Faruk Nafiz Çamlıbel (*Akın, Özyurt, Kahraman*) Yaşar Nabi Nayır (*Mete*), Behçet Kemâl Çağlar (*Attila*) gibi yazarlar, inkılapları desteklemekte ve uluslaşma çabalarını destekler nitelikte eserler yazmaktadırlar.

4. Yakup Kadri Karaosmanoğlu (*Ankara*), Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör gibi *Kadro* yazarları, Cumhuriyetin uygulamadaki eksikliklerini doktriner bir dille eleştirip iktidara yol gösterme gayretindedirler.

5. Geçmişle hesaplaşma, pek çok yazarın yeğlediği alandır. Nahit Sırrı Örik (*Sultan Hamit Düşerken*), Midhat Cemal Kuntay (*Üç İstanbul*), Ercüment Ekrem Talu (*Kan ve İman*), Yakup Kadri Karaosmanoğlu (*Hüküm Gecesi, Bir Sürgün*) bu isimler arasında sayılabilirler.⁴⁷

6. Cumhuriyet dönemi Türk romanında, eski Türk tarihini fantastik bir boyutta ele alan Hüseyin Nihal Atsız, *Bozkurtların Ölümü* (1946), *Bozkurtlar Diriliyor* (1949) romanları ile milliyetçi romanın en meşhur temsilcisidir. Abdullah Ziya Kozanoğlu, Niyazi Ahmet Banoğlu, Reşat Ekrem Koçu, Safiye Erol, Feridun Fazıl Tülbentçi, milliyetçi temeldeki fantastik tarihî roman türünde eser veren diğer yazarlardır.

Berna Moran, 1923- 1950 arası süreçte Türk romanının ele aldığı temalar içerisinde en baskın olanının Batılılaşma sorunsalı olduğunu belirtir. Yazara göre, ne

⁴⁵ Necmeddin Sefercioğlu, *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları, Ankara Şubesi Yay., nr.27, Ankara 2008, s.11-28.

⁴⁶ Rauf Mutluay, *Ellî Yılın Türk Edebiyatı, 1923-1973*, Türkiye İş Bankası Yay. 50. Yıl Dizisi, No:5, 2.baskı, İstanbul 1973, s.604.

⁴⁷ A.g.e., s.605.

dereceye kadar “biz” olacağız, ne dereceye kadar “Batılılaşacağız” sorunları; II.Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinden Cumhuriyet’e intikal eden Türk romancıları tarafından değişik açılardan ele alınmışlardır.

Peyami Safa, *Fatih-Harbiye* (1931); Halide Edip Adıvar’ın *Sinekli Bakkal* (1936); Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Bir Sürgün* (1937); Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mahur Beste* (1944) ve *Mahur Beste*’nin devamı olan *Huzur* (1949) romanları, Berna Moran’ın belirttiği sorunsalı yansıtan 1923-1950 arası dönemin en bilinen romanlarındandır. Batılılaşma sorunu; Batı Medeniyeti – Doğu Medeniyeti (*Sinekli Bakkal*), Alafranga Musiki- Alaturka Musikî (*Fatih-Harbiye*), Milliyetçi – Kozmopolit (*Bir Tereddüdün Romanı*), eski- yeni toplum ve kültür formları (*Huzur*) gibi diyalektik bir dizgede somutlaştırılır.

Adları zikredilen romanların alt metinlerinde, iktidarın uyguladığı politikalar veya bu politikaların uygulama yöntemine dair (Milliyetçilik ve Laiklik özelinde) göndermeler vardır. Bu tür romanlar arasında; özellikle *Yeşil Gece* (1928), *Fatih- Harbiye* (1931), *Roman* (1932), *Ankara* (1934), *Sinekli Bakkal* (1936) politik okumaya son derece açıktırlar.

1.3.2. 1950-1960 Dönemi

Demokrat Parti dönemi (1950-1960), Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan kabuk değiştirdiği dönemdir. Türkiye’nin Kore Savaşı’na Atlantik Paktı safında katılması ve ardından 1952’de NATO’ya kabulü; II. Dünya Savaşı sonrası başlayan Soğuk Savaş’ta, Türkiye adına kayıtsız şartsız Batı bloğunu desteklenmesi anlamına gelmektedir. Bu değişimler liberal politikalara kapı açmış ve Devletçi (Merkantilist) ekonomi terk edilmiştir.⁴⁸ Yalnız ekonomik ve siyasal süreç değil toplumsal yapı da değişmektedir.

Demokrat Parti’nin dış sermayeye açık liberal pazar ekonomisini tercihi, devlet eliyle özel sektörün desteklenmesi, kırsalda makineleşmeye yönelik politikaları, sınıflaşmayı daha da perçinlerken; ekonomik, toplumsal ve siyasal açıdan da ülke çapında hareketliliği beraberinde getirmiştir.

Yukarıda kısaca özet geçilen bu toplumsal ve ekonomik hareketlilik Türk romanına da yansımıştır. Halide Edip Adıvar, *Sonsuz Panayır*’da (1946), Türk romanında

⁴⁸ Emre Kongar, “Soğuk Savaşın Anlamı ve Etkisi”, *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi Yay. 18.baskı, İstanbul 2006, s.175-180. (Ayrıca bkz: Emre Kongar, *21. Yüzyıl’da Türkiye*, Remzi Kitabevi, 42.baskı, İstanbul 2008, *Giriş*, s.25).

ilk defa Anadolu kökenli lümpen burjuvaziye sert bir dille eleştirir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1954'te *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika ettiği *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, bir yanıyla liberalizmin parodisi olarak Türk romanında ilktir. Orhan Kemal'in *Gurbet Kuşları* (1962), köyden kente göç temasını konu edinen romanların prototipi niteliğindedir. Tarımda makineleşme ve kırsal insanının makineleşme algısı da Orhan Kemal'in *Bereketli Topraklar Üzerinde* (1954) ve Talip Apaydın'ın *Sarı Traktör* (1959) romanlarında en tipik yansımalarını bulur.

Kemal Karpat, köyden kente göç olgusunun, Türk romanı ve Türk toplumsal yapısı açısından oldukça yararlı neticeler verdiğini düşünmektedir:

“Kanımca, köy insanının hayatını ve değişimini anlatan gecekondu edebiyatı, birinci dereceden önem taşır. Burada önemli olan gecekondu olayı değil; gecekondu insanın değişimi yani köylünün şehirleşmesi-modernleşmesi, eğitim ve meslek sayesinde ekonomik ve entelektüel yükselişidir. Bu sayede, ekonomik ve entelektüel bakımdan yükselen, şehirleşen köylü hem Türk siyasetini hem de edebiyatını kökünden etkilemiştir. Aynı zamanda köyden kente göç; Türkiye'nin kültürel, siyasal, ekonomik ve duygusal hayatının ikiye bölünüşünü, köy-şehir ikiliğini büyük ölçüde azaltmış ve ülkenin her bakımdan bütünleşmesine, millileşmesine yani yurdun kültürel bir bütün haline gelmesine yardım etmiştir.”⁴⁹

Köyden kente göç temalı romanlar, Kemal Karpat'ın ileri sürdüğü gibi köylünün şehirleşmesi, ekonomik ve entelektüel yükselişini değil, köylünün çözülüşünü anlatan romanlardır. Kente taşınmış köylü aileler üzerine Türk romanında, en çok eser veren isimlerden biri olan Orhan Kemal'in *Vukuat Var* (1958), *Eskicinin Oğulları* (1962), *Gurbet Kuşları* (1962), *Bir Filiz Vardı* (1965) romanları köy kökenli şehirli ailelerin çözülüşünü anlatmaktadır. Hikâyelerinde kırsaldan kente göç ve gecekondu insanlarını sıklıkla konu edinen Fûrûzan'ın *Parasız Yatılı* (1971), *Benim Sinemalarım* (1973) ve Sait Faik'in birçok hikâyelerinde de aynı çözülme söz konusudur.

“Toplumsal açıdan “köylülükten” çıkmış ama “kentleşmemiş” olan bu nüfus bir yandan endüstri için ucuz işgücü sağlarken, öte yandan, hizmet sektörünün ve “marijinal sektör” denilen; işportacılık, simitçilik, ayakkabı boyacılığı gibi işlerin de yaygınlaşmasına yol açtı.

Kültürel açıdan, feodaliteden, endüstriyel topluma geçiş aşamasında “iki arada bir derede kalmış” gözüken bu nüfus; “arabesk kültür” denilen, akıldan çok duyguya, kentten çok kasabaya, endüstriyel değerlerden çok fırsatçılığa dayalı olan ve kendine özgü olan bir kültür [lümpen] geliştirdi.”⁵⁰

⁴⁹ Kemal H, Karpat, *A.g.e.*, s.39.

⁵⁰ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, 42.baskı, İstanbul 2008, s.151-152.

Emre Kongar'ın bu tespitlerinin Türk romanında karşılığı; Reşat Enis Aygen'in *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın*, (1938), Halide Edip Adıvar'ın *Sonsuz Panayır* (1946), İrfan Yalçın'ın *Pansiyon Huzur* (1975), Ahmet Say'ın *Kocakurt* (1976), Sevgi Soysal'ın *Yürümek* (1970), *Yenişehirde Bir Öğle Vakti* (1973), Adalet Ağaoğlu'nun *Bir Düşün Gecesi* (1979) romanlarıdır.

Anadoluculuk adı ile anılan roman akımı; yerini, 1950'de başlayan Köy Romanları akımına bırakır. 1942'de kurulan Köy Enstitüleri, müfredatında Türk folkloru, resim, müzik gibi derslere yer vermekte; Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1945'te çıkarılmaya başlayan *Köy Enstitüleri Dergisi*'nde Enstitü öğretmen ve öğrencilerinin hikâye, şiir, kompozisyonları yayımlanmaktadır. 1950'lere gelindiğinde; köy çevresinde yetişmiş, köyün sorunları ve insan unsurunun özelliklerini bilen, bu sebeple köyün sorunlarına vakıf bir zümre belirir. Köy Romanları kanonunun ortaya çıkmasında, Köy Enstitüleri'nden mezun yazarların büyük payları vardır. Artık köylü-aydın ilişkisi, yerini aydın köylü – köylü ilişkisine bırakmıştır.

1950'de Mahmut Makal'in daha çok sosyolojik niteliğe sahip; rapor, röportaj ve not tekniklerini kullanarak yazdığı *Bizim Köy*; *Varlık Dergisi*'nde yayımlandığında oldukça alaka uyandırmıştır. Mahmut Makal, köy gerçeğine çok farklı bir cepheden bakmış; köyün ekonomik sıkıntısı, ilkel tarıma mahkûmiyeti, topraksızlık konuları üzerinde yoğunlaşmış; serbest pazar ekonomisi karşısında, sosyal yardımlaşma ve kooperatifleşmenin lüzumu üzerinde durmuştur.⁵¹

Bizim Köy romanının “bomba” etkisi yaratmasında, Mahmut Makal'in eserde, “Osmanlı saltanatından devrolan köye, Halk Partisi, şu kadar yıllık iktidarında hiçbir şey vermedi”, tezi de etkili olur.⁵² Fethi Naci de, Tek Parti dönemi yüksek bürokratlarından Şevket Süreyya Aydemir de⁵³ bu tezi onaylamaktadırlar.

Demokrat Parti, Türkiye'nin kalkınmasını tarımda görmektedir. 1950-1954 arasında 40.000 traktör ithal edilmiştir. DP'nin 1954 seçimlerindeki ezici seçim zaferinde bunun etkisi büyüktür. Demokrat Parti üyelerinin çoğu, başta Adnan Menderes, geniş toprak sahibidirler. Kırılsadaki eşraf ve toprak ağaları DP'ye teveccüh etmişlerdir.⁵⁴ DP-

⁵¹ Alemdar Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2017*, C.I, s.85.

⁵² Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yay., 2.baskı, İstanbul 1990, s.262.

⁵³ Şevket Süreyya, Aydemir, *İkinci Adam*, C.2., Remzi Kitabevi, 7.baskı, İstanbul 2000, s.333-338.

⁵⁴ Fethi Naci, *A.g.e.*, s.262.

CHP arasındaki iktidar mücadelesine yer veren Köy Romanları'nda (*Ortadirek, Yılanların Öcü, Yılan Hikâyesi, Yeşil Gölge*) eşraf DP safındadır.

Söke doğumlu Samim Kocagöz'ün *Yılan Hikâyesi* (1954), Çukurova doğumlu Yaşar Kemâl'in *Teneke* (1955), köyde çalışma deneyiminde bulunmuş İlhan Tarus'un *Yeşilkaya Savcısı* (1955), hapishane yıllarında köylüyü yakından tanıma fırsatı bulmuş Kemâl Tahir'in *Sağırdere* (1955), Fikret Arıt'ın *Muhtar* (1957), Köy Enstitülü yazar Fakir Baykurt'un *Yılanların Öcü* (1958) romanları; Mahmut Makal'in *Bizm Köy* romanında dile getirdiği sorunlara, feodal erk -köylü- yerel bürokrasi arasındaki yerel iktidar mücadelesini de ekleyerek Köy romanının tematik kapsamını genişletmişlerdir.

Köy Romanları kanonunda iki isim, yeni bir tartışmanın da kapısını aralarlar. Bu isimlerden ilki, 1955 yılında birinci cildi yayımlanan uzun soluklu ve destansı bir retoriğe sahip *İnce Memed* romanıyla Yaşar Kemâl'dir. Diğer isim, *İnce Memed*'e antitez olarak kaleme aldığı *Rahmet Yolları Kesti* (1957) romanı ile Kemâl Tahir'dir.

İki yazar da sol dünya görüşüne sahip olmalarına rağmen; köy ve köylüyü popülizmden uzak köyde mevcut sorunların tarihsel arka planlarını da irdeleyen yazarlardır. Kemâl Tahir, Yaşar Kemâl'in eşkıyalık kurumuna destansı bir özellik katmasına; köy sorunlarını ağa-köylü diyalektiğinde ve Batı türü feodal üretim ilişkileri içerisinde değerlendirmesine karşındır.⁵⁵ Popülaritesi 1970'lere kadar devam eden Köy Romanlarına dair tartışmalar, bir ideoloji tartışmasına da neden olmuştur. Felsefeci Selahattin Hilav, 1965 yılında *Eylem* dergisinde yayımlanan *Asya Tipi Üretim Biçimi Üzerine Açıklamalar* (ATÜT)⁵⁶ yazısı ile tartışmaya dahil olmuş ve Kemâl Tahir'i destekleyen tezler öne sürmüştür. Kemâl Tahir, *Devlet Ana* (1967) romanının teorik alt yapısını tamamen ATÜT üzerine inşa ederek⁵⁷ Marksist sol çevrelerde uzun süre devam eden tartışmalara kapı araladığı gibi, Marksizmin Türkiye bağlamında yeniden sorgulanmasında da *Devlet Ana* üzerine tartışmaların büyük etkisi olmuştur. Köy romanları, yalnız tarihsel, sosyolojik ve ideolojik tartışmalara neden olmakla kalmamış; köy romanlarının niteliği üzerine forum ve röportajlar yapılması, makaleler yayımlanması ile beraber kültürel bir hareketlenmeyi de beraberinde getirmiştir. Fakir Baykurt, Kemâl Tahir, Talip Apaydın, Orhan Kemal, Mahmut Makal'in katılımcı oldukları *Beş Romancı*

⁵⁵ Alemdar Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2017*, C.I, s.161.

⁵⁶ Selahattin Hilav, bu konuda art arda makaleler yayımlar. Bu yazıların hepsi YKY'de kitap haline getirilmiştir. Ayrıntı için bkz. Selahattin Hilav, "Asya Tipi Üretim Biçimi Üzerine Açıklamalar", "Asya Tipi Üretim Nedir?", "Asya Tipi Üretim Tarzı ve Türkiye Sosyalist Hareketi", *Felsefe Yazıları*, 5.baskı, İstanbul 2014, s.139-149, s.150-161, s.162-172.

⁵⁷ Kemâl Tahir, *Notlar/ Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*, Bağlam Yay., 1.baskı, İstanbul 1992, s.292-316.

*Tartışıyor*⁵⁸ daha sonra kitapçık olarak da yayımlanmış olan tartışmaların en bilinenlerindendir.

1950 yılından sonra, yayımlanan tarihi romanların sayısı artmıştır. Bir önceki dönem revaçta olan ve epik karakterdeki popüler tarihî roman yazarlığı, gazetelerdeki tefrikalarla devam etmiştir. Feridun Fazıl Tülbentçi, Mümtaz Turhan Tan, Refik Ahmet Sevengil tarihî roman türünde eserler vermişlerdir.⁵⁹

1.3.3. 1960-1980 Dönemi

1960-1980 arası süreç, 27 Mayıs İhtilali ile başlayan, 12 Mart Muhtırası ile sekteye uğrayan ve nihayet 12 Eylül askerî darbesi ile perdeyi kapatan; başında, ortasında ve sonunda statükocu militer oligarşinin belirleyici olduğu yıllardır. Bu dönem, 1950-1960 arası süreçten daha dinamik bileşenlere sahip; sosyal ve siyasal kırılmaların daha belirgin olduğu ve çatışmaların sınıfsal bağlamda yapıldığı dönemdir.

1950-1960 arası dönem, tüm dünyada İkinci Dünya Savaşı'nın yaralarının sarıldığı dönemdir. 1950'lerde başlayan Soğuk Savaş, henüz tam etkisini göstermemiş; buna bağlı olarak sol ve sağ ideolojiler -sanatı da kullanarak – küresel etki amaçlı propagandaya başlamamıştır.⁶⁰

Türkiye'de 27 Mayıs ve 27 Mayıs'ın beraberinde getirdiği 1961 Anayasası, dünya konjonktüründe de geniş kutuplaşmaların, ihtilallerin ve ideolojik saflaşmaların yaşandığı dönemle eş zamanlı bir harekettir. Daha 1958 yılında, gerek Irak'ta Abdülkerim Kasım, gerekse Mısır'da Cemal Abdünnâsır'ın liderliğindeki *Hür Subaylar Hareketi* iktidarı ele almış ve İslam dünyasında ilk defa, sosyalist nitelikli Baas hareketi başlamıştır. Amerika ve Rusya'nın, Küba üzerinden (Nisan 1961- Domuzlar Körfezi Çıkarması) karşı karşıya gelmesi, aynı zamanda liberal– sosyalist ideolojilerin dünya genelindeki çatışmasının ilk göstergesidir.

Bu ideolojik çatışmalar, solda kurulan Türkiye İşçi Partisi (TİP- 1961); sağda kurulan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP -1965) ve Millî Nizam Partisi (MNP- 1971)⁶¹ ile Türkiye'de de yansımaları bulmuştur. Yeni kurulan bu siyasal partiler, Türkiye'de yalnız CHP/AP ekseninde yürütülen siyasal paradigmaya da son vermiş; bu

⁵⁸ Alemdar Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2017*, C.I, s.163.

⁵⁹ Aigul Sulaimanova, *Konusunu Türk Tarihinden Alan Tarihî Romanlar (1966-1970)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009, s.10.

⁶⁰ Alemdar Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2017*, C.I , s.23.

⁶¹ Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), 1969'daki kongreyle Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adını alır. Millî Nizam Partisi de (MNP) 1971'de kapatılmış, aynı genel başkan ve kadrolar 1972'de Millî Selamet Partisi'ni (MSP) kurmuştur.

üç partinin sağ kanatları, Üç Tarz-ı Siyaset'in Türkçülük ve İslamcılık öğelerinin iktidar mücadelesine yeniden katılmalarını sağlamışlardır.

Türkiye'de, iç ve dış siyasal dinamiklerle eş zamanlı olarak; toplumsal bir hareketlilik de söz konusudur. 1961 Anayasası, sosyal devlet anlayışını, toplu sözleşme, grev, dernekleşme haklarını güvence altına almıştır. Böylece hem sağ ideoloji hem sol ideolojiye mensup gruplar; sendikalar, dergiler, fikir kulüpleri ve derneklerde bir araya gelmişlerdir. Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), Komünizmle Mücadele Derneği, Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Yeniden Millî Mücadele Derneği (1965'ten sonraki 3. dönem), Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK); dönemin en aktif sivil toplum örgütleri olup 1970'lerde yayımlanan birçok roman yazarının da üyesi veya sempatisanı oldukları kuruluşlardır.

1960'lı yıllar, aynı zamanda, 1940 ve 1950'li yıllara göre köyden kente göç, gecekondulaşma, işçi sınıfının kuvvetlenmesinin ve işçi sendikalarının sermaye çevreleri ile düştükleri çelişkilerin de arttığı bir dönemdir.

“Gelişen siyasal ve ideolojik düşünce akımlarının, edebiyatımızı doğrudan etkilemesi kaçınılmazdı. Özellikle kendi amaç ve hedefleri doğrultusunda örgütlü bir eylem içinde bulunan grupların geniş kitleleri etkileyerek yönlendirmesi sonucunda edebiyatımız da gelişmelerden doğrudan nasibini almıştır. Bu gelişmeler, 1960'lı yılların, Türk edebiyatı ve özellikle Türk romanı için çok önemli bir kavşak noktası olduğunu gösterir. Türk romancılığının ve romancılarının Türk düşüncesi üzerinde zaman zaman öncü niteliğini ortaya koyacağı için ayrı bir önem taşımaktadır.”⁶²

1960-1980 arası dönemde, köyden kente göç etmiş işçi aileleri, romanlarda konu edinen temaların başında gelir. Sosyalist yazarlar, romanlarının ana temaları ne olursa olsun, büyük şehirde iş ve işçi sınıfı sorunlarını ele almakta veya işçi sınıfına mutlaka atıf yapmaktadırlar. Orhan Kemâl'in *Gurbet Kuşları* (1962), *Eskici ve Oğulları* (1962) romanları; Nâzım Hikmet'in *Kan Konuşmaz* (1965), Sevgi Soysal'ın *Şafak* (1975), İrfan Yalçın'ın *Pansiyon Huzur* (1975), Vedat Türkali'nin *Bir Gün Tek Başına* (1975) bu romanlar arasındadırlar.

1960 – 1970 arası toplumdaki hareketlilik ve perspektif çokluğu yeni bir sorunsal getirir Türk romanına: Toplumsal Gerçekçilik Nedir / Nasıl Olmalıdır? Çünkü, Köy Romanı geleneği 1970'lere yaklaşırken; tema ve tip olarak klişeleşmiştir.

⁶² Alemdar Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2017*, C.I, s.25-26.

28 Kasım 1971’de, Prof. Dr. Mehmet Kaplan ve romancılar Kemâl Tahir, Tarık Buğra’nın katılımcı oldukları ve Ali Gevgili tarafından yönetilen *Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri* başlıklı panel düzenlenmiş ve *Milliyet* gazetesi de ara başlıklarla katılımcıların beyanlarını okurlara aktarmıştır. Konferansın sonunda şu sonuç yargılarında birleşilmiştir:

“Türk romanı bugün, toplumsal gerçekliği daha derinden kavramak durumunda ve zorundadır. Hızlı gelişen bir toplumun entelektüel yetersizliklerinin de katılmasıyla yakın yıllara kadar bazan klişeleşmiş insan tiplerinden doğan bir romana sahiptir. [Köy Romanları kastedilmektedir] Oysa insan, çok karmaşık bir yaratıktır ve ancak kendi yaşadığı ânın çok yanlı gerçekleri içinde kavranabilir.” [...]

“Türk siyasal yaşantısına egemen olan bazı klişe düşünceler, Türk sanatında da uzun süre bazı yanlışlara yol açmıştır. Türk köylüsünü içe dönük ve pasif sanmak bu yanlışlardan birisidir. Oysa, Türk insanı, genellikle aktif, hayat karşısında mücadeleci, sevgi dolu ve dinamik bir insan tipidir. Bugün, Türk aydınının halkı kadar bizzat kendi gerçekleri üstünde de yeniden durması ve sorunlarını tabulardan, önyargılardan kurtulmuş olarak bütün karmaşıklığıyla görmesi gerekmektedir.”⁶³

Alıntılanan ikinci paragraf, Tanzimatta “hizaya getirici ve pedagog”, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında “ülke kurtarıcı” didaktik aydına “otokritik” yapma zamanının geldiğini de belirtmesi açısından orijinal bir tekliftir. Yahya Kemâl’in “mektepten memlekete” giden aydınına, yeni bir perspektif önerilmektedir.

Mehmet Kaplan, “şehir ve aydınlarının romanı”nın öncelik kazanması gerektiğini savunduğu konuşmasında; Türkiye’de köy ve köylü meslelerinin ehemmiyetinin inkâr edilemeyeceğini, fakat roman türünde bu konuda hemen her şeyin söylendiğini belirtir. Kaplan, edebiyatçıların başka konulara el atmaları gerektiğini bildirir. “Çünkü, Türkiye’de köylünün hayat şartlarının sabit kalmasına karşılık aydınlar takımının hayat karşısında aldıkları tavır durmadan değişmiştir.”

“Türkiye’de kültür ve medeniyet değişmesini en yakından hissedenler; onun buhranını yaşayanlar ve üzerinde düşünenler aydınlardır... Türkiye’nin bugün karşılaştığı esas mesele, köy ve köylü meselesi değil; şehirde doğan ve şehirde gelişen ‘çağdaş medeniyete uyma’ meselesidir... Bu işlenmemişse sebebi, aydınların ne kendi memleketlerini, ne de çağdaş medeniyeti derin ve sağlam bir tarzda incelememiş olmalarıdır... Asırlar önce köylü Yunus bile, meselenin şehirde çözüleceğini sezerek: **Kasdım budur şehre varam / Feryâd ü figan koparam**

⁶³ Rauf Mutluay, “Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri”, *50 Yıllık Türk Edebiyatı*, s.637- 641.

demıştır. Medeniyet kelimesi, ‘medine’den gelir; medine şehir demektir... Bundan dolayı Türk aydınlarının dikkatlerini şehire, içinde yaşadıkları çevreye, kendilerine çevirmeleri lâzımdır.”⁶⁴

Mehmet Kaplan’ın Cumhuriyet sonrası -özellikle 1950-1970 yılları arasında- Türk romanına dair tespit ve eleştirilerini, bu yıllar arası romanlarımızın temaları ve biçim yapısı da doğrulamaktadır. Mehmet Kaplan, bir gecikme ve tematik patinajdan bahsetmektedir. Zira; postmodernizm sularına demir atan Avrupa romanı karşısında, Türk romanı, layıkıyla modernist aşamasına dahi varamamış ve kendini tekrara düşmüştür.

Oysa, 20.yüzyıl ve ilk yarısında yaşanan iki savaş, emperyalizmin sömürge paylaşımı (I. Dünya Savaşı) ve uluslaşmanın Nasyonalizme varan buhran evresi idi (II. Dünya Savaşı). Batı romanı sürrealizm, modernizm, postmodernizm aşamalarını 1915-1960 arasında art arda yaşamıştır. Kafka, 1915’te *Dönüşüm*, J. Joyce 1922’de *Ulysess*, Jean Paul Sartre’ın 1938’de *Bulanık*; Albert Camus’nün 1957’de yazdığı *Yabancı*, metalaşan toplumda⁶⁵ bireyin yalnızlığı ve bunalımını ele alırken, Türk romanı *Nur Baba* ve *İnce Memed* sarkacında gidip gelmektedir.

Fethi Naci’nin de Türk romanının bu “klişeleşmiş toplumcu gerçekçi roman” anlayışına, özelde köy romanına, itirazları vardır:

“[...]Bireyi savsaklayarak” belki başka şeyler yapılabilir ama yapılamayacağı kesinlikle belli olan bir şey var: Roman yazmak! Tekrarlaması belki ayıp olacak ama tekrarlamak zorundayım: Roman bireydir çünkü! Nedense, kimi romancılarımıza sadece “roman yazmak” yetmiyor. Roman yazmak hafif bir uğraş gibi geliyor onlara. Amaçları sanki, “yazınsal yaratış” değil; bir romanla toplumsal uyanışı sağlamak, emekçileri bilinçlendirmek, daha insanca bir düzenin oluşumuna dolayimsız katkıda bulunmak ister gibi bir halleri var. Elbette iyi niyetli dilekler bunlar; ne var ki

⁶⁴ Rauf Mutluay, “Türk Romanı ve Toplum Gerçekleri”, A.g.e., s.641.

⁶⁵ [...] bireyi aşan değerlerle olan ilişkiler, yani ahlak, estetik, erdem ve inanç; hareketsiz nesnelerin yeni niteliklerini -yani fiyatları- yetkili kılmak adına toplumsal yaşamda her geçen gün önemi ve gücü artan ekonomik sektörde, dolayısıyla bu sektörün birer parçası olan bireylerin bilincindeki yerini kaybetmektedir. [...] bu sonuçlar, batı Avrupa kültürünün temel düşüncelerinin bazılarının gelişmesine olanak sağlamıştır. (eşitlik, tolerans ve insanlar arasında bireysel özgürlük düşünceleri) Ama bu değişimler [şeyleşme, metalaşma] aynı zamanda, bireysel bilinçlerin giderek pasifleşmesine ve bir yanda insanlar arası, diğer yanda insanlar ile doğa arasındaki ilişkilerdeki belirleyici öğenin yok olmasına neden olmuştur. Bu fenomen [şeyleşme, metalaşma] bireysel bilincin son derece önemli bir parçasının ortadan kalkmasını, öznel olana indirgenmesini de içerir. Kaybedilen bu bireysel bilincin yerini bütünüyle nesnelerin mülkiyeti almıştır. İşte bu fantazmagorik illüzyona önce mal fetişizmi, daha sonra da metalaşma adı verilmiştir. [...] Marx’ın analiz ettiği liberal toplum yapısında, şeyleşme; bireyler arası bütün değerleri, nesnelerin sahip olduğu mülke dönüştürerek öznel seviyeye indirgemektedir ve insanlığın hâlihazırdaki varoluş gerçeği; bireyin toplumla olan bütün bilinçli ve somut ilişkisini kesmiş olduğu gerçeğidir. (bkz. Lucien Goldmann: *Roman Sosyolojisi*, (çev. Ayberk Erkay), Bireşik Yayınevi, 1.baskı, Ankara 2005, s.46,47.)

romancının bu dileğini gerçekleştirmesi her şeyden önce öz işine, roman yazma işine saygı göstermesiyle, bu işin gereklerini yerine getirmesiyle olanaklı.”⁶⁶

1960-1980 arasında, Türk uzak tarihine dair yazılan romanlar da, ayrı bir kanon oluşturacak kadar çoktur. Alemdar Yalçın, bunun sebebini; Marksist felsefenin tarihsel maddecilik argümanının Türkiye ve Türk insanına uygunluğu tartışmalarının; özellikle de *Devlet Ana* romanı ile beraber, romancıları tarihi yeniden değerlendirmeye sevk etmesi şeklinde ifade etmektedir.⁶⁷ Bu ilginin diğer sebeplerinden biri de; 1955-1960 arasında Yunanistan’a bağlı EOKA yapılanmasının Kıbrıslı Türkler üzerindeki baskısının, iç siyaset ve kamuoyunda milliyetçi duyguları harekete geçirmesiyle; diğer sebebi de tematik tekrara düşen Köy Romanları’nın yarattığı tekdüzeliktir.

Cemil Akıncı, *Hilâllerin Gölgesinde* (1967); Barbaros Baykara, *Kanayan Toprak* (1970); Orhan Deliorman, *Yavuz Sultan Selim Han* (1970); Ziya Hanhan, *Denizler Delisi* (1969); Cevat Şakir Kabaağaçlı, *Turgut Reis* (1966); Reşat Ekrem Koçu, *Patrona Halil* (1967), *Kabakçı Mustafa* (1968); Abdullah Ziya Kozanoğlu, *Kubilay Hanın Gelini* (1966); Oğuz Özdeş, *Kara Pençe’nin İntikamı* (1966), *Kara Pençe’nin Oğlu* (1967), *Kara Pençe Voyvodaya Karşı* (1967), *Battal Gazinin Oğlu* (1968); Vâlâ Nureddin, *Baltacı ile Katerina* (1966); Erol Toy, *Toprak Acıkınca* (1968); bu romanların en tanınmışlarıdır.⁶⁸

1960-1980 arası dönemde Türk romancısı yalnız uzak tarihle değil, yakın tarihi de yeni bir anlayışla değerlendirir. Kurtuluş Savaşı, İzmir Suikastı, Serbest Fırka, Kore Savaşı gibi olaylar üzerine eleştirel yaklaşımların da bulunduğu romanların en tanınmışları; Tarık Buğra’nın *Küçük Ağa* (1963), *Küçük Ağa Ankara’da* (1966), *Firavun İmanı* (1977); Kemâl Tâhir’in *Esir Şehrin İnsanları* (1962), *Yorgun Savaşçı* (1965), *Kurt Kanunu* (1969), *Yol Ayrımı* (1971); Attilâ İlhan’ın *Kurtlar Sofrası* (1963), *Sırtlan Payı* (1974), *Yaraya Tuz Basmak* (1978); İlhan Tarus’un *Hükümet Meydanı* (1962); Nâzım Hikmet’in *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* (1962) romanlarıdır. Tek Parti döneminde yazılması pek de mümkün görülmeyen bu romanların yazılmasında, 1961 Anayasası’nın 20.maddesinde ifadesini bulan “düşünce hürriyeti”nin büyük payı vardır.

12 Mart 1971 muhtırası, Türk romanı için de önemli bir dönüm noktasıdır. 12 Mart Romanları adı ile anılan ve hem içeriği hem de tekniği ile uzun süre tartışılan siyasal romanlar, 12 Mart’ın ardından peş peşe yazılmaya başlanır. Berna Moran’a göre 12 Mart romanları, temelinde haksız düzene isyan; sömürüye başkaldırı olduğu için Anadolu

⁶⁶ Fethi Naci, A.g.e., s.468-470.

⁶⁷ Alemdar Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2017*, C.I, s.243.

⁶⁸ Aigül Sulaimanova, “Konuşunu Türk Tarihinden Alan Tarihî Romanlar (1966-1970)”, s.13-14.

romanının bir devamıdır. Anadolu romanlarındaki sömüren ağa – sömürülen köylü çatışması; yerini kapitalist burjuva sınıfı – işçi, aydın, öğrenci çatışmasına bırakmıştır. Bu benzerlikten dolayı, 12 Mart romanları, Anadolu romanının bir devamıdır.⁶⁹

12 Mart romanları, suç, suçlu, işkence, sıkı yönetim, cezaevi, sorgu leitmotifleri ile ayrı bir roman geleneği oluşturur. Bu olgulardan dolayı, kapalı mekân, kafkaesk bir atmosfer, geçmişe dönüş ve süreçle hesaplaşmalar, 12 Mart romanlarının en ayırt edici nitelikleridir. Erdal Öz, *Yaralısin* (1974); Tarık Dursun K., *Gün Döndü* (1974); Demir Özlü, *Bir Uzun Sonbahar* (1975); Fûrûzan, *47'liler* (1974); Adalet Ağaoğlu, *Bir Düğün Gecesi* (1979) anılan nitelikte romanların en bilinenlerindendir.

Murat Belge, 12 Mart Romanı yazarlarını, içeridekiler / dışarıdakiler tasnifine tâbi tutar. Sürecin içerisinde olan ve/veya cezaevine giren yazarların genelde “suç ve suçluluk” sorunsalı üzerinde durduklarını; dışarıdaki yazarların ise propagandaya yönelerek “işkence” olgusu üzerinden olayı dramatize ettiklerini belirtmektedir. Ayrıca, dışardaki yazarların Türk Ceza Kanunu’nun 141 ve 142. maddelerinin yoruma açık ifadelerinden dolayı; “suçu ve suçluyu övme” durumuna düşmemek için, 12 Mart’ın hukuksal niteliğine değinemediklerini belirtir.⁷⁰ 12 Mart romanlarının ya süreç öncesi ya da süreç sonrası konu edinmelerinin sebebi budur.

Melih Cevdet Anday, *Gizli Emir* (1970); Çetin Altan, *Büyük Gözaltı* (1972); Oktay Rıfat *Bir Kadının Penceresinden* (1975) romanları, 12 Mart’ın olağanüstü hâl / sıkıyönetim atmosferini ele alan romanlardır.

1965 itibarıyla, İslamî romanların da yazılmaya başlandığı görülmektedir. Propaganda vasfının roman estetiğinden daha üstün tutulduğu bu romanlar, geniş bir okur kitlesi bulmuştur. Özellikle Komünizmle Mücadele Derneği’nin kuruluşu (1965) sonrası 1970’lere doğru artan bir ivmeyle İslamî romanlar yazılmıştır. Hekimoğlu İsmail’in (d.1932) 1967’de ilk baskısını yapan *Minyeli Abdullah* romanının 1989’a geldiğinde 40.baskıya ulaştığı görülmektedir. Mustafa Necati Sepetçioğlu (d.1931), Şule Yüksel Şenler (d.1938), Yavuz Bahadıroğlu (Niyazi Birinci, d.1945), Rasim Özdenören (d.1940), Ahmet Günbay Yıldız (d.1941), Durali Yılmaz (d.1948) gibi isimler İslamî temadaki romanların popüler isimleri olacaklardır. Hüseyin Nihal Atsız (d.1905), Tarık Buğra (d.1918), Emine Işınsu (d.1938), Sevinç Çokum (d.1943) gibi isimler de milliyetçi romanın önde gelen isimleridir.⁷¹

⁶⁹ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, İletişim Yayınları, 13.baskı, s.11-12.

⁷⁰ Murat Belge, “12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış” *Birikim*, S.12, Şubat 1976., s. 8-16.

⁷¹ Enver Okur, “Çok Partili Demokrasi Dönemi Türk Romanı”, *Hece, Türk Romanı Özel Sayısı*, S.65 (1), 2002, s.92, 97. (1946 – 1980 arası evre)

Özetle, 1923-1980 arası Türk romanı; ilk dönemde Batılılaşma ve yakın geçmiş temalarında yoğunlaşmıştır. İkinci dönem, Köy Romanlarının rağbet edildiği dönemdir. Bunun yanı sıra köyden kente göç konusu da işlenmektedir. Üçüncü dönemde, Türkiye ve dünyadaki sosyal-siyasal konjonktüre bağlı olarak işçi sınıfı, küçük burjuva, tarihî romanlar, İslamî romanlar gibi temalarla, Türk romanında tematik çeşitlilik görülür. Fakat üçüncü döneme damgasını vuran roman kanonu 12 Mart romanlarıdır.

TÜRK ROMANINDA İKTİDAR MÜCADELESİ (1923-1980)

Çalışmada, Türk romanına yansıyan iktidar mücadeleleri; Tek Parti, DP gibi iktidar dönemleri veya 12 Mart Romanları, Köy Romanları gibi kanonik bir tasnif ile değil; mücadele içerisindeki tarafların ideolojik yönelimleri temel alınarak diyalektik bir dizgede 5 bölümde incelenmiştir. Ayrıca, yalnız iktidar mücadelelerine doğrudan katılan birey veya siyasal zümreler değil, merkezde ve taşrada bu mücadelelerden dolaylı olarak etkilenen birey ve toplum zümreleri de değerlendirme kapsamına alınmıştır.

2. MONARŞİ YANLILARI – MEŞRUTİYET YANLILARI ARASINDAKİ İKTİDAR MÜCADELESİ (1839-1918)

Tarık Zafer Tunaya, 18.yüzyılda başlatıp 20.yüzyılın başlarına kadar götürdüğü Osmanlı modernleşme hareketlerini 4 tarihî dönem başlığı altında inceler:

Kısmî Müessese Islahatları, 1718-1826.

Aydın Despotluk Devresi – II.Mahmut’un tam iktidarı, 1826-1839.

Modern Devlet Fikrinin Gerçekleştirilmesine Doğru, 1839-1876.

Modern Devlet Fikrinin Gerçekleştirilmesi, 1876-1908.⁷²

Bu sınıflandırma göstermektedir ki, Osmanlı Devleti’nde dönüşüm ve yenileşme hareketleri, Tanzimat Fermanı’nın ilanından önce, yaklaşık 120 yıllık bir arka plana sahiptir.

Tanzimat’ın Batılılaşma hareketleri içinde bir dönüm noktası olmasının sebebi, dolaylı da olsa devletin halk için varolduğunun kabulü ve monarşinin “lâ yüs’el/iradesi sorgulanamaz” muktedirinin/sultanının, iktidarını kendi isteği ile sınırlaması ve yasanın üstünlüğünü kabul edişidir.⁷³ Tanzimat Fermanı’nı izleyen süreçte, Osmanlı Devleti iktidar dizgesinin sacayağını oluşturan “saltanat, ilmiye, seyfiye” sınıflarına ek olarak 19.yüzyılın ortalarında modern merkezîyetçi Bâb-ı Âlî bürokrasisi de bir iktidar erki olarak ortaya çıkar.

⁷² Tarık Zafer, Tunaya, *Batılılaşma Hareketleri I*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., (bs.y.), İstanbul 1999, s.29-56.

⁷³ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, 27.baskı, İstanbul 2016, s.87.

Yukarıda özetlenen gelişmelerle eş zamanlı olarak, devlet katmanlarında Tercüme Odası (1832), Encümen-i Dâniş (1851) gibi kurumlarda yetişip siyasal ve sosyal teklifleri ile monarşiye karşı muhalefete geçen Yeni Osmanlılar/Jön Türkler adıyla maruf aydın zümresi belirir. Bu aydın zümresine, devlet bürokrasisi haricinde Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Mülkiye’de yetişip ileride İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin nüvesini de teşkil edecek Meşrutiyet yanlısı sivil aydınlar da eklenildiğinde; 19.yüzyıl ortasından 20.yüzyılın başına kadar geçen yarım asırlık evrede klasik Osmanlı monarşisinin Bâb-ı Âli ve sivil muhalefet karşısında güç kaybına uğradığı görülür. Saray, yer yer Bâb-ı Âli bürokrasisi karşısında konumunu korumaya çalışırken (Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz dönemleri); Sultan Abdülhamit dönemi ile beraber, (1878’den itibaren) adım adım mutlak iktidar yeniden saraya bağlanır.⁷⁴

1908 II.Meşrutiyet dönemi ile beraber, saltanat ve hilafete (monarşiye) yakın Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın İttihat ve Terakki ile mücadelesi de Monarşi Yanlıları – Meşrutiyet yanlıları arasındaki iktidar mücadelesi bağlamında düşünülmelidir.

Monarşi yanlıları ile Meşrutiyet yanlıları arasındaki iktidar mücadelesi, incelenen romanlarda 3 tür çatışma ekseninde yansır:

1. Saray yönetimi ve Bâb-ı Âli bürokrasisi arasındaki iktidar mücadelesi (1839-1876).
2. Jön Türkler/İttihat ve Terakki – Sultan II.Abdülhamit arasındaki iktidar mücadelesi (1876-1909).
3. İttihat ve Terakki Cemiyeti – Hürriyet ve İtilaf Partisi arasındaki iktidar mücadelesi (1909-1918).

2.1. Yakup Kadri Karaosmanoğlu - *Hüküm Gecesi*⁷⁵ (1927)

Romanın zaman ögesi, 31 Mart İsyanı ve Haziran 1913’teki Mahmut Şevket Paşa suikasti arasındaki 4 yıllık evreyi kapsamaktadır.

1909-1913 arası olaylar; İttihat ve Terakki Fırkası - Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatışması, Hasan Fehmi ve Ahmet Samim suikastleri; Talât - Enver ve Cemal Paşa üçlüsünün adım adım diktaya gidişi sürecinde ele alınır. Roman kahramanı Ahmet Kerim, tüm bu gelişmelere tanık ve muhalif olduğu için de sanıktır.

⁷⁴ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 26.baskı, İstanbul 2008, Sonuç kısmından özetle, s.299-312.

⁷⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, 7.Baskı, İstanbul 2004, 306 s.

2.1.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda, İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası, iktidar olgusunun üzerlerinden açıldığı iki siyasal kurumdur. Romanda bu iki öge arasındaki iktidar mücadeleleri, zamansal olarak 1909-1913 arası dönem ve Meşrutî parlamenter sistem bağlamında konu edinilir. Roman, 1. şahıs bakış açısı ile kaleme alınmış ve mücadele içerisindeki her iki tarafın eleştirisi yapılmıştır.

2.1.1.1. İttihat ve Terakki Fırkası

İttihat ve Terakki, Sultan Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra dizginleri tamamen ele almıştır. Cemiyetin önde gelen isimleri, iktidarın verdiği “güç zehirlenmesi”ne uğramışlardır.

“İşte Talat Bey! İşte Mahmut Şevket Paşa! Bunlardan biri, daha düne kadar, alçakgönüllü ve fedâkâr bir halk adamı idi. Nâzır olur olmaz hemen değişti. Siyah kadife yeleğinin üstüne bir altın kordon geçirdi ve her tarafı camlı bir otomobile kurulup sokak kalabalığına bir bayram çocuğu gibi sırtıyor..” (s.18)

İttihat ve Terakki, gerçi “hürriyet - müsâvât -uhuvvet -adâlet” söylemleri ile, halk katında meşruiyet kazanmaya yönelik propaganda yapmıştır. İktidara geldikten sonra, kendi hiziplerinin dışında hiçbir kurum ve kitleye “uhuvvet ve müsavat” ilkeleri ile yaklaşmamıştır. Özellikle, Ahmet Samim suikastinin ardından basına uygulanan sansür; istibdat devri olarak niteledikleri Sultan Abdülhamit dönemini gölgede bırakacak derecededir.

“Bu kanuna göre en hafif bir yerme ve kötöleme işi bir gazetenin kapatılmasına yeter sebepti. Fakat, buna karşılık basın da kendini savunmaya yarar birtakım hilelerle donanmış bulunuyordu. Mesela, bir gazete kapandı mı, hemen ertesi gün yerine bir başka adla yine aynı gazete çıkıyor ve bu bazen herkesi güldüren bir çocuk oyunu halini alıyordu.” (s.125)

İttihatçıların, çok şikâyetçi oldukları Abdülhamit Meşrutiyeti'nin 35. maddesine sıkı sıkıya sarılmaları da bu bâbda değerlendirilmelidir. İttihatçılar, yapılan ara seçimde, kendi adayları değil de Hürriyet ve İtilâf'ın adayı Tunuslu Hayrettin Paşa'nın oğlu Paşazâde Hayri Bey, mebus seçilip ard arda partiden kopmalar başgösterince, 1908'de lağvettikleri 35. madde'yi yeniden yürürlüğe sokarlar. Bu maddeye göre; İttihatçıların elinde bir oyuncak olan V.Mehmet Reşat, istediği zaman meclisi feshedebilecektir. (s.136)

23 Ocak 1913 tarihli “Bâb-ı Âlî Baskını” ile İttihat ve Terakki’nin “Denetleme İktidarı” bitmiş ve “3 Demir Yumruk”, memleket tâlihinde tek söz sahibi olmuştur: Talat - Cemal ve Enver Paşalar.

Cemal Paşa’nın İstanbul Muhafızı edilişi ve en pasif muhaliflerden en haşin muhaliflere kadar herkesi Bekirağa Bölüğü adını verdiği hapse attırması; İttihat ve Terakki’nin muhalafete asla prim vermemesinin göstergesidir. Bu furyadan Ahmet Kerim de nasibini alır. Ahmet Kerim’in, Bekirağa Bölüğü’nde İttihat ve Terakki’nin bu hukuk algısına yorumu iç çözümleme yolu ile aktarılır:

“Burada bahis mevzu olan şey; haklıyı haksızdan ayıran, suçluya cezasını, suçsuza hürriyetini veren bir adâlet eli değildi; burada kendi varlığını müdafaya karar vermiş bir yırtıcı mahlûkun pençesi kımıldıyordu. Bu pençe, sağa sola vuruyor, kendi cinsinden, kendi soyundan olmayanları acımaksızın eziyordu.” (s.279-280)

Vatansever, hırslı ama tecrübesiz genç askerlerin çoğunluğunu oluşturduğu İttihat ve Terakki, programsız olduğu için, gidecekleri istikamet konusunda fikir birliğine sahip değildir. Bu sebeple İttihatçılar arasında iç çatışmalar da belirir. Bu iç çatışma, cemiyetin en itibarlı ideoloğu Ziya Gökalp ve “merkez-i umûmî”nin diğer isimlerinin bir arada bulunduğu bir toplantıda resmedilir.

[Ziyâ Gökalp]:

“- Osmanlı Devleti, sun’î bir müessesedir. Eğer Osmanlılık; dilleri, ırkları, kültürleri birbirinden ayrı bir sürü unsurları bir araya toplayıp bir birlik meydana getirmek ise bunun adına sadece “boş hayal” diyeceğiz. Çünkü, bu unsurların birleşmesi imkânı yoktur. [...]

[Bahaeddin Şakir]

-Hay Allah senden razı olsun! Boşuna birbirimizi aldatmayalım. Er geç, bu memlekette kanlı bir anasır kavgasının şahidi olacağız. Bu, kaçınılması imkânsız bir âkıbetir. [...]

Talat Bey:

-İşte, bu da bir teşkilat meselesi. [...]

Ziyâ Gökalp:

-Teşkilat değil, teşkilat değil. Kültür kuvveti, ‘millî mefkûre’ kuvveti... Onların bize üstünlüğü buradadır. Evet, ‘millî mefkûre’, ‘millî kültür’... Bu olmadıkça siz, istediğiniz kadar teşkilât kurunuz. İsteddiğiniz kadar kulüpleriniz, adamlarınız, hatta ordularınız olsun, bir şeye yaramaz. Çünkü; mefkûresiz bir kalabalık kadar dağınık ve korkak bir şey düşünülemez!” (s.305-307)

İttihat ve Terakki, lidelerinin arasında dahi homojen prensipleri ve vizyonu olmayan, her ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmayı hedef edinen militer siyâsî cemiyet görünümündedir.

2.1.1.2. Hürriyet ve İtilaf Fırkası

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na yakın herkes ikbal peşindedir. Devletin menfaatinden ziyade, kaybettikleri mevki ve itibarlarını yeniden elde etmeyi düşünmektedirler.

“Hasip Bey, ne olursa olsun bir an önce bir nezaret koltuğuna yerleşmek istiyordu. Necip Molla'nın dileği de bu idi. Neşet Paşa da bunu istiyordu. Saim Hocaların, mebus Tahsinlerin ve daha başkalarının, dilek ve gayeleri de kendilerine göre bir ikbâle erişmekten başka bir şey değildi.” (s.22)

Muhalefet, İttihat ve Terakki'ye karşı düşmanca tutum içerisinde olduğu halde, en ufak bir tedhiş hareketinde siner. Çünkü; bir ilkenin peşinde değil kendi ikballerinin peşindedirler.

İttihat ve Terakki'de gerçi homojen bir ilke, program ve tâbiye yoktur ve fakat onları bir araya getiren bir komitacılık ruhu, Abdülhamit karşıtlığı, militer bir refleks ve hududu belli olmasa da bir “Vatan” anlayışı vardır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise ilkesel birlik bir yana, mensuplarının etnik yapısı itibarıyla de “uzlaşmazlar kulübü”dür.

“İki de bir, “Benim babam Türkiye, anam Yunanistan” demekle ün salmış bir Serfice mebusu Boşo Efendi ile biricik kurtuluş ve ilerleyiş yolunun “İslâm Cemaati” kuruluşunda olduğunu söyleyen bir Sabri Efendi'nin hangi fikir üzerine uyuşacaklarını ve öte tarafta meselâ yarı Fransızca yarı Arapça konuşan bir Şefikülmüeyyed'in, Arnavutça'dan başka dil bilmeyen Draç mebusu Esat Paşa ile nasıl anlaşabileceklerine akıl erdiremiyordu.” (s.118-119)

İktidar mücadelesi içerisinde bulunan iki partiden İttihat ve Terakki Fırkası, ne pahasına olursa olsun iktidarda kalma; Hürriyet ve İtilaf Partisi de bir şekilde iktidardan pay alma düşüncesindedirler. İki fırkanın ortak noktası vizyonsuzluktur.

Romanın ele aldığı döneme yönelik iktidar mücadelelerine dair bildirisini şu şekilde özetlemek mümkündür: İktidara gelen cunta yapılanmalarında, ülkenin mukadderatı cunta liderlerinin elindedir. Cunta tarzı iktidarlar, ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmayı amaç edindikleri için, iktidara gelmeden önce topluma vadettikleri birçok ilkenin tersi uygulamalarda bulunabilirler.

2.2. Sadri Etem Ertem - *Çıkrıklar Durunca*⁷⁶ (1929)

Tam elli iki sene evvel... diye başlayan roman, 1929'da tefrika edilmiştir. Roman, 1877 -1878 Osmanlı - Rus Harbi'nin başladığı 93 Harbi bağlamına oturtulmuştur.

Osmanlı Devleti'inde 1838 yılında İngilizlerle imzalanan Balta Limanı ticaret antlaşması sonrası felce uğrayan endüstri kollarından biri de tiftik tezgâhıdır. Küçükbaş hayvancılıkla geçinen köylü, çok az bir pahaya malını elden çıkarmakta ve aynı malın mamûl hâline mecbur bırakılmaktadır. Yerli tezgâh durduğu için; araçlar, çok az bir parayla ve köylüden toptan aldığı tiftik keçilerini İngiliz tiftik simsarlarına satmaktadır. Köylünün araçlardan aldığı para ihtiyaçlarını temin edememektedir. Bu sebeple de madden zor durumdadırlar.

“Nâhiyedeki satıcılar bizim dokumaları artık almıyorlar satmıyorlar. Bizimki pahalı oluyormuş. Frenkten daha ucuz mal gelirmiş.” (s.26)

1838 yılında Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere Devleti arasında imzalanan Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile yabancı mamüller, çok cüz'i vergiler ile ve serbet dolaşım hakkını da kazanarak Türkiye iç pazarına girmeye başlar. Bol ve ucuz olan bu mamüller, yerli mamüllerin ticaretine darbe vurur⁷⁷. Yazar, bu ekonomik duruma işaret etmektedir.

2.2.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda ekonomi temelli bir iktidar mücadelesi vardır. Bu mücadele, Köylü müstahsiller - Komprador Osmanlı Ticaret Burjuvazisi üzerinden açılanmaktadır. Romanın zamansal bağlamı 19.yüzyılın son çeyreğidir. Uzamsal bağlam Orta Karadeniz'de adı verilmeyen bir kasabadır.

2.2.1.1. Köylü Müstahsiller – Komprador Osmanlı Ticaret Burjuvazisi

Düyûn-ı Umûmîye yaptırımları, Rus Harpleri ile buhran içerisinde olan Osmanlı Devleti, özellikle taşrada, halkı mütegalibenin eline bırakmıştır. Anadolu köylüklerinde devlet kurum ve memurları ile vardır ama hukukî ve iktisadî yaptırım gücü olarak yoktur. Bu sebeptir ki iktidar, mütegalibenin/eşrafin elindedir:

⁷⁶ Sadri Etem Ertem, *Çıkrıklar Durunca*, Salkım Söğüt Yay. 1.bsk., İstanbul 2012, 188s.

⁷⁷ Niyazi Berkes, “Bozuk Düzen'in Emperyalist Kapitalizmin Etkisine Kendini Açış”, *Türkiye İktisat Tarihi*, YKY., İstanbul 2013, s.376-379.

“Sıddıkzâde, bu bankasız, kredisiz, hükümeteş yerde Allah tarafından gönderilmiş bir kahramandı. Parasız kaldıkları zaman köylülere yardım eder, işlerini görürdü. Sıddıkzâde, kazânın en zengini ve hükümet memurları üzerinde en nüfuzlu adamı idi. Vilâyet meclisinde aza ve belediye meclisinde aza, ticaret odasında aza, müftünün ahababı, kaymakamın dostu, kadıyla içtiği su ayrı gitmezdi. Nüfus memuru, tapu memuru sanki onun kapısında birer Tanrı misafiri, zaptiye ağası onun yaveri idi.” (s.50)

Devletsiz, iktisatsız, bankasız köylü; sınıf anlayışı da olmadığı için başkaldırıcı dinî - mesihanik bir hareketin gölgesinde yapar. Saray -Seyfiye-Kalemiye-Reâyâ dizgesinde örgütlenen Osmanlı sosyal yapısında en alt katmanda reâyâ/çiftçi vardır. Çiftçinin ise tek ideolojisi inançtır. Şeyh Bedreddin İsyânı, Baba Zünnûn, Kalenderoğlu ve Celâlî İsyânları; Osmanlı İmparatorluğu döneminde, inanç karakterli halk kalkışmaları olup hepsinin kökeni ekonomiktir.⁷⁸ Reel ekonomik ve siyasal şartlardan rahatsız olan köylüyü, mutlak iktidara karşı eyleme geçirecek tek motivasyon “inanç”tır.

Yazar tarafından Esmâ ve Dudu Bacılar da (Alevidirler), Baba İshak, Baba Zünnûn, Baba Resul gibi Selçuklu dönemi Türkmen Alevi isyanını başlatan veya Osmanlı Devleti kuruluş devrinde, II.Murad tarafından liderleri asılarak bastırılan Şeyh Bedrettin İsyânı önderlerine benzetilmiştir.

Romadaki Sıddıkzâde, komprador burjuvazinin⁷⁹ temsilcisidir.

Köylüden toplu halde elde ettiği hammaddeyi büyük şehirlerdeki simsarlar vasıtasıyla İngiliz tüccarlara satar. Ucuz ham madde kaynağı üretici köylü ve çıkırıkçı esnafı; bol ve ucuz yabancı mamûl karşısında iktisaden çökünce de onları borçlandırır. Sıddıkzade artık, hem aracı tüccar hem de tefecidir.

Ekonomi, siyasal iktidarın da tarih boyunca kalkanı ve bekasının temeli olmuştur. Muhtelif kıtalarda ticaret kolonileri olan İngilizler, ekonomik güç ve ham maddenin önemini gayet iyi bilmektedirler. Sıddıkzade’ye ısmarladıkları tiftik keçileri için Güney Afrika’da kendi kolonilerinde mera açmış; üretici-işleyici ve pazarlayıcı konumunu elde ederek tekel kurmuşlardır. Bu durum, aracılarn da tasfiyesi anlamına gelmektedir. Sıddıkzade’nin, kaptırdığı iç pazar karşısında aldığı tedbir, bir an önce köylünün kendine olan borçlarını tahsil etmektir. Temeli ekonomik, söylemi inanç olan halk isyanı ile yüzleşince, Sıddıkzade de karşılık verme gereği duyar. Müftü, vali, kaymakam başta olmak üzere merkezi hükümet mensupları, köylünün isyanındaki sebebin ekonomik

⁷⁸ Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İctimâî Târîhi*, 1.baskı, C.1., YKY, İstanbul 2010, Kısım VI, s.355-367.

⁷⁹ “alıcı”ya da “satın alıcı”, “tedarikçi”. 18. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başları arasında, Doğu (özellikle Çin) ve Güneydoğu Asya’da ticaret yapan Batılılara aracılık eden yerli tüccarlara verilen ad. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Komprador>, [erişim tarihi: 5.03.2015]

kökenli olduğunu değerlendiremedikleri için, köylü galeyanını “kıyam” olarak nitelemişlerdir. Sünnî devlet otoritesinin siyaseten meşrû ve hakim olduğu devlet yapısı da buna elverişlidir. Müftü, halka yaptığı konuşmada :

“Zındıkları imhâ için ne lazımsa yapılmalıdır. Din-i mübin bu hususta her vâsıtayı mubah kılar.

Vali, vilayetin haritası üstünde isyan mıntikasını işaret ederken dışarıdan sesler yükseldi:

-Lâ ilahe illallah! Hüvallahü ekber!... Seyit Efendi:

-Şer ile devamız vardır. Ey hâmi-i din-i mübin olan makam, ey ümmet-i Muhammed’in vebâl-i idaresini sine-i sadakatine alan Vali! Niyazımız oldur ki; sihirbazlar etrafımızı sardılar. Hâşâ, peygamberlik davasına çıkan karıların yaptıkları artık haddi aştı. Nerede bir Müslüman görseler dem’ini helâl biliyorlar. Malını zapt ediyorlar, emvâlini ihrâk-ı binnâr ediyorlar. Medet senden!” (s.125-126)

Karşı hareket de mecrâını bulmuştur: Tekfir.

Bu durum; vali-kaymakam-müftü-Sıddıkzâde için de sünni mezhebine mensup halk desteğini arkalarına almak adına müthiş bir fırsattır. İktisat ile iktidar arasındaki kavganın hakemi “din” olacaktır. Muktedirlerin şahsi menfaatleri doğrultusunda kullandıkları din olgusu, kendisi ile beraber siyaset kurumunu da soysuzlaştıracak gibi; toplumun umut ve hak arama motivasyonunu, dolayısıyla insanlığı da felç edecektir. Romanın dolaylı bildirisi, “laiklik” prensibinin; siyasetin soysuzlaşmaması, dinin yüceliği, inancın rafineliliği adına bir gereklilik olduğudur.⁸⁰

İktidar olgusuna ekonomik perspektiften yaklaşan *Çıkrıklar Durunca* romanının bildirisi iktidar-iktisat diyalektiğine oturtulmuştur. Yazar, formasyonu çağın gerisinde, reel-ekonomi ve reel-politikten mahrum geleneksel toplumlarda; halkın, gaspedilen haklarını alabilmek adına temeli ekonomik olan bir buhran için söylemi dinî olan bir ayaklanma başlatmasının anlaşılabilir bir tarafı olduğunu düşünmektedir. Fakat merkezî iktidarı temsil eden memurların bu çelişkiyi çözümleyemeyip mütegalibenin tesirinde, halk ayaklanmasına, karşı propaganda ile cevap vermesini ise bir devlet zaafı olarak değerlendirmektedir. Seküler bir hukuk, eğitim ve liyakati esas alan iktidar yapılanması şarttır.

⁸⁰ 1928 yılında, 1924 anayasasının 2.maddesindeki, “devletin dini, din-i İslamdır” maddesi ilga edilmiştir. 1929 yılında ilk baskısını yapan *Çıkrıklar Durunca* romanında Sadri Ertem’in iktisat-iktidar mücadelesinin yanı sıra alt metin olarak Laiklik ilkesinin önemini vurgulayıp Anayasa’da yapılan bu değişikliği desteklediği görülmektedir. (1924 Anayasası’ndaki değişiklikler için bkz. Bülent Tanör, *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, 27.baskı, İstanbul 2016, s.323.

2.3. Sadri Etem Ertem - *Bir Varmış Bir Yokmuş*⁸¹ (1933)

Romanda 1853-1922 yılları arasındaki yaklaşık 70 yıllık sürecin iktidar yapılanması konu edinilmektedir. Tanzimat Paşalarının İngiltere, Fransa, Rusya gibi ülkelerin menfaat bekçiliğini yaptığı ve bu sebeple devletin musibetlerden yakasını sıyıramadığı aktarılmaktadır. Dönem hakkında verilen realiteler, tarihî gerçeklere dayansa da Sultan Abdülmecit; mübalağa ile anlatılarak karikatürize edilirken; Tanzimat paşaları bir fon-figür gibi tasvir edilmişlerdir.

Sadri Etem, romanın zaman ögesini 1853 Kırım savaşı ile başlatır ve Sultan Abdülmecit'in tüm saltanat süresini konu edinir (s.1-97). Yazar, romanında konu edindiği 1861 – 1922 yılları arası dönemi ele alırken adeta roman yazmayı bırakmıştır. Bu kısımda, yazardan çok vakanüvis olarak karşımıza çıkar ve son sayfalarda Cumhuriyet'in övgüsüne geçer. (s.97-157).

Romanda, Osmanlı hanedanının parodisi yapılmıştır. Şehvet ve zaaf dolu padişah ve herbiri yabancı elçiliklerin tesirinde Bâb-ı Âlî bürokrasisinin konu edinildiği romanda halk yoktur. *Çıkrıklar Durunca* romanının ismi dahi (*Bir Varmış Bir Yokmuş*) kıssadan hisseli mesaj içeriği taşımaktadır. Komik teatral bir söylemin hakim olduğu roman, Tek Parti yönetimine angaje/güdümlü bir mahiyet arz etmektedir ki romanın devlet matbaasında basılması da bunun göstergelerinden biridir.⁸²

2.3.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Tanzimat Dönemi Osmanlı devletindeki iktidar ögelerinin görünürde çatışma değil uyum içerisinde olduğu görülür. Çatışma, İngiltere - Fransa - Rusya gibi devletlerin Bâb-ı Âlî üzerindeki nüfuz çatışmasıdır. Cumhuriyet'in 10.yılında ilk baskısını yapan ve propaganda amacıyla devlet matbaasında bastırılan eser, tamamı ile Osmanlılık anlayışını olumsuzlayan niteliğe sahiptir.

⁸¹ Sadri Etem, Ertem, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, (bs.y.), İstanbul Devlet Matbaası – 1933, 157s.

⁸² *Son Telgraf gazetesinin başyazarlığını yaparken muhalif yazıları nedeni ile 1925 yılında İstiklal mahkemesince yargılanan Sadri Etem 3 aylık hapis cezasından sonra serbest bırakıldı. Daha sonra rejimin yanında yer aldı. (bkz. Çıkrıklar Durunca, s.6) 1930 yılında Matbuat Umum Müdürlüğü'nde göreve başlayan Sadri Etem, 1931 yılı itibari ile Ankara'dadır. Daha sonra Ulus adını alacak olan Hakimiyet-i Milliye gazetesinde makale ve hikâyeler yayımlayan Ertem, 1939'da Kütahya milletvekili seçilmiştir. İnci Enginün de, Sadri Etem'in yazarlığına dair şu saptamaları yapmaktadır: Sadri Etem, güdümlü bir sanattan yanadır. Yeni kurulan devlette yeni ortaya çıkan sınıfları savunur. Özensiz yazması, anlattığı kişileri ve çevreleri tanımaması, ferde önem vermediği için anlattığı kişileri birer maket haline dönüştürmesi, onun başlangıçtaki işlevi ne olursa olsun unutulmasına yol açmıştır. (bkz. İnci Enginün, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, 6.baskı, İstanbul 2005, s.285.)*

2.3.1.1. Sultan Abdülmecit- Bâb-ı Âlî Bürokrasisi – Dış Temsilcilikler

Romanda, Sultan Abdülmecit tüm saltanatı boyunca (1839-1861), *Şair Evlenmesi*'nin Müştak Bey'i gibi tasvir edilir. İradesiz, kadın düşkünü, dünyaya dair hiçbir şey bilmeyen, haremi sebebiyle sağlığını ve haysiyetini kaybeden bir trajikomik şahsiyet olarak anlatılır.

Avrupa devletleri, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerinin Bâb-ı Âlî'de nasıl müzâkere ve mülâhaza edildiğinin merakı içindedirler ve her biri, kendilerine yakın olan bir paşayı takibe almışlarken Sultan Abdülmecit, Bâb-ı Âlî'ye divânî hatla, halka yalılara geçmesi için ferman vermektedir.

“Bi'lutfihi teala mevsim-i sayfa tekarrüb ederek yalılara nakil vakti hulûl etmesiyle sâhilhâne ashâbından istekli olanların nakil eylemeleri hususuna müsaade-i mekârim-âde-i Hazreti Padişahî sezâvâr buyurulmuştur. Sene 269” (s.12)

İngiliz Elçisi Lord Stratford, Sultan'ı hiç yalnız bırakmamaktadır. Sultan da onun her isteğini behemahal yerine getirir. Sultan Abdülmecit'in müptelası olduğu cariyesi Gülbahar, padişahın zaaf ve iradesizliğini belirtmek için romana dahil edilen fonfigürdür. Sultan Abdülmecit'ten elmas kadeh ister ve Sultan Abdülmecit, bütün paşaları Gülbahar'ın arzusunu yerine getirmeye zorlar.

Yazar, Osmanlı Devleti'nin köhneliğini göstermek için iktidarın kalbi olan saray ve saray yaşamının tasvirinde yoğunlaşır. İsim ve olaylara sadıktır. Sadece çalgıcı Küçük Fesli'yi⁸³ müzisyen Albertini yapar. Padişah, o kadar iradesizdir ki Gülbahar hususunda, harem teamülleri dışında, kâhya ve kalfalarıyla Gülbahar, Yıldız Köşkü'nde kalmaktadır.

Sultan Abdülmecit, Gülbahar'ın elmas kadeh isteğini, gereğinin yerine getirilmesi için Sadrazam Reşit Paşa'ya havale eder:

“-Paşa dedi, sana bugün Devlet-i Aliyyemizin büyük bir sırrını veriyorum. Beni iyice dinle, icabını icra et.

Sadrazam cevap verdi:

-Ferman Padişahımın.

-Hani hazineye bir elmas kadeh vardı. Satılmıştı, onu bulacaksın! Murad-ı şâhânem budur.

⁸³ Yazar, burada gerçek hayatta Sultan Abdülmecit'in en düşkün olduğu Çerkes câriyesi *Serfirâz*'a işaret etmektedir. Ahmet Cevdet Paşa'nın *Tezâkir*'inde ayrı bir bahis açılacak kadar meşhur olan bu câriye, Ahmet Cevdet Paşa'ya göre de Abdülmecit'in tüm iradesini elinden almıştır. Hatta, Sultan Abdülmecit'i ilk önce Küçük Fesli adlı bir Ermeni çalgıcı ve Hasan Bey adlı bir paşazade ile aldatacaktır. Yine de Sultan Abdülmecit, Serfirâz'ı affedecektir. (Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, c.II, TTK Yayınları, (hızl. Cavit Baysun), 3.baskı, Ankara 1991, 13. Tezkere, s.3-4.)

Ferman Padişahının.” (s.10)⁸⁴

Padişahın, kendi cariyesinin arzusunu bir Sadrazam’a havale edişi ve bunun “Devlet-i Aliyyemizin büyük sırrı” olarak bildirilmesi bir parodidir. Yazar, bu tekniği, romanda Cumhuriyet dönemini anlattığı bölüme kadar sürdürür.

Osmanlı Klasik dönemi (1330-1600), Duraklama ve Gerileme dönemlerinde (1600 - 1800) her şeye rağmen mutlak iktidar Padişaktır. Tanzimat döneminde iktidar, Bâb-ı Âlî ile paylaşılmaya başlanır. Bâb-ı Âlî ise her biri bir başka büyük devletin etki ve denetimi altında olan Sadrazamlar ve Hâriciye Nazırları ile âdeta “düvel-i muazzamanın” vesayet savaşları arenasıdır.

Sadri Etem, aynı Sultan Abdülmecit tasvirlerinde olduğu gibi bu durumun da karikatürünü çizer. Reşit Paşa, İngiltere yanlısıdır. Lord Stratford’un âdeta Osmanlı sarayındaki istihbarat müdürü ve maslahatgüzarıdır. Sultan Abdülmecit’i avucu içine almıştır. En belirgin tavrı; Padişahın hiçbir isteğine ‘hayır!’ dememektir.

Osmanlı Devleti’nde Reşit Paşa zamanında İngiltere, Âli Paşa ve Keçecizade Fuat Paşa zamanında Fransa, Mahmut Nedim Paşa zamanında Rusya iktidardadır. Sadaret makamındaki her değişiklik aslında bir iktidar değişikliği halini almıştır.

“Reşit Paşa’nın etrafını İngiliz Sefareti’nden tavsiye ile gelen komisyoncular, sarraflar, dükkâncılar, imtiyaz isteyen ecnebler aldı.

Abdülmecit ile Reşit Paşa, İngilizceyi kıvırsalardı; Bâb-ı Âlî’nin İngilizceyi resmî dil kabul etmesi mümkündü. İşlere o kadar İngiliz markası vurulmuştu. Devlet işlerini Lord Stratford evvelâ Padişahla konuşur, sonra da Reşit Paşa’ya teferruatını birebir anlatırdı. [...]

Bâb-ı Âlî’nin odalarında, Meclis-i Vükelâ salonunda; Fransa, İngiltere, Rusya, Avusturya politikaları harp ederdi.

Sanki Bâb-ı Âlî’de toplanan Osmanlı nâzırları değil; Fransa, İngiltere, Avusturya hudut karakol nöbetçileridir. “ (s.53)⁸⁵

⁸⁴ Yazar, Abdülmecit dönemini, adım adım Ahmet Cevdet Paşa’nın Tezâkir’inden takip etmiş ve sonra yaşananları parodileştirmiştir. Saray masrafları için Tezâkir’de şu satırlar kayıtlıdır:

Saraylıların bu rezâletleri, millet-i İslâmiyye’ye mûcib-i âr u hacâlet olduktan başka bir sene zarfında ettikleri borçlar iki yüz seksen sekiz bin akçeye bâliğ olup bunun yüz yirmi beş bin kesesi Serfirâz Hanım’ın idi. İşte bu haller Devlet-i Aliyye’nin muahharen gördüğü müşkilât-ı mâliyyeye mebde ve menşe olmuştur. (bkz. Ahmet Cevdet Paşa, Tezâkir, c.II., s.3-4.)

⁸⁵ Keçecizade Fuat Paşa (1814-1869), II.Mahmut kurenâsından nüktedan ve *Mihnet-Keşan* şairi Keçecizade İzzet Molla’nın oğludur. Cevdet Paşa, Vakanüvis Lutfi Efendi, Mithat Paşa’nın anılarında da nüktedan ve hazır cevap kişiliği ile tarif edilmiş bir devlet adamımızdır. Aşağıya alacağımız nüktesi, kendisi ve Âli Paşa ve Fuat Paşa’nın yetişmesinde üstadlık vazifesini görmüş Koca Reşit Paşa’nın ne denli İngiliz meftunu olduğunu göstermesi açısından ilginçtir.

Fuad Paşa, Mustafa Reşid Paşa’nın İngiliz sefiri Stradford ile münasebetlerini ve oğlu Ali Galip Paşa’yı Hâriciye Nâzırlığı’na kadar yükseltmesini imâ ederek:

Romanda, trajikomik bir şekilde anlatılan Bâb-ı Âlî’de iktidar savaşı iki yönlüdür. Paşalar, hem kendi çıkarlarını hem de “özde” temsil ettikleri yabancı devletlerin menfaati namına birbirileri ile mücadele ederler; hem de “sözde” temsil ettikleri Osmanlı Devlet’i aleyhine casusluk yaparlar:

“Reşit Paşa taarruza geçince Fransız taraftarları sinerler, pusularına çekilirler, sadece Bâb-ı Âlî’den evrak aşarak Fransız sefaretine naklederlerdi.” (s.54)

Tanzimat’ın Bâb-ı Âlî’deki meşhur ikinci kliği Keçecizade Fuat ve Âlî Paşa’lardır. Roman yazarı için bu iki paşa da sözde Osmanlı, özde Fransa devletinin paşalarıdır. Reşit Paşa ile beraber, Osmanlı Devleti’ndeki İngiliz nüfuzu da ölmüştür.

“ ... Fransız Sefarethanesi, Âlî Paşa, Fuat Paşa, üç ayaklı bir vinç hâline girdiler. Şimdi siz bana soracaksınız; ‘bu vinç ne yapacak, ne iş görecekt?’

Ben size söyleyeyim; Abdülmecid’in iradesi engeller güçlükler önünde kırılmıştı. Onun ruhu, şuuru adeta tersine dönmüş, dünya emelleri şuurun kör kuyusundaki izbelere sinmişti. Banker istiyordu ki, elindeki para üresin. Türkiye’de paranın üremesi için de hiç mâni yoktu. Yalnız bir mâni vardı: Padişahın psikolojisi! İşte Fransız Sefareti’nin, Âlî Paşa’nın, Fuat Paşa’nın tutup yukarıya kaldıracakları şey Padişahı tekrar dünya insanları arasına sokmaktı.” (s.79-80)

Gelen borçların Saray yapımına sarf edilmesi, üretmeden tüketim, ricâlin Mısırlı ailelere özenerek hummalı bir köşk, bağ, bahçe hayatına girmesi, mobilya ile başlayan ifrat derecesinde bir alfrangalaşma, Lümpen Alafranga ve Alafranga Edebiyat olarak halkta ve münevverde aksini bulur.⁸⁶

“Tomas nasıl giyinir? Tomas nasıl yer?Tomas’ın oğlu nasıl kur yapar? Öğrendiler. Yaşadıkça parasız birer Tomas kesildiler. Verdiler kendilerini milyonerlerin

-*Ekânîm-i Selâse bizde de mevcuttur. Reşid Paşa eb (baba), Ali Gâlib Paşa ibn (oğul), Lord Stradford da Rûhü’l Kudüs’tür (kutsal ruh), dermiş.*

(bkz. Ali Haydar Bayat, *Hekim – Devlet Adamı: Keçecizade Fuat Paşa*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını:49, Yuluğ Tekin Baskı Evi, (bs.y.), İstanbul 1988, s.59.)

⁸⁶ Ahmet Cevdet Paşa’da bu israf çılgınlığını, romandaki şekliyle takip etmek mümkündür:

Vükelâ ve memûrîn bir vakitten beri sâhilhâne inşaatında ve bağ u bahçe tanzimâtında ve alafranga sofralar tertibâtında hayli israf ve sefahet yoluna girmişler ise de haremierce o kadar israf ve sefahet esbâbı yok idi. Sonraları, Mısır hanımları İstanbul’a dökülüp geldiklerinde sefahet ve israf kapıları açıldılar. Anlara bakarak vükelâ ve memûrîn haremieri; ale’l-husus Fuad ve Âlî Paşa daireleri dahi israfâta düştüler. Şehir hanımlarının bu etvâr-ı sefihâneleri saray-ı hümayuna sirayet etti. Saraylı kadınların sefaheti ise cümlesini bastırdı ve ibtidâ Hazine-i Hassa’yı ve ba’dehu Mâliye hazinesini hâl-i iflâsa götürdü.

Zât-ı Şâhâne, bu fenalıkların önünü alamayıp nasıl olursa olsun vükelâ para bulsun da idâre ettirilsin vâdisinde bulunurdu.

(bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, c.2., 17.Tezkere, s.132.) Saray ve çevresinde başlayan bu monden hayat, aşama aşama bütün İstanbul halkına da aksedecektir. Yakup Kadri’nin *Kıraltık Konak* romanındaki ifadesiyle, *İstanbulinden Redingota* geçiş aşamasıdır Abdülmecit saltanatı. 1859 yılındaki Kuleli Vak’ası’nda, ihtilale kalkışan zümrenin eleştirdiği konulardan biri de Saray ve çevresinin lüks ve tüketimidir.

(bkz. Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, c.2., 15. Tezkire, 82-84.)

edebiyatına. Aman efendim ne edebiyat! Üdebâ ve şüerâ, Tomas'ın elbiselerini, Tomas'ın beyaz donunu, kolalı gömleğini meth ede ede bitiremediler.” (s.95,96)

Özellikle pâyıtaht İstanbul'da büyük bir sonradan görmelik ve özentî bir yaşam, başta Dolmabahçe Sarayı, tüm nâzır aileleri ve Mısırlı zenginlere kadar yaşanmaktadır. Para sıkıntısı “mâliye-i hassa”dan “mâliye-i umûmî”ye kadar şiddetle kendini hissettirir. Sultan Abdülmecit için önemli olan ise; nereden ve nasıl şartlarla gelirse gelsin yalnız paradır:

“Sulh imzalandı... [1856 Paris Antlaşması]

Sulhün imzalandığını Lord Stradford, Padişaha:

-Gözünüz aydın! Londra bankaları, size hesap açmağa hazırdır, diye müjdeledi.

Padişah, bu haberi duyunca derhal Reşit Paşa'ya haber gönderdi.

Paşayı görünce:

-Reşit, dedi, şu bizim elmas kadehini artık bulmalısın. Bak, Avrupa bize borç para veriyorlarmış!

Abdülmejid'in kafasında harp - sulh bütün XIX. asrı ikiye bölen büyük hadiseler tek bir cümle ile ifade edilirdi.

-Para bulmak! Gerisi, Padişaha vızgelirdi.” (s.52-53)

Bir Varmış Bir Yokmuş romanı, Osmanlı hanedanı ve yüksek bürokrasisinin (Bâb-ı Âlî) mizahî bir eleştirisidir. Bu sebeple dolaylı olarak Osmanlılık ideolojisinin/Monarşinin de eleştirisi olarak değerlendirilmektedir.

İktidardakiler, şahsî menfaatlerini istilacıların siyasî emelleriyle bir gören liyakatsiz kimseler olursa; dizgin başkalarının ellerine geçer. Çünkü ehliyetsiz, liyakatsiz ama muhteris iktidar mensupları, işbirlikçi olmaya mecbur ve meftundurlar. Geride bırakılan Osmanlı Saltanatı da -başta padişahları- liyakatsiz işbirlikçi devlet adamları ile köhnemiş bir iktidar paradigmasına sahiptir.

2.4. Mithat Cemal Kuntay - *Üç İstanbul*⁸⁷ (1938)

Üç İstanbul, Sultan II.Abdülhamit'ten Mütareke'ye 3 dönemde, 3 iktidarın 3 kılığına giren bir insan ve toplumun ahlak erozyonunun romanıdır. Bu erozyon, iktidar Sultan Abdülhamid'in elindeyken vatanperver, İttihat ve Terakki iktidarda iken ikbal

⁸⁷ Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, Oğlak Yayınları, (t.y.), İstanbul 1998, 706s.

sahibi, Mütareke'den Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar ikbal avcısı sığıntı bir içgüvey olan Adnan karakterinin tükenişi eşliğinde anlatılır.

2.4.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

I. İstanbul, Sultan Abdülhamit iktidarını konu edinir. Sultan Abdülhamit mutlak monarşiyi temsil etmektedir. İdare-i maslahat, konjonktüre göre tavır alma, Yıldız Sarayı'na kayıtsız şartsız bağlılık, Bâb-ı Âlî mensupları arasında güvensizlik Sultan Abdülhamit iktidarının baskın nitelikleridir.

II. İstanbul, İttihat ve Terakki iktidarını konu edinir. Parlamenter demokrasi yanlısı bu grup iktidarı elde ettiklerinde inkılaplarını yürütecek ve halka mal edecek vizyon ve insan unsuruna sahip olmadıklarından dolayı hürriyeti, yıktıklarını iddia ettikleri istibdada; iktidarı da militer oligarşi diktatoryasına tebdil edeceklerdir.

III. İstanbul, Hürriyet ve İtilaf Fırkası - Mütareke İktidarı bağlamında konu edilir. Bu dönemin insan unusunun tek niteliği bir önceki döneme duydukları kinden ibarettir. Dil, kültür ve siyasal talepleri tamamen birbirinden farklı olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası renkli ama trajik bir karnaval görünümünde tasvir edilmiştir.

2.4.1.1. I. İstanbul: Sultan Abdülhamit – Bâb-ı Âlî – İttihat ve Terakki Mücadelesi

1938'e kadar yazılmış olan Türk romanları içerisinde şahıs kadrosunun en kalabalık olduğu romanlarından biridir *Üç İstanbul*.⁸⁸

Sultan Abdülhamit, romanın yalnız I.İstanbul kısmında değil; II. ve III.İstanbul kısmında da (cismen olmasa da) vardır; fakat Kuntay, Abdülhamid'i tek bir diyalogda olsun göstermez okuruna.

Sultan Abdülhamid'in İstanbul'u tam bir müstemlekedir:

“İstanbul'da üç şapka vardır. Çamlıca tepesinden evvel bu üç şapka görülür: Reji'deki Rambert'in, Düyûn-u Umûmiyeci Berje'nin, Şimendiferci Hügnen'in kafasında duran üç serpuş! Bu üç şapka, bu üç kafadan bazan kaldırırma iner, bazan bulutlara fırlar; şimdi iki elde bir topaç olur, durur. Osmanlı İmparatorluğu denen uşak odasını bu üç şapka idare eder.” (s.76)

⁸⁸ Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1990, s.104.

Abdülhamit devrinde Yıldız’a yakın olanlar; Sultan Abdülhamit’in temkinli dış politikası sayesinde iledir ki Osmanlı topraklarının taksim edilmediğini belirtirken; muhalifler, Osmanlı topraklarının fiilen zaten işgal olduğunu savunmaktadır:

“Ereğli’de kömür Fransız! Haydarpaşa’da demir, Alman! Yalnız, Yemen’de dökülen kan Türk! Üstünde ölüp altında gömülecek kadar bir toprak; bu mu memleket? Elçi tercümanlarının çiğnedikleri leşe siz Osmanlı İmparatorluğu mu diyorsunuz? ‘Mâliyeyi düzeltelim!’ bunu, padişah, baş başa kiminle düşünüyor? Sadrazamla mı? Hayır! Alman Baştercümanı Testa ile!.. Ermeni ihtilâlinde yirmi beş Ermeni’yi Osmanlı Bankası’ndan çıkarmaya Sultan Hamid kimi gönderiyor? Zaptiye Nazırı’nı mı? Hayır! Moskof Baştercümanı Maksimof’u!..” (s.88)

Sultan Hamid’e yakın kim varsa, kamuoyunun korkulu saygısını ve matbuatın kayıtsız şartsız riyakâr sevgisini kazanır. Sultan Abdülhamit muhalifi Moiz, Düyûn-u Umûmiye Kalem Müdürü Hidayet’in konağından yine Hidayet’e ait kupa araba ile gazete matbaasına gelince; *Sabah* gazetesi sahib-i imtiyazı Mihran Efendi, maaşına zam yapacaktır. Ama sonra:

“Moiz: Gazetenin sahibi Mihran, arabayı pencereden görmüş. Haftalığıma zam yaptı. [...] Fakat sonra, benim zamdan vazgeçti; bu parayı, senin haftalığına ilave etti.

Adnan: Neden?

Moiz: Hidayet’e, beni senin tanıttığını söyledim de ondan.” (s.114)

Gerçi Mâliye Nazırı iş başına geldiği zaman devlet kasasında 17 lira vardır (s.183) ama bendegânın masrafı, yokluk içindeki Maliye Nezareti’ni kışkırtacak haldedir.

“Şimdi bu hanımefendi, [Belkıs’ın kaynanası, Erkân-ı Harp Müşiri’nin eşi] hotozunu beğenen Belkıs’a. ‘Gazi Osman Paşa’nın Hanımefendi, her zaman bana kutu kutu hotoz gönderirler, bu da kendilerinin hediyeleridir’ diyordu. Adnan, bu yalıda Gazi Osman Paşa’nın adını ummuyordu. Bu yalıda her şey bulunabilirdi: Londra’dan üç bin İngiliz lirasına “Maple”in yaptırdığı merdiven...Erkân-ı Harp Müşiri’nin Londra’daki hususi komisyoncusuna karısı için yaptırdığı yirmi beş bin İngiliz liralık pırlanta göğüslük...” (s.209)

Bendegân, Sultan Abdülhamit’in vesvesesini de geçim kapısı yapmıştır:

“Hidayet, asıl Frenkler geldiği zaman bir âlemdi. Alman sefareti başkâtibine Alman ordusunu anlatır, İngiliz elçi kâtibine İngiliz donanmasını beğenir, Karadağ elçisiyle Karadağ Prensi’ne selam söyler, İspanya maslahatgüzarına, Alfonse’un kulağındaki hastalığı sorardı ve Moskof baştercümanını akşam yemeğine alıyordu. Hususî kâtibi Sacit, Hidayet’in emriyle, bu akşam yemeğini curnal eder, Hidayet ertesi gün saraya çağırılır ihsan alırdı.” (s.220)

I. İstanbul, 23 Temmuz 1908 öncesi, perdeyi bu minval üzere kapar:

“Hep levs-i riya, levs-i hased, levs-i teneffu’

Yalnız bu ve yalnız bunun ümmid-i tereffu’

Milyonla barındırdığın ecsad arasından

Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk ü dırahşan

Örtün evet ey hâile! Örtün evet ey şehir

Örtün ve müebbed uyu ey fâcire-i dehr!”⁸⁹

2.4.1.2. II. İstanbul: İttihat ve Terakki İktidarı

Sultan Abdülhamit bendegâmi şimdi İttihatçı olmuş ve Talat Paşa’nın kazara göz göze gelip selam verdiği insanlar bile manen hâmil-i kart yakînîmdir kartviziti edinmiş gibilerdir Tevfik Fikret’in İttihatçıların nepotizmi ve kanunsuzluklarını eleştirdiği “95’e Doğru” şiirinde (h.1295 - m.1878) İttihat ve Terakki’ye getirdiği eleştiriler; romanda eleştirilen İttihat ve Terakki’nin uygulamaları ile paralelidir.

“Hâlâ o vesâvis, o desâyis, o mefâsid!

Hâlâ o şebîn zeyl-i temâdîsi bu ızlâm;

Hâlâ o cehâlet, o tecâhül ve o techîl;

Hâlâ vatanın hissesi bir tûde-i âlâm;

Hâlâ düşünen başlara hep latme-i tenkil;

Hâlâ sırtan dişlere hep lokma-i in’âm.”⁹⁰

“Erkân-ı Harp Müşiri bu zamana kadar kendisi de farkında değilmiş: O, meğer 10 Temmuz’u otuz senedir beklermiş. Meşrûtiyet’in ilk günü, arabasından inerken, halk onun yüzüne tükürmüştü. Fakat, Fransız İhtilâli’ni Taine’den okuyan adam; ayak takımının bu dalâletini affediyordu. Onu, inkılâbın “havvâsi” takdir edecekti.” (s.369)

“Kızıyorlardı”, romanın 70.bölümünün başlığıdır. Beklenen ikballerin gelmeyişi, eski ikbalperestleri sinirlendirmiştir.

“Kahvede Çilli Mahmut, konakta Hidayet, köşkte Mısırlı Prens Hasan, yalıda Hacı Hulûsi Paşa kızıyorlardı. Sofular’daki umumhanesini hükümet kapamıştı; Çilli Mahmut, ‘Şeriat elden gitti!’ diye haykırıyordu.

⁸⁹ Tevfik Fikret, “Sis”, *Rûbâb-ı Şikeste*, (hızl. Fahri Uzun), İnkılâp ve Aka Kitabevi, Nurgök Matbaası, İstanbul 1962, s.2,4.

⁹⁰ Tevfik Fikret, “Doksan Beşe Doğru”, *A.g.e.*, s.38.

Şhremmini yapmamışlardı, Hidayet: ‘Hürriyet yok!’ diye bağırıyordu.

Layihasını okumamışlardı, Mısırlı Prens Hasan: ‘Bu memlekete istiklâl ne kadar uzak!’ diye tepiniyordu”. (s.373-374)

Adnan, artık Cemiyet’in - dava uğruna hapis de yatmış - mümtaz ve meşhur üyesi, “üç bölü bir İttihat ve Terakki” ve Talat Paşa’nın da çok samimî dostudur (s.375).

Romanda aklı başında tek karakter olarak çizilen Dağıstanlı Hoca, toplumun ilkedden yoksun nitelikçe donanımsız bir insan unsurundan müteşekkil olduğunu bilmektedir. Menfaatlerinden başka bir düşünceleri olmayan bu toplum karşısında, İttihat ve Terakki yönetiminin kitleleri tahrik edici müsrif yaşantısının yaratacağı tepkiler hususunda Adnan’ın dikkatini çeker.

“İzdiham, kafasıyla değil gözleriyle düşünür. [...] Yığın, karnıyla düşünür, gözleriyle öğrenir, kalbiyle kızar. Avâmın midesindeki Yeniçeri kazanını tanımıyorsunuz. Halkın gözünü rahatsız etmemek için hiç değişmemeye mecbursunuz. Eski ceketinizi çıkarmayacak, eski evinizden çıkmayacaksınız...” (s.378-380)

Ama merkez-i umûmî ve merkez-i umûmîye yakın olanlar -Talat Paşa dışında-, nüfuz siyaseti ve israfa devam ederler. Adnan’ın tebessümü iltifattır; bir isimin önüne “bizim” tamlayanı koyduğu zaman; tamlanan isim; elçi, vali yahut müsteşardır. (s.409) Hidayet’in iki yüzlülük bayrağını artık Adnan dalgalandırır.

Alman nüfuzu, İttihat ve Terakki’ye tamamen hakimdir. *Kayzer, Bağdat hattını aldı, ona mukabil Osmanlı ordusuna bıyığını takmıştır.* (s.165) Sarıkamış, Kanal Harekâtı bozgunları, Galiçya, Yemen cephelerindeki hüsrân yalnız II.İstanbul’un değil; İttihat ve Terakki iktidarı perdesinin final ipini çeker.

2.4.1.3. III. İstanbul: Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Mütareke İktidarı

III. İstanbul, hesaplaşmanın İstanbuludur. Hürriyet ve İtilâf fırkası fiilen iktidardadır. I.İstanbul’un Abdülhamitçileri, II.İstanbul’un İttihatçıları iken; şimdi Hürriyet ve İtilâf’ın istihbarat ağının yılmaz çalışanlarıdır. III. İstanbul, I ve II. İstanbul’un toplum ve fert bazında zarurî neticesidir.

“1324 yılının 10 Temmuz günü Osmanlı İmparatorluğu hudutlarının bir kapısından bir koca karı, yumruğunda bir hamam bohçasıyla çıktı; öteki kapısından bir genç adam, kolunda bir maroken çantayla girdi.

Bohça, istibdaddı. İçinde ondan yukarı sayamayan Vezir, imzasını yazamayıp boynunda mühür torbası sallanan Müşir; kabzımallı ortak Mâbeynci; sarrafla sakal sakala maaş kıran Nâzır; Moskof tercümanından azar işiten Padişah; hürriyetsiz iki

gazete; turp gibi nişan, marul gibi sırma satan devlet, Kanun-u Esasîli salname; Ayastefanos Muahedesi, Fizan vardı.

Maroken çanta, Meşrûtiyet'ti. İçinde “Vatan” tiyatrosu, on iki düzine dar ağacı, tek gazeteli hürriyet, Salnamesiz Kanun-u Esasî, yüz bin şehitli Sarıkamış, yüz nutuklu Mısır Seferi, Sevr Muahedesi⁹¹, Sinop vardı.” (s.556-557)

Üç İstanbul, 1876'dan 1923'e Üç İktidar dönemine lanetlemedir. Her iktidar dönemi, ne pahasına olursa olsun ancak ve mutlak iktidarda kalmayı; iktidarın verimlerini yaşam kaynağı edinmiş insanlar da yeni iktidar yapısında/bünyesinde yer almayı -bir önceki iktidar dönemindeki konumlarını tamamen inkâr ederek- yaşam prensipleri edinmişlerdir. Romanın alt metninde, prensip ve ahlakî duruştan yoksun insanların iktidar katmanlarının içinde yahut yakınında yer aldıkları toplumlarda verilen iktidar mücadelesinin aslında hiziplerin ve menfaatlerin mücadelesi demek olduğu okunmaktadır.

2.5. Reşat Nuri Güntekin- *Değirmen*⁹² (1944)

Birbirine girdiler dülâblarla âblar

Âblar gâlib olunca döndüler dülâblar

Reşat Nuri Güntekin, Şeyhülislam Yahya'nın yukarıda verilen matla'ını bir prolog şeklinde kullanarak başlar romanına.

Eserde, “değirmen” ismi geçmediği gibi, “değirmen” imâ dahi edilmez. Matrisidir değirmen imgesi romanın. Bahsedilen değirmen, bürokrasi çarkıdır. Bürokrasi çarkına giren her **dolap** (kişi ve olaylar) -gerçeğin aksine de olsa- **âb**'ın (bürokrasinin) beklentisine göre dönmelidir. Reşat Nuri; İttihat ve Terakki, ülke bürokrasisi ve dönem münevverlerinin trajikomiğini bir komedyâ tadıyla vermektedir.

Sarıpınar kazasında, eşrafın katıldığı bir gece eğlencesinde, içkinin verdiği coşkunlukla bir kadın yüzünden çıkan arbede, zelzele kisvesi ile örtünmeye çalışılır. Merkeze yaranmaya çalışanlar, derhal şayiayı rapor edecek ve durum “Şuyûu vukûundan beter” hale gelerek, şâyi bir zelzeleyi aynıyle vâkî hâle getirecektir. Bürokrasinin “kûn” emri ile zelzele yaratılacaktır.

⁹¹ Kuntay, “Mondoros Ateşkesi” demeliydi. Çünkü Sevr Antlaşması, son padişah Vahdettin'in Saltanat Şurası'nın 22 Temmuz 1920'de onayı ile 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır. (bkz. M. Cemil Bilsel, *Lozan*, c.1., Sosyal Yayınları, İstanbul 1998, s.344.)

⁹² Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen*, İnkılâp Yay. 10.bsk., İstanbul 1985, 144s.

2.5.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İttihat ve Terakki, bürokrasisinin niteliği ile ele alınmaktadır romanda. Reşat Nuri, taşradaki iktidar algısının parodisini yaparken bürokrasi mensuplarının korkularından dolayı hiyerarşiyi realiteye tercih etmelerinin sosyal-politik nedenlerini ironik bir şekilde irdeler.

2.5.1.1. İttihat ve Terakki ve Bürokrasi

Eserdeki iktidar olgusu, en küçük biriminden en büyüğüne kadar Bürokratlar ve onların tarz-ı harekâtını belirleyen Bürokrasi'dir.

Eserin başlangıç zamanı: 27 Temmuz 1913. Mahmut Şevket Paşa suikastı (9 Haziran 1913) üzerinden bir buçuk ay geçmiştir. Bu, rastgele seçilmiş bir tarih değildir; İttihat ve Terakki'ini, mutlak iktidar döneminin başlangıcıdır. Osmanlı Devleti artık, İttihat ve Terakki Merkez-i Umûmîsi ve onlara bağlı vali ve mutasarrıflar devleti olarak militer oligarşi ile yönetilmektedir.

Padişah Mehmet Reşat, devlet kurumlarında *karşı duvardaki çerçeveden hayretle bakan büyük göz*, (s.21) mücessem ama kifayetsiz bir tablo, iktidarsız bir mukteditir.

Olay, Ömer Bey'in evinde verilen işret gecesinde, alkolün depreştirdiği ve Kızancıklı Naciye'nin şehvetli dansının tetiklediği nefsâni bir hengâme sonucu on ilâ on beş kişinin hafif sıyrıklarla atlattığı arbede ile başlar.

İroni, Jandarma Komutanı İştıpli Niyazi'nin merkeze çektiği telgrafta: *Şedid hareket-i arz vukû bulup ehemmiyetli hasar ve zâyiat bulunduğu marûzdur. Kaymakam, ağır mecrûhlar arasındadır* (s.29) bilgilendirmesi ile başlar. Çünkü, sakın bir taşra kasabasında kolluk kuvveti başında olan İştıpli Niyazi Bey, kendisini Resneli Niyazi Bey'e benzetmektedir.

“İştıpli Niyazi Efendi, Hürriyet Kahramanı Niyazi Bey'e bir parça benzerdi. O, Meşrûtiyet'in ilk senesinde bir gün Gümülcine'de bir sokaktan geçerken halkın kendisini Niyazi Bey sanarak alkışlaması üzerine bunun farkında olmuştu.” (s.28)

Çünkü, o da kendisini misyon adamı hissetmektedir. Merkez, bu netameli günlerde, her hareketten haberdar olmalıdır. (arz hareketi de dahil). Hiç de ehemmiyeti olmayan bir müsademenin “âlâyüvâlâ ile” merkeze derhal bildirilmek istenmesi, İttihat ve Terakki'nin nahiye bürokrasisine kadar yaymayı başardığı “Teşkilat-ı Mahsûsa” yapılanmasının etkisinin de göstergesidir.

Belediye Başkâtibi Rıfat, aynı zamanda İstanbul'daki İttihatçı bir gazetenin temsilcisi olak durumu hemen merkeze bildirecektir. Önemli olan merkez-i umûmînin haberi “önce” kimden aldığıdır. (s.37)

Bu komediyi İstanbul basını daha bir tetikleyecektir. *Nidâ-yı Hak* gazetesi, Sarıpınar Depremi'ni manşete taşımıştır; öyleyse *Millet Sesi* gazetesi bunu atlamamalıdır. O da bire bin katar. Hatta Selim Şevket adında bir müteşâir [Filorinalı Nâzım, kastediliyor]: *Mademki zelzele, bu bedbaht topraklardan kıyamete kadar el çekmeyecek bir gök zulmüdür. Şu halde bu şiir, istikbâlin de bir şiiri olabilir.* (s.44) düşüncesi ile Tevfik Fikret'in *Verin Zavallılara* şiirine benzer bir şiir yazmış ve Tepebaşı Tiyatrosunda her akşam okumaya başlamıştır.

“Bürokrasi Değirmeni” dönmeye başlar. Valilik, bu “elim” vaziyet için devreye girer:

“Zelzele haberi bütün vilâyette derin bir teessür uyandırmıştır. Bir sıhhi imdat heyeti yola çıkarılmak üzeredir. Telgraf havâlesiyle para gönderilmiş ve icabı kadar avans vermesi için Malmüdürlüğüne de ayrıca emir verilmiştir. Açıkta kalan halka yardım edilecek, yaralılara bakılacak, fakir kazazedeler hükümet hesabına hastanelere kaldırılacaktır. Ayrıca kaymakamın sıhhati de sorulmaktadır.” (s.50)

Bu haber, fakir nahiyyede sevinç yaratır. Bedavadan bir felaketleri ve bu *hiç üstüne kuru gürültü*’den edinecekleri tahsisatları olmuştur. *O gün ölen herkes depremden ölmüştür:*

“Son meselelere gelince: Aşağı mahallede oturan fakir bir kasabalının zelzele esnasında ölen anası için cenaze parası verilmişti. Fakat komşular, kadının akşam ezanında, yani zelzeleden en aşağı üç, dört saat önce öldüğünü haber veriyorlardı.” (s.63)

Romanda, bu bölümden itibaren Gogol, Çehov tarzı bir ironi ile bürokrasiye ışık tutulur. Vali, durumu yerinde tahkik için mutasarrıfı Sarıpınar'a bir heyetle yollar. Kaymakam ve belediye reisinde ise olmayan fakat rapor edilen depremin nasıl anlatılacağından kaygısından ziyade, kaymakamda makam kaybetme korkusu; belediye reisinde ise mutasarrıfı evinde ağrılayarak ahâli üzerinde nüfuz sahibi olma kaygısı vardır.

Kaymakam Halil Hilmi Efendi, dayanamaz ve her şeyin bir hiç olduğunu bildiren bir telgraf yazmaya karar verir. Fakat bu sefer de mutasarrıfın bulunduğu yerde kendisinin mühür kullanıp kullanamayacağı çelişkisine düşer.

“Bu mühür de ayrı mesele idi. Vekilin resmen vazifeye başlamış olmasına göre kendinin mühür basmaya hakkı kalıyor muydu? Hatta emri tebellüğ ettiği dakikada mühürü halefine teslim etmiş olması icabedeceğine göre bunu yapmasına maddeten imkân olmamak lâzım gelirdi. Halbuki o zaman da telgrafa para isterlerdi. Hatta telgraf müdürü okur yazar adam olsa bunu şimdi de mesele yapabilirdi. [...] Ah bu idare işi ne ucu bucağı olmayan bir derya idi.” (s.79)

Mutasarrıf vekilinin ardından mutasarrıf da nahiye gelmiştir. Mutasarrıf, depremin olmadığını, büyük bir işgüzarlığın döndüğünü anlamıştır fakat vilayete de rapor vermelidir. Heyetler toplantısında Halil Hilmi Bey, mutasarrıf tarafından bu uyduruk depremden mesul tutulacağını, mutasarrıf ise “idare-i maslahat” namına ne yapılacağını düşünmektedir. (s.99)

Fakat mutlaka bir mesul, bir günah keçisi lazımdır. Mutasarrıf, kaymakamı mesul tutmasa sağı solu belli olmayan İttihatçı vali, kendisini sorumlu tutacaktır. Sonunda mutasarrıf, Halil Hilmi Efendi’yi şu yolda istintak eder:

“İmza tarihleri 27 Temmuz, yani zelzele gecesinin sabahı, yani zatîâlinizin yaralı bulunduğunuz gün... Mademki ahvâl-i sıhhiyeniz bunları tedkik ve imza etmenize müsaittir, neden öyleyse dört kelimelik bir telgrafla bana vaziyeti bildirmediğiniz? Mademki, size gönderdiğimiz parayı sarf edecek yeriniz yokmuş, neden öyle ise komisyonlar yapıp ortalığı velveleye vereceğiniz yerde iki satırlık bir telgrafla keyfiyeti bana bildirmediğiniz?” (s.109)

İttihat ve Terakki’nin bürokrasideki tüm kadrosu eski devrin bakiyesidir. Beklenen dinamizm ve pratiklik hiçbirinde yoktur. O geceki sazlı sözlü meclisi mutasarrıf da bilmektedir. Fakat hemşehrisine (Halil Hilmi Bey) hem üzülmüştür hem de onu “lalasına benzetmektedir”. Bundan dolayı sarhoş suçlaması yapamaz. Onun yerine sırf teftiş etmiş olmak için,

“Az bedelle istimlâktan, karpuz çalarken yakalanmış kır bekçisinin azli, üç çocuğu ile kendisini boşayıp ortada bıraktığı kocasının memuriyetten neden azledilmediği, öteden beri başıboş keçilerin meydana salınıp bahçelere dadanması, yolsuz makulesi birkaç delikanlının akşamüstleri kız rüştiyesi önünde dolaşarak kızlara ve genç muallimelere sarkıntılık ettikleri...” (s.116-117) hakkında cevaplar ister.

Vali olaya el koymuştur. Çünkü, Dahiliye Nezareti, kati bir cevap istemektedir. Bu sebeple Sarıpınar’a hareket kararı almıştır. Vali babacan, pratik, samimi ve hoşgörülü bir adamdır. Saray ise yanına gazetecileri takarak Şehzade Şemsettin Efendi’yi Sarıpınar’a yollama kararı almıştır.

Durum, yani herhangi bir olağanüstü durumun olmadığı valice de anlaşılmıştır. Fakat vali kat'î kararını verir: *Zât-ı şahânenin lütfen ve müriüvveten teselli buyurdukları bir felâket gayrivâki bir felâket olmamak zaruretindedir.* (s.139)

Mühendis Deli Kâzım'ın da teklifi ile muhacir mahallesi yıkılır, muhacirler eşyaları ile alanlarda toplanır, bazı zayıf yapılara oturulamaz raporu verilir ve kaymakamın içinden “ağır mecrûh” şekilde çıkarıldığı hükümet binası da yıkılır.

Olay atlatılmış ve hatta Halil Hilmi Bey, bir Osmanlı devlet nişanı ile de taltif edilmiştir.

İttihat ve Terakki'nin bürokrasi anlayışını parodi tekniği ile ele alan *Değirmen* romanının iktidar olgusunun bir ögesi olan bürokrasiye dair bildirisi; bürokrasi için önemli olan, vakanın niteliği ve araştırılması değil vakanın tescili olduğu gerçeğinde yoğunlaşır. Bürokrasi çarkı, dönmeye başladıktan sonra, olayın olmamışlığı diye bir şey söz konusu olamaz. Âbın akış yönüne göre dolaplar dönecektir.

2.6. Reşat Nuri Güntekin - *Miskinler Tekkesi*⁹³ (1946)

Romanda, Sultan II.Abdülhamit döneminden Cumhuriyet'in ilk on yılına kadar geçen süreç ve bu süreçteki değişimler, kahramanın kişisel hikâyesinin arka fonu olarak ele alınmıştır. Reşat Nuri, toplum paradigması değiştikçe insanlardaki değişimi de kahramanlarının hikâyesine ortak etmiştir.

Yaşam ve insan, hangi eksikliklerden dolayı *Miskinler Tekkesi* haline gelir? Yahut yaşamı anlamlı kılan nelerdir sorunsallarına cevap arayan Reşat Nuri; bu sorunsalları, Türkiye'nin 50 yıllık iktidar dönemleri ve her iktidar döneminde dönüşen insanları ile açıklamaya çalışır.

2.6.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Bu romanda iktidar değil; II.Mahmut - Abdülhamid - İttihat ve Terakki - Mütareke Dönemi ve Cumhuriyet'in iktidar paradigmalarının, ferdi ve toplumu - toplumun bir kısmı olsa da - nasıl dönüştürdüğü, büyük bir sanatsal yetkinlikle ele alınmıştır. Romandaki kahramanlar, iktidar dönemlerinin etken kişi ve kuruluşlarının birey ve toplumdaki yansımalarıdır.

⁹³ Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi*, İnkılap Yayınları, (t.y), (bs.y.), 208 s.

2.6.1.1. Osmanlı Hanedanının Miskinler Sınıfı Yaratmadaki Rolü

Osmanlı’da padişah kurenası, padişahın ihsanı ve sadakası ile geçinirler. Roman kahramanının dilencilik mesleğini seçişi aslında ırsîdir. Çalışmadan, yorulmadan, düşünmeden, öğrenmeden padişah kapısında “gedikli” olmayı tek ikbal kapısı sayan ataları, önce haysiyetlerini, sonra hürriyetlerini ve sonra da istikballerini kaybetmişlerdir. Bu tip insanlar, padişah kapısından uzaklaşınca/uzaklaştırılınca sudan çıkmış balığa döneceklerdir.

“Gene o büyük adam (Kocabaş Kazasker) Sultan Mahmut’un önünde kalan ekmek kırıntılarını yüzüne gözüne sürerek toplar, sırf bu iş için yaptırılmış sedef kutuya koyarak dualar, senalarla el üstünde konağa getirmiş. Ben, bu mesut devreye yetişemedim. [...] Benim yetiştiğim İkinci Abdülhamit zamanlarında bile ara sıra saraydan (adına resmen Sadaka-i Şahane denen) elli altınlık, yüz altınlık ihsanlar gelir ve Karacaahmet’in meşhur Miskinler Tekkesi’nde olduğu gibi bütün aile, büyük sofrada toplanarak “âmin âmin” çağırırdı.

Demek ki sadaka benim mayamdır.” (s.10)

Maddi manevî hiçbir üretimde olmayan bu tip aileler, konak hayatı yaşamakta da ısrarcılardır.

2.6.1.2. II. Meşrutîyet ve İttihat ve Terakki / Militer Oligarşi Döneminde Toplum

23 Temmuz 1908’de Sultan Abdülhamit’in Meşrutîyet’i ilanı, tüm memlekette bir bayram havası yaratmış, bu sevinç hemen sonra Sultan Abdülhamit’e yakın tüm ailelerden bir hınç alma hummasına evrilmiştir:

“Ben yaşta olanlar Meşrutîyet inkılabının nasıl bir hengâme olduğunu iyi hatırlar.

[...] Dayım, dedikleri gibi, kafası kesilecek bir hafiye miydi? İnsanın alacası içinde olduğu için belki evet... fakat, nümayiş yapanlar da bu meselede benden fazla bir şey bilmediklerine göre, belki de hayır... Muhakkak olan şuydu ki; yukarıdan kopan dalga, yolunun üstünde başka bir konağa tesadüf etmediği için çaresiz, bizimkine çarpıp kırılmıştı.” (s.31)

Yukarıdaki alıntı göstermektedir ki; 23 Temmuz’da İstanbul’da, sarayla irtibatı olsun olmasın hemen bütün ikbal hayatı yaşayan konaklara ve içinde yaşayanlara Sultan Abdülhamit’in Yıldız Sarayı’nın ya yakını ya da hafiyesi düşüncesiyle kin beslenmektedir.

2.6.1.3. Hürriyet ve İtilaf - İttihat ve Terakki Arasındaki İktidar Mücadelesi

Bu dönemde politika, ilgili ilgisiz herkesin dilindedir. Ahrar Fırkası ortaya çıkmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, karışık sınıftan insan zümreleriyle İttihatçılar'ın karşısındadır. Taraf olmayanın bertaraf olduğu o senelerde (1908-1913), roman kahramanı da safını belirler. Az sonra patlak veren 31 Mart Hadisesi ile de roman kahramanının Sinop sürgünü yılları başlayacaktır:

“Dediğim gibi; benim politikacılığım sadece herhangi bir rüzgâra karşı mukavemetimin sıfır olmasından ileri geliyordu. Fakat, neden İttihatçılar değil de Ahrar? Her şeyden evvel, başka elbisem bulunmadığı için! Değiştirilmesine imkân olmayan Mâbeyn biçimi redingotum... İstanbul'da keçe külahtan papaz şapkasına kadar bütün kıyafetler Ahrar'daydı. Sonra ailem, kadro harici vaziyetim vesaire de beni İttihat ve Terakki hoşnutsuzları tarafına atan sebeplerdi.” (s.36)

2.6.1.4. Mütareke Dönemi (1918-1922)

Artık ne İttihat ve Terakki ne de Hürriyet ve İtilaf söz konudur bu bölümde. İstanbul ve saraydan ise hiç bahsedilemez Reşat Nuri Güntekin, tüm merceğini siyaseten sahipsiz insan unsuruna çevirir. Bunu da başarılı realist tasvirlerle verir. Tanpınar, romanın bu cephesinden şöyle bahsetmiştir:

“Bu romanda [Miskinler Tekkesi] şantaj yapan hasta dilenciği hatırlayın. Bence bu tip, Türk hikâyesinin şimdiye kadar yarattığı insanların en kudretlilerinden biridir. Ancak bir iki sahife tutan bu fasıl, Reşat Nuri'nin realizminin nerelere kadar gidebileceğinin, daha doğrusu onun eserinin bize ne kadar çetin süzgeçlerden geçerek geldiğini gösterir. Fakat bu roman sadece psikolojisinin değişmesi ve kahraman vaziyetlerindeki kaymalarla mühim değildir. Orta yerinde, İzmir'deki Temaşalık mahallesinin o korkunç sefaleti vardır. Bu birkaç sahife, tabir caizse, Reşat Nuri'nin hiçbir romantik çizgi koymadan anlattığı cehennemdir. Asıl Reşat Nuri bence, bu realizmde ve onun öbür yüzü olan şefkat ve sevgide aranmalıdır.

Çünkü o, Türkçenin ortasında geniş bir sevgi ve şefkat ürpermesi idi.”⁹⁴

Tanpınar'ın bahsettiği Temaşalık Mahallesi'ndeki o sefalet sahnesi, romanda şu şekilde tasvir edilir:

“Cemiyet halinde fukaralığın bu derecesini, ben diyebilirim ki başka hiçbir yerde görmedim. Kedi mancası satan Arnavut, mahalleye uğradığı zaman Bacılar, etrafına üşüşürler, sırtın ucunda sallanan akciğerlerden bir parça kestirirler ve bunu kuru ekmek unundan bir hamura buluyarak, kapıların önünde yaptıkları çer çöp ateşinde

⁹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s.470.

tava ederlerdi. Hali anlamalı ki; buna da imrenenleri, tavadan kalkan yağlı dumanı kedi gibi karşıdan koklayarak ve kırmızı dilleriyle yalanarak: <<gule gule ye komşu... Âfiyet şeker olsun!>> diye dua edenleri gördüm. (s.53)

Miskinler Tekkesi romanından iktidar olgusuna dair çıkarılan netice; iktidar çevrelerine yamanarak yaşamaya alışmış olan insan unsurunun şahsiyetçe de zayıf olduğudur. Bu gibi insanlar, her iktidar değişikliğinde bukalemun gibi değişeceklerdir. Nitelikli insan unsuru olmadığı müddetçe, nitelikli bir sosyal ve siyasal hayat da kurulamayacaktır.

2.7. Nahid Sırrı Örik - *Sultan Hamit Düşerken*⁹⁵ (1947)

Romanın zaman ögesi;10 Temmuz 1324 / 23 Temmuz 1908 - 31 Mart 1325/13 Nisan 1909 arası 8 aylık süreyi kapsamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu tarihinin geçen yüzyıldaki en büyük kırılmalarından biri olan II. Meşrutiyet'in ilânından Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelişine kadar geçen bu 8 ayda; çerçeve olarak İttihat ve Terakki ile Sultan Hamit arasındaki iktidar mücadelesi anlatılırken; bununla paralel olarak bürokrasi ve siyasete mensup kişilerin de bireysel tarihi anlatılmaktadır.

Sultan Hamit Düşerken, yalnız Sultan Hamit'in değil, romanın merkez karakterleri Şefik ve Nimet ile beraber önemli önemsiz herkesin “düşüşü”nün romanıdır. (Talat Paşa hariç). *Üç İstanbul*'un kahramanları arasında görülen aynı ihtiras, kompleks, ikiyüzlülük, bu romanda da Sultan Hamit'in düşüşü paralelinde anlatılır.

2.7.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda iktidar mücadeleleri; Sultan II.Abdülhamit – İttihat ve Terakki, Yüksek Bürokrasi, Mebusan Meclisi, Basının bu mücadelelerdeki konjonktürel tutumu üzerinden ele alınır. Sultan Abdülhamit, romanda (Talat Paşa ile beraber) olumlu değerlendirilen tek tiptir. İttihat ve Terakki, diktatoryal nitelikte bir oluşum; Bâb-ı Âli ve Basın oportünist olarak tasvir edilirler.

⁹⁵ Nahid Sırrı, Örik, *Sultan Hamit Düşerken*, Oğlak Yay. 8.baskı, İstanbul 2013, 265s.

2.7.1.1. Sultan Abdülhamit - İttihat ve Terakki Arasındaki İktidar Mücadelesi

Bu iktidar mücadelesi, tüm şahıs kadrosu arasında oynanan bir satranç oyunu gibidir. Bu oyunun nihayetinde güdülen amaç, muhalifler için iktidara ulaşmak; Sultan Abdülhamit için iktidardaki mevkiyi sağlamlaştırmaktır. Bu uğurda ahlakî her türlü değeri harcamakta kusur görülmez.

Romanın başında Sultan Abdülhamit; yabancı müfettişlerin kol gezdiği Rumeli’nde bir de Kolağası Resneli Niyazi Bey ve Binbaşı Enver Bey önderliğinde 3. Ordu zâbitlerinin ekseriyetinin desteklediği bir kalkışma karşısında mütereddid halde anlatılır.

Roman boyunca Sultan Hamit, -Talat Bey ile beraber- şahsî duygulardan uzak, irade ve muhakeme hassalarını büyük bir dirayetle kullanan biri olarak resmedilir. Sultan Hamit, tahttan ferâgat etse dahi bir fert olarak kendi sonunu da düşünmektedir. Çünkü, yerinde kalsa dahi istiklali kısıtlanacaktır.

Arap İzzet Paşa, Sultan Hamit’e karşılaşılan vaziyete dair şöyle bir hal çâresi önerir:

“Malûm-ı Humâyunları olduğu vechile, cennetmekânın cülûslarından bir müddet sonra Büyük Reşid Paşa; Londra’dan gelmiş ve devlet için Tanzimât-ı Hayriyye’yi kabulden başka bir çare olmadığını Abdülmecid Han Hazretleri’ne kat’i bir lisan ile temin etmişti. İstiklâlini tahdid eden Tanzimât-ı Hayriyye’yi kabulde mütereddid bulunan peder-i humâyûnları, Hayri Efendi ile istişâreye tenezzül buyurmuşlar. Hayri Efendi; ‘Bugünkü vaziyetin mehâlikinden kurtulmak ve Mısır Vâlisi Mehmed Ali Paşa’nın tecâvüzünden devleti sıyânet için yegâne çâre, madem ki Tanzimât-ı Hayriyye’yi ilân etmekmiş, efendimiz bunu kabul buyursunlar. Mısır gâilesi bertaraf edildikten ve her şey yoluna girdikten sonra ahkâmını tatbik ettirip ettirmemek yed-i iktidar-ı mülûkâneleridir.’ demiş.” (s.11)

Bu teklif karşısında, Sultan Hamit iç çözümleme yapacaktır:

“Tanzimât-ı Hayriyye’yi kabul ettikten sonra babası verdiği bir daha geri alamamış, Bâb-ı Âlî’ye kaptırdığı kudret ve istiklâli istirdâd edememişti. Sonra da Kânûn-ı Esâsî’nin iâdesiyle başlayacak yeni devrin ne biçim karışıklıklara yol açacağı meçhûldü.” (s.12)

Bu durum, saltanat sahiplerinin buhranlı zamanlarda yapacağı tercihlerin alt kademedekilere nazaran daha çetrefil olduğunu göstermektedir. Çünkü bürokrasi mensupları - memur olma sıfatlarıyla – yeni muktedirlere adaptasyon ile yerlerini muhafaza edebilirler ama hükümdar; hele mutlak hükümdar, iktidarı paylaşma hususunda

tahammülsüzdür. Fakat Fethi Naci'nin deyimi ile Nahid Sırrı Örik'in *aklı da gönlü de Sultan Hamit'den yana*⁹⁶dır. Tarihî süreç de yazarın romanda anlattığı gerçeğe uygundur. Sultan Hamit, devletin dirlik ve düzenini kendi emellerinin önüne koyar ve Meşrutiyet'i iade eder.

Basın tarafgir, ihtilalciler toydur. Kabine, İttihad ve Terakki ile Sultan Hamit arasındadır. Kuvvetler dengesi bölük pörçük ve kaygandır. İktidarın tepe noktasındaki Sultan Hamit, bu noktada sükûn içerisindeki çünkü kuvvetler dengesinin belirmesini bekler. Ne 31 Mart isyanına dahli olur, ne hareketin tenkili için küçük revizyonlar dışında bir girişimde bulunur. Kâmil Paşa, Harbiye ve Bahriye Nazırları'nı değiştirirken bile âdeti hilafında onaydan başka bir şey yapmaz. Kâmil Paşa, istizah takriri ile düşürülürken de İttihadçıların Sadaret adayı Hüseyin Hilmi Paşa'yı derhal onaylar. Çünkü, iktidarda ama muktedir değildir artık. "Muktedir olmayan bir iktidar sahibi gelişmelere göre yerini tayin edecektir" anlayışı doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

31 Mart İsyanı esnasında yeraltına inen Cemiyet, "kof" olarak değerlendirilmiş, bütün basın Cemiyet'in aleyhine dönmüştür. İttihatçıların destekle Sadârete taşıdığı Hüseyin Hilmi Paşa iskat edilip Tevfik Paşa, Sultan Hamit tarafından onaylanınca, mecliste Cemiyet aleyhine konuşulanlar Sultan Hamit'in konjonktüre göre hareket etmekteki isabetini doğrular niteliktedir:

"Sultan Hamit'in 93'ü tekrarla meclisi fesh etmeyeceğine çabuk kanaat getiren mebuslar, 31 Mart'ın Meşrutiyet'e değil hakikaten işin ifratına giderek mukaddesatı istihkar etmiş olan bir zümreye karşı yapılmış meşrû bir darbe teşkil ettiğini tasdik ettiler, kanaatlerini bir beyanname ile bütün memlekete ilandan çekinmediler." (s.218)

31 Mart ile beraber, Sultan Hamit'in eline cemiyete karşı prestijini kuvvetlendirmek için müthiş bir fırsat da geçmiştir. Yazarın, Sultan Hamit'e yaptırdığı iç konuşmaya göre, Sultan Hamit 31 Mart Hadisesi'ni önleyebilirdi:

"İttihad ve Terakki'yi, 31 Mart gününde kendisine ebediyen minnetdâr edecek bir fırsat çıkmış ve bu fırsatı yakalamayı münasib görmemiş bulunduğunu düşünerek de yanıyordu. Ayasofya Meydanı'ndaki âsileri tepelemek üzere 1. Ordu Kumandanı emir bekler ve Bâb-ı Âlî'de Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile makamına gitmeye bile cesâret edemeyerek oraya sığınmış bulunan Harbiye Nâzırı Ali Rıza Paşa, el kavuşturup ve el ovuşturup bu emri vermeye cesaret edemezlerken niye bizzat kendisi meydana çıkıp bu emri vermemiş, padişah, halife ve Başkumandan sıfatıyla bu ayaklanmayı bastırtmamıştı? 31 Mart Hareketi'nin zaferi takdirinde, kazanmak

⁹⁶ A.g.e., arka kapak.

ümidini beslediği nüfuz ve kudreti, bu takdirde daha emin ve kat’i bir şekilde, hem de Meşrutiyetperver bir Pâdişah sıfatıyla kazanmaz mıydı?” (s.228)

Sultan Abdülhamit, gerek sadıkları ve gerek mebusan meclisi ve basının kaypaklığının tamamen farkındadır. Bu yüzden 31 Mart sürecinde aktif bir harekette bulunmaz. Rusya’nın himaye teklifini de reddeder. İktidardaki birinin yapacağı son feragati de yapar. Tevfik Paşa, Sultan’ının iradesini bildirmek üzere Ayestafanos’ta konuşlanan Hareket Ordusu ileri gelenlerine şunları söyler:

“Şimdi huzûr-ı humâyun’dan geliyorum. Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî, eğer tahttan çekilmeleri iki ordu arasında bir çarpışmayı men edecek ve kan dökülmemesini temin edecekse makâm-ı humâyunlarından ferâgat etmeye hazır bulunduklarını beyan buyurdular ve keyfiyetin Hareket Ordusu kumandanlığına tebliğini emir buyurdular.” (s.235)

2.7.1.2. Bâb-ı Âlî ve Mebusan Meclisi

Bürokrasi için 1.derecede önemli olan mevkilerini korumak ve hadiselerin cereyanına göre hareket etmektir. Saltanatın başında kimin bulunduğu ve memleketin ahvali onlar için bir önem arz etmemektedir.

Nahid Sırrı Örik; bürokrasideki çürümeyi okur gözünde daha da netleştirmek için her birinin yaşı üzerinde defaatle durur. Kâmil (Kıbrıslı), Said (Eğimli), Mehmed Şahabeddin Paşalar Abdülmecit döneminden kalma, seksenine merdiven dayamış kişilerdir.

- a. Mesuliyet almazlar.
- b. En yakınındakilere uzak ve temkinlilerdir. Çekememezlik ve suçlama had safhadadır.
- c. İmza ettikleri devlet ihaleleri karşılığında hatırı sayılır komisyonlar almışlardır.
- d. Vaziyetin vehamet kesbettiği anlarda asla inisiyatif almazlar.
- e. Her hamleleri, mevkilerini kuvvetlendirmek ya da gözden düşmüş iseler bir ikbal elde etmeye matuftur.
- f. Vefa duyguları yoktur. Otuz yıl hizmetinde bulundukları ve iltifatına mazhar oldukları velinimetlerini dahi bir çırpıda harcarlar.

Kabine, 1907’den beri Balkanlarda ve bilhassa Arnavutluk ve İşkodra’daki kıpırdanmaları ve 3.Ordu Erkân-ı Harbi’nin memnûniyetsizliğini bilmektedir. Ne zaman

ki, Şemsi Paşa ve Tatar Osman Paşa vukûatı meydana gelir ve işler ciddileşir; bir günah keçisi aranmaya başlanır. Mehmed Şehabeddin Paşa, kızı Nimet’e şu yorumu yapar:

“Bu işte en büyük mesuliyet; vaziyeti ilk günden kavramayanların ve bilhassa en ehemmiyetsiz şeyler hakkında daima çarşaf kadar maruzatta bulunduğu halde bu meseleye dair ciddi hiçbir şey bildirmemiş olan Müfettiş-i Umûmî’nin, Hüseyin Hilmi Paşa’nındır.” (s.25)

Yalnız Kabine değil Mebusan Meclisi de aynı vaziyettedir. Olan biten hep onlar dışında imiş gibi rüzgar nereye eserse saflarını orada alırlar. Mebusan Meclisi’nin çoğunluğunu İttihatçı mebuslar oluşturmalarına rağmen; Cemiyet’in kabineye girmemekte diretmesi, Kâmil Paşa’nın neredeyse tek adam durumuna yükselmesi, mebusların gözünde İttihat ve Terakki’nin zaafına yorumlanır. Hemen saflar da belirlenir. Kâmil Paşa’nın meclise danışmadan yaptığı Bahriye ve Harbiye Nazırları değişikliği, meclis tarafından ezici çoğunlukla kabul eder.

Kâmil Paşa, mevkilerin korunacağını temin etmek veya yeni ikballer vaadi sayesinde kabinede istediği revizyona gideceğini adı gibi bilmektedir:

“Az evvel Şûrâ-yı Devlet Reisi ile Maarif Nâzırı âyânlık ikrâmı karşısında; Maarifle Dâhiliye Nezâretleri arasında futbol topu gibi gidip gelen Hakkı Bey, Roma Sefirliği tavizi ile kabineden çıkmaya sessizce razı oldukları gibi bu defa Harbiye, Bahriye Nâzırları - biri Kahire ikrâmı sayesinde, diğeri zaten istifa etmiş bulunduğu - sessizce gidebilirlerdi.” (s.172)

İttihatçılar, Kâmil Paşa’nın kendilerini bertaraf edeceği ve meclis içindeki Mebusların üzerinde yeteri kadar hâkimiyetleri olmadığını anlamaları üzerine; gensoru öncesi koridorları zabıtlarla doldururlar. Zoru gören mebusların; alkışlarla kabinesini onayladıkları Kâmil Paşa kabinesini, neredeyse “vatan hâini” ilan ederek tard etmeleriyle, Kâmil Paşa engeli de – İttihatçılar açısından – ortadan kaldırılır. (s.173)

Hareket Ordusu, Ayestafanos’a varınca ve ne Padişah ne de kabineden bir karşı tavır alınmayınca, Mebusan Meclisi “rüzgâr gülü” olmanın gereğini yapar:

“Artık iki ayakları çukura girmiş pek ihtiyar olan vezir ve müşirler; Ethem ve Hasan Fehmi Paşalara kadar bütün bu heyet âzâları birden şahıslarını düşündüler ve ölmeden makamlarını; beş on yıl değil bir iki yıl değil, belki ancak üç dört ay koruyacakları halde, o derecede ihtiyarlamış ve çökmüş bulunmalarına rağmen, Hareket Ordusu’nun Ayestafanos’dan gelen nefeslerini bu Bâb-ı Âlî salonunun dört duvarı arasından duyarak; Sultan Hamit’i müdafaa için, tahtta kalmasını Hareket Ordusu nezdinde müdafaa için tek söz söylemediler.” (s.236)

2.7.1.3. Basın

Basın da kuvvetler dengesinde ağır basan iktidar tarafına göre tavır almaktadır. Meşrutiyet iade edildiğinde, Sultan Hamit ricalinin kirli çamaşırları sokağa dökülür. Kâmil Paşa, mecliste galebe çalınca, *Serbestî*, *İkdam* ve *Tercümân-ı Hakikat* yön değiştirir. 31 Mart öncesi Cemiyet'e saldırı had safhadadır. Hasan Fehmi suikasti gerçekleşince kalemler de susar.

31 Mart akabinde, kısa bir sürede olsa da ibreler makam-ı hilâfet ve saltanata dönünce, basın da bu kervana katılır:

“Ve artık gazetelerin dili değişmişti. Temmuz'dan sonra hiç kullanılmamış olan bazı lakablar ve sözler 31 Mart'ın hemen ertesi günü “zıllullah-ı fi'l-âlem”e kadar, Sultan Hamit'in yeryüzünde Allah'ın gölgesi olduğuna kadar birer birer meydana çıkmış ve unvanlar “kumandan-ı âzamımız efendimiz” sözüne kadar alıp yürümüşken...”
(s.230)

Sultan Hamit Düşerken romanı, bir dönem romanıdır. Romanda ele alınan iktidar olgusu; Sultan Abdülhamit – İttihat ve Terakki arasındaki iktidar mücadelesi düzlemine oturtulmuştur. Bürokrasi ve basın bu mücadelede tâli ögeler olup kuvvet dengesini gözetmektedirler.

Sultan Hamit: Kaos ortamlarında ve hele dış etkenlerin de tehdit olduğu bir dönemde, kuvvetler dengesi belli değil ise köktenci kararlar almaz fakat denetimi de elden bırakmaz. Her an değişen konjonktür karşısında sebat gösterir, küçük revizyonlar yapar.

Bürokrasi: Uzun süre iktidarda kalanlar ve iktidarın nimetleri ile rahatlarına alışanlar; rüşvet gibi soysuz davranışlar sergilemektedirler. Mesuliyet duygusu ve inisiyatif kullanma gibi iç buhranlarda başvurulması gereken yetkinlikten de uzaktırlar. Değişen konjonktüre göre mevki alırlar. Kendi aralarında kıskançlık ve hatta komplo, siyasi rakiplerini elemine etmek için başvurdukları yöntemlerdendir.

İttihat ve Terakki: İhtilal, ancak sonrasını idâme ettirecek vizyona sahip kadrolar var ise tamamlanabilir. Tecrübesiz ve bilgisiz bir ihtilal kliği; yozlaşmış kişi ve kurumları tamamı ile ortadan kaldırmaz ise yapılan ihtilalden bir netice elde edilemez.

2.8. Ahmet Hamdi Tanpınar - *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*⁹⁷ (1961)

Saatleri Ayarlama Enstitüsü (SAE), 1954 yılında *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika edilmiştir. Tanpınar, Tanzimat - Meşrutiyet ve Cumhuriyet Türkiye'sinin Batılılaşma macerasını, *art arda medeniyet değişimleri* yaşayan toplumun trajikomiğinde anlatır. Bir absürd/anlamsızlık içindedir toplum.⁹⁸

“Asrımızın yarısındayız. Üzerimde birdenbire bu elli senenin ağırlığını çökmüş buluyorum. Yükünden ziyade içinden çıkılmaz “absürdité”siyle ezen bir ağırlık! Birdenbire bu elli senenin tarihini, bizim gibi onu gün gün yaşamayan ve onun tarafından değiştirilmeden, sadece uzak şahadetlerle yazacak bir tarihçiyi düşündüm.”⁹⁹

4 Ocak 1950’de *Cumhuriyet*’teki köşe yazısında böyle demektedir Tanpınar ve aradığı tarihçiyi -ama onu gün gün yaşayanını - Hayri İrdal şahsında kendisi yaratmıştır.

SAE ismi bir gödergeler dizgesidir. Roman isminin her ögesi; toplumun siyasal, sosyolojik ve psikolojik özelliklerine işaretir.

SAAT/ZAMAN: Geç kalmışlık¹⁰⁰, zamanın realitelerini saçmaya indirgemek;

AYAR: Satıhta kalmak, meseleleri çözümseymemek, her şeyden bir parça almak ve Türk toplumunun yapıp bozmalardaki “istikrarı”, sürgit yaşanan tutarsızlık/ ayarsızlık;

ENSTİTÜ: Enstitü, özelde, metaforik olarak devleti temsil etmektedir.¹⁰¹ Absürdü hazırlayan ve aynı absürdü lağv edip onun tasfiyesi için bir komisyon kuran, yani hep bocalayan bir Batılılaşma politikasını, dolayısıyla iş ve program bilinci olmayışını, beyhudeliği ifade etmektedir.

Bu göstergeler ışığında SAE için, “Çağına Geç Kalmış Bir Toplumun Ayarsız/Saçma Kurumsallaşması” denilebilir. Tanpınar, bunu hegemonik bir üslupla yapmaz. Toplum ve ferde dair tespitlerini, hegemonik/propagandist bir söylemle değil,

⁹⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Dergâh Yayınları, 14.baskı, İstanbul 2009, 368s.

⁹⁸ Hayri İrdal’in soyismi bu anlamsızlığın şifreli hâlidir. “İrdal” soy isminin Arapçada bilmiyorum anlamına gelen **Lâedri** yazılışının (لا ادري) tersten okunuşudur. (ایردال)

⁹⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Kelimele Arasında Elli Yıl”, *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yayınları, 5.baskı, İstanbul 2006, s.82.

¹⁰⁰ *Her tarihin kendisine göre fataliteleri vardır. Türk tarihinin fatalitesi, gecikme dediğimiz korkunç şeydir.*, Ahmet Hamdi, Tanpınar, “Hasan Ali Yücel’e Dâir Hâtıra ve Düşünceler”, *Mücevherlerin Sırrı*, (hzl. İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir), YKY, 3.baskı, İstanbul 2004, s.138.

¹⁰¹ 1954 yılında *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika edilecek roman için Tanpınar, aslında, Dr.Ramiz’in Halit Ayaracı’ya, Hayri İrdal’in paranoyak olduğunu anlattığı bir mektup eklemeyi düşünmüştür. Tanpınar’ın asistanı Turan Alptekin, *Bir Kültür Bir İnsan* adlı kitapta bu mektubu yayınlamıştır. Berna Moran; *Tanpınar bu mektubu belki de romanda devrimleri eleştirdiği için başına bir iş açılabilceğini düşünerek kitabın başına ya da sonuna eklemek üzere kaleme almıştı*, demektedir. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İletişim Yay., İstanbul 2010, s.321, 11.dipnot.

bireyi temel alarak ve toplum meselelerini bireysel hayatın ayrıntılarında vererek ele almaktadır.¹⁰²

Tablo 1: Saatleri Ayarlama Enstitüsü’nün metaforik açılımı

SAE	Saat	Ayar	Enstitü
Siyasi Metafor	Çağa geç kalmışlık	Topluma verilen formasyonun hep taklit oluşu	1839-1950: Devlet 1950 sonrası, Liberal politikalarla özel teşebbüs,
Sosyolojik Metafor	Zaman/sızlık	Program/sızlık	İşsiz/lik
Psikolojik Metafor	Zaman mefhumu olmayan anakronik toplum.	<i>Ard arda medeniyet değişiklikleri</i> /istikrarsızlık	Abesle işgal, <i>Dâimî tasfiye.</i>

2.8.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Eserdeki 4 bölüm, 4 İktidar dönemine denk gelmektedir. Türkleşmek - İslamlaşmak- Batılılaşmak/Muasırlaşmak prensiplerinden Batılılaşma’nın Batılılaşmama açısından parodisidir söz konusu olan. Roman bölümlerinin başlığı ve bu başlıkların işaret ettiği iktidar dönemleri aşağıdaki gibidir:

Büyük Umutlar: Tanzimat-Meşrutiyet,

Küçük Hakikatler: Mütareke, Cumhuriyet’in İlk Yılları (Eşikte bir toplum)

Sabaha Doğru: Demokrat Parti, (Amerikanlaşma)

Her Mevsimin Bir Sonu Vardır: Serbest Piyasa Ekonomisinde Türkiye

Romanın *Sabaha Doğru* ve *Her Mevsimin Bir Sonu Vardır* bölümleri, Devletçi Seküler Seçkinler – Gelenekçi Liberal Demokratlar arasındaki iktidar mücadelesi teması altında değerlendirilecektir.

¹⁰² Ben, herhangi bir davanın açıkça müdafaasını yapan eserden hoşlanmam. İnsanı bütünü ile alan ve arasından mes'eleleri veren eseri tercih ederim. Ahmet Hamdi, Tanpınar, “Ahmet Hamdi Tanpınar Anlatıyor”, Edebiyat Üzerine Makaleler, (hzl. Zeynep Kerman), Devlet Kitapları, (bs.y.) İstanbul 1969, s.562.

2.8.1.1. *Büyük Umutlar: Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemleri - Toplum.*

Tanpınar'ın kültür tarihimize dair işaret ettiği en önemli noktalardan biri kültür hayatımızdaki istikrarsızlık ve art arda medeniyet değişimlerinin yarattığı buhrandır.¹⁰³ Tanpınar'ın hocası da olan ve sanatta üstadı olarak nitelediği Yahya Kemâl Beyatlı'nın ölümünden sonra kitaplaştırılan *Edebiyata Dair* denemesi ve *Kendi Gök Kubbemiz* adlı şiir kitabında; bu “kopuş”, “eşikte kalış”a işaret eden ifadeler ve şiirler vardır. Yahya Kemâl Beyatlı ile aynı estetik anlayış ve milli kültürün niteliği hususunda aynı fikir perspektifini taşıyan Tanpınar, -ki *Huzur* romanının İhsan adlı kahramanı ile Yahya Kemâl işaret edilmektedir – hocasının şiirle ifade ettiği duyarlılığı; roman boyunca kendisi nesirle ifade etmektedir.

“Kopmuşuz bizler öz varlık olan manzaradan.

Bahseder gerçi duyanlar bir onulmaz yaradan;

Derler: İnsanda derin bir yaradır köksüzlük

Budur âlemde hudutsuz ve hazin öksüzlük”¹⁰⁴

SAE’de, *yekpâre geniş bir an*’ın akışı artık parçalanmıştır. Bu parçalanış ise; İrdal’in çocukluk devrinde tanıdığı Tanzimat bakiyesi insanlarda müşahade olunduğuna göre; Tanpınar, *yekpâre geniş anın parçalanışı*’nı Tanzimat ile başlatmaktadır. Tecerrüd halinde yaşayıp sessizce hayattan ayrılan Muvakkit Nuri Efendi dışında herkes ve her kurum artık yenidir. Köksüz, köklerinden koparılmış, absürdün keşmekeşinde bir toplum trajikomiğidir ortadaki.

“Cesaret edebilseydim, Tanzimat’tan beri bir nevi Ödip kompleksi, yani babasını öldürmüş adamın kompleksi içinde yaşıyoruz, derdim”¹⁰⁵

Romanda karşımıza çıkan ilk zaman olgusu, Tanzimat ile beraber - Tanpınar’ın deyimi ile - muayyenden muhtelif (mübarekten menhusa) dönüşen zaman olgusudur. Türk toplumu, kapısı iki âleme açılan bir “eşik”tedir.

Romanda bu durum, iki saat ile görünür kılınır. Evdeki ayaklı duvar saati, eski zamanı ve eski insanı temsil eder:

¹⁰³ *Halbuki cemiyet hayatının en büyük sırrı milli benlikteki devamdır. (...) Hayatımıza kaç türlü zevk hakim? Cemiyetimizin bence en büyük meselesi ard arda medeniyet ve kültür değiştirmesidir (...)* (bkz. Ahmet Hamdi, Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s.83, 550.)

¹⁰⁴ Beyatlı, Yahya Kemâl, “Koca Mustâpaşa”, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 11.baskı, İstanbul 1997, s.51.

¹⁰⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan” *Yaşadığım Gibi*, (hzl. Birol Emil), 5.baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, s.38.

“Kendi hâlinde hiç kimsenin işine karışmadan kervânını kaybetmiş bir mekkâre gibi başı boş, dalgın dalgın bir yürüyüşü vardı. Hangi takvimle hareket eder, hangi senenin peşinde koşar, neleri beklemek için birdenbire günlerce durur; sonra, ağır, tok, etrafı dolduran sesiyle hangi gizli ve mühim vak’ayı birdenbire ilân ederdi? Bunu hiç bilmezdik. Çünkü bu bağımsız saat ne ayar, ne ıslah ve ne tamir kabul ederdi. O, başını almış giden, insanlardan tecerrüd hâlinde yaşayan hususi bir zamandı.” (s.27)

Eski zamanın eski insanları, ona bir ulviyet, bir velâyet isnad ederler:

“Annem, onun bu ihtiyârî hallerini hiç iyiye yormazdı. Ona göre bu saat, bir evliya idi yahut da onu, iyi saatte olsunlar çarpmıştı. [...] Annem, o günden sonra ayaklı saatimizden hep Mübarek diye bahsetti. Bütün dindarlığına rağmen daha beşerî düşünen babam ise, ona Menhus adını koymuştu. Menhus veya mübarek, bu saat çocukluğumun bir tarafını zabtetmiş gibidir.” (s.27,28)

Yeni insanı yeni saat temsil eder:

“Bu büyük saatten başka, bir de küçük masa saatimiz vardı ki babamla annemin yattıkları odada bir masanın üzerinde dururdu. Bu saat birincisi gibi dinî veya uhrevî değildi. Tam aksine laik bir saatti.” (s.28)

Dinî bir yaşam tarzının yanında lâdinî bir yaşam aynı evdedir. Bununla da kalmaz; bir de tüm yaşam şeklinin halitası şeklinde seküler bir saat vardır aynı evde/vatanda/toplumda. Çünkü eski ve yeninin yanyanalığı, *muaddel* (modifiye) acayip zaman ve insan kavramı ortaya çıkarır:

“Üçüncü saat, babamın koyun saati idi. Pusulalı, kıblenümalî, takvimli, alaturka ve alfranga, mevcut ve gayri mevcut bütün zamanları sayan acayip bir saatti bu. Tek kusuru vardı. O da muhtelif marifetlerini bir tek ustanın lâıykıyla tanınmasına imkân olmamasıydı.” (s.28,29)

Tanpınar’ın da mensubu olduğu *Dergâh*’ta; Ahmet Hâşim’in 1921’de seri halde yayımlanan denemelerinin ilki *Müslüman Saati* adlı deneme (16 Eylül 1921), daha ilk iki paragrafında, SAE’nin bildirisine temel teşkil etmiştir.

“İstanbul’u yenileştiren ve yerlisini şaşırtan istilâların en gizlisi ve en tesirlisi yabancı saatlerin hayatımıza girişi oldu. “Saat”ten kastımız zamanı ölçen alet değil fakat bizzat zamandır.

Eskiden kendimize göre yaşayışımız, düşünüşümüz, giyinişimiz ve kendimize göre dinden, ırktan ve an’aneden hayat alan bir zevkimiz olduğu gibi; bu üslûb-u hayata göre de “saat”lerimiz, “günlerimiz” vardı.[...]

Ecnebî istilâsından evvel bu iklimde, iki ucu gecelerin karanlığıyla simsiyah olan ve sırtı muhtelif evkâtın; kırmızı, sarı ve lacivert ateşleriyle yol yol boyalı, azim bir

canavar halinde bir gece yarısından diğer bir gece yarısına kadar uzanan yirmi dört saatlik “gün” tanınmazdı. Ziyada başlayıp ziyada biten, on iki saatlik, kısa, hafif, yaşanması kolay bir günümüz vardı. Müslümanın mesut olduğu günler, işte bu günlerdi. Şerefli günlerin vekâyiini işte bu günler ölçtüler. Gerçi felekî hesabâta göre bu “saat” ibtidâî ve hatâî bir saatti, fakat bu saat, hatıratın kudsî saatiydi. [...]

Çölde yolunu şaşırانlar gibi biz şimdi zaman içinde kaybolan kimseleriz.”¹⁰⁶

Hayri İrdal, bu muaddel zamanın / değiştirilmiş neslin temsilcisi olduğunu itiraf eder. Muvakkit Nuri Efendi, bu muaddel/modifiye nesli, eline aldığı *muaddel saat*’a bakarak anlatır:

“Nuri Efendi, böyle esaslı tadillerle yeniden zaman arabasına koştığı saatlere o devrin silahlarını kastederek hafif bir alayla “muaddel” adını verdi. Çünkü bu saatlerde zemberek, tulumba, çarklar her biri ayrı işçiliklerden gelmiş olurdu. Bu cinsten bir saati eline alıp da evirip çevirirken, ‘Ne kadar bize benziyor... Tıpkı bizim hayatımız!’ derdi.” (s.32)¹⁰⁷

2.8.1.2. *Küçük Hakikatler: Mütareke ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Yeni İnsan*

Tanzimat döneminin yadigârı Alafranga Züppeler (Dr. Ramiz), Felâtun Beyler (İspirtizma Cemiyeti, Şehzadebaşı Kahvesi ahalisi), Meşrutiyet dönemi yadigârı Efruz Beyler (Halit Ayaracı), Cumhuriyet’e intikal etmiş bir halde yaşamaktadırlar. Meşgul oldukları istikrarlı bir işleri yoktur. Ne fikir ne meta üretmektedirler. Ürettikleri tek şey absürttür.

Dr. Ramiz, hayatın tek ve değişmez realitesi olarak psikanalizmi gören (*Psikanalizm, devrimizin en mühim keşfidir.* s.205), çevresi ve cemiyetin kurtuluşunu psikanalizmde bulan kişidir. Eski muktedir devletini (Baba) ve geleneksel inanç formlarını (kitap: Din ve toplumsal pedagoji açısından) kaybeden entelektüelin kimlik arayışı fetişizme dönmüştür.

¹⁰⁶ Ahmet Haşim, “Müslüman Saati”, *Gurebâhâne-i Laklakan*, (hzl. Nazım Hikmet Polat), YKY, 1.baskı, İstanbul 2011, s.23,25.

¹⁰⁷ Oğuz Atay’da, gerçekten Tanpınar’ı adım adım takip eden bir ironi perspektifi vardır. Alıntısını yapılan pasajın Oğuz Atay’daki yansıması şöyle:

Ama nasıl olur doktor? Bir de içimdeki karışıklığı bilerseniz. Parçalarımı bir araya getirerek Hikmet olmakta çok zorluk çektim doktor. Denildiğine göre bu parçalar, aynı yüzyılda yaşamış insanlardan da alınmamıştı; üstelik ırk, dil ve din ayrılıkları da vardı aralarında. Bu yüzden değişik duygu ve düşünceler arasında bocaladım, kaderin oynacağı oldum. Ben dünya vatandaşıyım, hem de sembolik filan değil, resmen, ha ha! Şimdi anlıyorum doktor: Demek ki, doğudan alınan parçalarım batıya isyan ediyor, bu yüzden İngilizleri sevmemişim anlar oluyor. Kalbim de bu çelişkilere dayanamıyor. Güm güm güm doktor. İşte bunun için doktor, kolumun başka tarihi var, bacağımın başka. Hangisinin beni nereye götürdüğünü bilemiyorum.

(bkz. Oğuz Atay, *Tehlikeli Oyunlar*, İletişim Yayınları, 19.baskı, İstanbul 2006, s.334-335).

“Daha o gün, Dr.Ramiz’in bu tedavi sistemine, hastası çıkınca tatbik edilecek usûlden ziyade bütün dünyayı ıslah edecek tek vasıta, ancak dinlerde görülen o tek kurtuluş yolu gibi baktığını anladım. Ona göre bu yeni ilim her şeydi. Cürüm, cinayet, hastalık, ihtiras, parasızlık, sefalet, talihsizlik, sakat doğma, düşmanlık... Hulâsa, insan hayatını bizim irademizin dışında cehennem yapan şeylerin hiçbirisi yoktu. Yalnız psikanaliz vardı.” (s.99)

Fakat yeni zaman entelektüeli, yalnız teoride kuvvetlidir; iç dünyasında asla dolduramadığı bir hiçlik hissi ile baş başadır. Çünkü babasını ve kitabını (aidiyetini ve toplumsal formasyonunu) kaybetmiştir:

“Daha o gün Doktor Ramiz’in hoşnutsuzluk denen şeyin ta kendisi olduğunu anladım. Çok zengin bir sözlüğü vardı. Gençlik, memleket meseleleri, umûmî terbiye, istihsal ve bilhassa hareket gibi kelimeler dilinden düşmüyordu. Hiçbir şeyin üzerinde duramayan, ancak zarurî bir şekilde iş yaparken veya şikâyet ederken mesut olan insanlardandı. Bu yüzden çok güzel bir mesleği, cemiyet içinde bir yeri olduğu halde; kendisini bîçare, her hakkı yenmiş, gelecek için ümitsiz sanıyordu.” (s.99)

Halit Ayarcı, tamamen boş bir jestin ve faydasızın karikatürüdür. O, *Huzur*’un Suat’ı gibi aksiyon adamıdır. Onda eksik olan iş ve program’dır. Behemahal bir şey yapılmalıdır. Teşebbüsün mahiyeti, gerekliliği ve faydası hiç önemli değildir:

“-Evet, bütün mesele burada. Siz, teşebbüs fikrinden mahrumsunuz. Sonra idealistsiniz. Realiteyi görmüyorsunuz... Hulusa, eski adamsınız. Yazık, çok yazık! Biraz realist olsanız bir parça, ufak bir miktarda her şey değişirdi.” (s.218-219)

Halit Ayarcı, tüm müteşebbisliği ve iyi niyetine rağmen fikir ve zevk olarak hiçbir ölçü hissi tanımayan ve kendini tamamen aktüelin (asla realitenin değil) rüzgârına bırakmıştır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nde temsil ettiği kavram: pragmatizmdir. İrdal’in sesi bed, makam bilgisi olmayan, cahil büyük baldızını (s.217), *muganniye* yapacaktır. Kızın ünlü bir şarkıcı olacağından emindir çünkü toplumun zevk normlarının ne olduğunu bilir:

“- Çirkin diyorsunuz, binaenaleyh, bugünün telakkilerine göre sempatik demektir. Sesi kötü diyorsunuz; şu halde, dokunaklı ve bazı havalara elverişli demektir. Kaabiliyetsiz diyorsunuz, o halde muhakkak orijinaldir.” (s.221)

Halit Ayarcı’da yenilgi söz konusu değildir. Amerikalı birinin SAE’nin gerkesizliği hakkındaki raporunun hemen ardından 0135 nolu telefonda¹⁰⁸ saati öğrendiği zaman; bir çırpıda SAE’nin lüzumsuzluğuna karar verir:

¹⁰⁸ Tanpınar, 0135 telefon numarasını rastgele vermemiştir. Bu ardışık sayılar, yapılan yeniliklerin düzenli bir sırayı izlemediğini, yaşanması gereken aşamaların atlandığını vermesi açısından semiyolojik niteliktedirler.

“Böyle bir kolaylık varken, bu müessesye ne lüzum var?” (s.364)

Bu ifade göstermektedir ki, yapılan işin “saçmalığı”nın ayırdına varmak için bile bir Batılının ikazına ihtiyaç duyar Türk aydını ve tüm paradigmayı bir anda tersine çevirir. Yapmak ve bozmak, Halit Ayarcı şahsında Türk aydınının realitesidir. Halit Ayarcı şahsiyetinin devlet ve müesseseleri (kamusal, özel) temsil etmekte olduğunu açıktır. O, *olmak ya da olmamak* meselesi olan biri değildir. Ânın adamı’dır. Dönemin en büyük realitesi ise pragmatizmdir:

“Realist olmak, hiç de hakikati olduğu gibi görmek değildir. Belki, onunla en faydalı şekilde münasebetimizi tayin etmektir. Hakikati görmüşsün ne çıkar? Kendi başına hiçbir manâsı ve kıymeti olmayan bir yığın hüküm vermekten başka neye yarar? İstedğin kadar uzatabileceğin bir eksikler ve ihtiyaçlar listesinden başka ne yapabilirsin? Bir şey değiştirir mi bu? Bilakis, yolundan alıkor seni! Kötümser olursun; apışıp kalırsın, ezilirsin. Hakikati olduğu gibi görmek... Yani, bozguncu olmak! Evet, bozgunculuk denen şey budur, bundan doğar. Siz, kelimelerle zehirlenen adamsınız; onun için size ‘eksiksiniz’ dedim.” (s.219)

Bu tür bir insan, eylemsiz kalmaz. SAE, lağvedilir edilmez *Dâimî Tasfiye Komisyonu* kurması bundandır. “Dâimî Tasfiye” tamlaması da, Tanpınar’ın çok ince bir göndermesidir. Çünkü Tanpınar, Tanzimat’tan beri, bu yapıp bozmalardan hep şikâyetçi olmuştur:

“Âlî Paşa’yı Encümen-i Dâniş’i sessiz sadâsız kapatmaya sevk eden sebep ne idi? Niçin Reşit Paşa gibi Auguste Comte’un dostu olacak kadar entelektüel bir adamın eliye açılan Tanzimat, olduğu yerde bocaladı? Osmanlı Dârülfünûnu neden 1908’e kadar bocaladı? Niçin o kadar hızla, şevkle başlayan hareketler hep yarıda kaldı? Ve neden onların yarıda kalması için, Cevdet Paşa’nın tabiriyle: “bahaneler” aradık?

Bütün bu tereddüdler, ilgâlar, yeniden başlamalar, elindeki işin ortasında vazgeçmeler, sonra vazgeçilenin arkasından duyulan üzüntü ve pişmanlıklar, kültür ve sanat meselelerine hayattaki yerini bir türlü verememekten, onların lüzumunu ve istiklalini kabul etmemiş olmaktan ileri geliyor.”¹⁰⁹

Zamanı /Batı’yı yakalamak ve Batı’yı geçmek; yetişmiş şuurlu insan, toplumun kodlarını bilen bir politika aygıtı ve nihayet uzun vadeye yayılmış iş, program ve üretim ile mümkündür. Aksi halde atılacak her adım, *büyük bir hüsnüniyetle işe başlayıp küçük bir zevk düşkünlüğünde çehresini tamamlayan Tanzimat’a* (Huzur, s.156) dönecektir. Netice ise eksik kalmış bir cemiyet ve onun yarım ve bu sebeple budala insanları olacaktır.

¹⁰⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Kültür ve Sanat Yollarında Gösterdiğimiz Devamsızlık”, *Yaşadığım Gibi*, s.33.

2.9. Sâmiha Ayverdi - *İbrahim Efendi Konağı*¹¹⁰ (1964)

İbrahim Efendi Konağı, 1908'den 1930'ların sonlarına kadar, İstanbul aristokrasisinin adım adım yok oluşunu konu edinen bir eserdir. Bu öykü, İbrahim Efendi ailesi merkezinde ve devletten geçinen aristokrasinin göstergelerinden olan köşk, yalı ve konak gibi mekânlar bağlamında anlatılır.¹¹¹

2.9.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İttihat ve Terakki - Sultan Abdülhamit arasındaki iktidar mücadelesi, çatışma içindeki öğelerdir. Ayverdi, subjektif bir tutumla Sultan Abdülhamit devri özelinde fert ve toplum bağlamında Osmanlı Medeniyeti ve Osmanlılık algısının propagandasını yaparken İttihat ve Terakki, Osmanlı ve İslam medeniyetinin düşmanı, kaynağı dışarda bir oluşum olarak aktarılır. Bu sebeptendir ki romandaki iktidar mücadelesi, Batı medeniyeti ile Doğu medeniyeti arasındaki mücadeledir aynı zamanda.

2.9.1.1. Sultan Abdülhamit Devri Fert ve Toplumu Bağlamında Osmanlı Medeniyeti ve Osmanlılık

Romanda tüm bir İmparatorluk insanı yoktur. Söz konusu olan yalnız İstanbul ve İstanbul'daki Konak- yalı ve köşk insanlarıdır. “Halk” olarak yalnız; kâhya, kalfa, dadı, taya, cariyeye, odalık, ahçı, bahçıvan, arabacı gibi konak yaşantısı merkezinde “müştemilat” tipler vardır.

Okur, Osmanlı'yı temsilen iki aileyi okumaktadır romanda:

Meclis-i Maliye Nazırı İbrahim Efendi, Hilmi Bey ve Hilmi Bey'in kızkardeşi Baise hanımın oluşturduğu ilk aile merkezde olan ailedir. Gediz derebeylerinden olan babaları Ali Bey öldüğünde; 18 yaşındaki İbrahim Efendi, babasından kalan bütün mal mülk, konaklar, köşkler'e konacaktır (s.11). İkinci aile İbrahim Efendi'nin kardeşi Mısırlı Hacı Süleyman Ağa'nın damadı Hilmi Efendi ve eşi Halet Hanım ailesidir. (Ayverdi'nin dede ve anneannesi)

Romanın “Osmanlı kadrosu” bu iki ailedir.

Samiha Ayverdi'de, medeniyet ve ihtişam devrinin tüm göstergeleri maddidir:

¹¹⁰ Sâmiha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı*, Kubbealtı Neşriyat, 10.baskı, İstanbul 2009, 429s.

¹¹¹ Melih Cevdet Anday'ın *Aylaklar* romanı, 1965'te; yani Ayverdi'nin romanından bir yıl sonra yayımlanır. *Aylaklar* da, *İbrahim Efendi Konağı* gibi Osmanlı'nın son dönem aristokrat bir ailesini konu edinir. Ayverdi'nin çözülüşle başlatıp trajedi ile noktaladığı romanının aksine; *Aylaklar*, bir köşkte toplu halde yaşayan Osmanlı bakiyesi aristokrat aileyi, trajikomikle anlatır. *Aylaklar* romanının yayımlanış tarihi de hesaba katıldığında, *İbrahim Efendi Konağı*'na bir misilleme olduğu açıktır.

“Sofranın en cazip eşyasına gelince; bunlar muhakkak ki kaşıklardı. Bunlar; çorba, pilav, tatlı ve hoşaf kaşığı olarak altın, gümüş, sedef, fildişi, boynuz, mercan, abanoz, sombalığı, ceviz, bağa, yeşim, kehrübâ ve yakutlu ve zümrütlü mücevherli boy boy, renk renk sanat şaheserleriydi.” (s.28)

Bu medeniyet ve ihtişam devrinin insanları, düşkün oldukları an umursanmayacak, varlıkları kadar saygı göreceklidir. Şevkiye ve Şükriye Hanım; önce Zaim adlı dolandırıcıdan, sonra bir tefeciden ve sonra da üvey torunu yüzünden düştükleri icradan varlıklarını satarak kurtulurlar. Nihayet, Edirnekapı’da bir eve sığınır ama “devran ol devran” değildir:

“Şehzadebaşı’nda iken de konağa her seviyeden her türlü misafir gelip gider idiyse de bunların mühim bir kısmı, kalfalar tarafından aşağıda ağırlanarak hanımlara ya hiç duyurulmaz, ya da beş on dakika yanlarına çıkarılırdı. Şimdi kim kapıyı çalsa, doğruca hanımların yanına geliyor ve gereken teşrifattan habersiz, kendi ahbap ve akranlarıyla konuşur gibi laubali ve rahat tavırlarla hoş beş edip gidiyorlardı.” (s.397)

Şevkiye Hanım’ın “düşkün” olduktan sonra gittiği Edirnekapı ve Fatih-Hırka-i Şerif ile İstanbul şehrinin diğer semtleri girer romana ama buralara sadece değinir Ayverdi. Bunun dışında, konak-yalı-köşk ve İstanbul dışında, koca imparatorluğun ne bir şehriden ne de zümresinden bahseder. Osmanlılık ve Osmanlı Medeniyeti yalnız yüksek aristokrasi bağlamında ele alınır. Öyle ki, Ayverdi şahsında Osmanlı yüksek aristokrasisinin halka bakış açısını “demokrasi” fikrine dair yapılan şu tahlilde okunur:

“Gerçekten de bu hataların büyüklüğü, garbın, devletle halkı yüz göz etmiş olması idi ki işte; Avrupa siyasî çevreleri bundan dolayı “devlet sırrı” teamülünü kaybetmişti. Onun için de bu dedikoducu rejimin sonu olamazdı. Bulunduğu zirveden başaşağı düşmek zamanı ise pek uzak görünmüyordu. Kim ne derse desin Avrupa’nın kendine, kendinden büyük düşmanı yoktu. Demokrasi dedikleri bu idare tarzı, kedi gibi doğurduğunu yerse şaşmamalıydı.” (s.57)

Osmanlı yüksek aristokrasisi, 19.yüzyılın ilk çeyreğinde devletin zayıflamaya başlayıp 20.yüzyılın hemen başına geldiğinde iktisaden ve siyaseten tükenmesine paralel olarak eriyecektir. Bu durum, yazar tarafından diyalektik bir süreç içinde değerlendirilip bir tarihî zorunluluk olarak anlatılmaz, nedenleri tahlil edilmez.

Osmanlı Medeniyeti’ni anlatırken saltanat, teşrifat, konak, yalı gibi maddî öğelerden yararlanan Ayverdi’nin Osmanlı Devleti’nin çözülüş ve yıkılma sürecini anlatırken psikolojik öğeler kullandığı görülmektedir:

“Maddeyi kudrete tahvil eden garp teknolojisi, daima şarklı devlet adamının zihin duvarına çarparak geri püskürmüştü. Çünkü, medeniyetinin makine medeniyetinden

ince ve üstün olduğuna şüphesi yoktu. Fakat bu rafine ve asil medeniyetin, makinelerin ayakları altında un ufak olacağına şüphe etmemesi çok garipti.” (s.54)

2.9.1.2. Sultan Abdülhamit – İttihat ve Terakki Arasındaki İktidar Mücadelesi

Bu çatışma, İttihat ve Terakki ile Sultan Abdülhamit bağlamında ele alınır. Ayverdi, İttihat ve Terakki’yi tamamıyla dış mihrakların (Jüdacılar) “ihracı” yapılanma olarak değerlendirdiğinden; bu çatışma bir bakıma Doğu ile Batı arasındaki iktidar mücadelesidir.

Osmanlı medeniyetin çöküşünü birbiri ile eşgüdümlü iki sebebe bağlar Ayverdi:

1) Dış kuvvetler

2) Dış kuvvetlerin güdümüne giren işbirlikçiler.

“Lakin Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu’nun ölüm fermanını yazmıştı. Onun için de padişahın [II.Abdülhamit] her iyi işine kötü diyen, her isabetli hareketini yanlışlıkla damgalayan ve her adımını köstekleyen bir yaygaracı sınıf hazırlanıp piyasaya sürülmüştü. Altın keseleriyle gaflet birleşince elbetteki bu kampanyayı yürütecek zümreler de eksik olmazdı. Nitekim olmuyordu da.” (s.57)

İttihatçılar, hürriyet istekleri ile bu dış güçlerin oyununa gelmişlerdir (s.59). Oysa Sultan Hamit bunları, halkın henüz hürriyeti hazmedecek bir seviyede olmadığı yolunda uyarmıştır:

“Hürriyetten evvel hür olmanın yollarını arayalım, mektepler açalım, cehaletle boğuşalım, o bizi yenmeden biz onu yenelim... yollu sözler ediyordu.” (s.59-60)

Ayverdi’ye göre İttihatçılar, devlet ve cemiyet gemisini kayalara bindirmişlerdir. Çünkü, merkezin (Sarayın) yerini uzuvlar almak isterse devlet ve cemiyetin batması mukadderdir. Ayverdi, hanedana bağlılığını; devletin ancak ve mutlak saray tarafından yönetilmesi lüzumunu, konak efendileri ile halkının konumu istiaresiyle anlatır. “El ayak iken dimağ olmak isteyenler” (İttihatçılar) krizlere de sebep olacaktırlar:

“Kütlenin büyük kısmı el, kol, ayak, bacak hatta göz ve kulak gibi dimağın emrinde çalışmak, onun çizdiği yolda yürümek için yaratılmıştı. Halbuki ana merkezin icrâ organı bu hizmet vazifelileri, el kol seviyesinde kalmayı kabul etmeyip dimağ olmak istedikleri için, yeryüzü, bu haddini bilmez kör ve sakar cesaretlerin neticesinde muharebeler, ihtilaller, siyâsi, içtimâî ve hatta iktisâdî türlü krizlere müptela oluyordu.” (s.249).

İttihatçı adlı “bir alay cahil”, haysiyetli ve oturmuş bir devlet anlayışını yıkarak; yerine, derme çatma ve temelsiz hükümetlerini kurmuşlardı. (s.274) Gerçi, iktidarda İttihatçılar vardır ama onların ipi de Jüdacıların elindedir:

“Evet... Ne yapıp yapıp padişahı bir despot, bir kanlı canavar, bir kızıl müstebid olarak halka kabul ettirmek yolundaki yaylın ateşine hız verilmeliydi. İktidarın peşine düşmüş, içine sızmış ve yollarını bizzat tayin etmiş Jüdacı kuvvetler böyle istiyordu. Böyle istiyordu; Çünkü, Filistin emperyalizmi adına yıllardır padişahıtan koparamadıkları toprakları, bu cahil, bu alaylı, bu gafil adamlardan kolayca alacaklarını biliyorlardı.” (s.275)

İbrahim Efendi Konağı, Osmanlılık ideolojisinin savunmasıdır. Anneanne ve dedesi tarafından Osmanlı yüksek bürokrasisine mensup olan yazar; yüksek bürokrasinin çöküşünü Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Kiralık Konak* romanında olduğu gibi “konak” imgesi üzerinden açılar. Yakup Kadri, “konak” yaşamının çözülüşünü Naim Efendi ailesinin fertleri arasındaki kuşak çatışması temelinde değerlendirmiştir. Ayverdi, Yakup Kadri’nin aksine konağın / debdebeli yaşamın çözülüşünün sebebine mantıklı bir çözüm getirmez.

“Eğer temeller kaymamış, kökler kurumamış olsaydı, gene aynı topraklarda daha nice İbrahim Efendi Konakları yeşerir, boy atar, çiçeklenir ve içinde doğup büyüdüğü medeniyet dünyasına rengini, kokusunu, ihtişamını salmakta devam ederdi.” (s.429)

Temeller neden kaymış, kökler neden kurumuş? Sâmîha Ayverdi, bu sorulara diyalektik temelde cevap vermez. Romanda, yalnız konak yaşamı ve Osmanlı yüksek bürokrasisi bağlamında bir medeniyet çözümlemesi yapıldığından dolayı; bildiri yerine, yazarın mensubu olduğu ama “kökleri kuruyan” konak yaşamına/debdebeli yaşama ve bu hayat tarzının taşıyıcısı Osmanlı saltanatının kaybına ağıt vardır.

2.10. Melih Cevdet Anday - *Aylaklar*¹¹² (1965)

Aylaklar, çöken Osmanlı devletinin konak rantiyecilerini ve onların trajikomiğini “tutunamayanlar” espirisinde anlatan romandır. Abdülhamit’ten Menderes dönemine 3 kuşak, bir konakta iç içedir. Hiçbir fert, üretim içinde değildir.

I.Kuşak:“Bozgunda Fetih Rüyası” yaşamaktadır adeta. Eskideki rantiyeler yaşamalarını borçla idame ettirirler. Bu durumun hiç ayırdında olmamaları ve sanrıları ile, şizofrenik bir hayat yaşarlar. Bu nesil, Abdülhamit dönemine tekabül eder.

¹¹² Melih Cevdet Anday, *Aylaklar*, Milliyet Yayınları, 1.baskı, İstanbul 1977, 367s.

II.Kuşak: Alkolizm ve seks buhranı (Mürşide), sara hastalığı (Galip Bey), konak içinde bey ayartma (Melahat) anomalisi içindedir. Bu nesil, Mütareke dönemine tekabül eder.

III.Kuşak: Nihilizm (Şükrü), soylu yaşantı arayışı (Ayla), koca arayışı (Nesime) ve varoluş buhranı (Muammer) içindedir. Bu nesil, Tek Parti ve II.Dünya Savaşı Kuşağıdır. (Çalışmada, 3.Kuşak, Laik Ulus Devlet – Geleneksel Toplum Formları Arasındaki İktidar Mücadelesi Teması altında değerlendirilmiştir.)

Aklen veya ruhen her bir ferdi defoludur bu konağın. Birleştikleri tek şey alkol ve sofradır. Yani: Tüketim!

1965'te yayımlanan eser, Samiha Ayverdi'nin 1964'de yayımlanan İbrahim Efendi Konağı'nın antitezidir. Eleştirilen olgu ise rantiyeci Osmanlı Aristokrasisi üzerinden Osmanlılık olgusudur.

2.10.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Eserde, birbiri ile çatışan iktidar ögeleri yoktur. Bir konak rantiyecisi Yüksek aristokrasi ailesinin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, adım adım çözülüş ve çürüyüşü anlatılırken temelde ima edilen, Osmanlı Medeniyeti sevdası ve iddiasının (Osmanlılık) 20. Yüzyılda “anokronizm”den başka bir şey ifade etmeyeceğidir.

2.10.1.1. I. Kuşak: Osmanlı Son Döneminde Konak Aristokrasisi

II. Abdülhamit'in Eczacıbaşlarından Şükrü Paşa'nın altmış yıl önce yaptırdığı Erenköy'deki konağındayız (s.28).

Bu kuşak en geç 1890 doğumludur. II.Meşutiyet kuşağıdır. Bir çöküşün arefesinde doğmuştur romanın I.kuşak kahramanları. Hepsi, II.Abdülhamit dönemi saray kurenasının iflas etmiş bakiyeleridir. Hiçbiri, Osmanlı Devleti'nin bittiği gerçeğinin farkında değildir:

“Eski Başkâtip Taha Paşa'nın elinde bir torba kömür taşıyarak sokaklardan geçtiğini görenler olmuştu. [...] Sonra, padişahın esvabçıbaşısı Rüştü Paşa, Defterdar yardımcısının eşi olan kızının evine beş parasız sığınmıştı ve ay başlarında damadının yolunu bekleyerek sokak ortasında adamın bütün aylığını elinden aldığı söyleniyordu [...] İçlerinde aktörlüğe başlayanlar, yurt dışına çıkıp zenginleşmek ümidine kapılanlar ve zamanın modası olan ticaret hayatına atılanlar vardı. Bu ticaret hayatı da; çoğunda bakkal dükkânı açmak biçiminde görünüyordu ve bu dükkân dayansa dayansa bir ay dayanıyordu.” (s.69)

Şükrü Paşa'nın kızı Leman Hanım, konağın sahibidir. Hayattaki tek gayesi, eski konak hayatını tüm müstemilatı ve geleneği ile yaşatmaktır. Maddi durumlarının bu arzuya elvermeyeceği gerçeği onu hiç alakadar etmez. Onlar, soyludurlar ve Şükrü Paşa'dan kalan bu dam saçakları sarkmış, pancurların çoğu kırık, bağdadi tavanı yer yer çökmüş, taban tahtaları gıcırdayan, pencere pervazlarından dışarısı gözüken, sıvaları dökülmüş, tavanlarından kâğıtlar, tahta çubuklar sarkan (s.27-28) on sekiz odalı konak; bir asalet simgesidir.

Davut Bey, Leman Hanım'ın eşidir. Eski Jön Türk'tür.

Davut Bey, tam bir Abdülhak Şinasi karakteridir. Sonu gelmeyen plan ve projeleri ile Fahim Bey; bunak halleri ile Çamlıcadaki Deli Enişte'dir. Yuşa Tepesi'ne dikmek istediği Fatih Sultan Mehmet heykeli fikri; karısı Leman Hanım'ın memesinde çıkan çıban üzerine Kanser Araştırma Fonu'na evrilir. Son zamanları, Argo gemisi ile Karadeniz'deki batık hazineleri bulmak tasarılarıyla *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün Seyit Lütfullah ve Eczacı Aristidi Efendisini hatırlatır.

Davut Bey, Türk yakın tarihini değiştiren ve büyük öneme sahip Jön Türk kuşağı ile İttihat ve Terakki erkânından olduğu için kendisine bir önem atfetmek ister. Tümüyle megalomani içindedir. Şu var ki; ihtirasları kifayetin çok çok üstündedir:

“Öyle bir iş yapmalıyım ki; adım dört bir yanda duyulsun. ‘Bu işi Davut Bey’den başkası yapamazdı’ desinler. Dinle bak; Paris’te iken dumansız cıgara icat etmeyi düşünmüştüm.” (s.38)

Dündar Bey, bir Meşrutiyet ihtilâlcisidir. İttihatçıların bir diktatörlük kurma heveslerini anlayınca fırkadan ayrılıp muhalefete geçmiştir. (s.17) Romanın, kendisinin ve imkânlarının bilincinde olan tek reel tipi Dündar Bey'dir. Bu yönü ile Davut Bey'in antitezidir. Fakat o da üretim ve iş istenci olmayan biridir. Fakat bir farkı vardır diğer kahramanlardan; bir devrin bittiğinin, yeni insan ve yeni medeniyetin başladığının ayırdındadır:

“Bugün, benim günüm değildir. Bugün, yeni insanlar var ortalıkta onlara bakalım. Ancak, şunu da söyleyeyim ki; benim görüp geçirdiklerimi, bugünlere, gençlere anlatabilmekle bir yarar umuyorum. Dünyü anarlarsa bugünü daha iyi ederler diye düşünüyorum. Belki boşuna bir ümit ama böyle, ne yapacaksın...” (s.52)

2.10.1.2. II. Kuşak: Mütareke Nesli

II.Kuşak, yalnız cinsî güdülerinin tesiri altındadır. Mütareke devrinin hastalıklı yönü tamamı ile bu kuşağın kişiliği ve ruhlarına sirayet etmiş gibidir.

Mürşide, annesinin Şükrü Paşa hikâyeleri ile büyümüş, yaşadığı gayri meşru bir ilişki sonrası hamile kalmış ve Leman Hanım'ın zoru ile çocuğunu aldırıştır. Kendini alkole vermiştir.

Muammer'in annesi Pakize'dir. Muammer'i doğurduktan sonra ölür. O da eksantrik bir kadındır. Evlenmeden önce, Cumhuriyet öncesi Kadirî tekkesinde “fırıl fırıl dönen”; yanaklarına şiş saplayan bir derviş iken, tekkelerin kapanması üzerine dans öğretmenliğine başlayan kör bir dervişle ilişki yaşar (s.69). Leman Hanım, onu para vererek uzaklaştırır Pakize'den.

Yeni zaman, yeni insan gerektirmektedir. Çökmüş bir toplumsal üst yapının normları ile yetiştirilen çocuklar; ya dejenere ya da hiç olacak, zaman ve realite münasebetini kuramayacaklardır. Toplum ve zaman uyumu önemlidir:

*Birisi eski bir medeniyetin enkazı, öbürü yeni bir medeniyetin henüz taşınmış kiracısı olmasınlar. İkisi arasında kaynaşma lâzım.*¹¹³

Zaman - toplum uyumu olmadığındandır ki Muammer'in roman boyunca bir “piçlik” şayiası altında kaldığını görmekteyiz. Bu da yazarın, zaman ve bağlamdan kopuk anakronik yaşayanlara ağır bir ithamıdır.

2.11. Münevver Ayaşlı - Pertev Bey ve Üç Kızı - İki Kızı - Torunları¹¹⁴ (1968, 1969)

Roman, 1912'den 1968'e kadar uzanan bir zaman diliminde, Miralay Pertev Bey ve ailesinin hayatını, Türkiye'nin sosyal, siyasal dönüşüm ve kırılmaları eşliğinde konu edinmektedir. Zamansal olarak 3 döneme ayrılır:

Pertev Bey ve Üç Kızı, 1912 -1939, *İki Kızı*, 1939- 1959, *Torunları*, 1959-1968 yılları arası olayları kapsar. Bu tema başlığı altında 1968'de yayınlanan, romanın ilk kitabı *Pertev Bey ve Üç Kızı* değerlendirilecektir. 1969'da yayımlanan *İki Kızı*, *Torunları* ilgili olduğu dönemin iktidar mücadelesi başlığı altında değerlendirilecektir.

Pertev Bey Ailesi, Osmanlı konak adâbınca yaşamış fakat imparatorluğun dağılışı ve çöküş dönemlerine; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamalarına ve Türk demokrasisinin ilk kırılmalarına şahit olmuşlardır. Yıkılan imparatorluk ile beraber Pertev Bey ailesi de yıkılıp, ayak uyduramadıkları ve dargın oldukları Ankara ve

¹¹³ Ahmet Hamdi, Tanpınar, *Huzur*, Dergâh Yayınları, 13.baskı, İstanbul 2004, s.251.

¹¹⁴ Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey, Üçkızı, İki Kızı, Torunları*, Timaş Yay. 1.baskı. İstanbul 2002, 495s.

Cumhuriyet’e karşı; iç sükûnetlerini İstanbul sevgisi, Nakşibendî Tarikati mensubiyeti ve inzivâda bulmuşlardır.

2.11.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda ele alınan iktidar mücadelesinin tarafları: Osmanlılık - İttihat ve Terakki, Cumhuriyet Yönetimi, Tek Parti, Demokrat Parti, Sosyalizm/Komünizm’dir.

Münevver Ayaşlı, tarafı olduğu Osmanlı Devleti ve Osmanlılık unsurlarına ait her kişi, kurum ve olayı yüceltirken; iktidar mücadelesinin Osmanlı Devleti ve Osmanlılıkla çatışan diğer kurum, şahıs ve olaylarını “lanetlemektedir”. Bu açıdan, iktidar mücadelesi içerisindeki tarafların niteliği realist bir perspektiften verilmemiştir.

Bu tema başlığı altında, Monarşi ve Meşrutiyet yanlıları arasındaki iktidar mücadelesi incelenmiştir. Romanda mevcut diğer iktidar mücadeleleri, ilgili oldukları tema içerisinde değerlendirilmiştir.

2.11.1.1. Osmanlılık - İttihat ve Terakki

Yazar, romanının zaman kurgusunu, 19.yüzyılın ikinci yarısından başlatır. Abdülaziz’in halli akabinde her şey tersine çevrilmiştir âdetâ (1876).

“Hâl, şêâmet getirir derler. Evet getirdi, hem de nasıl? Bingazi, kurbanı olduğum Rumeli baştanbaşa gitti... Güneşler gibi parlak, arslanlar gibi kuvvetli, cennetmekân Sultan Abdülaziz Han önce hal’ oldu, sonra da katledildi. Bu Mithad, Hüseyin Avni ve hempâlarının kim bilir kimden ve nereden, hangi din düşmanı, memleket düşmanı efendilerinden aldıkları emirle ve kaç parayla işledikleri bir cinâyetti. Arkasından, bedbaht ve hasta Sultan Beşinci Murad’ın halli. Arkasından, koca hakan Sultan Hamid. İdaresi ve tedbirleriyle bütün hariç ve daha beter olan dâhildeki düşmanlara karşı Osmanlı İmparatorluğu’nu ayakta tutan zeki, âkil, dâhi koca Sultanı fedâ ettiler.

Devlet, çapulcuların eline geçeli henüz dört, beş sene olmuştu ki, Bingazi ve Türk için Anadolu kadar anavatan olan Rumeli elden gitmişti.

Lânet, lânet! İttihatçıların üzerine Allah’ın lâneti yağsın!” (s.17)

İttihat ve Terakki’ye düşmandır yazar. İttihat ve Terakki, özellikle II. Balkan Harbi akabi hemen diktaya başlar. İttihat ve Terakki yönetimine muhalif olanları Sinop’a sürer. (s.18)

Ordu, 7 cephe savaştadır:

“Fakat yeni rejimin efendileri için yok yoktu. Sofralarında kuş sütü bile eksik değildi. Askerden, milletten çalıp çırpıyorlardı. Ve bu yeni efendiler, palaslar kuruyorlardı. Kimi,

Pirinç Palas; kimi Bulgur Palas. Yani isimleriyle belli oluyorlardı. Kim, ne çaldı ise Palas'ına o ad veriliyordu. Bulgur çalanınkine Bulgur Palas [Bugün Cerrahpaşa'da aynı adla kâimdir.]; Pirinç çalanınkine Pirinç Palas... (s.131)

Pertev Bey ve Üç Kızı... romanının ilk cildinden (1968) çıkarılacak netice şudur:

Osmanlı Devleti, Batı güdümlü ve *jüdaist* İttihatçılar tarafından, Batı desteği ile yıkılmıştır. İktidara doğrudan sahip olamayan Batılı devletler, içeriden devşirdikleri gruplarla Osmanlı saltanatını yıkmışlardır. II.Abdülhamit, yıkılan Osmanlı Devleti'nin her manâda son imparatorudur. Eğitim ve sanayi alanında başlattığı reformların semeresinin alınmasına fırsat verilse idi, devlet eski güçlü dönemlerine geri dönecekti.

2.12. Kemâl Tahir - *Kurt Kanunu*¹¹⁵ (1969)

Kurt Kanunu, 15 Haziran 1926 yılında icrası düşünülen ve suikast şebekesinden Motorcu Giritli Şevki'nin ihbarı ile haberdar olunan İzmir Suikasti'ni konu edinen romandır. Kemâl Tahir, 3 bölüm 8 kısımda, roman kahramanı Kara Kemâl'in bakış açısı ile yakın tarihe ışık tutar.

2.12.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Roman, iki iktidar mücadelesi eksenine oturtulmuştur. İttihatçılar ve Sultan Abdülhamit arasındaki mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında eski İttihatçılar ile Mustafa Kemâl Paşa arasındaki iktidar mücadelesi.

Kemâl Tahir, konu edindiği yakın tarih konulu, tezi olan hemen her romanında olduğu gibi “genel kanılara aykırı”, “yeni bir bakış açısı” ile meseleleri değerlendirmektedir. *Kurt Kanunu* romanında tarihle yeniden hesaplaşmak fikrinden dolayı, roman estetiği gözardı edildiği gibi aktarılacak istenen mücadelenin niteliği farklı perspektiflerle değil Kemâl Tahir'in sözcülüğünü üstlenen Kara Kemâl perspektifinden verilir.

Romanın, Cumhuriyet'in ilk yıllarına dair konu edindiği iktidar olgusu, *Laik – Ulus Devlet Yanlıları– Geleneksel Toplum Formları Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesi* teması altında değerlendirilmiştir.

¹¹⁵ Kemâl Tahir, *Kurt Kanunu*, Tekin Yayınevi, 8.baskı, İstanbul 2001, 273s.

2.12.1.1. İttihatçılar ve Sultan Abdülhamit

İttihatçılar ve Sultan Abdülhamit arasındaki iktidar mücadelesi, Kara Kemâl'in uzun söylevlerinde bir rapor ve yer yer kronik üslubuyla verilmektedir. Bu bölümde ele alınan iktidar mücadelesinde, aynı dönemi konu edinen diğer tarihî romanlarda görülen (*Üç İstanbul, Sultan Hamit Düşerken*) neden-sonuç düzleminde tahlil edilen psikolojik, sosyal faktörler söz konusu değildir. Kara Kemâl, Sultan Abdülhamit'i tarih mahkemesinde beraat ettirir. "Beraat" teriminin kullanılmasının sebebi, Kara Kemâl'in söylevlerine gömülü bu bölümde Sultan Abdülhamit lehinde; İttihat ve Terakki aleyhinde yapılan "itiraf"larıdır.

a) İttihat ve Terakki kayıtsız şartsız Alman yanlısıdır.

İttihat ve Terakki, her şeyi Almanların desteği ve isteği ile yapmıştır. İktidarı da asla hak etmemişlerdir. İmparatorluk, Almanların kurnaz politikası ve İttihat ve Terakki'nin buna alet olması sebebiyle batmıştır. (s.67)

b) 31 Mart, İttihat ve Terakki'nin yazdığı ve oynadığı senaryodur.

Rumeli'de 3.Ordu'ya mensup olup İttihat ve Terakki tarafından İstanbul'a, Taşkışla'ya konuşlanan askerlerin başında hep İttihatçı subaylar vardır. Bu subaylar, 31 Mart kalkışmasına engel olmadıkları gibi kalkışma sonrası muhakeme de edilmemişlerdir. (s.195) 31 Mart bahanesiyle Sultan Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin sebebi de, Abdülhamit'in Meşrutiyet sonrası Alman politikasını bırakıp İngiltere politikasına yaklaşmasıdır. (s.196)

c) "Ermeni kırımının" azmettiricisi Almanlardır.

Almanların, "Ermeni Kırımı"ndan amaçladıkları şey, Anadolu'daki zanaatkâr Ermenileri yok edip savaşı kazandıktan sonra Anadolu'da kolonileşerek yerleşmekedir ve İttihat ve Terakki, bu durumu ya çözümleyememiş ya da görmezden gelmiştir. (s.197)

Romanda iktidar mücadelesine dair bir çözümleme, ideoloji-iktidar-dönem ve şahıslar bağlamında açıklanan bir kurgu yoktur. Bildiri, Sultan Abdülhamit-İttihat ve Terakki arasındaki iktidar mücadelesinde Sultan Abdülhamit'i masum; İttihat ve Terakki'yi suçlu olarak gören Kara Kemâl'in itiraflarıdır.

2.13. Ahmet Hikmet Müftüoğlu - *Gönül Hanım*¹¹⁶ (1971)¹¹⁷

Müftüoğlu'nun bu romanı bir ütopyadır. 1917'de Kafkas Cephesi'nde esir düşen Mehmet Tolun, esarete Kont Zchiy adlı bir Macar soylusu ve Paris Sorbonne mezunu Kazan Tatarı Ali Bahadır Kaplanov ve Gönül Kaplanova ile beraber, esaretteten kurtularak tüm Türk dünyasını gezip Türk kültürü, Türk dili ve tarihi için materyal toplamışlardır. Ekip, İstanbul'a dödüğünde bu bulgular paylaşıp Türkçülüğün iktidar programını da yapmışlardır.¹¹⁸

2.13.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları Niteliği

İktidara dair tek perspektifi Türk Milliyetçiliği olan roman da ögeler arasında bir çatışma değil; yalnız Türk Milliyetçiliğinin İktidarı programı söz konusudur.

Müftüoğlu, işgal şartlarında Türkçülük idealinin iktidar programı'nı yaparken İttihat ve Terakki'nin yayılmacı Türkçülük (Turan) idealinin de eleştirisini yapar. Atatürk'ün romanı okuduğu hususunda edebiyat tarihlerinde bir kayıt yoktur ama kitaptaki tavsiyelerin çoğunun 1923-1938 yılları arasında kuvveden fiile geçtiği görülmektedir.

2.13.1.1. Türk Milliyetçiliğinin İktidar Programı

1908 Devrimi'nden hemen sonra; Doktor Hüseyinbeyzâde Ali Turan, Mehmed Emin Yurdakul, Ağaoğlu Ahmed Bey, İsmâil Bey Gaspıralı, Azerbaycan Başvekilllerinden Yusuf Beyzade Nesip Beylerle Türk Derneği'nin 25 Aralık 1908'de yayınlanan tüzüğündeki ikinci madde şudur:

¹¹⁶ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Gönül Hanım*, Milli Eğitim Basımevi, 1000 Temel Eser, sayı: 62, İstanbul 1971, 130s.

¹¹⁷ 1951 yılında Dr. Fethi Tevetoğlu'nun gazete koleksiyonlarını tarayıp hılasasını verdiği eser, 1971'de yine Tevetoğlu'nun editörlüğünde Milli Eğitim Bakanlığı'na yayımlanır. Eseri, 1971 yılında kitap halinde yayımlayan Dr.Fethi Tevetoğlu'nun belirttiğine göre, 3 Mart 1336 /16 Mart 1920 yılında *Tasvir-i Efkâr*'da tefrikaya başlanan bu roman, 13 Nisan 1336/26 Nisan 1920'de (arada 8 gün kesinti ile) 33 tefrikada tamamlanıyor. (bkz. A.g.e., XIV)

¹¹⁸ Roman türünde Türkçülük Programı tezi olan edebiyatımızdaki ilk romandır *Gönül Hanım*. Halide Edip'in 1912'de Tanin'de yayımlanan *Yeni Turan* romanı Türkçülük ideolojisini, İttihat ve Terakki – Hürriyet ve İtilaf çatışması bazında ele alan eserdir ve yalnızca Adem-i Merkeziyetçi bir Türkçülük anlayışı üzerinde durulur (bkz. Halide Edip Adıvar, *Yeni Turan*, Atlas Kitabevi, 5.baskı, 1982). Müfide Ferid (Tek)'in 1916'da kaleme alıp 1918'de bastırdığı *Aydemir* romanı ise, kapsamı bütün Turan coğrafyası olan, ermiş-kurtarıcı Aydemir karakterinde Türkçülük fikrini romantik – fantastik boyutta ele alan roman olup bir tezi yoktur (bkz.Müfide Ferit Tek, *Aydemir*, Kaknüs Yay. 1.baskı, İstanbul 2002). Ziya Gökalp'in *Genç Kalemler*, *Türk Yurdu*, *Halka Doğru*, *Çocuk Dünyası*, *Türk Sözü* gibi dergilerde ve *Tanin* gazetesinde yayımladığı şiirlerini bir araya getirdiği ilk şiir kitabına adını veren *Kızıl Elma* (1914) şiiri de Türk milliyetçiliğinin iktidar programını yapan manzumedir. *Gönül Hanım*'ın kurgusu ile *Kızıl Elma*'nın kurgusu arasında büyük miktarda paralellik vardır. Başta Ziya Gökalp, Ahmet Hikmet, Halide Edip ve Türk Ocağı üyelerinden Ahmet Ferit Tek'in karısı Müfide Ferit'in eserleri; I.Dünya Savaşı ile Mütareke döneminin de dahil olduğu süreçte Türk milliyetçiliğinin niteliği hakkında milliyetçi aydınlar arasında entelektüel boyutta farklı perspektiflerin olduğunun göstergeleridir. (*Kızıl Elma* şiiri için bkz. *Ziya Gökalp – Kızıl Elma*, (ed. Ali Duymaz), Ötügen Neşriyat, 1.baskı, İstanbul 2015).

“Cemiyetin maksadı, Türk diye anılan bütün Türk kavimlerinin mâzi ve hâldeki â’sâr, ef’âl, ahvâl ve muhitini öğrenmeye çalışmak; yani Türklerin âsâr-ı atıkasını, tarihini, lisanlarını, avâm ve havas edebiyatını ve etnoğrafyasını, ahvâl-i içtimâiye ve medeniyet-i hâzıralarını Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp tartışıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin; açık, sade, güzel, isim lisanı olabilecek sûrette geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tedkik etmektir.”¹¹⁹

Romanda da Gönül Hanım Sefer Heyeti’nin Türk tarihi, Türk Dili, Türk Sosyolojisi, Türk Coğrafyası, Türk Kozmogonisi, Türk İktisâdiyatı hakkında tartışmalar yapıp, tezler ileri sürüp; bu mevzularla alakalı veri toplamak için yapılan gezi ile bu vizyonun hedefini yerine getirdiğini; Müftüoğlu’nun bir ütöpik romanla da olsa Kültürel Türk Milliyetçiliği’nin umdelerini ortaya koyduğunu görmekteyiz.

Önce, Rusya kökenli Türk aydınlarında başlar kültürel Türk Milliyetçiliği. Gaspıralı İsmail Bey’in *Tercüman*’ında motto hâlini alan *Dilde, Fikirde ve İşte Birlik* umdesi Türk münevverleri arasında rağbet görür. Yusuf Akçura’nın 1904’de Kahire’deki *Türk gazetesi*’nde 2 makale şeklinde kaleme aldığı (S.24, 14 Nisan 1904 ve S.27, 5 Mayıs 1914) *Üç Tarz-ı Siyaset*, 1911’de ayrı bir risale şeklinde İstanbul’da yayımlanmış ve yine münevverler arasında “biz neyiz, ne olmalıyız?” sorunsalları tartışılmaya başlanmıştır. Rusya doğumlu milliyetçi entelektüeller Türkçülük akımını desteklemişlerdir. Müftüoğlu’nun romanında, Mehmet Tolun Bey vasıtasıyla dile getirdiği perspektiflerin, Rusya kökenli münevverlerle aynı paralellikte oluşu; Müftüoğlu’nun Rusya kökenli Türk münevverlerinin etkisi altında kaldığını göstermektedir.

Müftüoğlu, Kül Tigin Abidesi’nden üç pasaja da romanında yer vermektedir. Amacı, özellikle ve önce Türklük şuuru yaratmak olduğundan, abidenin özellikle şu pasajı üzerinde durmaktadır:

“Vaktiyle yurdumuzun merkezi Ötüken ormanı iken bizler Çin ahâlisi ile münasebete giriştik. Çinlilerin davetlerini kabul ettik. Bu davetler bize emeksiz bir çok altınlar, bir çok gümüşler, ipekli kumaşlar kazandırdı. Bu davetler pek tatlı, ipekler pek yumuşaktı. Bu tatlı davetlere kapılarak ey Türk kavmi aldandın mahvoldun. [...] Ey Türk titre ve kendine gel!” (s.94)

“Kendine gelmek” için önce kendini bulmak ve bunun gereği de kendini tanımak olduğundandır ki Müftüoğlu, Türk tarih ve kültürünün tanıtılarak bir Türklük şuurunun yaratılmasını, ekonomik, siyasî ve askerî öğelerin önüne koymuştur. Bundan dolayıdır ki

¹¹⁹ Gönül Hanım, s., X-XI.

6 maddede sunduğu programında da; önce Kültürel Türk Milliyetçiliği'nin varılacak ilk hedef olduğunu ve bunun en önce maarif vasıtası ile yapılması gerekliliğini dile getirmektedir:

“Türklerin milliyetperver bir zümresi istiyor ki; medeniyet âleminde nasıl bir Latin Medeniyeti, bir Anglo-Sakson terbiyesi varsa bu medeniyet ve terbiye nasıl cihanda bir refah âmili olmuşsa, bir Türk Medeniyeti, bir Türk Kültürü de er geç Doğu'da o sûretle bir terakki vasıtası olsun. Bu gâyeye bizi ulaştıracak, Harbiye Nezâreti değil; Maarif Nezâreti'dir.” (s.19-20)

Ortaasya'da bütün Türk dünyasını gezen Mehmet Tolun, Kültürel Türk Milliyetçiliği'nin iktidar programını şu başlıklar altında yapar:

a) İlk önce, yurdun genelinde sulh ortamının yaratılması ve bayındırlık politikası:

“Hiç olmazsa bir çeyrek asır sulh ve sükûna ihtiyaç zaruridir. Her ne kadar Türk'ü, kalp ve kılıç yükseltti ise de yine kalp ve kılıç devirmiştir. Bundan sonra kılıca, topa değil; küsküye dayanmak, sabana abanmak şarttır.” (s.57)

b) Politika ve İdare sahasında ilerlemek için bir engel teşkil eden yabancı devletlere tanınmış iktisâdî ve idârî ayrıcalıkların kaldırılması büyük önem arz etmektedir. (Kapitülasyonlar) (s.57)

c) Mezheb çatışmalarına son verecek bir İslâm yorumuna ulaşılmalıdır. 20.yüzyıl diyaneti, yükselme ve refah için bir vasıta saydığından ve İslâmiyet'te de esas bu cihetler olduğundan, İslam dini; biat türünden inançlardan arındırılmalıdır. Bu amaçla, İslâm âleminin muhtelif mıntıkalarındaki en ileri gelen din bilginlerini bir araya toplayıp; bu heyete, dört mezhebin anlaşmazlıklarını ve içtihadlarını inceletilerek ibâdet, farzlar, evlenme, vasiyet gibi dinî ve şer'î hükümleri, ferdî, içtimâî, iktisâdî bütün meseleleri İslâmiyet'in esasları çerçevesinde çözüme ulaştırmak ve düzenlemek şarttır. (s.58)

d) Harfte ıslâha gidilmelidir.

Kullanılmakta olan Sâmî kökenli Ararp harfleri ile Ural-Altay kaynaklı bir dil olan Türkçeyi yazı ile ifade etmek güçtür. Latin harflerini kabul etmek de fikir yolundaki ilerleyişin eserlerini bir anda yok etmek demek olduğundan, mevcut Arap harfleri Türk diline göre göre bilimsel bir şekilde düzenlenmelidir. İmlâyı da ıslah edilmiş yeni alfabe yapısına göre değiştirmek ve düzeltmek şarttır. (s.58-59)

e) Aristokrasi ve Burjuvazi yaratılmalıdır.

Rumeli ve Anadolu'daki asil aile ocaklarını, âyânı, derebeylerini zorba takımı sayarak o zamanın idarecilerinin perişan edilmesi Türkiye'nin kalkınma ve ilerlemesinde

büyük bir engel oluşturmuştur. Her memlekette toplum “kişizâde”ler, “orta sınıf” ve “halk”; başka deyimle “yüksek tabaka” , “orta tabaka” ve “işçiler” adlarıyla üç bölüme ayrılmaktadır. Fert yaşantısına dinamizm katacak olan burjuvazidir. Bu sebeple, bir burjuvazi sınıfı yaratılmasında devlet önayak olmalıdır. (s.61-62)

f) Türkiye, zanaat ve endüstri memleketi olmalıdır.

Türklerin ilerlemesine ve vatanlarına daha çok sahip olmaya yardım edecek olan meslek, zanaattir. Türklerin kunduracılık, terzilik, marangozluk, demircilik, kuyumculuk, duvarcılık, dülgerlik gibi küçük sanatlara rağbet etmeleri teşvik edilmelidir. Anadolu’da hatta İstanbul’da bu sanatlar ile uğraşanlar daima Türk’ten başka unsurlar olmuşlardır. Asker, memur ve çiftçiden mürekkep vaktiyle hâkim bir millet olan Türklerin bu mesleklerle uğraşmamasının neticeleri acı bir şekilde görülmüştür. (s.61-62)

Romanın hiçbir yerinde, “Turan”, bir ideoloji olarak yoktur. Müftüoğlu, Panislamist ve Pantürkist emellere karşıdır; İsmail Gaspıralı gibi *Dilde-İşte-Fikirde Birlik* davasını savunur:

“Türkiye’de hiç ama hiç kimse yoktur ki Asya’yı, Rusya’yı istilâyı hâtırından geçirsin. Türkler, Asya’dan evvel Türkiye’yi fethetmelidirler. [...] Bence Türk Birliği, hatta İslâm Birliği demek; Türk kültürünün, İslâm ilminin birliği demektir. Daha umûmî bir deyişle Türklerin aydınlanması, medeniyet yolunda ilerlemesi demektir.”(s.19)

Milletler, ancak kendini tanıdıktan sonradır ki medenî âlemde yerlerinin ne olduğu ve ne olması gerektiğinin ayırtına varırlar. Bu şuurun yerleşmesine yönelik olarak Türkiye’de iktidarın programı şu esaslara dayanmalıdır: Sulh hali, kültürel Türk milliyetçiliğinin hareket noktası olduğu müsbet bilim, iktisadi özerklik, dinde reform, harf revizyonu, endüstriye bağlı orta sınıf (burjuvazi) yaratma.¹²⁰

2.14. Kemâl Tahir - *Bir Mülkiyet Kalesi*¹²¹ (1977)

Kemâl Tahir’in ölümünden sonra terekesinden çıkan 4 romandan biridir *Bir Mülkiyet Kalesi*.¹²² Romanın sonuna, Kemâl Tahir’in koyduğu tarih, 5.8.1946 Çorum

¹²⁰ İncelenen romanlar içerisinde, Muasırlaşma / Terakki / Batılılaşma meselesine “siyasî – sosyal – ekonomik ve kültürel toplumsal devrim” yolu ile ulaşılabileceğini belirten tek ve ilk tezli roman *Gönül Hanım*’dır.

¹²¹ Kemâl Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, Tekin Yayınevi, 3.baskı, İstanbul 1995, 518s.

¹²² Diğerleri: 28.4.1948’de başladığı *Sarı Defter* notları arasındaki *Notlar/Damağası* (yayın tarihi:1977); *Namuscular* (yayın tarihi: 1973); *Karılar Koşuşu* (yayın tarihi:1974).

Cezaevi (s.518). Cemalettin Mahir ismi ile ilk yayınlanan eseri *Sağırdere* (1955)'den 9 yıl önce yazılmış.

Kemâl Tahir, 1874 doğumlu babası ve aynı zamanda II.Abdülhamit'in yaverlerinden Tahir Bey (romanda adı Mahir) ile saraylı annesi Nuriye Hanım'ın (romanda adı Canseza) kurduğu aile mihverinde; II.Meşrutiyet öncesinden Cumhuriyet Türkiye'sinin öncesine kadar 15 yılın panoramasını çizer.¹²³

2.14.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Bir Mülkiyet Kalesi, uzun bir tarihsel süreci konu edinmektedir. Romanda ele alınan iktidar mücadeleleri; Sultan II.Abdülhamit - İttihat ve Terakki, Mütareke Hükümeti - TBMM Hükümeti, Mustafa Subhi şahsında Komünizm ve Türk Komünistleri - Mustafa Kemâl Paşa /Kâzım Karabekir Paşa.¹²⁴ Arasındaki iktidar mücadeleleridir.

Kurt Kanunu romanının aksine, Kemâl Tahir iktidar mücadelelerini çatışan unsurlar diyalektiği içerisinde vermiştir. *Kurt Kanunu* romanı ile ortak yanı ise, romanda kendi sözcülüğünü yapan Mahir Bey adında bir kahraman tespit etmiş olmasıdır. Mahir Bey, Sultan Abdülhamit lehinde hissî çıkarımlar yapmaktadır. Diğer mücadeleler, *Nutuk*'ta anlatılan -kişi kadrosu ve olay sıralaması dahil- olay örgüsünün takibi niteliğindedir. Bu tema başlığı altında, Sultan II.Abdülhamit – İttihat ve Terakki arasındaki iktidar mücadelesi değerlendirilmiştir.

2.14.1.1. Sultan II.Abdülhamit - İttihat ve Terakki

Ailesinin velinimetisi olan Osmanlı hanedanına, özellikle Sultan Abdülhamit'e, karşı sıcaktır Kemâl Tahir. Sultan Abdülhamit ve İttihat ve Terakki arasındaki iktidar

¹²³ Bursa Cezaevi'ndeki Nazım Hikmet ile Çorum Cezaevi'ndeki Kemâl Tahir arasında *Mülkiyet Kalesi* üzerine üç mektuplaşma vardır. Nazım Hikmet'in *büyük hikâye için güzel ama roman için şahsiyetler üzerinde çalışılması gereken roman* yorumu; Kemâl Tahir'i roman üzerine yeniden çalışmaya sevk etmiş olabilir. Kemâl Tahir, üzerinde çalışmaya fırsat bulamamış olacak ki romanı sağlığında yayımlamamıştır. (bkz. *Nazım Hikmet – Kemâl Tahir'e Mapusane'den Mektuplar*, Tekin Yayınevi, 1.baskı, İstanbul 2002, 181,182,183. mektuplar, s.337-343.)

Romanda Kemâl Tahir hem ailesi, hem memleket gerçekleri üzerine her şeyden bahsetmek ister; dolayısı ile otobiyografik başlayan roman (I.bölüm 9 kısım), önce kronik; sonra bir panoramaya dönecek ve Kemâl Tahir'in sayfa altına yaptığı çıkmalar ve Kurtuluş Savaşı'nın istisnasız her aşamasını *Nutuk*'tan birebir aldığı uzun alıntılarla takip etmesi ile bir belgesel roman; cephelerdeki konuşlanma, ikmal ve iâşe vaziyetleri, silah gücü mukayeseleri ile bir harp raporu niteliği de arz etmektedir. İkinci bölüm 2 kısımdan oluşmaktadır (*Kuva-yı Milliye, Bir Mülkiyet Kalesi*) ve bu iki kısım toplam 239 sayfadır. *Nutuk*'tan birebir aldığı sayfalarca konuşma, izahlar ve *Nutuk*'taki diskurların bazısını (birebir) kahramanlarına yaptırmaları ile romanın ikinci kısmının yazarı, -neredeyse- Mustafa Kemal Atatürk'tür.

¹²⁴ Romanda, TBMM Hükümeti – Çerkez Etem, Mustafa Kemal Paşa – Rauf Bey (Orbay) /Refet Paşa (Bele) /Ali Fuat Paşa (Cebesoy) / Kâzım Karabekir Paşa/ Ali İhsan Paşa (Sabis), Saltanat ve Hilafet Yanlıları – Mustafa Kemal Paşa çatışmaları tamamen *Nutuk*'tan adım adım adım izlenerek yazılmıştır. Bu sebeple bu iktidar çatışmaları değerlendirilmemiştir. Örneğin Mustafa Kemal'in Başkomutanlık Kanunu'nun 4.defa uzatılması için TBMM'de 6 Mayıs 1922 tarihli konuşması "aynen" 419 ve 425.sayfalar arasında; Hilafet meselesi için TBMM'de 30 Ekim 1922'de yaptığı konuşma da "aynen" 461 ve 464.sayfalarda verilir.

mücadelesi, Yüzbaşı Mahir perspektifinden izlenmektedir. Müşfik ve halden bilir Sultan Abdülhamit ve çatışma içerisinde olduğu İttihat ve Terakki, Mahir Bey'in ağzından anlatılır:

“Devlet gemisini 33 sene, türülü muhâtaralara karşı maharetle sevk ve idare edip devlet ve milleti günde üç dört defa mahv u inkırazdan kurtaran, yedi düveli parmağının ucunda oynatan Zıllullah efendimize kadar dil uzatılıyor, türlü tefevvühatta bulunuluyordu. Bütün olup biten işlerin kabahati, efendimizin etrafını çeviren hainlerdeydi.” (s.90)

Sultan Abdülhamit'in bendegâni, ona velî gözü ile bakmaktadırlar. Sultan Abdülhamit'in halli sonrası sırasıyla; Trablusgarp, Balkan topraklarındaki kayıplar, hep o ilahî desteğin kaybolmasının bir neticesidir.

“Yunan Kralı ne demiş: << Ben, Osmanlı ordusuna yenilmedim. (?) Balkanı Osmanlı piyadesi zaptetmedi. Ön saflarda dövüşen, yeşil sarıklı dervişler zaptetti. Kılıçlı, teberli dervişler>> demedi mi?” (s.114) (Alıntıdaki soru işareti (?) yazara aittir.)

Kemâl Tahir'in bazı iç çözümlemeleri kimin adına yaptığı belli değildir. Halkın ruh hali midir, kendisinin düşünceleri midir belli değildir. Örneğin, İttihat ve Terakki'nin Panislamist ve Turancı politikalarını eleştiren kimdir belli değildir:

“Tanin gazetesinin makalelerini okumağa yürek dayanmıyor. Bir taraftan Mısır'ı zaptedip oradan Habeşleri kurtardıktan sonra; <<Cihad-ı İslam>> romanında olduğu gibi, Cenubî Afrika'ya kadar bütün kıtayı tarayarak müslümanları kâfir çizmesinden halâs edeceğiz. Basra körfezinden ve Bağdat üzerinden iki kol Hindistan'a varıp Hintlileri adam eyledikten sonra Çin müslümanlarıyla elele verilecek. Gelelim bu tarafa: Kafkasya'yı kâmilten teshir eden kuvvetler, Turan'ı Anadolu'ya, yahut Anadolu'yu Turan'a bağlayıp sola kıvrılarak Kırım Hanlığı'nı, Moskof'tan kopararak aralıktan tabii bütün Rumeli, Adalar, Kıbrıs, Malta hatta Pantelarya, Osmanlı hakimiyetine geçecek... Kızılelma'ya -yani Roma şehrine- erişilecek...” (s.120)

Otobiyografik özellikler gösteren romanda, Sultan Abdülhamit, ümmi halkın gözündeki yalnız padişah değil velidir de. Sultan Abdülhamit'i iktidar mücadelesinde mağlup eden yalnız İttihat ve Terakki değildir. Bâb-ı Âlî de (romanda “etrafındakiler” deniyor) Sultan Abdülhamit'in devrilmesinde pay sahibidir. İttihat ve Terakki'nin Turan ideali bir hayal olmanın ötesinde imparatorluğun kaybının da başlıca âmîlidir.

2.15. Monarşi Yanlıları – Meşrutiyet Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesi Temalı Romanların Değerlendirmesi

Monarşi Yanlıları – Meşrutiyet Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesi temalı romanlar içerisinde, yalnız Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun *Gönül Hanım* (tefrika:1920; kitap halinde baskı:1971) romanı, tek bir ideoloji (Türkçülük) bağlamında yazılmış romandır. *Gönül Hanım*, Türk romanı için iki açıdan özgünlük taşımaktadır. Birincisi, bir ütopya olması, diğeri ve bu çalışmayı ilgilendiren özgün yanı ise, bu ütopyanın “Türkçülüğün İktidar Programı” temasında yapıyor olmasıdır.

Sadri Etem Ertem’in *Çıkrıklar Durunca* (1929) romanı iktidar, mücadelesine ekonomik yönden bakması açısından orijinaldir.

Siyasal ilke olarak Monarşi ve Meşrutiyet istemleri arasındaki iktidar mücadelesini konu edinen romanlarda; Türkçülük - İslamlık - Osmanlılık umdeleri, zaman zaman, Türkçülük – İslamlık // İslamlık-Osmanlılık bağlamında birbirinin tamamlayıcısı olarak değerlendirilir. İttihat ve Terakki’nin iktidar kurgusu, romanlarda iki şekilde görülmektedir: “Denetleme İktidarı” / Parlamenter Monarşi Dönemi (1908 - 1913); “Tam İktidar” / Militer Oligarşi Dönemi (1913-1918)¹²⁵ Her iki dönemi de *Üç Tarz-ı Siyaset*’in faaliyet dönemi olarak adlandırmak mümkündür. Çünkü İttihat ve Terakki, temelde Türklük politikası gütmekle beraber; imparatorluğun bütünlüğünü korumak için İslamlık ve Osmanlılık fikirlerini de desteklemektedir.

Hüküm Gecesi (1927), kronik tarzında yazılan bir romandır. İttihat ve Terakki-Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasındaki mücadeleye içeriden bakmaktadır. Bu romanda, iktidar mücadelesi içerisindeki her iki cephenin gerçek aktörlerine yer verilmektedir. İttihat ve Terakki’nin baskı ve şiddet politikası; Hürriyet ve İtilaf’ın bağlıları arasındaki benzemezlik ve ilkesizlik mücadeledeki tarafların en belirgin nitelikleridir. Yakup Kadri’nin İttihat ve Terakki’nin “denetleme iktidarı”ndan “tam iktidar” a gidiş sürecini değerlendirişi, tarihî kaynaklardaki bilgilere paraleldir.

Üç İstanbul (1938), Osmanlılık ideolojisinin aleyhinde olmakla beraber; İttihat ve Terakki yönetiminin, cemiyete yakın zümreleri, liyakatine bakmadan rütbe ve makamlarla taltif etmesi eleştirilmektedir. İttihat ve Terakki’nin politik rakibi Hürriyet ve İtilaf Cephesi’nin kuvvet dengelerine göre mevzi alması, romanda tenkit edilen diğeri bir unsurdur.

¹²⁵ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, 5.baskı, Ankara 2009, II.Bölüm: “İttihat ve Terakki’nin Denetleme İktidarı”, s.139-220; Üçüncü Bölüm: “İttihat ve Terakki’nin Tam İktidar Dönemi”, s.387-471.

Değirmen (1944), İttihat ve Terakki gibi, siyasal yapı ve eylemleri çok tartışılan bir oluşuma; bürokrasi cephesinden ve mizahî açıdan yaklaşması ile özgün bir romandır. Monarşi döneminde bürokrasinin rağbet ettiği idare-i maslahat anlayışının; İttihat ve Terakki döneminde, bir hadisenin şuyûu halinde dahi maslahatın derhal icabı şekline evrildiğini gösteren mizahî bir yaklaşım söz konusudur.

Miskinler Tekkesi (1946), Sultan II.Mahmut'tan İmparatorluğun dağılmasına kadar geçen süreçte; sarayın yarattığı ve iâşesini sağladığı büyük bir “miskinler sınıfını”, ironik bir dille konu edinmektedir.

Sultan Hamit Düşerken (1947), Sultan Hamit- İttihat ve Terakki çekişmesine dışarıdan bakan, dönemin gerçek figürlerini roman kahramanı yapan bir metindir. İktidar Mücadelesine, dönemin asker - basın ve Bâb-ı Âlî cephesinden bakan romanda, Sultan Abdülhamit'in yalnızlığı ve gerektiğinde umurun menfaati için tahttan feragat edişi ile zımnen yüceltildiği görülmektedir. Basın ve Bâb-ı Âlî'nin kuvvet dengelerine göre mevzi alışı ise iktidar mücadelesinde tâlî unsurların “kuvvet = hak” anlayışı içerisinde, kuvvet dengelerine göre pozisyon aldıkları görülmektedir.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü (1961), Üç Tarz-ı Siyaset'ten ziyade Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar yaklaşık 100 yıllık evrede, yapılan reformların “eksikliği” ve “eski-yeni iç içeliği” açısından Türk sosyal-siyasal yaşamının ironik bir şekilde eleştirildiği romandır. Tanpınar, “İş, program ve istihsal yokluğunu” her iktidar dönemi için kayıp ve yanlış olarak değerlendirir.

İbrahim Efendi Konağı (1964), bir nevi otobiyografik roman olmakla beraber, yazarın dedesinin mensubu olduğu yüksek Osmanlı aristokrasisinin kaybına mersiye tonundadır.

Aylaklar (1965) romanı, *İbrahim Efendi Konağı*'na bir antitez olarak yazılmıştır. Bu roman da, Osmanlı aristokrasisi “düşkünlerinin” anakronik zihniyeti ironik bir tonda konu edilir.

Pertev Bey ve Üç Kızı (1968), kendisi de Osmanlı yüksek bürokrasisine - gelin olması dolayısıyla - mensup olan Münevver Ayaşlı'nın (Sadullah Paşa'nın gelinidir), son derece subjektif ve öfkeli bir şekilde İttihatçıları ve yeni kurulan devleti eleştirdiği romandır. *Kurt Kanunu*'nda (1969), Sultan Abdülhamit, beraat ettirilir. İttihat ve Terakki ise suçlu koltuğuna oturtulur.

Bir Mülkiyet Kalesi (1977), otobiyografik bir romandır. Kemâl Tahir'in babasının Sultan II. Abdülhamit kurenasından olması sebebiyle, yazarın Saltanat makamına gönül yakınlığı duyduğu görülmektedir.

Tablo 2: Monarşi Yanlıları – Meşrutiyet Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesini Konu Edinen Romanların Üç Tarz-ı Siyaset’e Yaklaşımları.

Roman	İktidar Dönemleri/ Mücadelesi	Üç Tarz-ı Siyaset’te Tutumu
<i>Hüküm Gecesi</i>	Sultan II.Abdülhamit – İttihat ve Terakki- Hürriyet ve İtilaf	Türkçülük taraftarı olmakla beraber İttihat ve Terakki’nin baskı politikasını eleştirmektedir.
<i>Çıkrıklar Durunca</i>	Sultan II.Abdülhamit	Millî Politika yanlısıdır. Osmanlılık olumsuz bir politika olarak değerlendirilmektedir.
<i>Bir Varmış Bir Yokmuş</i>	Sultan Abdülmecit, Sultan Abdülaziz, Sultan II. Abdülhamit.	Osmanlılık olumsuz bir politika olarak değerlendirilmektedir.
<i>Üç İstanbul</i>	Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkası	Osmanlılık aleyhindedir. İttihat ve Terakki olumsuz; Türkçülük olumlu olarak değerlendirilmektedir.
<i>Miskinler Tekkesi</i>	Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf	Osmanlılık olumsuz, Türkçülük olumlu olarak değerlendirilmektedir.
<i>Değirmen</i>	İttihat ve Terakki	İttihat ve Terakki / Türkçülük politikasının bürokrasideki katı tutumu eleştirilmektedir.
<i>Sultan Hamit Düşerken</i>	Sultan II.Abdülhamit	Osmanlılık olumlu olarak değerlendirilmektedir.
<i>Saatleri Ayarlama Enstitüsü</i>	Sultan Abdülmecit, Sultan Abdülaziz, Sultan II.Abdülhamit, Mütareke.	Her üç iktidar dönemine; eksik reformlar, eski-yeni yaşam formlarının bir aradılığı sebebi ile eleştiri getirilmektedir.
<i>İbrahim Efendi Konağı</i>	Sultan II.Abdülhamit, İttihat ve Terakki, Meşrutiyet.	Osmanlılık olumlu olarak değerlendirilmektedir.
<i>Aylaklar</i>	II.Abdülhamit, Mütareke.	Osmanlılık olumsuz olarak değerlendirilmektedir.
<i>Pertev Bey ve Üç Kızı (1968)</i>	Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki, Mütareke	Osmanlılık olumlu olarak değerlendirilmektedir.
<i>Kurt Kanunu</i>	Sultan Abdülhamit - İttihat ve Terakki Yönetimi	İttihat ve Terakki yönetimi kritik edilmektedir. Sultan Hamit’e haksızlık yapıldığı dile getirilmektedir.
<i>Gönül Hanım</i>	Ütopyadır. U (yok), Tophos (yer, Lat.). <i>Utopia</i> : Olmayan yer.	Türkçülük olumlu olarak değerlendirilmektedir.
<i>Bir Mülkiyet Kalesi</i>	Sultan II.Abdülhamit, Meşrutiyet, İttihat ve Terakki	Saltanata, Sultan II.Abdülhamit şahsında bağlılık varken Turan bağlamındaki Türkçülük olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

3. SALTANAT/HİLAFET YANLILARI - ULUS DEVLET YANLILARI ARASINDAKİ İKTİDAR MÜCADELESİ (1918-1923)

Türk romanında, “Kurtuluş Savaşı Romanları” adı ile de bilinen romanlar; bu tema başlığı altında “iç cephe”de yer alan iki iktidar mücadelesi bağlamında değerlendirilmiştir. Bunlardan biri, resmen iktidarda olan fakat ülke genelinde icra kabiliyeti olmayan İstanbul Hükümeti; diğeri, fiilen iktidarda olup işgale karşı direnen Ankara’daki TBMM hükümetidir.

Bu iktidar mücadelesi, iktidar olgusu olarak Saltanat/Hilafet Yanlıları – Ulus Devlet Yanlıları arasındaki iktidar mücadelesi şeklinde diyalektik zemine oturtulmuştur. Mücadelenin üçüncü ve haricî unsuru olan işgal güçleri, “iç cephe”deki iktidar mücadelesine etkileri bağlamında dolaylı olarak değerlendirilmiştir.

Türk Kurtuluş Savaşı, Yahya Kemâl Beyatlı’nın 1956’da kaleme aldığı “Memlekettten Bahseden Edebiyat” yazısında *bu müddeâ son uçtaki sağdan sol uçtaki sola kadar; şiirde özün, nesirde gerçeğin yalnız tabiatte ve cemiyette olduğuna inananların müddeasıdır*,¹²⁶ şeklinde ifade ettiği, “mektepten memlekete” ilkesinin laboratuvar aşamasıdır. Başta Halide Edip Adıvar ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun romanları, Falih Rıfkı Atay’ın deneme ve kroniklerinin öncüsü olduğu Kurtuluş Savaşı’nı konu edinen eserler ve dolayısıyla o dönemdeki Anadolu; 1980’lere kadar Türk romancısının da ilgisini çekmiştir.

Çünkü 1918-1922 arası dönemde, yine Yahya Kemâl’in deyimi ile Çamlıca ve Tepebaşı’ndan sonra cazibe merkezi olarak Türk edebiyatının Üçüncü Tepe’si Metris Tepe olmuştur.¹²⁷

Romanlarda, İstanbul Hükümeti - Ankara Hükümeti arasındaki iktidar mücadelesine iki şekilde tesadüf edilir.

a) Mütareke döneminde İstanbul ve Anadolu’ya yansıyan iktidar mücadelesi (Mim Mim, Karakol Cemiyeti, Kuva-yı İnzibatiye, Hilafet Ordusu gibi oluşumlar; Bozkır, Yozgat vb. ayaklanmalar),

b) I. TBMM içindeki iktidar mücadelesi.

¹²⁶ Yahya Kemâl, Beyatlı, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1990, s.143.

¹²⁷ Yahya Kemâl, Beyatlı, *Eğil Dağlar*, YKY, 1.baskı, İstanbul 2005, s.64.

3.1. Halide Edip Adıvar - *Ateşten Gömlek*¹²⁸ (1923)

Roman, “Sakarya Ordusu”na ithafen yazılmıştır. İzmir’in işgalinden Sakarya Savaşı sonuna kadar geçen süreyi kapsayan (15 Mayıs 1919 - 22 Eylül 1921) roman; Peyami - İhsan ve Ayşe arasında adı konmamış bir alâka üzerinden; *milletin iktidarını yine milletin kendi azim ve kararlılıklarıyla* ele alışını, bizzat cephenin içinde ve gerisinde yaşayanların ağızlarından anlatmaktadır.

3.1.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda, Mütareke İstanbul’unda Levantenler ve Rumlar, Yerli İşbirlikçiler, Anadolu Hareketinin Taraftarları arasındaki iktidar mücadelesi konu edilmektedir. İktidar mücadelesine konu olan taraflardan Anadolu’ya bağlı olan kurum-kuruluş ve şahıslar daima olumlu; Mütareke İstanbul’una bağlı olan kurum ve şahıslar ise istisnasız bir şekilde olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

3.1.1.1. Mütareke İstanbul’unda Levantenler, Rumlar, Yerli İşbirlikçiler

İzmir, işgal edilmiştir fakat İstanbul için; Lavanten, Ermeni, Rum azınlıkların işgal yönünde beklentisi vardır. Fakat bu zümrenin arkalarında bir müzâhir kuvvet yoktur. Türkler sessiz ve öfkeli. İktidarın net bir kuvvetin elinde olmadığı bir ortamda, beklenti içinde olan halk da her an provokasyona açık bir görünüm arz eder:

“Hristiyanların hepsi kaygılı; saldırgan olup olmamakta, Müslümanların bu hâliyle alay edip etmemekte duraksar görünüyordu. Bütün deşilen çıbanlar arasında en koyu cerahat; yerli Hristiyanların gürültülü zaferlerinden, arkalarını İngiltere’ye ve Fransa’ya vererek Türke yağdırdıkları öfkeden akıyordu.” (s.30)

İktidarın el değiştirmesi veya en azından güç erozyonuna uğraması, mağlub tarafın iktidarda iken mağduriyetine uğramış insanlar için de şuursuzca saldırı fırsatı vermiştir. Öyle ki, kocası İttihat ve Terakki iktidarı döneminde gadre uğramış Sâlime Hanım; işgal kuvvetlerinin mutlak egemenliği isteğini, bir Osmanlı subayına pervasızca söyler:

“Yani siz Kolonel; İttihatçı olmadığınızı anlatmak istiyorsunuz. [Albay İhsan’a hitâben “Kolonel” - Yüzbaşı diyor.] Hep aynı terâne, paşalarınızdan kadınlarınıza kadar... Savaş edildiği zaman nerelerdediniz? İngiliz esirlerine neye fenâ muamele ettiniz? Ermenileri neye kestiniz? İngilizler gibi büyük bir millete nasıl karşı

¹²⁸ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, Atlas Kitabevi, 22.bsk. İstanbul 1990, 160s.

çıkiyorsunuz? Bu kadar yıl İngilizlerin parasını, kanını, zamanını harcadınız. İngiltere, sizi asla bağışlamayacaktır.” (s.37)

İntikam fikri, öylesine gözleri köreltmıştır ki; *düşmanımın düşmanı dostumdur* fikriyle İngilizlere bir kurtarıcı ve af dilenmesi gereken bir devlet gibi bakılmaktadır:

“Bilhassa, Çanakkale’de öldürdüğünüz altmış bin İngiliz var. Samimi bir pişmanlık olursa belki İngiltere bağışlayabilir.” (s.38)

3.1.1.2. İşgale Karşı Çıkan ve Direnen İstanbullular ve Anadolu

Kendi iktidarını elde etmek isteyen millet, örgütten yoksundur. Direniş nüve halindedir. Peyami ve Cemal; o dönem İstanbul’undaki tüm milliyetçiler gibi türlü milli kuruluşlar ve derneklerde çözüm için fikrî faaliyettedirler. Aşağıdaki satırlar, kendisi de mütarekenin ilk günlerinde mitinglerde konuşmacı olan Halide Edip’in gerçek yaşantısından izler barındırmaktadır:

“Köprü’nün öbür yakasında da [Fatih, Eminönü] bir hanım unsuru vardır. Orada daha genç, daha yeni bir kadın unsuru, Dârülfünûnlular, genç öğretmenler, genç şâirler çalışır. Onlar, bu yakayla uğraşmazlar. Kendi taraflarında da genç olmayan kadınlara o kadar değer vermezler. Yalnız; şekli korumak için pek genç olmayanları zaman zaman aralarına çağırırlar. Dârülfünûn Salonu’nda, Türk Ocağı’nda fesli, çarşafli dâimi bir faaliyet vardı.” (s.27)

Bu arada İstanbul’da Sultanahmet Mitingi yapılmış Türk Milleti, *Avrupalara göre kendisini terbiye etmek isteyen insanlar gibi değil; zâlimlere haykıran mazlumlara benzemeye* (s.29) başlamıştır. Ardından Fatih Mitingi yapılır. İşgal kuvvetleri umarsızlık içindedir. *Silahsız, ordusuz bir milletin kaderinden ne çıkar?* (s.29)

Neticede, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul işgal edilir. İhsan ve Cemâl, Anadolu’ya geçmişlerdir. Peyami de Ayşe ile beraber Anadolu’ya geçer. Düzenli ordu kurulmuş ve fakat İhsan, Cemâl, Ayşe ve Peyami İzmir yolunda şehit olmuşlardır.

Ateşten Gömlek romanının iktidar olgusuna dair çıkarılacak netice şudur: Her izmihlâl sürecinde psikolojik ve düşünsel planda kaos yaşanmaktadır. Ümitsizlik, kendi düşmanını dahi bir kurtarıcı noktasına taşıyacak sendroma yol açabilmektedir. Yasal iktidar, vatan ve milletin bağımsızlığını savunacak dirayete sahip olmazsa, her türlü ahvâl ve şerâitte millet kendi kaderini ele alacak ve iktidarı için mücadele edecektir.

3.2. Halide Edip Adivar - *Vurun Kahpeye*¹²⁹ (1926)

Roman, zamansal olarak Kurtuluş Savaşı bağlamına oturtulmuştur. İsmi verilmeyen bir kasabada yaşanan olaylar, roman kahramanı Aliye'nin bakış açısıyla aktarılmaktadır. Muallime olarak bir Anadolu kasabasına atandığı esnada Kütahya-Eskişehir Savaşı (10-24 Temmuz 1921) yenilgisi sonrası Yunan ileri harekâtı başlamıştır.

Aliye, mücadeleye, Yunan karargâhına sızacak kadar tüm ruhu ile destek verip bu uğurda taşlanarak şehit edilse de, ordu için kendini feda ederek Kuva-yı Milliye komutanı Tosun Bey'i düşman tarassutundan kurtarmıştır. Tosun Bey kumandasındaki müfrezenin kasabayı ele geçirmesi; milletin kendi kaderini ele alışında/iktidarında, “ordu-millet birlikteliği” nin payı olduğu mesajını vermesi açısından önem arz etmektedir.

3.2.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda, İşbirlikçi eşraf ve ayân - Kuva-yı Milliye, iktidar mücadelesinin taraflarıdır. Kurtuluş Savaşı bağlamındaki hemen tüm romanlar gibi bu taraflar da siyah-beyaz diyalektiğine oturtulmuştur.

3.2.1.1. İşbirlikçi Eşraf ve Ayân

Eşraf ve ayânın, dönemi dile getiren diğer romanlarda olduğu gibi, sahip oldukları maddî gücün sürgitliğini korumak istemeleri dışında bir kaygıları yoktur. Merkezi iktidardan yoksun beldelerde, nizam tamamen eşraf ve ayânın isteği doğrultusunda gerçekleşir. Bu zümreye mensup insanlar, konjonktüre göre düşünce ve taraf belirlerler. Örneğin, Kuvvacıların, başta eşraf ve ayândan kazanç derecelerine göre vergi aldığını öğrenen Hacı Fettah Efendi, Tosun Bey'in kasabaya gelmesinden evvel Kuva-yı Milliye aleyhine vaaz vermektedir:

“Bıyiksızları, gâvurlar gibi yakalık takanları, din düşmanı olanları istemeyiniz! Onlar ki ellerine kudret geçer geçmez mukkadesâtı çiğner, kadınlarımızın örtülerini kaldırır, sünnet ve farzı inkâr ederler. Onları istemeyiniz. Ey ahâli onların kanı, kâfirlerin kanı gibi helâldir!” (s.20)

Hacı Fettah Efendi; nitelikli bir eğitimden geçmeyen ve millî şuura yabancı olan halkı provoke edecek gücün “din” olduğunun daima ayırdındadır. Romanda eşrafın, ahali üzerindeki egemenliklerinin kaybolmaması için vatan şuurundan yoksun din olgusunu müstevlilerin siyasi emelleriyle bir tuttuklarını görmekteyiz: *Hatta derim ki; herhangi bir*

¹²⁹ Halide Edip Adivar, *Vurun Kahpeye*, Can Yay. 12.baskı, İstanbul 2006, 179s.

kuvvet ve hükümet, nereden gelirse ve kim olursa olsun; cämilerimizi, dinimizi sıyânet ederse ona biat ediniz. (s.20)

Konjonktüre göre hareket tayin etmek bu kitlenin temel prensibidir. Hatta öyle ki; kasabaya Kuvacılar egemen olduğunda; başta Hacı Fettah olmak üzere Yunan karargâhıyla işbirliği eden herkes Kuvacı kesilecektir:

“[...] ahâliye Yunanlılar aleyhine ilk nutuk irâd eden, Türk Ordusu’nu selamlamak için bir heyetin kasabanın hudutlarına gidip beklemesini teklif eden Hacı Fettah Efendi oldu.” (s.163)

3.2.1.2. Kuva-yı Milliye

Halide Edip, bizzat Millî Mücadele’nin içinde bulunmuş, Tedkîk-i Mezâlim Heyeti’nde görev almıştır. Adivar’ın dönemin yakından tanığı olarak bakış açısının asker lehinde olduğunu görmekteyiz. Eserde de asker; tüm yönleri ile olumlu, vatanın halâs fikrini her türlü utkunun üzerinde tutan bir nitelikte gösterilir:

Roman boyunca askerde tek bir kusur bulunmaz. Öyle ki; Kuvâcılar, halktan vergi isterken son derece âdildirler:

“Otuz bin lira! dedi [Tosun Bey]. Fakat birini ahâliden almayacaksınız. Size bir liste hazırladım, yalnız ismi geçenlerden alacağız. Kantarcıların Hüseyin Efendi on bin lira, Hacı Fettah Efendi beş bin lira, Gariplerin Mustafa Ağa üç bin lira; eşrâftan Mehmet, Ömer, Hacı Ziyâ, Ahmet ve Latif Ağalar kalan on iki bin lirayı taksim edecekler.” (s.32-33)

Netice olarak Kurtuluş Savaşı konulu tüm eserlerde -*Yaban, Halâs, Yeşil Gece* vb.- merkezî otoriteden uzak ve düşman işgalinde veya işgali muhtemel tüm yerlerde iktidar; üç erkin elinde gidip gelmektedir: 1-Eşrâf ve Ayân, 2-Düşman kuvvetleri, 3-Millî Kuvvetler.

Eşraf ve ayân her zaman durumun seyrine göre vaziyet alırlar. Aslında bu kitle, kimlikleri ile millî ve fakat şahsiyetleri ile gayri millî olup tek müttefikleri menfaatleridir. Halk üzerindeki etkileri ise her zaman olumsuz olup sebep oldukları drama/dramlarda şuursuz kitleleri ajite yoluyla kendi menfaatlerinin çilingiri olarak kullanırlar.

3.3. Yakup Kadri Karaosmanoğlu - *Sodom ve Gomore*¹³⁰ (1928)

Eser, mütareke döneminde, işgal altındaki İstanbul'un Nişantaşı ve Şişli çevresinde monden hayatı benimseyen Türk ailelerinin (çoğunluğunu İngilizlerin oluşturduğu) İşgal Kumandanlığı subaylarıyla ilişkilerini anlatarak Mütareke İstanbul'undaki yozlaşmayı anlatmaktadır.

3.3.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda, mütareke döneminde ve İstanbul özelinde iktidarda olan İngiliz yüksek komiserliği - Yerli İşbirlikçiler işbirliği üzerine yoğunlaşmaktadır. Yönetimde fiili hakimiyetini kaybeden Osmanlı saltanatı sebebiyle müstemleke hâlini alan ülkede, millî şuurdan yoksun kitleler için iktidar denklemi: “kuvvet=hak” üzerine kuruludur. Her ne pahasına olursa olsun kuvvetlinin yanında olmayı prensip edinmiş “seciyesiz” insanlar için iktidarın niteliği mühim değildir.

3.3.1.1. Yerli İşbirlikçiler

Nişantaşı, Şişli ve Tarabya çevresinde yaşayan bu şahıslar, iktidar olgusunun üzerlerinden derinlemesine tahlil edilebilecek bir çatışma sunmamaktadırlar. Daha önce de belirtildiği üzere, bağlamı Mütareke Dönemi ve/veya Kurtuluş Savaşı olan romanlarda, romandaki figürasyon tamamen siyah/beyaz zıtlığında ele alınır ve yazarlar daima taraftırlar. Romanda tasvir ve tahlil edilen yerli işbirlikçilerin iktidar olgusuna yaklaşımları - Prof.Akad ve Prof. Dinçkol'un vurguladığı gibi - kuvvet=hak denklemiindeki *pragmatist teslimiyet* temelindedir.

Romanın en pasif şahsiyeti Necdet; İngiliz salonlarında İngilizlere duyduğu nefreti iç konuşmayla dile getirir ve romanda mutaassıb bir İngiliz düşmanı (s.43) diye tanıtılır. Leyla'ya olan müptelalığı, nişanlısının İngiliz zâbitiyle flörtünü gördüğü halde onu bir tepkiden meneder. Millî ve manevî değerler bu romanın yerli kadrosunda süflî bir aşk kadar önemli değildir.

“Bir defa affeden âşık, artık durmadan affetmeğe mahkûmdur. Necdet, bu kâidenin canlı bir timsâli oldu. Çünkü, Leyla onunla barıştıktan sonra hareket tarzını asla değiştirmemişti. Captain G. Jackson Read; Sami Beylerin evine eskisinden daha sık girip çıkıyordu.” (s.82)

¹³⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, İletişim Yay, 8.bsk., İstanbul 1995, 288 s.

Necdet; tüm iradesizliği ve tepkisizliğine rağmen bu *Sodom ve Gomore* mahşerinde yine de iç savaşını vermekte, durumun analizini yapmakta, fakat yalnız teoride kalmaktadır. Bu *Sodom ve Gomore* 'nin dışında Lut Nebî'ye inanan müminler de vardır ve onlar bu vatanın gerçek evlatlarıdır.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılması akabinde, Necdet, İstanbul'a (İstanbul'dan kasıt Suriçi'dir.) karşı şu hislerle doludur:

“Orada, buranın Madam Jimson'larına, Leylâ'larına, Major Will'lerine, De Rochepierre'lerine, Azize Hanım'larına, Nermin'lerine, Fanny More'larına, Orhan Bey'lerine, Captain Marlow'larına karşılık; babaları savaşa gitmiş yavrularının beşiğini sallayan temiz ve sabırlı kadınlar, vücutlarını Allah tarafından kendilerine teslim edilmiş bir kutsal emânet gibi saklayan genç kızlar, bunların üstüne şefkatle titreyen nur yüzlü nineler ve Anadolu'ya dâir son iyi haberleri bildiren gazeteyi bir muska gibi devşirip cebine yerleştirdikten sonra, sanki kendisini bütün dünyanın hazinelerine sahip bir adam kadar mesut hisseden fakir vatandaşlar vardı.” (s.202)

Fakat yazarın tüm dikkatinin roman boyunca temerküz ettiği uzam; Nişantaşı, Şişli ve Tarabya gibi dönemin monden yaşam tarzına sahip insanların yaşadığı semtlerdir. Onlar, kayıtsız, ilkesiz ve edilgen bir şekilde işgal kuvvetleri subaylarına tâbidirler (Pragmatist Teslimiyet). Kızı, Fanny More adlı bir Amerikalı lezbiyenle, Amerika'ya kaçan 17 yaşındaki Nermin'in babası şu düşüncelerle kızını aramaya dahi cesâret edemez:

“Bu Amerikalı misyonerler, Ermeni çocuğu aramak bahanesiyle ellerini en hâlis, en masum Türk evlerine sokarak beğendikleri çocukları bütün bir mahalle halkının feryatları, şikâyetleri arasında istedikleri yere alıp götürmüyorlar mıydı? Hangi ananın “Bu, benim evlâdımdır!”, diye haykırmağa hakkı oluyordu?” (s.268)

İşgal kuvvetlerinin her türlü alçak emellerine isteyerek kendilerini veren bu yerli unsur; 26 Ağustos 1922 Büyük Taarruz zaferi haberinin İstanbul'a ulaşması sonrası, hemen pozisyon değiştirip Türk Ordusu veya milliyetçilerin safına geçmek gibi bir hamle de yapamazlar. Çünkü iktidarı ele geçiren kudret; derinliği olan, davaları uğruna canlarını ortaya koyan ve kaderlerini kendileri yazan hayat yapıcı unsurdur.

Kene ve parazitler beslendikleri vücudun semizliği ile vardır. Bakımsız, kirli vücutlar habitatlarıdır. Bu vücutların ölümü ile onlar da bir başka vücut arayacaklardır ve fakat Anadolu'ya hakim olan ruhun organizması onlara göre değildir. Bu yüzden de artık canlı cenazedirler:

“Gerçekten, İstanbul sokaklarında birtakım canlı ölümlere rast geliniyor. Bunların gözleri birer siyah çukuru andırıyor. Çeneleri, paslı bir anahtarla zorla kilitlenmiş gibidir. İki taraflarına bakmadan, hiçbir el kol hareketi yapmadan sanki bel

kemiklerinde önce bir kireçlenme olmuşçasına dimdik yürüyorlar. Adımları, bir Sırat Köprüsü'nün üzerinde gibi tereddüdü ve titrektir.” (s.282)

3.3.1.2. İşgal Güçleri İktidarı

Romanda yer alan işgal subayları; Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* veya *Vurun Kahpeye* romanlarındaki gibi; amaçları, temsil ettikleri devletin iktidarını işgal ettikleri ülkede kuvvetlendirmek, yerli işbirlikçiler edinmek ve muhalifleri tenkil etmek olmayan ve kendilerini tamamen galibiyetlerinin verdiği hakla, işgal ettikleri ülkenin her zevkinden yararlanmaya adanmış dejenere subaylardır. Captain George Marlow'un Captain G.Jackson Read'e şu uyarısı, anlatılanların özeti gibidir: *Hey koca ahmak! Yanarım size, yanarım size ki, bu mübârek zevkler ülkesinden hiç bir bal almadan geldiğiniz gibi gideceksiniz.*(s.55)

Yakup Kadri, romanındaki işgal subaylarının hepsini büyük bir ahlak düşkünlüğü içinde tasvir eder. Major Will, bir eşcinseldir. İşgal kuvvetleri adına zabtettiği bir konakta bir fuhuş odası hazırlamıştır (s.111).

Büyük Taarruz'un zafer haberi İstanbul gazetelerine yansıdığı anda; nasıl, işgal iktidarına pragmatist teslimiyetle boyun eğen yerli unsur, artık gıda alacakları organizmanın yok oluşu nedeniyle demoralize olmuşsa; İngiliz işgal subayları da -asker olmalarına rağmen- Büyük Britanya'nın hemen 200 yıllık Şark politikasının iflasına değil de *bu mübârek zevkler ülkesi* 'ni ebediyyen kaybetmiş olmalarına üzülmektedirler:

“Mülk ve akar paylaşmasında Ermenilere ortak olan, çeşitli tarz kaçakçılıklarla, Rum piratlarıyla el ele veren; şehrin çeşitli yerlerinde yangın mallarını yağma eden ve rüşvet karşılığı milliyet satan, adam kaçırın, haksızlık veya ara bozuculuklarıyla dava kazandıran bu İtilâf zâbitleri dört senenin içinde pek çok zengin olmuşlar ve yüklerini tutmuşlardı. (s.283)

İşgal esnasında, galip devletler, işgal ettikleri topraklardaki her kanunsuzluk ve keyfiyeti meşru bir hak sayarlar. Mutlak egemenliklerine şahsî menfaatlerini de eklerler. Devletlerarası hukuk veya askerlik gereklilikleri sadece prosedürde kalır.

Sodom ve Gomore romanında işgal altındaki Türkiye'nin başkent İstanbul'daki insan unsurunun işgal iktidarına yaklaşımı konu edilmiştir. Müstemleke halindeki memleketlerde, egemenlerden beslenen ve bunu yaparken her türlü yozlaşmayı, işin gereği sayan azınlık bir yerli unsurun olması kaçınılmazdır. Çünkü, bu unsurun herhangi bir millî veya manevî kaygısı yoktur. Bu unsurun varoluşu, parazit olarak sırtında yaşadıkları organizmanın varlığı ile doğru orantılıdır.

3.4. Mehmet Rauf - *Halâs*¹³¹ (1929)

Romanın başlangıcı 16 Kasım 1918'dir. Mondoros ateşkesi imza edilmiş; Osmanlı ordusu terhis edilmiş ve silahlarını terk etmiştir.

Yazarın geçim sıkıntısı içerisinde olduğu muhakkaktır. Mehmet Rauf, romanın başında *Büyüklerin En Büyüğü Gazi Mustafa Kemâl*'e ithafından sonra, romanını kaleme alma sebebini belirtir:

“En hakiki ve en sâde anlamıyla bir mucizenin fevkalhad eseri olan bu Halâs ve zaferi âtîdeki nesillerin hâfızasına kaydetmek ve tesbit sâikasıyla te'lif ettiğim bu romanın ilk sahifesine perestîşkârın ve minnettarın olan bir muharrir sıfatı ile takdis makamında, senin ism-i azâmını yazmaklığıma me'zûniyet ver aziz Gâzi.” (s.11)¹³²

“Halâs, 1929 yılında Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesince okullara tavsiye edilmiş ve yazarına ‘nakdî mükâfât’ verilmiştir.” (s.9)

3.4.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda iktidar mücadelesi içerisinde bulunan taraflar; Azınlıklar, Türk Münevverleri, Matbuat, İtilafçılar ve Mütareke Hükümeti'dir. Güdümlü bir roman olan *Halâs*, Kurtuluş Savaşı bağlamını konu edinen diğer romanlarda olduğu gibi Millî kuvvetler dışındaki her müessese ve zümreyi olumsuzlamakta; millî olan her şeyi yüceltmekle, Mütareke dönemini konu edinen romanların romantik geleneğini devam ettirmektedir.

3.4.1.1. Azınlıklar

Mehmet Rauf, özellikle azınlıkları konu edindiği sayfalarda her tipi ikiye bölümlü, hukuku değil kuvveti destekleyen tarzda sunar okurlarına. Roman kahramanı Mülazım Nihat'ın İzmir'de kaldığı pansiyon, İtalyan asıllı bir İngiliz ailesine aittir. Nihat, pansiyon sahibinin kızı Beatrice'ye de âşıktır.

¹³¹ Mehmet Rauf, *Halâs*, (hızl. Nedret İşli), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 1998, 280s.

¹³² Mehmet Rauf'un, roman kurgusunda İzmir'i başlangıç alması ve olay akışını seri bir zaman sıçrayışına bağlayışı ve özellikle *Nutuk*'ta anlatılan olayları sırası ile kaleme alışı; herkesin kızgın ve kırgın olduğu Ali Kemâl, Refi Cevat, Refik Halit gibi Damat Ferit kabinesine çok yakın simaları karikatürize edişi; bir eser yazmaktan çok tarihe bir not düşmek kaygısı içinde olduğunu düşündürmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın, eseri felçli olduğu için eşine dikte ettiren Mehmet Rauf'a yaptığı para yardımı da, Meşrutiyet döneminde ünlü ama 1920'lerin sonuna gelindiğinde sağlık sorunları yaşayan yazara, vefa borcunun yanı sıra, iktidarların lehte propagandaya duyduğu gereksinimi göstermesi açısından kaydedilmesi gerekli bir realitedir.

Aynı Beatrice, romanın sonunda İngiliz işgal kuvvetleri karargâhındaki girişimleri ile hapisteki Nihat'ı kurtarsa da, o da romanın ilk bölümünde esen rüzgâra kendisini kaptırmıştır.

Beatrice'nin babası Mister Daster, azınlıkların itilaf kuvvetlerine meyli hususunda Nihat'ın dikkatini çeken ilk isimdir:

“Siz savaş içinde bütün izinlere mazhar, bütün haklara sahip, senelerden beri memleketinizi işleriyle ticaretiyle ihyâ etmiş bu adamları hiç düşündünüz mü? İçlerinde öyleleri vardır ki; kazandıkları para ile Lord gibi ömür sürüyorlardı. Bunlar, liman kapanıp da işler bozulduğu zaman aç kaldılar. Yakacak mum bulamayanlar çok oldu. Siz, bu esnada vagonlar, koliler alıp satmakla, şekeri, pirinci yağma etmekle meşguldünüz. Rica ederim insaflı olunuz, haklı olunuz, bugün sevinmesinler, gösteri yapmasınlar mı?” (s.53)

3.4.1.2. Türk Münevverleri

Kemâl Mümtaz, Karantina Mektebi müdürüdür ve aynı zamanda bir gazetenin başyazarıdır. Fazıl Şükrü, Bulvar şirketinde müdür muavinidir. İkisi de Nihat'ın İzmir'deki yakın dostlarıdır. Kemal Mümtaz, mevcut durum ve ilerisi değil; geçmişe dâir dedikodu tarzında siyasal tahliller yapan teorisyen bir aydındır. Mehmet Rauf, Kemal Mümtaz şahsiyetinde Refik Halit Karay'ı anlatmak istemiştir. Refik Halit Karay tarafından İttihatçı liderlerin vatanı terk etmeleri (2/3 Kasım 1918) sonrası kaleme alınan “Efendiler Nereye?” fıkrasının bir benzerini Kemal Mümtaz'a yazdırır.

“Uğurlar olsun paşalar fakat nereye?” diye yazdığı makâle İzmir'de pek zevkle okunmuş ve büyük bir yankıya neden olmuştu.” (s.25)¹³³

Kemâl Mümtaz; Clemenceau, Llyot George, Wilson'un dehalarını saydıktan sonra Nihat'ın sorusuna verdiği cevapta dönem münevverlerinin fikrî mağlubiyetinin özetini verir:

“-Sen ne olacak dersin?

-Sabahtan beri söylüyorum, dedi, bence geleceğimiz bir kelime ile ifade olunabilir:

Çöküş ve parçalanma... Artık Osmanlı İmparatorluğu çökmüştür ve millet bölünmeye mahkûmdur. Yani devlet, millet bitiktir!” (s.39)

¹³³ Mehmet Rauf'un Kemâl Mümtaz'ı İzmir'in Refik Halit'i yapmak istediği açıktır. Çünkü, *pek zevkle okunan ve büyük yankıya sebep olan o meşhur fıkra*, Refik Halit Karay'ın 5 Kasım 1918'de *Zaman*'da yayımlanan “Efendiler Nereye?” başlıklı fıkrasıdır. (bkz: Refik Halit Karay, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, (hzl. Aslıhan Karay Özdaş), İnkılap Yay., İstanbul 2009, s.77-80.

Nihat, artık sivillerden ve özellikle de aydın sivillerden nefret etmeye başlar. Kurtuluş, asla bu taraftan gelmeyecektir. Herkesten önce onlar soysuzlaşmışlardır ve söylemleri ile milleti de kendilerine benzeteceklerdir:

“Meselâ bugün, efkârını binbir belâgat çiçeği ile süsleyerek bir nakarat gibi dakikada bir ümit kalmadığını, mahvolduğumuzu öten Kemâl Mümtaz bir düşman. Milleti izmihlâl gayyasına sürükleyecek gündüzki gösterilerden istifade edip yalancılık meylini memnûn etmek için ilhak oyununu uyduran Cevat bir düşman. Bütün şehir halkı bin bir ihtiras kasırgası içinde ya sevinir, sıçrar ya yerinir ağlarken kendi mel’ûn nefsinin zevki için dünyaya kayıtsız, dükkânının önünde kadın bekleyen Saffet bir düşman. Sonra; dünyada paradan başka ilah tanımayan ve bu uğurda milletini vatanını satmaya hazır bulunan Hasan Cemil ve Sâdi bir düşman...” (s.58-59)

3.4.1.3. Matbuat

Basın, işgali görmemekte ve tüm motivasyonunu, kaçak İttihat ve Terakki liderleri ve onların devirleri için “devr-i sabık” yaratmaya, mevcut Damat Ferit hükûmetine gelecek olası tenkitleri önlemeye yoğunlaştırmış durumdadır:

“Şimdi, Hürriyet ve İtilâf’tan herkes, bir kahraman olmuştu. Hiç isimleri işitilmemiş herifler, meşhur fedâiler gibi ortada dönüyorlar ve savaş zamanındaki hüsrânlarının intikamını almak için İttihat ve Terakki’nin cinayetlerini saymakla uğraşıyorlardı.” (s.67)

Basın, içine yuvarlanılan durumu halka sarîh olarak anlatmak, bundan sonrası için yol haritası çizmek yahut da kamuoyunu bilgilendirmek derdinde değildir. Nihat, bir iç monologunda durumu özetler:

“Bir kere herkes ümitsizdi, kimse zerre kadar ümit beslemiyordu. Gerçi gazeteler, türlü cambazlıklarla her gün sayfalarını doldurmak için İngiliz Muhipleri Cemiyeti’nin kuruluşundan, Manda işlerinden, Versay Barışı’ndan, filan filan bahsediyorlar, fakat kalplere hiç ümit vermiyorlardı.”(s.78)

3.4.1.4. İtilafçılar ve Mütareke Hükümeti

İstanbul’a, Emekli Miralay Emin Bey’in isteği ile giden Nihat; yine Emin Bey’in referansı ile vatansever askerlerden Miralay Ekrem Behiç’in lideliğinde bir kliğe dahil olmuştur. Emin Bey’in İstanbul’da bulunan kızı İclâl; dayısı Saim Remzi Bey’in evindedir. Saim Remzi Bey ise tam anlamıyla İtilafçı değirmenine su taşımakta; Ali Kemâl, Refî Cevat, Rıza Tevfik, Refik Halit, Mehmet Ali (Dahiliye Nâzırı) gibi İtilafçıların desteklediği ve hükümette makamlara gelmiş kişilerle içli dışlıdır. Evinde

verdiği bir davete İngiliz bir subay da davetlidir ve Nihat'tan tercümanlık ricasında bulunup İngiliz subayına, *İngilizlerin pek menfaatine mühim haberleri* olduğunu söylemiştir. İngiliz subay, bunun yerinin ve zamanının şimdi ve burası olmadığını Saim Remzi'ye söyler. Subayın ardından Saim Remzi'nin Nihat'a söylediklerinden anlaşılmaktadır ki; İtilafçılar için tek gaye, İngilizlere yakın görünüp makam kazanmaktır.

“O kadar uğraşıyoruz, şu heriflere İttihatçı keratalarının zararlı olanlarını olsun toplayıp bir yere tıkınız diye kaç keredir başvurduk. Hep sallıyorlar be canım! Aklım ermiyor ki sebebi nedir? Âdeta, heriflerden para uçlanıyorlar diyeceğim geliyor. Yalnız bunlar değil, Saray da böyle. Bu yoldaki şikâyetleri, dilekleri hep duymazlıktan geliyor.” (s.137-138)

Aynı davete, Refik Halit, Ali Kemâl, Refi Cevat, Rıza Tevfik de gelirler. Nihat onları *tavırları sahte, kıyafetleri düzme, sözleri bozma* olarak değerlendirir.

Saim Remzi, dava arkadaşlarının ikballerine içerlemektedir. Mehmet Ali Bey, Dâhiliye Nâzırı; Ali Kemâl, Maarif Nâzırı; Refik Hâlid, Posta ve Telgraf Umum Müdürü olmuştur.

“Azizim, bunlar memlekette İttihat ve Terakki'nin sukûtundan sebep boş kalan meydanı doldurup iş görmek sevdasına düşmüşler; kimisi Dâhiliye Nezâreti'ni, kimi Maarif Nezâreti'ni gözüne kestirmiş, akşama kadar çalakalem yazıyorlar ve sabaha kadar çene çalıyorlar.” (s.139)

Halâs romanı, bir dönem romanıdır. Roman, mütareke yıllarındaki Türkiye'nin “iktidar oyunundan” bir kesit sunmaktadır.

Mütareke Türkiyesinin iktidar oyunu içerisinde bulunan zümre için amaç, iktidarın niteliğine bakmaksızın iktidarın nimetlerinden pay almaktır. Kayıtsız, ilkesiz, edilgen bir Saray ve bürokrasi; menfaatperset, işbirlikçi, komplocu aydın ve kompradör çevresi, işgali bırakıp devr-i sabık ile uğraşan ve kayıtsız şartsız işgal güçlerine angaje basın romandaki iktidar oyununun öğeleridir.

Mütareke döneminde, resmen iktidar olan bu kurum ve şahıslar, fiilen muktedir değillerdir. Hepsi, İttihat ve Terakki dönemine dair kin taşımakta olan sivillerdir. Onların bu çürümüş ve pasifize halleri işgal kuvvetlerinin iktidarına payanda olmaktadır.

3.5. Kemâl Tahir - *Esir Şehrin İnsanları*¹³⁴ (1956)

Kemâl Tahir'in 1920-1930 Türkiye'sini kaleme aldığı üçlemenin birinci romanıdır *Esir Şehrin İnsanları*. İkincisi, *Esir Şehrin Mahpusu* (1962); üçüncüsü *Yol Ayrımı* (1971).

II.Abdülhamit'in paşalarından Selim Melhame'nin oğlu olan Kâmil Bey'in karısı ve 6 yaşındaki kızı ile Ocak 1920'de Avrupa'dan İstanbul'a dönüşü ile başlar roman. Kâmil Bey, muhalif *Karadayı* dergisinde işe başlar ve Anadolu'ya, Yunan ileri harekâtını (Kütahya-Eskişehir Savaşları öncesi) haber verecekken yakalınıp Bekirağa Bölüğü'ne atılışı ile roman biter. Romanda, bu 14 ilâ 15 aylık sürede, Mütareke İstanbul'u konu edinilir.

3.5.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Mütareke İstanbul'u bağlamında aydınlar ve matbuat çevresi iktidar mücadelesinin İstanbul tarafının uyum içerisindeki unsurlarıdır. Kemâl Tâhir, çoğu tarihî romanının aksine ele aldığı bu sosyal zümrelerin sosyo-psikolojik özelliklerini tahlil eder. Kemâl Tahir romancılığı adına romanın kaydedilmesi gereken bir diğer özelliği ise -yine birçok Kemâl Tahir romanının aksine- anlatıcı yazarın kahraman ve olaylar karşısında tarafsız kalması; Tanpınar'ın "sahih roman"ın en ayırt edici özelliği olarak tarif ettiği *muayyen bir cemiyetin muayyen bir zümresinin muayyen bir tarihi onda yaşamış olan ferdi*¹³⁵ni ustalıkla yansıtmış olmasıdır.

3.5.1.1. Mütareke İstanbul'u

Kâmil Bey'in İstanbul'a döndüğü tarih 1920 Ocak ayıdır. Anadolu'da bir hareket vardır; halkın bu hareket ile alakası, 1911'den 1918 yılına kadar süren savaşlardan bıkmış insanların psikolojik hali ile doğru orantılıdır.

"Yahu elvermedi mi bu paşalar belâsı bu Osmanlı ülkesine? Batmayanı da batırmadan basılmayacak mı Allah lillah aşkına bu paşa lafı?"(s.19)

Kâmil Bey gazeteleri okudukça şaşırır ve karamsarlığa düşer. Askerden halka kadar bir ümitsizlik ve dejenerasyon söz konusudur. İntihar eden bir teğmenin mektubundan parçalar çarpar gözüne önce:

¹³⁴ Kemâl Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, Adam Yay., 7.basım, İstanbul 2004, 341s.

¹³⁵ Ahmet Hamdi, Tanpınar, "Bizde Roman 2", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s.40.

“Düşman gemilerinin edepsiz bir kibirle boğazdan geçişi gözümün önüne geldi. Bunu geriye itmek, unutmak istedimse de beceremedim. Önce on torpido, ortada kruvazörler, arkada dretnotlar hiç bitmeyeceklermiş gibi temiz Marmaramıza giriyorlardı. Yirmi ikisi İngiliz, on ikisi Fransız, on yedisi İtalyan, dördü Yunan’dı. Çanakkale savaşlarımızın bilançosu iki yüz elli bin ölü imiş. Böyle namussuz bir sonuç için bu kadar korkunç bedel nasıl ödenir?” (s.25)

Kendilerini satan 113 kız çocuğu, annelerin askerden dönmediği için kayıp arıyor ilanı ile çocuklarını arayışı, belsoğukluğu ve frengi hastalıkları için ilaç reklamı ve doktor kartvizitleri... (s.28) özetle utanmazlık (s.29) İstanbul gazetelerinin birinci sayfasına hakimdir. Öyle ki; meslektaşını jurnal eden doktora dahi 100 lira mükâfat ve Osmanlı nişanı verilecektir. (s.31) Bununla beraber, vatanın adım adım işgali karşısında intihar eden maarif memurları ve subayların onur intiharları da vardır. (s.32, 33)

3.5.1.2. Aydınlar ve Matbuat Çevresi

Kâmil Bey, *Karadayı* dergisinin yazı işleri müdürüdür. Gazetenin sahib-i imtiyazı Nemide Hanım, eşi İhsan Bey içerideyken eşinin yerini almıştır. Kâmil Bey’in ilk dikkatini çeken Hüseyin Rahmi, Rıza Tevfik, Ahmet Rasim gibi fikir ve edebiyat insanlarındaki olan bitene umarsızlıktır:

“Bunlar, geniş bilgiler bakımından belki ötekilerden biraz üstündüler. Fakat, içinde yaşadıkları çökmüş memleketin etkisiyle yenilgiyi değişmez kader olarak kabul etmiş yılgın bir halleri vardı. Millete güvenmeyi hiçbir zaman denememiş, henüz bir milletin varlığından haberleri olmamış bütün aydınlar gibi, her biri kendilerini teker teker vuruşup teker teker yenilmiş sayıyor, bir daha kalkarak yeniden başlamaya cesaret bulamıyordu.” (s.139)

3.5.1.3. İstanbul Hükümeti

Kâmil Bey, Anadolu için istihbârî bir bilgi notunun İnebolu’ya giden Gülcemal Vapuru’na iletirken; daha önce komisyonculuğuna darbe vurduğu İzmirli Niyazi tarafından jurnal edilir ve içeri alınır. İçerde, eski bir paşa oğlu olduğu için, yüzbaşı, binbaşı ve hatta nâzır tarafından sorgulanacak; hem Anadolu üzerine yapılan algı operasyonunun memur üzerindeki etkisini, hem de yüksek bürokrasinin Anadolu’ya bakışını öğrenecektir.

“Mustafa Kemâl denen adamın, ne kadar korkunç bir psikopat, hırsızların esiri bir sarhoş olduğunu elbette bilemezsiniz. Padişahımız efendimiz, kendisine Harbiye

Nazırlığı'nı vermiş olsalardı, Anadolu'da yine böyle birtakım eşkıyalar türemiş bulunsaydı, yakalanma emirlerini Mustafa Kemâl hazırlayacaktı.[...]

Nazırın sorgusu ise tümüyle İstanbul hükümetinin olaya bakışını gösterir:

“Zanneden hata eder. Yanılıyorsunuz... Anadolu'da, padişahımızın halifemizin istekleriyle, iradeleriyle taban tabana zıt işler hazırlanıyor. Siz, bunları elbette bilemezsiniz. Mazur görülmeniz de bundandır. Ben, olayların içyüzünü bilen bir baba dostu sıfatıyla sizi aydınlatmak istedim. Yanılıyorsunuz oğlum!” (s.311)

Kâmil Bey, yapılan Divan-ı Harp'te 7 yıla hüküm giyer.

Esir Şehrin İnsanları romanının işgal İstanbulu bağlamına oturtulmuştur. İşgal İstanbulunun içerisinde bulunduğu acziyeti, yazar bir paragrafta özetlemiştir:

“Doğal kanunlar meydanda: Kuvvetliler yaşayacak; zayıflar, eğer kuvvete karşı eğilip bükülmeyi beceremezlerse, kırılacak, mahvolacak. Bunun şimdiye kadar önüne hiç geçilemedi.” (s.311)

Millet olma bilinci oluşmamış toplumlarda, *Esir Şehrin İnsanları*, insanların yalnız madden değil manen de esir olduğu bir ruh hali sergilerler. Bu tür toplumlar, “ümitsiz durum yoktur, ümitsiz insan vardır” vecizesinin canlı timsalidirler. Bu tür toplumlarda iktidar katının en tepesinden halka kadar tüm toplum öğrenilmiş bir çaresizlik sarmalıdır.

3.6. Fikret Arıt - *Hep Bu Topraklar İçin*¹³⁶ (1961)

1.Dünya Savaşı'ndan sonra iç ve dış düşmanların tecavüzüne uğrayan yurdun, bütün bu felaketlerden nasibini almış bir köşesi de Marmara takımadalarından, Kapıdağ ile Tekirdağ arasındaki adalar topluluğudur.

Hep Bu Topraklar İçin, Marmara denizine serpilmiş Kutali (Ekinlik), Afissia (Türkeli) adlı Marmara Adaları'ndaki köylerde; savaş sonrası başlayan Yunan işgalleri sonrası, yerli Rumların tedhiş hareketleri karşısındaki Türk köylerinin mücadelelerini anlatan bir romandır.

3.6.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Müslüman ada halkı, gayr-i müslim ada halkı ve işgal kuvvetleri iktidar mücadelesi içindeki taraflardır. Türk unsur, kendi devletleri tarafından yalnız

¹³⁶ Fikret Arıt, *Hep Bu Topraklar İçin*, Baha Matbaası, İstanbul 1961, 107s.

bırakılmışken; Rum azınlık işgal kuvvetlerinin desteğini almaktadır; asırlarca beraber yaşadıkları ve aynı dil ve din özgürlüğüne sahip Türk-müslüman milletine karşı vefasızdırlar.

3.6.1.1. Müslüman Ada Halkı ve Gayr-i Müslimler

Kendi devletlerinin topraklarında, yine kendi vatandaşlarının tedhiş hareketi karşısında muavenetsiz kalan takımadalardaki Türk insanının varolma mücadelesidir romanın konusu. Yazar, anlattıklarını bir realiteye dayandırmak için daha romanının başında, üç adanın demografik yapısını verir:

“Çevrenin en büyük meskûn adası olan Marmara Adası’nda 1936 evlik beş köy; Türk, Rum ve Yahudi olarak da 8555 nüfus vardı. Erdek ilçesine bağlı bir bucak olan adanın merkez köyü Marmara Köyü idi. Türkler ve Yahudiler, adanın güneyindeki bu köyde idiler (Yukarıyapıcı). 590 ev ve 2908 nüfuslu Marmara Köyü’ndeki evlerin 500’ü Rumalara, 50’si Türklere, geri kalanı da Yahudilere aitti.” (s.8)

Yukarıdaki alıntıda, koyu puntolar yazara aittir. Roman, 1961’de ilk baskısını yapmıştır.

1950’de Kıbrıslı Rumlar arasında ENOSİS (Yunanistanla Birleşme) plesibiti yapılmış ve Rumlar, %96 ile ENOSİS’e evet demişlerdir. 1954’de BM, Yunanistan’ın bu isteğini reddedince, Rumlar, EOKA’yı (Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü) kurmuşlardır (1 Nisan 1955). Albay Grivas’ın başında olduğu örgüt, Aralık 1956’ya kadar 416 terör saldırısı gerçekleştirmiş; 216 kişi ölmüş 524 kişi yaralanmıştır. VOLKAN ve 9 Eylül Cephesi’ni kuran Kıbrıslı Türkler de birleşip 27 Temmuz 1957’de Türk Mukavemet Teşkilatı’nı (TMT) kurarlar. Türkiye, mesleleyi uluslararası platforma taşımış; Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında Türk heyeti, 1958’de Yunanistan’ın katılmadığı ve sonuçsuz kalan Londra Konferansı’nda İngiltere ile müzakere etmiştir. Nihayetinde, İngiltere’nin ve BM’nin de etkisiyle 1959 Şubat ayında Türkiye ve Yunanistan bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması konusunda 11 Şubat 1959 tarihinde Zürih’te anlaşmayaya varmışlar ve bu antlaşma 19 Şubat 1959’da imzalanmıştır. 13 Aralık 1959’da yapılan seçimle, Makarios, Cumhurbaşkanı; Dr. Fâzıl Küçük de Cumhurbaşkanı Yardımcısı seçilmişlerdir. Kıbrıs Anayasası, 6 Nisan 1960’da kabul edilmiş; 16 Ağustos 1960’ta Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir.¹³⁷

¹³⁷ Turgut Özakman, *Şu Çılgın Türkler – Kıbrıs*, Bilgi Yay., 22. Basım, Ankara 2013, III.Bölüm 1939-1960, s.53-137’den özetle.

Fikret Arıt, yine Rumların çoğunlukta olduğu ve Kıbrıs'taki tedhiş hareketleri ile Türkleri adadan kaçırmaya yönelik 40 yıl önceki tedhiş hareketini konu edinerek tarihten bir uyarı yapmak istemiştir.

Azınlıklar içerisinde, Fikret Arıt'ın Yahudilere sempati ile baktığı görülmektedir. Marmara Adası sakinlerinden Mordahay adlı bir Yahudi; Türkler, Rumlara mukavemette bulunurken Türklere mermi yardımı yapmaktadır. (s.26)

Aynı Mordahay, Türkler Karabiga'ya tekmiil göç ederken Türklerle beraber adayı terk edecektir. Buna karşılık Rumlar, Rum çeteleri içinde aktif faaliyet yapmasalar da lojistik destek vermektedirler. Marmara Köyü'ne yapılan baskın sonrası, Emin Kaptan ile Ligor arasındaki şu konuşma ilginçtir:

“Köy, bizim köy Ligor. Buraya yapılan bu baskın, hepimize yapılmış sayılır. Neden bir el silah da sizden atılmadı?

Süleyman Bey güldü:

Tuhafsın Emin Kaptan! Rum evlerine kurşun sıkan oldu mu ki mukabele etsinler? Ben, ona değil, buralı olmayan haydutların nasıl olup da Türk evlerini teker teker bildiklerine hayret ediyorum.”(s.28)

Türkler, tedhiş çetesinin iki ünlü ismi, Kırman ve yardımcısı Panayi'yi öldürdüklerinde; Metroplit'in gösterdiği iki yüzlülük de Rumların kuvvet karşısındaki vaziyetinin ne olduğu hususunda fikir vericidir. İki şehit, tabutlarla köyün camiine götürülürken, Metropolit, yapmacık bir tepki gösterir:

“Şerefle ölenler, böyle omuzlarda taşınır. Haydutluk peşinde koşanlar da köpek leşleri gibi yerlerde sürünür. Allah'ın rahmeti, şerefleri için ölen bu insanların üstünden eksik olmasın. [...]

- İşte siyaset bu, bunu yapabilmek İzzet Çavuş. Ortodoks Kilisesi'nin dokuz asırdan beri kin beslediği Türklere karşı güttüğü siyaset de bu... Suret-i haktan görünüp kuyunu kazmak. Kuvvet sende iken kulun köpeğin olmak; eline fırsat geçince de seni bir an yaşatmamak.” (s.38, 39)

Kadirşinas Rumlar da vardır. O, kadirşinas Rumların hepsi de yaşlıdır. Bunlardan biri de Fatyos Efendi'dir. Gençler ise yediden yetmişe tedhiş hareketinin içindedir. (s.44) Adaların ENOSİS'i için faaliyetler de başlamıştır. Yunanlıların Erdek'i işgal ettiğini öğrenen Marmara adası Rumlarından bir heyet, Adaların ilhakını talep etmek üzere Erdek işgal komutanlığına gideceklerdir. (s.45)

Adalar bölgesine Yunan askeri gelir ve Türklerden silah mevcudunun tamamını toplar. (s.51) En azından çetelerin tedhiş hareketinin biteceğini ummaktadır Türkler.

Fakat, vaziyet vehamet kesbetmektedir. Temmuz 1920'nin ortasına gelindiğinde; Bursa, Tekirdağ, Edirne, Uşak işgal edilmiştir. (s.58)

Süleyman Bey, Rumların bu duruma gelişlerinden, ülke yöneticilerinin basiretsizliğini sorumlu tutar. Ona göre devlet, azınlıklara karşı gereğinden fazla müsamahakâr davranmıştır. Süleyman Bey, bu durumu tarihten iki örnekle anlatır. Öncelikle, 1711 Prut Seferi'nde, Moldova (Boğdan Beyliği) halkının Rus işgaline karşı Osmanlı safını tutuşunu anlatarak Moldovların vefakârlığına; Rumların kıymet bilmezliğine atıf yapar. (s.63) Oysa Osmanlı, mürüvet adına neler yapmamıştır Rum azınlığa:

“Aftoni Köyü halkına denizcilikte ve Osmanlı Donanması'nda gösterdikleri başarı yüzünden, resmî günlerde ve bayramlarda altın yaldızlı zemin üzerine iki başlı kartal resmi işlenmiş bayrak çekmeleri hususunda imtiyaz verilmiş. Bu, Bizans bayrağıdır. İmtiyaz da bir müstemlekeye, imparatorluk hudutları içindeki bir memlekette değil; imparatorluk merkezinin burnu dibindeki bir halka veriliyor. Onlar ne yapıyorlar, biz ne yapıyoruz?

Onlar; kiliseleri, Yunanistan'dan gelen Papazları, öğretmenleri, zenginleri ile harıl harıl Büyük Yunanistan için çalıştılar. Biz, gözlerimizi kulaklarımızı kapayıp azami müsamahayı gösterdik. Ne onları kendi bünyemiz içinde erittik, ne de onlar bu çalışmalar yüzünden erimek lüzumunu duydular.” (s.64)

3.6.1.2. İşgal Kuvvetleri

Kıtaller başlayıp Türk köyleri yakıldıktan sonra Erdek'teki İngiliz işgal subayı, bir muhrip ile Adalar'a gelip zaten çaresiz kalan Türkleri, Karabiga'ya tahliye edecektir. İngilizler, tahliye sırasında nezaret için bir Hintli Müslüman subayı bölgeye gönderecektir. (s.97-100) Bu, emperyalizmin hümanite sosuna batırdığı suret-i haktan gözükmedir.

“Kırman, Marmara'yı basar oralı olmaz. Sevdali, Araplar'ı basar oralı olmaz. Sonra gelir, Türkleri Karabiga'ya götürür. Bize de 'Size yardım etmeye geldik!' der. [...]

Kosun Adalar'a beş on asker, bir iki makineli, bak bir halt ediyor mu Rumlar? Koca Köy'ü Karabiga'ya taşımak daha mı kolay?

-Neden götürüyor Karabiga'ya peki?

-İşine öyle geliyor da ondan. Türklerin buralardan gitmeleri daha işine geliyor.”

(s.101)

Romanın, biri tarihten bir kesit; diğeri de aktüel zamana bir uyarı olmak üzere, iktidar olgusuna dair iki göndermesi vardır.

İşgal yıllarında, örneklerini İzmir’de Kral Konstantin’in Türk Bayrağını çiğneyerek bir eve girişi ve İzmir Metropolit Hristotos’un Yunan ordusunu karşılama ve orduyu takdis ritüelinde; biri de İstanbul Rumlarının taşkın gösterilerinde görüleceği gibi Rum azınlık, tâbi oldukları iktidarın ilk tökezlemesinde metbûlarının düşmanı olmuşlardır. 1000 yıldan fazla beraber yaşadıkları ve içlerinde din ve dillerini serbestçe yaşayıp konuştukları Türklere hiç vefa göstermemişlerdir. Bunda, devletin aşırı müsamahası ve merkezî bir entegre politikasının olmamasının payı büyüktür. (s.64)

3.7. Nazım Hikmet Ran - *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*¹³⁸ (1962)

Nazım Hikmet’in 1962’de yayımlanan eseri, Ahmet karakterinde Nâzım Hikmet’in 1921-1945 yıllarına ışık tutan anı-romandır. Yer yer, 1920’lerden II.Dünya savaşı yıllarına kadar beraber yola çıktığı “yoldaşları”nın komünist mücadelede yaşadıkları da özetle verilirken; Milli Mücadele’den, İsmet Paşa dönemine ve II.Dünya Savaşı esnasındaki iç ve dış politikalara da sert göndermeler ve imalar vardır. Romanın Milli Mücadele yıllarına ait iktidar olgusu odaklı değinmeleri Saltanat/Hilafet yanlıları – Ulus Devlet Yanlıları arasındaki iktidar mücadelesi teması içinde değerlendirilmiştir.

3.7.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

I. TBMM’deki İktidar Çatışmaları ve 1920 Kuşağı Türk komünistleri romanda anlatılan iktidar mücadelesinin taraflarıdır. Kurtuluş Savaşı’nın önde gelen generallerinden Ali Fuat Cebesoy; Nâzım Hikmet’in annesi Celile Hanım’ın teyzesinin oğludur. Nâzım Hikmet’in Ankara’ya kabûlünde, “dayım” dediği Ali Fuat Paşa’nın etkisi mühimdir. 4 ilâ 5 ay kaldığı Ankara’da Nazım Hikmet’in TBMM içindeki mücadeleye dair düşünceleri rivayet ve izlenimden ibarettir.¹³⁹

Nâzım Hikmet’in asıl tespitleri, içerisinde bulunduğu Komünist mücadeleye dairdir. Komünist hareketin merkezî hükümet ile yaptığı iktidar mücadelesi, çalışmanın üçüncü teması başlığı altında değerlendirilecektir.

¹³⁸ Nazım Hikmet Ran, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*, YKY, 26.baskı, İstanbul 2002, 167s.

¹³⁹ bkz. Haluk Oral, *Nâzım Hikmet’in Yolculuğu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2020, s.47-63.

3.7.1.1. I. TBMM'deki İktidar Çatışmaları

Ankara, aslında homojen bir siyasî birlik taşımamaktadır. İktidar sahipleri, suretâ birlik beraberlik göstermektedirler. Herkes emeline ulaşmak için *sahil-i selamete ulaşmayı* beklemektedir:

“Ankara, Nuh’un gemisi, dedi Erzurumlu şair. Yıkılan Osmanlı İmparatorluğu’nun tufanında yüzen Nuh’un Gemisi. Sahil-i selamete ulaşacak elbette. İçinde yan yana yaşayan güvercinleri, yılanları, aslanları, kaplanları, kurtları kuzularıyla sahil-i selamte ulaşacak ve orada yılanlar güvercinleri yiyecek, kurtlar kuzuları. Aslanlarla kaplanlar boğuşacak birbirleriyle.” (s.60)

Mustafa Kemal Paşa, bir yandan Sovyetler polit bürosu ile arayış sıkı tutup Batum-Trabzon üzerinden silah sevkiyatı gerçekleştirirken, Mustafa Subhi’nin Sovyetlerde Türk esirlerinden kurduğu Kızıl Alay ile Karabekir’in Kars’ı Ermenilerin elinden almasına yardımcı olmasından dolayı bir lider olarak sivrilmesinden çekinmektedir. Ankara’da şimdiden *Aydın-pe* (Asker- Polis) istihbarat ekibi kurulmuştur. (s.69) Ahmet (Nâzım Hikmet), net olarak dillendirmese de Mustafa Suphi ve yanındakilerin Karadeniz’de boğularak infazını Mustafa Kemal Paşa ve özellikle Kâzım Karabekir Paşa’ya isnad etmektedir.

“Burada hepsini, Değirmendere’de geceleyin bir motora bindirmişler. Ocak ayının 28’inde oluyor bu iş. Burada bir Yahya Kâhya var, kayıkçılar kâhyası, it mi it. Topal Osman’ın adamı. Kemâl’in muhafız kumandanı. Suphilerin motoru az açıldıktan sonra, Yahya Kâhya adamlarını başka bir motora yüklüyor. Bunlar, Sürmene açıklarında rampa ediyor öteki motora. [...] Boğuşma iki saat sürmüş diyorlar. Bir ara Suphi bir tüfek geçiriyor eline. Tam ateş edecek, Trabzon itlerinden Faik adında bir hergele, arkasından, ensesinden tabancayla vuruyor Suphi’yi. [...] Burada, bu iş üstüne, bir şeyler olacak diye korkuyor Ankara.” (s.70)

“Artık biliyorum: [Kâzım Karabekir] Paşa, Ermeni Taşnaklarını, Suphi’nin Rusya’daki Türk esirlerinden kurduğu Kızıl Alay’ın yardımıyla yendi. Ömrünün sonuna kadar övüneceği bu zaferi Suphi’yle arkadaşlarına borçluydu. Öldürülsünler diye Trabzon’a yolladığı adamlara.” (s.72)

I.TBMM, siyasal prensipler açısından homojen olmayan üyelere sahip geçici bir koalisyonudur. Özgürlük elde edildiğinde ayrışma ve çatışma kaçınılmazdır. Ankara, iç cephede son derece temkinli ve gergin bir iktidar mücadelesi vermektedir. Ankara’da iktidarda bulunan kadro, iktidarlara tehdit oluşturacak hiçbir oluşuma asla müsamaha göstermemektedir.

3.8. İlhan Tarus - *Hükümet Meydanı*¹⁴⁰ (1962)

“Hükümet Meydanı’nda, Anadolu ayaklanmalarından üçü beşi, ana teması ve detaylarıyla, Orta Anadolu’nun belirsiz bir kasabasına aktarılmıştır. [...] İnsan adlarından başka; olup bitenin tek sözcüğü dahi düşsel değildir. Bu zorunluk; sanat endişesinin yanbaşı, başkalarınca savsaklanmış tarihsel görevi yerine getirme görevinden doğuyor. Hiçbir olay, aslında olduğundan daha sert ya da daha yumuşak tutulmadı. Hiçbir kişi, yaşayıp yapandan öte kılığa sokulmadı.” (s.5)

Oldukça iddialı bir önsöz ile giriyor Tarus romanına.

Tema, Eylül 1920’den Aralık 1920 sonlarına kadar Anadolu’da birçok yerde baş gösteren, Kuvayı Milliye aleyhine iç isyanlar ve bu isyanların bastırılmasıdır. Romanda, hiçbir ferdin derunî hayatı, kişisel çatışmaları yoktur. Ard arda olaylar anlatılır. Okur, Tarus’un iddialı bir önsözle başladığı romanının “iddiasına” 158.sayfada ve nihayet son altı sayfada (216-222), Çoraklı beldesindeki isyanı bastıran Kaymakam Mümtaz Bey’in İstiklal mahkemesi tarafından asılmasındaki örnekleme ile tanık olur.

Yani ihtilal, kendi evlatlarını yemiştir. Bu işleyişte ise İstiklal Mahkemesi’nin usûl ve esas yönünden hataları vardır.

3.8.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Kuvvacı Milisler, İstiklal Mahkemesi iç cepheye merkeze bağlı iktidar unsurlarıdır. Önyargılı, totaliter bir hükmetme esasına tâbidirler. Kendilerini denetleyen bir üst makamla irtibatları olmamaları başına buyruk bir icra yetkilerinin olmasının başlıca nedenidir. Bu başına buyrukluğun karşılığını, kendilerinin de hukuka ihtiyaç duydukları anda uğradıkları hukuksuzlukta görecektir. Bu hukuksuzlukun müsebbibi ise alt metinde merkezî iktidar olarak okunmaktadır.

3.8.1.1. Kuvvacı Milisler – İstiklal Mahkemeleri

İlk defa Kuvayı Milliye temalı bir romanda, asker kanadından bir kahramanın mağdur edilişi görülür *Hükümet Meydanı*’nda.

Romanda, ilk İstiklal Mahkemesi, Çoraklı’da kurulur. Bu mahkemede asılan öğretmen Bilâl’dir. Bilâl’i, ‘Hilafet Ordusu yanlısıdır’ diye Kaymakam Mümtaz’a ihbar eden de Hilafet Ordusu taraftarlarıdır. Divan-ı Harb alelacele kurulur. Zaten, olağanüstü mahkemelerdir bu mahkemeler. Çünkü devrim mahkemelerinin istinaf ve temyiz gibi ikinci

¹⁴⁰ İlhan Tarus, *Hükümet Meydanı*, Ak Kitabevi, Baha Matbaası, İstanbul – 1962, 224s.

aşamada hukuksal başvuru mercileri yoktur. Kaymakam Mümtaz, “ayaküstü” divanını kurar:

“Mümtaz Bey, kışladaki odasında, karşısında esas vaziyette duran Binbaşı Sâmî Bey’e emir veriyordu:

-Mülazım-ı Evvel Turgut, Harp Divanı Reisi...

-Evet kumandanım

-Mülazım-ı Sâni Osman Bey, azâ...

-Emredersiniz efendim.

-Başçavuş Kenan, azâ.

-Emredersiniz kumandanım...

-Yarın, alessabah faaliyete geçecektir Harp Divanı... Rica ediyorum.” (s.158)

Başçavuşun aza olduğu bir Divan-ı Harp söz konusudur. Bu durum, yazarın mahkemelerin kuruluşuna usûlde getirdiği eleştiridir. Öğretmen Bilâl, isyancılara karışmayan Muta Nedim Efendi, Pazarcı Ethem Efendi (s.183), bu mahkemece salben idam edilirler. Hem de isyana katılanların şahitliğinde. Oysa asılanlar, milis örgütlenme yaparak kasabadaki Hilafet Ordusu taraftarları ile çatışmışlardır.

Leman Hanım, kayınbabasının, o mazlum, o karıncaya dahi zararı dokunmamış arkadaşları boyunlarını yana eğmişler, sallanıp duruyorlardı (s.183) diye ağlar. Sonra da, öğretmen Bilâl’in cebinden çıkacak olan *Vatan Uğrunda - Dram 3 Perde* (s.187)’de oynamak için Kaymakam Mümtaz tarafından görevlendirilir. Yazar, bir tezatı anlatmak istemektedir ama bunu hiç başaramamaktadır. Çünkü, astıkları adamın vatansever temalı piyesini görünce, en azından bir diyalog veya bir iç muhakeme olsa gerektir. Fakat, yazar o kadar alelacele sonuca gitmek istemektedir ki; bu mevzudaki satırlar (velev askerin vazife karşısında hissizliğini anlatmış olsun) oldukça yapaydır:

Leman, *Vatan Uğruna* adlı piyesi kastederek sorar:

“-Kimin?

-Muallim Bilâl’in!

Kıvrıntı derinleştirdi, kurşun yarası gibi bir yere değdi. Bağırarak için dişlerini kenetledi...

-Tanır mıydınız?

-Şöyle böyle... Kasabada epeyce zamandan beri hocalık ediyordu.

-Allah taksiratını affetsin. İyi niyetle cinayet işlemiş. Cinayet değil, cinayetler. Eeee, arkadaşlar, hemen rol tevziatına geçelim. Vaktimiz dar. Yarın akşam va'z-ı sahne edilmelidir.” (s.187)

Kuvvacıların bölgeye egemen olmadan önce, Hilafet Ordusu yanlılarının kaymakam atadığı Hoca İshak ve isyancıların polis müdürü Hafız Kibar ise Kuvvacı Kaymakam Mümtaz Bey tarafından istihbaratta kullanılmıştır. (s.211) İsyanı bastırmaya gelen bir müfreze, idamların hemen akabi bir de (rol dağılımı ve provası bir gecede yapılan) piyes sahneleyecektir! Kadınhan ve Konya’da ise isyanlar iyice alevlenmiş. Romana entrika ve/veya trajedi katma adına kurguda, mantık namına vahim kusurlar ortaya çıkmıştır.

Kaymakam Mümtaz Bey, bu özensiz mahkemesine karşı; aynı tarzda bir mahkemeyi, Ankara’da kendisi için toplanmış bulacaktır. Hem de yine yalnız rivayet ve zanna dayalı olarak kurulan mahkeme.

Yazar, romanın cezai müeyyidesinden çekindiği içindir ki “her tarafı biraz kusurlu” durumda tasvir etmektedir İstiklâl Mahkemeleri’ni.

Yazar, bir tarihi özellikle veriyor:

26 Eylül 1920 Cumartesi gecesiydi. (s.149)

İlk dönem İstiklal Mahkemeleri, İstiklal Savaşı dönemi içinde iki ayrı evrede hizmet görmüşlerdir:

a)11 Eylül 1920 – 17 Şubat 1921 (8 mahkeme)

b)30 Temmuz 1921 – Ekim 1923 (5 mahkeme)¹⁴¹

Anlaşıyor ki yazar, İstiklal Mahkemelerinin işleyiş tarzını, altyapısız kurulmaları meyanında, yazarın kendisi de bir ceza savcısı olarak, ele almak istemektedir.

Yalnız iddialara dayanarak yapılan suçlamalarla, Kaymakam Mümtaz, (kendisi, İstanbul’da Ümera Divan-ı Harbi Reisliği de yapmıştır, s.219), Ankara’daki İstiklâl Mahkemesi’nde, *şişmanca gür kaşlı* [Ali Çetinkaya], *kırmızı yanaklı güzel yüzlü* [Kılıç Ali] savcılarca idama mahkûm olacaktır.

Mümtaz Bey, ertesi sabah ortalık aydınlanırken Taşhan Meydanı’nın göbeğinde, asker kaçağı iki soyguncunun arasında asıldı. (s.224)

“Devrim, önce devrim için mücadelede bulunan evlatlarını yer.” İstiklal Mahkemeleri’nin eleştirisidir roman. Usûlde ve esasta yaptığı hatalarla İstiklâl

¹⁴¹ Özakman, Turgut, *Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele*, Bilgi Yayınevi, 3.baskı, Ankara 2000, s.648.

Mahkemeleri, birçok mağduriyete sebep olmuştur. Kendi romanına önsöz yazan Tarus, *başkalarının savsaklanmış tarihsel görev*'den bunu kasdetmektedir.¹⁴²

3.9. Kemâl Tahir - *Esir Şehrin Mahpusu*¹⁴³ (1962)

Esir Şehrin İnsanları'nın sonunda yakayı padişahın kolluk kuvvetlerine kaptıran Kâmil Bey, Bekirağa Bölüğü'nden Sultanahmet Cezaevi'ne nakledilmiştir. I. ve II. İnönü Savaşları kazanılmıştır. (6-10 Ocak 1921 / 22 Mart – 1 Nisan 1921)

Kemâl Tahir, bu sefer merceklerini âdi suçlusundan siyâsî suçlusuna İstanbul Mahpusanelerindeki insan manzaralarında odaklandırmıştır.

3.9.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda iktidar olgusunun tarafları: Mütareke Döneminde İçeridekiler, Basın, Dışarıdakilerdir. Özellikle, Mütareke İstanbul'unun hapisane bağlamındaki durumu üzerinde durulmaktadır. Hapishane nitelikçe oldukça değişik insan unsuruna sahiptir. Cinsî sapkınlar, kokainman düşkünler, I.Cihan Harbi sırasındaki “vagon tüccarları”, eski İttihatçılar, sirkat suçluları, idare ile anlaşmalı kumarbaz ve külhanbeyi koğuş ağaları, hapishanedeki güç dengelerine göre saf ve tavır değiştiren insanlar ve millîciler bir aradadırlar. Romanda, minimal bağlamda yelpazeesi oldukça geniş bir iç cephe portresi söz konusudur.

3.9.1.1. Mütareke Döneminde İçeridekiler.

Mütareke İstanbul'unun hapishanedeki insan manzaralarıdır romanda esas olan. Kemal Tâhir, bunu anlatırken I.Dünya Savaşı esnasında zengin olup türlü ahlak bozuklukları ile düşkünleşen insanları; konjonktüre göre saf değiştiren düşkünleri, egemen güçler karşısında bir hiç mesabesinde şahsiyetsizleşen hapishane yönetimini, millicilerin iç muhasebesini ve gazeteler vasıtasıyla haberdar olduğu İstanbul'un sosyal yaşantısını da yansıtır. Devletin bağımsızlığını kaybetme olasılığı önemli değildir onlar için. Halife ve Saltanata bağlı olmak, idare tarafından içerdeki kumar ve haraç işlerine devam etmeleri için ön koşuldur.

¹⁴² Yazarın biyografisi ile eser arasındaki münasebet ise- Tarus'un *Yeşilkaya Savcısı* romanının kahramanı savcı gibi- İlhan Tarus'un da hakkında yapılan soruşturma neticesi görevden men edilmesidir. “Adalet adına adaletsizliğe uğrayan” yazar; vatanseverlik yolunda adaletsizliğe uğrayan Muallim Bilâl ve Kaymakam Mümtaz'ın akıbetleriyle içsel bir katarsis yaşamıştır. (bkz. Bu çalışmada, *Yeşilkaya Savcısı* romanının tahlili).

¹⁴³ Kemâl Tahir, *Esir Şehrin Mahpusu*, Adam Yay., 3. baskı, İstanbul 1999, 286s.

Külhanbeylerin başı Paytoncu Osman Ağa'dır. (*Yol Ayrımı* romanında Serbest Fırkacı olacaktır.) İdare ile anlaşmalı kumar oynatmakta, her türlü yaptırımdan uzak ve kesinlikle halife sultana bağlı, millîci düşmanıdır.

“- Kuvvayı Milliyeci lafı gayet kötü... Seni bitirirler Kâmil Efendi. Hele Osman Ağa, Anadolu'dan yana olanlara çok kızar.

-Niçin kızıyor?

-Padişah düşmanı olduklarından... Burada Rumlar, Ermeniler de çokluk... Aman Kuvvayı Milliyecilerden ahabın olduğunu duymasınlar! Öyle şeyler bizden ırak... Biz cezamızı yatıp çıkmaya bakalım. (s.70)

-Ağa uyandıktan sonra gazete bulunur mu?

-Gazete çokook. Meraklanma. Sen hangisini okursun?

-Tasvir, İkdam.

-Sakın ha! Sakın, olmaz!

-Neden?

-Osman Ağa kızar.

-Niçin kızıyor?

-Bunlar Kuvvayı Mllie'den yana yazarlarmış. Ben bilmem. Elime aldığım şeyler değil ama duyduğum bu... bizim kısımda hep Peyam-ı Sabah'la Alemdar okunur.” (s.80-81)

3.9.1.2. Basın

Gerek yerli gerek yabancı dilde yayımlanan gazeteler, halkı gündemden uzak tutmak ve özellikle Kuva-yı Milliye'yi kötölemek, Kuva-yı Milliye'nin başarılarından bahsetmemek politikası güderler. İyi bir arşiv araştırmacısı olan Kemâl Tahir, dönem gazetelerinden birebir alıntı yapar. Bu gazetelerde, Anadolu'daki hareket yok hükmündedir. Verilen haberlerin Türkiye'nin yaşadığı sosyal ve siyasal gerçeklerle alakası yoktur:

Alemdar'dan:

“Aslında tanınmayan ve hiçbir zaman da tanınmayacak olan uydurma Ankara Hükümeti yüzünden bugüne kadar canca malca zarar gören, çoluk çocukları acılar içinde kalan ezilmiş suçsuz Anadolu halkı; doğrudan doğruya o gaddar heriflerin boğazlarına sarılacaktır. Elde avuçta ne kalmıştır ki bugün bütün dünyaya meydan okumak istiyorlar? İngilizlerin kıymetli dostluk tekliflerini geri itmekle, babadan kalan mirası kötülükte yiyen hayırsız, serseri evlatlara benzeyen Türkler; her ne

yaparsa yapsınlar, bütün yaptıklarına ve arzu ve isteklerine kendi güçleriyle kavuşamayacaklarından büyük devletlerin bu husustaki razılıklarını elde etmek zorundadırlar. Şimdiden sonra kuru gürültüyü keselim” (s.186-187)

3.9.1.3. Dışardakiler

Romanda mevzubahis olan dışarıdakiler, saraya yakın olan zümredir. Kâmil Bey’in eşi Nermin Hanım’ın küçük halası Sabriye ve büyük halasının kocası ile yansıtılır dışardakilerin tutumu. Enişte, İngilizlere müteahhitlik yapmaktadır.

“Sabriye, apansız sordu:

-Söyleyin bakalım enişte bey, kim kazancak?

-Kim mi kazanacak? Neyi? Elbette biz kazanacağız, yüzde yüz...

-Hay siz çok yaşayın! Aklınız fikriniz savaşta... Ben boks sormuştum!

-Hangi boks?

-Dempsey-Karpantiye maçını...” (s.219)

Esir Şehrin Mahpusu, içerideki çoğunluğun hiçbir millî şuura sahip olmayan ahlaksız; dışarıdaki monden kesimin zevk ve sefahat düşkünü olduğu, eski İttihatçıların tamamen sindiği, Saray’ın ilkesiz ve edilgen, Kuvvacıların tüm ümidini Anadolu’ya bağladığı bir “memleketimden insan manzaraları”dır. Mithat Cemâl’in *Üç İstanbul*’u, Yakup Kadri’nin *Sodom ve Gomora*’si, Halide Edip’in *Ateşten Gömlek*’i... Hepsi de - tenkit tonu farklı olsa da - aynı kanaattedirler Mütareke İstanbul’u için:

“Milyonla barındırdığın ecsad arasından”

Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk ü dirahşan”

3.10. Tarık Buğra - *Küçük Ağa*¹⁴⁴ (1963)

1919 yılında Aksaray’a görevlendirilen vâiz İstanbullu Hoca Mehmet Reşit, sarayca da takdir edilen, genç, âlim, fâzıl bir din adamıdır. Saltanat ve hilâfete son derece bağlıdır. Bu özelliklerinden dolayı da Damat Ferit’in bilgisi dahilinde karşı propaganda için Anadolu’ya, (Akeşhir’e) gönderilir.

Saltanat ve hilafet yanlısı İstanbullu Hoca’nın adım adım Küçük Ağa oluşunun hikâyesi; eş zamanlı olarak Kuva-yı Milliye’nin Düzenli Ordu’ya geçişinin de hikâyesidir. Tarık Buğra, roman sanatının estetiği içerisinde toplumsal bireysel yaşam

¹⁴⁴ Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, MEB Yay., 3.baskı, İstanbul 2004, 616s.

içerisinde tespit etme ustalığı göstermiş ve *Küçük Ağa*; Tanpınar'ın deyimi ile *muayyen bir cemiyetin muayyen bir zümresinin muayyen bir tarihi onda yaşamış olan ferdi* 'nin ta kendisi olarak Türk romanının unutulmaz tiplerinden biri olmuştur.

3.10.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği.

İstanbul Hoca'dan Küçük Ağa'ya Dönüşüm (kişisel varoluş mücadelesi), Heyet-i Temsiliye'nin TBMM oluşu sürecindeki iç cephenin iktidar mücadelesi, Düzensiz Milis Güçleriyle Merkezî Kuvvet Arasındaki İktidar Mücadelesi, mücadelenin taraflarıdır. Tarık Buğra, realist perspektif ile hem kişisel hem de tarihsel etkilenim içerisinde ele almaktadır.

3.10.1.1. İstanbul Hoca'dan Küçük Ağa'ya Kişisel Varoluş Mücadelesi

“Padişahımıza ve halife-yi rûy-ı zemine karşı merbutiyetin tecdidine, tahkimine, sarsılan imanın takviyesine medar olacaktı.” (s.68)

İstanbul Hoca, daha Akşehir'e gelmeden namı gelmiştir. Bulunduğu saf bellidir. *Ehl-i iman* arasında olması muhtemel tefrika ise en büyük korkusudur. (s.71) Akşehir'de de umumî efkâr İstanbul Hoca'ya yakındır:

“Artık lafların arasında sık sık “Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”, “Amerika Mandası”, “Muhafaza-i Hukuk”, “Adem-i Merkeziyet Cemiyeti”, “Redd-i İlhak”, “Trakya Paşaeli Cemiyeti”, gibi tabirler geçiyor ve bunların hepsi için hemen herkes tarafından üslub ve kelime farkları bir yana, aynı şeyler söyleniyordu. Hiçbir zaman değişmeyen ana fikir, umumileşmesi beklenen işgale karşı kurulan bu teşekküllerin zararları ve Payitaht etrafında birleşmenin lüzumu idi, tek ümid ışığı Yıldız'dı, Padişah halife idi. Bu da hem şer'an hem aklen böyleydi.” (s.79)

Çalkantılı süreçte kafası karışık halkın, milli kuvvetler safına geçmesini önlemek için İstanbul Hoca'nın özellikle din bilgisi kullanılacaktır. Çünkü, halkın olan bitenler hususunda yaşadığı bir zihin karmaşası, dinî hassasiyetler vasıtası ile Saltanat/Hilafet lehine giderilmelidir:

“Bozgun, istila, istiklal, varlık, darlık, can korkusu, küçümsenme, hiçe sayılma, köleşmek Akşehir bütün bunları biliyor, değerlendiriyordu. Ama bunların; çete, Dersaadet, Padişah, Halife, Kuvva-yı Milliye, Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Gönülsüzlerin Haydar bey, mütareke, mütarekenin ihlali, ihlale karşı duruş, din, milliyet gibi şeylerle ve hepsinin de birbiriyle ilgisini, ilişkisini bilemiyordu.” (s.109)

Verdiği vaazlarda, özellikle nifak olgusunun üzerinde duran İstanbullu Hoca; Reis Bey ve Doktor Haydar Bey'in padişah ve halifeyi masun ve masum göstermekle beraber İstanbul Hükümeti'ni hedef alan itirazları ve paradoks içeren soruları karşısında iç muhakemeye girecektir:

“-Üstün vasıflara sahipsiniz, ilme yakından aşinasınız. Fakat Hoca efendi, zeka ve bilgi her şey değildir. Hatta zekâ ve bilgi birer tehlikeli silahtır. Gençsiniz, dünyayı bilmiyorsunuz. Kanaatlerinizde fazla ısrar etmeyiniz ve hakikati bir parça da mukabil iddialarda arayınız. Siz, Hoca efendi, Çakırsaraylıdan bin kere daha tehlikeli ve tahripkâr olabilirsiniz... oluyorsunuz da. Çünkü ondan bin defa daha akıllı, on bin defa daha bilgilisiniz. Evinize fazla kapanıyor, kulağınızı bir tek sese veriyorsunuz. Mantık ve muhakemeniz de hep aynı çemberin içinde geliyor. Halka karışınız Hoca efendi, halka ... ve olup bitenlere kulak veriniz. Mes'uliyetiniz çok büyük Hoca efendi... çok büyük! Allah hidayete erdirmiş.” (s.230)

Bozgunda Fetih Rüyası'dır hocanın gördüğü. *Ol saltanatın şimdi yeller esmekte yerinde*'dir aslında ve hoca da artık kendisinde eksik olanın milliyet şuuru olduğunu kendisine itiraf etmiş ve *Küçük Ağa* olmadan önceki İstanbullu Hoca'dan son kopuşu yaşamıştır. Tarık Buğra, bu kopuşu iç çözümlemeler eşliğinde aktarır okurlarına.

“Cihan Harbi, İttihad ve Terakki, korkunç yeniliş, işgal bu facialara rağmen ihtiras kavgaları, hiyanetler, satmalar, satılmalar, çeşit çeşit yüzler isimler ve rütbeler, cümleler, cümleler, kimi yayık, kimi ince, kaba, çarpık, çentik ağızlardan, başka başka bakışların himayesi altında dökülen cümleler. Ve beynin yoğruluşu eşine az rastlanır bir tohumun yetiştirilip İstanbullu Hoca haline getirilişi! ... Sonra Kuvvayı Milliye, sonra Heyet-i Temsiliye ve bu sefer bambaşka cümleler, o beyinde kökleri olmayan, o beynin birden bire karşılaştığı cümleler, yepyeni isimlerden gelen cümleler, zamanın beslemediği, hatıraların beslemediği, hayatın beslemediği cümleler! ...

Bu cümlelere karşı durmak için her şey vardı, zaferlerden, zaferlerden de üstün olan şiirden, bilgiden, mimarlıktan, tam altıyüz yıl boyunca damla damla süzölmüş, bir daha bir daha süzölüp ruh olmuş, mizaç olmuş gelenekler, görenekler vardı. Ama aynı cümleleri, hatta milliyet kelimesini anlamak için hiçbir şey yoktu.” (s.322)

3.10.1.2. İç Cephe”nin İktidar Mücadelesi

İktidar, yetki gücünü bir merkezde toplamaktadır. Bu nazik ortamda ise -işgal zamanı- yetki tek elde toplanmalı ve hamleler süratle yapılmalıdır. Kibir, gurur ve çıkar çatışmaları ise kaçınılmazdır.

“Kuvvayı Milliye ister istemez bir ordu halini alacak, Heyeti Temsiliye de aynı zorla hükümetleşecekti, başarıya ulaşmaları, hatta yaşamaları buna bağlıydı. Ve Küçük Ağa

iyi biliyordu ki, bu geçiş bölümünde birçok protokol değişmeleri olacak, bundan da kırılanlar, küsenler, hatta cephe değiştirenler çıkacaktı.” (s.385)

Küçük Ağa bu durumda da ikilem yaşamakta ve fakat gerek Çakırsaraylı ve gerekse de Çerkez Etem ve kardeşi Tevfik Bey yanında bulunduğu için bu isimlerin davayı nasıl şahsileştirdiğinin de bilincinde olduğundan safını Ankara yanında belirlemiştir.

3.10.1.3. Düzensiz Milis Güçleriyle Merkezî Kuvvet Arasındaki İktidar Mücadelesi

Düzenli orduya geçiş öncesi millî kuvvetler arasında, tam bir dağılmışlık ve amaç farklılığı vardır.

“Fakat hedefe varmak, olması gerektiği kadar kolay olmuyor, ortaya yeni yeni zorluklar ve engeller çıkıyordu. Bu arada Redd-i İlhak ve Karakol gibi cemiyetler başına buyruk kalmış, Heyet-i Temsiliye’den ayrı birer kuvvet olmak yolunda ısrar etmişlerdi. Bu da hem bölücü oluyor hem de - daha kötüsü- millî dayanışı bir devlet kavgası, bir harisler hareketi diye göstermeye çalışanların ekmeğine yağ sürüyordu.” (s.296-297)

Bu hercümerce, bir de İngiliz ve Fransız istihbaratının oluşturduğu paramiliter yerli kuvvetleri para ile ayartarak vatan cephesini bölme faaliyetleri eklenir.

Millî hedefe varmakta, millî milisler arasındaki amaç ve yöntem farklılıklarını, dış istihbaratın ayartmaları ile perçinlenmesi; Ankara’yı, Ali Fuat Paşa’yı iyi ile kötüyü ayırma hususunda bir an önce önlem almaya sevk eder. İvedilikle karar alınması ve bu kararların aynı ivedilikle icra edilemesi zarureti, nahoş durumlar da ortaya çıkarır.

“şimdi sıra aykırı düşünce ve inançların her çeşit kımıldanışında idi. Bu bastırma ve sindirmeler için de her zaman Kuvva eteleri kullanılıyordu. Çok seyrek de olsa çete reislerinin bu işi “vur emri” çıkmadan, kendi görüşlerine, kendi haber kaynaklarına dayanarak yaptıkları da oldu. Zararsız olmayan, fakat, önlemenin de yolu bulunmayan bu durum Heyet-i Temsiliye için bir başka dertti.” (s.297)

Batı Cephesi kurulmuş ve başına İsmet Paşa getirilmiştir. Ne Etem Bey ne kardeşi Tevfik, İsmet Paşa’nın emrinde çalışmak istemez, onu yalnız bir karargâh subayı olarak görmektedirler. İsmet Paşa da, Çerkez Etem kuvvetlerini kendisine bağlı bir müfreze haline getirmek istemektedir. (s.413) Bu husuta, “Umum Kuva-yı Seyyare Komutanı” ünvanı yerine “Birinci Kuva-yı Seyyare” ibaresinin kullanılmasını isteyen İsmet Paşa red cevabı alacaktır. (s.414) Çerkes Etem ve Tevfik Bey, merkezin teftiş isteklerini

reddedecekler ve İsmet Paşa'yı yok sayarak doğrudan Anakara ile temasa geçeceklerdir. (s.417)

Tevfik Bey, Küçük Ağa'ya kuvvetlerinin düzenli ordu motivasyonuna uygunsuzluğunu söyler.

“Kuvve-i Seyyare ne bir fırka ne de bir kuvve-i muntazama haline sokulabilir, hele hele kat'iyen parçalanamaz [...] Bizim müfrezelerimizi Halil Efe, Sarı Mehmet, Ahmet Onbaşı, Kız Ali gibi adamlar idare eder. Elifi görseler mertek sanır bunlar. Müfreze eminleri de yazdıklarını okuyamaz, okuduklarını da anlayamazlar. Bunları da “sen yapamıyorsun bu işi, çekil” diye değiştirmenin de yolu yoktur.” (s.420-421)

Milletler, bir lider ve kadro öncülüğünde kaderlerini tayin için hamleye başladıklarında, geleneksel kurumlar, zihniyetler ve zümreleri de amaçları doğrultusunda iç cepheye kazandırmak zorunluluğunu duyarlar. Bu süreç ise sancılı bir periyottur. Aşılması gereken yalnız insan unsuru değil; ayrıca kökleşmiş bir zihniyettir.

3.11. Tarık Buğra - *Firavun İmanı*¹⁴⁵ (1976)

Roman, Kütahya- Eskişehir mağlubiyeti sonrası (10-24 Temmuz 1921) Ağustos 1921 ayını kurgu zamanının başlangıcı yapmaktadır.

Mustafa Kemâl Paşa'nın TBMM'ye verdiği teklif şudur: Başkomutanlık ve Meclisin tüm yetkilerini 3 aylık bir süre için uhdesine verilmesi. İşte roman, bu teklifin oylamasının yapıldığı 5 Ağustos 1921 gününü başlangıç yapar. Mustafa Kemâl Paşa, *ârâ-yı ittifakla* (oy birliği ile) üç aylık süre için Başkomutan olmuş ve hükümetin yasama ve yürütme yetkilerini tek başına üstlenmiştir.

Yalnız Ankara önlerine gelen Yunan ordusu değildir tehlike. Meclisteki Bolşevik klikler, Hilafet ve Saltanat yanlıları, İstanbul ile irtibatlı İngiliz ajanlarının gidişata göre uyguladıkları taktik hamleler ve kullandıkları ajan provokatörler, şahsî menfaat hırsları... TBMM ve Mustafa Kemâl Paşa'nın uğraşması gereken meselelerdir.

Savaş, zaferle neticelendirilmiştir ama şimdi iç politika savaşı başlamıştır. Dostlar düşmana, muhalifler muvafıka, mandacılar hürriyetçiliğe bir çırpıda evrilmişlerdir.

Musa'nın müminleri yine aynı müminlerdir. Sinâ çöllerinden beri Musa'nın peşinde idi onlar. Fakat Firavunlar (Ali Yusufklar) ancak arz-ı mev'ûd'u gördükten sonra, iman etmişlerdir Musa'ya.

¹⁴⁵ Tarık Buğra, *Firavun İmanı*, Yol Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1978, 235s.

Politika denen menfaat dininin gereklerini yapanlar ikbal görürlerken; samimiyet dininin müminleri idbar mülküne sürgün olmuşlardır.

3.11.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Ankara merkezli iç cephedeki iktidar mücadelesi konu edinilmektedir. Bu mücadelenin tarafları; 1.T.B.M.M., Sosyalist Oluşum, Mustafa Kemâl Paşa, İktalperestler'dir. Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanında, olumsuz yönleri ile aktarılan Çerkez Ethem ve Çakırsaraylı tipleri, olumsuzluklarında samimi idiler; oysa politika kazanının kaynadığı Ankara'da iktidar mücadelesinin en baskın niteliği samimiyetsizliktir.

3.11.1.1. I. TBMM

1. T.B.M.M *Nuh'un Gemisi* gibidir. Donanım, sosyal - ekonomik sınıf, etnik köken ve temayülleriyle birbirilerinden farklı bir insan mahşeridir:

“Birinci Büyük Millet Meclisi'nde 318 mebus ve aşağı yukarı bir o kadar da ayrı ayrı anlayış, ayrı ruh ve kafa yapısı vardı: Küçükklü büyükklü memurlar, doktorlar, dava vekilleri, arzuhalçiler, hocalar, çiftçiler, zabıtlar ve aşiret beyleri.” (s.9)

İcra heyeti vekilleri ile meclisin diğer vekilleri arasındaki vizyon farkı ise çok büyüktür:

“Ömürlerinde “Cumhuriyet” kelimesini, Fransız İhtilâli bir yana, Fransa'yı işitmemiş olanlara rastlamak mümkündü. [...] Ama aynı Meclis'de, onlara karşılık, Monteskiyö'yü, Didro'yu, Volter'i, Föye'yi, Şüke'yi, Sorel'i, Vaymar tarihini didik didik edenler, Marks ve Marksizm için harıl harıl kitap veya makale arayanlar da bulunuyordu.”(s.188)

Kurtuluş hareketinin bağımsızlık hedefinde müşterek olmanın dışında, bu insanların vizyonları da yoktur. Sloganlar üzerinden konuşan, şartlar ne olursa olsun yapıştıkları slogandan ayrılmayan, aksini düşünenlere düşman gözü ile bakan bir kitledir 1.TBMM vekilleri. (s.10)

Mehmet Âkif'in gözünden anlatılan Ankara'ya intikal eden İstanbullu çevre ve milletvekilleri de menfaat şampiyonlarıdır:

“Onları ben, İstanbul batarken gördüm: Yangın veya deprem yağmacıları! Kimi karaborsacıydı, kimi istifçi. Aralarında, Devlet-i Aliyye'yi satanlara son anlara kadar goy goy çeken, hınk deyen, böylece de son parsaları, gizli ödeneklerin son kırıntılarını toplamaya bakanlar vardı.”(s.25)

İttihatçılardan hemen hiç bahsetmez Tarık Buğra. İki kesim vardır ele aldığı. Meclis Vekiller Heyeti'ni telkinleri altına alan ve yabancı istihbarat ile iş birliğinde olan Ali Yusuf -İstanbul'daki adıyla Fuad Zahir- gibiler ve Sosyalistler. Fakat Tarık Buğra'nın, antikomünist propaganda yaptığı romanında Mustafa Subhi'den bahsetmemesi hayli ilginç bir tutumdur. Tarık Buğra, roman boyunca meclise sızmış sosyalist oluşumları tenkit ve tahlil eder; Nâzım Hikmet'in *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanının Ankara'yı değerlendirdiği bölümünün açılımı söz konusudur romanda. Nâzım Hikmet'in 4 ilâ 5 ay kaldığı Ankara'da; sosyalist mücadelenin akıbeti resmi tarihte dahi tutarlı bir zemine oturtulamamış tartışmalı şahsiyeti Mustafa Subhi'ye dair saptamaları varken; Tarık Buğra'nın bu meseleye değinmemesi ilginçtir.

Fethi Naci'ye göre Tarık Buğra, Kurtuluş Savaşı'nı anlatmak adı altında ideolojik bir tutum sergiler.

“Firavun İmanı, belli bir görüşün propagandası yapılmak için yazılmıştır. Roman yazma kaygısı bir yana bırakılmış, belirli düşünceleri okurun kafasına yerleştirme kaygısı ön plana alınmıştır. Sonuçta; belki antikomünist çevrelerin hoşuna gidebilecek 235 sayfa doldurulmuştur ama gerçekten roman okumak isteyen birinin, sağ duyu sahibi birinin bu 235 sayfaya tahammülü çok güçtür. Yahya Kemâl'in yanında Behçet Kemâl'in şiiri neyse Küçük Ağa'nın Tarık Buğrası yanında Firavun İmanı'nın Tarık Buğra'sı da odur.”¹⁴⁶

3.11.1.2. Sosyalist Oluşum

Sosyalistlerin en büyük argümanı, Çarlık Rusya'nın Moskof'u artık emperyalizme tokat atan ve işbirlikçilerini Rusya'dan kovan Sovyetler olmasıdır. Bu sebeple, Sosyalist Rusya siyasette takip ve ittifak edilecek merkezlerin başında gelmelidir.

“Ankara, eğer bu tarihî dönmeçte şerefli bir rol oynamak ve halkını Batı sömürgecilerinden kurtarmak istiyorsa, bunun tek çıkar yolu, tek desteği olan Rus halkının dostluğunu elde etmek niyetinde ise, sosyalizmi benimsemeli, en azından sosyalist akıma şans tanınmalı, müsamaha göstermeli, Türkiye sosyalistleri ile Rus halkının temas ve iş birliğini hiçbir şekilde engellememelidir.” (s.118-119)

En büyük tehlikeyi, TBMM iradesine el koymaya çalışan Bolşevik blok olarak görür Tarık Buğra. Abdülgafur Hoca; Bursa mebusu Şeyh Servet Efendi ile Afyon mebusu Mehmet Şükrü Bey de dahil 14 kişinin Ankara'nın bir bağ evinde kendisine söylediklerini, Hüseyin Avni Bey, Mehmet Âkif'e anlatır:

¹⁴⁶ Fethi Naci, *A.g.e.*, s.172-173.

“Bu saatlerde, Ankara’nın çeşitli yerlerinde, tıpkı bunun benzeri toplantılar yapılmaktadır. Yoldaşlarımızın sayısı Meclis içinde de, dışında da, kumandanlar arasında da çoktur. Bu iş, böyle yürümez. Memleket batacak, ümmet-i Muhammed yok olacak! Tek çâre, İştirâkiyyun Fırkası’nın iş başına gelmesidir; Sosyalist bir fırkanın kurulmasıdır. Bu takdirde, ancak bu takdirde Rusya, Türkiye’ye ciddî olarak ve bütün büyük gücüyle yardım edecektir.” (s.15)

Çerkes Ethem’in de dahil olduğu Yeşil Ordu’nun ve Gizli Komünist Fırkası’nın 1921’de yayınladıkları bildiri; Mustafa Kemâl Paşa’nın yönetimindeki TBMM’yi alt edip yönetime el koymak arzusunu dile getirmektedir. Onlara göre, Gazi Mustafa Kemâl’in iradesi altındaki TBMM, kapitalizmin hizmetkârıdır:

“Kurtuluşumuz, insanlık için bir bela olan kapitalizm ve emperyalizmin köleliğini yapan diğer fırkalardan her türlü alakayı kesmek için, Türkiye Halk İştirâkiyyun Bolşevik Fırkası adını almıştır.”(s.17)

Mehmet Şükrü gibi bazı milletvekillerinin sosyalist bloğa temâyülü, davaya inandıkları için değil; Gazi’nin idaresindeki TBMM’nin özellikle Kütahya-Eskişehir mağlubiyeti sonrası, Yunan ordusunun Sakarya doğusuna sarkışı ile büyük zaaf içerisinde olmalarını hissetmelerinden dolayıdır. Mustafa Kemâl Paşa, Yeşil Ordu’yu soğukkanlılıkla kontrol altına alıp Sakarya Meydan Muharebesi sonrası iktidarını iyice perçinledikten sonra hepsi dönecek ve hatta Sosyalist hareketin düşmanı olacaklardır.

“Mehmet Şükrü Bey, gene İstiklâl Mahkemesi’nde, Yeşil Ordu ile birleşen ve Çerkes Ethem’in de içinde bulunduğu “Gizli Komünist Fırkası” ile hiçbir bağlantısı olmadığını, ayrıca bu fırkanın çalışmalarına da, kendisine de hep karşı çıktığını, aynı fırkanın Ankara’ya gelen Rus heyeti ile yaptığı görüşmelere katılmadığını, kesin bir dille açıklamıştı.” (s.16)

3.11.1.3. Mustafa Kemâl Paşa

Paşa, 2.grubun farkındadır. 2.grubun bir fikir birliği içinde olmadığını da bilincindedir. Muhaliflere cepheden taarruzu asla düşünmez. Muvafık muhalif herkesle aynı mesafededir ama bunları çekirdek kadrosuna asla yaklaştırmaz.

Mustafa Kemâl Paşa’nın stratejisinin temel unsurları, zaman - fırsat, güç unsurlarının eş zamanlılığıdır. Zaman müsait olmadan ve güç iyice pekiştirilmeden, muhaliflerle arasındaki köprüyü asla atmaz. Öyle ki; bu sebeple Yeşil Ordu’yu dahi benimsemiş mütedeyyinliği ile meşhur general Fevzi Paşa’yı (Çakmak) da bu oluşumun üyelerinden biri yapmıştır.

Tarık Buğra'nın Mustafa Kemâl Paşa'ya soğuk bir yaklaşım gösterdiği romanın satır aralarından anlaşılmaktadır. Roman kahramanlarını, 2.gruba dahil olmakla birlikte, özel hiçbir kliğin içinde bulunmadan muhalefetlerini münferit yapan Mehmet Akif (Ersoy), Hüseyin Avni (Ulaş) ve Hasan Basri (Çantay) gibi milletvekillerinden seçmesi, Buğra'nın Mustafa Kemâl Paşa'ya mesafesini göstermektedir.

Açıktan bir cümle kurmasa da 23 Nisan 1920'den hemen önce Mustafa Kemâl'in deklare ettiği açılış davetiyesinden İslâmî vurguların geçtiği pasajı romanına alan Buğra; bu kısım da Mehmet Âkif'e okutturuyor. Çünkü Âkif'e: *Padişaha ve hilafete bağlılık bu milletin ta kendisi demektir. Nitekim aynı bağlılık kendi kalbinde de atardı*, (s.83) dedirtecektir.

O bildiriden alınan pasajlardan biri şöyle:

“Bimennihilkerim Nisanın 23'üncü günü, Cuma namazını müteakip Ankara'da, Büyük Millet Meclisi küşad edilecektir. Vatanın istiklâli, Makam-ı Ref'i-yi Hilâfet ve Saltanatın ihlâsı gibi en mühim ve hayatî vezâifî ifâ edecek olan Büyük Millet Meclisi'nin yevm-i küşadını, Cuma'ya tesadüf ettirmekle yevm-i mezkûrun mebrûkiyetinden istifade ve bilumum mebusîn-i kirâm hazerâtı ile Hacı Bayram Veli Câmî-i Şerifinde Cuma namazı edâ olunurken envâr-ı Kur'ân ve salâtan da istifade olunacaktır. Badessalat, lihye-i saadet ve Sancak-ı Şerif'i hâmilan...” (s.83)

Fethi Naci, *Firavun İmanı* romanının tahlilinde, Tarık Zafer Tunaya'dan yaptığı alıntı ile bu durumu izah eder:

“Bir kere ikinci Grup türdeş (homogène) bir topluluk değildi. İçinde dinci eğilimler de vardı, solcu eğilimler de. Ayrıca, Tanzimat'tan bu yana toplumumuzda gitgide açığa çıkan ikileşmede, bürokrasiye karşı, İdris Küçükömer'in deyişiyle “İslamcı - Doğucu Cephe”yi (*Düzenin Yabancılaşması*, s.101) temsil eden güçlere dayanmaktaydı. Bir serbest seçim, bu güçlerin iktidara gelmesi demekti. Nitekim, İkinci Grup'un sert muhalefeti zafere kadar anlayışla karşılanmış, ama 1923 seçimlerinde hiçbir azâsı namzed gösterilmemiş ve Meclisin ikinci devresine iştirâk etmemişlerdir.”¹⁴⁷

Muhalliflerden Mehmet Âkif, 1923 devresi TBMM'ye namzet gösterilmemiştir. Arkadaşları Hüseyin Avni ve Hasan Basri de öyle. Ali Yusuf da milletvekili olmamıştır, artık o bir komisyoncudur. Çünkü dünya hırslı vardır onda ve politik ayak oyunlarını da iyi bilir.

¹⁴⁷ Naci, Fethi, A.g.e., s.167

3.11.1.4. İkbaleperestler

“Bunların aralarında ölkücü ve vatanlarını canlarında bin kat fazla seven gazeteciler, yazarlar vardı. Ki, aslında Ankara’ya ün, para ve bir koltuk edinmeye gelmişlerdi. Yunan, Sakarya’nın doğu kıyısına atladı ya, inlerine, kovuklarına, bataklıklarına dönüyorlardı: Bizans kalıntılarına dönüyorlardı.” (s.13)

İkbaleperestler, her zaman güç odaklarına yanaşma, muktedirlere kene gibi dadanıp iktidar olanaklarından faydalanmaya yatkındırlar. Bu yüzden iktidar, araç olarak bile kullanılmayacak bu vasıfsız tiplerin aracı haline gelebilmektedir.

“Bir takım çıkar grupları, şuurlu veya şuursuz, teşkilatlanmış olarak veya değil; iktidar düşünlerinin arasından en uygununu buluyor, ona omuz veriyor ve koltuğa oturtuyorlardı. Belki onlara ihtiyaç duymadan yükselenler de vardı; ama eninde sonunda onlar da bu büyük çıkar gruplarının desteğine muhtaç düşüyorlardı. Değişmeyen şey; siyasi iktidarın, her zaman, asıl hedeflerine ve yapısına yabancı işlere âlet oluşu idi.” (s.124)

Firavun İmanı, bir remizdir. Dinler tarihindeki Firavun; Musa ve İsrail oğullarını vatanından etmiş ve bununla da yetinmemiş Musa’yı Kızıldeniz’e kadar takip edip Allah’ın gazabına uğramış, iman etse de kaybetmiş bir münkir olarak ölmüştür.

Her toplumun kopuş-dağılışı ve yeniden kuruluş aşamasında Firavunlar vardır. Konjonktüre göre taktik hamleler yapan, menfaat dışında hiçbir değeri olmayan, amaca ulaşmak için her yolu mubah sayan ve amaca giden yolda her zaman iktidara yakın duran bu Firavunlar; 10-24 Temmuz 1921 Kütahya-Eskişehir mağlubiyetinden sonra, Türk Ordusu, Sakarya doğusuna tutununca, Ankara’da (Kızıldeniz) boğulacaklarını sanıp; Musa, Tûr Dağı’nda iken Altından Buzacı’ya (menfaatlerine) iman eden İsrail oğulları gibi *şahsi menfaatlerini müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhid etmekten bir an geri durmamışlardır*.

Mustfa Kemâl/Türk ordusu/I.TBMM’nin (Musa’nın) zaferi kesinleşip Misak-ı Millî’nin (*arz-ı mev’ûd*) tahakkuk edeceği netleşince Mustafa Kemâl/Türk Ordusu/I.TBMM’nin (Musa’nın) yanında saf tutacaklardır.

Dinler tarihinin anlattığı Firavun, inkârında samimidir hiç olmazsa. Siyasetin Firavunları ise inkârlarında bile samimi değildirler.

Kızıl Deniz, takdir üzere, miscalce hafif de olsa şahsiyetsizlikte ağır her kişiyi yutmuştur. *Siyaset Denizi* ise şahsiyette hafif her insanı miscalce ağır da bassa suyun yüzünde tutmaktadır.

3.12. Kemâl Tâhir – *Bir Mülkiyet Kalesi*¹⁴⁸ (1977)

Romanın temas ettiği ilk iktidar mücadelesi, Sultan Abdülhamit ve İttihat ve Terakki arasındaki iktidar mücadelesi idi. Roman, bu tema başlığı altında 1918-1922 arası Türkiye’deki iki iktidar mücadelesine temas edilmektedir.

3.12.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda ele alınan iktidar mücadelesinin tarafları: İstanbul Mütareke Hükümeti-Ankara Hükümeti yanlıları; Mustafa Suphi şahsında Komünizm ve Türk Komünistleri-Mustafa Kemâl Paşa /Kâzım Karabekir Paşa merkezindedir. Kemâl Tahir, hayatta iken yayınlamadığı romanında *Nutuk*’taki ifadelerle göre çatışmaları ele alırken; Mustafa Suphi ve komünist hareketi ele aldığı bölümlerde kişisel değerlendirmeler yapmaktadır.

3.12.1.1. İstanbul Mütareke Hükümeti - Ankara Hükümeti

Mustafa Kemâl Paşa’nın Anadolu’da başlattığı isyana halk tarafından destek bulunması için bizzat Kuvvacılar, bunun isyan olmadığını ve sarayın itilaf devletlerinin şimşeklerini üzerine çekmemek için Vahdettin’in Mustafa Kemâl ve arkadaşlarına idam fermanı çıkarttığını, aslında bunun danışıklı dövüş olduğu söylenerek; özellikle taşrada halk Kuva-yı Milliye safına çekilmek istenir. Adapazarı Abhazlarını, hilafet ordusu saflarına katılmaktan vazgeçirmek için Mahir Bey, kayınbabası ile konuşacaktır:

“-Yanlış yapıyorsunuz. Mustafa Kemal Paşa’yı Ankara’ya kim gönderdi bil bakalım?

-Kim gönderdi?

-Padişah gönderdi.

-Padişah gönderdi ama sonunda padişaha âsi geldi. Ayrı vergi topluyor, asker topluyor. Biz, fetva-yı şerifeyi gördük.

-Fetva-yı şerife düşman zoru altında yazılmış bir kâat. O fetvayı biz de gördük. Ben, Şeyhülislam hazretleriyle görüştüm.” (s.242)

Bu arada, İstanbul insan unsuru açısından “Sodom ve Gomore” olmuştur. İttihatçılara mal tedarik ederek zengin olan herkes şimdi azılı İttihatçı düşmanı ve İtilaf devletleri destekçileridirler:

“O zaman <<Kızılma>>, <<Altaylar>>, <<Turan illeri!>>, <<Ergenekon>> diye bağırıyorlardı; şimdi <<Düvel-i Muazzama>>, <<İngiliz Muhipleri Cemiyeti>>,”

¹⁴⁸ Kemâl Tahir, *Bir Mülkiyet Kalesi*, Tekin Yayınevi, 3.baskı, İstanbul 1995, 518s.

<<Amerika mandası>>, <<Anadolu'nun eşkiyalardan istihlası>> laflarını ediyorlar; Enver'e söylediklerini, Talât'ın kulağını büktüklerini, Cemal Paşa'ya dert anlatamadıklarını hikâye ediyorlardı.” (s.266).

Kemâl Tahir, romanının sonuna yaptığı *çıkma*'larda, bahsettiği *zümre-i mümtaze*'nin ileride CHP saflarında yer alacaklarını belirtir. İçten içe, Nişantaşı, Harbiye, Beşiktaş taraflarındaki seçkin Türklere kin bileyen *suriçi* halkı, aslında Cumhuriyet devrinde de aşağılanan zümredir:

“Çok sonraları çeşit çeşit zaferler kazanılıp memleket çok şükür halâs edildikten 20 sene sonra, bu millete hürriyet verilsin mi, verilmesin mi diye bir hava tutturulduğu zaman yüksek tabakaya <<Meraklanmayın sözü ayağa düşürecek değiliz.>> buyurulmuş; <<Ayak takımına göz açtırmayacağız!>>. Bu suretle, Mütareke senesi medeniyeti bir türlü kabul etmek istemeyen ayak takımının hâlâ koyulduğu yerde otlar olduğu, hürriyeti değil; hürriyetin lafını bile haketmediği anlaşılacak zümre-yi mümtazenin yürekleri ferahlatılmıştır.” (s.268'deki çıkma).

3.12.1.2. Mustafa Subhi şahsında Komünizm ve Türk Komünistleri ile Mustafa Kemâl Paşa /Kâzım Karabekir Paşa Arasındaki İktidar Mücadelesi

Kemâl Tahir de bir *Kuva-yı Milliye Destanı* yazmak istemiş gibidir. Nâzım Hikmet'in 1939-1941 arasında kaleme aldığı ve perspektifini yalnız *toprakta karınca, suda balık, havada kuş kadar çokturlar* diye niteleyerek, *yalnız onların maceraları*'nın anlatıldığı “halk” temelinde *Kuva-yı Milliye Destanı* yazmak arzu edilmiştir.

Kemâl Tahir, Nâzım Hikmet'in şiirinde bahsetmediği (*Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanında bahsedecektir) Türk Komünistleri'nden bahseder. Öyle ki, ümmi babasının cephedeki en yakın arkadaşı Selami Nişantaşı, İstanbul'daki en yakın arkadaşlarından Adil Usta komünisttirler. Yüzbaşı Mahir'in oğlu Murat dahi (lakabı *bolşevik*'tir.) 8 yaşında İstanbul'daki komünistlere kuryelik yapmaktadır.

Ankara'da kurulan Yeşil Ordu, asker arasında dahi tartışma konusudur. Kimilerine göre, Mustafa Kemal Paşa'nın İtilaf devletlerini, “işler kötü giderse” *bizi daha sıkıştırırsanız Bolşevik oluruz ha*, diyerek üzerinden blöf yapacağı bir siyasî aparat (s.317), ya da “işler kötü giderse”, Mustafa Kemâl Paşa'nın meclisi dağıtıp diktatör olmak için yedekte tuttuğu milis kuvvettir. (s.318). Kimilerine göre de Çerkes Etem'in ağabeyi Reşit Bey'in komutasında Meclis için bir tehdittir. (s.318).

Gerçek her ne olursa olsun Komünizm ve Yeşil Ordu, I.TBMM için bir şayia değil vâkıdır.

Mustafa Subhi’nin 15 arkadaşı ile Karadeniz’de boğularak “öldürülmesi”ni Kemâl Tahir, Adil Usta vasıtasıyla şöyle tahlil edecektir ve bu tahlil Kemâl Tahir’in *mahpusane arkadaşı* Kemâl Tahir’in değerlendirmesi ile aynı paraleldedir:

“Mustafa Subhi [...] Rusya’da ihtilal yıkılmaz hale gelince, bizim Kurtuluş Hareketimiz’e de yardıma koştu. Kafkasya’da esir kalmış vatandaşlarımızdan bir Kızıl Alay teşkil etti. Orada topladığı iki milyon altın lira kadar ianeyi ve Alay’ı alarak Yunan’la döğüşmeye geldi. Gelmeden evvel Mustafa Kemâl’e danışmış, müsaadesini almıştı. Fakat Kars’a vâsıl olunca, Alay’ı diğer birliklere pay edip eritmek maksadıyla kendisinden ayırdılar. Mustafa Subhi, on beş komünist arkadaşıyla Ankara’ya müteveccihen yola çıktı. Erzurum’da Kâzım Karabekir Paşa, şehrin serserilerini muayyen bir ücretle kiralayarak Mustafa Subhi ve arkadaşlarına bir nümayiş tertip ettirdi. Sözüm ona, bizim millet Bolşevikliği istemiyormuş da, Mustafa Subhi’nin vücuduna tahammül edememiş.” (s.429)

Cumhuriyet sonrası için ve Mustafa Kemal Paşa şahsında Adil Usta’nın Yüzbaşı Mahir’e söyledikleri 10 yıl sonrasının *Yol Ayrımı*’nın izlerini taşır gibidir:

“Yavaş yavaş zafer unutulur. Ayağına taş dokunan bunu Mustafa Kemal’den bilmeye başlar. İşret meclisi, etrafına tatlı dilli, haysiyetsiz dalkavuklar toplar. Bir taraftan da askerlikten yetiştirdi. Ne de olsa, mutlak itaate, kat’î emirlere alışık. Sen de karşısında bir şey söyleyemiyorsun. Çöken imparatorluk cemiyeti, bu adamın büyüklüğünü, görürsün, kıymık kıymık yolacak.” (s.469)

Sistemin gerketirdiği kurumlaşma ve kadrolaşmaya gidilmez; insan unsuru mutasavver iktidar paradigmasına kazandırılmazsa *Yol Ayrımı* kaçınılmaz olacaktır ki; Kemâl Tahir’in bu tespiti, 1923-1980 arası Türk sosyal ve siyasî hayatındaki tüm kırılmaların da özeti gibidir.

3.13. Saltanat/Hilafet Yanlıları – Ulus Devlet Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesi Temalı Romanların Değerlendirmesi

Bu bölümde değerlendirmeye tâbi tutulan 12 roman içinde, Üç Tarz-ı Siyaset şeklinde formüle edilen siyasal-sosyal tekliflerin Türkçülük cephesi temelinde verilen eserlerin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Antitez olarak karşı cephede olan fikir Osmanlılık'tır. Fakat bahsedilen Osmanlılık, Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde olduğu gibi ittifad-ı anâsır fikrine dayanan, bölünmeyi önleyici bir doktrin değil; başkenti işgal altında olan, bağımsızlığını yitirmiş, yasama ve yürütme yetkesini yalnız Anadolu'daki direniş hareketinin bastırılmasına sarf eden, “düvel-i muazzama”nın iç politika aleti olan ve saltanat ve hilafetin meşruiyetini büyük devletlerin hâmilğinde arayan, şevket günlerinin fosilleşmiş bir kalıntısı halinde yaşayan Osmanlılık'tır.

Bu soysuzlaşma romanlara işbirlikçiler şeklinde yansımıştır. “Alafranga züppe”, “alafranga hain”e Türk romanının bu döneminde evrilmiştir. Batı'nın yerli yurdakçıları, roman figürasyonunda hayli yer tutmaktadırlar. Bu açıdan, iktidar mücadelesinin Saltanat/Hilafet – Ulus Devlet yanlıları arasındaki çatışması içinde değerlendirdiğimiz bu başlık altındaki romanlar dolaylı olarak Batıcılık tezinin de eleştirisidir.

Bu dönem romanlarıyladır ki, “Üç Tarz-ı Siyaset”in iki unsuru, mahiyet itibari ile dönüşüme uğrarlar. Osmanlılık, yalnız hilafet ve saltanatı Batı'nın himayesinde arayan ve yerli unsuru dışlayan teslimiyetçilik; Batılılaşma ise mandaterlik şeklinde dönüşüme uğramıştır. *Ateşten Gömlek*, *Sodom ve Gomore*, *Esir Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin Mahpusu* romanları, “alafranga hainler”in romanıdır bir yerde.

Nazım Hikmet'in *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanı, ilk evre komünist harekete I.T.B.M.M'nin yaklaşımını göstermesi açısından önemlidir.

Hükümet Meydanı, *İstiklal Mahkemeleri*'ne “usûl ve esas”ta getirdiği eleştiri ile bir ilktir. Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* ve *Firavun İmanı* romanları, “iç cephe”nin Ankara boyutunu değerlendirmesi ile özgün romanlardır. Bu iki romanda, Osmanlı vizyonuna (dolayısı ile Osmanlılık fikrine) sadık veya Osmanlılık mirasına saygılı bir Türkleşme ideali vardır.

Bir Mülkiyet Kalesi, Milli Mücadeleyi, 1921 olaylarından romanın sonuna kadar -adım adım – Nutuk'tan takip etmesi sebebiyle orijinal bir roman değildir.

4. LAİK ULUS DEVLET YANLILARI – GELENEKSEL TOPLUM FORMLARI YANLILARI ARASINDAKİ İKTİDAR MÜCADELESİ (1923-1950)

Bu bölümde değerlendirilen romanlar, Tek Parti döneminin (1923-1950) iktidar yapısını; kurum, toplum ve birey değişkenleri bağlamlarında konu edinmişlerdir.

Cumhuriyetin kurucu kadrosu; asker - bürokrat ve eşraf burjuvazisinden oluşmaktadır. Hedeflenen devlet vizyonu; laik, merkeziyetçi ve Batılı ulus devlettir. Cumhuriyet'in ilk on beş yılında hızla ve devlet eliyle yapılan üst yapı devrimlerinin; asırlar içerisinde gelenekselleşmiş Osmanlı dönemi iktidar yapılanması ve kurumlarını içselleştiren toplum katmanlarında hemen kabul görmesi zor olmuştur. Bu zorluğa laik, batılı ulus devlet anlayışının gerektirdiği kadro ve kurum yokluğu da eklenince, iktidar katmanları ile geleneksel toplum yapısı arasındaki çatışma kaçınılmaz olmuştur.

1923-1950 arası dönemde, kurucu parti Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF) ilk rakibi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olmuştur (17 Kasım 1924 – 5 Haziran 1925). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) kuruluş tüzüğü'nün 6.maddesindeki *fırka, efkâr ve itikad-ı diniyeye hürmetkârdır*¹⁴⁹ ifadesi, iktidar mücadelesinin yeni dönemde hangi öge üzerinde yoğunlaşacağının ilk belirtisi olmuştur.

Bu dönem romanlarının siyasal ve toplumsal açıdan yoğunlaştığı bir diğer özgün tema, aşiret yapısı ve şeyhlik geleneğidir. Doğu yörelerinde din propagandalı *Şeyh Sait, Ağrı, Patnos* vb. ayaklanmalar ve sonrasında çıkarılan Takrîr-i Sükûn Kanunu (Mart 1925), CHP'yi otoriter-seküler-seçkin bir iktidar kurgulanmasına yöneltmiştir. Terakkiperver Fırka, “irtica ile münasebeti” olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır (1925). Gerek kabineyi denetlemek ve gerek muhalif kesimi demokratik rejime adapte etmek veya “tespit etmek” (Kemâl Tahir'e göre en belirgin sebep budur) için güdümlü ve “laikliğe sadakat” şartı ile “kurdurulan” Serbest Fırka da (12 Ağustos 1930 – 17 Kasım 1930), kısa bir sürede seçmenin alternatif iktidar odağı olmuşken; yine “irticayı cesaretlendirdiği” savını öne süren statükocu iradenin baskısıyla kendisini feshetmiştir. Cumhuriyet rejimi, ilk on yıla yaklaşırken, iktidarın mahiyeti hususunda hâlâ toplumsal bir mutabakat sağlanamamıştır.

¹⁴⁹ Turgut Özakman, *Cumhuriyet, Türk Mucizesi – 2.Kitap*, Bilgi Yayınları, 6.baskı, Ankara 2010, s.91.

4.1. Reşat Nuri Güntekin - *Yeşil Gece*¹⁵⁰ (1928)

Yeşil Gece'nin "Cumhuriyetin İlk Yılları ve Tek Parti" bağlamı altında değerlendirilmesinin nedeni; romanın "Cumhuriyet Aydını ve Din" ilişkisi üzerine güdümlü olarak kaleme alınmasından dolayıdır.

Reşat Nuri'nin diğer romanları arasında görmediğimiz bir retorik vardır *Yeşil Gece*'de. Anlatım hızlı, şahıslar köşeli ve üslup serttir. Oysa, 1922'de kaleme aldığı ve yine kahramanı bir "öğretmen" olan *Çalılıkusu* romanında da Feride, ilk görev yeri olarak Zeyniler köyüne gitmiş ve Zeyni Baba Tekkesi'nin türbedarlığını da yapan oldukça sofu Hatice Hanım'ın yanında kalmıştı. *Çalılıkusu*'nda, aynı sosyal zümreyi ve insanlarını sebep-sonuç dizgisinde, oldukça nahif anlatan Reşat Nuri; *Yeşil Gece*'de siyah-beyaz kişilikte tasvir ettiği kahramanları için hiçbir tahlilde bulunmaz. Hatta roman kahramanı Şahin Bey, Reşat Nuri'nin yazarlık kariyerinin en soğuk karakteridir.

Reşat Nuri, bir sipariş üzerine yazmış gibidir bu romanı. 3 bölüme ayırdığı romanı **Netice** başlığı ile bitirisi (s.243, bir rapor/layiha gibi) romana kıssadan hisse sıradanlağı, bir rapor kuruluğu veriyor.

Fethi Naci, *Yeşil Gece* için, Atatürk'ün 16 Mart 1923'te Adana'da esnafla yaptığı ve ana fikri '*Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz... Görürsünüz ki milleti mahveden, esir eden, harab eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve mel'anetten gelmiştir. Onlar, her türlü hareketi dinle karıştırırlar*' olan konuşmasında adım adım laikliğe gidileceğinin işaretini verdiğini ve bir yıl sonra Tevhid-i Tedrisat kanununun çıkarıldığını belirtir. Yine Atatürk'ün 30 Kasım 1925'te, Kastamonu'da yaptığı ve tarihe de geçen konuşmasında '*Ölülerden istimdad etmek medenî bir heyet-i içtimâiye için şenidir. Rüesâ-yı tarikat bu dediğim hakikati bütün vüzûhüyle idrâk edecek ve kendiliklerinden derhal tekkelerini kapatacak, mürtelerinin artık vâsıl-ı rüşd olduklarını elbette kabul edeceklerdir.*' ultimatının arkasından 2 Eylül 1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin kapandığını; *Yeşil Gece* romanının da bu atmosferde kaleme alındığını belirtir.

Yeşil Gece, bu ortam içinde düşünülmüş ve yazılmıştır. Ne var ki Reşat Nuri, Atatürk'ün düşüncelerini yaymakla yetinmiş, Türk insanının iç dünyasına, bu iç dünyaya biçim veren tarihî, ekonomik, sosyal oluşuma yaklaşmak çabasını göstermemiştir ya da gösterememiştir."¹⁵¹

¹⁵⁰ Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, (hızl. Asaf Taneri), İnkılap Yay., 26.baskı, (t.y.), 250s.

¹⁵¹ Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, s.191.

Hilmi Yavuz, “Reşat Nuri’nin Yeşil Gece’si İslâmiyet’e Karşı Bir Roman mı?” başlıklı makalesinde¹⁵² önce romanın güdümlü mü (*engagé*) yoksa tezli mi (*roman a thesè*) olduğu sorusu ile başlar. Fethi Naci’nin üstü kapalı olarak *Yeşil Gece*’nin “din olgusuna yaklaşımında güdümlü olduğunu savunduğunu; Alemdar Yalçın’ın ise açıktan romanın güdümlü olduğunu dile getirdiğini beyan eder. Yavuz’a göre iki eleştirmen de, romanın baş kahramanı *Şahin*’in *toplumdaki bütün (evet bütün!) bozukluk, kötülük ve yozlaşmanın temelinde İslâmiyet’i gördüğü* kanısında birleşmektedirler.

“Güdümlü roman. Evet, öyle görünüyor; çünkü bir grup insan (*Müslümanlar*) değersizleştirici bir peşin hükümle topyekün aşağılanmaktadır. *Yeşil Gece*, bütün Müslümanların, dolayısıyla İslâmiyet’in değersizleştirilmesi üzerine değil; ama sadece din sömürüsü (Erskine Caldwell’in o güzel romanının adıyla *‘Din Ticareti’*) yapanların eleştirisi üzerine inşa edilmiş olsaydı, o takdirde, güdümlü değil, tezli bir roman sayılabilirdi. Halbuki öyle olmuyor! *Yeşil Gece*, bu perspektiften bakıldığında, yazarın; Cumhuriyet inkılaplarının ideolojik karşıtı olarak gördüğü Müslümanları toptan değersizleştirme çabası içine girdiği ‘güdümlü bir roman’ izlenimi veriyor.”¹⁵³

Romanın okunması esnasında Şahin Bey’in gerek iç dünyasının tahlil edilişi, gerek Reşat Nuri’nin aşinası olunan retorik ve meselelere yaklaşım biçiminin hiçbirine uymadığını (ve yer yer çok sevimsizleştiğini) görülmektedir. Değer yargılarına yıkıcı tespitleri de gösteriyor ki Şahin Bey, Turgenyev’in *Babalar ve Oğulları* romanındaki Bazarov gibi “marijinalleşmiş” bir kökten/fundamental aydındır.

Şahin Efendi adlı “medrese”den terk bir gencin aldığı şehadetle Anadolu’da bir kazada “fen bilimleri” esaslı eğitim adına yerel güç odakları ile mücadelesini; 1908-1920 Türkiye’si bağlamında anlatan romandır *Yeşil Gece*.

Eylül 1926’da yazımı tamamlanan romanın 1928’te ilk baskısını yapması da, Reşat Nuri’nin bu romanın yayımlanması hususundaki çekincesini işaret eden bir diğer göstergedir.

4.1.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Marjinalleşmiş İnkılapçı Münevver Genç Olarak Şahin Bey’in Halk İle İdeolojik Çatışması, İttihat ve Terakki Vassında İnkılapçı Kadronun Mahiyeti, Bürokrasi; romanda mevcut iktidar mücadelesinin taraflarıdır. Mücadele içindeki tüm unsurlar, Şahin Bey’in perspektifinde ve oldukça taraflıdır. Tüm ögeler, “inkılapçı aydın nasıl olmalıdır?”

¹⁵² Hilmi Yavuz, “Reşat Nuri’nin Yeşil Gece’si İslâmiyet’e Karşı Bir Roman mı?”, *Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar*, YKY, 2.baskı, İstanbul 2008, s.84-86.

¹⁵³ A.g.e., s.85.

“mücadele edeceği kişi ve kurumlar nelerdir ve bunlara karşı nasıl davranmalıdır?” sorunsallarını belirtmek için kurgulanmıştır.

4.1.1.1. Marjinalleşmiş İnkılapçı Münevver Genç Olarak Şahin Bey’in Halk İle İdeolojik Çatışması.

Bu roman dışında, ölümüne kadar yazdığı hiçbir roman kişisine bir misyon yüklememiştir Reşat Nuri. Gerçi Feride de bir idealisttir, yalnız; Reşat Nuri onu kendi hikâyesi içinde, hiçbir zümrenin sözcüsü yapmadan anlatmış, ona “idealist” sıfatını okur vermiştir.

Oysa Şahin Bey de devrim, sözcüsünü bulmuş gibidir. Reşat Nuri’nin hiçbir kahramanından duymadığımız şu iddialı ve tok -biraz da ürkütücü- manifestoyu Şahin Bey’in ağzından şöyle ifade edilir: *Sokaklarda türbe kandillerini söndüreceğim. Belediye, onların yerine fener yaktırmak mecburiyetinde kalacak.* (s.14)

Reşat Nuri, bu devrimci karakteri yaratırken aslında, son elli yılın din-tarih ve siyasal yaşama dair tartışmaların tüm sivri yönlerini katmıştır Şahin Bey’e. İsmi seçilişi de manidardır. Devrimin *şahin kanadı*’nın sözcüsüdür Şahin Bey.

Şahin Bey, Tanzimat’ta Şinasi, Sadullah Paşa, Beşir Fuat ile başlayan; özellikle Meşrûtiyet’te Tevfik Fikret ile en gür ve belagatli sesini bulan geleneksel İslam düşüncesi dışındaki din ve Tanrı anlayış ve yorumlarının hülasasının vücut bulmuş şeklidir. Özellikle Tevfik Fikret, oldukça ilham vermiş gibidir yazara Şahin Bey karakteri için.

“Tarihte mabuttan bol bir şey görünmüyordu. Hepsinin ayrı dini, peygamberi, ayrı ayrı ayinleri vardı. Hepsinin taraftarları; kendi mabutlarının hakiki mabut, diğerlerinin hurafe ve yalan olduğunu iddia etmişlerdi. Şu halde hepsinin de insan icadı, insan hayalinin mahsülü olması mümkün değil miydi? Bu takdirde ruhun ebedi hayatından da ümit kesmek lâzım gelmez miydi?” (s.34)

Bu paragraf, *Tarih-i Kadim*’den alınan aşağıdaki mısraların ilhamı ile yazılmış gibidir:

“Hepsinin lâ-şerike-leh sıfatı”

“Hepsinin emr ü nehyi, saltanatı”

“Hepsinin bir sipih-i ilhamı”

“Hepsinin mihri, mâhı, ecrâmı”

“hepsinin bir hafâ-yı mescudu”

“hepsinin bir behişt-i mev’ûdu”

“Hepsinin bir vücudu, ademi”

“Hepsinin bir nebi-yi muhteremi”[...]¹⁵⁴

Şahin Bey, büyük oğlunu kaybettiği için geride bir tane kalan küçük oğlu Bedri’yi, İstanbul’a medreseye yollamamak isteyen ve bunun için kendisinden yardım isteyen anneden çok etkilenir.

“Kadın, çok büyük kuvvet... Ben ki kadını hiç tanımamış, düşünmemiş bir adamım... Ben bile, ihtiyar, alil bir ananın tesirinden kendimi kurtaramadım. Bugünkü felâketimizde belki onu asırlarca ihmal etmiş, ezmiş, cahil bırakmış olmamızın da bir dereceye kadar tesiri var.” (s.114)

Bu paragraf da Tefvik Fikret’in *Bir Kız Mektebi İçin* şiirinin son bölümünü hatırlatmakta:

[...] “evet sadr-ı ümmehat
firdevs-i akdes-i medeniyettir; en geri,
en âciz, en felek-zede millet, kadınlığı
hemşire-i cehâlet edendir!
Verin, verin,
kalbin, semahatin, hele ilmin yarattığı
her şeyde kızların, bu muazzez çiçeklerin
bir hakkı var... Verin!”¹⁵⁵

Şahin Efendi, İttihat ve Terakki’ye mensub değildir ama onlar kadar teşkilatçıdır. Zamanı, gücü ve fırsatı bir araya getirmeden hareket etmez ve hareket anına kadar planlarını gizli tutar. Gerektiğinde takıyyeye de başvurur.

Mühendis Deli Necib de; hislerine göre değil aklına göre hareket eden, harekete geçmek için şartların olgunlaşmasını bekleyen olumlu bir aydın tipidir. Örneğin Yunan askerleri, Sarıova’ya girdiğinde hemen harekete geçmek yahut bir şeyler yapmak gerekliliğini söyleyen Şahin Hoca’ya Deli Necib şöyle der:

“Yine bana göre bu tarz mücadelelerde iki cephe, iki nevi vazife vardır: Ya dışarda olup istilâ edilmiş kasabayı kuvvetle, hücumla geri almaya uğraşmak, ya içeride kalıp hengâmenin devamı müddetince millet kardeşlerimizi, müesseselerimizi, dilimizi,

¹⁵⁴ “Tarih-i Kadim”, *Rûbâb-ı Şikeste*, (hızl. Fahri Uzun), İnkılâp ve Aka Yayınevi Kollektif Şti., Nurgök Matbbası, İstanbul 1962, s.26.

¹⁵⁵ “Bir Kız Mektebi İçin”, *Rûbâb-ı Şikeste*, s.62.

hatta kendi varlığımızı korumaya çalışmak. Ben, işte bu hesap üzerine içerde kalmayı tercih ettim. Şimdilik, sırf kendi mesleğime ait işlerle meşgul olacağım.” (s.230)

Gerçi Deli Necip, Yunan inzibat subaylarının hakaretine dayanamamış ve onlara karşı verdiği çatışmada öldürülmüştür. Öldürülen diğerleri de Serkomiser Kâzım Efendi ve Rasim Hoca’dır. İkisi de Deli Necip ile beraber Şahin Hoca kliğindendirler. Romanda **şehit payesine** ulaşan kişiler de bunlardır.

Reşat Nuri, bu şahsiyetlerle, her devrimin can bedeli olacağını ve bu bedeli de malı ve canı ile dava için mücadele edenlerin ödeyeceğini ihsas etmiştir.

4.1.1.2. İttihat ve Terakki Vafıda İnkılapçı Kadronun Mahiyeti

Kâtib-i mesul Câbir Bey şahsında anlatılır İttihat ve Terakki. Doğrudan Cumhuriyet devrimini anlatmaktansa, bir önceki nesilde devrim yapmış İttihatçı kadronun birey bazında hataları anlatılarak yeni iktidarın insan unsuru uyarılmak istenmiştir.

Cabir Bey, Rumelilidir. Reşat Nuri’nin *Değirmen* romanında da göreceğimiz üzere, İttihat ve Terakki üyesi olan kahramanlarına babacan, tok sözlü, bazan bönlüğe kaçacak saflıkla yaklaştığını görürüz.

Cabir Bey, tepeden tırnağa hamasettir ve her toplantı ve ziyafette kurduğu cümleler ezberdir. Belediye ziyafetinde yaptığı nutuk zemin ve zamanla müsait olmasa da, halk tarafından hiç yadırganmaz:

“Uyanalım artık bu gaflet uykularından. Açalım gözlerimizi... Bu muharebe, değildir iki millet muharebesi. Bu muharebe, salib ile hilâl, Hristiyanlık ile Müslümanlık muharebesidir... Sanır isek ki bu muharebe bu kadar ile bitmiştir, bırakacaktır kâfir yakamızı.... Çok hata ederiz. Hazırlanır can düşmanlarımız gizli gizli... Gönderir Balkanlar’a hesapsız top, tüfek, süngü... Ama biz de hayvan sürüleri değiliz ki boğazlatalım kendimizi eli kolu bağlı... Yakacak içimizdeki ateş-i hamiyet, yakacak Avrupa’yı, Romalı Arşimed’in makineli aynaları gibi cayır cayır...” (s.63)

Cabir Bey, Tikveş’ten göçmüş, beş on dönüm bağ almış, işleri yolunda biridir. İnisiyatif almaz. Şahin Bey, onun fırka gücünü kendi lehinde kullanabileceği inancı ile, Kelâmî Baba türbesi çilehanesinin yeni yapılan okula dahli meselesi için mutasarrıfa baskı yapmasını istemiş ve fakat o, idare-i maslahatı seçmiştir:

“Biraderim, sizsiniz burada hükümet-i meşrutamızın mümessili. Dört yobaz ile başa çıkamazsanız olur mu? Hükm ü kuvvet elinizdedir. Verilen karar ne ise icrâ etmeniz lazım.” (s.81, 82)

Politik düşünmektedir Cabir Bey. Hiçbir kurum ve kişiye açıktan cephe almaz. Kelâmî Baba türbesi; içindeki değerli madenleri kuyumcu Alber Efendi'ye satmak amacıyla türbedarın oğlu ve bir işbirlikçi ile kundaklanmıştır. Softalar, suçu Fransızca ve Riyaziye hocası Nihat Efendi'nin üzerine atmış ve yalancı şahitler de bulmuşlardır. Şahin Bey, Cabir Bey'in desteğini aramaya gittiğinde aldığı cevap seçim arifesi politikacının cevabıdır:

“Bırakalım bu Nihat Efendi meselesini, dedi, mahkeme ne isterse yapsın. Bizim düşünülecek daha mühim şeylerimiz var... İntihâbât yaklaşıyor. Yeni hocaların fırkaya merbutiyetinden eminim.” (s.187)

Cabir Bey, tipi ile anlatılmak istenenin, “inkılapçı kadro”nun halkı kazanmak adına irticayı cesaretlendirecek ve halk dalkavukluğuna gidecek popülizmden uzak durmaları gerektiği mesajıdır.

4.1.1.3. Bürokrasi

Reşat Nuri'nin *Çalığışu*, *Değirmen*, *Miskinler Tekkesi* gibi bürokrasiden karakterler olan hemen her romanında bürokrasi, ürkek ve hantal bir gülünçlük içinde gösterilir.

Bu romanda da değişmez Reşat Nuri'nin bürokrasiye bakışı. Mutasarrıf Zühtü Bey, Belediye Reisi, Maarif Müdürü Talip Bey, Müderris Zühtü Bey, İdadi Müdürü, ürkek, hantal ve gülünç bürokrasinin aktörleridir.

Feride'nin İstanbul Maarif Müdürü'ne burada da rastlarız. Daha, Şahin Bey, İstanbul'a yapılan atamasını, Anadolu'da bir kasaba için becayış arzusunu dile getirmeden, Maarif Müdürü tirada başlar:

Çalığışu Feride'nin Bursa maarif müdüründen, Zeyniler köyü için duyduğu yorumları, İstanbul Maarif Müdürü, Şahin Bey'e tekrar eder:

“Aklıma bir çâre-i tesviye geldi. Buraya, bir iki saat mesafede bir Zeyniler nâhiyesi var. Havası, suyu güzel, **menâzır- tabiiyesi** ferah-fezâ, **ahâlisi halûk** ve müstakim, cennet gibi bir yer.”¹⁵⁶

“ - Oğlum evlâdım, nûr-ı aynım. Biz, keenne sizin pederleriniz makamındayız. [...] Size isabet eden yer, aranmakla bulunmaz bir yerdir. Âb-ü havası, **menâzır- tabiiyesi** fevkalâdedir. **Ahâlisi melek gibi** insanlardır. Fevkalâde imtizaç edemeyecek

¹⁵⁶ Reşat Nuri Güntekin, *Çalığışu*, İnkılap Yay., 38.baskı., İstanbul, (t.y.), s.150.

olursanız bana yazarsınız. Hemen bir yolunu bulup sizi terfian İstanbul'a aldırırım.”
(s.10)

Müderriş Zühtü, İttihat ve Terakki ve onun fikriyatı her ne kadar kendine aksi ise de; iktidar ile karşı karşıya gelmek asla istemez. 31 Mart olayından sonra, iyice töhmet altına giren din adamları zümresinin temsilcisidir. Bu kötü zannı izale için ittihatçı Cabir Bey'le samimiyet kuracaktır.

“Cabir Bey'in hamaset ve sohbeti ile Zühtü Efendi'nin kudret-i ilmiye ve gayret-i dinîyesi bir araya gelince ne gibi netice hâsıl olacağını tahmin edersiniz. Otuz Bir Mart'tan sonra medreselere ve ulemaya karşı bir emniyetsizlik uyandı. Fikrince bu, çok haksız ve yanlış bir şeydir. Vatanperver bir hükümetin ulemâ ile teşrik-i mesai etmesinden ne hayırlı neticeler doğabileceğine hoca efendi hazretleri ile fırka kâtib-i mesulünün şu ittifakı pek güzel bir misalidir.” (s.58)

Aynı Müderriş Zühtü, Cumhuriyet döneminde “Medeniyetin İç Yüzü” adlı bir seri makale yazacak ve “Şahin Efendi gibi köhne medreselilerin yeni fikirleri asla anlayamayacaklarını” belirtecektir. (s.249)

Oportünizm ve idare-i maslahat, mutasarrıf Müfit Bey'in de şiarıdır.

Kelâmi Baba Türbesi'nin çilehane kısmının mektebe katılması Belediye Encümeni'nce onay almış ama duvarın yıkılması mesele olmuştur. Çünkü evliya-yı kiram'ın lanetinden korkulduğundan kimse işe girişemiyor, duvar ustası bulunamıyor. İnisiyatif de alamıyor. Belediye Reisi, hastalığını bahane ederek savuşmuş, Müderriş Zühtü Efendi, kayıplara karışmıştır. Kasabanın 1.derecede idarî âmiri, Jandarma Komutanı Ubeyd Bey'den ricacı olunur. Jandarma kumandanından,

“Bu bir maneviyat meselesidir. Emir buyurursanız bir mikdar jandarma gönderirim. Bu maruzatıma rağmen bizzat mahall-i vak'aya gitmemi de ısrarla emrederseniz lütfen istifamı kabul buyurursunuz!” cevabı alınır. (s.82)

Şu paragraf ise Şahin Efendi ağzından bürokrasinin hiçbir zaman güvenilmeyecek “ezelî” sakatlığını dile getirir:

“Onlar, toprağın zelzeleleri gibi en idrâk edilmez sebeplerle, en beklenilmeyen saatlerde korkunç sarsıntılar ve yıkıntılar yapan bir gizli ve karanlık kuvvetin vehmi içinde yaşamaya alışmışlardı. Onlara göre memur, mümkünse hiç yerinden kıpırdamamalı, pek kat'i bir lüzum olduğu takdirde fevkalâde ihtiyat ile adım atmalıydı. Olabilirdi ki yanlış bir hareket, bilinmez bir muvazeneyi bozsun, o zelzeleleri davet etsin” (s.125)

Reşat Nuri, İnkılap ilkelerinden taviz vermenin, “halkı kazanmak uğruna” popülizm / halk dalkavukluğu yapmanın sakıncaları üzerine inşa eder romanının temasını.

İnkılabın resmî sözcülerinin, bürokrasi katmanının, inkılap ideolojisini içselleştirememiş “softa” halk katmanı karşısında geri çekilişi; “İnkılap aydını” Şahin Bey’i de ümitsizliğe sevk eder. Bu durum, Reşat Nuri’ye şifreli bir son paragraf yazdırır. Ve Fethi Naci’nin deyimi ile bu paragraf; Reşat Nuri’yi Türk edebiyatında ilk “orta yolcu”¹⁵⁷ yapacaktır:

“Yol, burada dörde [irtica- hantal bürokrasi -inisiyatifsiz devrimciler – İktidar merkezi Ankara] ayrılıyordu. Sarıova’dan çıkarken nereye gideceğini kararlaştırmamıştı. Karanlıktan bir ilham bekler gibi uzun uzun ileriye baktı. Nihayet: Şu ortadakinî tutarsam beni zaferin ve İnkılabın doğduğu yere götürür. Orada derdimi nasıl olsa anlatırım.” (s.249-250)

Fethi Naci’nin Reşat Nuri’yi “orta yolcu” olarak nitelemesinin ispatı olarak işaret ettiği bu paragraf; bilakis Reşat Nuri’nin çekincelerinin ustaca ifadesidir. **Ortadaki yol**, Ankara mıdır?, Ankara /İnkılap ortada mı bırakılmıştır?, Ankara “orta yol”da mıdır?, Ankara “orta yol”da mı olmalıdır?¹⁵⁸

4.2. Halide Edip Adıvar - *Zeyno’nun Oğlu*¹⁵⁹ (1928)

Şeyh Sait İsyanı arifesinde başlayan roman zamanında iki farklı toplumsal bağlamdan iki aile romanının insan unsurunu oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi, İstanbul’dan Diyarbakır’a gelen iki komutan ve aile efradıdır. İkinci aile ise gayrı meşrû bir ilişki neticesinde Türk kıta zâbiti Hasan Bey’den hâmile kalan Zeyno ve oğlu Haso’dan oluşan çekirdek ailedir.

Temel çerçevesi Kıta Komutanı Mazlûm Bey, eşi Mestûre Hanım, Karargâh Komutanı Muhsin Bey ve Diyarbakır’da yaşayan İstanbullu asker hanımlarının Doğu’daki yaşama bakışları üzerine oturtulan romanda; Zeyno-Haso- Ramazan ve Şeyh

¹⁵⁷ Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, s.192.

¹⁵⁸ Reşat Nuri’nin romancılığına dair eseri olan Fethi Naci’nin, Reşat Nuri’ye yakıştırdığı “Orta yolculuk” nitelemesi, ağır bir ithamdır. *Yeşil Gece*’nin finalinde, kahramanın 4 yol içinden seçtiği “orta yol” şüphe, tereddüt ve tekinsizliğin imgesidir. Reşat Nuri, yazarlık kariyeri boyunca insan unsurunu temel almıştır. *Damga*, *Gizli El*, *Değirmen*, *Miskinler Tekkesi* gibi eserlerinde toplumsalın içinde başat olan öge her yönü ile insandır. Siyasal açıdan en iddialı romanı olan *Kavak Yelleri*, Reşat Nuri’nin toplumsal roman anlayışının tüm yönleri ve roman estetiği içerisinde takip edileceği eseridir. *Yeşil Gece*, bir yazarın angaje olduğunda roman sanatının ne derecede zedeleneyeceğini göstermesi açısından da önemli bir romandır fakat “orta yolculuk” Reşat Nuri’ye dair Fethi Naci’nin alımlamasıdır. Fethi Naci’nin perspektifinden yaklaşılsa, 3 yol ayrımından (Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak) hiçbirinden vazgeçmeyen Ziya Gökalp, “edebiyatımızın ilk orta yolcusu” olmak iktiza eder.

¹⁵⁹ Halide Edip Adıvar, *Zeyno’nun Oğlu*, Özgür Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2006, 375s.

M'nin şahsiyetlerinde Doğu insanının Devlet'e ve şehirli zihniyete / merkezî iktidar unsurlarına karşı alımlamaları konu edinilmektedir.

4.2.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda konu edilen iktidar mücadelesinin tarafları; Doğu Halkı, Doğudaki Askerî Erkân ve Ailesi, Şeyhlik Müessesesi, Doğu Anadolu'nun İnsan unudur. Doğu halkı, bu mücadelenin edilgen kitesidir. Yazarın amacı da, doğu halkının perspektifinden iktidar yapılanmasının nasıl algılandığını belirtmektir. Şeyh Sait İsyanı sonrası Takrir-i Sükûn kanunu ilan edilmiş ve devlet otoriter, seküler ve seçkin bir görünüm kazanmıştır.

4.2.1.1. Doğu Halkı

Doğunun demografisini şu sınıflar oluşturmaktadır: Köylü- eski asker kaçakları-şeyhler, ağalar.

Toprağa bağlı olan köylü, toprağın mülkiyeti de ellerinde olmadığından yapılan her zulme baş eğer. Kürt Zeyno'nun annesi Perihan Nine de, gayri meşrû çocuk doğuran kızını çaresiz bir şekilde zalim Ramazan'a nikâh eden, namus uğruna Ramazan'ın her zulmüne katlanan bir kadın portresidir. (s.62)

Salman - Ramazan ve Haso Çavuş, romanda anlatılan üç Güneydoğuludur. Bu tipler devlet terbiyesi ve millî bir eğitimden geçmedikleri için yörelerinin âdeti üzere; çete olmuş ve daha sonra da Kuvâ-yı Millîye'nin düzenli ordu öncesi birliklerine katılmışlardır. (s.88)

Düzenli Ordu ve tüm teşkilâtı ile devlet, bölgeye yerleşince; hakimiyetini kaybeden feodal ağalar kuvvetin yanında saf tutarlar:

“Şeyh M, Kuvâ-yı Millîye aleyhtarlığı ile meşhur pek nazîf eşraftandı. Gerçi; Sakarya Zaferi ile o da coşmuş, bir zamanlar güttüğü kürtlük davasından vazgeçmiş görünüyordu.” (s.124)

Neticede; Şeyh M, Garnizona yapılacak olan kumpasın yönlendiricisi ve yöneticisi olacaktır. Yazar, doğudaki feodal tüm unsurların “devletsiz kitle” olduğunu belirtmektedir. Devletle rabitaları olmayan bu kitle, vatan bütünlüğü ve birliği gibi bir kavrama da sahip olmadıklarından manipülasyonlara da açıktırlar. Devlet erki, feodal ağalar için egemenliklerinin son bulması anlamına da gelir. Kaybedecekleri egemenliğin maddî ve manevî planda iki yönü vardır. Birincisi, halk üzerindeki idarî yetkilerinin kaybı

ile sosyal; her ağa, bir şeyh ve/veya seyit soyundan geldiğini iddia ettiğİ için manevi otorite kaybı olacaktır. Bu sebeptendir ki, 1938 yılında Tunceli (Dersim) bölgesinde de uzun yıllar feodal ilişkiler içerisinde fosilleşen sosyal yapının Seyit Rıza gibi önderleri, devlet erkinin feodal güçlerini sarsacağını hissettikleri an ayaklanmışlardır.¹⁶⁰

4.2.1.2. Merkezî İktidarın Temsilci Olarak Askerî Erkân ve Aileleri

Bu zümre İstanbulludur. Bölgeye getirmek istedikleri yeni ama yöre halkına yabancı ve samimiyetsiz hayat tarzı ile ele değerlendirilirler. Askerlerin imtina ettikleri (balo-çay partisi vb.) etkinliklere; karıları rağbet etmektedirler.

Zeyno, Dr.Saffet'in muhitin yaşantısına dair söylediklerini şöyle yorumluyor:

“Onun yeni hayata karşı iki nokta-i nazarı var: Evvelâ, bütün dünyanın ekseriyetinin, yani halk tabakasının yaptığı şeyleri bizim yapmamızı tabîi buluyor. Muhitin tahavvülâtına uymayan canlı uzuvların yaşayamayacağını iddia ediyor. Bilmem hangi yeni filozoftan öğrenmiş, meselâ; sahra dünyanın en kuru iklimi iken birdenbire tabiatını değiştirse, en yağmurlu iklimi olsa, deve nesli, ya üzerinde şemsiyeler edinmeye muvaffak olur; ya da dünya yüzünden kalkarmış! Bu, işin fennî tarafı. Bir de halktan ayrı, mütefekkir ve ferdî görüşü var ki, bunda çok âsî ve müteezzi. Yani, dansları Afrika zencilerinin marazî asab ihtilâcâtı, yeni cemiyeti tüccar ve çirkin Avrupa kalabalığının daha çirkin bir taklidi buluyor.”¹⁶¹ (s.170)

Yazar, tüm çözümlerini Zeyno perspektifinden yapmaktadır. Öyle ki, merkezî iktidar unsuru olan asker ailelerine dair şikâyetle bulunan herkes, sıkıntısını Zeyno'ya anlatacaktır. Askerî erkân da bu yapmacık hayat tarzını içine sindirememekte ve hatta balolarda mevcut göstermek dışında hiçbir eylem göstermemektedirler:

“Görünüşte basit ve Şarklı olan Mazlum Bey'in ruhunda hayat kıymetleri Garp dünyasının bayağı ve çığırtkan kıymetlerine fâikti. O, güzelliğİ, fertlerin yarattığı bir âlemde büyümüş, itibar ve kıymeti mevkide değil; kabiliyet ve şahsiyette ölçmeye alışan, fakat göçmekte olan eski Müslüman dünyasının tesirinden kendini kurtaramamıştı.” (s.173-174)

4.2.1.3. Şeyhlik Müessesesi

Şeyhlik makamı; halkın saygı duyduğu, mistik boyutuyla halkı yüz yıllardır etki altına alan, her zaman feodalite ile beraber yürüyen müssesedir. Şeyh Sait'in başlattığı

¹⁶⁰ Rıza Zelyut, *Dersim İsyanları ve Seyit Rıza Gerçeğİ*, Kripto Yayınları, 6.baskı, Ankara 2010, s.326-332.

¹⁶¹ Doğma büyüme doğulu olan ve eğitim görmemiş Zeyno'nun bu derece Türkçe konuşması ve tahlil yapabilmesi; Halide Edip'in Zeyno'yu sözcüsü olarak kullandığını göstermekte ise de yadırganacak bir retoriktir.

karşı devrim isyanı, ilk aşamada, devletçe gerekli karşılığı göremeyince, bu bir zayıflık olarak algılanmış ve Şeyh M. de saf değiştirmiştir.

“Şeyh; evvela İstanbulluların zâlim, günahkâr ve fenâ insanlar olduklarını, bunları yeryüzünden kaldırmak için Cenâb-ı Hakk’ın kendisini memur ettiğini uzun uzadıya anlatmıştı. Bunu o kadar karışık ve eski hikâyelerle izah ediyordu ki; çocuk, Şeyh’in anlattıklarını tabii olarak masal diye dinliyordu. Bilhassa Şeyh, İstanbulluları Kavm-i Lût’a teşbih ediyor, hayatlarından garip misaller alıyordu.” (s.306-307)

Çiçeği burnunda Cumhuriyet; eski nizamın kalıntılarından kurtulmalıdır. Feodalite ve bu feodalitenin manevî pekiştiricisi olan Şeyhlik makamı; yalnız idarî tedbirler ve balo gibi etkinliklerle aşılamaz. Hayatın yeni şartlarını halka benimsetecek nitelikli bir eğitim ve yerel halkın hayat telakkisince anlaşılabilecek sosyal reformlar ile “doğu sorunu”nu aşılabılır. Halide Edip, romanında feodalitenin aşılabilmesi için sosyal ve eğitim odaklı reformlar ileri sürmektedir.

4.3. Peyami Safa - *Fatih Harbiye*¹⁶² (1931)

Aralık 1926 yılında Milli Maarif Vekâleti’nin hazırladığı “Dârüelhan’ın alaturka kısmının lağvedilmesi tasarısı”, romanın tezine çıkış noktası yapılır. Tanzimat romanlarında, dramatik ve trajikomik bağlamda ele alınan garp kültürü meselesinin; *Fatih - Harbiye* romanında, psikososyal boyutları ile Cumhuriyet’in kültür politikası bağlamında eleştirel bir yaklaşımla ele alınmış olduğu görülmektedir.

4.3.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İktidar mücadelesi, doğrudan iki siyasal müessese veya ideolojik eğilim üzerine kurgulanmamıştır. Siyasal iktidarın güdümündeki Batılı Kültür Reformları ve buna direnen Geleneksel Kültür Formları çatışması, Neriman kişiliği üzerinde inşa edilir.

Yazarın iktidar olgusuna dair bildirisi remizler/semboller düzeneğine oturtulur. Toplumsal plandaki geleneksel kültür normları ile Batılı kültür normları arasındaki çatışma, Neriman şahsında, varoluşçu perspektiften değerlendirilir.

4.3.1.1. Batılı Kültürü Reformları – Geleneksel Kültür Formaları

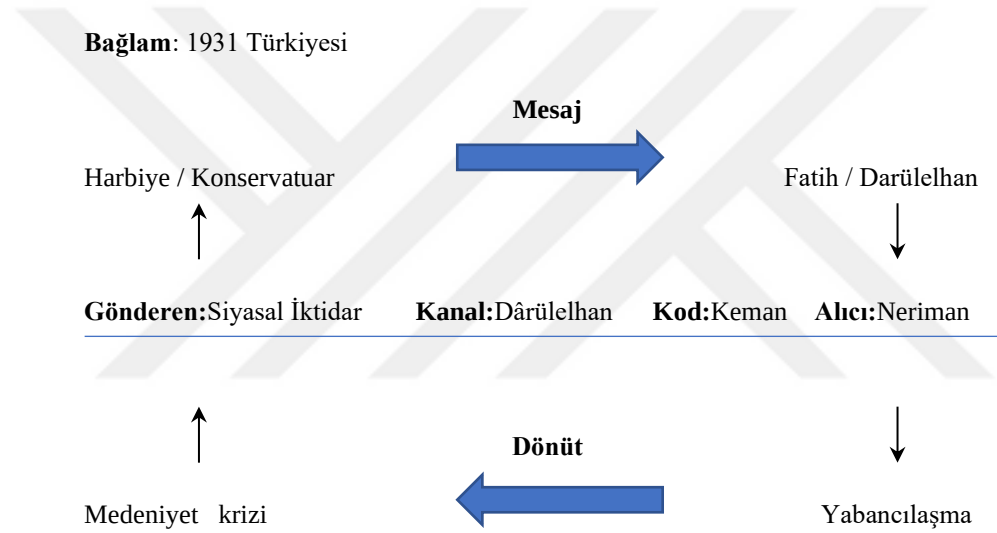
Neriman ve aile çevresinin geleneksel hayat tarzı, Fatih semtinde bağlamını bulur. Harbiye semti ise maddî ve görsel öğeleriyle zıt bağlamı temsil etmektedir. Neriman’ın

¹⁶² Peyami Safa, *Fatih – Harbiye*, Ötüken Yayınları, 16.basım, İstanbul 1995, 128s.

Fatih - Harbiye arasında yaşadığı ruhsal araf/ikilem; Garplılaştırmanın, artık Tanzimat’taki gibi zayıf yaradılışlı kişileri trajediye sevk eden bir özenti furçası değil; yerli pedagojiye sahip genç bireylerde dahi kişilik bölünmesine sebep olacak derecede travma haline gelişini göstermesi açısından romanın bireysel planda bildirisi.

Fatih - Harbiye’de “görünürde” hiçbir siyasi söylem yoktur. Mesele, kültür ikilemi üzerinden irdelenir. Romanın gösterge ve gönderme düzeneği ayrıştırıldığında; “Darülelhan-Konservatuar, *Fatih - Harbiye*, Ud, Kemançe - Keman, Lebon, Maksim-Kahve” vb. göstergelerin sosyokültürel göstergeler olarak kullanıldığı görülecektir. Peyami Safa, itirazını, bu remizler üzerinden yapar:

Tablo 3: *Fatih Harbiye* romanının iletişim şeması

“*Darülelhan*’ın alaturka kısmını lağvediyorlarmış!” diyor Muammer (s.114).

Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey’in bu mesele ile ilgili beyanı basına yansıdığına,¹⁶³ tarih 9 Aralık 1926’dır. Bu tasarının dönemin entelektüellerince tartışıldığı açıktır. Alaturka ve Alafranga Musiki üzerinde çıkan tartışmalardan hareketle, Peyami Safa, açıktan eleştirir bu tasarımı. Türk Musikisi, üzerinden bir medeniyet krizi anlatılacaktır. Kahramanı Neriman da, *Darülelhan*’ın alaturka kısmından ayrılmayı düşünmektedir (s.114).

Neriman, ilk defa Macit adlı “karşı” (Pera/Beyoğlu) tarafın çocuğu ile *Harbiye*’nin dünyasını tanıyacaktır. Neriman, o zaman 16 yaşındadır. Macit, *Darülelhan*’da alafranga keman dersine birkaç defa devam edip ayrılmıştır. (s.55)

¹⁶³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulelhan>, [erişim: 27.10.2019]

Neriman, ergen bir kız hevesi ile büyülenmiştir yeni gördüğü dünyadan. Bu büyüleniş, altı yıl içinde bir komplekse, kendi muhitine yabancılaşmaya ve nihayet aidiyetini reddetme eşiğine getirmiştir Neriman'ı.

Eserin yayımlandığı 1931 tarihinin nazikliği, Peyami Safa'nın, romanı, her unsuru ile remizlere gömmesine sebebiyet vermiştir. 1925'te Şeyh Sait isyanı (13 Şubat- 15 Nisan 1925) ve isyan esnasında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu (4 Mart 1925), Terakkiperver Fırka'nın kapatılışı (5 Haziran 1925), İzmir Suikasti sonrası muhaliflerin tasfiyesi (1926) ve 1930 Ağustos'unda kurulup irtica'yı cesarete getirdiği savı ile 17 Kasım 1930'da kendisini fesheden Serbest Fırka olayı ve hemen ardından 23 Aralık 1930 Menemen Hadisesi...

Romandaki “tek” ve doğrudan iktidarı hedef alan söylemi; Şinasi ve Neriman'ın ortak arkadaşı Ferit'in tiradıdır:

“Şarkla Garbın mültekasında olan Türkiye, Garp'tan tesir almakta tereddüd etmemelidir. Ancak bu tesir, bizim tarafımızdan yapılacak mukabil bir tesiri ihlal etmeyecek derecede kalmalı. Yani, kültürümüzün güzel ve hâlis köklerine kadar nüfuz etmemelidir. Bunun için Garpe'te, Türk Musikisi'ne karşı, bilhassa bugün verilen ehemmiyet artarken; Türkiye konservatuarından alaturka musiki kısmının kaldırılması çok yanlış bir harekettir. Unutmayalım ki, bu kararı verenler ve tatbik edenler, evlerinde ve meclislerinde alaturka musikiden başka bir şey dinlemiyorlar ve kararlarında samimî değil, sadece şekilperesttirler.” (s.119)

Batılı kültür unsurunun yerli kültür unsuruna hakim kılınmak istenmesi ve hatta okullarda, yerli kültür kodları için müfredatda da kısıtlamaya gidilerek, yeni nesile yerli kültüre ulaşacak imkân ve vasıta alanlarının daraltılması, en evvel Cumhuriyet kuşağını, komplekslerle dolu, kendisi ve çevresine yabancı, mutsuz tipler edecektir:

Neriman:

“- Öfff... Bu elimdeki, ut da sinirime dokunuyor. Kıracağım geliyor. Şunu, Şamlı'ya bırakalım. Bunu benim elime nereden musallat ettiler? Evdeki hey hey yetmiyormuş gibi üstelik bir de Dârülelhan! Şu alaturka musikiyi kaldıracaklar mı ne yapacaklar... Yapsalar da, ben de kurtulsam. Babam, şark terbiyesi almış. Ney çalar, akrabam öyle... Fakat artık sinirime dokunuyor. Bir kere, şu musibetin biçimine bak, hele bu torbası?... Yirmi gündür elime almıyorum. Bugün mecbur oldum. Bırakacağım musibeti. Dârülelhan'dan çıkacağım yahut alafranga kısmına gireceğim. Zaten, bizim kısmı lağvedeceklermiş. Allah razı olsun, kendimden nefret ediyorum!” (s.26)

1954 yılında tefrika edilen Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde, Hayri İrdal'in babası, namaz vakitlerini bildirir eski saat için **menhus**; Hayri İrdal'in eski zaman kadını annesi

ise, aynı saate **mübarek** diyordu. Yerli musiki çalgısı olan ud için, Neriman'ın verdiği sıfat **musibet**'tir. Okullu bir Cumhuriyet kızının (Neriman'ın), kendisinin de çaldığı uda, **musibet** diyecek dereceye gelmesi; Peyami Safa'nın fertte, kendi değerlerine olan yabancılaşmayı göstermesi adına dikkate değerdir.

“*Şunu, Şamlı'ya bırakalım...*” Şamlı, Fatih'te bir kahvenin sahibi. Ara sıra orada, Neriman ve Şinasi, çay içiyor sohbet ediyorlar. Şam ve Şamlı, hem bir Ortadoğu beldesi hem de ona aidiyeti anıştırması ile ince bir kinayedir. Çünkü, *şunu Şamlı'ya bırakalım...* cümlesinin belirtili nesnesi **ud!** Neriman, “arabî isteyen urbana gitsin” diyerek, yeni maarifin bir sözcüsü gibi konuşmakta. ... *bırakalım* yüklemine de süreli bir emanet değil; terk etme tonu var.

Neriman'ın Beyoğlu sevdasından önce, Şinasi ile Vezneciler civarında gezerken bakmaktan “manevi bir zevk” aldıkları metruk bir konak vardır. İlk defa da orada öpüşmüşlerdir (s.66). Fakat, Harbiye sevdası başladı başlayalı Neriman bu evden ürkmektedir. Anlıyoruz ki bu metruk konak, Şark cemiyetini temsil etmekte kullanılan bir remizdir. *Bir çocuk tarafından itilse yıkılacak gibi görünen son derece viran* (s.64), *hiçkimse ile temas etmeden tek başına yaşıyor ve ölümü bekliyor olan bu konak* (s.65); Osmanlı medeniyetini temsil etmektedir. Neriman öyle yabancılaşmıştır ki yerel olan her şeye, önceden önünde öpüştüğü metruk konakta şimdi bir “tekinsizlik” hissi duymaktadır.

“Neriman'da, Macit ile tanışması ile başlayan değişim; Galatasaray'dan çıkan ve tahsilini Avrupa'da bitiren büyük dayısı ve kızları [ile artmış] Lozan sulhundan sonra herkese kabul ettirilen bu asrileşme; Neriman'ın ruhunda gizli gizli yaşayan bu iştiyaka en kuvvetli gıdasını vermişti.” (s.56)

Lozan sulhundan sonra herkese kabul ettirilen bu asrileşme... Tepeden inme kültür reformlarına, milletin mazide harmanlanmış genetik kodlarına bakmaksızın yapılan kökten ve mecburi yenilikler, Garplılaşma hevesine *en kuvvetli gıdasını* vermiştir.

“Bütün bunlar, Neriman'da, anadan babadan gelen tesirleri tamamıyla gidermiş değildi. Genç kız, iki ayrı medeniyetin zıt telkinleri altında, derûnî mücadele geçiriyordu.” (s.56)

Bu tezatta yaşayışın fizyolojik neticesi sinir krizi olur. Peyami Safa, bu sinir buhranını öyle tasvir eder ki; okur, neredeyse Neriman'ın saralı olduğuna hükmedecektir. Artık Neriman, bir Dostoyevski kahramanı gibidir:

“Eczacıyı, sonradan gelen doktoru, fennin bütün vasıtalarını âciz bırakan şiddetli buhranlardan biri ki; titremeler, katılmalar, küçük muvakkat felçler, hıçkırıklar, kahkahalar, kendini oraya buraya atmalar, nefes tıkanıklıkları, boğulmalar, ihtilaçlar

gibi... hayvanî varlığın bütün sefaletini ilan eden korkunç ârazı gösterdi ve nihayet hastayı tam bir hüzal haline düşürdü.” (s.69)

Bu buhrandan sonradır ki, Faiz Bey, Neriman’ın Şinasi ile olan sözünü süratle nikâha tahavvül etmek ister. Faiz Bey, “Garp hastalığı”na tutulan kızını; Şinasi vasıtasıyla Şark’a bağlayarak kurtaracaktır. Çünkü Şinasi, *sessiz, halûk, fevkalade terbiyeli, fıtraten asil, büyük rikkatli kalbi olan, hissiyât-ı âliye sahibi, hem de bir kemençe çalan* (s.54) çocuktur.

Romanın sonunda, Şark’ın üstün geldiğini görülmektedir. Neriman, Garplı hayatın peşine düşüp başına gelmesi muhtemel felaketleri deneyimledikten sonra Şark’a yönelmez. Bir masal gibi, Şark’a ait bir olgu olan ibret verici bir kıssa akabinde Şark’a / Şinasi’ye yönelir. Faiz Bey, artık mutludur.

Peyami Safa’nın, Gazzâli gibi bir filozofla romanına final yaptırması oldukça ilginçtir. Gazzâli, *Tehafütü’l-felasife* adlı eserinde, varoluş ve ruhun kadimliği hususunda ayrı düştüğü ve tabiyyûn/dehrî (öte dünyaya ve ruhun ebedîliğine inanmayan) olarak tavsif ettiği İbn Sina, Farabî gibi filozofları eleştirmiştir.¹⁶⁴ 1931 konjonktürü için Gazzâli seçimi cesurca bir seçimdir.

Peyami Safa, Gazali seçimi ile yeniden manevi kalkınmayı mı işaret etmekte; yoksa Şarkın sükûnunu ancak hiçlik felsefesinde mi bulacağını ima etmektedir? Yoksa elinde Gazali (skolastik) uyuklayan Faiz Bey (Şarklı) görseli ile bir dönemin kapandığını mı ima etmek istemiştir?

“Gazali diyor ki:

‘Evet, ölüme mahkûm olduğum için her şey boştur. Bu cihânın kâşanesi kum üstüne yapılmıştır. Mazi ve istikbal her taraf uçurumdur. Hararet ve su, benim yatağım ve yastığımdır. Yanmak ve boğulmak, işte benim âyınım!’ [...]

Faiz Bey, gözlerini bir daha kapadı.” (s.128)

Kültürel amaçlı revizyonlar, mazide olanı tamamen tasfiye etmekle değil; varolanı mevcut olan evrensel kültür kodları ile terkiib ederek yapılmalıdır. Mimaride, cemiyet hayatında ve muaşeretinde; yalnız şekilde kalarak ve dikte edilerek yapılan asrîlik, satıhta ve fantezi olarak kalacaktır. Bu yüzeysellik, bireysel plana ruh travmaları olarak yansıyacaktır. Çünkü, mazarisine ortak olmadığımız ve bu yüzden içselleştiremediğimiz bir kültür, dikte edildiğinde tezat, yabancılaşma ve buhran kaçınılmazdır.

¹⁶⁴ Hilmi Ziya Ülken, “Gazzâli ve Felsefe”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., *İslam Felsefesi Tarihi*, C. 2, İstanbul 1957, s. 333.

4.4. Falih Rıfkı Atay - *Roman*¹⁶⁵ (1932)

Günlerden beri okuyorum; roman mı, hikâye mi, fıkra mı, makâle mi, nereden yürüyor, nereden duruyor?... Anlayamadım gitti. (s.175)

Metin, bir üst kurmacadır. Yani, yazarın eserin yazımına okuru davet ettiği, ya da yazılış safhasını anlattığı metinler arası geçişlerin bol olduğu kronik tarzı bir eser. Eserde takip edilecek ve aşamaları anlatılıp sonuca bağlanacak bir olay örgüsü de yoktur. Çünkü yazar, adı olan yeni bir cemiyetin içindedir fakat bu cemiyetin köyünden şehrine; halkından seçkinine kadar hemen herkes eskinin içindedir.

Roman’ın ismi yoktur. Yazıldığı cemiyetin - Türkiye Cumhuriyeti - adı olmasına rağmen. Atay’a göre “Roman, insan gerektirir”; oysa nitelikçe yeni insan da yoktur. Bu anlamsızlık (metinsizlik), isimsizliğe kalbolur.

1930’lar Türkiye’si; halktan seçkine, şehirden köye, fikirden sanata, ekonomiden siyasete... yazıcılarını bekleyen **Roman**’dır.

4.4.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İnsan ve Yeni Cemiyet, Kültür, Devlet olguları iktidar yapılanmasının temelleri olarak değerlendirilir romanda. Falih Rıfkı Atay, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu önderi Mustafa Kemâl Atatürk’ün sohbetlerinde ve masasında bulunan ve Atatürk’le yakınlığı Atatürk’ün ölümüne kadar devam eden, Atatürk’ün anılarını bizzat kendisine dikte ettirdiği bir isimdir. Kemalist ideolojinin, gerek *Ulus*, gerek 1950’den sonra çıkardığı *Dünya* gazetesinde taviz vermez entelektüel bir polemisti ve savunucusudur.

Roman İnkılap kadrosuna, Kemalist perspektifte uyarılar yapan ve takip edilmesi gereken “yol haritasını çizen” bir eserdir.

4.4.1.1. İnsan ve Yeni Cemiyet

Romanın hemen tümü “insan ve niteliği” üzerine kuruludur. Arzu edilen insan, Devrimlerin gerektirdiği insandır. Falih Rıfkı’nın tesbit ettiği insan ise âdeta zevkte ve menfaatlerinde fosilleşmiş ilkesiz ve kayıtsız insan gerçeğidir. Hem bu öylesine rahatsız edici bir gerçektir ki; Mütâreke İstanbul’u ve onun insan atmosferi hâlâ hayattadır. Falih Rıfkı’nın teşhis ettiği ve tedâvisi için öneride bulunduğu insan ise şehir insanıdır. *Roman*’da -hem de dönem Türkiye’si için külliyetli nüfusu bulunan - “Köylü” yoktur. Vücut olarak dâima şehir ve şehir hayatının içindedir Falih Rıfkı. Gözlemlediği şey ise,

¹⁶⁵ Falih Rıfkı Atay, *Roman*, İstanbul Akşam Matbaası, 1932, 197s.

devrimlerin yeni insanı -dıştaki makyaj dışında- henüz yaratamadığıdır. Tanzimat ile başlayan Batılılaşmaya “şaşı” bakmak hâlâ devam etmektedir.

Mektep - Medrese, Dârülfünun - Enderûn, Şeriye - Adliye, Alaylı-Mektepli, Alaturka-Alafranga ikiliği başlamıştı Tanzimat’la beraber. Şimdi ise SALON ve İNKILAP ikiliği vardır. Yalnız bu ikisi nitelikçe birbirinden ayrı olsalar da İnkılapı savunanlarca Salon, İnkılapın gerekli ve yeterli şartıdır; inkılabı konformizim ile bir tutmaktadırlar.

1930’lar Türkiye’sinde ve özellikle de İstanbul insanında değişen bir şey yoktur.

“Şimdi Romeo, mayosunun yünü içinde terleyerek ve Jülyet saçlarını kırmızı kauçuktan deniz başlığına hapsedmiş; belki de şu sivrisinek öldüren Fayda ilacının ilânı önündedirler. İkisi de birbirine ufak isimler takmıştır:

Romeo - Jüjü, tırnaklarının boyasını beğenmiyorum. Kirpiklerin fena yapıyor.

Jülyet - Hep senin acelen Romo... Yarınki suvare için ne düşünüyorsun? Kimin kaşını çizdireyim? Lily’nin son kaşını nasıl buldun?” (s.29-30)

Yakup Kadri’nin “Sodom ve Gomore”si, “Ankara” ve “Panorama”sı gibi Falih Rıfkı da şehirli insanı ve onun ahlâk düşkünlüğü ve menfaatperestliğini ele alır ve aynı Yakup Kadri gibi o da; halkı terbiye ve eğitimi ile ilgilenilmesi gereken, yola getirilmesi ancak seçkin, inkılaplarda tutucu ve taviz vermez kadrolar eliyle gerçekleştirilecek bir yığın olarak görür. Fakat, Falih Rıfkı’nın *Roman*’ında eleştirilen şehirli zümre İstanbulludur yalnız. Dünün Osmanlıca konuşan *Hacivat*’ı şimdi Fransızca konuşmaktadır:

“Eski lisan modadan düşmeseydi, Hacivat şahıs olduğu için her dilden cemi edatı alabilir, ancak Karagöz cemiyettir, cemilenmez’ derdim.

Hacivat’ın orta oyunu zenneleri gibi, yaşmağa bürünüp kadınlaştığı da olur. Karagöz, hiç dişileşmez, dâima erkektir.

Dün Enderun Osmanlıca’sı söyleyen ve Ermeni redingotu ilikleyen Hacivat; şimdi Galata Fransızcası konuşur ve metrdotel frakı giyer. Bir sıçrayışta demokrasi şeriatine geçer.” (s.54)

Falih Rıfkı, romanının en usta pasajını, alegorik ve anakronik bir şekilde, halkı temsil ettiğine inandığı 1930’lar Türkiye’sinde Karagöz’le rüyasında yaptığı İstanbul gezisi sayfalarında kaleme almıştır. İhmal ve alay edilmiş ama hâlis muhlis Türk ve insan olan Anadolu insanını, Karagöz’le sembolleştirdiği sayfalarda, *Roman*’ın, yazarlık açısından zirvelerine çıkan sayfalarını yazmıştır. (s.179 -188)

Balat’a iner Falih Rıfkı rüyasında. *Yahudi, semiz ensesini ve geniş karnını Balat’ın iç sokaklarından caddeye çıkarmıştır. Tokatlıyan’da, Yat Kulübü’nde...* Her yerde onlar vardır. Karagözcü Kâtip Ahmet zayıflamıştır. Karagöz derisini eline alır Falih Rıfkı ve:

-Canlan! Sana ihtiyâcımız var, der.

Türbe, sebil ve mescitlerin olduğu iç taraflarda bir mahallede, çocukların arasında görür Karagöz’ü. Karagöz, artık Hacivat’ların oyuncağıdır.

PERDE YANDI, PERDE YANDI! der Karagöz. (Koyu punto ve harf karakteri yazara aittir) Yanan “hayal perdesi”dir. Mazidir. Mazideki ihtişamdır. Sonra bir vezir eskisinin evine davet edilirler. Ev ahâlisi Karagöz’ü tanır ama Falih Rıfkı’yı yeni görmüşlerdir. Falih Rıfkı, *Onu nasıl çekip sürdüğümü bilmiyorum. Yuvarlanır gibi çıktık gidiyoruz.* (s.188) der ve fasıllı kapatır.

Karagöz’ü çekip sürmek... Levanten, komprador, vezir eskisi İstanbul insanından (eski zihniyetten) Karagöz, yeni Türklerce çekip çıkarılmalıdır.

Öğretmen Mehmet Ali, Ankara’nın hâlâ İstanbul’un bir uydusu olduğunu, siyaset ve matbuatın da aslen hâlâ İstanbul’dan yönlendirildiğini, Falih Rıfkı’ya yazdığı bir mektupta dile getirir.

“Yalnız size kızan İstanbul’u, size karşı değil; bizzat siz de Ankara’da İstanbul’u birbirinize karşı kullanırsınız. Fikirlerinizin, şöhretlerinizin, davalarınızın, kavgalarınızın, bütün Ankara mallarının ihraç iskelesi İstanbul’dur. Ankara sokaklarınıza anlatmak istediğiniz şey bile, evvelâ İstanbul’a gelir, burada damgalandıktan sonra döner. [...] Bu gazeteleri çıkaran kimlerdir? Mebusumuz Mahmut, mebusumuz Yunus Nâdi, mebusumuz Necmettin Sâdık, mebusumuz Hakkı Tarık ve Âsım... [...]

Ankara gövdesinin, beş yüz küsur kilometre bir boyundan sonra; ağzı, kulağı, gözü ve burnu gibi kıymetli azalarını tutan başı buaradadır.” (s.82,83,84)

Şahsî menfaatlerini, “vatanseverlik” sosuna bulayan yeni zengin tipi ortaya çıkmıştır.

“Şakir, Türkiye’de vatanperverce kazanç palavrasını icad etti. Kazanç, her yerde kupkuru, dümdüz, apaçık menfaattir. Avukat Şakir’de öyle değildir. yeni bir apartman aldığı zaman İzmir’i almış zannedersiniz. Medemki Türk, üstüne yeni bir mal geçirmiştir; tapusunu etek gibi öpüp Amme cüzü gibi başınıza koymalısınız. Cihangir sırtının bir caddesi onun iratlarının isimleri ile donanmıştır. İstiklal Apartmanı, Dumlupınar Apartmanı, 30 Ağustos Apartmanı, 9 Eylül Apartmanı! Teneke ile kaplanmış gibi Yahudi ile kaplanmış. Fakat yürürken borsadan mı geliyor, cepheden mi fark edemezsiniz.” [...]

“Menfaat tenceresinin dip karasını göstermemek için, ondan, vatanperverlik ve heyecan kalayını hiçbir gün eksik etmez.” (s.73-74)

Bir de “kripto tipler”den bahseder Falih Rıfkı. Cumhuriyet’yen sonra hızla saf değiştiren ve Adalarda “kulüpler”e müdavim olan eski softalardır bunlar. Hatta o kadar ki, bu kulağı kesikler, yenileri “softa veya Bolşevik” diye mimlemektedirler de. Halit, itham edilen kulüp üyelerinden biridir ve müttehim Hakkı Efendi’ye:

- Mason sözünü ağzına alan sen miydin? Senin için Mason ne demektir? ‘Tut Masonu!’ deseler, şapkayı, Lâtin harfini, yeni nikâh kanununu yakalarsın. Fakat bir türlü açık söylemezsin, söyleyemezsin. Halife memleketten çıkarken, sağlam dişiniz çekiliyormuş gibi ızdırap çektiniz. “Of!” demedikten başka, güler yüzlü bile oldunuz. Sizi gibi yılanmış Allah tüccarları! Şimdi de Gâzi tüccarlığı mı yapacaksınız?” (s.163)

İnsan, nicelik olarak vardır Türkiye’de, nitelik olarak yok mesabesindedir. Dedikodu, ikbal hırsı, haset ve riya ise bu insanların “mevzû”sudur. Oysa Cemiyet yenidir ve politikadan, sanat ve fikire yeni mevzûya/mevzûlara gereksinim vardır. İnsansız toplum, mevzûsuz toplumdur, bu toplumun ‘Roman’ı da; ya vasat bir macera ya da acı bir ironi olacaktır ki Falih Rıfkı, ikincisini tercih eder.

4.4.1.2. Kültür

Büyük ihtilâller akabi, hiçbir münevver ve sanatçı şahsiyata gömülmelidir. Ancak, bir ülküdür ve o ülkü çerçevesinde verilecek eserlerdir ki halkı, millet; iradeyi, devlet haline getirecektir:

“Türkiye davası ile davalanmayan hiçbir kimsenin ve mesleğin, hizmetini değil; şerefini de anlamıyorum. Davanın sıcak heyecanından kurtulan, keyif için sanat, eğlence için yazı, hattâ tuhaflık için mizah yapabilenlere şaşar kalırım. Sanat için sanat sözünü çocuklukta mektepte öğrenmiştim. Geçen sene Rusya’da ¹⁶⁶ büsbütün unuttum. Oradaki sanatı, musiki ile, resim ile, roman ile, şiiri ile, heykeli ile, davaya katılmış gördüm. “Dünyanın en büyük...” , “Dünyanın en birinci...” , “dünyanın ilk...” diye başlayan ihtilâl eserlerinden hepsini yapmakta fen kadar sanatın da zahmet çektiğine şüphe yoktur. Dinyeper betonlarının üstüne amele teri kadar, şair teri, musikişinas teri dökülmüştür. Sanatın yeni zaman ihtilâllerindeki ismi HAMLACI’dır.”¹⁶⁷ (s.176,177)

¹⁶⁶ Falih Rıfkı, 1931’de Rusya’dadır ve *Yeni Rusya* adlı gezi notlarını 1931’de; *Moskova-Roma* adlı izlenimlerini de 1932’de yayımlar.

¹⁶⁷ HAMLACI kelimesi yazar tarafından büyük puntolarla yazılmıştır. Hamlacı, büyük sandal ve kayıklarda kıçtan birinci oturakta kürek çeken kimsedir. Ve sandal veya kayığa yön veren de odur.

4.4.1.3. Devlet

Olumlu iki kişilik vardır *Roman*'da Falih Rıfkı'nın mektubuna cevap verdiği: Muallim ve Muharrir Saroç ve Halit adlı yazar bir genç. Bu iki insan, Kemalizm'in, dolayısıyla Devlet'in, Ankara'nın, sesleridir.

Bu iki insan, Falih Rıfkı'nın gözünde Âkif'in Âsım'ı; Fikret'in Halûk'u, Atatürk'ün Gençliği'dir. Bu tiplerin öğretmen ve yazarlardan seçilmiş olması; Falih Rıfkı'nın hedef tahtasına koyduğu “niteliksiz toplum fertleri”nin dışında ve üstünde ve yine bu niteliksiz zümreyi, ileriye taşıyacak “öncüler” olarak **öğretmen ve yazarları** gördüğünü gösterir. Öğretmenin teklifleri şunlardır:

“Ordu gibi disiplin, bölük gibi, manga gibi disiplin: İşte benim terbiye sistemim!”

“Roman, hikâye, şiir, bütün sanat; harbin cephe gerisi ve inkırazın İstanbul havasına, silahlarımızın hepsi ile hücum edeceğiz.”

“Kışlamsı mektepler, karargâhımsı serbest hayat, işte sanatoryumlarımız!” (s.99 - 102)

Özellikle son teklif, Falih Rıfkı'nın İnkılap aydınlarından **otoriter-seçkin** bir öncülük beklediğinin göstergesidir. Öğretmenin teklifleri, jakoben, diktacı olmakla beraber, Falih Rıfkı'nın toplum tekliflerine yakındır. Halit, Bolu mebusu Falih Rıfkı'nın da, Hakkı Efendi'yi paylarken Kulüpte olduğunu öğrenince, bir mektup yazar Falih Rıfkı'ya:

“Sizde mi benden kalabalıklaşmayı, ekseriyetleşmeyi istiyorsunuz? Davayı, küçülte küçülte basit bir idareciliğe, daralta daralta basit bir politika kırtasiyeciliğine indiriyorsunuz. Başlığı değiştirmek için üç ayı çok gören Kemalizm hamlesi, başı değiştirmek için, Şark başını, Asya başını değiştirmek için oturup bir asır bekleyemez. Konuşmayarak, bağırmayarak yapılan şeyin ismine pandomima denilir, ihtilâl denmez. İhtilâl, kalabalığın iyiliği için fakat kalabalığa zorlanan şeye denir. (s.167)

İktidar, iktisatçıyı ticaretinde serbest bırakmalı ama yabancı sermayeye karşı temkinli bulunmalıdır. Çünkü, yabancı sermaye, yeni kurulan Türkiye'nin asrileşme ve sanayileşme davası ile değil; ne pahasına olursa olsun kârı ile alakdar olacaktır. Her alanda olduğu gibi, yetişmiş insan ve kurumu olmayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti; iktisatta da müdâhil ve müzâhir olmalıdır.

“Türkiye'nin maddî manevî hacmi yalnız,

MİLLÎ'ye elverişli bir hacimdir.

Hiçbir BEYNELMİLEL'e,

Elverişli bir hacim değildir.” (s.195)

Büyük puntolu kelimeler ve mısra şeklinde yazım Falih Rıfkı'ya ait. Kuvvetle muhtemel ki Nâzım Hikmet'e göndermedir bu “konstrüktivist” mısralar. *Roman*'ın yazıldığı yıllarda Nâzım Hikmet, ün kazanmış, hakkında davalar açılmış bir şâirdir. Devlet, mutedil devletçi iktisat programı izlemelidir:

“Fakat, beynelmilel yalnız bir değil, yalnız Moskova'da değildir. Liberalizm Beynelmilel'ine karşı, yalnız bir tek şey, hani şu dışarıdan gelecek sermayenin içine yarıya yarı yerli sermaye katmak şartını kaldırınız, yalnız bu kadar... Size söyleyebilirim ki; kavimler hicreti gibi, Türkiye'ye doğru korkunç bir bacalar hicreti görürsünüz. [...] Bu sırada; Alman, Amerikan, Fransız bacalarına yol gösterenler arasından bir düzine kadar Türkün, klavuzluk parası ile yeryüzünün sayılı milyonerleri arasına geçeceğine de şüphe etmeyiniz. [...] Bu iktisâdî dava, ancak devlet gibi yüksek bir müdahale kuvveti tarafından yürütülebilir.” (s.196)

Yeni Türkiye, devrimlerin mesuliyetini yüklenerek ve onu tavizsiz uygulayacak **kadro**'ya ihtiyaç duymaktadır. Devlet, yalnız Ankara'da bakanlık sınırları içerisinde kırtasiyecilik yapmamalı; ülkenin bütün sathında eskiyi; kurum, kuruluş, şahıslarıyla tasfiye etmelidir. Bir yandan da ülke çapında verilecek nitelikli eğitim, yeni insanı yaratacaktır. Yeni insan, yeni kültürü, sanatı ve iktisadî beraberinde getirecektir. Nitelikli insanı olan bir ülkenin nitelikli bir hayatı ve yazacağı bir “Roman”ı olacaktır. Aksi halde bu “Roman”, hiçbir türe benzemeyen isimsiz bir taslak hâlinde kalacaktır.

4.5. Yakup Kadri Karaosmanoğlu - *Yaban*¹⁶⁸ (1932)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun aydın - köylü çatışmasını Kurtuluş Savaşı bağlamında ele aldığı ve üzerinde tartışmaların yapıldığı bir romandır *Yaban*.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, 19.baskı, İstanbul 1985, 260s.

¹⁶⁹ Yayımlandıktan 10 yıl sonra, 1942 CHP Roman Mükafatında, *Sinekli Bakkal*'ın ardından ikincilik ödülü alan romanın müellifinin eser yayınlandığında *Kadro* dergisi başyazarı olduğu gerçeği, romandaki köylü ve aydın arasındaki ayrımın tasviri ve tahlilindeki sert ve katı tutuma ışık tutar. Çünkü, *Kadro*, *devleti*, *Kurtuluş Savaşı'nın anlamını kavramış ve devrimin bilincine varmış bir aydın grubunun, inkılapçı bir kadronun yönetmesi gerektiğine inanan*, yazarları *jakoben* tavra sahip bir dergiydi. (bkz. Bena Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, s.217). Yakup Kadri, *Yaban*'da, Türk köylüsünü yalnız sakatlık, cahillik ve korkaklıktan ibaret yansıtmayı ve bu saptamaları “tek kolunun olmamasını Ankara'ya gitmeme için bahane gösterip, *sümüklü* dediği *İsmail*'in karısı *Emine*'yi kaçırıp, yine *Emine*'yi yaralı bir şekilde bırakan Ahmet Celâl'e yaptırması” sebebiyle şiddetle eleştirilmiştir. *İstisnayı umumileştirmek kusuru* ile suçlanır Yakup Kadri. Dil ve anlatım açısından da, roman; uzun tiradları ile bir *essai* (deneme) formunda kaleme alınmıştır. Bir ihtiyat zabiti olan Ahmet Celâl'in köylüyü tasvir ve tahlilde her benzetme ve istiaresini Ahd-i Atik, Yeni Ahit'ten isim ve kıssalar; antik Yunan ve klasik Batı edebiyatından yaptığı alıntılarla yapması ise köylüyü bilinçlendirmek isteyen bir adamın bilincinin, halkın örfü ile uzaklığı açısından tezat teşkil ettiği de *yaban*'a getirilen retorik eleştirilerin temelini teşkil etmektedir. (bkz. *Yaban*, 19.baskı, s.230-260'dan özetle)

Yakup Kadri de, eseri üzerine yapılan eleştirilere cevabını, *Yaban*'ın *İkinci Basılışı Vesilesiyle* başlığı altında önsözde verecektir. *Ergenekon* makalelerinden köylüyü savunan pasajları aktaracak, romana *sokak demagoglarının yaptığı* eleştirileri *insafsız* bulacak, romanın anlatım tekniğinin kusurlarını kabul edecek ve savunmasının finalinde, Abdülhak Hamid Tarhan'ın *Makber*'in *İlk Tab'a Mukaddemesi*'nden yararlanacaktır. Abdülhak Hâmid şöyle

Çanakkale Savaşı'nda bir kolunu kaybetmiş Ferit Celâl Paşa'nın oğlu Ahmet Celâl'in 1. İnönü Savaşı'nın hemen öncesinde, emir eri Mehmet Ali'nin orta Anadolu'da Porsuk nehri kıyısındaki köyünde yaşama kararı alması romanın harket noktasıdır. Gördüğü köy ve köylü gerçeği onu şaşırtacaktır.

Yalnızca bir "köy romanı" (Taşrayı konu edinen romanlara 1950'lere kadar Anadolu romanı denmektedir) değildir *Yaban*. Tarihsel bağlamda Kurtuluş Savaşı, sosyal bağlamda aydın - köylü çatışması, ideolojik bağlamda millet ve devlet farklılığına atıfları olan tezli bir romandır.

4.5.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İktidar mücadelesi üçlü bir dizgeye oturtulmuştur: Aydın - Köylü özelinde Devlet – Millet. Yakup Kadri, Osmanlı merkezî iktidarının yalnız vergi ve asker alımında önemsedığı; çetin tabiat şartları ve cehaletin toplum değil "yığın" haline getirdiği insan unsurunun portresini çizmiştir. Bu açıdan, dolaylı olarak Osmanlılık siyasetinin de eleştirisi yapılır. Falih Rıfkı'nın *Roman* yapıtında yeni rejim için niteliğinin ne olması gerekliliği ekseninde değerlendirilen kentli insan unsuru; *Yaban*'da Anadolu insanının mevcut niteliği temelinde yeni rejimin dikkatine sunulur.

4.5.1.1. Aydın- Köylü / Devlet-Millet Çatışması

Romandaki tek aydın Ahmet Celâl'dir. Ama o, aristokrat manada anladığımız bir aydın değildir. Ferit Celâl Paşa'nın oğlu olması nedeniyle burjuva; asker olması nedeni ile de militer bir aydındır.

Yakup Kadri, ne Halide Edip'in Aliye'si ne de Reşat Nuri'nin Şahin Bey'i gibi bir öğretmeni gönderiyor Anadolu'ya. Burjuva ve Asker statüsü aynı zamanda yeni Türkiye'yi kuran "kadro"nun da çekirdeğidir. Ahmet Celâl'in bu sınıfsal ve sosyal niteliklerine bir de fiziksel açıdan sakatlığı eklenince romandaki genelleştirici, karamsar ve sert köylü tahlilleri anlaşılabilir.

demisti: İnsan bazı kerre hâtırına gelen bir hayali tanıyamaz, o kadar güzeldir. Zihninden uçan bir fikre yetişemez, o kadar yüksektir. Kalbinde doğan bir hissi bulamaz o kadar derindir. Bu acz ile bir feryat koparır, yahut pek karanlık bir şey söyler, yahut hiçbir şey söyleyemez de, kalemini ayağının altına alıp ezer. Bunlar şiirdir." (bkz. Abdülhak Hâmid Tarhan'ın *Bütün Şiirleri*, (hızl. İnci Enginün), Dergâh Yayınları, 1.baskı, İstanbul 2013, s.103)

Yakup Kadri de şöyle der:

Anlıyorsunuz ki bu eser, benliğimin çok derinliklerinden, adeta kendi kendine sökülüp koparak gelmiş bir şeydir. Bir şeydir diyorum. Çünkü bu, ne bütün manâsıyla bir roman, ne bütün manâsıyla bir sanat ve edebiyat işidir. [...] *Yaban*, çölde bir feryattır. (bkz. *Yaban*, 19.baskı, s.253)

O, daha Anadolu'ya geçmeden pesimisttir.Varlık ve varlığın mahiyetine bakış açısı Anadolu ve insanının örf ve töresinden uzaktır:

“Biliyordum ki toprak katı ve tabiat zalimdir ve insan cinsi bozuk bir hayvandan başka bir şey değildir. Biliyordum ki, insan hayvanların en kötüsü, en bayağısı ve en az sevimli olanıdır. Evet, bilhassa en az sevimli olanıdır.” (s.36)

Fakat yine de kendisine bir misyon yüklenir: Köylüye millî bilinç aşılama. Bundan sonradır ki artık o bir katı mürebbi olacaktır:

“Onlara, İstanbul'un dört devletin askerî işgali altında olduğunu, İzmir'in ta Bursa'ya kadar Yunanlılar tarafından istilâ edildiğini, Adana'dan henüz Fransızların el çekmediğini; Urfa'da, Antep'te kanlı olaylar cereyan etmekte olduğunu haber veriyor ve her birinin yüzüne ayrı bir dikkatle bakıyordum. Hiçbirinde ne hayret ne dehşet ne de alalade bir alaka izine tesadüf etmedim.” (s.45)

Köylüye millî bilinç verme misyonu, kısa sürede köylü gerçeğinin farkına varma ile hayal kırıklığına evrilecektir. Çünkü köylüde millet değil yığın'ı görecek.

“Tam bu sırada bir de baktım ki, muhtar uyukluyor. Mehmet Ali elindeki çakı ile bir söğüt dalını yontuyor. Salih Ağa, ta uzakta, yamaçta, otlayan davarlarını gözetliyor. Yalnız, Bekir Çavuş biraz dikkat eder gibi göründü:

-Efendi, tekrar savaş olacak mı? [...]

[Mehmet Ali]: - Beyim, Allah vere de bizi tekrar askere almasalar, dedi.” (s.46)

Ahmet Celâl, sakatlığı nedeniyle mücadelenin dışında kalan aydın olmasının yanısıra köylü gerçeğinin de dışında kalan bir aydın olarak *yaban*'dır artık. Köylü ise millet ve devlet gerçeği ve onun şuurunun dışarda bırakılanıdır. Köylü, devletin *yaban*'ı; aydın ise halkının *yaban*'ıdır. Öyle ki: *Okumuş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark; bir Londralı İngilizle bir Pencaplı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür.*” (s.55-56)¹⁷⁰

Bir aydın olarak Ahmet Celâl, devamlı istihale/halden hale geçiş içindedir. Romanın başındaki mürebbi, gerçeklerin farkına vardıkça önce kendine, sosyal sınıfına/aydınlara acıyacaktı ve halk ile aydın arasındaki mesafeyi iyice idrâk edecekti:

“Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum: Türk entelektüeli, Türk aydını, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir.” (s.55)

¹⁷⁰ Falih Rıfkı Atay'a göre, Ahmet Celâl'in kendisi ile köylü arasında bağ kuramamasının nedeni bizzat Ahmet Celâl'in iki kusurundan kaynaklanır. *Evvelâ kendisini insan zannetmek. İkincisi de kendini bu millettten saymak.* Bkz. *Yaban*, 19.baskı, s.243.

“Burada, hiçbir şeyi düşünmeyecek, metafiziğe tamamiyle veda edecek ve bir köylü nasıl yaşarsa öyle yaşayacaktım. Tamamiyle onlara karışacaktım. Lakin işte görüyorum ki, bir çanak suda bir damla zeytinyağı gibiyim.” (s.89)

Bu gerilim aydını uçtan uca savuracaktır. Önce suçlama:

“Anadolu... Düşmana akıl öğreten müftülerin, düşmana yol gösteren köy ağalarının, her gelen gâsıpla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının, asker kaçağını koynunda saklayan zinacı kadınların, firengiden burnu çökmüş sahte sofuların, câmi avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır.” (s.136)

Sonra, itiraf izler bu suçlamayı. Bu bir şaşkınlığın, zihin karışıklığının, depresyonun ifadesidir:

“Bunun nedeni Türk aydını gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitlesi için ne yaptın? [...]

Anadolu insanının bir ruhu vardı nüfuz edemedin. Bir kafası vardı aydınlatamadın. Bir vücudu vardı besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı işletemedin. [...]

O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabanî ot gibi bitti. Şimdi, elinde orak, buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki ne biçeceksin?” (s.136)

Yakup Kadri, romanın bildirisini en yoğun bir şekilde aşağıda alıntılanan paragrafta yapar:

“Eğer, bize zafer nasip olsa bile kurtaracağımız şey, yalnız bu ıssız toprakla bu yalçın tepelerdir. Millet nerede? O, henüz yoktur ve onu, bu Bekir Çavuşlar, bu Salih Ağalar, bu Zeynep kadınlar, bu İsmailler, bu Süleymanlarla yeni baştan yapmak gerekecektir.” (s.182)

Reşat Nuri Güntekin’in *Yaban* için haile / trajedi yorumu yapması¹⁷¹ köylünün toplum/millet değil “yığın” halinde yaşaması ve roman kahramanı Ahmet Celâl’in kendi vatanında kendilerinin iyiliğini istediği halkı tarafından anlaşılmamasından dolayıdır. Halkın devletsiz, aydının milletsiz oluşudur burada anlatılan trajedi. Ve bu trajedi, millet olma şuuruna vâkıf vatan sathında nesiller yetiştirilene kadar sürecektir. Aksi takdirde aydın, halka **yaban**; halk devlet mefhumu ve millet olma şuuruna **yabancı** kalacak ve devlet insan unsurundan yoksun olacaktır.

¹⁷¹ *Yaban*, s.232.

4.6. Yakup Kadri Karaosmanoğlu - *Ankara*¹⁷² (1934)

Hemen tümü tezli olan romanları içerisinde *Ankara*, Yakup Kadri'nin tek ütöpik romanıdır. Eser, 3 bölümü içerir.

- a) Sakarya Savaşı öncesinden 1926'ya kadar olan dönemin Ankara'sı.
- b) 1926'dan 1937'ye Cumhuriyet Ankara'sı.
- c) 1937 - 1943 *Tek Parti* dönemi Ankara'sı.

Yakup Kadri, seçkinci ve seküler bir perspektiften Ankara'ya “iktidar programı” çizer. Atatürk'ün ölümüne kadar verdiği tüm eserlerin ve içerisinde bulunduğu *Kadro* oluşumunun temel ereğı de budur.¹⁷³

4.6.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliğı

Ulus Devlet İdeali ile bireysel menfaatler ikilemi içinde Aydınlar üzerinden kurgulanır iktidar mücadelesi. *Politikada 45 Yıl* adlı anısında sıkça bahsettiğı ve İnönü'nün *affairiste* diye nitelediğı Cumhuriyet ilk dönem aydınlarının iktidar katmanına yakınlıklarını nüfuz ticaretine dönüştürmeleri, iktidar katmanına yapılan en belirgin uyarıdır. *Kadro* yazarı, Cumhuriyet'in 10.yılına 1 kala iktidar kadrosunu uyarmakta ve yürülmesi gereken yol tarifi vermektedir.

4.6.1.1. Ulus Devlet İdeali ve İnkılap Kadrosu

Yakup Kadri, kuruluş aşamasına ve bürokrat kadrosunun kişisel yapısına yakından tanık olduğu Ankara'nın kokan tarafı ile başlar romana.

Üç bölümden müteşekkıl olan romanda, aslında Selma Hanım'ın tekâmülü tez-antitez ve sentez çizgisinde ele alınan alegorik bir yapı arz eder. Selma Hanım ve münâsebette bulunduğu tüm kişi ve cemiyetler aslında Ankara'nın da yansımasıdır.

¹⁷² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, 22.baskı, İstanbul 2005, 235s.

¹⁷³ *Yaban*, Faliş Rıfkı'nın *Roman* yapıtıyla aynı yıl yayımlanır; alt metninde İnkılap entelektüellerine göndermeler vardır. Karaosmanoğlu'nda Kemalizmin sözcüsü, kanaat önderi olma kaygısı vardır ama Faliş Rıfkı Atay gibi Atatürk'ün musahibi konumuna erişememiştir. 1934'de yayımladığı ütöpik *Ankara* romanı da bu hislerle kaleme alınmıştır. *Ankara* yazarı, romanı yayımladığı yıllarda Kemalizmin ekonomi-politiğini yapmak isteyen ve bizzat Ankara'nın telkinleri ile kapatılan *Kadro*'nun baş yazarıdır ve dış göreve atanarak merkezden uzaklaştırılmıştır. 1937'de, Batılılaşma olgusuna dair felsefi perspektifleri ve teklifleri olan *Bir Sürgün*'ü kaleme alan yazar, merkezde değil Prag'da elçilik görevindedir. 1950'de birinci cildini kaleme aldığı *Panorama* iledir ki inkılap kadrosunun (Atatürk'ten sonraki) uygulamalarını şiddetle eleştirir ve romanında Kemalist aydınlara hazin bir son hazırlar. Yakup Kadri'nin merkezce unutulmuş ve/veya merkezden uzak tutulmuş olmasının intikamıdır *Panorama*. 1955'de kaleme aldığı *Zoraki Diplomat* eserinin ismi, aslında bir gönülsüzlüğün ve küskünlüğün ifadesidir. 1968'de yayımlanan *Politikada 45 Yıl*, “İsmet İnönü ile 45 Yıl”dır aslında. Eserin satır aralarında İnönü'ye olan derin bağlılık ve bir o derecede kızgınlık vardır. *Politikada 45 Yıl*, Karaosmanoğlu'nun hakkı olduğuna inandığı iktidar çevresine yakın olamayışının hiddetli bir iç dökümüdür. Bütün arzusuna rağmen Atatürk'ün “mutad zevat” kadrosuna dahil olamayan Karaosmanoğlu, *İkinci Adam*'ın da yakınlığını elde edememiştir.

1.bölümde Ahmet Nazif Bey ile evlidir Selma Hanım. Kuruluş Ankara'sıdır söz konusu olan. Herkesin ortak bir ideale kilitlendiği Ankara'da, eşi de bir milletvekili olarak savaşımın içindedir. Eşi, taraftır bu savaşta. Bu tarafın şiarı: Tam bağımsız ve mutlak egemen Türkiye'dir.

Fakat ideal, eylem gerektirir Selma Hanım'ın fikrinde. Eşi, yalnız taraf kalmakta ve Meclis müdâvimi olmaktan öteye geçememektedir. Aksiyonu ile değil, teorisi ile savaşın içindedir.

Kütahya - Eskişehir Savaşı sonrası (10-24 Temmuz 1921), TBMM'nin Kayseri'ye taşınması dile getirildiği günlerde; Ahmet Nazif Bey, eşine "Ankara'yı terk etme teklifi"nde bulunacaktır. Bu teklif, Selma Hanım için mağlûbiyetten beterdir.

Ahmet Nazif'in antitezi olan şahıs, Büyük Taarruz'dan göğsünde İstiklal Madalyası ile dönen Miralay Hakkı Bey'dir. O, ideali uğruna yalnız taraf olmakla kalmamış, aynı zamanda bunun eylemini de göstermiş ve savaşmıştır.

Oysa gerek Yakup Kadri'nin ve gerek Selma Hanım'ın kafasında esas inkılap; sürekli ve şaşmaz bir eylemlilik hâli ile tanımlanır:

"Fakat her şey olup bitmişti. Selma Hanım, iki, yıldan beri, ... Şirketi Meclisi İdare Reisi Emekli Miralay Hakkı Bey'in haremidir ve sabahın beşine kadar süren bir suvarinin yorgunluğunu, işte şuracıta, onun yanı başında dinlendiriyordu." (s.97)

Emekli Miralay Hakkı Bey, artık bir komisyoncudur ve onun için de, *kıyâfet değişiminden sonra millî dava âdeta böyle bir mondenlik iddiası şekline* (s.106) girmiştir.

Bürokrasinin hemen yekûnuna yakın kısmı, fiilî ve resmî Milli hâkimiyet hâsıl olduktan sonra, ezelî ve ebedî arzu hâsıl olmuş zannına kapılmış ve şahsî menfaatlerinin peşine düşmüşlerdir:

"Düşününüz ki bu yarışa, Murat Bey'in ailesi bile karıştı. Büyük çapta arsa spekülasyonlarından ve onu takip eden birkaç taahhüd işinden sonra devrin en zengin adamlarından biri sırasına giren ve mebusluktan çekilmiş olduğu için kâh İstanbul'da kâh Avrupa'da dolaşmakta olan Murat Bey; şimdi Kavaklıdere'de, kuleli, varendalı ve konfor modernli bir büyük köşk içinde asrî hayatın bütün zevkini sürmeye başlamıştı." (s.106)

Halka gelince; Türk Halkı, bu monden bürokrasi için sadece bir dekordur. Aydın ile halk arasındaki derin uçurum bu romanda da mevcuttur. Örneğin; bir suvareyi dışarıdan izleyen iki kişi arasındaki şu muhavere, bu derin kırılmayı çok başarılı bir şekilde dile getirmektedir:

“İçeride ne yaparlar bilirim emme, söylemem.” diyor ve iki sıra bembeyaz dişlerini gösteren bir gülümsemeyle sırtıyordu. Redingotlu adam, dirseğiyle kasketlinin böğrüne vurdu.

Deyiver be... Ne biliyon daha deyiver...

Deyemem...

Bunlar böyle bağdaşırken, bir üçüncü söze karıştı. Bu, tıknaz, babacan bir tipti:

Ne var bunu bilmeyecek be? İşte ben deyivereyim. İçeride tango var, dedi.

Tango mu? Ne dedin tango mu? He he he...

Tango da kim oluyor ki? (s.111)

Romanın “sentez” kişiliği, gazeteci Neşet Sabit Bey’dir. Selma Hanım’ın Neşet Sabit Bey’le evlendikten sonraki hayatı da idealinde yaşattığı hayattır.

Jale Parla da bu gerçeğe şöyle değinir:

“Ankara, dönüşüme uğramış bir şehirdir artık. Muntazam, geometrik mahalleler şeklinde inşâ edilmiştir; her ev güneş alır. Ankara’nın dışında ise çobanıyla, esnafıyla pastoral bir cennetin sonsuz mutluluğu vardır. Tüm işçiler, devlet memuru olduğu için proletarya diye bir sorun da yoktur. Köylülere gelince; onlar, kooperatif şeklinde örgütlenmişlerdir. Çağdaş sanat, senfonik müzik, armonize yerli danslar, operalar, lirik dramatik oyunlarla temsil edilir. Sinemalarda, millî davalara hizmet eden destansı ya da bol taşlamalı filmler gösterilir.¹⁷⁴

Yakup Kadri’nin sözcüsü olan Neşet Sabit Bey, Garplılaştırmanın yozlaşmaya gittiğini ve aslen yozlaşma demek olmadığını şöyle anlatacaktır:

“Milliyetçi Türk Garpcısı için Garpcılığın en karakteristik vasfı; Garplılığa Türk üslûbunu, Türk damgasını vurmaktır. Şapka bize hâkim değil, biz şapkaya hâkim olmalıydık. Garplılaştırma muayyen bir hayat prensibidir. Bu prensip, ancak, millî isteğin, millî kültürün ve nihâyet millî ahlâkın hizmetçisi, emirberi olmak şartıyla ki, yaratıcı ve kurucu rolünü ifâ edebilirdi. [...] Biz, Garp nâmına, Garp’ta hüküm süren çürümüş bir sınıfın istihlâk ve istishsâl şartlarını kendimize tatbik etmekteyiz.” (s.136)

Selma Hanım’ı, Neşet Sabit ile evliliği sonrası bir kız müessesesinin müdiresi olarak görürüz. Neşet Sabit ise İçtimâî Mükellefiyet Teşkilâtı’nın üyesidir.

Roman sonundaki ütopya şöyle tasvir edilir:

“Hele Anadolu’nun bir yerinde bir bataklık kurutuluşunu, yeni bir demiryolu hattı üstünde ilk trenin işleyişini veya Seyhan sahasındaki pamukların Kayseri bez

¹⁷⁴ Jale Parla, *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*, İletişim Yay. 2.bsk, İstanbul 2012, s.97-98.

fabrikalarına gelip oradan beyaz patiska veya renkli basma hâlinde çıkışını gösteren milli aktüalite filmleri, sinema sallerini alkış ve sevinç çılgınlıklarıyla çın çın çınlatıyordu.” (s.181)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Asaf Belge, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin tarafından ayda bir çıkarılan *Kadro* dergisi (1932-1935), Devletçilik prensibini esas alan yapıdadır. *Ankara*, 1934’de, Karaosmanoğlu bu dergide yazarken yayımlanmıştır. Kalkınmanın uzmanlaşmış bir *kadro* tarafından bir plan şeklinde yapılacağını dikte eden bu dergi kadrosunun bir simetrisi bu romanda da görülmektedir:

“İrâdeli bir Fen eli, önce, yurdun iktisâdî haritasını çizmişti. Bu haritaya göre, Anadolu muhtelif istihsâl mıntıkalarına ayrılmış ve her mıntika ahalisinin fonksiyonları muayyen planlara göre tesbit edilmişti. Meselâ, Orta Anadolu, bir ziraat sahası olmak hülyâsını tamamiyle bırakmış, geniş bir hayvancılık ve zanaat merkezi olmuştu. Bozkırın orta yaylaları, cinsi ıslah edilmiş ve üretilmiş eski Ankara keçileriyle, iklimle uydurulmuş Merinos koyunlarıyla o kadar dolmuştu ki, uzaktan bakan göz, buraları yaz kış karlarla örtülü tepeler zannederdi.” (s.225)

Rus yazar Grigory S. Petrov tarafından 1923’te kaleme alınan *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*, 1928 yılında Ali Haydar Taner tarafından Türkçeye çevrilmiş; Atatürk’ün de Harp Okullarında okunmasını tavsiye ettiği “söylenen” bir eserdir. Eser; 1800’lerin son döneminde Finlandiya halkının içinde bulunduğu durumu, cehaletten kurtulmak için ülkedeki bir avuç Fin aydının verdiği mücadeleyi anlatmaktaydı.

Yakup Kadri’nin de, bu romanın benzerini Türkçede yazma ihtiyacı duymuş olabileceği değerlendirilmektedir. Yakup Kadri de bir “kanaat önderi olma”, merkezi iktidarın yürütme katmanına yerleşme arzusu baskındır. Fakat sonuç, *Kadro*’nun kapatılması, Yakup Kadri’nin dış göreve getirilmesi olmuştur.

Aydın misyonu ve geri kalmışlık, romanın hareket noktası olunca ortaya çok didaktik ve kahramanları pek “cansız” bir eser ortaya çıkıyor. Fethi Naci de, *Ankara*’yı Yakup Kadri’nin en “başarısız” romanı olarak değerlendirir. 1934’de yürürlüğe giren *Polis Vazife ve Salâhiyetleri Kanunu*’nun ... *devletin emniyet ve selâmetini ve içtimâî nizamı tehdit ve ihlâl kabiliyetini hâiz vaziyetlerde, bu hal ve vaziyetleri ihdas edeceklerine veya devamına müessir olacaklarına şüphe edilenleri; sebep ortadan kalkıncaya kadar polis, nezaret altına alabilir ve umûmî ve husûsî nakil vasıtalarına vaziyet edebilir* maddesi gereği serbest bir fikir eserinin yazmak mümkün olmadığını söyler.

“Ankara, başarısız bir roman. Tek ilginç yanı, kendilerine Atatürkçü diyen insanların Türkiye’nin kalkınması konusunda düşündükleri. ‘Eh, 1934 yılında, Türkiye’de kala kala bir hayal etme özgürlüğü kalmış, bunun için olsa gerek, Yakup Kadri de bol bol hayal kuruyor’ deyip geçmek güç. O hayaller, belli bir tutumu iyice açığa çıkarıyor. Halka ve demokrasiye inançsızlık. Türkiye’nin kalkınmasını sadece dar bir “**kadro**”nun başarabileceği teknik ve ekonomik bir süreç sanmak.¹⁷⁵

Romanın iktidar olgusuna dair bildirisini şu cümlelerde özetlemek mümkündür: Gerek kişisel ve gerek toplumsal iktidar için yönetici kadro’nun tespit ve koordine ettiği ulusal gaye ve eylem şarttır. İktidar/Cumhuriyet rejimi, ferdî ihtirasları değil içtimâî terakkiyi gaye edinen ve eylemlerini bu manivelayı esas alarak yapan nitelikli ve içtimâî mükellefiyet sahibi kadro’lar elinde tekâmül edecek ve istikrar bulacaktır.

4.7. Memduh Şevket Esendal - *Ayaşlı ile Kiracıları*¹⁷⁶ (1934)¹⁷⁷

Ayaşlı ve Kiracıları’nın özgün yönü; mübadilden muhacire, kumarbazdan fabrikatöre, hizmetçiden yüksek bürokrata toplumun tüm katmanından insanları, yeni kurulan devletin başkentinde, yeni bir apartmanın kiralınmış bir katının 9 odasında toplayarak “memlekette insan manzaraları” sunmuş olmasıdır.

Cumhuriyet’e geçişinin sarsıntısını, büyük bir toplumsal değişimin bireyler ve kurumlar üstündeki etkisi, yarattığı değerler karmaşası, ironik bir realite içinde anlatılmaktadır.

4.7.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Yeni rejimin insan unsuru, Cumhuriyet’in iktidar kurgusu karşısında edilgen bir pozisyonda tahlil edilir. Toplumsal değişimin fertlerin hayat algısında yarattığı değişim, bir dezanformasyon olarak yansır Esendal’ın romanına.

Romanın aynı mekânda yaşayan insan unsuru, her ne kadar farklı sosyal katmanlardan gelse de aralarında çatışma yoktur. Oluş halindeki bir toplumun nekâhet evresi (hastalıkla sıhhat evresi arası geçiş dönemi) anlatıcının ironik üslubu ile anlatılır.

¹⁷⁵ Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, s.208

¹⁷⁶ Memduh Şevket Esendal, *Ayaşlı ile Kiracıları*, Bilgi Yayınevi, 8.baskı, (t.y.), 254s.

¹⁷⁷ Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman adlı eserinde (Birinci cilt, s.132), Ayaşlı ile Kiracıları’ndan söz ederken ‘Üç forma kadar tutan bir bölümü o günlerin şartlarına uymak endişesiyle kırpılmış’ diyor. O bölümleri merak etmemek mümkün değil. Belki de romanın asıl bildirisi o bölümlerdeydi. Çünkü bu haliyle roman, toplumsal kurtuluşu nerdeyse mutlu evliliklere bağlıyor. (bkz. Fethi Naci, 100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme, s.210.)*

4.7.1.1. Yeni Rejimin Kadın Unsuru

Memduh Şevket Esendal, İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet dönemine bürokrasinin içinde bulunmuş, elçilikler ve parti genel sekreterliği (CHP) yapmış biri olarak hikâye ve romancılığımızda “insan unsurunu” sıradan insanların yaşamından kesitler eşliğinde, açık ve duru anlatımla vermeyi sanatının belirleyici niteliği yapmış yazardır.¹⁷⁸

Aktif politikanın bu kadar içinde olmuş birinin yeni rejim için de söyleyeceği birkaç cümlesi olabileceği ihtimali su götürmez. Fakat, Tahir Alangu'dan öğrenilmektedir ki M.Ş.E imzası ile yazılan romanın *üç forma kadar tutan bir bölümü o günlerin şartlarına uymak endişesiyle kırpılmış*.¹⁷⁹

Yine de, bu romanda toplumsal hayatın “başkalaşımının” ve bu süreçte insan hayatına yansıyan kakafoninin/uyumsuzluğun izlerini sürmek mümkündür.

Ayaşlı'nın ikinci karısının kızı Faika bir şoför ile evli. (s.15) Mesleklaşma ve toplumsal sınıflar belirgin olmadığından bu evlilik hiç yadırganmıyor.

Ataerki aile formu, yerini cinsiyet ayrımının olmadığı bir yaşam formuna bırakmaya başlamış:

“Faika'nın bir de ablası var ki, hatırlıca ve paralıca birinin metresi imiş. Bu hanım, Faika'ya benzemiyor, çok güzel bir kadın. Çok temiz de giyiniyor. Faika'nın üstü başının düzgün olması da kocasının parası ile değil; anasından, ablasından, üvey babasından aldığı paralarla giyinip kuşanıyor, kocasına da para veriyor.” (s.18)

Faika'nın kaynanası, Osmanlı dönemi kadını. Yeni kadın tiplerinden romanın anlatıcısına şu şekilde dertleniyor:

“Allahın bildiğini kuldan ne saklayayım. Bana sorarsanız ben artık kadın kalmadım, diyorum. Şimdiki kadınların hepsi birer erkek Fatma! Sokak bunlar için, kalem bunlar için, tiyatro sinema bunların. Gitmeleri için neresi var? Ama kabahat kimde? Gene erkeklerde. Bizim zamanımızda bir kadın çarşafı sokağa çıksa, polisler, çarşafını yırtarlardı. Bir kadın bir erkek, bir arabaya binemezlerdi. Şimdi istersen omzuna al da gezdir. Polis bile başını çevirmiyor. Böyle de polis olur mu? Bunları hep o Hürriyet yaptı. Bilmem siz hürriyetçi misiniz?” (s.17)

¹⁷⁸ Doğumunun yüzüncü yılında her şeyden önce edebiyatımızda önemli yeri olan bir hikâyeci ve romancıyı değil; aynı zamanda kişilik sahibi bir politikacıyı da anıyoruz. Politikada stajını İttihat ve Terakki'de Kara Kemal, Muhittin Birgen, Sadık Vıcdani gibi şahsiyetlerin yanında yapmış Esendal; İstiklal Savaşı'nda Anadolu'ya geçmiş, yeni Cumhuriyet'in Bakü'da, Tahrân'da, Kabil'de elçiliğini yapmış, sonra CHP saflarında milletvekili, Elazığ milletvekili ve parti genel sekreteri olmuştu. (bkz. Haldun Taner, “M.Ş.E 100 Yaşında”, Milliyet, 17 Nisan 1983.)

¹⁷⁹ Fethi Naci, 100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, s.210.

Kaynana, devrin Cumhuriyet devri olduğunu bilmemekte, hâlâ 1908 İnkılabının tesirindedir. İnsan unsurunca benimsenmesine zaman kalmadan yapılan ardı ardına medeniyet değişimleri, bir şaşkınlığı da beraberinde getirmekte.

Ayaşlı İbrahim Efendi'nin kiraya verdiği “bölükler”¹⁸⁰ hizmetini Halide yapmakta. Halide, *Ferhunde Kalfa* 'sı (Halit Ziya Uşaklıgil hikâyesi) gibidir romanın. Bir evin efendisine bağlı olarak evin kızına dadılık değil 9 bölüklü apartman katının herbir odasına hizmet vermekte. Halayıklık/ dadılık müessesesinin dejenere olmuş halini temsil etmekte. Tek kurtuluşu evlilikte bulmakta ama eski halayık/dadılık müessesesinde olduğu halayık/dadı efendilerinin ailesinin bir unsurudur; şimdi ise yalnız bir hizmetçi olarak görüldüğünden, evliliği için aracısı da yoktur. Vaadlere aldanmakta, gayr-i meşru ilişki yaşamakta ve çocuk aldırılmaktadır. Metres yaşamayı da gururuna yediremez. Ona göre, yeni medenî kanun ilişkiye girdiği erkeklerle evlenme ihtimalini de yok etmiş:

“- Karnındaki çocuğun babası nikâhlın mıydı?

-Olmasın. Başıma bir kaza geldi. Metres oturmam ya.

-Ne farkı var? [...]

-Ne farkı var olur mu? Ben, aklıktan geberirim de gene elin kötü karıları gibi metres oturmam. Elin itlerinin eğlencesi miyim?

Biraz durduktan sonra,

-Kocaya varmadımsa, kabahat benim mi? Sen, bunları çıkarana söyle.

-Neleri çıkaranlar kız!

-İşte boşanma kalktı ya!

-E boşanma kalktıysa kötü mü oldu?

-Kötü oldu ya, herifler şimdi almıyorlar işte!” (s.38)

Ayaşlı'nın büyük üvey kızı Cemile de, bir bankacı ile dost hayatı yaşamakta. Bankada da kavas olarak çalışmaktadır. (s.39)

Yeni yazıyı okuyan ama yazamayan ama “daktiloda yazabileceğini” söyleyen kadınlar hep daktilo işi istemektedirler (s.99). Üretime yönelik istihdam yoktur. Bankada memur olan roman kahramanından iş isteyen bir bayanın şartı da vardır: *Ben, daktilo olmak istiyorum ama imtihansız gireyim diyorum. Eğer siz isterseniz beni korsunuz.*

¹⁸⁰ Bölük: Han, tekke, zaviye vb. konaklama yerlerinde 3 tarafı kapalı, önü açık, kapısı olmayan odalardır. Esendal'ın, Ayaşlı İbrahim Efendi'ye, “oda” yerine “bölük” dedirtmesi; zihniyetin eskide kalmışlığının ve apartman/şehir yaşıntısına adapte olamayışının dilsel göstergesidir. *Dede Korkut*'ta da yerleşik yaşama alışkın olmayan Deli Dumrul'un kuru çay üzerine köprü yaptırıp geçenden 10 akçe geçmeyenden döve döve 40 akçe almasında da aynı uyumsuzluğun izi vardır.

(s.100). Eski yaşamın, liyakata bakmaksızın “kapılanma” anlayışı, zihinlerde hâlâ devam etmektedir.

4.7.1.2. Yeni Rejimin Erkek Unsuru

Ayaşlı İbrahim Efendi, eski bir köy beyinin oğlu. Asker kaçağı olarak eşkiyalık da yapmış (s.29). Yeni düzende, yine üretmeden “baş alma”nın yolunu bulmuş. Marabalardan üretimin $\frac{3}{4}$ ’ünü almak yerine bir apartıman’ın kiraladığı 9 odalı bölüğünü kiraya vermiş. (s.9) Rantiyeden rant sağlamakta. Karısı Makbule Hanım ise genelev işletmekte (s.127). Aynı zamanda, bir antikacı dükkânına da ortak (s.28). Yani üretim yok. Derebeylikten, rantiyenin rantiyeciliğine geçmiş. Apartımandaki odasının üslubu ise bir han odasının üslubu olmakla grotesk bir yapı arzietmekte ve Ayaşlı, yerleşik yaşama geçmekte zorlanan *Deli Dumrul* gibidir:

“Yerde Kırşehir örneği üç halı seccade. Bir köşede üstü renkli teneke kaplı bir sandık, bir eski bavul, kapağını Ayaşlı’nın kendi kösele parçalarıyla mıhladığı bir gaz sandığı. Bunu Ayaşlı çamaşır dolabı gibi kullanır. [...] Yatağın başucunda duvara asılı bir saz. Keyfi yerinde oldu mu Ayaşlı saz çalar. Evde kalorifer, elektrik, mutfakta havagazı varken, Ayaşlı kahvesini mangalda pişirir.” (s.28)

Hasan Bey, mübadele mağdurudur. Aslen Selanikli. Önce Samsun’dan yer veriyorlar, sonra *yanlış oldu* deyip *Ayvalık’a kaldırıyorlar*. Hasan Bey, “*yerleşmeye*” uğraşıyor. (s.25)

Hemşinîzade İskender Bey, bir fabrikatör. *Bizde fabrikatör çok olmadığı için gözümün önüne bir örnek, bir tip getiremedim* (s.55) diyor Memduh Şevket Esendal. Babası, büyük harpten evvel Rusya’da fırın işletmiş. İskender Bey de orada gimnazı/koleji bitirmiş. Bir eski un değirmenini onartıp “tuğla fabrikası” haline sokuyor. Alman bir mütehassısı fabrikanın başına getiriyor ama adam aslen likör tüccarı. Almanya’dan getirttiği tuğlaları devlete (Demiryolu İdaresine) satıyor (s.56). İskender Bey, henüz belirmeye başlayan komprador burjuvazinin temsilcisidir. Romanın sonunda, *bu işte başka büyük adamlar da var, ben korkmam* diyerek Rusya’ya ikinci büyük parti *afyon hulasası* yaparken yakalanır. (s.250-251)

Şefik Bey, eski zamanın tefecisi. Mason (s.88). Sermaye, devlet tarafından sıkı tarassut altında tutulduğundan Ayaşlı’nın 9 bölüğünden birini paravan şirket gibi kullanmakta (s.60). Şimdi parasını kumarbazlara borç vererek değerlendirmekte ama geri alamamakta. (s.89)

Hâki Bey, Osmanlı döneminden kalma bir bürokrat. Hanımı Turan, kumarbaz. Hâki Bey, Osmanlı bürokrasinin artığıdır. Tamamen karısına bağlı, 25 yaşındaki karısının erkeklerle yakınlığından rahatsız olmayan kayıp zamanın silik insanıdır. Bürokrasinin eleştirisi onun vasıtası ile yapılır. Avrupa'ya bir komisyonla giden Hâki Bey'in başına şunlar gelecektir:

“Komisyon iki ay Avrupa'da kaldı, sonra döndü. Yalnız Hâki Bey'i bilmem ne iş için Almanya'da bıraktılar, sonra da orada unutuldu. [...] Kalemimde hiçbir ilişkisi olmadığı için kimse onu sormadı, orada kaldı. Aradan bir iki yıl geçtikten sonra dairede onu tanıyan da kalmadı.” (s.69)

Nice zaman sonra Türkiye'ye çağrılan Hâki Bey, orada hazırladığı raporları (2.5 yıl sonra) çalıştığı birime sunuyor: *Tamirat Borçlarına Son Veren Şekil, Bolivya Hükümetinin Son Tezi*. (s.72)

Hüseyin Bey'in aslı, Dersim'in Kürtleşmiş Türklerinden. Kendisi Alevi. (s.75) Muharebede, iç tarafa göç ettiriliyor (muhtemelen tehcir sırasında). Savaş sonrası millî emlâkten yer veriyorlar kendisine. Ama belde bürokrasisinin ileri gelenleri bir araya gelip Hüseyin Bey'e verilen toprağı başka muhacirlere verdiriyorlar:

“Şikâyet, dava, vilayete arzuhal, cevap, devlet şurası, temyiz mahkemesi, tekrar muhakeme, ev basmak, silah aramak, hapis, bir adam öldürülmüş, Hüseyin Bey öldürtmüş olacak, yeniden hapis, sonra halkı isyana teşvik ettiği için iki seneye mahkûm, bir buçuk sene hapis. Hapisten çıktıktan sonra yeniden hapis.” (s.76)

Sonra “yeniden borçlanma” ile Hüseyin Bey'e yer veriyorlar aynı köydeki yeri. İhbar ediliyor. Tarlasında bir tüfek bulunuyor (büyük bir olasılık kumpas) ve *filan yerde çıkan isyan ve eşkiyalıkta* (büyük olasılıkla Şeyh Sait İsyanı) *Hüseyin Ağa da beraberdir* suçlamasıyla yeniden hapse atılıyor (s.77). Dava, 10 senedir sürmektedir. Doğu Sorunu ve topraklandırma politikasının yanlışlığına ince bir eleştiri olarak vardır romanda Hüseyin Bey.

Memduh Şevket Esendal, edebiyat yapmaktan uzak üslubu ve içerikteki iddiasızlığı ile bilinir. Bu romanda da bir tez ileri sürmez Esendal. Yeni Türkiye'nin farklı sosyal tabakalardan gelen insan unsurunun minimal bir lokasyonda tespitini yapar.

Bir kesitini sunduğu Türk toplumu, başkalaşım halindedir. Bu başkalaşım, tezatları ve dolayısı ile ironiyi beraberinde getirmektedir:

Eskinin derebeyi oğlu ve eşkiyası, şimdi rantiyeci ve genelev patronu kocasıdır. (Ayaşlı İbrahim) Eskinin tefecisi, şimdi kumarbazlara finans sağlamaktadır. (Şefik Bey)

Mübadiller yurtları içerisinde muhacir (Hasan Bey); muhacirler ise davalıdır (Hüseyin Efendi). Değirmeni tadilatla tuğla fabrikasına çeviren ve aslen yurt dışından getirttiği tuğlaları devlete satan ve sonra afyon kaçakçılığından yakalanan iş adamı (İskender Bey) ve okuma yazma bilmediği halde daktilo olmak isteyen kadınları ile (Süsen Hanım) Türkiye, Topkapı Sarayı'nın bahçesine oturtulmuş grotesk bir Medusa Heykeli gibidir.

4.8. Halide Edip Adivar - *Sinekli Bakkal*¹⁸¹ (1936)

Sinekli Bakkal, ilk defa, İngilizce *The Clown and His Daughter* adı ile Londra'da yayımlanır (1935). Türkçe'de, önce *Haber* gazetesinde tefrika edilen roman (1935); daha sonra kitap olarak basılır (1936). Eser; 1942 yılında CHP roman ödülünü kazanmakla ününü pekiştirmiştir.

İki kısım, toplam 49 bölümden oluşan romanda; Halide Edip, Sultan Abdülhamit Dönemi'ni arka fon olarak kullanır. Hiçbir kahramanının, ele aldığı hiçbir sosyal ve siyasal meselenin de derinlemesine tahlilini yapmadan, süratle sonuca gitmek isteyen yazar, çok sathi ve yer yer sloganla süslediği tesbit ve değerlendirmelerinde hep Garp ve Şark Sentezi'nin peşinde koşturur.

Bu öyle bir sentezdir ki; musiki ile başlar, Peregrini'nin Osmanlaşması ile tekâmül eder, evli çiftin gardrop ve mobilyalarda ulaştığı sentezle son bulur. Romanın sonunda Rabia, evinde piyanosu olan ve jinekoloğa görünecek kadar muasır Şarklı; Peregrini de (Osman) mûsikî tercihi dışında Şarklılaşmış bir Garplı'dır.

Şinâsi'nin: *Öyle bir dârü'l mülk ki; Asya'nın akl-ı pîrânesi, Avrupa'nın bikr-i fikri ile izdivaç etmek için bir haclegâh ...*¹⁸² özlemini, Halide Edip, Rabia-Osman ikilisinin evliliğinde – sınırlı da olsa - yakalamıştır.

Bu sebepledir ki, romanın alt metninde laisizmin eleştirisi yahut terkipçi bir laisizm teklifi olduğundan; bu roman, incelemenin laik ulus devlet - geleneksel toplum formları arasındaki iktidar mücadelesi bölümünde değerlendirilmiştir.

¹⁸¹ Halide Edip Adivar, *Sinekli Bakkal*, Özgür Yayınları, Yeniden düzenlenmiş 1.baskı, İstanbul 1999, 454s.

¹⁸² Şinâsi, "İstanbul Sokaklarının Tenvîr ve Tathîri", *Şinâsi,- Bütün Eserleri*, (hzl. İsmail Parlatır- Nurullah Çetin), Ekin Yayınları, 1.baskı, Ankara 2005, s.161.

4.8.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Jön Türkler, Rabia, Peregrini; Halide Edip'in kurgusunda yalnız figürasyon olmakla kalmazlar. Aynı zamanda bu üç tiplleme; Nihilizm, Şark ve Garp zihniyetinin temsilcileridirler.

Her bir kahraman, Halide Edip'in bu kavramlar için düşüncesinin ifadesi için vardır. Bu sebeple ideal tipllemelerdir ve toplumsal karşılıkları yoktur. Toplumsal karşılıklarının olmamasının nedeni, yeni kurulan ve inkılaplarının kökeni "laisizm" temeline oturtulmuş yeni ve müstakbel Türkiye için iktidar katmanına teklif edilen tipler oluşudur.

4.8.1.1. Jön Türkler / Nihilizm

Sinekli Bakkal'ın Jöntürkleri, Namık Kemâl, Ali Suavî, Ziya Paşa gibi halktan gelen, otodidakt, aksiyonun içinde tipler değildir. Hepsi seçkin zümre çocukları, bir yabancı dil bilen ve Jön Türklük namına yalnız yabancı mecmua takip eden burjuvalardır. *Bihruz Bey* değilse de *Râkım Efendi* de değildir. Onlar, eyleme teoride ve fakat çok satıhta bir retorikle katılmaktadırlar:

"Halkın tembelliği, uyuşturucu kanaati, yüksek sınıfların boş ve düşük sefahate dalmaları; hep bu bizim inleyen ağlayan musikimizin tesirinden. Kadınlarımızın kafasızlığı, zilleti..." (s.54)

Hilmi ve arkadaşlarının Peregrini ile yakınlıkları; onun papaz mesleğini terk edip ateizmi seçen, dinin terakkiye muhalif bir olgu olduğuna inanan biri olmasından dolayıdır. Romanın Jön Türkleri, bu açıdan Beşir Fuat'tırlar:

"Şark ilimlerindeki vukufundan ziyade, Garp'te fikir cereyanlarını dikkatle takip edişi, genç talebe[lerinin] zihin[lerinde] kuvvetli tesirler yapmıştı. Fakat, en ziyade onu; dinsizliği için, yani kilisesini, tarikatini terk ettiği için severler. Türk diyarında her değişikliğe, her ileri atılışa dindarları mâni gördükleri için kendilerini dinden âzâde farz ediyorlardı. Bundan dolayı, sâbık rahip Peregrini ile aralarında bir fikir dostluğu, kanaat birliği olduğuna inanmışlardı." (s.76)

Gençler, din mefhumunun köreltici "uyuşturucu" etkisi olduğunu düşünmektedirler.

"Bence İmam [Rabianın dedesi Hacı İlhami] bizim memleketimiz için Dede'den daha zararlı değildir. Dervişin felsefesindeki uyuşturucu, uyutucu zehir; İmam'ın cennet, cehennem masallarından daha çok tehlikeli. İmam, sadece bâtil itikadların doğurduğu bir sürü masalı tekrar ediyor; Dede, iyilik kötülük arasındaki farkları kaldırıyor. İyiyi,

fenayı, tablolarında boya diye kullanan sanatkâr bir Allah mefhumu çıkarıyor. Bunun mantikî neticesi ne olur bilir misiniz? Bu itikat, insanları, zulme ve zalimlere karşı müsamahakâr, lâkayt yapar. Meselâ, bizim Kızıl Sultan'ın hareketlerinin hepsini Allah isteyerek yaptırıyor diye âhâliye bir itikat gelse... Bu istibdat rejimini devirmek için arkamızda kaç adam buluruz? Bence en evvel bu memleketten tekkeleri kaldırmalı.” (s.83)

4.8.1.2. Rabia (Şark) ve Peregrini (Garp)'ın İzdivacı = Türkleşmek - İslamlaşmak - Muasırlaşmak

Rabia, Kur'an hâfızı olmakla, İslam'ı Türklüğün bir parçası saymaktadır. Bu İslam anlayışı, Vehbi Dede'nin sûfî yorumunda Allah'ın cemal sıfatının belirginleştiği, cennet-cehennem mefhumlarının merhamet-müsamaha ile yumuşatıldığı bir İslam formudur:

“Bu mihnet ve zulüm dünyasında ferdin ruhu bazan sulha, güzelliğe, teselliye muhtaçtır. Bunu da ancak sırlı kuvvetler verebilir.” (s.84)

Vehbi Dede'nin bu rindane İslam anlayışdır ki, papaz iken ateist olmuş Peregrini'yi üç cephesinden de yakalar: Düşünce, ruh ve kalp. (s.238-239)

Peregrini'nin Osman adını alışı ve müslüman oluşu, yani Asya'nın akl-ı pîranesi'ne tâbi oluşu karşılığında Rabia, yalnız Batılı mobilya ve piyano'yu -Garbın bîkr-i fikri'ni- kabul edecektir. Batı'dan kabul edilen tek şey konformizm bağlamında maddedir. Bedenine yeni ruh veren Peregrini/Osman; değiştirmedığı ruhuna Batı için pasaport vizesi veren Rabia'dır. Böylece -kurguda da olsa- Halide Edip Adıvar, Türkleşmek - İslamlaşmak ve Muasırlaşmak arasında bir uzlaşıya varmıştır.

Sinekli Bakkal romanı, Türk aydını ve/veya gençliğinin kendi yaşam nizamını arama adına, Halide Edipçe *Asyanın akl-ı pîrânesi ile Avrupa'nın bîkr-i fikrini* birleştirme fikrinin; Şinasi, Namık Kemâl, Ahmet Mithat Efendilerle başlayıp Cumhuriyet'e sarkan numune romanlarından biridir.

1936, Atatürk devrimlerinin neredeyse tamamlandığı, devletin laik, pozitif bilimler temelinde yapılandığı bir evredir. Halide Edip'in, Kemalizm'in laisizmine tatlı sert bir gönderme yaptığı açıktır. Tevfik Fikret'te *Halûk*; Batı'dan *aktar-ı fikretin meskenet-fiken, bir parça benliği, ruhu, idrâki besleyen ne varsa yüklenip getiren* ideal tip olarak vardı. Mehmet Âkif, *Âsım* ile *Garbin ilmini, san'atini alıp mesailerine son süratini veren* bir nesil teklif etmişti. İkisi de hayal kırıklığına uğramışlardı. Halide Edip, Rabia ile; yer sofrasına oturan, evinde piyano olan, bir batılı ile de evlenebilen (Müslüman

olması şartı ile), kendini erkek jinekologlara gösteren ama beş vakit namazından da taviz vermeyen bir fert teklifi ileri sürer.

Romanının proloğunda, Molla Câmî'den aldığı: *Kâinatta ne varsa hepsi vehim hepsi hayal. Yani, aynalara vuran akisler yahut gölgeler* (s.9) ifadesi, bir hayal kırıklığının dışavurumunu yansıtmaktadır. Oysa daha on yıl önce atak bir Halide Edip vardı. O Halide Edip ki; cephede görevli, *Tedkik-i Mezalim Heyeti*'nde bulunan, Yakup Kadri ve Falih Rıfkı ile *İzmir'den Bursa*'ya nabız tutan bir kavga, aksiyon insanı.

“Sen, müstakbel bir devletin bânîsi gibi konuşuyorsun Şevki Bey. Dede'nin devletle hiç münasebeti yok. Onun sahası ferdin ruhu... Kendisine mahsus açlığı, susuzluğu, tecessüsleri, muammaları olan ruh! Eğer insanlar, sade zâhirî bir devletin küçük parçasından ibaret olsalar; dünya bir nev'i karınca, arı cemiyetine döner. Dede'nin sizin temsil ettiğiniz müstakbel Türk rejimi ile hiç alakası yok!” (s.83)

Bu sebeplerle *Sinekli Bakkal*, görünürdeki iktidar olgusundan hariç tamamen şahsî bir alt metine sahiptir. Bu alt metinde Ankara'nın Çankaya'sının yarattığı *Yenişehir*'e karşı, onun laisizmine sınır çekmek isteyen alternatif mistik bir *Sinekli Bakkal Cumhuriyeti* vardır.

4.9. Yakup Kadri Karaosmanoğlu - *Bir Sürgün*¹⁸³ (1937)

Yakup Kadri, *Bir Sürgün*'de Doktor Hikmet kişiliğinde kimliğinden yoksun bir kimsenin aidiyetini/varoluşunu Batı Medeniyeti'nde (o zamanlar Osmanlı aydın ve yarı aydınının gözde memleketi Fransa'da) arayışını anlatır.

Zaman olarak 1904-1907 yıllarında geçen roman; Yakup Kadri'nin diğer politik romanları gibi siyâsî vasıflı değilse de Batı Medeniyeti'ne karşı dile getirilen ağır kritiklerle bir manifesto niteliğindedir. Bu yüzden tezli bir romandır.

4.9.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda, Tanzimat'tan beri tüm iktidar yapılanmalarının temel sorunsalı olan Batı (Baticılık) - Doğu (Türklük - İslamlık - Osmanlılık) konu edilmektedir. 1930'lar Türkiye'sinde yeni kurulan Cumhuriyet'in en büyük davası Muasırlaşmak'tır. Aydınlarımız arasındaki tartışmalar da Batılılaşmanın niteliği üzerinde olmuştur. Yakup Kadri, kavram olarak “Batı”yı ve ona şekil veren tarihî alt yapının dehlizlerini ve Türkiye'ye uymazlığını sürgüne giden bir Jöntürk'ün müşahadeleri ile verir. Romandaki tüm figürasyon (roman baş kahramanı Dr. Hikmet de dâhil olmak üzere) Yakup Kadri'nin

¹⁸³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Bir Sürgün*, İnkılap Yay. 7.baskı, İstanbul 2003, 352 s.

tezlerini ortaya koymak için vardılar. Roman, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin muasırlaşmasının kriterlerinin ne olması gerektiği hususunda bir deklarasyon niteliğindedir.

4.9.1.1. Batı – Doğu

Romanda mevzubahis olan mücadele, iki, müşahhas unsurun birbiri ile yaptığı somut mücadele değil; iki medeniyet arasında kendini arayan Dr. Hikmet şahsındaki mefkûre/bilinç mücadelesidir. Bu mücadele, Üç Tarz-ı Siyaset'in Batılılaşma umdesine getirilen eleştiri ekseninde yoğunlaşır.

Dr. Hikmet, Doğu/Batı ikilemi arasında komplike bir haldedir. Çünkü bir doğulu konak ailesi çocuğudur. Pedagojisi ne kadar Fransız kültürü temelli olsa da, kitabîdir. Hayat pratiği yoktur Dr.Hikmet'in. Toplumunun hakikatine dair üç şey şeye uymaktadır: Adâb-ı muâşeret ve o yıllar bir moda olan Hürriyet Mücadelesi taraftarlığı, Abdülhamit düşmanlığı.

Dr. Hikmet, Fransa'ya gittiğinde Batı'nın bir başka yüzü ile karşılaşır. Batı'nın aslında Greko-Romen-Hristiyan ve Beyaz bir bütün olduğunu ve bunun dışındaki hiçbir yapıyı asla benimseyemeyeceklerini görür.

Vapur yolculuğu sırasında, insanların kendi hakkında söyledikleri şu sözler ilk şok olacaktır onun için:

“Kuzum, kimmiş o adam? Kabahati ne imiş?

Bir Ermeni komitecisi.

Ya biraz evvel ki?

O bir Türk.

Peki haydi diyelim ki; Ermeniler, Hristiyan oldukları için katliamdan kaçıyorlar. Ya Türklere ne oluyor?

Türklerin arasında da tek tük iyi insanlar var. Hiç şüphesiz gördükleri fecâiye tahammül edemiyorlar.” (s.33)

Aslen Avrupalı olmayan, Greko - Latin kültürüne mensup olmayan bir Ermeni komitecisi kabullenilmektedir. Çünkü, onu Avrupalılara bağlayan şey bir Hristiyan olmasıdır.

Avrupa'da; Cenevre -Paris- Roma gibi birtakım başkentlerde kendilerine “Vieux Turc” adı verilen “Jön Türkler”in olduğu bilinmektedir. Yine vapurda, yabancıların kendi

aralarında yaptıkları muhaverelerden bu ihtilalci Türklere bakış açıları da müslüman Türk’e dair düşüncelerini ortaya koymaktadır:

“-Utopie, Utopie, dedi. İhtilâli nasıl yapacaklarmış? Hangi halk, hangi milletle? Sekiz on kişinin, diyelim, beş yüz kişinin, bin kişinin bir araya toplanıp da isyan bayrağını çekmesi üzerine koca bir memlekette ihtilâl mi olur? Haydi canım! Bunlar sizin dediğiniz gibi; Fransızca kitaplarda okudukları şeylerle kafaları dolmuş birtakım hayalperestlerdir. Ve bütün Türkiye’de arkalarına takılacak 10 kişi bulamazlar. Halkın yüzde doksan beşi daha okuma yazma bilmiyor.” (s.34)

Dr. Hikmet, Türkiye’de umut olarak beklenen Jeune Turc’lerin Fransa’daki pasif hallerine de şahittir. Onların da hayranı oldukları Batı Medeniyeti’ne ilgileri sathîdir ve hep nazariye aşamasındadır. Türkiye’ye taşımak istedikleri Avrupa Kültürü’nün içinde yabancı ve münzevî bir soru işaretidirler aslında:

“Bundan başka, **Jeune Turc**’ler, o kadar kendi aralarında, kendi muhitlerinde mahsur yaşamaktadırlar ve bütün frenkperestliklerine rağmen frenklerle o kadar az ülfet etmektedirler ki; bunların âdet ve seciyelerine, daha umûmî sûrette, Garp âleminin strüktürüne dâir bir fikir ve malûmat edinmiş olmalarının ihtimâli yoktur. Gözü kapalı bir Avrupa medeniyeti hayranlığı, bu medeniyete dâir kalıplaşmış birtakım kanaatler...” (s.175).

Avrupa’ya dair bir sohbet açmak isteyen Dr. Hikmet’in aldığı tepkiler, Türk münevverinin Batı karşısındaki aşağılık kompleksinin dışavurumu olacaktır:

“Avrupa Medeniyeti’ni anlamak o kadar kolay bir şey değildir. Ben ki bir eski “pozitivist”im, hâlâ, bunun künhüne eremedim. Auguste Comte’u okuyunuz; Auguste Comte’u okuyunuz. [Sürgündeki muhalefetin lideri Ahmet Rıza, kastedilmektedir.] (s.175)

Yakup Kadri, Batı Medeniyeti karşısında Doğu Medeniyeti’nin savunmasını yapmaz. Romanı, Batı Medeniyeti’nin pragmatik iç yüzünü göstermeye hasrettiğinden Batı Medeniyeti’ni, bizatihi insanlarından kurumlarına kadar Batıcı kahramanlarının perspektifinden dile getirir.

Doğu Medeniyeti’ni temsil eden Dr.Hikmet ne kadar safsa; tanıştığı Avrupalılar, o derecede keskin bir realisttir.

“Nazariye ve abstraction [soyutlama] sahasında iken o kadar açık, civanmert ve samimî olan bu gençler, reel ve pratik hayatın herhangi bir safhasıyla temasa gelir gelmez birer kirpi gibi diken diken kesiliyorlar ve başlarını içine çekiyorlardı. [...] Bunlar arasında, meselâ bir arkadaşın bir arkadaşına kahve ikrâm etmesi, cigara vermesi

veyahut yolda giderken bir nakil vasıtasının parasını ödemek istemesi hiç görülmemiş, işitilmemiş hâdiselerdendi..”(s.171-172)

Hürriyet’in o dönem sembol ismi olan Fransa’ya dair, şair Lavalieré’in oğlu Albert; Fransa demokrasisinin bir oligarşi dışında bir şey olmadığını keskin ve sevgisiz üslubu ile anlatır Dr.Hikmet’e:

“İşte dedi, “sizin o gülünç, yapmacık, grotesk bulduğunuz ve kendi kendinize bunların acaba bir ruhu, bir kalbi, bir dimağı var mıdır?, diye sorduğunuz mahlûkat yok mu? İşte, Fransız Cumhuriyeti’ni onlar idare ederler. [...] Belki, yüz elli ailelik bir zümreyi (bir sınıf demiyorum bir zümreyi) temsil ederler. Fakat, Fransız devleti denilen mehâbetli ve azâmetli çark yalnız bunlar için döner. Köylünün ve işçinin alınteri yalnız bunlar için dökülür. (s.186-187)

Dr. Pienot, Dr.Hikmet’e yardımcı olan ve hatta onu veremi nedeniyle sanatoryumlara kabul edilmeyince kendi muayenehanesine alan Yahudi asıllı bir doktordur. Batı’da şiddetli bir antisemitizm vardır:

“... bu Yahudilik yüzünden hayatta çekmediğim mihnet kalmamıştır. Bunun yüzünden bana her türlü muvaffakiyet kapıları kapanmıştır ve mensub olduğum ilim âlemindeki bütün gayretlerim, emeklerim hep boşa gitmiştir. Bugün karşınızda gördüğünüz bu insan yıkıntısı, işte böyle bir sosyal facianın yıkıntısıdır.” (s.312)

Yakup Kadri, Batı medeniyeti dairesine girmek isteyen yeni Türkiye Cumhuriyeti iktidar katmanlarına iki medeniyetin zihniyet farklılıklarına dair uyarıda bulunmaktadır. Batı ve Doğu’nun tarihsel oluş şartları, birbirinden tamamen ayrıdır. Batı Medeniyeti, Greko-Latin kültürden gelmeyen, Hristiyan ve Avrupalı olmayan her şeye kapalıdır.

Varoluş kavgasını Batı’da arayan Doğulular, her şartta *yaban* kalmaya mahkûmdurlar.

4.10. Reşat Enis Aygen - *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın*¹⁸⁴ (1938)

Bir dokuma işçisi çekirdek ailesinin hikâyesi olarak başlayan roman; temas ettiği herkesin -geriye dönüşlerle- hikâyesini anlatarak, işçi sınıfının ve onların kötü talihinin kolajı gibidir. Romanı, 1935 ve 1937 yılları arasında yazdığını belirtiyor Aygen (s.208).

Türkiye’de Kayseri, Nazilli, Kütahya dokuma fabrikalarının kurulduğu; Ereğli Demir Çelik Fabrikası ve Zonguldak Kömür Madeni’nin devlet eli ile işlendiği, Türkiye’nin sanayi hamlesi yaptığı yılların bağlamı söz konusudur.

¹⁸⁴ Reşat Enis Aygen, *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın*, Evrensel Basım Yayın, 2.baskı, İstanbul 2009, 208s.

Germinal yazmak istemiştir Aygen ve sık sık temas ettiği her kahramanın -romana hiçbir derinlik katmadığı halde- geçmişini anlatmış ve Ahmet Mithat Efendi gibi, araya girişlerle kendi bildirisini sunmuştur.

4.10.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İktidar mücadelesi Kapitalizm ve Devletçilik arasındaki çatışma üzerinden kurgulanır. Kapitalizm, ekonomik düzlemde sanayileşmeyi hedef alan iktidarın seçeneklerinden biri olarak millî sermaye birikimine ve burjuvaziye ihtiyaç duyar. 1938 Türkiye'si ise ekonomide “mutedil devletçiliği” yöntem olarak ilan eden İsmet Paşa'nın¹⁸⁵ Başbakanlıktan istifa edip liberal eğilimli Celâl Bayar'ın Başbakan olduğu konjonktüre sahiptir. Romanda bu değişimin belirtisi olarak liberal ekonominin sebep olacağı zararlara dikkat çekilir. Reşat Enis Aygen, Sadri Etem Ertem'in *Çıkrıklar Durunca* (1929) romanından sonra, iktidar mücadelesine ekonomik açıdan yaklaşan ikinci Türk romancısıdır.¹⁸⁶ Kapital birikimi ve yerli burjuvazisi olmayan yeni Türkiye'nin iktidar kurgusunda artık ekonomi-politik de vardır.

4.10.1.1. Kapitalizm ve Devletin Ekonomi Politikası

Cumhuriyet yönetimi, iktisatta, kapitalist üretim ilişkisine sahiptir. İşçi sınıfının lehine adımlar atmamıştır:

“İşçi, gündüz ve aydınlık nedir bilmezdi. Ocağa sabah girer, gece karanlığında çıkardı. Çoğu, on iki saat süren ağır işe “nakliyecilik” de eklenirdi. Ve işçi; ağır yükün altında büsbütün ezilirdi.” (s.10)

Türkiye’de şirketler arka planı olmayan uzun bir geçmişe ve köklü bir burjuvazi geleneğine de sahip olmadığından ihtikâr, üretmeden kazanç sahibi olma özel sektörde baskın bir eğilimdir.

“Şirket bakkallarının yüzde yüz ihtikârına bütün gözler yumuluydu. Ölçü, tartı, terazi... Burada öyle şeylerin yeri yoktu.” (s.10)

“Maden sahipleri dağ başlarında garip bir düzenbazlık yolunu tutmuşlardı: Çalıştırdıkları işçiye bir ay para vermiyor; onları, kendi bakkallarından alışverişe

¹⁸⁵ Şevket Süreyya, Aydemir, “İsmet Paşa Devletçiliği Anlatıyor”, *İkinci Adam, I.C.*, Remzi Kitabevi, 2.baskı, İstanbul 1966, s.419-422.

¹⁸⁶ Mahmut Yesari'nin 1927 yılında kaleme aldığı *Çulluk* romanı, bir aşk bağlamında, özellikle kadın fabrika işçilerinin yaşadığı zorlukları anlatan romandır. Ekonomi-İktidar ilişkisi konu edinilmez.

mecbur bırakıyorlardı. İşçi, ayrılacağı gün bir hesap çıkarılıyor; hak ettiği paranın yarısından çoğu, bakkaldan yaptığı alışverişe karşı tutuluyordu.” (s.11)

Kadın işçiler, manen sömürölmektedirler. Kocası, grizu patlamasında gözlerini kaybeden Yıldız’a, fabrika bir tazminat vermediğı gibi; çalışmak zorunda kalan Yıldız fuhuşa kadar süröklenecektir. Aygen, bu romanda kadın kahramanlarına karşı acımasızdır. Bu durum, yazarın üslubuna da yansır:

“Daha sekiz yaşındayken kanına belsoğukluğu aşıl原因 kız, yarın kaşarlanmış bir fahişe olacaktı. İrzına geçilen beş yaşındaki küçük, yarın Beyoğlu’nun kötü evlerinde dolaşacak, köşe başlarında soymak için adam kollayacaktı.” (s.24)

Endüstriyel bir ziraat ülkesi olmak varken, iç pazarın talebinin üstünde üretim yapılması, iç göçe ve çiftçi sınıfının yok olmasına sebep olacaktır.

“ -Hesapsızlık, programsızlık patron ... Hepsinden fazla, hesapsızlık ... İstatistiğe zerre kadar ehemmiyet vermiyoruz. Ve, menfi ruhlu bu herif, ferdî kapitale gün günden son veren devletçi rejimin içinde tutuşturduğu öfkeyle, coşuyordu. (s.62)

İhtiyaçtan fazla sanayi mamölü yapılması, dışarıda pazarı olmayan Türkiye’ye kazanım değil yük getirmiştir. Planlı bir ekonomi şarttır.

“13 milyon 87 bin kilo, yani aşağı yukarı 70-80 milyon metre bez dokuyor ... iyi ... Çok iyi ... Hepsi iyi ... Amma ... ne oluyoruz? Bizden, endüstri itibarıyla, kilometrelerce ileri milletlerin göremediğı, bulamadığı pazarlar mı ele geçirdik?” (s.62)

Bu sebeplerle bu geniş, bereketli Türkiye toprağı, tamamen makinalaşan ve ekmeğini dışardan tedarike mecbur kalan Avrupanın zahire anbarı olmalıdır. Bunun şartı da tarımda makineleşmeye geçmektir. Bu atılımlar yapılmadığı müddetçe, köylü nüfusun şehirlere akması engellenemez. (s.63)

Cumhuriyet, feodal zihniyeti yok edemediğı gibi ülke sathına yayılan bir kalkınma hamlesi konusunda net değildir. Eşraf ve mütegalibenin özellikle taşradaki hakimiyeti, müsamahasız bir şekilde yok edilmelidir.

“Kasabalarımızın hemen hepsinde de, en mes’uliyetli memleket işleri başında kara cahil, yarı okumuş insanlar görürüz. Öyle insanlar ki fötrlerinin, melonlarının altında gizlemeğe uğraştıkları köhne kafalarında büyük Türk İnkılabı henüz tamamen yerleşmemiştir: Kör taassup ve softalıkla mütemadi bir çarpışma halindedir. Bu yüzden ki, oralarda bugün bile müthiş bir despotizm havası esiyor. “Eşraf”ın, “Ağa”nın, mütegalibenin köylüye tazyiki olanca hızile devam ediyor.” (s.130)

İzmir İktisat Kongresi’nde temeli atılan devletçi karma ekonomi (Şubat 1923) yerine kapitalist üretim ilişkilerine teslim olunmuştur. Türkiye’nin iktisadî gerçeğı

endüstriyel ziraat iken, iç pazarın talebinin üstünde tekstil üretimi yapılması, köyden kente göç ve feodal ilişkilerin bitirilmemesi, yakın bir gelecekte kaos olarak kötü bir netice verecektir.

4.11. Sabahattin Ali - *İçimizdeki Şeytan*¹⁸⁷(1940)

Selim İleri, *Belki de İktidardaki Şeytan* başlıklı yazısında, II.Dünya Savaşı atmosferinde Türk aydınına dair düşüncelerini belirtir.

“[...] hem Atsız’ın hem Sabahattin Ali’nin gerçek yaşamda birer trajedi kişisi olduğuna inanıyorum. Dönemin müthiş baskısında, düşünsel inançları dolayısıyla hanidiye cinnete sürüklenmiş kişiler... Üstelik yalnızca ikisi de değil!

İçimizdeki Şeytan bu açıdan bir ibret kitabı gibi okunabilir. Karanlık siyasetin insanları nasıl birbirlerine kırdırabileceğine işaret eden pek çok sayfası vardır. Birey’in gelişmesini asla istemeyen bu siyaset; sürekli gözetim ve denetim altında tuttuğu “sürü”den ayrılmak isteyenlere inanılmaz kertede merhametsiz davranmıştır. [...]

Ne yazık ki, Ömer’in içindeki “sanatkâr” şeytana; siyasetin ve iktidarın şeytanı yaşama, var olma hakkı tanımayacaktı.” (s.9-10)

Romanda, 2.Dünya Savaşı konjonktüründe hem Turancı kitlenin hem de Sol çevrenin siyasetin manevralarına göre kullanıldığını ve birçok yitık hayat olduğu anlatılmaktadır.

4.11.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romandaki iktidar mücadelesi, II.Dünya Savaşı esnasında Türk aydınının iç siyasetteki konumları, Turancı çevre ve bohem aydınlar çerçevesinde dile getirilir. Sabahattin Ali, dönemin iktidar algısını; birçoğu ile arkadaşlıklar yaşadığı Hüseyin Nihal Atsız, Peyami Safa, Orhan Seyfi Orhon, Asaf Hâlet Çelebi, Zeki Velidî Togan gibi aydınları da roman figürasyonuna ekleyerek çözümlemektedir. Turancı aydınlar, Almanların cephedeki ilerlemelerine paralel olarak iktidara direkt etki edebilme cüreti kazanmışlardır. Çünkü siyasal iktidar, iç ve dış politikasını konjonktüre göre ayarlamakta ve yine konjonktüre göre aydınlara müsamaha göstermekte; aydınları, iktidar aygıtı olarak kullanmaktadır.

¹⁸⁷ Sabahattin Ali, *İçimizdeki Şeytan*, YKY, 16.baskı, İstanbul 2009, 267s.

4.11.1.1. II.Dünya Savaşı Esnasında Türk Entelektüeli ve Siyasal İktidar

Sabahattin Ali, romanında hiçbir kurumu, hiçbir şahsı, gerçek ismi ile hedef almaz. Romandaki karakter betimlemeleri, romanda mevcut fikir münakaşaları içeren diyalogları ve hedefe aldığı şahsiyetlerin betimlemeleri; Sabahattin Ali'nin biyografisi ile beraber okunduğunda, Zeki Velidi Togan, Reha Oğuz Türkkan, Peyami Safa, Hüseyin Nihal Atsız ve Asaf Halet Çelebi ve/veya Orhan Seyfi Orhon isimleri belirlemektedir.

Tabiidir ki İstanbul Üniversitesi ve Bâb-ı Âlî çevresinden birkaç öğretim üyesi ve yazar; tüm bir ülkedeki entelektüel varlığı temsil edemez ve fakat İstanbul'un basın ve üniversite ile hâlâ Türk entelektüelinin lokomotif şehri oluşu ve adı geçen yazarların polemik ve eserleri ile o dönem düşün hayatının fenomenleri olması; minimal de olsa ülkedeki fikir atmosferi açısından okura bilgiler -Sabahattin Ali'nin gözlüğünden- sunmaktadır. Roman, aslında Ömer şahsiyetinde Sabahattin Ali'nin kendisi ile hesaplaşması ve Turancı çevreyi ifşâ etmek amacını da taşımaktadır.

Romanda, 5 tip aydın söz konusu:

Ömer (Sabahattin Ali):Bohem, kuvveden fiile geçemeyen iradesiz, içgüdücü ve zaafının esiri savrulan bir tiptir. Her fikirden insanların arasında ama hiçbir kurum ve kişi ile özdeşleşememiş, aidiyet hissi olmayan bir “tutunamayan”dır.

Prof. Hikmet (Reha Oğuz Türkkan) - Tatar Aydını (Zeki Velîdi Togan):

Yalnız teoriden ibâret, akademik nüfuzlarını kendileri için bir cazibe merkezi yapma gayretinde, her konuda fikirleri olan, mesuliyet ve eylemden kaçan, derin cinsel zaafı olan insanlar olarak resmedilirler. Zeki Velidof (Zeki Velidi Togan) bir Kazan Tatarıdır. Türkiye'ye sığınmıştır. Turancı çevrenin ideologlarından. 1944'teki Turancılık Davası'nda da kışkırtıcı olarak itham edilmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁸ Olay Nasıl Başlatıldı?

Saraçoğlu'nun ikide birde ettiği şovence sözlerden cesaret alan ve bugünkü MHP başbuğunun “âlim, yazar, tarihçi” dediği Nihal Atsız aklınca fırsattan faydalanarak sansasyon yapacaktı. Orhon adlı dergisinin Nisan 1944 tarihli sayısında, uzaktan göz kırptıkları başbakana; açık mektup adı altında yayınladığı bir yazı başlattı. İnönü'ye balyozu indirme fırsatını veren olayları. Yazdığı mektubun gerçek hedefi Hasan Âli Yücel'di ve zannediyorum ki onu sıkıştıran da Yücel'in rakibi Sirer'di [Reşat Şemsettin]. Yücel'i vurmak için Atsız; Millî Eğitim Bakanlığı'nı “müseccel” komünistlerin doldurduğunu ileri sürüyor, eski arkadaşı Sabahattin Ali'den eski hocası Sadrettin Celâl Antel'e kadar bütün bu vatan hainlerinin adlarını veriyordu. Don Kişot benzeri başbuğ, bir tuzağın içine düşürülmekte olduğunun farkında değildi. Turancı siyaseti güden hükümeti temize çıkarmak için, Turancılık suçunu olduğu gibi omuzlarına yükletebilecek biri bulunmalıydı. Suçlama, büsbütün de temelsiz olmayacaktı, çünkü Rusya “sığınmış” Zeki Velidi'nin etrafına toplanıp; kimi gizli işlerin peşinde olduklarını sanan kişiler bulunduğunu ilgili makamlar biliyorlardı. (bkz. Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yay. 2.baskı, İstanbul – 1997, s.282.)

Sabahattin Ali-Nihal Atsız Davası

Atsız'ın o başbakana yazılmış mektubunda kendisinden müseccel komünist, vatan haini gibi laflarla söz edilen Sabahattin Ali, bu adamın aleyhine bir iftira ya da hakaret davası açtı. [...] Dava, 2 Mayıs 1944 tarihinde Ankara'da Samanpazarı'na giden yolun üstündeki adliye sarayının birinci katındaki bir salonda başlayacaktı. [...] Fakat dışarda daha komik bir şeyler oluyordu. Birdenbire görünen güvenlik kuvvetlerinin araçlarının içine polisler, ağaçtan düşmüş armut toplar gibi ellerine geçeni toplayıp polis müdürlüğüne taşımaya başlamışlar; sonra çoğunu salıvermişler. Demek, kimlerin ayıklanacağını biliyorlardı. [...] İstanbul'da da bir dizi kişi tutuklanmış.

Ömer, bu çevreyi şöyle anlatmakta:

“Kendi fikirlerimizi söylüyoruz ve yazıyoruz sanırken yabancı ve barbarca kanaatlerin tercümanı, zavallı birer oyuncağı olmuşlar. Kendilerine telkin edilen yalancı ve sinsi dünya görüşünü müdafaa edeceğiz derken; kendilerinin, milletlerinin ve insanlığın kuyusunu kazdıklarını bilememişler... Ve nihayet başka bir devlet hesabına hizmet denilebilecek kadar ileri giden işlere girmişler... Ele geçen vesikalara nazaran, memlekette kendilerine muhalif bildikleri insanların listeleri yapıp perde arkasında kalan esrarlı ellere verilmiş... Birçok insanlar, düşüncülerinin istikametince; kanlarına, yedinci cet neseblerine veya doğduğu yere göre tasnif ve defterlere kaydedilmiş... Bu arada bir hayli de para dalaveresi dönmüş...” (s.252)

İsmet Şerif (Peyami safa), Emin Kâmil (Asaf Halet Çelebi veya Orhan Seyfi Orhon):

Ün peşinde, megaloman, fizikî kusurlarından duyduğu kompleksi sarkastik üslubu ile dengelemeye çalışan (Peyami Sefa); bohem bir hayat yaşamasına rağmen Tasavvuf fikri ve sembolist karamsarlık dizelerine kendini vermiş (Asaf Halet Çelebi veya Orhan Seyfi Orhon) polemistler şeklinde resmedilirler.

Özellikle Peyami Sefa’yı temsil eden İsmet Şerif’i, yazar tam da Peyami Sefa üslubuyla konuşturmuştur:

“İçtimai bünyemizin teşekkülünde mühim âmil olan bu donelerin kütle psikolojisi üzerinde de ma’şerî tefekkürün tekevvününde nasıl bir seyir ile müessir olduklarını romanlarımda uzun uzadıya teşrih etmiştim.” (s.206)

İsmet Şerif’in *Yara* adlı bir romanı vardır; kastedilen eserin *9.Hâriciye Koğuşu* olduğu açıktır.

İçlerinde, Türkeş, Fethi Tevetoğlu gibi genç subaylar da varmış. Tam listeyi bilmiyorum. O zamanki gazetelerde hepsinin adı geçiyordu. İrkçılık-Turancılık komplosunda adı geçen kişilerin gerçekten İrkçi-Turancı olduklarını yıllardan beri bilmeyen yoktu. Yenilik; Millî Şef’in bunların gizli bir hükümet devirme örgütü kurdukları iddiasındaydı. Sıkıyönetim savcısı şöyle der: “Bir taraftan bu şekilde siyâsî ve gizli faaliyetlerde bulunan sanık (Zeki Velidî Togan) diğer taraftan Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan ve diğerlerini emellerine çekmekten bir an bile geri durmamış ... Almanya ile birleşip derhal Rusya’ya karşı taarruza geçmeyerek Türkistan’ın istiklali ile büyük Türk birliğine hizmet edecek tarihî fırsatı kaçırmakla hükümetimizi tenkit etmiştir. Alman zaferi müsbet bir hal alınca; derhal karışıklık çıkararak hükümeti devirmeye matuf gizli bir cemiyet kurmaya karar verdikleri vb... Berkes, eleştirmeye devam ediyor: Bu çeşit faaliyetleri yüzünden Mustafa Kemâl yönetimi zamanında sınır dışı edilmiş olan adamı [Zeki Velidî Togan] o ölünce yeniden içeri alan Millî Şef; bunları (biz bile bilirken) sanki bilmiyordu da şimdi keşfetmişti! Tevkif edilen 23 kişi; birinin evinde toplanıyorlar, tabanca üzerine yemin ediyorlar, içlerine rakip bir başbuğ da sokulmuş; provokatör, ihbarcılar var. Gizli emniyet makamları bunları bilmiyor da şimdi 3 Mayıs’ta keşfediliyorlar! Hiçbir siyasal ve militer etkinliği olmayan bir profesör [Reha Oğuz Türkkan], Nihal Atsız gibi Ankara’da “bazı makamlarla jurnalcılık gibi bir bağıntısı” olan, “Saraçoğlu ile ikide bir göz kırpan biri, iki toy subay [Alparslan Türkeş ve Fethi Tevetoğlu] bir iki öğretmen ve birtakım şüpheli kişiden oluşan bir grup bunca tehlikeli görünmüş de; açıkça ırkçılık, Nazilik, Turancılık doğrultusunda faaliyetleri bilinen Erkilet [Hüseyin Hüsnü], Orhan Seyfi, Peyami Sefa gibi ünlülere hiç dokunulmamış? ‘Efendim, bunlar gizli gizli toplanarak hükümeti devirme kararı almışlardı; ötekiler de sadece fikir bildirme alanında kalmışlardı’ denecekse; demek ki asıl suç; ırkçılık ve Turancılık değil, bir siyasî eyleme geçmekti. Peki, böyle “irabdan mahalli olmayan” kişilerle hükümet devrilebileceğine inanılabilir mi? (bkz. Niyazi Berkes, A.g.e., s.283,284.)

“Yara, İsmet Şerif’in hakikaten en çok ismi zikredilen eseri idi ve aşağı yukarı, kendisine çocukluğunun ve gençliğinin bir kısmını zehir eden ve onu daimî şekilde sakat bırakan boynundaki yaranın hikâyesiydi.” (s.206)

Emin Kâmil; Âsaf Halet Çelebi veya Orhan Seyfi’dir; yahut her ikisini temsil eden bir tip. Sabahattin Ali, o dönem şairlerin parodisini yapar bu tiplerde.

“Emin Kâmil [...] Genç şair, bir sene gibi az bir zamanda Buda’yu, Lao Tsu’yu deneyip bırakmış nihâyet Muhiddin-i Arâbî ve Hallacı Mansur’da karar kılmıştı. Yeni öğrendiği ve yanlış telaffuz ettiği Arapça ibareler söylüyor, münasebetli münasebetsiz beyitler okuyor:

Mansur Enelhak söyledi

Haktır Sözü, Hak söyledi, dedikten sonra bu hikmetin nasıl tesfir edildiğini görmek için gözlerini kırıştırarak etrafına bakıyordu.” (s.207-210)

Nihat (Hüseyin Nihal Atsız): Aksiyon adamıdır; yıkıcı ve acımasızdır.

Romanda kuvveden fiile geçen tek “demonyak” tip olarak tasvir edilir. Sabahattin Ali, Nihat’ın girdiği ve tarihçe daha sonra müseccel olacak bazı eylem ve söylemleri (1944 - Turancılık Davası, Hüseyin Nihal Atsız’ın Başbakan Saracoğlu’na *Orhun* dergisinde yazdığı açık mektup ki burada Sabahattin Ali, Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Nâilî Boratav, Hasan Âlî Yücel vd. komünistlik ve Rus ajanlığı ile suçlanacaktır.) ile bize bahsettiği kişinin Hüseyin Nihal Atsız olduğunu hissettirmektedir.

Özellikle aşağıdaki alıntı, Ankara’da 1944’de görülen *Turancılık Davası*’nın da teyid ettiği verilerdir.

“Ömer, Nihat’ın hatırı için bazan bunların [Üniversite ve Bâb-ı Âlî çevresi entelektüellerin] yanında oturur, hatta bu ateşli yazıları biraz da zevk alarak dinlerdi. Bu gençlerin iddialarına bakılacak olursa; memleketteki bütün aklı başında fikir adamları birer türlü lekeliydi. Kimisine falan milletin yordakçısı, kimine şu veya bu fikrin satılmış kölesi, kimine korkak ve dalkavuk, kimisine bozuk kanlı diye hücum ediyorlardı. Sadece kulak misafiri olduğu halde Ömer bunların mücadele ettikleri adamlar ve fikirler hakkında hiçbir malumatları olmadığını hayretle tesbit etmişti.” (s. 197)

4.11.2. Romanın İktidar Olgusuna Dair Bildirisi

İktidara yakın, propaganda aygıtında kullanılan ve bir şekilde **iktidarın kullanışlı aygıtı** hâline gelen, getirilen entelektüeller; konjonktüre göre ve tedricen ikbal, ihmâl ve iğfâl yaşamaya hazır olmalıdırlar. Sabahattin Ali’ye göre II.Dünya Savaşı’nın Turancı çevresi de devlet tarafından kullanılmıştır.

4.12. Hüseyin Nihal Atsız - *Dalkavuklar Gecesi*¹⁸⁹ (1941)

Atsız, bu romanında, kendisinin de muhalifi olduğu Atatürk dönemi Türkiye'si ve Tek Parti yönetimini alegorik bir şekilde hedef alır. Roman içerisinde ırkçı yaklaşımlar az da olsa vardır. Kral Subbilyuma Atatürk; tasfiye edilen komutan Tuttaşıl de Kâzım Karabekir Paşa'dır. Tuttaşıl (İltutan, İteriş), romanın tek müspet kahramanıdır. Romanda, "hayat veren kızıl su" Atatürk'ün sofralarına kinayedir.

4.12.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İktidar mücadelesi, aynı safta yer alan Saray ve Kral (Atatürk), Dalkavuk Oligarşi (Atatürk'ün çevresindekiler) şeklinde bir temsil düzeneğine oturtulmuştur. Mücadelenin karşı safında yer alan Tuttaşıl, vatan mevhumunu ve liyakati temsil etmektedir. *Dalkavuklar Gecesi*, iktidar mücadelesini büyümlü gerçekçi tarzda konu edinmesi ile de Cumhuriyet devri Türk romanında ayrı bir konuma sahiptir.

4.12.1.1. Dalkavuk Oligarşi ve Vatanseverler

Kral, Başkomutanı Tuttaşıl hâriç, müşavirler, hekim ve bilginler kadrosunun hiç de ehil olmadığı bir toplulukla devleti yönetmektedir. Saf ve telkinlere açıktır Kral Subbilyuma. Bunun sebebi de donanımsız olmasıdır. Altan alta da tatmin olmaz bir ego sahibidir. Öyle ki, sarayının mahzeni içinde bulunan sarhoş edici iksirden, kendisine ululuk payı çıkartacak sözler beklemektedir.

Yönetimi ehil olmayan kişilere verdiği gibi musâhibleri de donanımsız, menfaatçi ve ikiyüzlülerdir. Yardımcısı Hattiler (Türk veya millî) de değildir. Hatti ismi Hattuşaş'tan kinaye Anadoluluğu ifade etmektedir. Komutan Tuttaş-İl ise Hattutaşlılığı temsil etmektedir.

Cüce İrdas da (Behçet Kemâl Çağlar) Kralın musâhiblerinden biridir. Şâirdir. Başkomutan Tuttaşıl, Kralın tüm yakınlarından (*mutad zevat*) iğrenmektedir. Saraya "kızıl su" hakkında bilgi vermesi için çağrıldığında Tuttaşıl, Cüce İrdas'ın geçmişini de - iç çözümleme tekniği kullanılarak- verir.

"İrdas'ın gençliğinde nasıl tavuk çalarak geçindiğini biliyordu. Ötekine berikine methiyeler yazarak göze girmiş, sonra zengin olmuş ve memlekette ün kazanmıştı. Tavuk hırsızlığı yaparken pek yılışık bir gençti." (s.24)

¹⁸⁹ Hüseyin Nihal Atsız, *Dalkavuklar Gecesi*, Ötüken Yay. 1.baskı, İstanbul 2005, 65 sf.

Herkes gibi İrdas da bilmediği iksir hakkında saçma sapan bir şey söyleyecektir:

“Kral hazretleri! Bu, kralların ve kraliçelerin yıkanmasına mahsus tılsımlı bir sudur. Bunda yıkanan kralların hayatları ebedî, devletleri kuvvetli, orduları yenilmez olur. Çünkü bu suya Yer ve Gök Tanrısı Arinna’nın gözyaşları karışmıştır. Evet Arinna...”
(s.14-25)

Kral, İlânasam’a yaptığı teklifi ona da yapar. Kızıl Su’yu içip içmeyeceğini sorar. Aldığı cevap şudur:

“Aman Kral Hazretleri! Sonra ölürüm. Daha gençliğime doymadım. Emredin, size en şâhâne kasideler yazayım. Emredin, gidip tek başıma Frikyâ ülkesini zabtedeyim... emredin, şurada yirmi defa taklak atayım. Fakat daha hayata doymadım.” (s.25)

Bilgin İkeznini, Kargamış’tan gelen bir bilgindir. Geldiği ülkenin ismi, kinayelidir. Çünkü “Kargamak” fiili eski Türkçe’de kötülemek, eleştirmek manasına gelip kargış/beddua ismi de bu fiil kökünden gelmektedir. Alkış ise övmek manâsında bu fiilin zıt anlamlısıdır.

Kargamış ülkesinden gelen bilgin İkeznini’nin doğruları savunmaktan başka hiçbir kaygısı yoktur. Bu doğrular, iktidar sahiplerini rahatsız etse de dillendirilir.

“Yahu! Siz ne salak heriflersiniz be!.. Kral Hazretlerinin mahzenindeki suyu Tanrılar tarafından gönderilmiş diye söylüyorsunuz. Hiç öyle şey olur mu? Ben, dünyanın her yerini gezip bütün yazılı levhaları okudum. Hiç böyle bir şey görmedim. Ama benim gördüğüm ve bildiğim şeyler vardır. Şimdi size onları anlatacağım. Bu tılsımlı su dediğiniz şey güzel bir içkidir. Adına şarap derler!..” (s.37)

Bilgin İkeznini, şarabın nasıl yapıldığını da tarif eder ve şarap üreten ülkeleri, şarabın ticaretteki yeri ve insan üzerine etkileri hakkında adeta brifing verir. Kral, bu “gerçek”e dayanamaz ve kurultayı terk eder.

Bu gerçek kimsenin hoşuna gitmez. İkeznini türlü hakaretlere uğramakla kalmaz, yanında getirdiği ve kopyası için 14 yılını verdiği levhaları da kafasında paralarlar.

Dalkavukların mutlak tasfiye etmek istediği biri de, acı da olsa Kral’a gerçeği söyleyen Tuttaşıl’dır. Bir içki gecesinde, *şehla gözlü kral Subbilyuma*’ya onun hakkında çarpıtılmış bilgiler verirler. (s.65) Tuttaşıl, görevden alınır, malları müsadere edilir. Bu durumdan halk haberdar olmamalıdır. Bu yüzden, saray bahçesindeki eğlence gecelerine de kesintisiz devam edilir.

Atsız, 1941’de kaleme aldığı bu romanında, üstü kapalı Atatürk’ü eleştirmektedir.

Çünkü; Kral’ın şaşı gözü (s.34) ile dalga geçmesi, devlet kararlarının daima içki masasında aldığını ifâde edişi (s.49), Devlet ricâlinin Hattuşaş/Anadolu doğumlu

olmaması (s.20) birçok yerde tekrar edilmektedir. Devletin merkezi olarak bugün Ankara sınırları içerisinde olan Hattuşaş'ın ele alınması da bu fikri kuvvetlendirmektedir.

Romanın Atatürk dönemi iktidar olgusuna dair bildirisi, Atatürk'ün çevresindeki herkesin dalkavukluğu şiar edinmiş olduğu; gerçek vatanseverlerin ise fitne ve desise ile tasfiye edilmiş olduklarıdır.

4.13. Vedat Nedim Tör - *Resim Öğretmeni*¹⁹⁰ (1943)

Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1928); Yakup Kadri'nin *Yaban*'ı (1932) ile ilk etkili örneklerini gördüğümüz Aydın-Halk çatışmasının bir örneğidir roman. *Yaban* ve *Yeşil Gece*'deki, halk adına karamsar ve yenik aydın yoktur bu romanda. Topyekûn bir "aydınlanma"dır söz konusu olan. Son, mutludur. Vedat Nedim Tör, *Kadro* dergisi yazarlarından. Aynı derginin yazarlarından Şevket Süreyya Aydemir de 1963'te *Toprak Uyanırsa* adıyla ütöpik tezli bir roman kaleme alacaktır.

Romanda ideal toplum ve bunun için gerekli olan topyekûn aydınlanma; sanat - eğitim - vazife - mesuliyet sacayağına oturtulur.

4.13.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Söz konusu iktidar mücadelesi, Laik - Ulus devletin yerleşme aşamasında, taşradaki yerel iktidar mücadelesidir. Tez ise, laik bir ulus devlet olabilmenin topyekûn mücadele'yi gerektirmesidir. Taşrada bu mücadelenin unsurları şunlardır: Köylü, Öğretmen, Eşraf ve Bürokrasi. Taşrada köylü- öğretmen işbirliğinin eşraf-bürokrasi işbirliğine şekil verebileceği anlatılmaktadır.

4.13.1.1. Köylü ve Öğretmen

Taassub içinde, okuma yazma oranı çok düşük ve hurafelere terk edilmiş bir halk söz konusudur. Devlet, gerçi Halkevi'ni açmıştır ama balo ve taşradaki memurların dedikodulu toplantıları dışında halka yönelik bir etkinlik yoktur buralarda. *Cumhuriyet adlı kıraathanede* tek görülen, sigara dumanı; tek duyulan şey ise tavla pullarının şakırtısıdır.

Taşra insanı, güzellik/estetik eğitiminden mahrum olduklarından fikrî perspektifçe de kısırlaşmışlardır:

¹⁹⁰ Vedat Nedim Tör, *Resim Öğretmeni*, Kâğıt ve Basım İşleri Anonim Şirketi, İstanbul 1943, 180s.

“Güzel sevgimiz körleştiği için değil midir ki; bu kadar geriyiz, hayattan bezmişiz, iş heyecanımız kısırlaşmış. Sonra ikisi de [Ayşe ve Mehmet Öğretmenler] “Güzel”i ayıp ve günah sayan düşman bir muhit içinde çalışmak zorunda değiller mi?” (s.43)

Ahaliden Kavaf Sabri Efendi’nin kızı Emine Çakır, kuşpalazından ölmüştür. Oysa Öğretmen Mehmet, kızın babasını; kızı doktora götürmesi hususunda çok kere ikaz etse de köy imamı tarafından *Allahü tealanın takdir-i rahmanisine karışmak*’la suçlanır (s.57).

Yaban’dır köylüye göre tüm memurlar ve devlet erkânından gelen her şeye - velev lehlerinde olsun- şüphe ile bakarlar: *Hasan Çavuş’un hakkı var, dedi [İbrahim], şehirli, köye daima ondan bir şey istemek ve almak için gelir.* (s.73)

1943 Türkiye’si, devrim Türkiye’si’dir ama hâlâ “karma eğitim” uygulanmamaktadır. Taşrada, kadına “kişi” değil yalnız “dişi” olarak bakılmasının bir sebebi de budur:

“Sınıfta tıpkı Halkevi’nde olduğu gibi, kızlar ayrı, erkekler ayrı oturuyorlardı. Aralarındaki cins gerginliğini büsbütün azdırmak için bundan iyi bir usul aransa bulunmaz... Hayatta da birbirilerine zıt ve düşman iki cephe halinde kalmaları için, sanki onlara her gün sınıfta idman yaptırılıyor. Neden sokaklarda delikanlılarla genç kızlar birbirlerine yamyamlar gibi bakarlar ve laf atarlar, neden kalabalık yerlerde kadınların kaba etleri çimdiklenir? [...] bütün bu nedenlerin sebebini cinsler arasında muvazene kuramadığımızda, cinsi ihtiraslarımızı ululaştıramadığımızda aryanların hakkı yok mu?” (s.87)

Halkta, asrî bir şahsiyet behemahal uyandırılmalıdır. Bunun için de daha eğitimin ilk aşamasında güzel sanatlara, dolayısıyla şahsiyet eğitime önem verilmelidir:

“... onlarda şahsiyet uyandırmak, yaratıcılık hakkını geliştirmek, kendini ifade ve müşahade kabiliyetlerini canlandırmak için en kuvvetli vasıtalar; resim, raks, tiyatro, musiki, Türkçe kompozisyon gibi güzel sanatlar grubuna ait dersler olduğunu, kimseyi kırıp incitmeden izaha çalıştı.” (s.128)

Vedat Nedim Tör’ün de dahil olduğu *Kadro*, Kemalizm’i sistemleştirmeye çalışan bir dergidir. Yukarıdaki alıntının Atatürk’ün *Onuncu Yıl Nutku*’ndan alınan aşağıdaki parça ile paralelliği de bu fikri desteklemektedir:

“[...] Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini ve millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür. [...]”

4.13.1.2. Eşraf ve Bürokrasi

Kimgilzade ve Turşucuzade kasabanın önde gelen eşraflarındandır. Kimgilzade'nin önemseydiği tek şey önemsenmektir. Bunu çok iyi saptayan Mehmet Öğretmen, Kimgilzade'nin egosunu okşayarak kendisi safına çekmiş ve İmam ile çıkan çatışmayı da onun vasıtasıyla gidermiştir. Turşucuzade ise statükonun yanındadır. Eşraf, hem memura hem de halka aynı mesafededir. Topyekûn aydınlanma davasına onları da katmak gerekmektedir. Mehmet Öğretmen, Kimgilzade'nin suda kalan tarlalarına -onun da izni ile- öğrencilerine kavak diktirir; satılacak kavakların parası ise maddi zorluk çeken öğrencilere hasredilecektir. Gururu okşansın diye de kavağın adına “Kimgilzade Kavaklar Vakfiyesi” adı verilir. (s.167-168)

“Burada yerli ahali ile memur sınıfı, birbirinden ayrı ve birbirine yabancı iki âlem. Bu ayrılık, mekteplerde memur çocuklarıyla yerli ahâli çocukları arasında bile göze çarpıyor. Burada da aynı heyecansızlık, aynı kayıtsızlık, aynı bıkkınlık, aynı dedikodu iptilas. Üstelik daha gülünç ve daha züppe. Hele kadınların rüküşlüğü, anlatılmakla bitmez.” (s.167)

Heyecansızlık, kayıtsızlık, bıkkınlık... Memurlardaki bu duygu, idealsizlikten ileri gelmektedir. Bu idealsizlik, memurlarda heyecansızlığa; heyecansızlık, karamsarlığa; karamsarlık ise inançsızlığa yol açmaktadır:

“İnanma buhranı, ruh çöküntüsünün alametidir. Manevî çöküntü, bir cemiyetin ruhunu sarsıma görsün, o vakit insanlar müspet hiçbir şeye inanamaz olurlar. Bütün değerlerin önüne bir eksi işareti takılır. Karamsarlık, kötümserlik, dedikodu, yerişme; geçimsizlik, bencillik, entrika, işten ve mesuliyetten kaçışma, kumar, ahlak düşkünlüğü hep manevî depresyon bataklığında açılan çiçeklerdir.” (s.68)

Resim Öğretmeni romanından iktidar olgusuna dair yapılacak çıkarım şudur: Aydınlanma/Muasırlaşma ve kalkınma, topyekûn olmalıdır. Bunun için de halk ideale iştirâk edilmelidir. Bu davada, toplumun hiçbir fert ve zümresi gözardı edilemez. Her fert ve zümre -sahip olduğu kişisel ve sosyal şartlar göz önüne alınarak- görev, sorumluluk ve ideal ile buluşturulmalıdır. Bu ise ancak “iş” ile olur. İdeal, ancak çalışma - iş ve program ile nenticelendirilir. İdealin manivela olduğu toplumlarda, heyecansızlık, kayıtsızlık ve bıkkınlık olmaz.

4.14. Halide Edip Adivar - *Sonsuz Panayır*¹⁹¹ (1946)

Cumhuriyet devri Türk romanları içerisinde, ilk kez ticaret burjuvazisi eleştirisini yapan roman olması sebebiyle *Sonsuz Panayır* farklı bir konuma sahiptir.

Roman, 1946 yılında Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiş ve aynı yıl Remzi Kitabevi'nden birinci baskısını yapmıştır. 1946, hem dünya hem de Türkiye için önem atfeden bir tarihtir. II.Dünya Savaşı bitmiştir ve Türkiye, çoğulcu parlamenter sisteme geçme kararı almıştır. *Yeni Turan*, *Türkün Ateşle İmtihanı*, *Sinekli Bakkal* adlı eserlerle şahit olduğu dönemi romanlarına taşıyan Halide Edip; *Sonsuz Panayır* ile bu sefer de Cumhuriyet Türkiye'sinin İstanbul özelinde burjuva yaşantısına merceklerini tutmaktadır.

John Keats'den romanının başına aldığı prolog; okura, Halide Edip'in yeni bir insan ve/veya toplum teklifinde bulunduğunu göstermektedir:

Gelecek devrin başında duran başka ruhlar da var / Uzak bir pazaryerinden gelen kudretli uğultuyu duymuyor musunuz? (s.13)

Oysa 1946 İstanbul'unun mevcut "pazaryeri"; Anadolu karaborsacıların egemen olduğu, İstanbullu paravan şirket sahiplerinin bu **ikibinlere**¹⁹² kara paralarını aklamak yolunda hizmet ettiği meşherdir.

4.14.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İktidara Yakın Lümpen Anadolu Burjuvazisi, İktidar Katmanlarına Yakın İş Takipçileri, Aristokrasi romanda teşhir edilen iktidar mücadelelerinin taraflarıdır. Türkiye'de iktidar katmanında bir güç unsuru haline gelen lümpen burjuvazi, sızdığı iktidar odaklarına da yozlaşmayı beraberinde getirmektedir. Bu paradigmadan olumsuz yönde en çok etkilenecek olan ise yeni nesildir. Büyük umutlar ve hedeflerle kurulan Cumhuriyet, topluma hamle yaptıracak nitelikli bir burjuvazi yerine, komprador bir ticari ilişkinin panayırı halini almaktadır.

4.14.1.1. *İkibinler* - Lümpen Anadolu Burjuvazisi

"Sakin bunu, Ksenofon'un **on binler**'i gibi mütemadi fakat muntazam bir ricatle geri giden tarihî bir ordu sanmayın. Çünkü bunların ileri veya geri giden yürüyüşleri akla

¹⁹¹ Halide Edip Adivar, *Sonsuz Panayır*, Can Yay., 1.baskı, İstanbul 2016, 391s.

¹⁹² **İkibinler** kavramını, İstanbul'a egemen olan ve Taksim'den Şişli'ye ve karşı tarafta Kadıköy'den Adalar'a kadar her yerde ofis tutan ve sayısı oldukça çok olan Anadolu sermayedarlar için kullanılmaktadır. Halide Edip, bu isimlendirmede, Ksenophon'un *On Binlerin Dönüşü* adıyla Türkçe'ye çevrilen *Anabasis* adlı eserinden esinlendiğini de belirtir. (A.g.e.,s.24)

hayret veren birer sıçrayıştan ibarettir. Onları; yediler, dokuzlar, kırklar gibi mübalağa edilmiş ermişler zümresi diye de düşünmeyin, çünkü onların erdikleri şey hiç de dervişin muradı değildir. İkbinler, rivayete göre, Taksim’den Şişli’ye yayılan; bir rivayete göre de Kadıköy ve Adalar da dahil bütün İstanbul’a çalım satan milyonlerin etkileridir. Hükümlerinde ihtiyat ve itidal gösterenler arasında bir üçüncü rivayet daha dolaşır: İkbinler: Bütün Türkiye’deki milyonlerin sayısıdır.” (s.24,25)

İkbinler, Anadolu kökenli olup meslekî ve kültürel alt yapısı olmadan dikey sıçrama ile zenginler safına geçmiş olan insanlar. Karaborsa, emlak alımı, afyon ticareti ve nüfuz ilişkileri en bariz vasıflarıdır. II.Dünya savaşının ibrelerinin Almanya’dan yana döndüğü yıllarda Alman okulları; 1944 ile beraber ise Anglo-Amerikan eğitim veren *college, highschool*’lara çocuklarını gönderirler. (s.27)

Halide Edip’in giyim kuşam, beşerî ilişkilerde bu lümpen burjuvazinin karikatürünü çizdiği görülmektedir:

“İşte o palabıyığın yakasız gömleğinin düğmesi yekpâre bir pırlantadır. Onların kıymet ölçüleri bizimkine uymaz. Bizim gibi bez parçasına para vermezler. Altın ve elmas alırlar. Şimdi de emlak almaya başladılar. Şuradaki çatık kaşlıyı görüyor musunuz? Yanında başı kırmızı mendilli bayanı var. Ha işte o... Bu adam, karısını doktora götürdüğü vakit, ellilik banknotla dolu portföyünü açar ve ‘İstedüğünü al tohtor bey’, der. Bunu, bana bir doktor arkadaş anlattı. Fakat, karısını doğurtan doktorun arkasında, elinde tabanca beklermiş...

-Niçin?

Sorduğuma pişman oldum, Bay Bolluk dudaklarını ısırdı.

-Kaza olmasın diye belki. Çocuk - hem de oğlan - doğar doğmaz tabancasını tavana boşaltmış...” (s.43)

Halide Edip’in özellikle kahramanlarına verdiği isimler ve romanının bölüm isimlerinde bir sembolizasyona gittiği görülür. Anadolulu lümpen burjuvazinin en etkili ve korkulu figürü Samet Şaşırtmacı’tır. *Persecute* (sadist, s.391) bir kişilikle anlatılan ve nihayetinde deliren bu adamın Şaşırtmacı soyadını almasında hem bir korku objesi hem de karaborsacılığına atıf vardır. Gittikleri pavyonun ismi Şaş-Bak, ünvanları korkuluktur. “Şaşırtma” ve “korku” olguları ile kişilikleri anlatılmaya çalışılır.

Hepsi, son derecede cinsî insiyaklarına bağlıdırlar. Park Otel’de bürokrasinin mevki beklentisi içinde olan elemanları ile görüşürler, Uzman Palas’ta *u’ruh* çağırırlar, Şaş-Bak Pavyonu’nda kumar ve kadın sefahetine dalarlar.

4.14.1.2. Apartman Beyleri - Lümpen Burjuvazinin İş Takipçisi şehirli Aracılar

Uzman Safitrk... Hangi konuda uzmandır? şaşırtmaç gibilere yakın olup brlerinde kara para aklar ve edindiği gelirle mülk satın alır. Bu yüzden bu aracı ve İstanbullu yeni tür zenginlere “Apartman Beyleri” demektedir Halide Edip. *Bunlar, parti merkezlerine, Halkevlerine düğmelerini ilikler, ellerini kavuşturur, camiye girer gibi girerler. [...] Hele, herhangi nahiyenin ocak başkanı olmak, gece rüyalarına giren birer saadet hlyasıdır.* (s.114) Ayrıca, efendilerinin gönlünü etmek için ıkmaş adı verilen Ayazpaşa’daki bir apartman dairesinde mutad sefahat geceleri düzenlerler. *Haykır* gazetesi muharriri Frzan Tıngır, bu toplantılar alemini şöyle anlatır:

“Mesela jigolo arayan ihtiyar karılarla bakire rüyası gören sarsak, bunak herifleri avlamak için iki cinsten profesyonel gençlerin bulunduğu akşamlar en verimlisidir. Kumar, içki, diğer iptilaları tatmin eden şamatalı akşamlar da caba. Mamafih, bunların hepsinde zevahir muhafaza edilir.” (s.51)

Uzman Safitrk, Anadolulu lümpen burjuvazinin ruh çağırmaya olan düşkünlüklerini; evinde *u’ruh seyansları* düzenleyerek, tuttuğu medyumlara önceden dikte ettiği şeyleri syletip lmpenleri manipule edecektir. (s.322)

Fatih - Harbiye’nin bu romanda, II.Dünya Savaşı sonrası *Cerrahpaşa- Taksim*’e dönüştüğü görülmektedir. Romandaki *Harbiye/Taksim*, batı kültürü özentisi içinde olanların mekânı değildir. Buradaki *Harbiye/Taksim*, bir derece daha tedenni etmiş köksüz/lümpen yaşantının mekânı olmuştur. Bir yönü ile Mütareke’de *Sodom ve Gomore* soysuzlaşmasını; Cumhuriyet’in ilk yılları, *Fatih-Harbiye* ikilemini yaşayan İstanbul; *Cerrahpaşa-Taksim*’de ryşn mekânı olur.

4.14.1.3. Aristokrasi

Romanda bu zümreyi iki kişi temsil eder. Ali Bey ve Süleyman Bolluk. İkiside İstanbulludur. Ali Bey, Mehmet Ali Paşa’nın oğludur. Galatasaray mezunu olup yüksek tahsilini Sorbonne’da tamamlamıştır. Zengin zümre ile arkadaşlıkları vardır ama kendisi Fatih-Cerrahpaşa’da Sülüklü mahallesinde oturmaktadır. *Sinekli Bakkal*’ıdır Ali Bey’in bu konak. Halvet adını verdiği odasında haftada bir dostaları ile fikir ve musiki sohbetleri yapar. Ayşe, Frzan Tıngır ve Burhan Krbalta’yı çevresinde toplayacak ve Süleyman Bolluk’un mali desteği ile bir fikir mecmuası ıkaracaklardır.

Ali Bey, halvet'inde *Şeytanın Öğütleri* adı ile bir deneme de kaleme alır ki; bu deneme, zamanın aldatmacalarını teşhir etmekte ve moral telkinler vermektedir. Bu öğütler, kapitalizm ve insan ilişkilerinin modern çağda işleyişi gibidir:

1) Günlük zevk ve ihtiyaçların peşinde, var olma ülküsü ve ereği unutturulmalıdır.

“Dikkat edilecek bir nokta da, bu fikirleri, insaniyeti kavrayan realitelerden uzaklaştırmaktır. Şeytanın vazifesi, fikirleri; günlük hayatın tecrübe ve hisleriyle akıp geçen cereyanın içine daldırmak, tek realitenin bu cereyan olduğu kanaatini vermektir.” (s.94)

2) Etik tanımayan pragmatizm

“Burada, kudret ve servetin hayatta tek gaye olduğu, bunlara ulaştıran herhangi bir yolun bir vasıta olduğu telkin edilir. Şeytanın en kudretli öğüdü, hiçbir zaman modası geçmeyen şu tekerlemedir: Gayeye ulaştıran her vasıta mubahtır.” (s.97)

3) Tarihsel Materyalizm tek ülkü kabul edilmelidir

“Şeytanlar, Garbî Avrupa'nın bazı yerlerinde, bilhassa Almanya'da yeni bir fikir iklimi yaratmaya muvaffak oldular ve bugünkü hengâmenin, millet içi çözümlerin başlıca âmili bu oldu. Bu iklimin en kuvvetli tarafı, tarihe karşı uyandırılan muayyen bir görüş ve zihniyettir.”¹⁹³ (s.97, 98)

Halide Edip, toplumda belirmeye başlayan vasıfsız ama paralı kitlelerin hegemonyasını -*Sinekli Bakkal* romanında olduğu gibi- tasarladığı nitelikli insan unsurunun aşacağına inanmaktadır.

“-Hayır hamfendi. İkimiz de [Ayşe ile Burhan] o kadar kökünden değişmek taraftarı değiliz. Fakat her halde bu köhne, bu yıkılan dünyayı biraz değiştirmek istiyoruz. Çünkü dünya, bir çıkmazda. Kafasının içindeki hayale güldü. Aşağı yukarı Şaşırtmacı'nın Çıkmaz'ındaki mahud rezalet yuvası gibi! Ya biz de onun havasında eriyip kaybolacağız yahut da onu delip geçeceğiz. Çıkmaz'ın kokmuş havasını temizleyecek bir dünya açacağız.” (s.317-318)

İstanbul, II.Dünya Savaşı sonrasında yeni ve türedi lümpen Anadolu Burjuvazisinin istilası altındadır. Tek değeri, ne pahasına olursa olsun kazanmak olan bu panayırda köksüzlük, ruh çökkünlüğü ve soysuzluk vardır. Gerçi bir intikal evresinin *mudillesi* / sapkınlığıdır bu panayır. Ayşe, Fûrûzan, Burhan gibi kültürel altyapısı sağlam,

¹⁹³ Sosyo-siyasal durum için metafizik tahliller yapma, Türk romanında en çok Peyamî Safa tarafından kullanılan bir yöntemdir. Halide Edip'in romanında metafizik öğeler, ilk *Sinekli Bakkal*'da görülür. Laisizm ve uygulanaşı üzerinde yoğunlaşan Halide Edip, *Sonsuz Panayır*'da “Şeytanın Düsturları”nı kahramanına yazdırmış ve bunu kapitalizmin tahlil vasıtası yapmıştır. Bahaeddin Özkişi'nin 1975'de yayımlanan *Sokakta*; Tarık Buğra'nın 1979'da yayımlanan *Gençliğim Eyvah* romanları da “şeytan”ın roman kahramanı olduğu eserlerdir. Bu eserlerde, kapitalizm ve seküler hayatın çözümlemeleri; sosyo-ekonomik temelde değil, metafizik temelde yapılmaktadır.

Batı ve Doğu değerlerini içselleştirmiş “genç kuşak” birer ümittir. Onlar, iki dünya arasında bir şuurlu *bütünlük* duygusunun temsilcileridir. Halide Edip, *Sinekli Bakkal*’da Rabia-Peregrini evliliği ile başlattığı terkipçi Üç Tarz-ı Siyaset umdesini; Fatih’te Sülüklü Mahallesi’nde Sorbonne mezunu Ali Bey’e -halvet’te- **çağın şeytanı**’na (Tarihsel Materyalizm ve Kapitalizm) dikkat çektilirerek diri tutacaktır. Formasyonca Batılı, irfanca Türk tutumu ile *Sinekli Bakkal* ruhu bu şekilde yaşayacaktır.

4.15. Reşat Nuri Güntekin – *Miskinler Tekkesi*¹⁹⁴ (1946)

Reşat Nuri’nin aynı adlı romanının, II.Mahmut’tan Cumhuriyet’e kadar ele aldığı iktidar dönemlerini, Monarşi Yanlıları – Meşrutiyet Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesi teması altında değerlendirilmiştir. Romanın, Ulus Devlet Yanlıları-Geleneksel Toplum Formları Yanlıları arasındaki iktidar mücadelesi, bu tema altında değerlendirilmiştir.

4.15.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Cumhuriyet Dönemi / Seküler Millî Devletin İktidarı ve İnsan Unsuru bu dönem iktidar mücadelesinin taraflarıdır. Romanın insan unsuru, siyasal bir müessese içerisinde veya şahsen mücadele vermemektedir. Reşat Nuri, Cumhuriyet dönemi ile beraber değişime uğrayan üst yapıdaki değişimlerin toplum hayatındaki yansımaları ele almaktadır. Bu açıdan, romanda bahsedilen bireyler, siyasal iktidar karşısında edilebilirler.

4.15.1.1. Cumhuriyet Dönemi Üst Yapıdaki Değişimler Karşısında İnsan Unsuru

Yeni devlette de toplumun alt tabakaları, Sultan Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerindeki sefillik ve sahipsizliği yaşamaktadırlar. Dilencilik, organize bir şekilde mevcudiyetini korurken; devlet, dilencileri kolluk güçleri ile bastırmakta ve fakat dilencililiği ortadan kaldıracak bir girişimde bulunmamaktadır.

“Dilenci simsarları gene eskisi gibi işliyor, ucuz otobüslerle yakın Anadolu’dan İstanbul’a artsız arasız işçi taşıyordu. Pek iğrenç bir sakatlığı olanlar, dediğim gibi, artık açıkça gezemiyorlardı. Eskiden Zuhûrî koluna çıkar gibi, türlü acayip kılığa girenler şimdi giyinişlerinde, temiz pak efendilerini, ihtiyar tekaütleri taklid ediyorlar, iki âlem arasındaki farkı yavaş yavaş kaldırıyorlardı.” (s.118)

¹⁹⁴ Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi*, İnkılap Yayınları, (t.y), (bs.y.), 208 s.

Dilencilerin, yeni hayatta yeni tasarruflarla ortaya çıktıkları görülmektedir. Yeni dönemin “finans kapital” düzenine hiçbir üretimde bulunmadan duygu sömürsünün gelirinden ibaret sermayeleri ile katkıda bulunurlar.

“Gene eskilerle yeniler arasında bir fark da şimdikilerin yeni maliye usüllerini öğrenmiş olmalarıydı. Parayı hırka dikişleri arasına dikmek, yahut kavanozla toprağa gömmek gibi eskillikler kalkmıştı. Şimdi onlar, çekinmeden bankalara girip çıkıyorlar, Defterdarlık satışlarını takip ederek ucuz emlak satın alıyorlardı. Sonra, paralı fukaralar arasında sarraflık da alıp yürümüşü.”(s.119)

Eski dönem zenginlerinin Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki hali nedir? Roman kahramanı, Zeyrek’te bir İttihatçı eskisiyle tanışır. Bu adam, evine gece vakti duvar kenarlarına yaslanı yaslanı gelir ve sabah erken vakitte sokağa atar kendini. Geçmişteki ikbalini iktidara yakınlık sağlayarak kazanmış hazineden geçinen biri idi. Şimdi yeni iktidarın uzağındadır ama geçim için üretmek seçeneği hiç gündeminde değildir. Çünkü iktidarın/devletin denizi’nden nemalanmak hemen tüm toplumun şiarıdır:

“Nedir bu o kadar saklamaya uğraştığın yüz karası?

-Zengindim, fakir oldum.

-Hakkın var. Gerçekten ayıpların en büyüğü. Babadan mı geliyordu bu zenginlik?

-Hayır, kendi el emeğimdi. Büyük muharebede ticaret yaptım. Vagon alıp satıyordum.

Hudutlardan kuş uçmadığı bir zamanda altın getirip götürüyordum. Buna benzer daha bazı büyük işler...” (s.188)

Yeni rejimin insanları için Batılılaşma/Muasırlaşma, hamlesi; üretim yolu ile hayata katılmayı bilmeyen insan unsuru üzerine kurulmuştur. Bu insan unsuru, toplumun realiteleri ile sınıfsal gerçekleri arasında ayrım yapamamaktadırlar.

Babası, fabrikada makineye kolunu kaptıran bir gece bekçisinin beş çocuğundan biri olan genç kız; yine fabrikada çalışan bir işçi ile evlenir ve annesini de yanına alarak kocası ile Zeyrek’e - kahramanın da oturduğu yer - taşınırlar:

“Genç kadın, bu abajurun önünde gitgide kusurlarını görmeye başladığı kanepesinin üstünde bir yandan öbür yana dönerek romanını okuyor, bir mermer sarayın balkonunda, her düştüğü yere yaldızlı varak kâğıtları gibi yapışan bir mehtabın altında uzun saçlı bir genç erkeğin, kollarını boynuna dolayarak kendisine bakan bir güzel kadına söylediği işitilmemiş sözlere kendini o kadar veriyor ki; biraz sonra gözlerini kapadığı zaman, o sözleri ezbere tekrar ettiğini hayretle görüyor. Sonra, yerinde doğrularak başını arkaya çeviriyor, hafifçe horlayan kocasının karyolanın kenarında sarkan çıplak koluna bakıyor. Bu sefer, hangi romandan hatırında kaldığını hatırlayamadığı için kendi içinden geliyor zannettiği bir başka cümleyi tekrarlıyor: **Seviyorum onu muhakkak. Daima da seveceğim.**”(s.195)

(Koyu punto, Hüseyin Bülent Oskay’a aittir. Bu cümle, *Aşk-ı Memnû*’da Bihter’in Adnan Bey için söylediği cümledir.)

Bihterleşen, Firdevsleşen kadınlar. Zengin bir kız ile evlenen, üniversite bitirmiş bir Karamanlı çocuğun, annesini Zeyrek’te bir eve kapatıp, Şişli’de oturduğu konağa gelmemesi için – annesinin köylülüğünden dolayı zengin kayınbabasına rezil olacağını düşünmektedir - Kuran’a el bastırması... Reşat Nûri, bütün bir cemiyet hayatının *Yaprak Dökümü*’nü anlatmaktadır:

“Kadın, evvela şaşıyor, kızıyor, fakat sonradan oğluna hak veriyor. Demek ki en doğrusu, anasının İstanbul’a geldiğini ailesine bile haber vermeyerek (çünkü haber verirse asil insanlar mutlaka onu apartmana çağıracaklardır) onu şöyle kenar köşede tutulmuş bir odaya misafir etmek olacaktır.” (s.199)

Yeni rejimin insan unsuru çalışmadan kazanma, üretmeden rahat yaşama, ekonomik ve sosyal gerçeklerinin dışında konformist yaşam arzularıyla yıkılan imparatorluğun insan mentalitesini devam ettirmektedir. Hayatın niteliğinin değişmesi için toplum fertlerinin değişimin gerektirdiği zihniyete sahip olması gerekir. Aksi takdirde, eskiden *zuhûrî kolu* gibi dilencilige çıkanlar şimdi dilenciliği gizli bir şekilde ve sık giyimleri ile yapsalar da nitelik aynı kalacaktır.

4.16. Ahmet Hamdi Tanpınar - *Huzur*¹⁹⁵ (1949)

Huzur’un sosyal muhtevasının Doğu-Batı ikilemindeki şehirli aydının arayış, kaçış ve tedirginliği olduğu hususunda aşağı yukarı bütün araştırmacılar hemfikirdirler.

Arayış, kaçış, tedirginlik... Modernist romanın kırılğan, muhalif ama tepkisiz aydınının kodlarıdır. *Hayatımıza kaç türlü zevk hâkim? Cemiyetimizin bence en büyük meselesi, ard arda medeniyet ve kültür değiştirmesidir.*¹⁹⁶ diyen Tanpınar, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Batılılaşma yolunda iktidar eli ile ve tepeden inme toplumsal reformaların (çoğu yarıda kalmış) aydınlar üzerindeki psikolojik yansımaları, arayış, kaçış, tedirginlik buhranında açıklar.

“Osmanlı Dârülfünûn’u neden 1908’e kadar bocaladı? Niçin o kadar hızla şevkle başlayan hareketler hep yarıda kaldı? Ve neden onların yarıda kalması için, Cevdet Paşa’nın tabiriyle: “bahaneler” aradık?

Bütün bu tereddüdlere, ilgâlar, yeniden başlamlar, elindeki işin ortasında vazgeçmeler, sonra vazgeçilenin arkasından duyulan üzüntü ve pişmanlıklar, kültür

¹⁹⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, Dergâh Yayınları, 13.baskı, İstanbul 2004, 391s.

¹⁹⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s.550.

ve sanat meselelerine hayattaki yerini bir türlü verememekten, onların lüzumunu ve istiklalini kabul etmemiş olmaktan ileri geliyor.”¹⁹⁷

Türk entelektüelinin *iç âlem nizamı*’ndaki savrulmaları, *kökü kendinde olan bir sarmaşık gibi* yaşamış biri olarak; iç âleminin *abasız postsuz dervişi*’ni de *sükûtu öğüten değirmen*’ini de kahramanlarına pay etmiştir:

Tablo 4: *Huzur* romanının kahramanlarının sosyal statüleri ve kişiliklerinin Tanpınar’daki karşılıkları

Şahıslar	İhsan	Nuran	Suat	Mümtaz
Sosyal Statüleri	Şehirli Aydın Profesör	İstanbul Aristokrat aileden.	Bankacı Köken Belirsiz	Akademisyen Orta sınıf
Gödergeleri	Tarih ve Millet Şuuru,	Musikî, İstanbul.	Uyumsuzluk İnkâr Hiçlik	Estetik Huzursuzluk Sentez Arayışı
Tanpınar’ın düşün dünyasındaki Karşılıkları	Fikir, Terkip, İş, Program, Tez	Estetik, Kadın, Doğa	Psikoz Antitez	Estet, Nevroz Sentez (arayışı)

4.16.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e ard arda yapılan medeniyet değiştirmelerinin Türk toplumuna yansımaları; iktidarlar tarafından tepeden inme şekilde, sosyo-kültürel şartlar düşünülmeden uygulanan politikaların Türk aydınında yarattığı “*huzursuzluk*” konu edinilmektedir. Bu sebeple *Huzur* romanı, iktidar mücadelesini dolaylı olarak ele almaktadır.¹⁹⁸

4.16.1.1. Müspet Batılılaşmanın temsilcisi: İhsan

Tanpınar’ın *Yeni Türk edebiyatı bir medeniyet krizi ile başlar*¹⁹⁹ saptaması bu romanda da karşılığını bulur. Arayış, kaçış/sığınış ve tedirginliğiyle Mümtaz; inkâr kimliği ile Suat bu krizin mahsulleridirler. İhsan, bir intikal evresinden geçildiğinin bilincindedir:

¹⁹⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, (hzl. Birol Emil), Dergâh Yayınları, 5.baskı, İstanbul 2006, s.33.

¹⁹⁸ Tanpınar’ın meseleye verdiği ehemmiyet için bkz. Ahmet Hamdi, Tanpınar, “Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan”, *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yayınları, 5.baskı, İstanbul 2006, 34-39.s.

¹⁹⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s.102

“Eski, her zaman yanibaşımızda duruyor. Bir yığın yarı ölü şekiller, hayata müdahaleye hazır bekliyor. Diğer taraftan yeni ile, garp ile münasebetimiz sadece, akan bir nehre sonradan eklenmekle kalıyor. Halbuki, su değiliz, insan cemaatiyiz ve onun için de bir hususî hüviyet olmamız lazım. [...] Yeniye, başından itibaren bizim olmadığı için şüphe ile; eskiye, eski olduğu için işe yaramaz gözü ile bakıyoruz. [...] Sanatımızda, eğlencemizde, ahlakımızda, muâşeretimizde, istikbal tasavvurlarımızda daima bu ikilik karşımıza çıkıyor.²⁰⁰ Satıhta yaşarken mesut oluyoruz; derine iner inmez kayıtsızlık ve kötümserlik başlıyor [...]

- O halde, size göre bir kriz, zarurî ve muhakkak...

- Sade muhakkak görmüyorum; onu yaşadığımızı inanıyorum.” (s.246,247)

Medeniyet krizinin neticelerinin şuurunda olan isimdir İhsan. Her kopuşun ve yeniye bağlanışın zorluğunu, bunu yapmaya çalışırken *eşikte kalmanın* ve kendine yabancılaşmanın ve nihayet kompleksin ne demek olduğunu bilir. Bunun içindir ki - Batılılaşma serüvenimizin tek başına romanı olan - şu tesbiti yapar:

“Biz, şimdi bir aksülamel devrinde yaşıyoruz. Kendimizi sevmiyoruz. Kafamız, bir yığın mukayeselerle dolu. Dede’yi Wagner olmadığı için; Yunus’u Verlaine; Bâkî’yi Goethe ve Gide yapamadığımız için beğenmiyoruz. Uçsuz bucaksız Asya’nın o kadar zenginliği içinde, dünyanın en iyi giyinmiş milleti olduğumuz halde, çırpıplak yaşıyoruz. Coğrafya, kültür, her şey bizden yeni bir terkip bekliyor; biz, misyonlarımızın farkında değiliz. Başka milletlerin tecrübelerini yaşamağa çalışıyoruz.” (s.251,252)

İhsan, Tanpınar’ın o kadar çok ehemmiyet verdiği İş ve Program bilicine de sahiptir.

“Bir imparatorluğun tasfiyesinden doğduk. Bu imparatorluk, eski bir çiftçi imparatorluğu. Hâlâ onun iktisâdî şartları içinde bocalıyoruz. Nüfusumuzun yarısından fazlası istihsale açılmamış. Müstahsil olan da faydalı şekilde yapamıyor. Sadece çalışıyor, emek sarfediyor. Fakat insan beyhude çalışırsa çabuk yorulur. [...] Sıkı bir nüfus siyasetine, sıkı bir istihsal siyasetine başlamamız lazım.” (s.247-248)

Kültürel yaşamın zamanın şartlarına uyarlanarak yaşatılması taraftarıdır İhsan. Maziden kopuş, yahut maziye reddetmek söz konusu değildir onun için. *Cemiyet hayatının en büyük sırrı, millî benlikteki devamdır* diyen Tanpınar’ı²⁰¹ şu sözleriyle doğrular:

²⁰⁰ Bir tarihe ve maziye sahip olmanın bazı imkânsızlıkları da vardır. Bunun gibi; Greko-Latin kültüründen ve onun ölçü hissinden ancak istifade edebildik. Bizzat bu disiplinleri almak için dahi, onların dünyasına kendi unsurlarımızdan doğmamız gerekiyordu. (bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, “Halk Destanlarından Millî Destanlara”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s.86,87.)

²⁰¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Millî Bir Edebiyata Doğru”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s.83.

“Maziyi ihmal edersek, hayatımız da ecnebi bir cisim gibi bizi rahatsız eder, terkinin içine ister istemez sokacağız. O, kendisinden lazım gelen bir şeydir. Bu devam fikrine vehim de olsa muhtacız. Kaldı ki; dün doğmadık. En çetin realitemiz budur.” (s.251)

4.16.1.2. Yanlış Batılılaşma / *Kötü Çocuk*²⁰² Suat

Huzur’un 1948 yılında Cumhuriyet gazetesindeki tefrikasında Suat bölümü yoktur. Peki, Tanpınar neden Suat karakterine ihtiyaç duydu?

İhsan, Tanpınar’ın - ve haliyle romanın - fikrî cephesidir. İş ve Program, terkip, millî benliğin devamı tezleri ile Doğu-Batı ikilemine çözümler üretmektedir. Formasyonu/kitabı ve kendini bu toprağın geniş zamanında kabul etmesi ile de aidiyet duygusu/babası, hülâsa meselesi olan adamdır İhsan.

Mümtaz/Tanpınar, romanın arayış ve kaçış içerisindeki insan unsurudur. Divan şiiri, kültürel İslâm, mimârî, alaturka musikiye düşkünlüğü ve asistanlığı ile formasyonu/babası; İstanbul ve Nuran sevdası ile de aidiyeti/kitabı, dolayısı ile meselesi olan biridir Mümtaz. Sentez’in peşindedir.

Suat, yalnız bedbinliği, nihilistliği, inkârı ve yıkıcılığı ile vardır romanda. Babasız ve kitapsızdır. Ama meselesi vardır: Kendisi.

Tanpınar; İhsan, Nuran ve Mümtaz gibi dolduramamıştır bu kahramanının altını. Okur, Suat’ı ve şahsiyetini, tüm bir isyan ve inkâr solosu olarak Emirgân’da tertib edilen Ferahfeza Âyini toplantısında tanır fakat onu Suat eden maceraya dair bilgi sahibi değildir. Romanda sebepsiz bir neticedir Suat. İhsan ile fikir, Mümtaz ve Nuran ile estetik cephenin tamamlandığı romanda Suat, psikolojik gerilim için sonradan eklenmiştir romana.

“-Suad, niçin intihar eder?

-Allah’ı bulamadığı için. Suad, benim tasavvurumda bugünkü insanlıktır. Hareketlerini kontrol edemediği için bedbahttır. Fakat Suad, kendi hikâyesini anlatacaktır. Mümtaz’a bıraktığı mektupta²⁰³ bunu söyleyecek.”²⁰⁴

Tanpınar, taslak halinde bıraktığı bu mektupta, *Suat*’ı *daha vazîh şekilde* anlayacak yeni bir şey vermese de; yukarıda alıntılanan mülakatta, çok büyük bir ipucu vermiştir.

²⁰² Tanım, Nurdan Gürbilek’e ait, (bkz. *Kötü Çocuk Türk*, Metis Yayınları, 4.baskı, İstanbul 2012, s.66-75.)

²⁰³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Suat’ın Mektubu*, (hızl. Handan İnci), Dergâh Yayınları. 1.baskı, İstanbul 2018, 149s., Taslak halinde olduğu belli olan mektupta, bir genç kızla neredeyse Dostoyevski’nin Stavrogin’ine benzer bir münasebeti dışında, Suat hakkında yeni bir şey öğrenemez okur.

²⁰⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Mücevherlerin Sırrı*, Dergâh Yayınları, 3.baskı, İstanbul 2004, s.205.

Allah'ı bulamadığı için!

Jale Parla, Tanzimat romanının epistemolojik kaynaklarını irdelediği *Babalar ve Oğullar* denemesinde, Tanzimat romancıları için şu tesbitte bulunur:

“[Tanzimat’tan önce] Gerek edebî, gerekse edebiyat dışı metinleri biçimlendiren epistemolojik kuram, mutlakçı bir epistemolojik kuramdı. Ana hatlarıyla; Kur’ân’ın sorgulanamazlığı, Aristocu tümdengelimci mantığın üstünlüğü, iyi ile kötünün kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı bir dünya görüşü, gizemci gelenekten kaynaklanan soyut idealizm ile şeriat ve fıkha dayalı bir hukuk ve kelama dayalı bilgilenme yönteminde oluşmuş bir kuramdı bu. [...] Tanzimat romancıları için babaya duyulan bu gereksinmeden kurtulmak, ancak kökten bir epistemolojik dönüşüm geçirmekle mümkündü ki, bu henüz gerçekleşmemişti. Batılılaşma programını belirli kısıtlamalarla yönlendirmeye çalışan Osmanlı aydınları, kaygan ve korumasız bir zemindeydiler. Artık mutlakçı ve ataerkil bir sultanın otoritesine eskisi gibi yaslanamayan mutlakçı bir kültür, simgesel babasını arıyordu. Metinler yetimdiler.”²⁰⁵

Parla’nın Tanzimat ile başlattığı “epistemolojik dönüşüm” dediği olay, Cumhuriyet ile “epistemolojik kırılma” olmuştur. Tanpınar’ın: *Yeni Türk edebiyatı, medeniyet krizi ile başlar* söyleminden kastettiği de budur: *Metinsiz, yetim çocuklar*.

Zeynep Bayramoğlu, bu yetimliği, dilimize *tekinsizlik* olarak çevirdiği, Freud’un *unheimliche* kavramı ile aktarır ki, kelimenin bir anlamı da kendi evinde gibi olmayandır.²⁰⁶

İşte Suat, metnini kaybetmiş (**kitapsız**) ve kimliksiz (**babasız**) çocuktur. Yaşadığı psikozun sebebi de budur. *Cemiyet hayatının en büyük sırrı, millî benlikteki devamdır* diyen Tanpınar; bu devamlı medeniyet değişimleri karşısındaki tepkisinden dolayıdır ki şu “çekingene” manifestoyu yapacaktır:

“Cesaret edebilseydim, Tanzimat’tan beri bir nevi Oedipus kompleksi, yani babasını öldürmüş adamın kompleksi içinde yaşıyoruz, derdim.”²⁰⁷

Tanpınar, cesaret etmekle kalmamış, tezine Suat karakterinde hayat vermiştir. *Babasız, kitapsız, kötü çocuk* Suat; Beethoven’ın opus 132 la minör yaylı çalgılar dördlüsü ile hayatına son vererek, “intiharının gerekçeli kararını” da ilan etmiştir. Suat, ruhsal hiçliğin maktûlüdür.

²⁰⁵ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar – Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yay., 11.baskı, İstanbul – 2014, s.15.

²⁰⁶ Zeynep Bayramoğlu, *Huzursuz Huzur ve Tekinsiz Saatler*, YKY, 1.baskı, İstanbul 2007, s.161.

²⁰⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan”, *Yaşadığım Gibi*, s.38.

Aslında öfkeli Suat. Kediye tekmeleyip denize atarken, bir cinayet hikâyesini arınma gibi anlatırken (s.286-290), çalıştığı bankayı soymak isterken (s.292,293), evlenme arifesindeki Mümtaz ve Nuran'ın evinde intihar ederek onların mutluluğunu ebediyyen baltalarken, içindeki ıstırap veren boşluğu doldurma gayretindedir. İntiharından sonra, halüsinasyon eseri, Mümtaz'ın sokakta görüp tartıştığı Suat'ın çok çok güzel oluşu, yüzündeki hüznün ona yakışması, Boticelli'nin *Melekler Tablosu*'ndaki insana benzemesi (s.388) ölmekle “varolmanın dayanılmaz ağırlığı”ndan kurtulduğu içindir. O, kelime değil aksiyon adamıdır. Suat, inanmadığını söylediği Allah'a o kadar kızgındır ki:

“Bilseydim ki vardır, insanlarla hiçbir davam kalmazdı. Yalnız onunla kavga ederdim. Her an bir yerde yakalar, bana hesap vermeğe mecbur ederdim. Ve zannederim ki; bana hesap vermeğe mecbur olurdu. Gel, derdim gel, yarattığın mahluklardan birisinin derisine bir an gir. Benim hergün yaptığımı bir yap. Bir tanesinin hayatını yirmi dört saat yaşa! Pek bedbahtına gitmene lüzum yok. Sen yaratıcısın; bilmemen, anlamaman kaabil olmaz. Onun için herhangi birisinin derisine gir. Ve kendi yalanını bir an için bizimle yaşa. Yirmi dört saat bu bataklıkta küçük susuzlukların kurbağası ol!”
(s.293,294)

Tevfik Fikret'in *halk eden mahveder / harâb etmez!* itirazıdır bu tirad. Yine bu tirad, Fikret'in *Resminin Karşısında* şiirinin vücut bulmuş halidir:

“Ey Rabb-i müntakim!
mahlûk-ı eşrefin şu oyuncak mı, târümâr?
Ey Rabb-i müntakim, bize lazımsa bir vücûd,
lazım mı bir câhim-i sefalet ki bî-hudûd?
Varlık değil bu, yokluğa bir rahne-i güzar...”²⁰⁸

Yine o Suat'tır ki, Oğuz Atay'ın elinde -yine ölümle varlığının dayanılmaz ağırlığına son veren - Selim Işık olacaktır. Yani Suat, kökleri Beşir Fuat, Abdullah Cevdet, Tevfik Fikret'ten gelip Tanpınar'ın Suat'ına geçmiş; oradadan da Oğuz Atay'a intikal eden **kitapsızlık ve babasızlığın trajedisidir**. Turgut Özben'i, öldükten sonra bile iç ses ve/veya Orlic'le rahat bırakmayan Selim Işık'ın; intihardan sonra bile Mümtaz'ın karşısına çıkan Suat'tan farkı yoktur.

“-Niye geldin? Niçin beni bırakmıyorsun? Bütün gün ve gece benimle uğraştın. Yeter artık, beni bırak! [...]

²⁰⁸ Tevfik Fikret, “Resminin Karşısında”, *Rûbab-ı Şikeste*, s.12.

-Dedim ya... Seni hiç yalnız bırakmadım. Hep yanıdaydım! [...]

-Peki, benden ne istiyorsun, bu ısrarın sebebi ne?

-Israr değil vazife. Vazifem seninle beraber olmak..." (s.387)

Tanpınar'ın içinde biraz İhsan, biraz Suat, biraz Fikret hep vardı. Çünkü:

*Bir romancı, bir insandır; fakat bütün bir kalabalığı, bütün bir müstakbel insanlığı kafasında taşıyan bir insandır.*²⁰⁹

Tanzimat ile beraber, içine kendi şartlarımızdan doğmadığımız ama satıhta adapte olmaya çalıştığımız medeniyet değiştirmeleri, kaçınılmaz bir şekilde hem sosyal hem de ferdî planda kırılmalar yaratacaktır. Oysa, *medeniyet bir bütündür. Müesseseleri ve kıymet hükümleriyle inkişâf eder.*"²¹⁰

4.17. Reşat Enis Aygen - *Ağlama Duvarı*²¹¹ (1949)

Reşat Enis, bu romanında ağırlıklı olarak, basın ve iktidar ilişkisini konu edinmektedir. Mekân, İstanbul'dur. Reşat Enis, natüralist bir anlayışla kaleme aldığı eserinde; *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* romanında olduğu gibi merceğini yalnız kötü insan ve bu insanların sebep olduğu çürümelere tutar. Aygen, Tek Parti, döneminin kapitalizmle ilişkisi üzerine kurar toplumsal eleştirisini. Batılı Devlet, basında, bürokraside ve ticarete yalnız komprador olmak olarak algılanmaktadır.

4.17.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Silah tüccarları ve Kapitalistler, İktidarın kullanışlı aygıtı halini alan Basın, romanda aktarılan iktidar mücadelesinin işbirliği içerisindeki unsurlarıdır. Mücadele, aralarında yaptıkları paylaşımdan hangisinin daha fazla maddî fayda sağlayacağına dair verilir.

4.17.1.1. Silah Tüccarları, Kapitalistler ve Basın

1914'te savaşı körükleyenlerin büyük sanayicilerle, silah fabrikatörleridir. Almanya'da, Krup adlı şirket, savaşı kışkırtmaları için gazetelere para akıtmakta ve propaganda yaptırmaktadır.

²⁰⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, "Bizde Roman", *Edebiyata Dair Makaleler*, s.36.

²¹⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, "Medeniyet Değiştirmesi ve İç İnsan, *Yaşadığım Gibi*, s.34.

²¹¹ Reşat Enis Aygen, *Ağlama Duvarı*, Cem Yayınları, (bs.y), İstanbul 1983, 189s.

Gene bugün, savaştan yana gazetelere, ulusları silahlanmaya kışkırtan generallere savaş sanayiinin hakimleri para yedirmektedir. Yazara göre diktatör Franko’yu cesaretlendirenler ve destekleyenler de silah tüccarlarıdır. (s.25)

Gazeteler ise savaşı kışkırtmakta, adeta olaya tiraj cephesinden bakmaktadırlar:

“-Tam iki yıldır aynı öykü diye söylendi: SAVAŞ OLACAK, SAVAŞ PATLAMAK ÜZERE... SAVAŞ ŞİMŞEKLERİ ÇAKIYOR... Gazeteye bak: Evine uğrama, askerlik şubesine koş. Usandık be yahu, şu savaş patlasa da bir kurtulsak!” (s.67)
(Büyük puntolar yazara aittir.)

Savaşlar, basın-silah tüccarları ve egemen güçlerce seçilip desteklenen diktatörler işbirliğinde çıkarılmaktadır. (s.70) Herkesin bildiği bu sır ! karşısında ülke içindeki egemen siyasal iktidarların ses çıkarmaması, iktidarların ya güçsüzlüğü yahut işbirliği ile açıklanabilir.

Basın ile muktedirler arasındaki temel belirleyici rüşvettir. Düşkün siyasetçi, ikbal kapısını yeniden aralamak için; iş takipçisi basın mensubu da menfaati için birbirlerini kullanırlar. Selami, ... Vekâleti’ndeki usûlsüzlüğü deşifre edip manşete taşıdığı için atılmıştır işinden:

“O gün, yazı müdürlüğü odasında, milletvekili patronla birkaç yazar ve ben rüşvet konusu üzerinde konuştuk. Resmî dairede gördüklerimi anlattım onlara...

Patron, Meclisin ilk toplantısında olayı önemle ortaya koyma kararını verdi. «Devlet memuru ve rüşvet» konusunda yazı yazmak için patrondan direktif aldım. Ertesi gün *Halk*’ın baş sütununda çıkan yazı bomba gibi patladı. Yüksek makamdan en büyük idare amirine yetiştirilen şifre, yazarın cezalandırılmasını bildirdi.” (s.58)

Selami, sahibi olduğu *Hür Adam* gazetesinde, imtiyazını üstlenmek istediği bir maden işi için eleştirilerini keser. Artık *Halk* gazetesindeki gibi doğrucu değildir. Muktedir çevrenin yeraltı ilişkilerini deşifre eden Selami, muktedirlerin kurduğu çarkın bir dişlisi olmuştur. Romanda verilen bu ayrıntı, Refik Halit Karay’ın *Şeftali Bahçeleri* hikâyesindeki memur gibi, yozlaşmış bir ortamın, içine aldığı her temiz kişiyi kendisine benzeteceğini belirtmektedir:

“Hür Adam, birdenbire saldırılarını durdurdu. Selami’ye söz vermişlerdi: Hükümet “...” ilindeki verimli madenlerin işletme imtiyazını ona verecekti. Selami’nin tüm ülkelerini gerçekleştirecekti bu...” (s.160)

Basın, düşkün siyasetçilere ikbal kapılarını da aralar. Burhan Tahir, eski bir siyasetçidir. İstanbul gazeteleri, *Ankara muhabirlerine rakı ve kadın ziyafetleri cektirerek*

Burhan Tahir'in bir Bakanlığa atanacağı haberi basında kulis haberi olarak yansır. Gazetecilerin, unutulmuş politikacıları hatırlatarak bakanlık sandalyelerine, Millet Meclisi'ne getirilmelerinde payı olduğu görülmektedir. Selami, bu işgüzarlığa asla müdahale etmez, çünkü maden imtiyazını alabilmesi onun elindedir. (s.185)

Reşat Enis Aygen, yeni kurulan Cumhuriyet'e dair tenkidini, aşağıdaki alıntıda özetlemiştir:

“-On beş yıla birkaç yüz yılı sığdırdık; bir devrim yarattık. Ama... gözünüzün önüne bir büyük dev getirin. Öyle bir dev ki; dünün bu kokuşuk kuşağına dayandığı sürece balıklar üzerindedir!” (s.45)

Muasır bir devlet olma ülküsü, zamanı idrak etmiş nitelikli kadrolara ihtiyaç duyar. Siyasetin ticaret ile beraber yapılması, siyaseti de bir Pazar haline getirecektir. Bu “Pazar”ın işportacıları, dellaları da iş takipçisi basın olacaktır.²¹²

4.18. Yakup Kadri Karaosmanoğlu - *Panorama*²¹³ (I.Cilt, 1950; II.Cilt, 1954)

Bir hesaplaşmanın romanıdır *Panorama*. Yakup Kadri'nin her hesaplaşması da bir olumsuzlamadır. Öyle ki, *Ankara*'nın idealisti Neşet Sabit, artık bir oportünist olarak bu olumsuzlamaya dahil edilir. *Hüküm Gecesi*'nde İttihat ve Terakki ile hesaplaşan Yakup Kadri, *Yaban*'da hesaplaşmayı aydınlarla sürdürmüş, *Bir Sürgün*'de Batılılaşma olgusuyla hesaplaşmaya devam etmiştir. İktidar katmanına devamlı bir mesaj verme, takip edilmesi gereken programa dair teklifler sunma kaygısı olan Yakup Kadri, *Ankara* ile ara verdiği hesaplaşmaya *Panorama* ile son noktayı koyar. Yakup Kadri, bu sefer Cumhuriyet inkılâbını gerçekleştiren kadrolarla hesaplaşır. Bu hesaplaşmada bir çekimserlik de vardır. 1938-1950 arası mutlak muktedir olan Millî Şef'ten hiç bahsetmez. Bu tavrını -İsmet İnönü'ye karşı yazarın küskünlüğü de olsa- tutarlı bir zemine oturtmak mümkün değildir.

²¹² Reşat Enis'i çok beğenen ve onu okumamayı cinayet olarak nitelendiren Attila İlhan, iktidar mücadelelerini; siyaset-finans-ithalat şirketleri-basın düzleminde konu edinen *Kurtlar Sofrası*'ni (1963), Reşat Enis'e benzer perspektiften yazmıştır. Attila İlhan'ın Reşat Enis'in romanları için söyledikleri; Attila İlhan romancılığının da ana hatlarını göstermektedir:

Reşat Enis'in romanları, 30'lu yıllardan 60'lu yıllara son derece çarpıcı insan manzaralarıyla doludur, ülkemizden önemli toplumsal kesitler verir. Sonradan yazdığı Ağlama Duvarı, Yol Geçen Hanı, Despot vb. de önceden yazdıkları gibi; toplumsal geniş bir platform üzerinde, birçok bireysel dramı işler. [...] Niye ıkına sıkına iki uzun hikâye yazabilmiş bir züppeye, büyük romancı diye sayfalar ayırıp özel sayılar düzenliyoruz da, yaşadığı dönemin toplumsal ve bireysel panoramasını, bir düzine 'baba' romanla çizmiş bir 'kalem erbabını' böyle hiçe sayıyoruz. Cinayet bu bel! bkz. Attila İlhan, "Cinayet Bu Bel!", Hangi Edebiyat, İş Bankası Kültür Yay., 3.baskı, İstanbul 2011, s.32,33. Attila İlhan da Kurtlar Sofrası, Bıçağın Ucu, Sırtlan Payı, Yaraya Tuz Basmak romanlarında 30'lu 60'lu yılların bireysel ve toplumsal panoramasını çizer.

²¹³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Panorama*, İletişim Yay, Bütün Eserleri 18, 22.baskı, İstanbul 2005, 608s.

4.18.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Tek Parti Dönemi, *Affairiste* İş İnsanları, Gelenekçi Liberal Çevrenin Temsilcisi Olarak Eşraf, Demokrat Parti Döneminde Seküler Aydın, romanda anlatılan iktidar mücadelesinin taraflarıdır. Bu tafaların hepsi olumsuzdur.

Romanın Gelenekçi Demokrat Parti dönemine tesadüd eden siyasal açılımları Devletçi Seküler Seçkinler – Gelenekçi Liberal Demokratlar Arasındaktidar Mücadeleleri temasında değerlendirilecektir.

4.18.1.1. Tek Parti Dönemi

Yapılan Anayasa, İnkılap ilkeleri; bu ilkelerin sıkı takipçisi ve uygulayıcısı olmak göz ardı edilerek yeterli bulunmakta ve kimse ne seçim bölgesi ile ne de halk ile Cumhuriyet ilkeleri hesabına ters düşmek istememektedir. Yani bâriz bir ikbalperestlik ve bu yolda yapılan halk dalkavukluğu söz konusudur.

Milletvekili Neşet Sâbit'in (bkz. *Ankara*) gözünden Cumhuriyet'in seyir yolu ifade edilmektedir:

“Bir orijinal medeniyet tarifi, bu gerilik ile ilerilik arasındaki samimî mukâyese, Neşet Sâbit'in bir kulağından giriyor öbür kulağından çıkıyordu. Çünkü o da arkadaşlarının çoğu gibi, artık bu çeşit mevzûların hiçbir manâsı kalmadığına hükmedenlerdendi. İnkılap olmuş bitmiş, İnkılap prensibleri kanunlaşmış, sağlam temeller üstünde yeni bir ileri cemiyet binası kurulmuştu. Bunun alt katında bazı fosiller daha birkaç zaman için bazı şeyler homurdanabilirdi, artık hiçbir yankı uyandıramazdı. (s.17)

Atatürk'ün sofralarına davet edilmemek, o dönem mebusu için bir âfettir. Çünkü o sofralara daveti inkıta bulan birisi için kendisini gözden düşmüş saymak kaçınılmazdır. Halil Ramiz Bey de nicedir sofraya davet edilmeyen mebuslardan biridir. Kendisi ile yaptığı iç monolog bu hissi ele verir:

“Acaba neden çağrılmadık? Acaba bir yanlışlık mı oldu? Acaba hizmetçi kız, Anadolu Kulübü yerine Anadolu Oteli mi dedi. Acaba, acaba, acaba!!!” (s.36)

Yine de Halil Ramiz Bey'in kafasında, Cumhuriyet İnkılâbı maksadına ulaşmıştır. Bu maksada ulaşıldığının kanıtı olarak gösterdiği gerekçeler ise, Tanpınar'ın deyimiyle *büyük bir hüsnüniyetle işe başlayan ama küçük zevk düşkünlüğü ile çehresini tamamlayan Tanzimat*²¹⁴ gibidir:

²¹⁴ Ahmet Hamdi, Tanpınar, *Huzur*, s.156.

“Herkes şapka giyiyor, sakal ve bıyıklar traş edilmiştir, kadınlar peçelerini sıyırmışlardır; soiréeler soiréeleri (suare), balolar baloları takip ediyor, okullarda kızlar oğlanlarla bir sırada ders okuyor, spor meydanlarında yarı giyimli yarı çıplak birbirleriyle boy ölçüşüyor; yerde otomobil, havada uçak kullanmasını biliyor ve paraşütle atlayan kahraman gençler arasında artık hiçbir cins farkı kalmamıştır.” (s.39-40)

Milletvekili Halil Ramiz Bey; İli’ndeki Belediye Başkan Adayı seçimini parti adına izleyecektir. Dr.Nâmık Ahmet Bey, bu adaylardan biridir. Halk menfaati uğruna bölgedeki egemenlerle karşı karşıya gelen biridir de. Halil Ramiz Bey, Dr.Nâmık Ahmet’in bu başarılı icraâtını CHP Genel Sekreterine rapor olarak sununca aldığı cevap ilginçtir:

“O, yalnız ateşli bir idealist değil; aynı zamanda şâyân-ı dikkat bir teşkilatçı ve gözü yılmaz bir aksiyon adamıdır. Verem ve sıtma mücadelesinde şimdiye kadar elde ettiği başarı, sırf kendi alınterinin semeresidir. Fakat...”

-Bunun bir de fakatı var demek?

Evet, maatteessüf, bunun bir de “fakat”ı var: Nâmık Ahmet’in husûsî hayatı... bu muhitin göreneklerine taban tabana zıt yaşayış tarzı... Almanya’dan getirttiği o genç hemşireyle olan acayip münâsebeti, vesâire, vesâire...” (s.58)

Çünkü, parti büyükleri için kişilerin yaptığı işlerin niteliği değil; oy olarak hânelerine yazdıracakları nicelik önemlidir. Hizmetten ziyade kişisel hususiyet değerlendirilmektedir.

4.18.1.2. *Affairiste* İş İnsanları²¹⁵

Romanda, Banka İdare Meclisi Reisi Servet Bey, Müteahhid Sırrı Bey ve İnşaat Mühendisi Râgıp Bey şahsiyetlerinde Ankara merkezinde iş dünyası ele alınmaktadır.

Bir avukat iken Meclis çevresindeki yakın dostlarının sayesinde Banka İdare Meclisi Reisi seçilen Servet Bey; aynı zamanda kooperatifçilik de yapmaktadır.

Sırrı Bey’i kullanarak sağlam olmayan ucuza malettiği malzemelerle kooperatif binaları dikmekte; üyelerden peşin para almaktadır. 2.Dünya Savaşı’nın yarattığı ekonomik zorlukları göstererek devamlı taksit miktarını artıran Servet Bey; artık ödeme güçlüğü çeken üyeleri de zor durumda bırakır. Başına gelecekleri bildiğinden, oğlu, kızı ve karısını Avrupa’ya yollamış, edindiği birikimi de Ragıp Bey aracılığı ile Avrupa

²¹⁵ Yakup Kadri, *Affairiste* sıfatının, İsmet Paşa’nın Cumhuriyet’in ilk yıllarında; iktidara yakınlıklarını iş takibi ve ihaleler için vasıta olarak kullanan çevreler için kullandığını söyler. bkz. Yakup Kadri, Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, 8.baskı, İstanbul 2013, s.88.

bankalarına yatırmıştır. Onun için politika, şahsî menfaatlerini sağlamlaştıracak bir çağlayan ve savaş olasılığı da bu yolda bir fırsattır:

“O da memleketin birçok zenginleri gibi harb patlarsa ilk ağızda Türkiye’nin dünya haritasından silineceğine, ya da para ve mülkiyet haklarını tanımayan bir rejim altına gireceğine hükmetmiş; şimdiden, tedbirlerini almaya başlamış ve Râgıb Bey’in acayip bulduğu bu yollardan parasının büyük bir kısmını dışarıya kaçırmamasının yollarını bulmuştu. Hem de nereye? Savaşa girmeyeceğine yüzde yüz imân ettiği İsviçre’ye.” (s.383)

Romanın iktidar olgusuna dair bildirisi, iktidarın bir yöntem ve uygulamaya dayanması gerekliliğidir. Eğer iktidar ilkelerini kanıksamayan bir aydın, bürokrasi ve burjuvazi kadrosu var ise, yapılan inkılap sadece kâğıt üstünde kalacaktır. Her yeni inkılap, ilkeleri tavizsiz uygulayacak olan **kadro**’ya ihtiyaç gereksinir. Eski bürokrasi kadrosu ve onların eski zihniyetiyle hayat verilmeye çalışan inkılap, eninde sonunda dejenere olmaya mahkûmdur. Eski ile yeni bir arada devam eder ve yapılan inkılaplar yalnız kâğıt üzerinde kalırsa:

Bürokratlar, ikbalperset; Aydınlar, lâkayd, oportünist ve küskün; Eşraf, pragmatist; iktidar, statükocu olacaktır.

4.19. İlhan Tarus - *Yeşilkaya Savcısı*²¹⁶ (1955)

21 yaşında Cumhuriyet Savcısı olmuştur roman kahramanı²¹⁷ aynı yazarı gibi. Diğer arkadaşları gibi, yurt dışında yüksek lisans ve doktora yapma şansı varken; o, büyük bir idealle göreve atılmak ister. Yeni Cumhuriyet; hem mentalite, hem insan yapısı, hem maarifçe, hem de feodal yapı artıkları ile henüz bir huluk devleti olma yolundan çok uzaktır. Hukukun kuvveti değil; kuvvetin hukuku geçerlidir hâlâ.

²¹⁶ İlhan Tarus, *Yeşilkaya Savcısı*, Varlık Yay., Ekin Basımevi, İstanbul 1955, 222s.

²¹⁷ Dostoyevski’nin *Ölümler Evinin Hatıraları* adlı romanını Savcılıktan ihraç edildiği günün akşamı sabaha kadar okuyup bitirdiğinde romanını da bitiriyor Tarus. (s.222)

Dostoyevski, 1849 – 1853 yılları arasında Sibiryâ Sürgünü’nde hapisneden insan portreleri anlatmıştı. Tarus da bir adliyecisi olarak, adını vermediği Savcının, ekseriyetle Kürtçenin konuşulduğu bir Anadolu kasabasındaki 15 aylık görevi sürecinde yaşadığı zorlukları anlatır.

Tarus, romanını günlük şeklinde yazar. 8 İlkteşrin’de başlar romana ve fasılalarla 31 ayrı günde tutulmuş 15 ayın hikâyesini anlatır. Bir nevi otobiyografik romandır Tarus’un romanı. Kendisi de 21 yaşında Savcılığa başlamış ve hemen dört yıl sonra görevinden ayrılmıştır. İl görev yeri de Maraş’ın Pazarcık ilçesidir.

Savcı’nın karşılaştığı zorluklarla, kanun dairesi ve kanun namına verdiği mücadele anlatılır bu günlüklerde. 18 Mart tarihli son günlükten görevden ihraç edildiğini öğreniriz.

Net bir tarih vermemiştir romanın zamanı için Tarus. Anlatılanlardan çıkarıldığı kadarıyla (Meşrutiyet’te Tekirdağ Mebusu ve 30 yıllık politikacı olan Şeref Bey (Mehmet Şeref Aykut?) vardır, 195.s) Atatürk’ün son yıllardır romanın zamanı.

4.19.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Adliye Dairesi Özelinde Devlet Kurumu - Nüfuzlu Eşraf ve Halk düzlemine oturtulan yerel iktidar mücadelesi söz konusudur romanda. Devlet kurumları, taşradaki feodal ileri gelenlerin nüfuzu altındadır. Bunun yanı sıra bürokrasi, devlet kadroları içerisinde dahi tam ve tarafsız bir işlerliğe sahip değildir.

4.19.1.1. Cumhuriyetin ilk yıllarında Adliye, Eşraf, Halk.

Kara düzen yapılmaktadır Adliyede işler. Haklarında hüküm verilmemiş kişiler, nezarethane yerine cezaevinde alıkonulmaktadırlar. Sorgu yargıcı Abdullah Bey'e şu yolda itiraz eder Savcı:

“-İyi ama cezaevinde tevkif kararı verilmeden adam tutmak bir suç. Suçu işleyen de ben oluyorum.

-Bilmem artık orasını Savcı Bey.” (s.32)

Hacı'nın oğlu Nuri diye birinin evinde bir ihbar üzerine arama yapar Jandarma Başçavuşu ve eliyle koymuş gibi yarım kilo esrar bulur. Ama arama zaptı sekiz gün öncesine aittir. Bu fidyeye koparmak ya da suç isnadı amaçlı bir ihbardır. Köye yakın karakol olmasına rağmen Yeşilkaya Jandarma Karakolu'na ihbar gelmiştir ve ayrıca Jandarma Başçavuşu Remzi'nin alkole meftunluğu da herkesçe bilinmektedir. Jandarma çavuşunun Cumhuriyet Savcısı karşısındaki pervasızlığı, taşradaki hukuk ve Cumhuriyet algısının ne derece örfi olduğunu gösterir:

“ -Dosyayı inceledim. Doğrusunu isterseniz, benim içime de şüphe girdi, size açık açık söyleyeyim.

-O, sizin bileceğiniz iş.

-Demek öyle...

-Tabii öyle beyefendi... Şüphelenirseniz, bizim hakkımızda kovuşturma yaparsınız. Yok, itimad doğarsa, içinizden, fezlekemize göre dâvayı açarsınız.” (s.85)

Bu kadar rahattır bir Jandarma Başçavuşu bir Cumhuriyet Savcısı'nın karşısında. Bunun sebebi, yine aynı rahatlıkla ve dediklerinin aslında aleyhine bir suç duyurusu olduğunu bile bile şu diyalogda görülür:

“-Peki, kısa tarafı şu işin. Sen bana izin ver; kimsenin burnu kanamadan ben sana ayda bin lira kazanmanın yolunu bulayım. [...] Ara sıra fikir danışacağım. Fezlekemin aynen iddianameye geçirilmesini isteyeceğim. Hepsini bu. Hatta kimi işlerde, yanlış

fezleke yaparım, siz, asıl istediğimi yazarsanız davaya. Olur biter. Hani, şüphe de uyandırmaz bu tarz.” (s.90)

Görevini yapan Savcı; mübaşiri azarlamak, bir köye tahkikat yapmak için giderken köylünün atını parasız kullanmak, bir adliye çalışanından beş altın ödünç alıp geri vermemek (iki kere vermiştir oysa), eşraftan birinin nikâhlı karısına mektup yazmak (halbuki kadın ona mektup yazmıştır), bir eşraftan yirmi altın rüşvet almakla suçlanır. Ve tüm suçlarmalar da yalancı şahitler üzerinden yapılır. (s.187-190)

Balık, baştan kokmaktadır. Savcı, susturulamayınca, kasabaya mebus Şeref Bey gelir. Sanki bir bakanlık müfettişi gibidir Savcının karşısında:

“-Daha izahat istemedim bile. Dur bakalım, yapıp ettiğiniz işler hakkında bilgi isteyeceğim sizden.

-Bilgi mi isteyeceksiniz? Ne sıfatla?

-Buranın mebusu sıfatıyla! Gösteririm ben sana Hanya’yı Konya’yı!” (s.197)

Savcı, bu tehditten beş ay sonra şu belgeyi tebellüğ edecektir:

“Yargıçlık şerefini ihlal eden hareketlerinden dolayı, Yeşilkaya C.Savcısı filan oğlu filancanın yargıçlıktan çıkarılmasına vekâlet inzibat kurulunca karar verilmiştir. Kendisine tebliği ile işten ayrıldığı tarihin bildirilmesi...” (s.221)

Hükümet Meydanı romanında olduğu gibi, İlhan Tarus *Yeşilkaya Savcısı* romanına da iktidar olgusuna dair bildiri paragrafı koymuştur.

“Cumhuriyet, ilk doğum sancılarını atlatamadı hâlâ. Evet! Her adımda bir savaş kazanarak yürüyeceğiz. Yürümeliyiz. Bu savaşlarda şehit düşeceklerin öte dünyadaki yerleri, sınırlarda can verenlerinkinden daha az şerefli olmayacak.” (s.201)

Cumhuriyet’in ilk on seneleri şehitlerin verileceği kaçınılmaz bir evredir. Alışkanlıkları bozup eski müesses nizamı yıkmak bir süreç ve irade meselesidir. Bu iradenin temel direği ise eğitim olmalıdır.

4.20. Yaşar Kemal - *Teneke*²¹⁸ (1955)

Fikret Irmaklı, yirmi dört yaşında, İstanbullu çiçeği burnunda bir kaymakamdır. Mülkiye’den mezun olunca, Çukurova - Ceyhan’da göreve başlar.

Kaymakam Fikret Irmaklı’nın ilk görev yeri; çeltik ağalarının, yerel iktidar birimleri ile menfaata dayalı birlikteliklerinin olduğu; köylünün ise çaresizce bu iş

²¹⁸ Yaşar Kemal, *Teneke*, YKY, 29.baskı, İstanbul 2018, 81 s.

birliğine boyun eğdiği bir yerdir. Köylü, pamuk ve narenciye ekerken; çeltik ağaları da bire 30 veya 40 kazanmak için sahte ruhsatıyelerle “çeltik ekilebilir” iznini aldıkları köy arazisine -bataklık ve sıtmaya rağmen- su boca ederler.

4.20.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda, yerel iktidar mücadelesi konu edinilmektedir. Bu mücadelenin ögeleri; eşraf/ağalar, taşra bürokrasisi mensupları, merkez devlet teşkilatı’dır. Etken olması gereken devlet, yerel iktidar güçleri karşısında edilgen konumdadır.

4.20.1.1. Eşraf/Ağalar - Taşra Bürokrasisi Mensupları

Yaşar Kemal’in hemen tüm romanlarının ayrılmaz ögelerindendir ağalar ve mütegalibe/eşraf zümresi. Bu romanda ağalar, yerel iktidar katmanlarına baş eğdirmiş veya onlarla işbirliği halindedirler. Bir işe para koymuşlarsa mutlaka %130 kâr yapmalılar. Bunun için de, çeltik tarlalarına alacakları ruhsat çok önemlidir:

“Mesela, Sazlıdere köyünün yanındaki Okçuoğlu’nun çeltik ekmek istediği sahaya ruhsat verse, verse değil, çeltik komisyonunun kararına bir imza bassa, yirmi bin lira rüşvet alabilir.” (s.7)

Yazar, yukarıdaki paragrafı Kaymakam Fikret Irmaklı gelmeden önce yerine vekillik yapan Resul Efendi için söylüyor. Resul Efendi, imza atmayınca da; Ankara’ya, Adana’ya Resul Efendi aleyhine tel üstüne tel çekilir. Ne rüşvetçiliği, ne namussuzluğu, ne ahlaksızlığı kalır. Karısının orospu olduğunu, kızını parayla sattığını, Resul Efendi’nin gece gündüz içerek kaymakamlık odasında nara attığı iftirasında bulunurlar. (s.9)

Rüşvet, bölge eşrafının ilk hamlesidir. Rüşvet hamlesi tutmayınca Ankara’ya şikâyetler iletilir. Bunda da, bir protokol izlenir:

“Ankara’ya, İl’e, Kaymakam aleyhine günde elli tel çekiliyordu. Telleri siyasetçi Ahmet yazıyordu. Yıllardan beri Kaymakamlara yüklenecek suçları öylesine ezberlemişti ki, telleri gözü kapalı yazıyordu. Teller öyle berbattı ki; her okuyan Kaymakamdan iğrenir, kusacağı gelirdi. Telleri bir gün çeltikçiler, ikinci gün bütün köylerin muhtarları... Tam altmış muhtar, üçüncü gün Belediye Reisi, parti reisleri çekiyorlardı. Sonra köyler, sıraya giriyordu.” (s.52-53)

Yeni gelen kaymakam Fikret Irmaklı, mütegalibenin bu baskısına rağmen kanun yanındadır; köylünün de kendi yanında olmasından güç almaktadır. Fakat köylü, para karşılığında köyü boşaltacak ve böylece Kaymakam, iki dayanağını da kaybedecek, büyük bir sukût-ı hayale uğrayacaktır:

“Seyfi Ali, Seyfi Ali! Muhtar!

Muhtar, yorgun, beli bükülmüş, dışarıya çıktı.

Topla köylüyü... Her eve üç yüz lira vereceğim. Pamuklarının dönümüne elli lira vereceğim. İlan et. Köyde kimse kalmayacak. Güze kadar. Yıkılan evlerini de ödeyeceğim.” (s.66)

Zeyno Karı da dahil -ki Kaymakamı direnmeye sevk edenlerin başında gelir- tüm köylü, köyü terk edecekler ve böylece eşrafın istediği şartlar yerine gelecektir. Romanın dramı da burada başlamaktadır. Ağalar, Kaymakamı razı etmek için müftüyü de gönderirler Kaymakama. Halk, öğrenilmiş bir çaresizlik içindedir:

“[Müftü]: ‘Efendi oğlum,’ diye başladı, ‘bu pirinç ekimi her yıl böyle olmuştur. Hiçbir yıl kanuna göre ekilmemiştir. Başınızı derde sokmayınız. Sinek nasıl olsa çıkacaktır. Burası Çukurova’dır. Sinek olmaz mı? Çeltik ekilmese de sinek olur. Vazgeçin artık bu sertliklerden.’” (s.50)

Ziraat Memuru, Çeltik Yönetmeliği’nin ilgisiz bölümlerini Kaymakama okumuş ve sahada hiçbir sorun yokmuş gibi göstermiştir. Çünkü, ruhsat çıkarılırsa hepsi pay alacaklardır. Resul Efendi ile Kaymakam arasındaki bu konu hakkındaki diyalog olayın niteliğini göstermesi açısından önemlidir:

“[...] Kanunu okursanız haklı olduğumu anlarsınız.

-Demek kanun?

-Evet kanun.

-Ziraat memuru bana okudu.

-İşine gelen yerleri okumuştur efendim. Çünkü efendim, Ziraat memuru, Bahçe kazasından, çeltikçiler tarafından suret-i mahsusada getirilmiştir. Bütün sahalarda birer para hissesi vardır.” (s.39)

Resul Efendi, bir tahrirat kâtibidir. Kendisi, işin nereye varacağından çok emekliliğine az kala başına bir iş almaktan çekinir. O, yıllardır yerel iktidara karşı gelen devlet bürokrasinin fertlerinin nasıl mağlup olduğunu görmüştür. Hükümet konağı kurşunlanır, jandarma kendilerine kesilen oğlakla susturulur; Ankara, şikâyetler artınca soruşturma lüzumu görmeden sürgün eder görevlileri

4.20.1.2. Merkez Devlet Teşkilatı

Merkez teşkilatın taşradaki birimleri, eşraf karşısında tamamen pasiftirler. Devlet otoritesini taşrada temsil etmesi beklenen Jandarma, çeltik ağalarının hükümet konağını

kurşunlatması karşısında kayıtsız kalmıştır. Devlet adına ve devlet çıkarı için bölgede görevli ziraat teknisyenleri ve çeltik tarımı uzmanları da yerel güç odaklarının ağına düşmüşlerdir. Bu durum, Merkez teşkilatın bölgede yalnız ismen bulunduğunu; bölgedeki icra yetkisinin çeltik ağaları elinde bulunduğunu göstermektedir.

Öyle ki, taşrada devleti 1.dereceden temsil eden kaymakam hakkında yapılan suçlamalar için; savunması bile alınmamakta, kaymakam sürgün edilmektedir. Devlet, taşrada güç iktidarı eşrafa teslim etmiştir.

Devlet, liyakat sahibi, inisiyatif almaktan çekinmeyen ve kanunların uygulanması hususunda taviz vermeyen kadrolara sahip olmadıkça ve bu kadrolar arasında iş birliği olmadığı müddetçe, yerel bölgelerde feodal dönemden arta kalan iktidar kurgusu devam edecektir.

4.21. Yaşar Kemâl - *İnce Memed*²¹⁹ (1955-1969-1984-1987)²²⁰

Yerel iktidar mücadelesinin de konu edinildiği eser, zaman dilimi olarak 1930 - 1935 arasını kapsamaktadır.²²¹ Bu sebeple roman, incelemenin Laik Ulus Devlet - Geleneksel Toplum Formları Arasındaki İktidar Mücadelesi tema'sı altında ve taşra özelinde ele alınmıştır. Cumhuriyet'in henüz kurulduğu ve devlet görevlilerinin çoğunun Osmanlı bâkîyesi olduğu bir dönem söz konusudur.

4.21.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Ağalar -yerel bürokrasi - eşraf birlikteliği karşısında köylü ve eşkiyalar romanda mevcut iktidar güçleridir. Köylü, bu iktidar mücadelesinde pasiftir. İnce Memed'in temsil ettiği eşkiyalık kurumu ise Ağalık kurumunun bir neticesidir. Yaşar Kemâl, neden-sonuç ilişkisinde ele aldığı Ağalık-Eşkiyalık diyalektiğinin siyasal – toplumsal sebeplerini pek irdilemez. Çünkü, bir epope olan *İnce Memed*'de hâkim olan nosyon soylu eşkiyalıktır. Yaşar Kemâl, *Ortadirek* romanı iledir ki ağalık – köylü arasındaki diyalektik ilişkinin sosyal-politik nedenlerini çok çarpıcı bir şekilde ve yine roman estetiğinden taviz vermeden ele alacaktır.

²¹⁹ Yaşar Kemal, *İnce Memed*, C. I-II-III-IV, YKY.Yay.; C.1, 20.baskı, İstanbul 2009; C.2., 13.baskı, İstanbul 2009; C.3., 10.baskı, İstanbul 2008; C.4., 8.baskı, İstanbul 2008.

²²⁰ Eserin 3 ve 4.ciltleri 1980 sonrasında yayınlanır ama romanın bağlamı 1930-1935 arası Türkiye'sine oturtulduğundan ve ilk iki cildinin yayın tarihi incelemenin zaman aralığına girdiği için, çalışmanın eksik olmaması adına 3 ve 4.ciltleri de değerlendirmeye alınmıştır.

²²¹ Fethi Naci, *Yaşar Kemâl'in Romancılığı*, YKY, 2.baskı, İstanbul – Mayıs 2008, 10.Bölüm. "İnce Memed", s.73.

4.21.1.1. Ağalar, Yerel Bürokrasi, Eşraf Birlikteliği

Eserde Ağalar, tüm otoriteyi temsil etmektedirler. Güçte ortakları yoktur. Hiçbir fiillerinden mesul değildirler, diğer ağalarla münasebetleri çıkar ortaklığına dayanır.

Ağalar, otoritelerini perçinlemek için 3 temel yaklaşımı esas tutarlar.

a) Ankara ile ilişkileri sıcak tutmak.

b) Mülkî amirleri rüşvet ve iltimas yoluyla yanlarına çekmek.

c) Aşamadıkları sorunlarda eşkiya eskilerini yanlarına çekmek. Onlara aynî ve nakdî yardımlar yaparak, eşkiyaların gururunu okşayıp amaçları doğrultusunda kullanmak.

Bölgesel nüfuzlarını sağlama almak için; Arif Saim Bey, Ali Safa Bey, Murtaza Ağa, Taşkın Halil Bey, İstiklâl Harbi'nde, Fransızlara karşı aktif mücadelede bulunmuş olmasalar da İstiklâl Madalyası almış oldukları ile sık sık gururlanırlar.

İstiklâl Madalyası olmayan ağalar ise kendilerini Beylikler Dönemi Anadolu'sunun meşhur bir beyliğine tâbi göstermektedirler.

Ağalar, emellerine ulaşmak için cebir ve şiddet uygulamaktadırlar. Cebir ve şiddetten bekledikleri sonucu alamayınca kumpas devreye girer. Bu kumpas olgusu için birkaç örnek sunmak faydalı olacaktır.

Örneğin; Ali Safâ Bey, Vayvay Köyü'nü satın almak istemiş ve bunu Vayvay köylülerine bildirmiştir. Köylü, bu teklifi kabul etmeyince de at hırsızlığı yapan Yağmur ve çetesini köye musallat etmiştir. Bu da kâr etmeyince köyün su kanallarının yönünü değiştirmiştir. Mecbur kalan köylü, Savrun adlı sulak araziye harekete geçince; Ali Safa Bey bunu bir "kıyâm" olarak değerlendirir. Köylüler tutuklanır. (C.II, s.443-446)

Ağalar mülkî idarenin her biriminden üstündürler. Kaymakam, Belediye Başkanı, Jandarma, Mal Müdürü emirleri altındadır ağaların. Ağaların (ki ağalıktan kasıt, en az 5 köyün sahibi olmaktır.) ve eşrafın evleri hükümet konağı gibidir.

"Zeynullah Efendi'nin geniş dükkânı bir de kasaba ileri gelenlerinin toplandıkları yerd. Kaymakam, Belediye Başkanı, Candarma Komutanı, Mal Müdürü, İmam, Ağalar, Beyler her gün ikindi üstü burada toplanır, rahat maroken koltuklara oturarak çay içer sohbet ederlerdi." (C. IV, s.169)

Mülkî İdare, Ağaların ezici üstünlüğü karşısında; tamahkâr, âciz ve edilgendir. Rüşvet ve iltimas geçim kaynaklarıdır.

Şakir Bey adında biri, göz koyduğu bir arsa için önce sırasıyla Kaymakam'ı ve Mal Müdürü'nü evine çağırır ve serveti ile gözlerini boyayıp hediyelere boğduktan sonra kendi maksûdu gereği işini hallettirir:

“Kaymakam bu... Kendisine armağan olaraktan verilmiş, değerine paha biçilmez gerdanlık ve bilezikler üstünde çok düşündü... Demek ki, böyle değerli her birisine paha biçilmez armağanlar yaptığına göre bu Bey kendisini çok sevmiştir.” (C. IV., s.261)

Kolluk kuvvetleri de mülkî amirlere bağlı birim olduklarından aynen üstleri gibi aciz ve edilgendirler fakat rüşvet ve iltimas söz konusu değildir onlarda. Tek varlık sebepleri olan memûriyetlerini korumak ve unvanlarına leke düşürecek bir şey yapmamaktır. Fakat, Garnizon Komutanı'ndan ziyade ağalardır amirleri.

Arif Saim Bey'in , İnce Memed'i takip emri verdiği ve sonra sorgular gibi rapor aldığı Yüzbaşı Faruk'a aşağıdaki yaklaşımı bu durumu örneklemektedir:

“Gel şöyle yanıma otur Yüzbaşı. Otur ve olanı biteni bana anlat!”

Yüzbaşı, onun karşısındaki koltuğa saygıyla oturdu. Ellerini de dizlerinin üstüne koydu. Köylüler gibi, Bayramoğlu'nun macerasını en ince ayrıntısına kadar anlatmaya başladı. (C.IV., s.494-495)

4.21.1.2. Ağalar – Eşkiyalar ve Köylüler

Köylü için meşrûdur Eşkiyalık. Çünkü tarihî zemini vardır ve yazar bunu anlattırır da kahramanlarına. Osmanlı zamanında Kuyucu Murat Paşa ve Sinan Paşa'nın Celâli İsyanlarını tenkil yöntemi köylü için kırana dönmüştür. Abdülmecid zamanında kurulan *Fırka-i Islâhiye* ve zorunlu iskân, Kozanoğlu, Avşar, Dadaloğlu isyanlarını çıkarmıştır.

“Kuyucu Murat Paşa'dır çekmiş ordusunu, gelmiş Toros'a çıkmış dağlara... Tecrübeli bir adamdır ki Osmanlı Devleti'ni kurtaran. Üç gün sonra ordusunu ayağa kaldırmış, ellerine kazma kürek vermiş, nerede bir düzlük görmüşse oraya kazdırmış kuyuyu... Sonra da orduyu çekmiş âsilerin üstüne... Başlamış çoluk çocuk doğramaya. Başkaldıran insan o kadar çokmuş ki, kazdırdığı kuyular yetmemiş.” (C.III, s.52)

Ağalar, köylünün bu asırlar süren yılgınlığının farkındadırlar. Arif Sâim Bey der ki:

“Bakın arkadaşlar! Bir İnce Memed değil yüz bin İnce Memed olsa, böyle yüz bin de dağlarda dolanan atı olsa, bu halk başkaldırmaz. Bizim halkımız yüzlerce yıldan beri yoksulluk çekmiş, ezilmiş, çiğnenmiş, bütün insan olma gücü elinden alınmış bir

halktır. Böyle bir halk, değil başkaldırmak; korkusundan gözünü bile açamaz. Siz, keyfinize bakın.” (C.IV., s.407)

Arif Saim Bey’in bu görüşü doğrudur da. İsyanlar, genelde münferit karakterde kalmıştır bu coğrafyada. Halk, İnce Memed’e sadece yardım ve yataklık yapmaktadır. Genel bir direniş roman boyunca görülmemektedir; halk bıkkınlık, yılgınlık içindedir. Vayvay Köyü’nü, Ali Safa Bey’in baskısı sonucu terk eden ve köyü teslim eden Muhtar Seyfali’nin İnce Memed’e yaptığı savunma; köylünün ruh halini vermesi açısından ilginçtir: *Kocaldım İncem kocaldım, yoruldum Memedim yoruldum, yenildim oğul yenildim.* (C.II, s.447)

Eşkiyalık, meşrû müdaafadır köylü için

“Niçin eşkiyâ çıktığınızı sormayacağız. Ne kadar fakir fıkara, ne kadar emmisi, babası, dayısı, kardaşı Yemen’e, Çanakkale’ye, Sarıkamış’a gitmiş de gelmemiş, ne kadar aşağılanmış, adamdan sayılmamış adam varsa dağa çıkmalı.” (C.IV, s.277)

Yaşar Kemâl, bu üç satırda; Anadolu’nun tüm kahrını çekenlerin ancak ve yalnız halk olduğunu, yine de öz topraklarında sürgün öz vatanlarında parya muamelesi gördüklerini etkileyici bir şekilde ifade etmiştir. Eşkiyalar, yüklendikleri misyonun ve köylülerin kendilerini bir mit/efsane payesine çıkardıklarının farkındadırlar:

“Fakir fıkara zulmetmeyeceksiniz. Onlara hep güler yüz gösterecek tatlı söz söyleyeceksiniz. Zenginleri soyacak olursanız, bir kuruşunu yemeden, önce en fakirlere, sonra diğer fukaraya derece derece dağıtacaksınız. Kimsenin ırzına dolanmayacaksınız. Köroğlu da, Ali de, İskenderülzülkarneyn de kimsenin ırzına dolanmadı. Milletin ırzı sizin ırzınızdır. Irza dolanan bir eşkiyâyı derhal orada arkadaşları öldürecektir.” (C.IV, s.278)

Bu anlatımda; bir Robin Hood, Köroğlu aramamak mümkün değildir. Yaşar Kemâl, romanın başından sonuna kadar yalnız İnce Memed’i değil; İnce Memed’in yakınlarını, yoldaşlarını ve hatta atını sevdirmek, yüceltmek için elinden geleni yapar. Bu uğurda anlatıyı bazen masal formuna bile sokar. Haklı, mağdur, mazlum ve saf kahramanını adım adım cesur, digerkâm, kahîr ve soylu bir eşkiyaya çevirir. Yaşar Kemâl’in *İnce Memed*’deki eşkiyalık kurumunu yüceltici romanına “antitez” olarak Kemâl Tahir, *Rahmet Yolları Kesti* (1957) romanını kaleme almıştır.

Eşkiyalık, devletin vatandaşını, feodal egemenler karşısında korumasız bıraktığı müddetçe yaşayacaktır:

“İnce Memed ölünce on bin, yüz bin, yüz yüz bin, milyon İnce Memed gelecek. Neden ki dersin fakir fıkara çokluk, zenginler azlıktır... Sonunda tükenecekler.” (C.III, s.499)

Şurası da bir gerçektir ki, *İnce Memed* romanı; Çukurova’da devletle birlik feodal erkler - köylü çatışmasını merkez çatışma alan roman olsa da; bu çatışmanın anlatılışındaki masalsı unsurlar ve İnce Memed şahsiyetine romantik yaklaşım, Yaşar Kemal’in daha çok bir epope yazmakta yoğunlaştığını göstermektedir. Romanın 4 cilt, 2163 sayfa, 32 yıla yayılması da bunu kanıtlar verilerdir.

4.22. Hüseyin Nihal Atsız - *Z Vitamini*²²² (1959)

Romanın zaman kurgusu, 31 Aralık 1999 tarihinde başlar. İsmet Paşa, 1959’da DP’yi askerî bir darbe ile yıkar CHP, 21. Yüzyılı da İnönü yüzyılı yapmak niyetindedir. Ülkenin adı da Beşeristan’dır.

Roman, 1959’da kaleme alınmış ve fakat Atsız bastırmamıştır. Büyük Doğu Dergisi’nde, Selim Pusat adıyla 1961’de tefrika edilir.²²³ 1961 önemli bir tarihtir. DP kapatılmış, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan idam edilmiştir. 1961 Anayasası yürürlükte ve yürütme Millî Birlik Komitesi’ndedir.

4.22.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği.

İktidar mücadelesi, Tek Parti dönemindeki Milli Şef yönetimi, – Halk düzeneğine oturtulmuştur. Mücadelenin mağdur ve edilgen tarafı halktır. Atsız, bir iktidar dönemini ve onun liderini karikatürize etmiştir. İsmet Paşa yönetiminin keyfiliği, politikalarının kozmopolitliği ve bu politikalar neticesinde halkın toplumsal kökeninden koparılması parodi tekniği kullanılarak resmedilir. *Dalkavuklar Gecesi*’nden sonra *Z Vitamini* romanı da, iktidar mücadelesini büyülü gerçekçi bir anlatım ve parodi tekniğinde ele alan ilk romanlar olması nedeniyle orijinaldirler.

4.22.1.1. Millî Şef, Dalkavuklar Birlikteliği Karşısında Halk

İnönü ve CHP için “ebedî iktidar” nitelemesi kullanılarak İnönü’nün “Millî Şeflik” unvanına gönderme yapılır.

1944 Irkçılık-Turancılık Davası hesaba katıldığında; Atsız’ın bu romanla bir “intikam” aldığı görülmektedir. Eserin kişi kadrosu, Atsız’a dava açan, Atsız’ın yazılarında hedef edindiği kişilerdir:

²²² Hüseyin Nihal Atsız, *Z Vitamini*, Ötüken Yay. 11.bsk. İstanbul 2015, 58s.

²²³ <http://www.turkcuturanci.com/turkcu/kitaplari/tarihi-romanlastiran-adam/?imode> (erişim tarihi: 13 Eylül 2016)

Cumhurbaşkanı (1 Ocak 2000 tarihinden itibaren Beşerî Şef): İsmet İnönü, Başbakan: Hasan Âli Yücel, Başbakan Yardımcısı: Ahmet Emin Yalman, Millî Eğitim Bakanı: Falih Rıfkı Atay, Millî Savunma Bakanı: Kâzım Özalp, Maliye Bakanı: Kasım Gülek.

İsmet Paşa, *Atatürk mü büyük, ben mi?* “sorununu” parti içi bir anketle “açık oy - gizli tasnif” şeklinde çözmek ister. Parodi tekniğinin kullanıldığı romanlarda abartılı bir söylem söz konusudur. Bu sebeple yazar, İnönü’nün çevresinin İnönü’ye bağlılığını ubûdiyet/kulluk şeklinde resmetmektedir. İsmet Paşa, CHP yönetim kadrosu için bir lider olmaktan ziyade ikon gibi tasvir edilmektedir. Atsız’ın romanda kullandığı sarkastik üslup, yalnız İnönü ve çevresine de yönelik değildir. Kurum olarak CHP de hedef tahtasındadır. Ahmet Emin Yalman, İsmet İnönü’ye sadakat bildirirken yaptığı konuşmada; CHP, Osmanlı İmparatorluğu düşmanı ve Yahudi yanlısı olarak resmedilir:

“Böyle bir meselenin halli zamanı çoktan gelmişti. Hatta biraz geç bile kaldık. Hiç şüphe yok ki, Beşerî Şef, Atatürk’ten çok daha büyüktür. Çünkü Atatürk, sadece Yunanlıları yenmiş ve Dumlupınar Savaşı’nı kazanmıştır. Buna, bir kardeş kavgası diye de bakabiliriz. Halbuki Beşerî Şef, Ankara Ulus Meydanı Savaşı’nda ırkçıları imhâ etti. Atilâ’nın, Cengiz’in, Timur’un, zâlim Dördüncü Murad’ın torunları olan bu barbar ırkçılar, Türkçüler, Turancılar, Ankara’yı bir ele geçirirler sonumuz ne olacaktı? [...] hemen Rusya’ya savaş açıp, Allah korusun, Sovyetler Birliği’ni ortadan kaldıracaklardı. Beşeristan’ın en seçkin unsuru olan Yahudi vatandaşlarımızı İsrail’e gönderecekler, Athenagoras Hazretleri’ni mübârek sakalından Fener Patrikhânesi’ne asacaklar, rûhun gıdâsı olan Caz müziğini kaldırarak yerine kaba askerî marşları ve Zeybek havalarını koyacaklar.” (s.122)

Romanın tefrikası esnasında hayli eklemeler yapıldığını kuvvetle düşündüren bir husus var. Bu husus da; Siyasal İslamcılarının birçok argümanının kullanılmasıdır.

Ayasofya, Antisemitizm, Osmanlı Tarihi... Atsız’ın ilgi alanına girmemiştir hiçbir zaman. Çünkü Atsız, İslâmî tezleri olan bir yazar değildir. Romanın *Büyük Doğu*’da tefrika ediliyor olması de bu tür genişletme yapılmasına sebep olmuştur.

Örneğin, Rum Ortodoks Patriği, Ayasofya’nın Kilise olarak hizmetine devam kararından sonra İsmet Paşa’ya teşekkür ziyaretine gelir.

“ - Ayasofya’yı bize verdiğiniz için kilisem adına çok teşekkür ederim. İçinde gereken değişiklikleri yaptık. Cemaatim her gün size dua ediyor. Ebediyyen yaşamanız en büyük dileğimdir. Ayasofya’nın dört minâresi, kilisenin âhengini bozduğu ve yıldırım düşerek tehlike yaratmak istidâdında bulunduğu için onları yıktırdık...” (s.110)

İsmet İnönü, ülkenin dokusunu tamamen değiştirmek ister ve bu sebeple ülkede kurumların başına getirdiği kişiler “liyakatsiz” ve kendi amacına hizmet eder kişiler olur.

“Behçet Kemal Çağlar: Edebiyat, folklor, şiir, tekerleme, kömür mühendisliği.

Hâmit Ongunsu: Tarih, bilhassa Girit tarihi ve Türk-Bizans işbirliği.

Nihat Erim: Devletler hukuku, aile hukuku, vatandaş hukuku, hürriyet hukuku ve şal hukuku.

Nadir Nadi: İdare bilimi.

Metropolit Yakovos: İslâm dini, fıkıh, kelâm, tefsir ve hadis.

Hamdullah Suphi Tanrıöver: Estetik, hitabet, Bursa çinileri, Rum ve Ermeni hukuku, Yahudi hukuku.

Moiz Tekinalp: Ekonomik milliyetçilik.

Halide Edib Adıvar: Amerikan edebiyatı ve kadın seksolojisi” (s.86,87)

“Beşerî şef başyaveri: Orgeneral Karabet Şapşalyan (vb. s.88)

“Turan, Deniz, Kaya, Yıldırım, Yavuz, Atılâ, Cengiz, Mete gibi mürteci ve faşist isimler taşıyan subaylar emekliye sevk edilmiştir.” (s.89)

Edebiyatımızda ilk yetkin örneğini Ziya Paşa’nın kaleme aldığı manzum *Zafername*²²⁴; yine Ziya Paşa’nın, Sultan Abdülaziz’e Âli Paşa ve politikalarını şikâyet ettiği fantezisi *Rüya*²²⁵; Namık Kemâl’in Midilli sürgününde, 1873’de kaleme aldığı *Rüya*’da²²⁶ görüleceği üzere; ihtiras ve intikam hırsının yön verdiği eserlerde, realitenin ne kadar ters yüz edildiği aşikârdır.

Atsız, bu eserinde, 1944 yılında Türkçülük- Turancılık Davası’nda yargılanışı, görevlerinden el çektirilişinin intikamını almaktadır İsmet Paşa’dan. İnönü’nün Millî Şefliğinin fantastik parodisidir yapılan.

²²⁴ *Zafername*:1866’da başlayan Girit İsyanı; 1868’de Âli Paşa’nın Girit’e Rum Vali atayıp Belgrad Kalesi’ni Sırbistan’a verme, Osmanlı askerinin adadaki mevcudunu azaltma maslahatı ile sona erdirilmiştir. Ziya Paşa da; İzmit Mutasarrıfı Bosnalı Fazıl Paşa ağzı ile bu “zafer”e kaside yazmış, Karantina Kâtibi Hayri Efendi ağzı ile tahmis etmiş, Zaptiye Nazırı Hüseyin Hüsnü Paşa ağzı ile de şerh etmiştir. Bu üç isim de, Âli Paşa’nın kurenâsından idi. (Kaside 1868, Tahmis ve Şerh 1870)

²²⁵ *Rüya*: Ziya Paşa’nın Hürriyet Gazetesi’nde (Londra) 68 ve 69.numaralar; 5-12 Recep 1286/11-18 Ekim 1869’da kaleme aldığı, Tanpınar’ın “bizce yeni nesrin ilk şaheseri” (*XIX.Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s.336) dediği siyasi fantezi.

²²⁶ *Rüya*: Nazım/nesir karışık “hürriyet” ile diyalogun olduğu sembolik fantezi.

4.23. Reşat Nuri Güntekin - *Kavak Yelleri*²²⁷ (1961)

Dr. Sabri, İstanbul - Haydarpaşa Tıp mezunudur. Mezuniyetinden hemen sonra Anadolu'da bir kasabaya hükümet doktoru olarak atanmış, orada aile kurmuştur. (1928). Kasabadaki tekdüze yaşam, Serbest Fırka'nın kuruluş haberleri ile değişmiş; hizipleşmeler başlamıştır. II.Meşrutiyet günlerini, İstanbul'da yaşamış olan Dr. Sabri, demokrasi ve demokrasinin bir müessesesi olan siyasal partinin Türk insanındaki algısını konu edinir.

4.23.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

CHP, Serbest Fırka, muhafazakârlar, bir intikal nesli olarak ilk dönem Cumhuriyet toplumu, romanda iktidar mücadelesinin taraflarıdır. İktidar mücadelesi, CHP ve Serbest Fırka temel olarak irdelenirken, halk bu iki siyasal kurumun bağlıları olarak değerlendirilir. Sosyal ve siyasal kırılmalara paralel olarak insanlar da değişecektir. İnsan unsurunun niteliksizliği ve “kaypaklığı”, getirilmek istenen demokrasiyi de niteliksiz kılacaktır.

4.23.1.1. CHP - Serbest Fırka Mücadelesi

Serbest Fırka'nın Türk siyaset hayatına girdiği günlerde, kasabada hem hızla hizipleşme başlamış hem de kendilerini Cumhuriyet'in boy hedefi gören diyanet personeli içine büyük bir kuşku girmiştir. Müftü, Serbest Fırka'ya dair değerlendirmesini Dr. Sabri'ye şöyle yapar:

“Gazi, bu adamları futbol topu oynatmak için ayırmıyor ya! Maksat bizleri sinamak... Bizim aptallar, eserler, savururlar... Sonra, sayım suyum yok deyiverirler... Kabak patlar yine Müftü'nün başına... Ben, bir kere daha İstiklâl Mahkemesi'ne gidemem... Beraet bile etsem - o sefer koskoca adam, karar okunurken altıma işedimdi - bu sefer sağlam ölürüm.” (s.225)

CHP Parti Reisi'nin durumu da ilginçtir. Sureta, yeni partiyi memleket için pek hayırlı kabul etse de CHP otoritesinin kaybedileceği ihtimalini de hiç yabana atmamaktadır. Serbest Fırka havadisten ibaretken şiddetle reddeder bu oluşumu ve fakat merkezden doğrulatinca halka karşı yumuşar:

“Belediye Gazinosu bahçesinde etrafında her zamandan fazla topladığı insanlara boyuna çay, kahve, şerbet ikrâm ediyor, parti meselelerine hemen hiç dokunmayarak

²²⁷ Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri*, İnkılap ve Aka Yayınları, 4.baskı, İstanbul 1974, 405s.

vergiyi azaltmak ve geçimi ucuzlatmak için hazırlanmakta olan kanunlardan, yakında memleketi demir ağlarla örecekle ve bütün Türk ilini tek bir Pazar haline getirecek şimendiferden büyük bir heyecan ve neşe ile bahsediyordu.” (s.226-227)

Serbest Fırka, halk tarafından muhalif avı; bürokratlarca Gazi’nin bir hikmet-i hükümeti olarak algılanır. Demokrasi atılımının halktaki karşılığı tedirginlik’tir. Politik rengini belli etmeyen, gelişmelere temkinle yaklaşan Anadolu eşrafını temsilen, romanda Eczacı Hacı Müslim vardır. O, sebepleri teşhis etmeden hadiseler içine girmeyi yanlış bulur. Öyle ki, beraber iş yaptığı Dr. İsa Bey, büyük bir heyecanla Serbest Fırka’ya kendini kaptırır hatta muayenehanesini fırkanın teşkilat binası haline getirip bir çırpıda Serbest Fırka kasaba kâtibi olur.

“Eczahane bahçesinin bir muhalefet ocağı haline gelmesi Hacı Müslim Bey’i çok güç bir duruma düşürmüştü. O, Müftü gibi, yeni hareketin sadece gizli din kullananları yakalamak için kurulmuş bir tuzak olduğuna inanmamaktaydı. Gazi’nin durup durukken tehlikeli bir oyuna girmesini sebepsiz görmüyor ve Serbest Fırka’dan ciddi surette ürküyordu. Öte taraftan, Halk Partisi’nin elindeki hazır aşı kolay kaptırmasını tasavvur etmesine de zihniyetinin yapısı müsait değildi. Onun fikrince en iyisi, rengini asla belli etmeden neticeyi beklemektir.” (s.228-229)

Hemen bir hizipleşme başlayacaktır. Demokrasi, sevinilmesi gereken, insanları kaynaştırıcı bir unsur değil “benim devrim” / “senin devrin” anlayışı içinde bir intikam aracı olarak algılanmaktadır taşrada hâlâ. Ama yeni fırkaya üye olma konusunda tereddüdler vardır. *Bakışları kararan ve yüzleri uzayan adamların sayısı kazâda gitgide arttığı halde henüz kayıtlı müşteri pek azdı.* (s.230)

Taşrada, kavga ve hizip aleti olarak algılanan Demokrasi’nin şehirde de aynı şekilde karşılandığı görülmektedir:

“Daha sık sık gelmeğe başlayan gazeteler gibi, Vilayet merkezine mekik dokuyan partili arkadaşların getirdikleri haberler de hiç neşeli değildi. Kasımpaşa’da nutuk çekmeğe giden Genel Sekreter’e çürük domates atıldığı, İzmir’de rıhtım boyunda Gazi’nin resminin yırtıldığı ve “Fes, fes!” diye bağrışıldığı dehşetle anlatılıyor; bazıları onu da yapamıyarak, büyük bir fırtınadan çıkmışların sersemliğiyle, yalnız ‘Yaman esiyor, yaman esiyor!’ diye ellerini silkeliyorlardı.” (s.235)

Serbest Fırka’nın bir şâyia değil vâkıa olduğu anlaşılınca, CHP’de de komitacılık tarzında bir sindirme hareketi başlar:

“Fakat bunları küçük görmemeli... Nerede bir kıvılcım, duman görülürse hemen üstüne yürüyüp sığağı sığağına bastırılmalı... Benim taktiğim budur. Sığağı sığağına

baskın, bir temizleme hareketi... Hem de öyle şiddet filan da yok... Çalgı ile, nutukla, öpüşüp koklaşarak..." (s.236)

Öte tarafta ise particilik, sorgusuz sualsiz taraf olmayı gerektiren bir "galeyan" halini alır:

"İlk tereddüd geçtikten sonra, müşteriler artık takım halinde akın etmeğe başlamışlardı. Kısa bir müzakereden sonra müşterileri ile beraber Serbest Fırka yolunu tutan ve geçtiği yerde rastgeldiği daha başkalarını da 'Hadi yahu gidiyoruz! Ne duruyorsun? 'Nereye?', 'Sonra anlarsın!' diye aralarına katan kahveler... Muhtarlarını öne katarak yürüyen mahalleler..."(s.237)

CHP'nin kazadaki idare kadrolarının mühim bir kısmı - ki bunlar yekûnen gençtirler - Serbest Fırka'ya geçmiş, idarede yalnız yaşlılar kalmıştır. Bu durum, ülkenin en dinamik kesiminde Tek Parti yönetimine tepki olduğunu göstermektedir. Serbest Parti'nin kapatılması ile herkesin normal hayatına hızla dönüşü, aslında Çok Partili siyasi hayata halkın pek de inanmadığını gösterir:

"Bu hal, bir zaman yahut yeni intihaplara kadar devam etseydi ne olurdu bilinmez. Fakat günün birinde yeni partinin lağvı haberi gelince ortalık birdenbire yatıştı. Serbest Fırka'nın kapısındaki levha indirildi, düğün salonlarında olduğu gibi, öteden beriden getirilmiş iskemleler, yerli yerine gönderildi. Ameliyattan sağ salim dönen eski parti reisi törenle karşılandı. Kayıt defteri yeniden açıldı. Müftü, evinden çıkarak muvakkithaneyi yeniden açtı." (s.241-242)

Romanda, politikanın hâlâ bir keskin hizipleşme davası olduğu, İttihat ve Terakki - Hürriyet ve İtilaf kutuplaşmasında yaşanan kanlı gerginliklerin CHP-Serbest Fırka çekişmesinde de görüldüğü belirtilmiştir. Bu vaziyet, 1946 Türkiye'sinde, CHP - DP çekişmesinde de geçerli olacaktır:

"Politika münakaşaları ve birbirlerine yapılan şakalar, bazan dayaklı kavgalara meydan açacak derecede canlanıp kızışır." [...] "Biraz evvel Belediye ve Umumi Meclis seçimleri konuşuluyor olmalıydı. [...] Fakat havadaki belli belirsiz bir yanık kokusu, kasabaya Serbest Fırka günlerinden beri görülmemiş bir hasta çocuk huysuzluğu vermekte ve bu gitgide artmakta idi." (s.8)

Anlatılan seçimler, 1946 seçimleridir. Serbest Fırka günlerinde (12 Ağustos 1930 - 17 Kasım 1930) şahit olunan hizipleşme aynı haliyle nüks etmiştir.

4.23.1.2. Muhafazakârlar

Muhafazakârlar, iktidarın aşırı ve baskıcı laik tutumundan ürkmektedirler. Romanda, bu kesimin sözcüsü müftüdür. Müftü, eski zamanları da idrâk etmiş, Şeyh Sait İsyanı esnasında, İstiklâl Mahkemeleri'nde sorgulanmış biridir. Dr. Sabri'nin en sevdiği kişi Müftü'dür. Kasabadaki her mevzu ve olayla alakalı bilgisi vardır. En bariz vasfı, siyasi erke karşı duyduğu korku ve mürteci yaftası yemekten ürkmesidir. Bu gerginlik, onu vesveseli yapar:

“Müftü, zeki ve aynı zamanda vesveseli bir adamdır. Vilâyetin bir yerinde fâili yakalanmayan bir irtica vakası çıkar da, resmî sıfatından dolayı kendini yakalarlar korkusu ile bizden daha inkılapçı bir insan olmuştur.” (s.56)

Müftü, korkusunda samimidir. Korkusunun sebep olduğu kuruntu, sosyal yaşantısında takıyye olarak karşımıza çıkar:

“Yıllık Cumhuriyet balosunu asla kaçırmaz, dansa kalkmasa da eliyle ayağıyla mızıkaya tempo tutar ve limonata bardaklarını içki kadehi gibi tokuşturarak fevkalâde neşeleniyor görünür. Hattâ, eski güzel sakalını bile birkaç günlük uzunca bir traş seviyesine indirmiştir. Sonra yine aynı endişe ile bazı kelimelerin daima Frenkçelerini kullanır.” (s.57)

“[Makamından]İçeri girince göze ilk çarpan şey duvardaki yazı levhaları oluyordu.

‘Ey yarlıgayıcı Çalap uludur,

Çalabın yalvacıdır Muhammet’ (s.114)

Bütün bunlardan dolayıdır ki Müftü; *hocalara benzememek için kendisini İstanbul'daki protestan İncil satıcılarına benzetmiş* (s.116), *vaazlarında ise yanlış manâ çıkarırlar korkusuyla hemen hiç dinden imandan bahsetmez ve münhasıran Cumhuriyet ve Laikliğin faziletlerini anlatır* (s.117). *Öz Türkçe cereyanı başlayınca, Müftü, onda da yine kasabaya önayak olmak şerefini kendinden başkasına kaptırmamak için Dil Encümeni'ne öz Türkçe kelimeler derleyerek göndermiştir.* (s.153)

4.23.1.3. Bir intikal nesli olarak ilk dönem Cumhuriyet kuşağı

Romanda, özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki “Cumhuriyet Balosu” kavramının toplum normları ile olan uyumsuzluğu yer yer komik tablolarla anlatılır. Müftüsünden doktoruna hemen hükümet katındaki tüm unsurların baloya katılımı, neredeyse rejime riayetinin delili olarak görülmektedir:

“Cumhuriyet’in ilk senelerinde dans hastalığı ve kadınlı erkekli aile toplantıları modası, her yer gibi bizim kasabayı da sardığı zaman, bunların bizim eve girmemesi için ne yaptığını [Dr. Sabri’nin karısı Celile’nin] hâlâ anlayamamışımdır. Halbuki, kasaba münevverlerinin başında gelen bir fen adamı memur için bu, bir parça resmî bir inkılap vazifesidir.” (s.58)

Bu tür toplantılar, ahalinin dansa kendilerinin koyduğu oyun kuralları ile absürt bir durum da alır:

“Oyunun kaidesi şu idi: Her dam, karşısındaki kavalie ile göz göze bakışacak; kavalie, dama gözleriyle bir gizli ‘gel bana’ işareti çıkacaktı; sandalyenin arkasında bekçilik yapan koca, bu işareti yakalayabilirse ne âlâ. Fakat, bir dalgınlığına gelir yahut atik davranıp karısını vaktinde omuzlarından yakalayamazsa, kadın birdenbire kuş gibi kavalienin kollarına uçacak ve ikisi ortada dansa başlayacaktır. Oyunu kaybeden koca da bu esnada el çırparak anırma, böğürme gibi hayvan sesleri çıkararak sosyetei eğlendirecek. Hâsılı, ‘Gözünü aç... Yoksa karıyı uçurduğumun resmidir!’ manâsına gelen gayet terbiyeli bir sosyete oyunu.” (s.60)

Köylü milletin efendisidir! Bu vecize, her millî bayramda kasabada kutlamaların sloganıdır. Köylünün efendiliği de içlerinde *pantolonu ve papuçları pek az, çoğu dikiş tutmayacak hâle gelmiş kısımlarına renk renk yamalar vurulmuş mintan ve donlarla gezen* (s.140) çocuklara söylenen marş ve okutulan nutuklarla kutlanır.

1930 - 1950 arası süreçte Türkiye’de seviye ve müessese olarak politika aygıtına hazır olmayan bir taşra insanı vardır. Politika, hizipleşme ve dikta aygıtıdır hâlâ. Yine anılan süreçte, din ve dindarlık meselelerinde aşırı laik perspektif, bu durumdan rahatsız olanları takıyyeye sevk etmiştir. Balo, cemiyet toplantıları gibi toplumsal etkinlikler, toplum normlarına ters düştüğü için komik ve trajikomik hadiselerle yol açmaktadır.

4.24. Nâzım Hikmet Ran- *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*²²⁸ (1962)

Nâzım Hikmet’in romanda, Millî Mücadele yıllarında Ankara atmosferini anlattığı bölümün iktidar mücadelesine dair tespitleri ilgili temada değerlendirilmiştir. Bu tema altında, yazarın ifadesiyle “Tek Parti Diktası” altında Komünist çevrelere uygulanan soruşturma ve kovuşturmalar konu edinecektir.

²²⁸ Nazım Hikmet, Ran, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*, YKY., 26.baskı, İstanbul 2020, 167s.

4.24.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

1920 Kuşağı Türk Komünistleri- 1923 -1945 Arası Tek Parti Yönetiminin Çatışması söz konusu edilir romanda. Komünist hareket, mücadelesini yeraltı faaliyetleriyle yapar. Tek Parti idaresi ise kendisi dışında hiçbir siyasal oluşuma izin vermeyen “ceberut” bir niteliktedir.

4.24.1.1. 1920 Kuşağı Türk Komünistleri ve Tek Parti İdaresi

1925 baharında Türkiye’dedir Ahmet. Şubat 1925’de başlayan ve Nisan 1925’te ancak bastırılan Şeyh Sait İsyanı’ndan dolayı sıkıyönetim vardır. İstiklal Mahkemeleri yeniden kurulmuştur. Ahmet, Rusya’da ekonomi-politik okumuş komünist bir öğrenci olması ve tanınmış bir paşazade oğlu da olduğundan dolayı takiptedir. İş bulmaları hemen hemen mümkün değildir. Komünistler yer altına çekilmişlerdir.

Eski İttihatçıların da onlardan farkı yoktur. Teyzesi Cemile’nin İzmir’deki evine sığınan Ahmet²²⁹, eniştesi Şükrü Bey tarafından ürküntü ile karşılanır. Komünistler ve İttihatçılar için tevkif ve İstiklal Mahkemeleri fikr-i sabit halini almıştır.

“Bana geldiğiniz duyulursa ikimizin de başı yanar. Tevkif edecekler, sizinkileri de edecekler. Beni de verecekler İstiklal Mahkemesi’ne. Verecekler. Kürt isyanı vesile. En insafsız adamını, İsmet’i, yeniden hükümete getirmek için yeniden İstiklal Mahkemeleri kurmak için, Mustafa Kemâl’in bulduğu vesile. Bu fırsattan istifade ederek mazisinin öcünü de alacak İttihat ve Terakki’ye manen sadık kalan bizlerden.”
(s.9)

1928, 1931, 1932 tevkifatları tamamen komünistlere yöneliktir (s.93). 1934 (s.98) ve 1938 kışında (s.101) toplu tevkifat yaparlar komünistlere. Ahmet’in komünist arkadaşı İsmail²³⁰, askerî yargıçla yaptığı özel bir konuşmada, ordunun tamamen yükselen Nasyonal Sosyalistler’in (Naziler) tesirinde kaldığını anlar. Tevkifatların temelinde de, muhtemel Alman-Türk ittifakına karşı çıkabilecek tüm muhalif unsurları ortadan kaldırmak amacı vardır:

“ [Yargıç] İsmail, dedi, ikimiz de kendi sahamızda kaşarlanmış herifleriz. Ferhat’la hücre kurup kurmadığını, farkındasın, kaçtır soruyorum. Kurmadığına da çoktan

²²⁹ Nazım Hikmet, Şefik Hüsnü’nün başyazarlığı ile çıkan Türkiye Komünist Partisi (TKP)’nin yayın organı *Aydınlık*’a, Rusya’dan *N.H* ve *Ahmed* müstear adı ile şiirler yollamaktadır. (bkz. Haluk Oral, *Nâzım Hikmet’in Yolculuğu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2020, s.74).

²³⁰ İsmi geçen *İsmail*, 1928’de Nâzım Hikmet ile gizlice Türkiye sınırını geçip Hopa’da yakalanan (4 Ekim 1928), 23 Aralık 1928’te Nâzım Hikmet’le beraber serbest bırakılan İsmail Bilen’dir. İsmail Bilen, 1929’da tekrar tutuklanacak, 1933’te Cumhuriyet’in 10. Yılı’ı affına uğrayacak, yurtdışına gidip bir daha Türkiye’ye dönmeyecektir. (bkz. Haluk Oral, *A.g.e.*, s.92-94).

kanaat getirmiştim. İş bunda değil. Alamanlarla beraber harbe gireceğiz. İngilizlerden Musul’u, Ruslardan Batum’u, Fransızlardan Halep’i alacağız. Anladın mı? Temizlik lazım, işe sizden başlayıp İngilizcilerde bitireceğiz. Bir de bakarsın, İsmet Paşa’yla buluşursun içerde.” (s.105)

Ülkede yönetimde olan CHP, hiçbir muhalefete müsamaha göstermemektedir. Taharri memurları, özellikle komünist ve İttihatçılara göz açtırmamaktadırlar. TBMM mensupları, asker - bürokrat ve büyük toprak ağası eşraftan oluşan sınıfsal yapısı ile imtiyazlarından kopmayı asla istememektedir. Komünist Ziya Bey’in 1935’te karşılaştığı bir İstiklal Mahkemesi üyesi ile aralarında geçen diyalog bu durumu göstermektedir:

“Dün bir yerde, kime rastladım biliyor musun? 925’te Ankara İstiklal Mahkemesi’nde yargıçlık etmiş mebuslardan birine. Herife sordum:

On yıl önce bizimle alıp veremediğiniz neydi? dedim. Kurnaz kurnaz baktı suratıma:

-Ziya Beyim, dedi, esmayı siz kendiniz üstünüze sırattınız. Benim iki çiftliğim var. Kürdün köylüsüne, Kürt beyinin toprağını verseydik, bizim ayılar da bizim toprakları isterdi. Yol olurdu Ziya Beyim yol olurdu.” (s.22)

Tek Parti, şeklen yaptığı birkaç devrimin dışında hiçbir yapısal reform gerçekleştirmediği gibi, özellikle Millî şef döneminde, sol muhalefeti boğmuş ve halk dalkavukluğu yapılarak, devrimlerden de taviz vermeye başlamıştır:

“-Bizim ağalar devrimciliği yitirdiler çoktan, derdi Ahmet. Dur bakayım... Bir de yüzde hesabı vardı: Yüzde seksen.

-Yüzde seksen mi, doksan mı bilmem ama; Suphi’leri boğdular, toprak işini özmediler, işçinin teşkilatlanmasından ateşten korkar gibi korkuyorlar. Ne kaldı? Emperyalizmle anlaşmaları mı?

-Anlaşacaklar be kardeşim, görürsün.

-Ne kaldı? Yeni harfler, şapka, medenî kanun, din ile devletin ayrılması.

-Orduda Kuran okumaya başladılar yine.

-Hoca, camide Halifeyi överken kötüydü, şimdi Halk Partisi’ni övüyor. İşlerine gelir elbette.” (s.97)

1925 şeyh Sait İsyanı ile başlayan ve Takrir-i Sükûn Kanunu, Terakkiperver Fırka’nın kapatılması ile devam eden süreçte Tek Parti, mutlak şekilde iktidar dizginlerini ele almıştır. Özellikle, Almanya’da Nasyonal Sosyalistlerin yükselmesine paralel olarak ülke de militer anlayış daha da perinlenirken muhalif hiçbir unsura asla müsamaha gösterilmemiştir.

4.25. Melih Cevdet Anday – *Aylaklar*²³¹(1965)

Aylaklar, çöken Osmanlı devletinin konak rantiyecilerini ve onların trajikomiğini bir *tutunamyanlar* espirisinde anlatan romandır. Abdülhamit dönemini anlatan *I.Kuşak* ve Mütareke dönemini konu edinen *II.Kuşak* ilgili tema başlığı altında değerlendirmiştir. Bu tema başlığı altında, *III.Kuşak* değerlendirilecektir.

4.25.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Cumhuriyetin ilk kuşağının yeni hayat karşısındaki durumu ele alınmaktadır. III.Kuşak: Nihilizm (Şükrü), soylu yaşantı arayışı (Ayla), koca arayışı (Nesime) ve varoluş buhranı (Muammer) içindedir. Bu nesil, Tek Parti ve II.Dünya Savaşı Kuşağıdır. Melih Cevdet Anday, Cumhuriyet Türkiye’inde, konak görgüsü ile yetişmiş şehirli insan unsurunun çözümlemesini yapmaktadır.

4.25.1.1. Cumhuriyet’in ilk kuşağı

Bu kuşak, 1920 doğumludur. Kapalı devre konak görgüsü aldıklarından, dış çevre ile intibaksızlık; bu kuşağa “Tutunamama ve nihilizm” olarak yansır. Kendisine daha doğmadan, yeterliliği ve yaşayacağı zamanın realitelerine bakılmadan misyon yüklenmiş bir çocuktur Muammer:

“Şükrü Paşa ailesi, şanla şerefle sürüp gidecekti; yeni zamanın adilikleri, bayağılıkları bu konaktan içeri giremeyecek, gözden düşen eski değerler burada bütün incelikleri ve güzellikleriyle yaşayacaktı.” (s.76)

Dışarıdan bîhaberdir Muammer; hatta *yeni zamanın adilikleri ve bayağılıkları*’nı bilmek değil; “yeni zamanı” dahi bilmez. Anakronik bir ortamda yetiştirilmiştir. Muammer, sırmalı apoletli paşa elbisesi ile okula dadı eşliğinde gider.

Anday, romanın II.Bölümünü, Muammer’in günlükleri eşliğinde farklı bir retorikte kaleme almıştır. Anlatıcı yazar, yerini anlatıcı kahramana bırakmıştır. Muammer, **ben kimim?, neyim?, ne olmalıyım?** sorusuna cevap arayacak ama tecrübesizliği, kalıtsal tembellik ve iradesizliği yüzünden aradığını bulamayacaktır.

Sahaya da girer Muammer. Avukat yazıhanesine ortak olur, partiye kaydolar (DP). Hem de büyük bir iyi niyetle işe başlar. Fakat “zamane insanları” gülecektir Muammer’e.

²³¹ Melih Cevdet Anday, *Aylaklar*, Milliyet Yayınları, 1.baskı, İstanbul 1977, 367s.

“Mahkemelerde de, partide de alay ediyorlar benimle. Nedeni çok acaip. İşimi taa yürekten benimsemiş olmam, canla başla uğraşmam onlara gülünç geliyor. Geçen gün bir avukat arkadaşım, bir davâ dosyasıyla çırpınıp durduğunu görünce gülererek dedi ki: ‘Üzme bu kadar canını Muammer, iş olacağına varır. Biz bütün davâlarımıza bu kadar canımızı verirsek can mı kalır bizde? Usûl neyse, kanun neyse onun gereğini yapar bırakırsın.’ (s.354-355)

Ya gerçekten kendimi yaratacağım ya da bir yana çekileceğim. (s.356) diyen Muammer, dışarıda da “tutunamaz.”

Bazarov’udur Şükrü romanın. Ayla ile Muammer’in evlendiği gün konağa gelmiş ve bir daha da ayrılmamıştır. Çamlıca’da annesinden başka kimsesi yoktur. Nihilisttir Şükrü. Daha önce Tanpınar’ın Suat karakterinde gördüğümüz saçma ve bulantı’nın adamıdır. Oğuz Atay’ın Selim Işık’ı gibi absürd ile de oyalanmaz. Tam bir hiçlik duygusudur onu saran:

“-Anlamıyorsunuz, diyordu. Yaşamak, çekilmez bir şeydir, derken, herkesin sandığı gibi; parasızlıkları, hastalıkları, başarısızlıkları filan anlatmak istemiyoruz biz. Yaşamının kendisi saçmadır, anlıyor musunuz? Bizim, bu dünyada neden bulunduğumuza hiçbir kandırıcı gerekçe gösterilemez.

-Öyle ise mutluluk diye bir şey yok.

-Yok ya... Ama mutsuzluk diye bir şey de yok.

-Neden geldiğimizi bilmediğimiz için, öyle mi?

-Yalnız o kadar da değil. Sonumuzu da değiştiremeyeceğimiz için! Daha açığı, evrenin insan için hiçbir özel amacı yoktur. İnsan türünün çoğalıp gelişmesi, sonsuz zaman içinde, üzerinde durulmağa değmez bir oyundur.” (s.85-86)

Suat’tır sanki konuşan. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e babasını (aidiyetini) ve kitabını (formasyonunu) kaybetmiş *kötü çocuk*. Bir ayağı Suat gibi nihilizmedir. Suat gibi intiharı göze alamaz fakat. Bir ayağı Tehlikeli Oyunlar’ın Hikmet Benol’undadır ama onun gibi hayatı oyun da yapamaz. Hamlet kalır yalnızca.

III.kuşak için en yerinde tesbiti Dünder Bey yapar ki, bir tez cümlesidir:

Siz, yüz yıllık bir çürümenin sonucusunuz. Bir ülke nasıl batar? Yalnızca savaşlarda yenilmekle değil; ruhça çökerek, yaşamaktan koparak batar. (s.86)

Eşfak da yeni neslin hayatın içinde olan karakteridir. Değer yargıları olan nitelikli bir toplum içinde yetişmediğinden; absürdite, jakobenlik, oportünizm, yani Tanzimat - Tek Parti ve Demokrat Parti iç içedir onda:

“Bir kapı açtı. Burası sandık odası büyüklüğünde bir yerdi, içerisi ta tavana kadar gazete ile dolu idi.

-Son on yılın gazeteleri... Ondan öncekiler de evde. Bu gazetelerdeki yazılar taranacak, havadisler kesilecek, beyaz kağıtlara yapıştırılacak, konuları bakımından tasnif edilecek. Kapıyı kapadıktan sonra:

Evde bunun iki katı kadar daha var ... dedi. Şimdi bana soracaksın, bunları ne diye sakladın diyeceksin. Kitabımı yazmak için. Kitabım, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve hukuki haritasını verecektir. Nerden gelmişiz, nereye varmışız, nereye gidiyoruz, ya da nereye gidebiliriz? Bu soruların cevabı verilecek.” (s.319)

SAE'deki Halit Ayarcı'nın abesle iştigalidir söz konusu olan. Eşfak Bey, SAE'deki Halit Ayarcı gibi şahsi menfaaalarını göz ardı etmez. Politikanın içindedir, sekiz katlı bir inşaatı sürmektedir Suadiye'de. Devleti, yalnız aydın kadroların yönetmesi gerektiğini ileri süren bir jakobendir (s.326). Köylüyü şişirenler, çıkarıcı politikacılarıdır ona göre (s.326), partideki konuşmalarında ise tam demokrat ve köycüdür.

Yeni hayat ancak yeniliği sosyal, siyasal, ekonomik tüm cephesi ile anlamış ve içselleştirmiş bir insan unsuruna ihtiyaç duyar. Yeni hayatın içine eski toplum normlarından katılan insanların bir intikal zorluğu yaşayacağı ve geçişin sancılı olacağı bir gerçektir. Eski dönemin müflisleri yeni dönemin kiracıları gibi bir sığıntı olarak yaşayacaklardır. Eski toplum formlarından yeni toplum formlarına intikal eden “aylak” insan unsurunun yetiştirdiği kuşakların adapte olamayışı ve her eğilime yakın olmaları yeni bir başlangıcın da ifadesidir.

4.26. Kemâl Bilbaşar - *Cemo*²³² (1966)

Doğu Anadolu'da, *Dersim* yöresinde, Cumhuriyet'in ilk yılları romanın bağlamıdır. Henüz, 1930'lar Türkiye'sinde Cumhuriyet kanunlarının/ *zagonlarının* halk ve hatta bürokrasi tarafından algılanamadığı, devrimlere karşı halkın yoğun bir tedirginlik; toprak sahibi ve şıhların, seyitlerin ise direnç gösterdiği yıllardır.

4.26.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Ağa, Köylü, Devlet, romanda ele alına iktidar mücadelesinin öğeleridir. Yaşar Kemâl, Fakir Baykurt'un kaleme aldıkları köy romanları ile ortak yanı; çatışmanın aktörlerinin ağa ile topraksız köylü üzerinde oluşudur. Ayrılan yanı ise; köylünün eşkıyalığa kaçmadan kanun dairesinde hakkını aramasıdır.

²³² Kemal Bilbaşar, *Cemo*, Can Yayınları, 16.baskı, İstanbul 2015, 211s.

4.26.1.1. Ağa ve Devlet Sarmalında Köylü

“Buralarda kul tayfası için Tanrı’ya tevekkül edip ağaya kul olmaktan başka çıkar yol yoktur.” (s.126)

Ağalık, buralarda biraz da mesihaniktir. “Şıh” veya “Seyyid” olan ağaların manevî nüfuzu da vardır. Bundan dolayı yöre halkı için ağaya sadakat, yalnız törelerin getirdiği bir alışkanlık değil manevî bir görevdir de:

“İşçiliğimiz de, biniciliğimiz de, atıcılığımız da begin malını, ürününü yüceltmek içindi. Bu uğurda birbirimizle yarıştık. Alınterimiz helâl, canımız feda idi beyin yoluna. Kimimiz çeltik tarlalarının batagıynan, kimimiz karlı dağın kurduynan, kimimiz Osmanlı zaptiyesiynen boğuşurduk. Kimimiz çobanı, çiftçisi, ayıngacısı [kaçakçı], tüfekçisi, eşkiyacısıydık begin. Duada bile Tanrı’dan kendimiz için bir dilekte bulunmayı düşünmezdik.” (s.12)

Sıkı bir kast sistemi vardır. Ağa, şeyh veya seyit soyu olmak soylu olmanın şartıdır. Tam bir feodalitedir sürgit olan. Çancı Memo, Senem’i şıhtan istediğinde aldığı cevap bu kast sisteminin geçerliğini göstermesi açısından mühimdir.

“Ley, sen kimsin ki, benim hasna, müstesna kızımın desti izdivacını dileyisin? Ağa mısın? Çiftin, maraban mı var? Şıh mısın, sütün, celebin mi var? Seyit misin, ocağın, müridin mi var?” (s.54)

Kanun karşısında eşit olmak, her bir ferdi hukuk karşısında eşit yurttaş yapmak isteyen Cumhuriyet yönetiminin laik bir yönetim anlayışı uygulaması; şıyh, seyyit vb. lakapları tekke ve zaviyeleri ile kapatması Şeyh Sait İsyanı’nın sebebi olarak gösterilir.

“Çok geçmeden Paşa, bizim şıhlara, ağalara, beglere de haber salmış. “Ey Kayılar!” demiş “Bundan böyle uğrılık, ayıngacılık yapmayacaksınız,” demiş, “fakire zulmetmeyeceksiniz, zengini, fakiri bir tutacaksınız,” buyurmuş. “Dediklerimi yapmazsanız siz düşünün gayrı,” demiş. [...] Şıhların, ağaların bir bölümü de başkaldırmış. Bizim beg de kafa kaldıranlardanmış.” (s18)

Yine de Cumhuriyet hükümeti, ağalığın, şeyhliğin, seyyitliğin bölgedeki hakimiyetini bitirememiştir.

“Memo’nun karşısındaki, on beş köyün şıhı imiş. Böyle bir adamla toy delikanlının başa çıkması zor. Ayıplamam. Cumhuriyet hükümetimiz bile henüz onların hakkından gelememi.” (s.60)

Devlet, feodalitenin hükmünü henüz kıramamıştır. Köyün, üzerindeki köylülerle beraber alınıp satılmasına razıdır. Kargadüzü köyünün Sorikoğlu’na satıldığını öğrenen

Kargadüzülüler, vali katına itiraz için çıktıklarına aldıkları cevap karşısında çaresiz kalırlar.

“Kâğıtlar, açık saçık gösterir bunu. Bundan böyle, Sorikoğlu’nu ağa tanıyacaksınız. Tohumluğunuzu, çift araçlarınızı ondan alacaksınız, onun marabası, yarıcısı olacaksınız.” (s.112)

Tunceli’yi imara açma ve oraya jandarma komutanlığı, okul getirme uğraşısı; Tunceli’nin feodaliteden geçinen ağalarını ürkütür. Cumhuriyet yönetimine geçilse de 1930’lu yıllarda Doğu’da, devletin adı hâlâ Osmanlı’dır.

“Hükûmat adamlarının Ferhat gibi dağları yarıp yol döşemelerine Dersimliler tasalı gözlerle bakarlardı. [...]

“Neye ki?” diye sordum.

“Neye olacak,” dedi Dersimli. “Osmanlı’dan kuşkulanır. Zagon çıkarıp tüm toprakları elimizden almaya hazırlanan Osmanlı, buraya yolları boşuna döşemez. Leşker gönderip kökümüzü kazımaya niyetlidir. Sıkı durun der dolaşır seyitler. Bu gidişin encamı karanlıktır. Kötü zaman seçmişsin kurban!” (s.177)

Yüz yıllardır ağalık boyunduruğunda yaşayan halk; bir anda Çakalgediği’nde kendilerine ait toprağı işleyip yaşama imkânı bulduklarında, köylü Velo’nun çekinceleri vardır. Köylü, başa buyruk iş yapamaz, ille de bir ağa şarttır. Burada da aralarından birini ağa seçmelilerdir:

“Kulluğa razı olmayan kim var? Herkes kulluğundan memnun. Ağa dövse de sövse de, malına ırzına göz dikse de, heçbiri kulluğundan vazgeçebilemez. Kulluk sefillik, kulluk tüm rezillik. Ama irahatlık. Aç kalandı, ağa kulun imdadına yetişir. Haydut basanda, kulların canlarını mallarını ağa korur. Vergi memuruna, cendermeye cevabı o verir. Delikanlıyı eskerden o kurtarır. Kulluğa razı olmayan kişi ortada kalır, bir arkalayanı bulunmaz. Sahipsiz mal gibi kurda kuşa yem olur.” (s.125)

Gerçekten de, köylü başlarında ağa olmadan kendi işleteceğı toprağı sahip olunca sudan çıkmış balığı döner:

“Toprağı bölüşmeyi hiç düşünmemiştik. Hele essahtan da nasıl bölüşülecekti toprak? Hayma başına bölsek can sayısı fazla haymaya az toprak düşecek. Can sayısı esas alsak da, toprağı ona göre bölsek bu kez toprağın iyisi sana gitti, kötüsü bana kaldı çekişmesi olacak.” (s.143)

Halkın, devleti tanıdığı ilk yer asker ocağıdır. Memo, Yarbay Fahri’nin emir erliğini yapmaktadır. Özel günlerdeki kutlamalarda, halk, devletin asker ve bürokrasi

kesimi dışındaki sivil kısmı da tanır ama yadırgar. Devir Cumhuriyet devridir ama bürokrasi katmanı yaşam tarzıyla hâlâ Bâb-ı Âlî pervasızlığı ile davranmaktadır.

“Törenli günlerde “balo” yaparlardı. Baloya kadınlar, daha süslü, daha cılbak gelirlerdi. Erkekler, daha çok yer içerlerdi. O geceler, şehrin sivilleri de katılırdı eğlentiye. Kadınlar, birbirilerinden güzeldi. Öyleyken erkekler, karılarını heç kıskanmazlardı. Hürü gibi avradı başka erkeklerle sarılıp oyuna kalkardı da adam ses çıkarmazdı. Büsbütün şaşardım buna.” (s.68)

Bu baloda da, köydeki kast sistemi devam eder. Halk ile devlet bütünleşmesi yoktur. Balolarda artan yemekler, dışarıda seyirci olan halka verilmekte, halk da üzerinde et artıkları kalan yemekleri yedikten sonra kemikleri kendilerinden sofraya oturan köpeklere vermektedirler. (s.72-73)

Köylü, devletin ve kanunun haksızlıklar karşısında haklarını savunacağına inanırsa, tâbi olunan rejim sağlam temeller üzerine oturacaktır. Çünkü adalet mülkün temelidir.

4.27. Kemâl Tahir - *Bozkırdaki Çekirdek*²³³ (1967)

Hemen tüm romanları tezli ve hemen tüm romanlarında ezber bozma amacı ile yeni tarih tezi sunan (*Kurt Kanunu, Yol Ayrımı, Rahmet Yolları Kesti, Devlet Ana* vb.) Kemâl Tahir, yine yeni tezlerle vardır bu romanında da. Sosyo-kültürel açıdan Köy Enstitüleri ham bir hayal, boşa harcanan enerji, angarya’dır. Siyasî açıdan da, Tek Parti’nin “madarabazlık”ıdır.

4.27.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Millî Şef Yönetimi, Enstitücüler, Köylünün Sosyo-Kültürel ve Coğrafi Gerçeği romanda anlatılan mücadelenin öğeleridir. Tek Parti yönetimi, halk ve toprağın gerçeklerine bakmaksızın teşebbüs ettiği toplumsal hamlelerle anlatılarak jakoben nitelik ile ele alınmaktadır. Enstitücüler, iyi niyetlerine rağmen politikanın pasif aparatı olarak gösterilmektedir. Köylü ise ikircikli ruhsal yapısı, değişmemekteki direnişleri ile ele alınır. Romanda, mücadele içerisindeki her unsur olumsuzlanmaktadır.

²³³ Kemâl Tahir, *Bozkırdaki Çekirdek*, Tekin Yayınları, 4.baskı, İstanbul 1995, 424s.

4.27.1.1. Millî Şef Yönetimi – Enstitücüler.

Kemâl Tahir, *Yol Ayrımı* 'nda, Serbest Fırka tasarısı için “Madrabazlık” demişti. Bu romanda bu sıfatı kullanmasa da romanda dolaylı olarak, Köy Enstitüleri Millî Şef'in²³⁴ “madrabazlığı” şeklinde nitelenmektedir.

Romanın kurgu zamanı 1943 Temmuz ayıdır. (s.74) 1943, II. Dünya Savaşı için dönüm noktasıdır. Hitler ordusu, Temmuz 1943'te Rusya'ya başlattığı taarruzda, Şubat 1944'te Stalingrad Savunması'nı aşamayarak geri çekilmeye başlamıştır. Bu durum Türkiye'de de şaşkınlık yaratmıştır. Çünkü, Kemâl Tahir'e göre, Enstitülerden amaçlanan şey, Hitler'in SS Kıtası gibi; köylerde Millî Şef'e bağlı bir paramiliter güç yetiştirmektir. Bu durumu, adlarını vermeden, CHP Genelsekreteri (Memduh Şevket Esendal), Enstitü projesine dahil “köylü hukuk profesörü” (Necip Ali Küçük) ve karayağız bir milletvekili (Balıkesir milletvekili Hayrettin Karan) ile tasarladığı sahnede, kahramanlarına dillendirir. (s.7-8).

İlköğretim Genel Müdürü (İsmail Hakkı Tonguç), bu isimlerle yaptığı konuşmada oldukça saf ve heyecanlıdır. Ona göre Millî Şef, arkalarındadır.

“Çünkü önemini biliyorlar köyün. Türk köyü, yurdumuzun biricik dayanağı, biricik güvenidir. [...] Bozulmamış köy çocukları alınacak, töresel köyümüzün yüksek ahlaksal değerleri hırsla savunulacak. Büyüklerine saygı, küçüklerine sevgi, vatan için duraklamadan, gözü kapalı ölmek. [...] Daha da önemlisi: Uğradığı haksızlığı bile kutsal saymak, er geç düzeleceğine inanmak. [...] Köye sapık fikirlerin girmesini gerekirse canı pahasına önlemek... Bir Kubilay, beş Kubilay değil, ordularla Kubilay çıkarmak. Köyde, devletimizin partimizin, hükümetimizin gören gözü, duyan kulağı, söyleyen dili olmak... Yetmez! Gerekirse, rejimin çekilmiş kılıcı kesilmek... Rejimin düşmanlarını tepelemek.” (s.25)

Genelsekreterin (Memduh Şevket Esendal), bu ülkücü personel gittikten sonra arkadaşlarına dedikleri, bürokrasinin Enstitüler hakkında hiç de idealist bir amaç gütmediklerini; konjonktür gereği belirlenmiş ve siyasal amaçlı bir hamle olduğunu gösterir.

“Karar verdik... Kapatacağız köy enstitülerini [...] Çünkü köylü tutmadı bu işi [...]

²³⁴ Kemâl Tahir, Enstitü projesini İsmet Paşa ile başlatsa da, tarihi gerçek öyle değildir. Proje ilk defa ve başka bir adla, İstiklal Mahkemesi Savcısı Necip Ali (Küçük) ve Balıkesir Mebusu Hayrettin Karan yoluyla, Şevket Süreyya Aydemir'in içinde bulunduğu bir heyet zamanında gündeme gelir: Mıntıka Muallim Mektebi. Belirlenen kırsal eğitim mıntıkalarında ve yalnız o mıntıka için köy ihtiyaçlarına göre öğretmen yetiştirilecektir. Mezunlar, yalnız o bölgede yerleşecek ve orada öğretmen olacaklardır. 1933'de ilk protokol imza edilir ama Maarif Vekili Reşit Galip'in ani ölümü ile (13.8.1933) ile proje askıya alınır. (bkz. Şevket Süreyya Aydemir; *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, 2.C., 7.baskı, İstanbul 2000, s.379).

-Peki ya maazallah tutsaydı?

-Köylü mü? Tutsaydı, Mihver de kazansaydı, yürütecektik güzel güzel. Köyün geleceği üstündeki görüşümüzle Mihver'in dünyaya getireceği bin yıllık yeni düzen çatışmayacaktı hiç. O zaman, köylü tutmasa da zorlayacaktık. -İçini çekti- : Çok da iyi olurdu. Köyün değişmesini durduramasak ta geciktirdik epey... Modern teknikten mümkün mertebe uzak tutarak kendine yeterliğini sürdürdük bir zaman. Köylünün nahiye den bile ayağını kesecekti bu enstitüler... Ayda yılda, hayvan nallatmaya gidenler de, bu işi öğretmene gördürecek. Köyü değiştirmek gelmez bizim işimize.” (s.27-29)

Kemâl Tahir'in, Hitler'in SS Kıtaları'na benzer bir proje olarak CHP Genel Sekreteri'ne (Memduh Şevket Esendal) açıklattığı Köy Enstitüleri'ne, Turancı çevrenin neden “komonist yatağı” suçlaması yapmaktadır. Kemali Tahir'e göre Turancı çevrenin bu suçlaması da (1944 itibarı ile Hitler'in geri çekilişi başladığından) Millî Şef yönetimince ayarlanmıştır:

“-Yok azizim! Yanılıyorsun! Açıkta açığa komonist suçlaması yaptırmaz Millî Şef! Bunun zararını bilir. Hele Rusları kışkırtmaya hiç yanaşmaz boş yere...

-Yanılıyorsun! Kışkırtma başladı bile. Sağcı gazetelerle sağcı yazarlar çoktan başardılar bu işi.” (s.30)

Kemâl Tahir, 1966 tarihinde (romanın yayımından bir yıl önce) Tahir Alangu ve İsmet Bozdağ ile yaptığı bir söyleşide şöyle konuşacaktır:

“İkinci Dünya Savaşı'nda İsmet Paşa'nın Türkiye politikası, çok civelek bir politikadır. Başlarda, Almanlar Fransa'yı birkaç haftada çiğneyiverince, İsmet Paşa'nın gözü Almanlara döndü. Almanya'da Nazi Partisi var, Türkiye'de Halk Partisi. Almanya'da Hitler'in sözü kanun, Türkiye'de İsmet Paşa'nın... Almanlar ülkeyi ellerine geçirebilmek için her yere bir Nazi ajanı yerleştirmiş, millete nefes aldırıyor. İsmet Paşa, şehirleri, kasabaları Halk Evleri ile avucu içine almış ama köyler boş. Paşa, askerlikten bir türlü kurtulamadığı için askerde çavuş rütbesine kadar çıkabilen açığöz köy çocuklarını bir kurstan geçirip *eğitmen* yetiştirmeye durdu ve bunlardan her birini bir köye yerleştirdi mi, işte sana Almanların imrenecekleri bir SS ordusu [...]

Ama hesap yanlış çıktı. Almanlar, Sovyet'in bozkırına yenildiler. Moskova'ya kadar gelmişken yüzgeri olup çekilmeye başlayınca, o zamana kadar sırtını sıvazladığı, arkaladığı, 'Hadi göreyim seni' dediği Turancıları deliğe tıktığı gibi, bu kere yine aynı Milli Eğitim Bakanı'nı (Hasan Âli Yücel) solcuları el üstünde tutan bir bakan haline getirdi ve devleti, sol rüzgârın uğuldadığı Köy Enstitüleri şampiyonu yaptı.”²³⁵

²³⁵ İsmet Bozdağ, *Kemâl Tahir'in Sohbetleri*, Yaba Yayınları, 3.baskı, İstanbul 2003, s.125.

4.27.1.2. Enstitücüler ve Köyün Sosyal Demografik Gerçeğinin Çatışması.

Kemâl Tahir, romanının planını dahi bir “fizibilite raporu” yapan mühendis gibi bölümlere ayırır. 3 bölümden oluşan romanının ana bölüm başlıkları şunlar: Ortam (5-132.s), Deney (s.133-249), Bozkırdaki Çekirdek (251-424.s.)

Ortam kısmının bölüm isimleri ise adeta rapor alt başlıkları gibidir: *Çatı* (Devlet) - *Taban* (Köylü) - *Çevre* (Köyün sosyo-ekonomisi) - *Pazar* (Feodallite- Köylü ilişkisi).

14. Köy Enstitüsü’nün kurulacağı yer Kastamonu-Çankırı-Çorum’un kesiştiği, Ilgaz Dağı yakınlarındaki Dumanlıboğaz’dır. Aslında hiç de bozkır değildir.

“Çankırı - Kastamonu - Çorum topraklarının birleştiği yerde, Dumanlı Boğaz’ın Keşiş Düzü’nde...” (s.220) Ilgaz’da sayılır. Dumanlı Boğaz’da.” (s.94)

Kemâl Tahir’in romanı için bu coğrafyayı seçmesinin sebebi, hemen tüm romanlarında üslubunun vazgeçilmezi Çorum - Çankırı ağzını kullanabilmektir.

İki eğitmen vardır. Murat Yamören, Nuri Çevik. Enstitü müdürü Halim Akın; öğretmenler: Cemal Avşar, Emine Güleç. Taşoluk, İskilip, Tosya civarından kızlı erkekli ve yaşları 13 ila 15 olan 20’ye yakın öğrenci. Yaklaşık 1000 kişilik enstitü binası yapacaklardır.

Çevrenin feodal ağası Sümüklü Zeynel’dir. II. Dünya savaşı arefesinde stokçuluk yapmıştır (s.37, 100). Sözde camilerde hocalara *Esdüdü*’yü övdüren hutbeler veririr (s.47) ama sahte tapu ile Enstitüye toprak sattırarak kadar da menfaat hissi ile yaklaşır Enstitü’ye (s.344). Kara Derviş Cinci Mansur adlı birisine esrar ektirmekte ve satmaktadır (s.292).

Öğrencilerin ailesi, hiç de enstitü taraftarı değildir.

“-Baban kocadı senin, akılsız oğlum. Senin buruşuk baban, güz aylarında oturur oldu odamızın sedirine, abrul güneşi kızdırana kadar. Baba ocağını yakacakken, tarlalarımın başında, ortakçılarımın üstünde alıcı kuş gibi dolanacakken... Sana mı kaldı Osmanlı’nın esdüdü mektebini şenletmek?” (s.163-164).

Romanda tek bir olumlu tip yoktur, 13 yaşındaki Kadir’in Esef dışında. Emine Güleç 23 yaşında, Gazi Terbiye Mezunu olup zengin birinin kızıdır. Doktora tezini “Köyün Sosyal Yaşantısı” üzerine yapacağından Enstitü onun için bir deneydir (s.64). Cemal Avşar adındaki öğretmenin etindeki tıksızlığa tesadüfen temas ettiğinde cinsel arzu duyacaktır (s.237). Kara Derviş’in erkeklik gücünü merak edip Sultan adlı bir kadına onunla ilgili inceden inceye sorular sorar (s.370). Cemal Avşar, her gün Tosya’ya inip enstitüde ne olay olursa Ankara’ya jurnaller (s.380-381). Müfettiş Şefik Ertem hiç

inanmaz Köy Enstitüleri'nin doğru bir proje olduğuna; aynı zamanda Kemâl Tahir'in sözcüsüdür. 30 satır konuşur (s.152). Enstitüyü savunan Müdür Halim Akın aynı konuşmada en fazla 3 satır konuşacaktır (s.148) Şefik Erten'e göre köyün sosyo-demografik gerçeğine uymamaktadır bu proje:

“Ne demek Köy Öğretmeni? Enstitülerin kuruluş amacına göre; bir yandan çiftçilik edecek, kaba zanaatlardan birkaçını yapmağa çabalayacak... Çocukları okutacak... Zeynel Ağalarla boğuşacak... Nasıl taşınır bu kadar ağır yaşama yükü ölene kadar? Ayda yirmi lira aylıkla... Daha doğrusu nasıl teklif edilir?” (s.247)

[Müfettiş Şefik Erten:]

“Bütün sağlam çekirdeklerin şaşmaz kanunu: YEŞERMEKTİR. Çürükse yeşermez, yeşermezse çürür. Bozkırdaki bizim çekirdek, YEŞERMEMEYE doğru işlesin?”

[Emine Güleç:] Anlamadım! [...]

- Yeşermek, ortaya çıkmaktır, bizimki kaçıyor, saklanıyor. Dünyanın her yerinde yiğitliğin biricik şartı DİRENMEKTİR. Bizde << yiğitliğin on şartı var: Dokuzu kaçmak, biri hiç görünmemek>> [...] Pasiftir Anadolu insanı. Yiğitlenilecek yerde kaçan, becerebilirse hatta hiç görünmeyen adam, niçin çok çalışsın, neden biriktirsin?” (s.374-375) (Büyük harfle yazılmış kelimeler metinde olduğu gibidir.)

Bozkırdaki Çekirdek, Anadolu insanına inançsızlığın, devlet, aydın, köylü ve coğrafyaya alaycı bir güvensizliğin romanıdır. Kemâl Tahir'in sözcüsü Şerif Erten, roman boyunca zerre temas etmez Anadolu insanına ama alıntılanan jakoben tiradı yapar. *Yaban*'ın Ahmet Cemil'i halkın cehaleti ile savaştıktan sonra karamsarlaşmıştı. Kızgınlığı hem aydına hem köylüye idi. Kemâl Tahir'in alayı, küçümsemesi herkese ve her şeyedir. Hem de onlarca teze gömdüğü romanında karamsarlığın manifestosunu yapmak dışında hiçbir şey söyletmez sözcüsüne. O, Anadolu ki, gerçek Bozkır'ın ortasında dünyanın ilk antiemperyalist boğuşmasını yapıp Bozkır'ın kalbini kanla kurduğu devlete başkent yapan Anadolu'dur.

Yine de Kemâl Tahir, Ankara'nın *Ulus Anıtı* önünde, bir tutukluya şunu söyletir:

“Altın gülle taşıyan köylü karısı da ahmak ıslatana metelik vermiyordu. Suratının çatkinliği sırtındaki onbeşlik merminin ağırlığından değil, angaryanın yüzyıllardır bitmek bilmemesindendi. <<Bu nasıl Batı uygarlığı efendim Atatürk'üm? Sen atlısın avrat yaya! Beygirin taşıyacağı yükü de ona vurmuşuz.>>” (s.6)

Romanın hemen başında, Kurtuluş Savaşı'nı *angarya* sayan bu ifade; Kemâl Tahir'in konu edineceği meseleye nasıl yaklaşacağının da ipucunu vermiştir.

4.28. Münevver Ayaşlı – Pertev Bey, Üç Kızı, İki Kızı ve Torunları²³⁶ (1969)

Ayaşlı'nın nehir romanının İttihat ve Terakki – Sultan Abdülhamit arasındaki iktidar mücadelesinden sonra ikinci kez ele aldığı iktidar mücadelesi, Osmanlı mirasına konduğuna inandığı ve geleneksel hayat tarzını laik yapısı ile bozduğunu iddia ettiği Laik Ulus Devlet anlayışıdır. *Pertev Bey, İki Kızı ve Torunları*, 1923-1950 dönemini konu edinmektedir. Ayaşlı, son derece subjektif ve suçlama içerikli bir üslupla konu edinir adı geçen dönemi. Kritikten ziyade bir nefret söylemi hakimdir.

4.28.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İstanbul ve İstanbul'un Osmanlı dönemi asilzadeleri ile Atatürk devri Tek Parti yönetimi bağlamında bir iktidar mücadelesi söz konusudur. İstanbul, tüm kişi, kurum ve olayları ile “ilâhî bir aklığın”; Yeni Türkiye’de ise Ankara, Cumhuriyet rejimi, kişi, kurum ve hamleleriyle “Şeytânî ve gizil bir karalığın” sembolüdür. Sadullah Paşa’nın gelini Münevver Ayaşlı’nın çapulcu çarıklı erkânı dediği (s.17) Ankara’ya karşı beslediği gem vurulmaz öfkenin temelinde kişisel yaşamının yansımaları vardır.²³⁷

²³⁶ Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey, Üç Kızı, İki Kızı, Torunları*, Timaş Yay. 1.baskı. İstanbul 2002, 495s.

²³⁷ “Babası gibi bir diplomat olan Nusret Ayaşlı [Sadullah Paşa’nın oğlu], Cumhuriyet kurulurken Osmanlı idaresinin son Lahey (Hollanda) elçisiydi ve İstiklâl Savaşı’nın kazanılıp, Saltanatın kaldırılmasından sonra “eh biz eski rejim adamıyız, artık bizi istemezler” düşüncesindeydi. Bu niyetle yurda dönmeyip Avrupa’da yerleşmeye karar vermişti. Bunun için topladığı resim koleksiyonunu, altın, gümüş takımlarını, mücevher ve porselen koleksiyonunu, her biri imzalı mobilya ve antikalarını satarak, “Bütün ömrü boyunca kendisine lazım olacak parayı temin ettikten” sonra Fransa’ya yerleşti. Ancak tam da bu sırada Ankara’dan gelen ve Dışişleri Bakanlığı’nda görevlendirileceğini vaat eden resmi bir davet üzerine ülkesine döndü. [tırnak içindeki ifadeler, Münevver Ayaşlı’nın *Dersaadet* adlı anısından alınmıştır.]

Gel gelelim bu “Osmanlı asilzadesi” Ankara’nın yeni sahipleri olan “çapulcu çarıklı erkân” ile geçinemeyecekti. Münevver Ayaşlı, eşinin tasfiye edilmesinin nedenlerini kitabında [*Dersaadet*] şöyle anlatır:

‘Nusret Ayaşlı, Ankara’nın başkent olarak yeniden imarı sırasında “millî tarzımızı kaybetmeyelim” demiş ve bunun için ilk zılgıtını yemiş: “Öyleyse Piyer Loti’yi getirtelim, fesi, sarığı da başımıza geçirelim; öyle mi!” İkinci zılgıtın nedeni ise Jokey Kulübü Nizamnamesi! Haftalarca bunun için kafa yoran ekâbirlerin bir sonuca ulaşamadığını gören Nusret Bey, elçiler kanalıyla Avrupa’dan nizamname örnekleri getirtilmesini teklif etmiş. Vay sen misin bunu söyleyen; “eğer bir Jokey Kulübü Nizamnamesi yapamaz ve dışarıdan alırsak, nerede kaldı bizim millî hissiyatımız!”

Bu iki olay üzerine Nusret Bey Cumhuriyet’ten umudunu keser ve âleme küser: *Ben artık anlamıştım, Ankara’da söz söylenmez, fikir yürütülmez.* Münevver Ayaşlı eşinin dışlanması bu iki örneği öne çıkarırken, asıl nedeni de söylemeden edemez. Asıl neden; Osmanlı devri saltanatı sırasında edinilmiş sermayenin tasfiyesidir. Hem eşinin hem de kendi ailesinin *Belirgin vasıflarından biri de mal ve mülk sevgisidir.* Zaten imparatorluğun çöküşüyle Misak-ı Milli sınırları dışında kalarak yitirilen taşınmaz malların kederiyle mağdur olan Ayaşlılara, bir darbe de Ankara vurmuştur: Üzerinde 25 köy bulunan Hatay’daki arazileri kamulaştırılarak yöre halkına dağıtılır. Ardından sıra Ankara’daki taşınmazlara gelir. Günümüzde Ulus diye bilinen semt olduğu gibi Ayaşlı ailesinin ellerinden alınır. Keza bugün Esenboğa Havalimanı olan memleket büyüklüğündeki arazi ile Ayaş ve Çubuk kazalarında bulunan çiftlikleri de istimlak edilir.

Münevver Ayaşlı’nın Cumhuriyet karşıtlığının nedeni sadece mal-mülk-ımtiyaz kaybıyla sınırlı değil tabii. O; kocasının velinimetini, ayrıca aile dostu olan son Padişah Vahdettin’i deviren, keza yine çok yakın aile dostu olan son Halife Abdülmecid’i sınır dışı eden, Atatürk’ten ve onun kurduğu düzenden ayrıca tiksiniyor. Ayaşlı’nın gönlünde yatan Ürdün modeli bir hanedan saltanatındadır: *Nerede gözünü seveyim okkası kuruşa Abdülhamid’in has ekmeği, nerede tatlılı, börekli, kuzu etli İstibdat?* Ulusal kimliği de pek umursamaz çünkü: *Milliyetçilik, başka derin bir maneviyat ile desteklenmedikçe çok kuru, çok yalınkat ve zayıf kalır.*

4.28.1.1. Osmanlı Devri Aristokrasisi Karşısında Atatürk Ankara'sı

Osmanlı aristokrasisinin Atatürk Ankarası ile hesplaşmasına ayrılan bölüm, bir iç dökümü, öfke patlaması, katarsistir. Yazarın amacı, bir roman yazmak değil ve hatta bir tez ortaya koymak da değil yalnızca öfkesini kusmaktır. Bu durum da kurguyu alt üst etmektedir. Çünkü, yazar, bir an önce ve hızlı hızlı bir şeyler söylemek (anlatmak değil) istemektedir.

“Ankara, geri zekâlı bir çocuk yurdu olmuştu. Bütün idare ve bütün işler, geri zekâlılar tarafından idare ediliyordu. Vekiller, sefirler, doktorlar, mühendisler, profesörler, âlimler... Hepsi, yarım veya bir çeyrek kâbiliyetinde insanlardı ve gördükleri işler kendi derecelerinde oluyordu.” (s.156)

Münevver Ayaşlı, çok kızılgındır Cumhuriyet yönetimine. Bu kızılgınlık, romanda “zamandışılık” olarak karşımıza çıkar. Öyle ki, 1914’te, Pertev Bey’in kızı ile annesi arasındaki diyalogda yazar tarafından sergilenmek istenen ve fakat müsebbibi tamamen Pertev Bey Ailesi’nin ebeveynleri olan dramı, “laikliğe” bağlayacaktır.

“-Anne, dedi biliyor musunuz? Matmazel Durand gideli, ben hiç dua etmiyorum. Onunla beraber dua ederdim, onun inandıklarına ben de inanır, onun sevdiklerini ben de severdim. Anne, Matmazel Durand kalsa idi, ben Katolik olacaktım. Kararımı vermiştim, sonra harp başladı, o gitti, ben yalnız kaldım. Olmadı, Olmadı işte...”

“İşte lâik Türkiye’yi hazırlayanlar ve bu işten en çok ızdırap çekenler ve en çok zarar görenler.” (s.171-172)

Yazara göre, kurulan Yeni Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu’nun mirasyedisidir:

“Osmanlı Devleti, kırk senede çoktan kurulmuş, kendini bulmuş, fütuhata çoktan başlamış, cihan imparatorluğuna doğru dev adımlarla ilerlemişti. Halbuki Yeni Türkiye, her şeyi hazır bulmuş koca bir imparatorluğun mirasına konmuş, yetişmiş adam bulmuş, devletin bütün defterleri, askerî, idârî ve ilmî nizamını aksatmadan yürüten muntazam bir teşkilât bulmuştu.” (s.156)

Ayaşlı, Millî Mücadele zaferle sonuçlandığı için mutludur. Mücadelenin kurmay heyetinin (suçlamalar dışında) birinin dahi ismini hayırla yad etmez. Başta Atatürk,

Hilafetin kaldırılmasıyla dini kimliğini, kocasının elçiliği kaybetmesiyle sosyetesini, (izah edilemez) mal varlıklarının kamulaştırılmasıyla da ekonomik gücünü yitiren Ayaşlı ailesinin gelini, “köklü bir Osmanlı asilzadesiyken”, bir günde sıradan bir “Cumhuriyet hanımefendisi” oluşunu hiçbir zaman içine sindiremedi. *Büyük başın derdi de büyük olur*” derler. (bkz. Ümit Bayazoğlu, “Bahtsız Paşanın Bahtsız Torunu”, <https://www.birgun.net/haber-detay/bahtsiz-pasanin-bahtsiz-torunu-19815.html>, (Erişim: 16.05.2018).

Ankara kadrosunun tümü; geçmişi red, Osmanlı'yı tasfiye, Laik rejim sebebiyle tarihe ve millete karşı suçludurlar. Ayrıca bu zafer, millî olduğu kadar dinîdir de:

“Bu zafer, millî olduğu kadar da dinîydi. Bütün âlem-i İslâm'ın kalbi Anadolu için çarpıyor, dudakları Anadolu için dua ile kıpırdıyordu. Mustafa Kemâl Paşa'nın yanlarında daima sarıklılar vardı ve ilk meclis azalarının çoğu sarıklı idi. Bu, fotoğraflarla tesbit edilmiş tek sahih vesikadır. Eğer bir gün bu vesika da imhâ edilmezse... Bu hal, Lozan'a kadar böyle devam etmiştir.” (s.88)

Ankaradan gelen bir emirle... Halifelik kaldırılıyor (3 Mart 1924), Hanedan'ın tüm üyeleri sınırışı ediliyor. (4 Mart 1924)²³⁸

Mustafa Kemâl Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Ali Fuat Paşa, Fahrettin Paşa, Kemâlettin Sâmî Paşa, Yakup Şevki Paşa, Nurettin Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Rauf Orbay, Hüsrev Gerede... Ayaşlı, İstiklâl Harbi'nin kurmay heyeti olan bu isimlerin hiçbirini şükranla anmaz ve onlara değer vermez.

İstiklâl Harbi nerede bunlar nerede idi. İstiklâl Harbi'nin gazileri, kahramanları toprak altında idiler. (s.104)

Cumhuriyet, eskiyi bütün kurum ve kuruluşlarıyla tasfiye eder. Cumhuriyet'in kurucuları, bu devrimleri muasır medeniyet hamlesinin gerekliliği görürler ama Ayaşlı'ya göre bu bir medeniyet birikiminin ve Osmanlı'nın reddidir:

“Bütün Türkiye, 1929 senesinde yazısından, lisanından, edebiyatından, an'anesinden, tarihinden kopmuştu. Köksüz, mazisiz, an'anesiz edebiyatsız, tarihsiz ve sahipsiz oluvermişti.” (s.134)

Cumhuriyet, başka türlü bir “istibdad” yaşatır insanlara: Din İstibdâdı. Selmin ile Karanfil Kalfa, Şenlik Dede'ye giderler dua için. Gizli gizli dua ederler. Çünlü, yakalanırlarsa, gazetede mürteci sıfatı ile haberlerinin çıkması işten bile değildir. Selmin, böyle bir durumda gazetenin muhtemel haberinin metnini dahi tasavvur eder:

“İki kadın, cürm-ü meşhûd halinde yakalandılar. Üfürükçü, büyücü, muskacı, Arap harfleri okutan, Allah adını ağızlarına alan, devrimlere karşı koyan, devrimleri yıkıcı faaliyet gösteren iki kadın; cürm-ü meşhûd halinde yakalandılar, ağır cezaya sevk edildiler... Ve müstehak oldukları en ağır cezanın kendilerine verilmesi...” (s.114-145)

²³⁸ 3 Mart 1924'te TBMM'de Urfa Vekili Şeyh Saffet Efendi ve 53 arkadaşının Halifeliğin kaldırılmasını içerir 12 maddelik teklif görüşülür. 1. Madde, Hilâfetin ilgası; 2. Madde, Hanedanın ihracıdır. 158 milletvekilinin 157 oyuyla kanun aynen geçer. Tek red oyu Gümüşhane mebusu Zeki Bey'indir. bkz. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi 3.Kitap I. Bölüm, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, Bilgi Yayınevi, 1.baskı, Ankara 1995, s.49-55.

Biz (İstanbullular) - Onlar (Anadolulular) ayrımı romanın her şahsına yedirilmiştir. Fakat yazar, Türk İslam kültürü ile yetişen, en az iki dil bilen, İstanbul görgüsü almış kahramanlardan birinin (Selmin), bir İttihatçı eskisi ve akabinde bir bohemin - zorlamasız- metresi oluşu ve Sultan Abdülhamit'in oğlu Abdülkadir ile evli olan Selmin'in bir otel odasındaki yakınlaşmasındaki tezatı; kendisi de kendisini ikna edememiş olacak ki şöyle geçiştirmektedir:

“Estekti, köstekti, niçin öyle yaptı, niçin böyle yaptı; hepsi boş. Tedbire takdir uymuyor. Elbette enkaz altında kalacaklardı kurbanlar. Şaka mı bu! Koca imparatorluk çöktü ve beraberinde kimleri ve neleri çökertti ve altında ezdi.” (s.113)

İstanbulu Azize Hanımefendi ile Ankaralı Sıdika Hanım'ın [Hanımefendi ve Hanım ayrımı yazara aittir.] karşılaştırıldığı satırlar, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul ile yeni devletin başkenti Ankara'nın karşılaştırılmasıdır ve bu karşılaştırma, *toprak altında olan İstiklal Harbi'nin asıl kahramanları'nın* (Anadolu insanının) ruhlarını incitici olabilmektedir:

“Evet, Muammer de annesini severdi. ‘Anam, anam’ diye, hattâ çok severdi. Fakat bu ana, hep ihmâl edilen bir şeydi. Halbuki Azize Hanımefendi bir “şey” değildi. Bir insandı ve mükemmel bir insandı.” (s.166)

(şey kelimesindeki tırnak işareti (“ ”) yazara aittir.)

Cumhuriyet, ne yaparsa yapsın boştur. Eğitim dahi bir Ankaralıyı, bir İstanbullu kadar “Türk” yapamayacaktır:

“Bu çocuklar, bu Ankara’da büyüyen çocuklar, elbet lisan öğreneceklerdi. Öğrenecekler, fakat maalesef, hiçbiri lisan öğrendikten sonra, bir Azize Hanımefendi ve evlatları kadar Türk kalamayacaklardı. Ankara, çocuklarına bir Selmin kadar piyano çaldırabilmek için de devlet seferber olmuştu, mütehasıslar, şefler, hocalar, konservatuarlar... Bunlar, bütçede kabarık yekûnlar tutuyordu. Yolsuz, ışksız Anadolu’nun hakkını alıyorlardı. Yıllarca çalışmalardan sonra, cumartesi günleri, ecnebi bir orkestra şefi idaresinde, mektep konserleri seviyesinden bir kademe yükselemeyen konserler veriyordu. 1938 senesinden itibaren “Millî Şef” diye anılan zamanın Cumhurbaşkanı; anlasın anlamasın, duysun duymasın bu konserlere devam ediyordu. (s.161-162)

Ankara, belki maddî esaretten kurtarmıştı ülkeyi ama manevî yıkıma uğratmıştır. Yazar, Lozan Antlaşması ile beraber Türk milletinin *manevi kapitülasyonlar*’a maruz kaldığını belirtir. Lozan’ın hangi maddesi ve uygulanışı buna sebep olmuştur belirtmez. Bu iddia, bugün dahi devam eden “Lozan’ın Gizli Maddeleri” iddiasının tarihî arka planının çok gerilere dayandığını göstermektedir. (s.162)

Soyadı kanunu çıkarılmıştır. Ayaşlı'nın bu devrime karşı da bazı tesbitleri vardır. Zımnen de olsa yazar, Atatürk'ün Türk olmadığını ihsas etmektedir:

“Türk olmayanlar “Türk”, “alp” gibi [soy] isimler aldılar. [...] Gâzi Mustafa Kemâl de “Mustafa” ismini ve “Gâzi” unvanını attı ve “Kemâl Atatürk” ismini aldı.” (s.202-203)

Bu iddiası ile; romanın 4.sayfasında, Ayaşlı'nın kendi ağzından alınan tercüme-i halindeki şu satırlar yan yana okunduğunda, Ayaşlı'nın iması daha netleşmektedir:

“Hicrî 1322 - Miladî 1906 senesinde Selânik'te doğdum. Fakat, umûmî manada anlaşıldığı gibi “Selânikli” değilim, Türküm.” (s.2)

Ayaşlı'nın yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin iktidar yapılanmasına dair tüm romanı kapsayan iddialarını bir paragrafta özetlemek mümkündür:

Yeni Türkiye Cumhuriyeti (ifade yazarındır, s.156) geçmişin birikimlerinden yaralanırken onu tasfiye eden, Türklük ve İslam hassasiyetleri olmayan bir kadro tarafından temeli din ve an'ane düşmanlığı üzerine kurulmuş bir “baskı rejimidir”. Kaybeden Türklük, İslam merkezi olan İstanbul ve Beyaz Türkleridir. Kazanılmaya ve “baş” yapılmaya çalışılan Ankara ve Anadolu ise aristokrasi geçmişi olmayan “köylü” ve bundan dolayı yetersiz bir unsurdur.

4.29. Kemâl Tahir - *Kurt Kanunu*²³⁹ (1969)

Kurt Kanunu, 15 Haziran 1926 yılında icrası düşünülen ve suikast şebekesinden Motorcu Giritli Şevki'nin ihbarı ile haberdar olunan İzmir Suikastı'nı konu edinen romandır. Kemâl Tahir, 3 bölüm 8 kısımda, çoğu roman kahramanı Kara Kemâl'in bakış açısı ile yakın tarihe ışık tutar.

Romanın kurgusal zamanı, suikastin açığa çıktığı 15 Haziran 1926 ile Kara Kemâl'in intihar ettiği 27 Ağustos 1926 tarihleri arasında geçen 2 ay 11 günlük süredir.

1926 tarihi, yeni Cumhuriyet için de önemli bir tarihtir. 1925 yılında Şeyh Said İsyanı (13 Şubat 1925 - 15 Nisan 1925) bastırılmış ve isyan esnasında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile (4 Mart 1925) sıkıyönetim başlamış, 3 Haziran 1925'te de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır.

Kemâl Tahir'in romandaki en temel tezi, sözcüsü durumuna soktuğu Kara Kemâl vasıtasıyla dillendirdiği şu cümledir:

²³⁹ Kemâl Tahir, *Kurt Kanunu*, Tekin Yayınevi, 8.baskı, İstanbul 2001, 273s.

[Suikast girişimi bahane edilerek] *Muhalif mebusların gürültüsünü, paşaların ordudaki nüfuzunu, İttihatçılığın kökünü hep birden kazıyacaktırlar.* (s.104)

4.29.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İktidar mücadelesi, Cumhuriyet Hükümeti – Bir Muhalif Olarak Kara Kemâl bağlamında değerlendirilmektedir. Roman, tamamen masum gösterilen Kara Kemâl’in perspektifinden anlatılır; Kara Kemâl aynı zamanda Kemâl Tahir’in de sözcüsüdür. Tek Parti yönetimi, İstiklal Mahkemeleri’ni de kullanarak ülkede tek muhalif unsur bırakmama endişesi ile adım adım diktaya giden totaliter bir nitelikte gösterilir. Kara Kemâl, İttihatçılar ile Ankara arasındaki hesaplaşmanın masum ve mağdur kişiliğidir.

Romanın, İttihat ve Terakki- Sultan Hamit Arasındaki iktidar mücadelesini konu edinen bölümü, *Monarşi Yanlıları – Meşrutiyet Yanlıları Arasındak İktidar Mücadelesi* tema’sında değerlendirilmiştir.

4.29.1.1. Tek Parti İktidarı – Bir Muhalif Olarak Kara Kemâl

Kara Kemâl, ideal bir tiptir. Yakın geçmişi; hataları ve sevapları ile gören, özeleştiri yapan, millî iktisat düşünceleri olan bir şahsiyettir. Şirketleri ile uğraşmakta, siyasetten uzak durmaktadır ama İttihatçıların fedai zümresi de Mes’adet Han’daki ofisini uğrak edinmişlerdir. Kara Kemâl’e göre suikast bir dedikodu iken, hükümetçe gizlice, tertipçilere müdahale etmeden takip edilmiş ve suçüstü yapılmak istenmiştir:

“İktidarlar da yatkınlıkları sebebiyle zâti kuşkudadır, böyle bir şey yokken bile varmış evhamı içindedir. Sezinledi mi, durumu da uygun buldu mu, önleyeceğine; el altından suikast delillerini kışkırtır. Nerden mi biliyorum? Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesi işinde biz de böyle yaptık. Şimdi karşımızdakilerin bize o planı uyguladıklarına yüzde yüz eminim.” (s.183)

Kara Kemâl, hükümetin bu “iktidar teşvikli suikast girişiminden” beklediği neticeyi de şöyle anlatır:

“Bir taşla iki değil üç kuş vuracaklarmış gibime gelir. Muhalif mebusların gürültüsünü, paşaların ordudaki nüfuzunu, İttihatçılığın kökünü hep birden kazıyacaktırlar.” (s.104)

Kara Kemâl, merkezî iktidar için neden önemlidir?

İstiklal Mahkemelerince “Kara Çete” olarak adlandırılan suikast timinin başında Kara Kemâl vardır.²⁴⁰ Romanda, Kara Kemâl’in olayla tek irtibatı, İzmit Mebusu

²⁴⁰ Feridun Kandemir, *İzmir Suikastinin İç Yüzü, II.Kitap*, Ekicigil Yayınevi, İstanbul 1955, s.92-94.

Şükrü'nün [İttihatçıların eski Maarif Nâzırı], Ziya Hurşit vasıtası ile Manisa'da bulunan Sarı Efe Edip'e yolladığı mektupta 'o da girişimi destekliyor' ibaresidir.

Tarihî hakikat şudur ki; 16 Ocak 1923'te Mustafa Kemal Paşa, İzmit'tedir. 3 kişi ile ayrı görüşme yapar. *İkdam* başyazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), *Tasvir-i Efkar* Gazetesi sahibi Velid Ebuzziya ve Kara Kemâl.

Tarihin de doğruladığı ve Kemâl Tahir'in aynen romanına aldığı bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, yaklaşan seçimlerde İttihat ve Terakki'nin nasıl bir tavır alacağını sorar. Kara Kemâl de arkadaşları ile görüşmesi lazım geldiğini Mustafa Kemal'e söyler.

"İzmit'te, 'İttihat ve Terakki'nin canlanması söz konusu değildir ama arkadaşlarla bir konuşayım' demiştim Paşa'ya. Bunu konuşmak için toplanmıştık Cavit'in evinde. İttihatçılığı diriltmek kararı da almadığımız halde, şimdi bu toplantı en büyük suç delili sayılıyor." (s.187-188)

17 Kasım 1924'te Terakkiperver Fırka kurulmuştur. Ziya Hurşit, hizmetlerinden dolayı, fırka yönetimince takdirname almışken; eski Maarif Nâzırı İzmit milletvekili Şükrü ve Albay Arif (Ayıcı Arif), Saruhan mebusu Abidin de parti üyelerindendir.²⁴¹

Suikast timini, finanse eden Şükrü ve suikastin İzmir ayağı Abidin ve tetikçi Ziya Hurşit isimleri tüm gözleri Terakkiperver Fırka'ya çevirmektedir. Sarı Efe Edip, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf'un ifadeleri de bu minvaldedir. (s.106) Finans işinde ise ilk akla gelen Kara Kemâl'dir:

"Memleketin belli başlı varlıkları, bugünkü durumlarına, şu ya da bu yoldan eski İaşe Nâzırı Kara Kemâl Bey'in yardımıyla gelmişlerdi. Ayrıca bütün esnaf dernekleri, Halk Partisi'nin aralıksız gayretine rağmen hâlâ avucunun içindeydi. 'Ol' dediği yerde olur, bütün esnaf kâhyaları, birlik başkanları, gedik değnekçileri... Devlet kadrolarındaki sadık adamlarının çoğu daha yerlerinde." (s.55)

Kara Kemâl, bir nevi kapitalin, hem de İstanbul sermayesinin sözcüsüdür. Bu ise finansal iktidar demektir. Böyle bir sermaye, behemahal devlet lehine tasfiye edilmelidir.

Kemâl Tahir, davayı ele alan İzmir ve Ankara İstiklal Mahkemesi'nde hiçbir sanığın dillendirmediği bir iddiayı Abdülkerim (gerçekte Ankara Valisi Abdülkadir) vasıtasıyla dile getirir:

"Geçenlerde bunlar dinlenmeye gelmediler miydi buraya... Tokatlıyan'da kalmadılar mıydı? [Ziya Hurşit] Gitmiş Kılıç Ali'ye başvurmuş... 'Sıkıntıdayım biraz para verin'

²⁴¹ Uğur Mumcu, *Gazi Paşa'ya Suikast*, Tekin Yayınevi, 8.baskı, İstanbul 1994, s.63.

demiş... Vermişler. Aslında bizim Kel [Ali Çetinkaya - İstiklal Mahkemesi Başkanı] veriyor.” (s.32) Bu para 3000 liradır. (s.50)²⁴²

İzmir Suikastı, hazırlık aşamasında siyasal iktidarca müteşebbisleri ve hareket tarzı bilinen bir olaydır. İktidar katmanları, bu tür girişimleri, muhalif unsurları tamamen tasfiye etmek amacı ile son ana kadar takip eder ve hadiselerin istedikleri şekilde cereyan etmesini sağlarlar. Kuvve halindeki hareket fiile geçeceği anda “suçüstü” yapılarak karşı tarafa da hamle fırsatı verilmez. İktidar, bu aşamadan sonra yapacağı tasfiyeleri de hukuksal zemine oturtmuş olacaktır. İttihatçıların, Mahmut Şevket Paşa suikastı (11 Haziran 1913) sonrasında Talat- Cemal – Enver Paşa üçlüsü hakimiyetinde diktaya gidişi bunun bir örneğidir. İzmir Suikastı da Atatürk’e bu fırsatı vermiştir.

İktidar mücadelesi bir kurtlar sofrasıdır ve *kurtlukta düşeni yemek kanundur!* (s.215).

4.30. Kemal Bilbaşar - *Yeşil Gölge*²⁴³ (1970)

İlk defa 1969 yılında *Milliyet*’te, *Yeşil Gölge - Şu 1945 Yılı* adı ile tefrika edilen roman, çok partili siyasî hayata geçme arifesindeki Türkiye’nin partiler arası (CHP - DP) iktidar çatışmasını, partilerin taşradaki uzantıları vasıtasıyla dile getiren romandır.

“*Yeşil Gölge*, 1940’da Cevizli Bahçe adında bir hikâye olarak doğdu. 1945 yılında *Kadırga* adıyla oyun olarak yazıldı, CHP’nin oyun yarışmasına katıldı. Jüri, oyunu ikinci ödüle layık gördü. Ne var ki; parti yöneticileri, toplumcu yazarlığımı muhaliflikle yorumlayarak bu ödülü iptal ettiler... 1959’da *Kadırga*’yı daha da genişleterek *Yeşil Gölge* romanını meydana getirdim.”²⁴⁴

²⁴² Bu durumda, İstiklal Mahkemesi Heyeti, suikastçılara finans desteği vermiş ve kumpas kurmuş olmaktadır. Mahkeme zabıtlarının hiçbirinde böyle bir iddia ve ifade yok ama Kâzım Karabekir’in şöyle bir ifadesi var:

- *Sarı Efe Edip, Meclis Başkanı Kazım Paşa’nın* [Kâzım Özalp] *en yakın adamıdır. Bu adam, Ziya Hurşit ile beraber hareket etmiştir. Cinayet işlemeye gelmiştir. Hatta Kazım Paşa, Meclis başkanırken örtülü ödenekten 8-10 bin lira almıştır. ‘Zarar görmüş, evi barkı yanmıştır’, dediler. Bendeniz, o zaman bunu Meclis kürsüsünden söyleyecektim. Rauf Bey engelledi. Hatta, Emniyet Müdürlüğünde, rastlantı sonucu Edib’in bir gece Meclis Başkanının evinde kaldığını öğrendim.*

Ziya Hurşit ise, mahkeme başkanı Ali Çetinkaya’ya (Kel Ali) 1926 kışında, Şükrü Bey’den 400 lira aldığını söyleyecek ve bu ifade zapta geçecektir. (bkz. Uğur Mumcu, *Gazi Paşa’ya Suikast*, s.39-49.)

Dava ile alakalı gazete haberlerini inceleyen ve bunu romanına alan (s.192) Kemâl Tahir’in, mahkeme saffhalarından habersiz olması düşünülemez. Kemâl Tahir, Kel Ali’yi, romanında suikastın finansörü göstermek; dolayısıyla, İzmir Suikastı’nın bir hükümet komplosu olduğu tezini kuvvetlendirmek istemekte ve fakat tarihe yeni bir yorum getirmek isterken gerçeği tahrif etmektedir.

Bir romancı, elbette bir tarihçi mesuliyeti taşımaz. Fakat, muayyen bir dönemi, hem de o dönemin en ileri gelen isimlerine romanında tip olarak yer verip, dönemin baş aktörlerinden biri olan kahramanına (Kara Kemâl), pek iddialı ve tez mahiyetinde tiradlar yaptırınca; metni tarihî okuma bir zaruret oluyor.

²⁴³ Kemal Bilbaşar, *Yeşil Gölge*, May Yayınları, 1.baskı, İstanbul 1970, 438s.

²⁴⁴ Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, s.407-408.

4.30.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

CHP- DP Mücadelesinde Taşra Eşrafının durumu konu edinilmektedir romanda. Taşradaki CHP mensubu insanlar Tek Parti iktidarının tüm ayrıcalıklarını kullanırken; DP, iktidar mücadelesinin güçlü bir unsuru olarak belirmeye başlayınca CHP merkez teşkilatının taşra politikası tamamen “küskünleri kazanmak” amacına yönelir. CHP’nin taşradaki bağlıları ikinci derece ehemmiyet kesbetmişlerdir. DP, taşranın oyunu kazanabilmek amacı ile geleneksel toplum normlarını propagandasının temeli yapan gelenekçi liberal nitelikte resmedilir.

4.30.1.1. CHP – DP Arasındaki İktidar Mücadelesi ve Taşra

CHP üyesi Müezzinoğlu, beldenin en gözde toprağı Cevizli Bahçe’nin sahibidir. Taşbaşı adlı mevkide bir kereste *pavlikesi* (fabrikası) vardır. Limanda maturka (yük taşıyan büyük yelkenli) esnafına da sözü geçer. CHP üyeliğini, şahsi menfaatlerine ulaşmakta payanda olarak kullanır. Belediye encümenleri, Telgrafçı, Tapu müdürü ve Fen müdürü... Hepsini para ile kendine bağlamıştır. Hiçbir siyasî donanımı yoktur. Tek Parti döneminin beldedeki en zengin üyesi olarak büyük nüfuz edinmiştir. Kanunların aleyhine olması bir engel değildir onun için. Kereste fabrikası olan Müezzinoğlu, ağaç kesimi yasağının fabrikasına 1.5 ay bir iş sektesi vuracağını söyleyen kâhyasına verdiği cevapta, kendisini kanunun üstünde gördüğü açıktır:

“On beş yıldan beri sana yidirdiğim ekmek, gözünde dizinde dursun... Lay... Sen, n’avkt’ gördün kanunun elimizi kolumuzu bağladuvunu? Paramızın açmadığı kilit, çözmediği zincir mi varmış? İşte gördün... ‘Paslandı’ dediğin çarklar dönmeye başlamadı mı, he?” (s.49)

Kasabadan demiryolu geçecektir. Belediye başkanlığı makamı boştur. (s.52) Müezzinoğlu, hemen kendine bağlı birini bu görev için ayarlar ve belediye başkanı seçtirir. Hacı Kadir adlı bu nefesine düşkün adamı da kasabanın Gülbucağı ismi ile maruf “yosma” mahallesinin iki maruf kadını Güllü ve Saniye ile denetimine alıp oğlu Ahmet’i de kereste fabrikasına kâtip yapıp iyice kendine bağlar.

Belediyeden, demiryolu güzergâhı için başka bir mekân seçtirecek, halktan da bu konuda dilekçeler alıp belediye Fen memuru vasıtasıyla Ankara’ya iletacaktır. Yeni güzergâhın belirleneceğinden emin olan Müezzinoğlu; saptanacak güzergâhı da önceden öğrenip arsaları satın alarak servetine servet katacaktır. (s.72-90)

Nalbur Hacı Raif, babası Anzavur İsyanı'na katılıp çatışmada ölmüş, CHP yönetimine devrimci gözükten, Halkevlerine başış yapan biridir. Damadını da Halkevi Başkanı seçtirmiştir. (s.91) DP'nin kurulacağını haber alsa da temkinli davranır. Halkın “Tek Parti” politikalarından bezginlik getirdiğini fakat harekete geçmek için uygun zamanı kollamanın taraftarıdır:

“Sabırlı olacaksın, beklemesini bileceksin. [...] Her saniye, onların oturduğu iktidar sandalyasının ayağını kurt gibi kemirip törpülüyor. Bu millet, yüz gram bakla ekmeği uğruna fırınların önünde sabahladığını unutmaz. Varlık Vergisi yüzünden Aşkale'ye sürülen esnafın kini saman alevi gibi için için yanıyor. Baş mühendisin sözlerini unutma: Alman, pes dediği gün dünya, Amerikalıya yaranmak için elinden geleni yapacak.

İdaresini de onunkine benzetmeğe çalışacak, demiyor muydu? Yeni yeni partiler kurulacak, tek parti diktatörlüğü yıkılacak, millet lâıyk olduğu hürriyete kavuşacak, demiyor muydu?” (s.94-95)

Yine de karşı propagandanın argümanlarını oluşturur Hacı Raif. Damadı Fahri'ye, parti işi netleşirse köylere ulaştıracağı propagandayı anlatır:

“Köylere el altından haber uçurmalıyız. Din-i İslâmı kurtarmak için cihat açtık, demeliyiz. Arapça ezan okunacak minarelerde. Kutsal kitabımız, lâıyk olduğu hürmete kavuşacak, demeliyiz.” (s.100)

CHP, çok partili demokrasi kararını alınca, beldeye, il başakanı ve parti müfettişi gönderir. Genel merkez, ayartılması gereken seçmen profili olarak küskün eşraftan muhalifleri seçer. Nalbur Hacı Raif, ayartılması gereken ilk isimdir. Kendi partililerine o kadar ehemmiyet vermezler. İlk defa, halka kendilerini anlatma ve halkın eleştirilerini dinleme zorumluluğu duymaktadırlar. Halkevi'nde yapılan toplantıda, Öğretmen Tevfik, CHP'ye yönelik eleştiriler getirecektir:

“Partimiz devletçidir, diye devam etti Tevfik Öğretmen, Devletçi bir idare, memur ve aydın sınıfına dayanır. Oysa, Halk Partili hükümetlerimiz bu sınıfı kuvvetlendirecek yerde, onları namerde muhtaç olacak; halkın gözünden düşürecek bir yol tutmuşlardır. İnkılapçı gençlerimizin çoğunu haksız yere komünistlik, ırkçılık töhmeti altında bırakmışlardır. Memurlara yapılan aynî yardımlar ise; onları maddeten takviye edecek yerde, hem maddeten hem manen haysiyetsiz bir duruma düşürmüş, üstelik memurla halk arasında aşılmaz bir uçurum meydana getirmişlerdir. Bu durumda, mustarip küskün memurların ve aydınların partimizden uzaklaşmaları gayet tabii değil midir?” (s.311)

Tevfik Öğretmen, Halkevleri'nin CHP'de yükselme için bir ikbal basamağı olarak düşünüldüğünü de ekler. Halkevlerinden inkılapçı gençliğin 1938'den sonra uzaklaştırılıp, merkeze yaltaklanmak için, halka olmadık mesuliyetler yüklendiğini belirtir:

“İnkılapçılığı gösteriş sayan bu zatlardan biri, kızı ile damadını Cumhuriyet Balosuna gönderen sakalı göbeğinde bir Hacı babayı, ihtiyar karısı ile birlikte aynı eğlenceye katılmaları için zorlamıştır.” (s.313)

Toplantıda bulunan Berber Hakkı, CHP'deki eşraf düşkünlüğüne darbe vurulmadıkça halka inmenin mümkünatı olmadığını dile getirir:

“Duyduğumuza göre istasyon binasını Cevizli Bahçe'ye kurmak lazımmiş. Müezzinoğlu da, ‘ben, Cevizli Bahçe'yi yıktırmam’ diye dayatmış. Ağamızın hatırı çoktur. Belki de dediğini yaptırır. [...] Ama şunu bilmeli ki, Cevizli Bahçeler yıkılmazsa, partimizin kendisi yıkılır.” (s.318)

Aydın da köylü de eşraf da memnun değildir 1938'den 1945'e CHP uygulamalarından. Halk, Serbest Fırka tecrübesinden dolayı temkinlidir. Aydın ise, demokrasiyi yalnız sandığa indirgeyen anlayışın makyajdan ibaret kalcağını düşünmektedir.

“Millet, ne zaman inanır, bilir misiniz beyefendi? Ne zaman Millî Şef, Büyük Meclis'e antidemokratik kanunları ilga eden yeni kanunlar getirir ve de işçinin köylünün teşkilat kuracağı gerçek demokrasi iklimi hazırlanırsa o zaman inanır.” (s.327)

Yeşil Gölge, Milliyet'teki tefrikasında *Şu 1945 Yılı* adı ile yayımlanmıştır. 1970'te kitap olarak ilk baskısında *Yeşil Gölge* adını alır. Bu ismi romanda anıştırma ile dillendiren de Tevfik Öğretmen'dir. CHP'nin köy okullarını köylü üzerine yıkıp bina için ekim alanlarını istimlak etmesi, antipatiye neden olmuş ve öğrenciden ziyade çiftçiye ihtiyaç duyan büyük toprak sahipleri de bu durumu istismar etmiştir.

“Bu yüzdendir ki, köylerde irticayın yeşil zehiri gene kendini göstermeye başlamıştır. Arap harflerini gene gizli gizli köy çocuklarına öğreten mahalle mektepleri türemiştir. Ve günden güne revaç bulmaktadır. Geçen gün 15 yaşında Fatsalı bir maden işçisine rastladım vilayet merkezinde. Cumhuriyet devrinde doğup büyümüş olan bu delikanlı, yeni Türk alfabesini öğrenmediği halde, Arap harfleriyle oldukça iyi okuyup yazabiliyordu. Bu ne hazin fakat aynı zamanda ne korkunç bir gerçektir.” (s.312)

Parti müfettişine, Tevfik Fikret'in dediği gibi ‘acı fakat gerçek’ şeylerden bahsedeceğini söyleyen (s.310) Tevfik öğretmen'in bu uyarısı, ileride muhalif partinin

istismar edeceği noktayı da işaret ediyordu. Öyle de olur. Demokrat Parti adına B... kasabasına gelen Avukat, halka yaptığı propagandada inanç olgusu üzerinde durur:

“Laiklik, İnkılapçılık umdeleriyle cemiyetimizin düzenini temelden sarsarlar, millete dinini diyanetini unutturmağa çalışırlar.” (s.421)

“Ahlakımızı düzeltmek, şimal rüzgâları ile gelen büyük tehlikeye karşı koymak için mekteplerimizde dinî terbiyeyi ihya edeceğimize de inanıyor... Evet, Tanrı fırsat verir de, halkımızın reyleriyle iktidara gelirsek câmi minarelerini, komonizme karşı ilâhî birer ok gibi dikeceğiz köylerimize.” (s.423)

Demokrat Parti’nin iktidarda uygulayacağı ekonomik programın liberal nitelikte olacağını ve Devletçiliği terk edeceğini; çünkü devletçiliğin ülkede asilzade sınıfı bırakmadığını ve tüm iktisadi sektörlerde CHP yandaşı kimselerin olduğu, DP propagandacılarının en çok üzerinde durduğu söylemlerdir.

“Bugün hâlâ devletin rekabeti yüzünden, esnafımız, büyük teşebbüslere girişerek zengin olmak imkânına sahip değildir. Devletçiliğin, dreksiyon başındaki kodamanlarla, İktisadi Devlet Teşekküllerinde çalışan onların despot yardakçılarından başkasına faydası olmamıştır.” (s.422)

Türkiye, Çok Partili sürece girdiğinde; kurumsal siyaset olarak durum şudur:

Kendi inkılaplarından taviz veren iktidar partisi CHP; demokrasiyi “halk dalkavukluğu” yapıp devletin kurucu ilkelerine muhalif Demokrat Parti.

Eşraf, siyaseti itibarının aracısı yaparken, halk unsuru ise niteliksiz bir eğitim ve seçimden seçime hatırlanan “seçim yuttaşı” durumundadır. 1945 yılına yazarın *Ah Şu 1945 Yılı* demesi, Demokrasimizin eksik doğduğuna atılan nidadır.

4.31. Sevgi Soysal- *Yürümek*²⁴⁵ (1970)

Soysal, Başkent olduktan sonra kent vasfıyla gittikçe çehresini değiştiren Ankara’nın çoğu taşradan gelmiş orta sınıf insanını ve gedikli bürokratların ailelerindeki tekdüzeliğini ele almaktadır.

Tek Parti döneminden 1960 sonlarına kadar, Ankara’yı yapan statükocu bürokrasi ve bürokraside yeni yer almaya başlamış taşra kökenli ailelere ve onların çocuklarına, fikri ve zihni geliş(e)meyişlerine ışık tutar.

²⁴⁵ Sevgi Soysal, *Yürümek*, Bilgi Yayınevi, 4.baskı, Ankara 1980, 185s.

4.31.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Tezatlar Mahşeri Olarak Ankara, Bürokrasinin Tekdüzeligi- Cumhuriyet İlk Kuşağı Çatışması, romanın iktidar mücadelesi ögeleridir. Ankara, yeni bir oluşun içerisinde ve fakat insan unsuru, zihniyet ve yaşayışta eskinin tüm alışkanlıklarını devam ettirmektedir. Tesis edilen yalnız bir “idare devleti”dir. Bu devletin içerisinde insan, tekdüzeliğin esaretini yaşamaktadır.

4.31.1.1. Tezatlar Mahşeri Olarak Ankara

Ankara, hızla yapılaşmakta, yalnız bir şehir değil; başkent olmanın bütün hususiyetlerini mimaride göstermeye başlamıştır. Bu mimarî, estetik kaygılardan ziyade “devlet olma, devlete tâbi olmanın” yani bürokrasinin mimarisidir.

“Şimdi, şunun bunun işini uyduramamışların semti Samanpazarı’na kim bakar? İşte bu asla geri gelmeyecek eskiyle “Tolet”li yeni zaman arasında; kasıtlı bir bildiği olan, vatan millet demeyi bilen, “birimiz hepimiz içinci”, Yerli Malları Haftası’nı kutlayan Ankara’da, Samanpazarı ile Çankaya arasındaki bataklık, sevimsiz, sivri sinekli bozkırda asfaltlarla beton yapılar, bahçeli tek katlı, iki katlı evlerle “Yenişehir” gelişti. Yenişehir: City of Magic!” [...] İşte, bir eskiyle, kaçınılmaz bir sonra arasındaki, dünle beklenmedik bir çabuklukla gelen bugün arasındaki Yenişehir. Akşamüstleri, “ülkücü” bir devlette görevli olmanın o zamanlardaki özel tavrıyla evlerine dönen memurların mahallesi” (s.12)

[“ülkücü” kelimesindeki tırnak işareti kullanımı yazara aittir.]

Zamanın Ankara’sı, sınırlarını da çizmiştir. Merkezde (Çankaya, Yenişehir), halk yoktur.

“[...] Evler, iki katlı, tek katlıydı. Kalorifer daha yayılmamıştı. Kapıcılar da, kapıcı çocukları da. Benzer evler, benzer ev eşyaları, benzer bayramlıklar, benzer harçlıklarla oynayan çocuklar. [...] Köylüler, Çingene çocukları görülmezdi pek. Ankara’ya göç başlamamıştı. Hükümet vardı Ankara’da. Ankara’da köylülerin Bulvar’dan geçmeleri yasaktı.” (s.13-14)

Ankara’da katı bir hiyerarşi ve tekdüzelik söz konusudur. Şehir merkezinde, zengin aileler ile beraber yaşayan taşralılar yalnız kapıcı aileleridir. Bozkırın ortasında kurulan başkentte, bozkırın insanları bulvardan bile geçirilmemektedirler.

4.31.1.2. Bürokrasinin Tekdüzelîği- Cumhuriyet İlk Kuşağı Çatışması

Cumhuriyet rejimi, tarihî zorunluluk sebebi ile, asker-bürokrat- bir avuç aydın yönetiminde; henüz entelektüel birikimi hiç de hazır olmayan topluma getirilmiş ve hâliyle maddî ve manevî tutanakları hiç mesabesinde bir topluma tutunmaya/tutturulmaya çalışmış/çalışılmıştır.

Avâm denilen sosyal kültürel ve ekonomik olarak hiç derecesinde olan taşra insanı bir yana; hazineden geçinen veya mirasyedi burjuvazi de fikren hazır değildir bu değişime. Eski alışkanlıklar, aynıyle devam etmektedir. Bu insanlar, hazineden geçinmek, akar geliri ile hayata tutunmaya çalışmak; elinde parası olanlar ise bir an önce bir gayrimenkule parayı bağlamak arzusu içindedirler:

“ [Sabiha Hanım, Madam Mado’ya hitaben] Bak Hulûsi Bey’e. Varlık Vergisi zamanında gözünü açıp İtalyan tâcirinden burayı iki bin beş yüze almayaydı da, benim paşa babamın köşkü gibisini arasaydı ne olacaktı? Bak, çoluk çocuk nasıl yararlanıyorlar!” (s.45-47)

Bir enkaz üzerine kurulan ve fakat henüz teşekkül etmekte olan bir oluşun içindeki Cumhuriyet ilk kuşağı; rol-model aile kurumu ve topluma sahip değildir. Aslında Tanpınar’ın yine 1940’lardaki toplum ve kültür yaşamımızda tespit ettiği varoluş buhranında dünyaya gözünü açmıştır bu nesil.

Elâ, bu neslin temsilcisi ve romanın anlatıcı kahramanı olarak dolduramadığı bu boşluk ve aidiyet hissini her an yaşamaktadır:

“Kimsenin anlamağa kalkışmadığı
Ve yakınılmayacak kadar acı bir şey
Her şeyin bizden uzaklaşıp gitmesi,
Ve daha önce bir çocuğun olan benliğimin,
Hiç kimse karışmadan,
Bir sokak köpeği kadar bana yabancı olması
Yeterli değil! Hiçbiri kurtarıcı değil. [...] Beni Nuri’den güçlü kılmaz bütün bu mısralar. Nuri, kendinin olmayan tabancayla polis olabilir. O anda, başkasının tabancasıyla. [...] Ben, bugün bile bilmiyorum. Tabanca benim ama hırsız mıyım, polis mi?” (s.87)

Tabanca benim ama hırsız mıyım polis mi?

Bu imgesel anlatım, maddi olanaklara sahip ama aidiyet duygusu eksik olan bir ferdin buhranının dışavurumudur.

Nuri, Elâ’nın çocukluk arkadaşıdır. O da Elâ gibi Tireboluludur. Bir mühendis oğlu değildir. Elâ ile ortak yanları, rol model bir aile ve cemiyetten yoksun oluşudur.

Kendine güveni olmanın şartı, hâkim sınıfa geçmektir. Bu da TBMM'ye bir yerinden tutunmakla olur. Nuri, sendika aşamasından sonra kapağı 1960'ların ortasında A.P. saflarına atar. Bu iki eski arkadaşın karşılaşması, bir lümpen ile bir tutunmuş ama tutuk küçük burjuvanın (Elâ'nın kocası Memet) dünyalarının farklılığının da karşılaşmasıdır:

-Fabrikada sekiz saat! Ulan iş mi bu? Sendikaya girdim. Ensem kalındır evelallah, eğdirtmem kolay kolay... baktık her işin başında ben. Millet sünepe. Göze battık tabii... Partiye girdim sonunda.

-İşçi Partisi'ne mi?

-Ensem kalındır dedik... Ulan fabrikada kendimizi ezdirmemeye karar vermişiz. Meclis'te mi ezdirtelim?

-Yani?

-İktidar partisinden çok şükür! Sendikadaki sünepelerin de karnı doydu, kapandı ağızları sayemizde. [...]

-İşin düşerse, gâvurlardan bunalırsan... ara beni Partiden. Belki krediye falan ihtiyacın olur.” (s.123-124)

Sevgi Soysal, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Ankara'ya / devletçi seçkinlere eleştiriler getirdiği romanında, geleceğe dair bir arınma ümidini de eklemeyi ihmal etmez:

“Ankara... Aşağıda... Kalorifer dumanlarının orda... İslî, yapışık bir dumanın boğucu havasında; yöneten, kanunlar yapan, bozan. İhaleler, kontratlar. İşini yürütenlerin, işlerin yürütülmesi için bir ay çalışıp boyunlarına takılmış yemlikten saman yiyenlerin kenti. [...]

Bozkır, bu çürük dişi çekip atacak, bir depremle, sellerle, rüzgârlarla rahatlayacak, boşanacak, arınacak.” (s.135-136)

Romanın iktidar olgusuna dair teklifini aşağıdaki paragrafta özetlemek mümkündür:

Nitelikli bir orta sınıfı, millî sermaye birikimi olmayan; iktidar katmanlarına yakınlığı geçim kapısı edinen insan unsurunun olduğu toplumlarda hiçbir ileri atılım yapılamaz. Yeni cemiyet, zihniyeti yeni, formasyonu çağdaş fertlerle yükselir.

4.32. Demirtaş Ceyhun - *Asya*²⁴⁶ (1970)

Abuzer adında doğu kökenli birinin varoluş mücadelesi üzerinden kısa bir Türkiye tarihi anlatılmaktadır. Bu bireysel varoluş mücadelesi; Şeyh Sait İsyanı, Tek Parti Dönemi, Demokrat Parti, 27 Mayıs dönemleri eşliğinde ve doğu sorunu temelinde anlatılır.

²⁴⁶ Demirtaş Ceyhun, *Asya*, Cumhuriyet Kitapları, 3.baskı, İstanbul 2010, 295s.

İktidar mücadelesi, aynı zamanda güç odaklarının hesaplaşmasıdır. Bu hesaplaşmadan olumsuz etkilenen ve önemsizleşen hep halk olmuştur. Doğu insanı, sosyal, siyasal kırılmaların içinde aktif olarak bulunmasa da, bir etnik kimliğe sahip olmak ya da aile büyüklerinden birinin bir isyana katılmış olması (Abuzer’in babası Şeyh Sait İsyanı’na katılmıştır.) ailenin geri kalanının damgalanması için gerek ve yeter şarttır.

Romanın Demokrat Parti’nin sivil halkın demokrasi talepleri ile çatışması bahsi, ilgili tema başlığı altında değerlendirilecektir.

4.32.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda, iktidar mücadelesinin tarafları, Tek Parti Dönemi ve Demokrat Parti’nin sivil halkın demokrasi talepleri ile çatışması üzerine kuruludur. Doğu sorunu, romanın temel bağlamı yapılmıştır. Doğu halkı, birbirine zıt iktidar dönemlerinin hepsinde ikinci sınıf insan muamelesi görmüştür. İktidarlar, hep sekte ve umursamazdır.

4.32.1.1. Doğu Sorunu: Feodal Yapı ile Laik Ulus Devletin Çatışması

Bu çatışma, Cumhuriyet dönemi’nde Tekke ve Zaviyelerin kapatılması, şeyhlik vb. dinî unvanların kaldırılması bağlamında *ulus devlet olma /Batılılaşma* hareketlerinin feodal toplum katmanları ile çatışması temelinde anlatılır.

Diyarbakırlıdır Abuzer Baba. Şeyh Sait İsyanı (1925) patlak verdiğinde çocuktur.

Abuzer’in yaşananlara dair yorumlarının reel düzeneği 1945 sonrası “komünistlik suçlaması” ile içeri atıldığı cezaevi yıllarında oluşur:

“Doktor mu dersin avukat mı dersin, yazı erbabı mı dersin? Breh breh!.. İyi saz çalanı var, iyi resim yapanı var, işçisi var işsizi var. [...] Orada çok şey belledim. Belledim ki bizim baş belamız ağa milletidir, derebeyi milletidir. Memuru, hükümeti de o tayin eder ki, bu sebeple hep ondan yanadır.” (s.207)

Hapishane, seferberlik dışında, şehirli/batılı ile doğulu/feodalin ilk kez bir araya geldiği yerdir. Abuzer, çocuklukta duyduklarını sonradan öğrendikleri ile birleştirdiğinde, Doğu Sorunu’na reel çözümlemeler yapacaktır. Eğer *dam mektebinde* üniversite hocasını tanımamış olsaydı tüm bu çözümlemeleri yapamayacağını belirtir. (s.100)

Doğudaki ağalık ve şeyhlik, yerel güç odaklarının kendi iktidarlarını perçinlemek için kullandıkları feodal kurumlardır:

“Şıhlık, hocalık, ağalıklarını sürdürebilmek için bir bahane. Gerisi laf. Külâhıma dinlet. Hem sen bilmezsin ki bizim buraları. Bizim buralarda aşiret düzeni vardır. Her aşiretin de bir beyi. Gayrı, şıh da o beydir, hoca da o beydir, ağa da o beydir. Sürü onlarındır, toprak, varsa şayet, onlarındır, kaçakçılığı onlar idare eder.” (s.95)

Şeyh Sait İsyanı’nın temelinde de, ağaların feodal yetkileri kaybetmeme güdüsü yatar ve propagandayı “din elden gidiyor” söylemi ile yaparlar:

“Cumhuriyet devrinde de Kurmançoların piri ise Şıh Sait’miş. Gazi Paşa, esasta, Cumhuriyeti kurduğunda aşiret resilerine falan dokunmamış, aşiret düzenini bozmamış, kimsenin toprağını, malını filan elinden almamış ya, tekkeleri falan kapatmış. Şıhlığı mihlğı kaldırmış. Lakin ne olmuşsa da bunlardan sonra olmuş meğer. Bütün cingar bundan kopmuş. Hani şıh olmayan aşiret reisleri bundan gocunmamışlar, hemen Cumhuriyet’in yanında yer almışlar. Ama şıh olan aşiret resileri, söz temsili Şıh Sait, bakmış şıhlığı elden gidiyor, yani eskisi gibi Kurmançoların üstünde hükmünü yürütemeyecek, mecbur kalmış, din iman deyip başkaldırmaya.” (s.100)

Aşiret inisiyatifine terk edilmiş Doğu halkı, tam anlamıyla “vatandaş” olamamıştır. Yalnız Osmanlı İmparatorluğu döneminde değil; Cumhuriyet döneminde de “eşit yurttaşlık”, doğu bölgelerinde söz konusu değildir. Şeyh Sait İsyanı sonrası, Abuzer’in köyünün ağası Nemit Ağa’dır ve devlete yakın olduğundan feodal gücünü aynen devam ettirmektedir:

“Hükümetin has adamı Nemit Ağa. Candarma kumandanı onun evine iner. İran’a mal götürüp getirmek ondan sorulur, tekmili onun inhisarında. Dağdaki bayırdaki eşkiyayı o besler. Köydeki sürünün tekmili onun. Malının birini ikisini canavar kapsa Allah göstermeye, ‘çaldınız!’ der de ümüğüne basar alır köylüden, kimsenin çıtı çıkmaz. Daha doğrusu çıkamaz. Nemit Ağa dil bilir, iyi Türkçe bilir. Yol bilir, yolak bilir. Arabası dağdan aşar adamın. Kolay mı bre boğasını taşlamak? Yaaa...” (s.78)

Doğu halkı hep sürülmüştür. Önce *Şıh Saitçi* damgasını yerler. Sonra, iskân edildikleri yerde yine ağaların ve cehaletin koynuna atılırlar. Doğulu ailelerin erkek üyeleri, vatan savunmasında bulunup ölseler ve iki defa askere alınsalar da bu “damga” değişmez. Sahipsiz olan ve her yerde ötelenen halkın, devletle çatışmak zorunda bırakılması devletin izlediği ceberut politikaların neticesidir.

4.33. Kemâl Tahir - *Yol Ayrımı*²⁴⁷ (1971)

Esir Şehir üçlemesinin son romanıdır *Yol Ayrımı*. Serinin ilk romanı 1956'da yayımlanan *Esir Şehrin İnsanları*'nı, 1962'de *Esir Şehrin Mahpusu* izlemişti.

Yol Ayrımı, 8/9 Ağustos 1930 Cuma günü (s.9) Yalova'da; Atatürk, İsmet Paşa, Meclis başkanı Kâzım Özalp, Fethi Okyar arasında kararlaştırılan Serbest Parti'nin kurulmasını ve bu partinin 17 Kasım 1930'daki feshine kadar geçen 3 ay 1 haftalık süreyi kapsamaktadır.

4.33.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İktidar mücadelesinin tarafları, Eski İttihatçılar, Kuvâ-yı Milliyeçiler, İnkılapçı Aydınlar'dır. Tek Parti, sonderece temkinli ve müdahaleci; Serbest Fırka, siyasal iktidarın totalitarizminden dolayı rahat siyaset yapamamaktadır. Eski İttihatçılar, Serbest Fırka'yı, İzmir Suikastı sonrası ikinci bir muhalif avı, bir "madrabazlık" olarak değerlendiren Kuva-yı Milliyeçiler "hayal kırıklığı" içinde resmedilirler.

4.33.1.1. Eski İttihatçılar için SCF: Madrabazlık

"Yapay ve güdümlü bir demokrasi denemesi"²⁴⁸ olarak adlandırılır Serbest Fırka Olayı.

Tanım, Prof. Cemil Koçak'a ait. Bu satırlar, *Yol Ayrımı*'nın da tezi. Kemâl Tahir, Yapay ve güdümlü demokrasi denemesi şeklindeki bilimsel ve ağırbaşlı tanımın yerine bir romancı olarak *Madrabazlık* demektedir.

Roman, 1930 Ağrı ayaklanmasını anlatan gazete haberleri ile başlar (s.18). Bu ortamda, yeni bir parti kurulması şayiası, herkeste "sebe"yi sorguladır. Çünkü, Gazi Mustafa Kemâl, Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'nin de reisidir. İsmet Paşa, Başbakanıdır. Devrimler, ard arda yapılmaktadır. Şeyh Sait İsyanı, Terakkiperver Fırka'nın Kapatılması, İzmir Suikastı olaylarından sonra, muhalefet ezilmiştir. Acaba gerek neydi yeni partiye? (s.26)

Romanda, Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nin mahiyeti üzerine tüm tezler; Kemâl Tahir'in sözcüsü olan eski İttihatçı Dr. Münir'e yaptırılır.

²⁴⁷ Kemâl Tahir, *Yol Ayrımı*, Adam Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1998, 362s.

²⁴⁸ *Türkiye Tarihi IV.C*, Cem Yayınları, (ed.Sina Akşin), 5.baskı, İstanbul 1997, s.106.

SCF, Tamamen Mustafa Kemâl'in Kontrol ve Güdümündedir.

[Ağaoğlu:] “Fakat, [Fethi Bey’e] fırkanın programı hakkında görüşmediniz mi, diye sordum. ‘Görüşтік’ dedi Fethi Bey. ‘Cumhuriyet Halk Fırkasıyla temelde bir ayrıntısı olmayacaktır’ dedi.

-Hele bak! Neresi başka fırka oluyor öyleyse?

-Muhalefeti Doktor! Fethi Bey dedi ki: ‘Zaten iki fırkanın da idaresi ve deneti kendi ellerinde olacaktır.’ (s.37)

“Anlaşıyor ki dedi Fethi Bey, ‘tek partinin doğurmuş olduğu denetsizlikten, idaresizlikten bıkmış Gazi Hazretleri’ dedi. ‘Bir yandan mecliste, birbirini denetleyecek iki fırkanın varlığını, öte yandan da memlekette biraz hürriyet havasının esmesini arzu ediyorlar’ dedi.” (s.38)²⁴⁹

SCF, Bir Madrabazlıktır

Kemâl Tahir’in romanda, sözcüsü konumundaki kahramanı Dr. Münir, Ağaoğlu’ndan duyduğu bu açıklamayı bir “madrabazlık” olarak değerlendirir:

“Bu akıllar elbette bir akıllardır ama insanoğlunun şimdiye kadar hiçbir zaman örneğini görmediği akıllardır! Çünkü, madrabazlıkta tarihlere nam salmış bütün madrabazların parmağını ağzında bırakır, köpoğluluköpekliktir. Haydi koca Tanrı işinizi rastgetire!” (s.38-39)

Fethi Bey, her ne kadar aktif siyasi gibi gözükme de politik geçmişi olan biridir. İttihat ve Terakki’de umum kâtiplik, TBMM Başkanlığı, Başbakanlık (22 Kasım 1924 -

²⁴⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Politikada 45 Yıl, adlı anı kitabının 1925-1938 kısmında, Serbest Fırka’ya duyulan ihtiyaçta, İsmet Paşa’nın tanımı ile “siyaseti ticarete karıştıran”, “affairiste” bir zümrenin sebep olduğu hoşnutsuzlukların yattığını belirtir (s.88). Öyle ki, Bahriye Vekili İhsan Yavuz (daha sonra Topçu), Yavuz-Havuz Davası adı ile kamuoyuna yansıyan davada; Yavuz zırlılısının tamiri işinde komisyon aldığı sebebi ile İsmet Paşa tarafından Divan-ı Âli’ye sevk edilmiş ve 3 yıl hapse hüküm giymiştir (s.84-85). Atatürk’ün Rumeli’den arkadaşı olan İhsan Yavuz (sonra Topçu)’un cezalandırılmasına rağmen; hakkında idarî bir işte yolsuzluk ithamı ile TBMM’de soru önergesi olan Ticaret Vekili. Ali Cenânî Bey’e ilişilmemesi (s.85) birçok söylentiye sebep olmuş, bunlar da Atatürk’e kadar ulaşmıştır. (1926). 1929 dünya iktisat buhranı ile Türkiye’de de fiyatlar artmış, para değerinden kaybetmiş ve bununla beraber “affairiste” zümre, fabrika idhallerine ve hatta Türkiye’ye gelen fabrika aparatlarını komisyon mukabilinde diğer şark ülkelerine intikal işine de başlamışlardır (s.91-92).

Hemen herkes, bunun sebebini hükümetin idaresizliğine atfediyor ve yukarıdan beri bahsi geçen başıbozuk iş çevrelerinin tesirleri, hiç kimsenin gözüne çarpmıyordu ve susmaya alışmış olan basın, ses çıkarmamakta devam ediyordu [...] İşte siyasî ve iktisadî hayatımızın bu karışık ortamındadır ki; her şeyden önce açık ve aydınlık durumları seven Atatürk, bir muhalefet partisinin kurulmasına karar vermiştir. Onu, böyle bir karar vermeye sevk eden; belki, Namık Kemal’in “Fikir çarpışmalarından hakikat şimşeginin ışığı parlar” sözüyle ifade ettiği görüşün doğruluğuna inancı, belki İsmet Paşa’nın gittikçe şahsileşen politikasını frenlemek arzusu idi. Belki de, ne bu ne o idi. Çok muhtemeldir ki, o cesur devlet ve siyaset adamı; halk arasındaki mırıltiların, dırıtiların bir muhalefet partisinde yüksek sesle, açıktan açığa ifade edilen tenkitler haline girmesini istemişti ve işte tam o sıralarda, Fethi Bey’in Paris büyükelçiliğinden çekilip memlekete dönüşü de, Atatürk’e bu isteğini yerine getirebilmek için büyük bir fırsat vermiş bulunuyordu. (s.92-93).

(Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Politikada 45 Yıl, İletişim Yay., 8.baskı, İstanbul 2013., s.83vd.)

3 Mart 1925) yapmış biriydi. Elbette onun da, bir takım çekinceleri olacaktır. Tarihe de yansıyan “teminat” istemi, romana şöyle yansır:

Ağaoğlu:

“... Görülüyor ki, neticede arzu, memlekette ihtiyatlı bir hürriyet havası estirmek dedim, memleketi, yavaş yavaş hürriyete alıştırmak, dedim. Çok necip, çok asil bir amaç, dedim. Fakat, samimi olduğuna inanıyor musunuz, diye soruverdim!

-Aşk olsun Ağa Hoca, meseledir. Karşılığı hemen geldi mi? Yoksa, Fethi Bey, az biraz kıvrandı mı?

-“İnandım!” dedi. “Teminatı?” dedim. “Teminatı” dedi, ‘aramızda mektuplaşacağız, bunları yayınlayacağız!’ dedi. “Bu mektuplarla Gazi Hazretleri, ikinci bir fırkanın kurulmasını arzu ettiğini bildireceklerdir. Fırkanın kurulması, gelişmesi, yerleşmesi için elinden geleni yapacaklarını açıkça söyleyecekler’ dedi.” (s.42)

Kemâl Tahir’in bahsetmediği mektuplaşma içeriği, aslında SCF olayının hassas karnıdır. Mustafa Kemâl Paşa, İsmet Paşa ve Fethi Bey tarafından kaleme alınan ama basına Fethi Bey ve Mustafa Kemâl Paşa tarafından karşılıklı yazılmış gibi yansıtılan mektuplaşmada,²⁵⁰ Mustafa Kemâl Paşa da bir **teminat** ister Fethi Bey’den:

“Memnuniyetle görüyorum ki; laik Cumhuriyet esasında bereberiz. Zaten benim siyasi hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur. Dolayısıyla, Büyük Meclis’te aynı temele dayanan yeni partinin faaliyete geçerek millet işlerini serbestçe münakaşa etmesini Cumhuriyet’in esaslarından sayarım. Laik Cumhuriyet esası dahilinde partinizin her nevi siyasi faaliyet cereyanlarının bir engelle karşılaşmayacağına emniyet edebilirsiniz.”²⁵¹

Gazi, SCF konusundaki samimiyetini göstermek için *mutad zevat*’tan çocukluk ve askerlik arkadaşı Nuri Conker, kızkardeşi Makbule Hanım’ı da SCF üyesi yapar. (s.47)

Serbest Fırka, umulmadık bir teveccüh kazanır halktan. Özellikle Eylül 1930’da İzmir mitingine ilgi çok büyüktür. İzmir Valisi’nin nobran tutumu, Gazi’nin çektiği telgrafla Fethi Bey’e destek verşi, İzmirliilerin CHF il binasını taşa tutuşu ve çıkan arbedede bir çocuğun öldürülüşü ve bunun basına yansıyışı (s.94,95) CHF’yi telaşa düşürür. *Cumhuriyet* yazarı Yunus Nadi’nin *AÇIK MEKTUP* serlevhası ile 10 Eylül 1930’da Gazi’yi göreve çağırması SCF için sonun başlangıcıdır. Gazi, *açık mektuba* verdiği cevapta safını belirlemiştir:

²⁵⁰ Şevket Süreya Aydemir, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, C.1., 2.baskı, (t.y), s.395-396.

²⁵¹ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Anıları*’ndan aktaran Turgut Özakman, *Cumhuriyet, Türk Mucizesi İkinci Kitap*, Bilgi Yayınları, 6.basım, İstanbul 2010, III.Bölüm notları, 284.dipnot, s.746 (özet ve sadeleştirilmiş şekilde)

“Ben, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın umûmî reisiyim. Cumhuriyet Halk Fırkası, Anadolu’ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden doğmuştur.” (s.109)

4.33.1.2. Kuvâ-yı Milliyeciler

Serbest Fırka’nın halktan “hemen” umumî bir teveccüh kazanması, Kuvvacıları üzer:

“Orta halli esnafların, fukara takımın Halk Partisi’ne bu kadar düşman olmaları, Ramiz Efendi için akıl alır bir şey değildi. Bütün gerçek Kuvâ-yı Milliyeciler gibi bir tek soruya sarılmıştı Ramiz Efendi sınıksı... “Millet” ne istiyordu kurtarıcılardan, hem de kurtuluştan yedi yıl sonra? [...] Cumhuriyet sayesinde birtakım işler tutmuş kodomanların yeni partiden gelecek hürriyetle piyasadaki tıkanıklığın açılacağını, memlekete yabancı sermayenin akacağını düşünmeleri nasıl bir hesapsızlık?” (s.114-115)

İşgalden kurtuluşun üzerinden 7 yıl geçtikten sonra, Mevlanakapı’da belediye seçimi sırasında olanlar, halkın demokrasiye “nitelikçe” hazır olmadığını kanıtladı:

“Serbestçiler, Mevlanakapı’da bir camiin minberinden yeşil bayrağı çekip sandık başına tekbir getirerek yürümüşler, dağıttıkları oy kâğıtlarını almak istemeyenleri “gâvur, farmason” diye tartaklamışlardı. Serbestçilerin yaydığı yalanlara göre, milliciler bu seçimi kazanırlarsa câmilere kapanacak, Kur’an ortadan kalkacak, Yahudilerin malları yağma edilecek, Rumlar çırlıçıplak Yunanistan’a sürülecek, Ermeniler yediden bire kadar kesilecekti. Buna karşılık Halkçı partizanlar da Serbest Parti’nin masasından oy pusulası alanları yuhalıyorlar, saati gelip başka seçim yerine götürülmek istenen sandığı oy alabilmek için zorla tutuyorlardı” (s.115-116)

4.33.1.3. Yol Ayrımındaki İnkılapçı Aydınlar.

Gençler için, ilk başlarda bir ümit olarak başlayan seçim, üç ay gibi kısa sürede bir siyasi dram olacaktır.

“İstanbul seçiminin resmî sonuçları şöyleydi: Halk Partisi 35.934 oy. Serbest Parti 12.813 oy... Buna karşılık, İstanbul’da oy hakkına sahip 250.746 vatandaş oy vermemiş, daha doğrusu sandık başına gelmeyi göze alamamıştı. [Murat] Çorum’dan aldığı son mektupta, herkes Selbesçi olduğu halde sandıktan silme Halk Partisi çıkmış..” (s.249)

Sıkı CHF’li Selim Nuri, CHF’nin halktan koptuğunu düşünür:

“Bir Fethi Bey gelsin yıllarca kaldığı Paris’ten... Aslında, Halkçılardan herhangi biri değil mi bu Fethi Bey? Derme çatma bir örgüt, saçma sapan beş on lafla... Vatan

kurtaranları katsın önüne [...] 1930 yılında, Türkiye Cumhuriyeti gibi yedi yüz yetmiş bin kilometre karelik bir memlekette... Gazete, telefon, telgraf... Bunca polis, Millî Emniyet... Ayrıca Parti, ne yapıyor? Nerde gerçekleri saklayan vatan hainlerinin üstüne yürüyecek, yakasına yapışacak devrim? Hem devrim... hem memleketten milletten habersizlik.” (s.250)

SCF 502 belediyeden 22’sini almıştır. Samsun, tek kazandıkları büyükşehirdir. Ağaoğlu, Ankara’da eğer baskı olmasaydı Samsun dışında da belediye kazanacaklarını, fakat İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın “ne hikmetse” her baskıyı Serbest Parti seçmenine yaptığını söyler. (s.277-278)

“[Gazi]: Efendi, Her tarafta anarşi beliriyor. Antalya’da kumandanın kafasını iskemle ile kırmışlardır [...]

-Paşam, kumandanın seçim yerinde ne işi vardır?

-Anarşiye mâni olmak için gelmiş.

-Hayır! Anarşi, tam onun oraya gelmesinden çıkar. Gazi Mustafa Kemâl Paşa bir Cumhuriyet kurmuş. Bu Cumhuriyet’in dayandığı kanunlar, halka, intihaba iştirâk etmek hakkını vermiştir. Halk, bu selahiyeti kullanmak için sandık başına geliyor ve karşısında silahlı kuvvetler görüyor. Çarpışma tabiidir.” (s.278)

15 Kasım 1930’da SCF’nin, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya için verdiği gensoru TBMM’de görüşülür. Murat, *Vakit* gazetesini temsilen oradadır. Gazi de locadadır. Fethi Bey, seçimdeki kanunsuzluklardan bahseder:

“...Egemenlik hakkını kullanmaktan başka bir şey yapmayan halkı; gericilikle, komünistlikle, anarşi çıkarmakla suçlamışlar. Eğer, dedi Fethi Bey, en ileri gelen şehirlerimizde, kasabalarımızda, bu kadar geniş ölçüde gericilik hareketi vardysa o yerlerin idarecileri, bu seçimden önce neden hükümeti uyarmadılar?” (s.335)

CHF milletvekillerinden gelen tepkiler karşısında, Fethi Bey, Gazi’nin bulunduğu locaya bakar. Fakat tepki yoktur locadan.

“... locanın adamı bıraktığını sezince dehşete kapıldım. Serbest Parti’nin bütün milletvekilleri de, sanki tavanın yıkılmasını bekliyorlarmış gibi omuzlarını kamburlaştırarak kafalarını kısmışlardı. [...] Bu adam, Paris Elçiliği’ndeki rahatını daha kolay, daha kazançlı, daha da şanslı sandığı bir iş için bırakıp gelmişti. Ben burada, bir kurnaz hesabın yanlış çıktığını seyrediyordum.” (s.337)

Dr. Münir, halkın SCF’ye teveccühünü, aslında Batılılaşmaya tepki olarak niteler. İktidar, bir seçimi kaybetmek tehlikesiyle yüzleşmiştir. Hem de askerî zafer kazanarak gelmiş bir iktidar. Halk, Türkiye’de yüzyıllardır verilen ölüm-kalım savaşının

Doğu/İslam – Batı/Hristiyan savaşı olduğuna inanmıştır. Yapılan Batı formundaki inkılaplar ve bu inkılapların siyasal müessesesi Cumhuriyet Halk Fırkası – bağımsız Türkiye’nin kurucu partisi de olsa – halktan teveccüh görmemiştir. (s.341, 342)

Kemâl Tâhir, Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), muhalifleri tesbit, belki İsmet Paşa’yı denetleme amacı ile, belki her ikisi için kurulduğunu dile getirir. Kesin olan, SCF’nin demokrasi yolunda bir amaç değil araç oluşudur. Bu yönü ile SCF, Türk demokrasi tarihine, bir parti olarak değil, bir olay olarak geçmiştir.

4.34. Adalet Ağaoğlu – *Ölmeye Yatmak*²⁵² (1973)

Ağaoğlu’nun *Dar Zamanlar* üçlemesinin ilk kitabıdır *Ölmeye Yatmak*. İkincisi, *Bir Düşün Gecesi* (1976); üçüncüsü *Hayır* (1987).

Ölmeye Yatmak romanı, Atatürk’ün öldüğü yılın eğitim öğretim dönemi sonunda, taşrada ilkokulu bitiren Aysel adlı kahramanın yaşamı üzerinden anlatılan Kısa Cumhuriyet Tarihi’dir. XII bölümü ihtiva eden romanın zaman aralığı, 1938 - 1968’dir.²⁵³

Romanın 12 Mart sürecine kadar uzanan kapsamının, *Laik Ulus Devlet Yanlıları – Geleneksel Toplum Formları Yanlıları* başlığı altındaki iktidar çatışması bu temada ele alınacak; romanda ele alınan diğer iktidar mücadelesi Statükocu Oligarşi- Eylemci Sol, Milliteçi/Mukaddesatçı Cephe Arasındaki İktidar Mücadelesi başlığında incelenmiştir.

4.34.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Adalet Ağaoğlu, ele aldığı Atatürk dönemini kafkaesk bir gerilim (yer yer kâbus) olarak anlatırken, neden-sonuç dizgesini Ulus Devletin Eğitim Politikaları - Cumhuriyet İlk Kuşak arasındaki diyalektiğe oturtur. “İkonlaştırılmış, korkutucu bir Atatürk imgesi” bu çatışmanın merkezindedir. Üslub, oldukça alaycı ve Atatürk aleyhine güdümlüdür. Öyle ki, romanın 1938-1950 arasını konu edinen bölümü, 485 sayfalık romanın 470 sayfasını kaplar.

²⁵² Adalet, Ağaoğlu, *Ölmeye Yatmak*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 26.baskı, İstanbul 2012, 485s.

²⁵³ *Ölmeye Yatmak*, hem biçim, hem şahıs kadrosu, hem ele aldığı zaman (1938-1968) açısından çok yüklü bir romandır. 470 sayfa ayırdığı 1938-1950 arasına karşılık, 1950-1960 (DP Dönemi) evresine 3 sayfa (s.471-473) ayırma zorunluluğu duyulmuş ve orada da isim isim ve tek paragraflık özetlerle roman kahramanlarının 1968’deki sosyal konumu tespit edilmiştir. Yazar, 1960-1968 arasına hiç değinmeden Aysel’i puslu bir nisan sabahında yeniden yollara düşürüp romanını bitirmiştir.

4.34.1.1. Ulus Devletin Eğitim Politikası – Cumhuriyet İlk Kuşak

Romanda anlatılan Cumhuriyet ilk kuşağının tüm isimleri, adı verilmeyen bir taşra kasabasında ilkokul eğitimlerini tamamlarlar. (çoğunun ebeveyni taşra bürokrasisindendir. Anlatıcı kahraman Aysel'in ailesi hariç) Yaşamları, bu gençleri Ankara'da yeniden bir araya getirir.

Doğdu Gün Işıkları Ülkünün (s.3)

1938'de İlkokul 5.sınıftadır Aysel ve arkadaşları. 1928 doğumludurlar. Devrimlere göre ve devrimleri yaşatmayı kendine düstur edinmiş ve Atatürk'ü mitoslaştırmış (yer yer Tanrılaştırmış, *Ölmez Atamız, Ulu Önderimiz* s.103, *Ulu Ata* s.259) bir eğitim sisteminde yetişmişlerdir.

“ ‘Yeni bir kuşak doğuyor!’ ” Bizim çocukluğumuz için böyle denirdi. Böyle doğumun ayrı bir sorumluluğu vardır. “Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen...” İlk görev. Nedir bir ilk görev? Size verilen, sizin de gücünüzü ölçmeden yüklendiğiniz bir sorumluluk.” (s.27)

Merkezden gelen emirde, Batı 'ya pencere açılması (s.7) istenmektedir okullarda. Millî bayramlar; *Çiçekler ve Böcekler* oyunu, kızlı erkekli ve *polka dansı* ile kutlanırken, izleyici sırasındaki köylü kadınlar: *Allahım sen günah yazma* (s.9) yakarıları ile çocuklarını izlerler. Millî devlet ülküsü, vatandaş olmanın mahiyeti anlatılmaz çocuklara, yalnız dikte edilir. Askerî bir nizam ve söylem hâkimdir okullarda:

“Hayda! Karanlıklar savaşı var atıl ileri”

“Türk'ten ulu yok bir millet”

“Türk'e açık şan yolu”

“Işık Yolu Cumhuriyet” (s.11)

Cumhuriyet değerlerini benimsememiş, onun ilkelerine aykırı beğeni ve eğilimi olanlara -bu çocuk dahi olsa- müsamaha yoktur.

“Aysel; sarı, benekli kanatlarıyla Böcekler ve Çiçekler içinde kelebektir. Böcekler hep oğlan çocuklarından... Ağustosböceği, arı, karınca, çekirge, sinek ve kocaman, kapkara bir bok böceği. Bu sonuncu, Hasip. Hâfız Bilâl'in oğlu. Okula geç başlamıştı. Şimdi, bitirirken de on dört yaşını dolduruyordu. Kur'an'ı ezbere bilir, ablasının çeyizine de gizli kanaviçe işler, dantel örür. Babası, rondo ve polkaya katılmasına izin vermemiştir. Sadece, kara bir kılıf içinde, sahnede bok böceği olmasına hayır diyememiştir.” (s.17)

Aysel, ilkokuldan sonra Ankara'daki akrabasının yanına gider okumaya. Sonra, ailesi de gelecek ve babası bir bakkal dükkânı açacaktır. Kız lisesine devam eden Aysel, ne kadar başarılı da olsa, hep küçümsenecektir şehirlilerce (s.115).

Atatürk bu kuşak için bir önder değil, bir Tanrı mertebesine çıkarılmıştır. Aysel'in her yerde hâzır nâzır, denetleyici *Tanrı* (Atatürk) olduğuna inanmakta olduğu belirtilmektedir.

Sanki Ulu Ata, Aydın'ı başına bekçi koymuş gibi bir şey. Bir de çocuk bezi uygularken görse ne demez! (s.259)

Aysel, Mülkiye'den mezun olur. Asistanlığa da başlar ve hatta 3.sınıfta iken bir bursla Paris'e de konuk öğrenci olarak gider. Aynı fakülteden Doçent Ömer ile evlenir. "Patolojik" bir şekilde Atatürk bağıllığı ile eğitilen; ailede baskıcı bir abi (İlhan) ve baba tahakkümünde kalan Aysel, gerçi Mülkiye'yi bitirir ama hayata karşı o kadar boştur ki *öpülmekle gebe kalınmayacağını biliyorum çok şükür* (s.425) dediğinde Fransa'da konuk 3.sınıf Mülkiye öğrencisidir. Türkiye'nin sosyal ve siyasal gerçeğinden kopuk bir bilinçtedir:

"Ya, koskoca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Mareşal Fevzi Çakmak, komünistlerle iş birliği yapmakla suçlanırken neyle uğraşıyordum? *Wendell Wilkie'nin Tek Bir Dünya'sıyla*. Ya, eski bir milletvekilimizin karısını, kızı ile devlet büyüklerinden birine peşkeş çekmek zorunda olduğuna inandığını duyduğumda? *Beaumarchais'nin Yapıtlarında Sosyal Kritik*." (s.300)

Bu feraset yokluğu ve basiretsizlik Aysel'de midir yoksa Atatürk'te midir? Yoksa Atatürk'ü totemleştiren eğitim sisteminin midir? Bu sorun, okur tarafından tartışılabilir fakat yazar tartışmaya hiç açık alan bırakmadan Aysel'in vaziyetinin sorumluluğunu Atatürk'e yükler. Aysel, bir "kâbus" görmüştür. Kâbusta Atatürk ve eğitim sisteminin, Aysel ve neslini ne hale getirdiğini rüyanın imgeleminde okunur. Kâbusun teması, Aysel'in doktora tezi savunmasıdır.

Önce tezini çantasından çıkarır: *'Ha buldum işte' diyorum ve bir çuval bulgurun içinden bir plak çıkarıyorum. Plak Edith Piaf'ın Non, rien de rien'iymiş. Fakat kapağında bir jandarma resmi var.* (s.416)

Bulgur çuvalı içinden tez yerine *plak* çıkmıştır. Yazara göre Cumhuriyet, köy çocuğunun toplumsal dokusunu bozmuş ve kültürel kodları imha ederek Batı kültürünü dikte etmiştir. Tabii, bu öğrencinin kurula arz edeceği tez de *non rien de rien / hayır! hiçbir şey!* olacaktır haliyle. Hem bu plak kapağında *jandarma resmi* vardır. Yani Batıcılık, taklit ve baskı/dikta ile şuurlara idhal edilmiştir.

Ardından ‘Tanrı uludur! Tanrı uludur!’ diye ezan okunuyor. Boynumdaki tilki kürkünün başı o sırada canlanıyor. Tilkinin ağzı, habire çenemi ısırıyor, konuşamıyorum. (s.416) Yazara göre Allah’ını Tanrı’da kaybeden toplum, elbet tilkileşecek / ifritleşecektir.

“Ben böyle kırık ökçe, plak ve tilkinin başıyla uğraşırken Atatürk birden kımıldıyor. Sol elinde tuttuğu deri eldivenini yüzüme doğru sallıyor [...] ‘Hani tezin? Göster bakalım tezini!’ diyor. Çok zorluyor beni. Paralanıyorum, yoruluyorum, tükeniyorum, tilkinin başını kovuyorum; Türkiye’yi kalkındırıp kurtaracak olan kesin formülü bir türlü bulup çıkaramıyorum.” (s.416-417)

“Deri eldiven” imgelemi de ilginçtir. Atatürk, resimlerinin çoğunda deri eldiven ile basına yansıyan Hitler, Mussolini ve Stalin gibi “dikator” gösterilmek istenmiştir. Böylece, 1929 doğumlu olan Adalet Ağaoğlu, romanında konu edindiği 1928 doğumlu Cumhuriyet ilk kuşağının nasıl bir “travmatik eğitim” alarak büyüdüğünü anlatmış oluyor. *Kırık ökçe, plak, eldiven ve tilki* göstergeleri *Batılılaşma politikalarının çarpıklığında* göndergesini buluyor. Semiyolojik manada herbirinin işaret ettiği kavram: **dejenere insan ve/ya sosyal sakatlık** (kırık ökçe), **taklit** (plak), **diktatörlük** (deri eldiven), **ifrit/ucube**²⁵⁴ (tilki) ve **diktatörlük** (Atatürk)’tür.

Buhran, Aysel’i sapkınlık noktasına da taşıyacaktır. Dikte edilen hayat ile gerçek olan hayat arasındaki uçurumun farkını, ancak öğretim görevlisi iken idrak edebilen Aysel; öğrencisi Engin ile birliktelik yaşayacak. *Varla yok arası bir ilişkiye anlam yüklemek için, bilmek adına anlamak adına* (s.426), Engin’i, uzun uzun ve çırpıplak izleyecektir. Bu entelektüel *yüksek gerilim*’in gerekçesi de “pek felsefidir”:

“Nerede olduğumu anlamak için böyle bir denemeye girişmenin, vatani kurtarmak uğruna bir erkeklik organını karşımda dolaştırmanın utancısıdır belki de benim burada ölmeye yatmamın nedeni.” (s.427)

²⁵⁴ Cumhuriyet dönemi Türk romanında, “dikte edilen Batılılaşma’nın zihinlerde sebep olduğu dönüşümlerin bazı göstergesi ve/veya ifadelerde somutlandığını görülmektedir. 1931’de kaleme alınan *Fatih Harbiye* romanının kahramanı Neriman; klasik Türk musiki eğitiminin Dârülbeydi’de müfredattan kaldırılacağı, entelektüel çevrelerce tartışılmaya başlandığında; kendisinin de icra ettiği “ud”’a musibet demeye başlamıştır. 1954’de tefrika edilen *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nde Tanpınar; Hayri İrdal’ın Tanzimat bakiyesi ailesinde “eski saat/müslüman saat”’ine iki yaklaşım söz konusuydu: İrdal’ın yeni zaman taraftarı babası menhus derken; eski zaman kadını annesi mübarek diyordu. Bu iki zıt ifade, Batılılaşma’nın hem yalnızca maddede/konformizmde idrak edildiğini göstermesi; hem iki tarafın da (eski/yeni) maddeye “metafizik” yaklaşımda bulunması açısından önemlidir. Ağaoğlu’nda da ifritleşme olarak görülen bu dönüşüm de metafizik bir yaklaşımdır. Bu da göstermektedir ki, madde boyutunda ve dikte ile yapılan Batılılaşma hamleleri, manâ/irfan cephesinden reaksiyonunu bulmaktadır. Yalnız Halide Edip Adıvar’dır ki, *Sonsuz Pamayır*’da eleştirdiği türedi lümpen taşra burjuvazisine su aygırları demektedir. Bu somut tanım da semiyolojik açıdan bir ucubelik’in tezahürü olması ile diğerleri ile benzerdir. Tanzimat romanlarında, komik, trajikomik şahıs maceralarında ifadesini bulan *Batılılaşma* çabaları; bir sonraki merhalede “metafizik bir uğursuzluk/tekinsizlik”; üçüncü evrede ise “absürd”de ifadesini bulmuştur. (*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, *Tutunamayanlar*) Batılılaşma hareketlerinin Türk romanına yansımalarının semiyolojisi üzerinde düşünülmesi gereken bir mahiyet taşımaktadır.

Bir tez romanıdır *Ölmeye Yatmak*. Cumhuriyet, verdiği eğitimde yapma, ifrit, baskıcı bir sistem izlemiştir. Bu yüzden bu kuşak, gerçekle yüzleştiği ilk an bunalıma düşer. İktidar figürleri Tanrılaştırılmış, eğitim ülke gerçekleri üzerine oturtulmamıştır. Bu sebeple, Cumhuriyet ilk kuşağı kayıp bir kuşaktır. (yazara göre)

4.35. Rıfat Ilgaz- *Karartma Geceleri*²⁵⁵ (1974)

1944 yılı romanın zaman bağlamıdır. 1944 aynı zamanda, dünya ve Türk iç siyasetinin yol ayrımıdır. Hitler, Stalingrad kuşatmasında şiddetli bir Rus savunması ile karşılaşmış; Saracoğlu hükümetinin “zımnın” Alman yanlısı tutumu da karşı bloğa evrilmiştir.²⁵⁶ II.Dünya Savaşı’nın başlangıcından beri açıktan Alman propagandası yapan Turancılar, gözaltına alınmakta ve davalar açılmakta iken solcu aydınlar da kovuşturulmaktadır.

1944 Türkiye’inde Tek Parti, iki yönlü **karartma**’ya gitmektedir. Devletin zımnın iştirâk ettiği Turancı propaganda için kullandıkları aydınların; aynı zamanda muzaffer Atlantik paktına mesaj olarak sol aydınların tutuklanması, bu “karartma”nın iki ayağıdır.

4.35.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda mevcut iktidar mücadelesi Tek Parti’nin Pragmatik Dış politikası, Turancı ve Sol aydınlar saç ayağına oturtulmaktadır. Turancı aydınlar, paramiliter ve tedhişçi; sol aydınlar mağdur olarak gösterilmektedir. Tek Parti iktidarı ise dış konjonktüre göre strateji belirleyen ve hiçbir etik ilke benimsemeyen nitelikte resmesdirmiştir.

4.35.1.1. Tek Parti’nin Pragmatik Dış Politikası

Tek Parti yönetiminin muzaffer Atlantik Paktına jest için Turancı ve sol aydınlarla eş zamanlı mücadelesi söz konusudur.

Hitler, daha Stalingrad kuşatmasını başlatmamıştır. Alman “panzerleri”, Rusya içlerine kadar girmişlerdir. Türkiye, denge politikası izlemektedir. 1943 konjonktürü itibarıyla devlet, denge politikası izlemektedir.

“Buğdayımızı Almalara veriyoruz, savaşa katılmamak için...”

²⁵⁵ Rıfat Ilgaz, *Karartma Geceleri*, Çınar Yay. 13.basım., İstanbul 2004, 219s.

²⁵⁶ Niyazi Berkes, “1944 Törnistan Yılı”, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1997, s.277-290.

-Savaşa girmemek için haraç! Ama Hitler'i, bize savaş açmamaktan buğday alıkoyamaz. Koşullar gerektirmesin, yoksa...

-Sınırlarımızı aşmasını bekleyenler de var. Hem de dört gözle!

-İrkçılar... Şımdılar son günlerde. Ama beklemeleri boşuna. Alman orduları gittikleri yerde aradıklarını bulmuşa benzemiyorlar." (s.26)

Devlet, hem sol hareketlere hem de ırkçı hareketlere karşı teyakkuz halindedir. İtidalle yönetmeyi istemektedir ülkeyi. Sübut bulmuş herhangi bir suç işlenmiş olmasa da tutuklamalar devam etmektedir:

"Bütün ilerici sanatçılar susturulmuş, kimi Anadolu'ya sürülmüş, kimi içeriye atılmıştı. Ömer Faruk Toprak'tan öğrendiğine göre, Emniyet Müdürlüğü'ndeki Toplumcular'ın sayıları yüzü aşındı. Ankara'dan, İzmir'den, Karabük'ten getirilenler de çoktu aralarında." (s.170)

Hükümet, zımnen de olsa sağcı/Turancı düşünceye yakın olarak gösterilmektedir. 1944 kışında Stalingrad kuşatmasının Almanlar aleyhine evrildiği ve cephede yarılmalar olduğu haberi Turancı çevreyi hayal kırıklığına düşürür.

"Düş kırıklığı içindeydiler. Toplumcular'a saldırıları da hep bu umutsuzluktan ileri geliyordu işte. Dergilerde, arşın arşın ilerici aydınların listelerini yayınlayarak jurnalcılıklarına hız veriyorlardı. Oysa bu kara listeler, çok önceden düzenlenip mutlu yarınlar için saklanmıştı. Faşist sürüleri, bir gedik bulup da sınırdan içeri girdikleri zaman karşılırlarına işte bu listelerle çıkacaklardı. Demek, Almanların gelişinden umutlarını kesmiş olacaktı ki, kendi dergilerinde İlk Türkçü Başbakan diye kendilerinden saydıkları Saraçoğlu'ya bu listeleri sunuyorlardı giderayak." (s.169-170)

İktidar ve Turancılar şaşkınlılar Alman gerilemesinden, ama sol cenah da gelecekte Türkiye'nin uyarlayacağı politika hakkında bilinmezdedir:

"Almanların Sovyet sınırında saldırıya geçtikleri gün, harmandalı oynayan Saraçoğlu'nun güvendiği dağlara kar yağmaya başlamıştı. Güttüğü politikanın çıkmazından çark etmesi gerekirdi artık... Mustafa, eğer fazla iyimserliğe kapılmıyorsa, Faşizmin kazayağı paytaklaşmıştı biraz. Sonra ne olacak, nasıl bir politika tutturacaktı bizimkiler!" (s.170)

4.35.1.2. Turancı ve Sol Aydınlar

İki çevre de matbuatta saflaşmıştırlar. Ilgaz, romanda sol cenah için *Tan Gazetesi* ve *Yürüyüş Dergisi*; Turancı çevre için ise Nihal Atsız'ın *Orhun Dergisi*'ni ele alır. Kendisi de *Yürüyüş*'ün sahip ve ortaklarından olduğu için anlatımlarında yanlıdır:

“Memleketi, saplandığı çıkmazdan tutumsal ilkelerle kurtarmanın yolları araştırılıyordu. Yurdu sömürü düzenine itenlerin karşısına sanatla, edebiyatla çıkmaya çalışıyorlardı. Yalnız sanat yoluyla bu işin üstesinden gelmenin olanaksızlığını bilmiyor değillerdi. Olaylar onları bilinçli davranışlara doğru iterken, İçişleri Bakanlığı’nın buyurultusuyla kapanıvermişti dergileri.”(s.126)

Romanda Turan Davası’nın basın kolu *Turan* ve *Orhun* dergileridir. En çok bahsedilen isim de Nihal Atsız. Turancı çevre, Başbakan’a açık mektup yazıp isim verecek kadar cüretkâr, haliyle de iktidarca kıymet-i harbiyesi olan bir çevre olarak değerlendirilmiştir. 1 Mart 1944 tarihinde Hüseyin Nihal Atsız, Başbakan Şükrü Saraçoğlu’na yazdığı açık mektupta üniversite ve liselerdeki sol aydınların - komünist- diyerek listesini verir.

“Sabahattin Ali’den başlayacak, sonra geçecek başka öğretmenlere. Dil Kurumu üyelerine, üniversitedeki öğrencilere. Ne yapmasını istiyor Saraçoğlu’nun? İçeri atmasını mı bu öğretmenleri? Bugüne kadar atmadı mı içeri hiç? Bütün hücreler, dolup taşmıyor mu Emniyet Müdürlüğü’nde? Faşist İtalyan Ceza Yasası’ndan yürütülmüş 141, 142. maddeler yürürlükte olduğu sürece “sınıf” gerçeğinden kimse söz edemeyecek. Ama bu madde yürürlükteyken Turancılar, ırkçılar, Başbakanla içli dışlı mektuplaşabilecekler işte böyle.” (s.156-157)

Sol düşünce, adeta “cadı avına” maruzdur. Sınıf, işçi, emek gibi laflar dahi bir derginin jurnali için yeterli sebep olabilmektedir. “Sınıf” kelimesi, o devir Türkiye’inde yalnız Marksizm ve Sovyet Rejimini çağrıştırmaktadır.

Sabahattin Ali ve Hüseyin Nihal Atsız, II.Dünya Savaşı sonlarında Türkiye’nin iki uç kutubunun sözcüsü gibidirler. Hüseyin Nihal Atsız’ın açık mektubuna karşı dava açan Sabahattin Ali, gazetelere verdiği demeçte Hüseyin Nihal Atsız’ı eleştirir:

“Her yazısında muhakkak surette memlekette mevki ve şöhret olmuş kimselere tecavüzü itiyâd edindiği ve bunu bir şöhret vesilesi saydığını bildiğim suçluya, kendi üslubuyla cevap vererek arzusuna hizmet etmeye ne vaktim ne de vaziyetim müsaittir.” (s.203)

Türkiye, Almanlara krom sevkiyatını durdurmuş, *Orhun* Mecmuası kapatılmış, 3 Mayıs 1944’de görülen mahkeme neticesinde Nihal Atsız cezalandırılmıştır. Soruşturma, diğer Turancıları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. (s.204)

Karartma Geceleri iki metaforik anlama sahiptir. Tek Parti’nin zımnen desteklediği Turancı çevreyi -savaşın Almanlar aleyhinde gidişatı netleşince - “suç delilleri”ni ortadan kaldırma amaçlı tutuklamaları; diğeri ise sol aydınların, Atlantik Paktı’na yaranma adına “karartma” altına alınmaları.

Roman bu açıdan okununca, *Karartma Geceleri* isminin aslında *Delilleri Karartma Geceleri*'ne işaret ettiği görülmektedir.

4.36. Mustafa Necati Sepetçioğlu - *Cevahir İle Sadık Çavuş'un Buğday Kamyonu*²⁵⁷ (1977)²⁵⁸

1944 yılının kışını bahara bağlayan bir zamanda, Çorum'a yakın bir kasabada başlamaktadır romanın hikâyesi (*Taşhan* ve *Ulucamii*'den bahsedilmektedir. Burası, Sepetçioğlu'nun da doğduğu Niksar'dır). II. Dünya Savaşı'nın en sıcak günleridir. İnönü iktidarının direktifi ile savaşın Türkiye'ye de sıçraması ihtimaline binaen, tedbir maksatıyla depoya atılan buğdayların eşraf - bürokrasi işbirliği ile çürüdü gösterilip nasıl el altından piyasaya sürüldüğü roman kurgusunun en belirleyici öyküsüdür.

Bu ihtikâr, çıkış noktası edinilerek İsmet İnönü'nün şahsı ve politikalarının Anadolu insanı üzerindeki yansımaları kurgunun yan öğeleri olarak romanda yerini alır.

4.36.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda ele alınan iktidar öğeleri: İsmet İnönü Politikaları, Anadolu insanı, Eşraf ve Bürokrasi İşbirliğidir. Anadolu insanı müteedeyyin, çalışkan ve namuslu olarak değerlendirilmektedir. İsmet İnönü ve İnönü özelinde Laiklik, Anadolu insanının en çok şikâyetçi olduğu şahıs ve olgudur.

Eşraf ve yerel bürokrasi, konjonktüre göre hareket eden ve tek prensipleri menfaatleri olan bir nitelikte ele alınır.

4.36.1.1. İsmet İnönü özelinde Laiklik - Anadolu İnsanı

Kilit (1971), *Anahtar* (1973), *Kapı* (1973), *Konak* (1974), *Çatı* (1974) gibi tarihî roman kanonunda yazdığı romanlarında; Türk tarihini, İslam mayası içerisinde ve geleneksel toplum formlarının önemini vurgulayarak değerlendirir Sepetçioğlu. Bu romanında da aynı motivasyon görülmektedir.

²⁵⁷ Mustafa Necati, Sepetçioğlu, *Cevahir İle Sadık Çavuş'un Buğday Kamyonu*, İrfan Yayınları, (bs.y.), Polat Matbaası, İstanbul 1980, 349s.

²⁵⁸ Web kaynaklı Mustafa Necati Sepetçioğlu biyografileri, romanın yayınlanış tarihi için 1980'i işaret etmektedir. Roman üzerine yayımlanan bir makale de, romanın yayım tarihi için 1980 tarihini vermektedir. (bkz. Alâattin Karaca, "Cevahir ile Sadık Çavuş'un Buğday Kamyonu'nda İsmet İnönü ve Dönemin Toplumsal Sorunları", *Erdem*, 49, (2007), s.211) Behçet Necatigil, romanın yayım tarihi için 1977 tarihini vermektedir. (bkz. *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, s.314). İnci Enginün de, Behçet Necatigil ile aynı kanaattedir. (bkz. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, s.333). Bu sebeple, çalışmada, Necatigil ve Enginün'ün verdiği tarih esas alınmıştır.

İsmet İnönü de “inanç” motivasyonundan mahrum siyasî figür olarak, romanın başından sonuna kadar doğrudan ve/veya dolaylı eleştirilen iktidar figürüdür.

“Cevahir çingeneydi, Sadık Çavuş alevî; babam sünnîydi. Ben, yeni yetmelik devrinde, on on bir yaşlarında.” (s.5)

Etnik tanımlama ile roman açılışı yapılmaktadır. Bu satırlar, romanın başlangıç cümleleridir ve bir amaca matuftur. Alevî Sadık Çavuş, sünnî Hacı Ağa Bey ve oğlu ile torunu, İsmet İnönü karşıtı iken yalnız “çingene” Cevahir, İsmet Paşa yanlısıdır.

Ağzından bir kere bir Allah sözünün çıktığı duyulmayan (s.13) İsmet Paşa’yı, yalnız “çingene” Cevahir sevmektedir. Tek Parti’nin kırsaldaki destekçisi eşraf da, şahsî menfaatleri sebebi ile “merkezin laiklik anlayışı”na uyum gösterirler:

“Paşa’nın partisinin Ulu Osmanlı’nın en kötüsünden kalma eşraf takımı öyle namaza niyaza yüz vermez, yeni moda laikliğe soyunmuş kişilerden kurulma bir takım olduğundan pek camide görünmezdi.” (s.43)

Belediye Reisi, “imam nikâhı” kıydıran Cevahir’i *Ulan, Paşamızın kılı kırk yardığı din afyonundan kurtulmuş ülkesinde sen nasıl olur da imam nikâhıyla evlenirsin ha* (s.64) diye kanunla tehdit edecektir ama iç konuşmasında da ‘*kaçının resmî nikâhı vardı ki?*’ diyerek paylayacaktır kendisini. (s.65).

Köyde yayılan bir söylentiye göre camiler, merkezden gelen bir emirle buğday deposu yapılacaktır. (s.70) Belediye reisi, *Ama şu askeri gönderme hiç değilse; hadi onu gönderdin diyelim camilere ne dokunuyorsun kardeşim bırak camilerini heriflere be!* (s.78) diye görüş bildirecek olunca; Kaymakam’dan *İsmet Paşa’ya söyler gibisin* uyarısını alır. Buna karşılık Belediye Reisi’nin Kaymakam’a verdiği cevap, bir din büyüğüne yapılan kusurdan istiğfar dilenir gibidir.

“Yooo! dedi; Yo canım hâşâ, tövbe hâşâ... Paşamıza söz söylemek? Nasıl olur?” (s.78)

Anlatıcı kahramanın dedesi Hacı Ağa Bey de, cebinde bulunan ve İttihat ve Terakki’yi yeren bir Âşık Seyrânî taşlamasından dolayı²⁵⁹ “müretcilik”le suçlanıp

²⁵⁹ 1800-1866 yılları arasında yaşamış *Seyrânî*’ye, İttihat ve Terakki’yi eleştirir şiir yazdırmak bir anakroni olmanın ötesinde gerçeği tahfiftir. Kendisi de Türk Dili ve Edebiyatı mezunu bir yazardan beklenmeyecek bir tutumdur. Oysa Seyrânî’nin en meşhur taşlaması: *Mahkeme meclisi icad olduğu Çeşme-i rüşvetin akmaklığından Kaza bela ile alem dolduğu Kazların Kadıya uçmaklığından* dörtlüğü ile başlayıp Osmanlı adliyesine yapılan yergi şiiridir. (*Âşık Seyrânî* için bkz. Türk Dili, *Türk Şiiri Özel Sayısı III.*, *Halk Şiiri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. LVII, S.(445-450), Ankara 1989, s.215-217. Sadece Sepetçioğlu’nda değil; “tezli roman” yazarlarının hemen hepsinde, “tez uğruna” gerçeklerin çok ters yüz edildiği bir gerçekir. bkz. Kemâl Tahir, *Kurt Kanunu*, *Bozkırdaki Çekirdek*; Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey ve Üç Kızı*, *İki Kızı ve Torunları*.

Çorum’a hapse atılmış (s.99) ve yine orada eşrafın ayarlaması ile yapılan bir tertipte bıçaklatılarak öldürülmüştür. (s.127).

Ordu, yazar tarafından halka âşına ve sıcak gösterilmektedir. Sanki bu, yazarın Ordu’dan beklentisi gibidir. Alay komutanı, “camilerin depo yapılacağı” söylentisini duyunca verdiği tepki önemlidir:

“ ‘Bana bakın’! demiş, ‘bu ordu, gâvur ordusu mu lan?’ demiş, bu ordu Türk ordusu, bu milletin ordusu; siz nasıl olur da milletin camisini milletin ordusuna ev yaparsınız, ipe çekerim sizi ipe, tez yıkılın annacımdan!” (s.148-149)

4.36.1.2.İsmet İnönü Politikaları - Anadolu İnsanı

İnönü iktidarı hiç köye inememiştir. Anadolu insanının devlet mefhumundan aldıkları pay yalnız vergi verme ve askere alınmaktır. Yolları dahi yoktur hâlâ:

“O yol bozuntusu cılgalardan nasıl yürünüp gelinir lan? Köylü denildiyse keçi mi sanılır bunlar? Yol parası almasını biliyor ama! Veremiyene, ‘niye veremiyorsun arkadaş?’ diye sorduğu, sordurduğu da yok; çekiyor doğru mapushaneye, çekmiyor mu? Yetmemiş gibi çıkarıyor yatağını yorganını yoksulun hacize, haraç mezat sattırıp alacağını alıyor, almıyor mu? Eyi, bu eziyeti, bu moskofun bile yapmayacağı zalımlığı yaptın hadi. Baş olduğun için hak buldun kendinde; pekey neden aldığın parayı yola yatırıp da fukaraları gidiş gelişlerini rahata erdirmezsin? Erdirmeeeee! Ben bilirim İsmet Paşa’nı senin, milletin rahatlamasından ödü kopar, yolları yapılırsa Ankara’ya yürür gelir bu köylüler, gece yarısı tahtımı elimden alır der. O ne sağırın duyanıdır o, sen bilmezsin; çingeneler bilmez oğlum.” (s.12-13)

İsmet İnönü’nün -Başbakan iken- Cevahir ile Sadık Çavuş’un bulunduğu yöreyi de kapsayan ve “beyaz tren” ile yapılan bir gezide; istasyonda kendisini karşılamaya gelen halka sevgi tezahürü şöyle dursun hiç karışmadan yüz yüze gelmeden şöyle bir uğraması, İnönü’nün halktan kopuk olduğunun göstergesi olarak verilir romanda:

“Milletin eli böğründe öylece kalakaldı; çiçek döktü çiçek, kuru dallara döndü. O gelmezse biz girelim, varıp eline yüz sürelim dediler. Candarmalar komadı öteye. Bir saat biz beyaz trene; beyaz tren bize baktı öküzün kaptıkaçtıya bakışı gibi, he mi?” (s.17)

İsmet Paşa, o derece halk düşmanıdır ki, Türkiye’nin savaşa girme ihtimaline binaen ofiste toplattığı buğdayları, *millet, bir yandan arpa kırmasına muhtaç durur bir yandan aç gezerken; o, tonlarca buğday’ı toprak altında çürümeye terk ettirmiştir.*(s.19)

Köy özelinde, İnönü’nün bayındırlık politikaları şiddetle eleştirilir. Sadık Çavuş, Cevahir ve anlatıcı kahraman, Belediye Reisi’nin deposundan halk için el koydukları

buğdayları köylere götürürken bazı köylülerin candarma denetiminde çalıştırıldıklarını görürler.

“Bunlar, bu köylüler, neden dağ başına toplandılar?

-Bunlar, bu köylüler bu çevrenin köylüleridir, yol yapıp taş kıracaklar, onun için toplandılar.

-Niye, işçi değiller ki?

-İşçi değiller de, nasıl anlatsam sana çocuk? [...] Bunlar dedi, bunlar yol parasını veremedikleri için ya hapis yatmak ya da taş kırmak zorunda olanlar. Bu gördüklerin, yol yapmayı seçtiklerinden getirildi.” (s.214-215)

Babası, İstiklal Savaşı gazisi olan birinin oğlu da parayı ödeyemediği için çalıştırılmak istenmiş, kabul etmeyince de hapse atılmıştır. Savunması da, *babam, bu memleket için şehit etmiş kendisini. Oğlum angaryada çalışsın diye şehit etmemiş*’tir. (s.256)

Romanın teması ile bağıntısız olarak Turancılık Davası’ndan da bahsetmektedir Sepetçioğlu. Hapishane müdürünün yiğeni, Ankara’da, 3 Mayıs 1944’te yapılan Türkçü protesto yürüyüşünü ve tutuklamaları dayısına anlatır; dayısı da Sadık Çavuş’a yiğenin ağzından bildirir durumu:

“Ankara, böyle bir yürüyüşü ne görmüş ne de duymuş o günece. Yüz, bin, on bin genç, dağlar misali sıra sıra, dağlar gibi birbirine girip kavuşmuş, marşlar söyleye, türküler çığıra millet demiş, yurt demiş Türklük demiş. [...] Gel gör ki sonu can sıkıcı oldu. Arkadaşları birer birer gece yarısı topladılar. Tabutluk bilir misin Dayı? Tırnak sökme, başının üstünde beş yüz mumluk ışıklar yakma bilir misin?” (s.266-267)

Yazar, Osmanlılık savunusu ile beraber eleştirdiği İttihat ve Terakki’nin siyasallaştırdığı Turan Mefkûresi ve Turancıları da beraber savunmak veya mağdur göstermekle tezata düşmektedir ama amaç İnönü aleyhtarlığı olunca tenakuzun farkına varmamıştır. Tevkif edilip tabutlukta işkence gören askerler içinde Alparslan Türkeş ve Fethi Tevetoğlu da vardır. Romanın yazıldığı 1977 yılında, Milliyetçi Cephe’nin (MC) iktidarda olduğu ve MHP’nin de koalisyon partilerinden biri olduğu unutulmamalıdır.

4.36.1.3. Eşraf - Yerel Bürokrasi Birlikteliği - Anadolu İnsanı

Eşraf, romanda *ulu Osmanlının kötü artığı eşraf takımı* (s.128) tamlaması ile yer alır. Bu tanımlama, romanda 30’a yakın yerde geçmektedir. Sepetçioğlu, tavrını Osmanlılık yanında almıştır. Tek Parti yönetimi, bürokrasi ve eşraf birlikteliği ile birlikte

bir oligarşi olarak devleti yönetmektedir. Yereldeki her bürokrasi birimi, Tek Parti'nin temsilcisi gibidir. Eşraf ise taşrada, Tek Parti yönetimini konsolide etmek için bir aparat gibidir:

“Bir Tek Parti vardı ortalıkta. O da İsmet Paşa'nın partisiydi. Kaymakamı da candarması da, valisi de o parti olarak bilinirdi. Sadık Çavuş'un dediği gibi Ulu Osmanlı'nın en kötüsünden kalma, artık Osmanlı demeğe bin tanık ister zengin eşraf takımı el ele verir, partiyi yönetirdi.” (s.39)

Yazarın, *ulu Osmanlı'nın en kötü artığı eşraf*'ı yermekle beraber, feodal toplum yaşamının göstergelerinden olan Ağalık olgusuna saygı ve sevgi beslediği görülmektedir. Cevahir ile Sadık Çavuş, anlatıcı kahramana her hitabında *Ağamın Oğlu* (s.166) derler. Cevahir'in babası da Sadık Çavuş da, Hacı Ağa Bey için hapse girerler, onun yanında çalışırlar. Bu ağa; *beş vaktin beşini de az bulduğundan kimbilir daha kaç vakitler eklediği namazından niyazından başka şeye kulak asmayan* (s.115) ve *İttihatçılara selamı sabahı haram bilen, Sinop'a sürülen* (s.142) ağadır.

Yazara göre, *Kerim Devlet* olan Osmanlı saltanatı, halkı Allah'ın emaneti olarak kabul etmektedir.

“İşte onun gibi, can da Tanrı'nındır, Tanrı'nın emanetidir. Görüp gözetmedin mi zararı sana olur. Malın asıl sahibi Tanrı; sana kendi kullarını, kendi vicdanlarını ezesin, soyasın diye emanet etmemiştir. Ulu Osmanlı ceddimiz, böyle bildi bunu.” (s.163)

İsmet Paşa şahsında “zalim devlet” tezi üzerinde durulan romanda ise Cumhuriyet iktidarı halktan uzaktır. Bu iktidarın temsilcilerinin ve yandaşı eşrafın halk ve gerçeklerine ne sevgisi, ne ilgisi vardır. Halkın en büyük motivasyonu olan din olgusu, laiklik düşüncesi ile despotça yok edilmeye çalışılmaktadır.

4.37. Laik Ulus Devlet Yanlıları - Geleneksel Toplum Formları Yanlıları Arasındaki İktidar Mücadelesi Temalı Romanların Değerlendirmesi

1923- 1950 arası iktidar paradigmasını konu edinen romanlarda, *Batılı Laik Ulus Devlet* olma olgusunun toplum (taşra dahil) ve bireylerde algısını konu edinen romalar şunlardır: *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Fatih Harbiye* (1931), *Roman* (1932), *Yaban* (1932), *Ankara* (1934), *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934), *Sinekli Bakkal* (1936), *Bir Sürgün* (1937), *Resim Öğretmeni* (1943), *Sonsuz Panayır* (1946), *Huzur* (1949). *Yeşilkaya Savcısı* (1954), *Teneke* (1955).

Türkçülük davasının (Turancılık Davası 1944) temsilcilerinden Hüseyin Nihal Atsız, *Dalkavuklar Gecesi* (1941) ve *Z Vitamini* (1959) ile Türkçü cepheden Tek Parti'ye eleştirilerini yapmaktadır. *İçimizdeki Şeytan* (1940) ve *Karartma Geceleri* (1974) Tek Parti "faşizmi"nin Turancı çevre ile işbirliği içinde olduğunu savlayan romanlardır.

1923-1950 yılları arasını konu edinen romanlarda İslamcılık umdesi, "geleneksel toplum formları" içinde, Serbest Fırka ve Demokrat Parti hareketlerine yakın olarak ele alınır. *Panorama* (1953), *Yılan Hikâyesi* (1954), *Kavak Yelleri* (1961), *Yeşil Gölge* (1970), *Yol Ayrımı* (1971) romanları, yalnız çok partili siyasal yaşama geçişin öyküsü değil; aynı zamanda, muhafazakâr kitlenin Tek parti politikalarına, laik ulus devlet özelinde, tepkisini de dile getiren pasajlar içermektedir.

Cevahir ile Sadık Çavuş'un Buğday Kamyonu (1977), yalnız İsmet Paşa'ya eleştiri oklarını çevirmekle kalmaz; romanın mottosu olan ve en az 30 yerde geçen *Ulu Osmanlı* tamlaması ve Laiklik prensibine eleştiriler getirir. *Cevahir ile Sadık Çavuş'un Buğday Kamyonu*, Laik Ulus Devlet karşısına Osmanlılık-İslamlık tezi ile çıkması açısından bu grupta değerlendirilen romanlar içinde özgün bir konumdadır.

Çıkrıklar Durunca (1931), Cumhuriyet devri Türk romanında, iktidar mücadelesini ekonomik yönden değerlendiren "ilk" roman olması sebebiyle önem atfetmektedir. Reşat Enis Aygen'in *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* (1938) romanı çalışan kadın ve işçi sınıfı sorunlarını, endüstrileşme olgusu içerisinde dile getirmesi nedeni ile özgündür. Aygen'in *Ağlama Duvarı* (1949) romanı; iktidar mücadelesini -daha sonra Attila İlhan'ında konu edineceği gibi - Basın-Siyaset ve Finans bağlamında ele almaktadır.

Yeşilkaya Savcısı (1954), *Yılan Hikâyesi* (1954), *Teneke* (1955), *İnce Memed* (1955), *Yeşil Gölge* (1970) romanları, bağlamları ve meseleleri itibarıyla bir köy romanı olmalarına rağmen, modern devletin kurum ve temsilcileri ile taşraya ulaşamaması ve

köylünün feodal ilişkiler içinde bırakılmasını konu ettiklerinden dolayı, “Muasır/Batılı Ulus Devlet Olma” meselesinin taşradaki aksamalarına işaret etmektedirler.

Cemo (1966), *Asya* (1970), Halide Edip Adıvar’ın *Zeyno’nun Oğlu* (1928) romanı ile aynı temadadır. Her iki roman da Doğu Meselesi’ni, Cumhuriyet’in ilk yılları bağlamında değerlendiren romanlardır. Özellikle, şeyhlik ve ağalık gibi feodal oluşumların varlığı, köylüye yurttaş bilincinin aşılanamaması, köyde görevli devlet memurlarının balo, parti gibi köyün sosyal nizamına ters düşen aktivitelerin tuhaflığı ele alınarak Cumhuriyet idaresinin zaaflarına değinilmektedir. *Yürümek* (1970) romanı da, başkent Ankara’da, bürokrasinin monotonluğu, eski ve yeninin iç içeliği, hazineden geçinme monden bürokrasiyi, Cumhuriyet ilk kuşağından bir genç kızın aidiyet bunalımı ile ve birinci şahıs bakış açısı ile ele alan romandır.

Yeşilkaya Savcısı (1955), asıl meselenin bir çağdaşlaşma meselesi olduğunu ve bu aşamada doğum sancıları olacağını belirtirken ilköğretim temelinde çözüm önermektedir. Çünkü, yeni kuşaklarca ileriye taşınacak Cumhuriyet, en evvel körpe beyinlerde bir vazgeçilmez varoluş düsturu olmalıdır:

“Cumhuriyet, ilk doğum sancılarını atlattı. Evet! Her adımda bir savaş kazanarak yürüyeceğiz. Yürümeliyiz. [...] Daha evvel, savaş hazırlığı yapılacak. İlkokul açılacak... Her köyde bir ilkokul. Her köşebaşında bir ilkokul. Ön saflarda da fedailer: İlkokul öğretmenleri!” (s.201)

Kemâl Tahir’in *Kurt Kanunu* (1969), İzmir Suikastı temalı tek roman olması nedeniyle Türk romanında özgün bir konuma sahiptir.

Hüseyin Nihal Atsız’ın *Dalkavuklar Gecesi* (1941) ve *Z Vitamini* (1959) romanlarının Cumhuriyet devri Türk romanının ilk fantastik (büyülü gerçekçi); Yakup Kadri’nin *Ankara* (1934) ve Vedat Nedim Tör’ün *Resim Öğretmeni* (1943) romanlarının da Cumhuriyet devri Türk romanının ilk ütöpik örnekleridir.

Ölmeye Yatmak (1973) romanı, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, “Kemalist diktaya dayalı” öğretim sistemini eleştiren ve yer yer distopyaya varan kurguya sahip bir romandır. Romanda, Cumhuriyet’in Batılılaşma olgusunun eğitim kanalından eleştirildiği görülmektedir.

Bu dönem romanları, Türkleşme ve Batılılaşma ülkülerinin merkez ve taşra bağlamında farklı perspektifte ele alınmış örneklerini sunmaktadır. Osmanlılık, bir hatıra olarak romanlarda yerini bulurken İslamcılık ideali ile beraber anılmaya başlanmış bir mit halini almıştır.

5. DEVLETÇİ SEKÜLER SEÇKİNLER – GELENEKÇİ LİBERAL DEMOKRATLAR ARASINDAKİ İKTİDAR MÜCADELESİ (1950-1960)

1950, Türkiye için hem siyasal hem de toplumsal açıdan bir kırılma noktasıdır. 14 Mayıs 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti, 10 yıl süre ile ülkenin kaderinde tek söz sahibi olmuştur. Soğuk Savaş'ın da belirginleşmeye başladığı bu süreçte, Türkiye'nin NATO'ya girişi (1952), tarımda makineleşme ile iç göçün artması, kent soylu aydınının toplumsal değişimler karşısındaki duygu durumu, bu dönem Türk romanının ele aldığı sorunsallardır. Tek Parti'nin hayata geçiremediği toprak reformu politikasının Demokrat Parti döneminde tamamen terk edilmesi; taşradaki feodal üretim ilişkilerinin artan bir sıklıkla romanlarda işlenmesine sebep olmuş; 1950'nin ikinci yarısı ile 1970'lerin ortalarına kadar moda olan Köy Romanı geleneğini başlatmıştır.

Köy romanları, yerel iktidar mücadelesini konu edinirler. Bu iktidar mücadelesinde, merkez bürokrasi ve siyasi partilerle ilişkisi olan eşrafın köylüye/kasabalıya ve/veya yerel bürokrasiye baskısı (kimi zaman yerel bürokrasi ile işbirliği) söz konusudur. Bu durum geleneksel toplum yapısının modern devlet olgusu ile uyumsuzluğu bağlamında ele alınmış ve Batılılaşma meselesi ile ilişik değerlendirilmiştir.

Bu başlık altında değerlendirilen romanlarda, Tek Parti, yüksek ve askerî bürokrasi devletçi seküler seçkinler adı ile nitlendirilmektedir. Demokrat Parti (DP), liberal ekonomi ve muhafazakâr blokun temsilcisi olarak gelenekçi liberal demokratlar tarafında değerlendirilir.

5.1. Yakup Kadri Karaosmanoğlu – *Panorama*²⁶⁰ (II.C, 1954)

Panorama romanının 1.cilti (1950), çalışmanın Laik Ulus Devlet Yanlıları–Geleneksel Toplum Formları Yanlıları arasındaki iktidar çatışması bağlamında değerlendirilmiştir. Romanın 2. cildinde ele alınan iktidar mücadelesi, Demokrat Parti iktidarı döneminde geçtiği için, Devletçi Seküler Seçkinler – Gelenekçi Liberal Demokratlar teması altında değerlendirilmektedir.

²⁶⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Panorama*, İletişim Yay, 22.baskı, İstanbul 2005, 608s.

5.1.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Gelenekçi liberal çevrenin temsilcisi olarak eşraf, Demokrat Parti döneminde seküler aydın iktidar mücadelesinin taraflarıdır. DP ve bağlıları, oy uğruna devletin kurucu ilkeleri aleyhinde politikaları ile yer alırlar romanda. Kurucu değerlere bağlı ve/veya bağlı olması gereken aydınlar ise mesuliyetten kaçan, yalnız teoriye gömülü pasif mücadele içerisinde resmedilirler.

5.1.1.1. Gelenekçi Liberal Çevrenin Temsilcisi Olarak Eşraf

Tahincizâde Hacı Emin Efendi, bu çevreyi temsil eden tiptir. Mutaassıp, devrimlere karşı son derece irite olan bu şahsiyet; bir yandan da menfaatperesttir. Oğlu, CHP'nin il başkanıdır.

Hacı Emin Efendi için Cumhuriyet ve İnkılaplar İslam dinine hakarettir. Atatürk, İslâm düşmanıdır. İsmet Paşa'nın inkılapları devam ettirmesini, oğlu Tâhir Bey'e şöyle yorumlar:

“Hani yeni Paşamız, beş vakit namazında niyazındaydı? Hani şer-i şerifi yavaş yavaş yerine getirip ehl-i İslâm'ı bu perişanlıktan kurtaracaktı? Kaç göç, şapka meselelerini halletmek şöyle dursun, daha şu Türkçe ezan kepazeliğinin bile önüne geçemedi. Neredeyse bir yıl oluyor, bekle, bekle... Gayrik umudu kestim.” (s.389)

Eşraf, hâlâ hurafelerin avucunun içindedir. Rasyonalite değil; hurafeler onların yolunu çizmektedir. Nasıl I.Dünya Savaşı esnasında Kayzer Wilhelm, İslâm'ın hâmisi ilan edilmişse, şimdi de Hitler bir ermiş mertebesine çıkarılmaktadır:

“Alman İmparatoru Wilhelm, malum ya İslâmiyetin büyük dostuydu. Hatta gizli din kullandığını rivâyet ederler. Sen, çok küçüktün, nerden hatırlayacaksın? Şam'a gittiği zaman, ilk ziyaret ettiği yer, Hazret-i Ömer Câmii olmuştu. Orada kaç defa ulemâyı topladığı ve kendileriyle Hulefâ-yı Râşidîn'e dâir nice musahâbelerde bulundu.” (s.390)

5.1.1.2. Demokrat Parti Döneminde Seküler Aydın

Romanda, iki aydının perspektifi dile getirilmektedir. İzmir Dış Ticaret Ofisi Müdürü Câhit Halil Bey ve Felsefe öğretmeni Ahmet Nazmi Bey.

Câhit Halil Bey; idealist, aksiyoner, optimist bir aydındır. Yakup Kadri'nin *Kadro* başyazarlığı aydınlarının motivasyonunu temsil etmektedir. Ahmet Nazmi'nin tam tersine, aydınların gençliği harekete geçirmekle mükellef olduğunu ve bunu da tettebbuat yoluyla gerçekleştireceğini düşünmektedir.

Romanın başında, ateşli bir inkılapçı olan Diyarbakır'da Edebiyat ve Felsefe Öğretmenliği yapan Ahmet Nazmi Bey, Cavit Bey'e yazdığı mektupta inkılapların geniş kitlelere mâl edilemeyeşinin kendisinde yarattığı huzursuzluktan şikâyetçidir:

“Yıllar yılıdır, geceli gündüzlü haykırıp durduğumuz İnkılap kelimesinin daha (i) harfi bile buraya aksedememiş. Kabahat kimde? Bu halkta mı? Hayır! Bin kere hayır! Kabahat; bir İnkılâbın plansız, teşkilâtsiz ve tekniksiz yapılabileceği hayâline kapılanlardadır. İki üç maddelik bir kanun; vâliye, polise, jandarmaya birer emir... Her şeyi olmuş bitmiş farzediyoruz.”(s.109)

İnkılâbın önce ilkeleri ve sonra uygulama yöntemi saptanmalıdır.²⁶¹

Câhid Halit Bey; aydınların örgütlenmesi taraftarıdır. Cumhuriyet Aydınları, Cumhuriyet'in “havariliğini” yapmalıdırlar ona göre. Aşağıdaki satırlar, aydınların Laik bir ulus devlet olmada mesuliyet yüklenmesi gerekliliği ile beraber, *Kadro*'nun da misyonunu açıklar mahiyettedir.

“...geçenlerde, içimizden biri: “Bütün bu münakaşalarımız söz hâlinde havalarda dağılıp gidiyor. Bari bunları ara sıra çıkan bir mecmuada tesbit etsek”, dedi. Arkadaşımın bu arzusu, şimdi bende gittikçe kesinleşen bir karar haline girmektedir. Eğer, günün birinde böyle bir mecmuaya gerçekten vücut verebilirsek bize yardım eder misin? Fakat şimdiden söyleyeyim ki; bu tam manasiyle bir doctrine ve action organı olacaktır.” (s.118)

Cahit Halit bir tez ise, Ahmet Nazmi antitezdir. Çünkü, Yakup Kadri; o dönem memleket aydınları içindeki çatışmayı da vermektedir. Cahit Halil Bey'in optimist-aksiyoner ve umutlu tutumu; Ahmet Nazmi Bey'de yerini pesimist, motivasyonsuz ve huzursuz, tenkitçi bir yaklaşıma bırakır.

İstanbul'a tayin olunan ve ardından bir seçkinin kızı ile evlenip tayin olduğu üniversitede yalnız kritikte yetinen Ahmet Nazmi Bey, Fuat Bey adında Kemalist bir gazeteci ile dostluk kurar. Ahmet Nazmi Bey'in ukala ve yalnız teoriden ibaret insiyatifine rağmen Fuat Bey, halka ulaşmanın bir yolunu aramaktadır. Meselâ, Ahmet Nazmi Bey'in yüksek perdeden ve yalnız teoriden ibaret toplum mühendisliği nutkunun ardından Fuat Bey, yaptığı iç monologda aydınların bu teoriden örülü tepkilerinden duyduğu huzursuzluğu dile getirir:

“Halkla bu şekilde alay etmek selahiyetini nereden almıştılar? Eğer bu halk, anakronik ve geri bir yığın hâlinde kalmışsa, samimî bir entelektüel için buna gülmekten ziyâde ağlamak lâzım gelmez miydi? Düşünen ve bilen kafalar, ellerinde bulunan en modern

²⁶¹ Aslında 1950 ve 1954 yılında kaleme alınan bu romanda Yakup Kadri; 1930'lu yıllarda arkadaşları ile çıkardıkları *Kadro* dergisinin gerekçesini, roman kahramanı Ahmet Nazmi'ye söyletmektedir.

yayın vasıtalarından faydalanıp bu halka, yaşamakta olduğumuz tarihî günler hakkında hiçbir fikir vermemişlerse, yazarlarımız ammenin ruhunda bu devrin heyecanını uyandırmamışlarsa suç kimdeydi? [...] ‘Muhakkak bu halkın kalbine doğru giden yolu bulamadım; ya da anlayacağı dilde konuşamıyorum’ diyordu.” (s.472-473)

Fuat, bir akşam vakti, zikir çekilen bir tekkeye girmiş; yapılan hareketin İnkılap karşıtı, mantıksız bir şey olduğunu haykırarak müridlere saldırmış. Galeyana gelen müridler, Fuat’ı ve dostu Ahmet Nazmi Bey’i linç etmişlerdir.

Yakup Kadri, *Yaban*’da olduğu gibi yine aydın mesuliyetinde yoğunlaşmaktadır. İnkılapların vatan genelinde işlerlik kazanması ve halk tarafından içselleştirilmesi, yalnız bir idare ve kanun işi olarak kalırsa, tüm yenilikler şekilden ibaret kalacağı gibi halk tarafından da benimsenmeyecektir. İnkılap Türkiye’sinin aydın kadrosu yalnız doktrinde kalmayarak “örgütlü bir aksiyon” ile mücadelenin ve halkın içine girmelidir.

5.2. Orhan Kemal - Bereketli Topraklar Üzerinde²⁶² (1954)

Romanın ilk baskısı 1954’te Demokrat Parti döneminde ve 288 sayfa olarak yayımlanır. İkinci baskısı, 1964’te (27 Mayıs sonrası) ve 398s. Bununla birlikte, romanda ne şahıs, ne olgu, ne de imâ olarak siyasete atıf yoktur.

Orhan Kemâl’in en güçlü romanı bence... diyen Fethi Naci; bu romanın *bilinçsizliğin romanı* olduğunu söyler.²⁶³

Pehlivan Ali, İflahsızın Yusuf, Köse Hasan; beraber çalışan tarım işçileri... herkes günü kazanmanın peşindedir. Tarih, sosyal yaşam, üretim ilişkisi ve hatta şehir yaşamı hakkında hiçbir fikirleri yoktur. Zaten ümmîdirler de.

Yaşar Kemâl’in romanlarında, *İnce Memed*’te Memet, *Ortadirek*’te Ali, Fakir Baykurt’un *Yılanların Öcü*’nde Bayram... vb. de ümmîdirler. Fakat pratikte de olsa “zulüm”, “emek”, kavramlarını dillendirir ve “fikir” üretirler. Orhan Kemâl, hiçbir derinlik katmaz kahramanlarına. Acımasızdır onlara karşı. İştahlarının, cehaletlerinin ve sefaletlerinin içinde gösterir daima onları. Fethi Naci’nin: *Orhan Kemâl, insanlara hep iyimserlikle, umutla bakar. Türk romanında bir “Orhan Kemâl bakışı” vardır*²⁶⁴ tesbitine katılmak mümkün değildir. Tarımda Makineleşme karşısında tarım işçisinin şehre akışı, dolayısıyla Batılılaşma ekseninde değerlendirilecektir romandaki iktidar olgusu.

²⁶² Orhan Kemal, *Bereketli Topraklar Üzerinde*, Tekin Yay., 13.basım, İstanbul 2000, 398s.

²⁶³ Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, s.348.

²⁶⁴ A.g.e., s.346.

5.2.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Makineleşme, Makine ve Şehir Karşısında Kırsal İnsanı ve İç Göç romanının alt metninde işaret edilen olgulardır. Bu olgular, iktidar mücadelesinin tarafları değil, iktidar politikalarının edilgen unsurlarıdır. 1950’lerde D.P zamanında hızlı bir ivme kazanan makineleşme, yeni bir üretim ilişkisine ve yeni insan unsurunun ortaya çıkması ile neticelenmiştir.

5.2.1.1. Makineleşme

İnsanın “makineleşmek şuuruna” sahip olmayışı, makinenin yalnız tüketim aracı ve sosyal sınıf atlama aracı olarak görülmesi söz konusudur romanda:

“-Gazocağı da ne ki lan?

İflahsızın Yusuf gururla güldü:

-Sen bilmezsin! Gazocağının pompası var. Bastın mı ateş püskürür, hem de yılan ısılığı gibi seda verir. Sivas’ta cer atelyesinde hamalken bizim bir şef vardı. Lakin iyi adamdı. Namaz mamaz kılmazdı ya iyi adamdı. Onda vardı. Bir yakardı ki, eh! Yemek mi pişireceksin? Koy üstüne tencereyi. Su mu ısıtacaksın? Koy tenekeyi.” (s.9)

Patoz, kamyon... Hiçbir makine hakkında bilgileri yoktur. Tarım ile geçinen bu Orta Anadolu köylüleri, otomobili de bilmezler.

“-Otomobil ne ki?

Yusuf, birden hatırlayamadı. Sivas’ta var mıydı? Vardı herhalde ama hatırlayamamıştı birden. (s.17)

Makineleşmeden önce Anadolu’da, toprak sahibi olmak ya da kalabalık bir ailenin mensubu olmak, ayakta kalabilmek için mühimdi. Fakat devir makine devridir. Makinenin enformasyonuna sahip olma bile insana sınıf atlatmaktadır:

“Şu oğlan, demin ağasını övdü ya, kulak asma. O kaç paralık adam oluyor da, ağa onu otomobiline bindiriyor? Ağa deyip geçiyor musun sen? Levyenin kaç santim idiğini bilmeyen, kurstan çıkmayan, traktörün dilinden anlamayan adamı ağa otomobiline bindirir mi? Koskoca bir ağa be!” (s.25)

Pehlivan Ali, patoz makinesinin eğitimini almadan patozda çalışmaya başlayacak ve bacağının birini patoza kaptıracaktır. Yazar, tarafından başarı ile verilen bu sahne; cahili olunan makinenin, onu kullananların başına neler getirebileceğini göstermesi açısından çarpıcıdır.

5.2.1.2. Makine ve Şehir Karşısında Kırsal İnsanı ve İç Göç

Makineleşmeye karşı, tarım işçileri hâlâ eski geleneklerinde yaşamaktadırlar. Eğitim ülkenin sathına yayılmayıp zorunlu da olmayınca, makineleşme: *zerduz palan vursan eşek yine eşektir* fehvasınca insanda bir bilinç sıçraması uyandırmamıştır.

Bilinçin makineleşmeyi kavraması için mukayese fikri lazımdır. Mukayese fikri de farkındalığı gerektirmektedir. Fakat romanın kahramanları, ümmî oldukları gibi ilk defa şehir görmektedirler. Böylelerinin günlük geçimi uğruna yapmayacakları ihanet yoktur.

Oysa: *Zamân zamân-ı terakki cihân cihân-ı ulûm / Olur mu cehl ile kabil beka-yı cem'iyyât* (Sadullah Paşa, *XIX. Asır* şiirinden). Romanda, makine çağını 20.yüzyılda yakalayan Türk köylüsünün makine çağına karşı cehaletine, bir de hırs eklenir.

Köylü saflığı artık kalmamıştır. Köse Topal, I.Dünya Savaşı'nda sakat kalmış, Çukurovaya hasat zamanından önce inip 10 liraya kiraladığı ahırını, pamuk işçilerine adam başına 3 liraya kiralayıp onlara yemek yapar yine para karşılığı. (s.73) İrgat başı, iş verdiği işçilerin haftalığından kendi payını alır. (s.87) Hidayetin Oğlu Mıstık (Dostoyevski'nin Raskolnikof'u gibi) ahırını kiralayıp, işçilere pis yemekler yaparak fazladan para kazanan Köse Topal'ı boğar. Bilal'in karısı Senem, Ömer Zorlu ile kaçır. İrgatbaşı, köylü sersem ve borçlu kalsın diye ırgata esrar satmakta, veresiye çay vermektedir:

“-Kaygı çekme sen! Pehlivan, ayı gibi. Ne esrar içer ne kumar oynar. Çay bile içtiği yok.

-Esrar içmemesi iyi değil. Esrar içmeli ki o ağır işe dayanabilsin.

-Sen hiç kaygı çekme ağam. Ben ona esrar içmeyi de belleteceğim, kumar oynamayı da. Bu akşam işe gidelim mi?” (s.326)

Romandan iktidar olgusuna dair çıkarılacak netice; bir ülke, yalnız tekniği alıp, o tekniğin bilincinde insanı yetiştirmez ve üretim ilişkilerini değişen tekniğe göre düzenlenmezse kurumsallaşmanın olamayacağıdır. Bu tarz üretim ilişkilerinde; insanın insana zulüm etmesinin yanısıra makine de insanı öğütür ki; netice, *Bereketli topraklar üzerinde* ayağını patoza kaptıran insan unsuru olur.

5.3. Samim Kocagöz - *Yılan Hikâyesi*²⁶⁵ (1954)

Nitelikli bir demokrasinin mevcudiyeti için önce insan unsurunun fizyolojik ihtiyaçlarının sağlanması gerekliliği tezi üzerine kuruludur roman.

Önce Ekmek! diyen İsmail'in, göl bentlerini köylü ile yıktıktan sonra; Jandarmanın kendisine yönelttiği ikaza verdiği cevap yukarıda söylenenleri, vurucu şekilde özetler:

“-Kanunu beklemeniz lazımdı.

- Bana göre hava hoş. Aç açına ne kadar bekleyebilirim? Allah bilir. Gelgelelim bu köyün çocuğu kanundan anlamaz ki... Acından ölüverirler. Topraklarımıza biz mahpustayken ihtiyarlar, buğday ekecekler. Belki de biçmek bize nasip olur.” (s.184)

1946 yılı bağlamında Batı Anadolu'da adı verilmeyen bir köy, romanın uzamıdır. Demokrat Parti kuruluş aşamasındadır. Köyün bir problemi vardır: Tarlalar sular altındadır. Göl, bir kişinin mülkiyetinde ve o kişi de, gölün su seviyesinin alçalması ve böylelikle dalyanından balıkların kaçmasını önlemek için devletin de yardımı ile bentler yaptırmış, nehirle gölün irtibatını kesmiş. Kışın gölün; yazın nehrin taşkını göl çevresindeki tarlaları sular altında bırakmaktadır. Köyde belirgin saflaşmalar başlamıştır. Muhtar ve ona tâbi olanlar köy odasında; DP'liler ise Osman'ın kahvesindedirler. (s.69)

5.3.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

CHP- DP hizipleşmesi iktidar mücadelesinin taşradaki yansıması bağlamında ele alınmaktadır. Köylü, bu mücadelede etken bir unsur olarak değerlendirilir. Köylünün siyaset üstü bir yaşam ereği vardır. Bu erek, varolmak/hayatta kalmaktır. Demokrasinin niteliği bu istek karşısında köylü için hiçbir şey ifade etmez.

5.3.1.1. CHP – DP Hizipleşmesi ve Köylünün Yaşam Mücadelesi

Tek Parti döneminin alışkanlığı devam etmektedir. Köylü, genel değil yerel düşünmektedir. Muhtar seçimi onlar için milletvekili seçiminden daha önemlidir:

“Şimdi memlekette, nasıl dedi onu Mustafa Bey, ha, demokrasi çıkıyor.

-O da ne demekmiş öyle?

-İrey demek.

-Yaaaaa!

²⁶⁵ Samim Kocagöz, *Yılan Hikâyesi*, Adam Yay., 4.baskı, İstanbul 1982, 184s.

-Nasıl iş?

-Ulan şimdiye kadar nasıl muhtar seçerdin?

-Ben, ömrümde muhtarı seçmedim. Hem seçersem de elim kırılısın. Senin dediğini anladım. Davul zurnayla sandık başına gidip pusula koyacağız. Kafamı kessen bu işi bana yaptıramazsın.

-Bal gibi yapacaksın!... diye Osman hırsıyla bağırdı. Hem bu sefer, canının istediğini muhtar seçeceksin.

-Seçtirirler mi adama?" (s.43)

Köylü, yalnız kendi yaşam şartlarını düşünmektedir. Onlar için DP, iktidara gelir gelmez - DP'ye oy verdikleri için- hemen göl meselesi halledilecektir. Fizibilite, rapor, yasama, yürütme... gibi süreçleri bilmemektedirler:

"Beni, bizim köyden ilersi alakadar etmez. Bizim işleri düzeltecek, muhtarın eline pabucunu verecek, dalyancının haddini bildirecek, şu gölün iki yakasındaki bir sürü balıkçının balık tutmasına bir çare bulacak babayiğit, kendine güvenen varsa çıksın meydana..." (s.47)

Romanda değinilen bir mesele de, menfaat" ilişkileri ve para ile safa adam katma algısıdır.

"İrey demek para demektir. Benim bu köyde itibarımın yarısından fazlası paramadır. Ben budala herif değilim." [...] Su altında tarlası olanlara, dalyancı ağadan bir aylık balık tutma izni aliverem, hepsi peşime takılır. Onların kafa tutması, su altındaki deniz olmuş tarlalarının yüzünden." (s.76)

Demokrasi, bir seviye işidir. Fizyolojik ihtiyaçları tamamlanmayan bir toplumda, demokrasinin gereği olan bilinçli yurttaş da olmaz. Bu entelektüel seviye ise fizyolojik ve sosyolojik doyumdan sonraki aşamalardır. Aksi takdirde demokrasi oy çokluğu/nicelikten öteye gidemeyecek ve nitelikli bir demokrasiye ulaşma ülküsü bir *Yılan Hikâyesi* olarak kalacak; yereldeki iktidar mücadelesinde köylünün siyasete bakış açısı da genel değil yerel olacaktır.

Beni, bizim köyden ilersi alakadar etmez. (s.47)

5.4. Talip Apaydın - *Sarı Traktör*²⁶⁶ (1958)

Talip Apaydın, bir köylü çocuğu olarak köy yaşantısını yakından bilen biridir. Romanlarının hemen hepsi de köy gerçeğinden hareketle yazılmışlardır. Cumhuriyet dönemi Mahmut Makal ile başlayan, köy romanı geleneğinin temsilcilerindendir.

Eserdeki temel iktidar çatışması Geleneksel Tarım ve Modern Tarım'dır. Bu bir yerel iktidar mücadelesi olup, makineleşme üzerinden değerlendirilmektedir.

5.4.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romandaki iktidar olgusunun bağlamı yereldir. Bu mücadele insan- makine diyalektiği üzerine kurulmuştur. Taşrada Geleneksel Üretim Tarzı - Taşrada Teknik/ Makineli Üretim Tarzı Türk romanı için de yeni bir mücadele temasıdır. *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanında, makineleşmenin sebep olduğu, taşranın büyük şehire göçü ve makine formasyonu olmayan tarım işçisinin dramı anlatılmaktaydı. Talip Apaydın'ın romanını özgün kılan, *üretim aracına sahip köylü*'nün lokasyon değiştirmeden yaşam mücadelesinde aktif olması olgusudur. Bu tema da, teknikleşmenin/Batılılaşma'nın farklı bir boyutudur.

5.4.1.1. Taşrada Geleneksel Üretim Tarzı – Teknik/Makineli Üretim Tarzı

Muhtar İzzet, geleneksel üretim ilişkileri içerisinde yetişmiş bir çiftçidir. Üretim araçları klasiktir. Roman konusunun hangi tarihte olduğu yazarca belirtilmiş olmasa da; kırsalda makineleşmenin yoğunlaşması ve bu konuda köylünün desteklenmesinin DP döneminde bir devlet politikası olduğu bilinmektedir.

“Toplumsal açıdan, kırsal alanlara traktör sokularak buradaki [kırsaldaki] nüfusun yatay hareketliliği özendirildi ve hızlandırıldı.”²⁶⁷

Traktör, romanda üçüncü bir kahraman gibidir. Çünkü köyün tüm dikkatlerini üzerine çekmiş, asalet ve kuvvetin temsilcisi gibi olmuştur.

“Köyde traktörle harman ilk defa sürülüyordu. Herkesin tuhafına gitmişti. Yakın harmanların sahipleri işi bırakıp oraya birikteler. Sapların üstünde kocaman dişli tekerlekleriyle dönüp duran traktöre bakakaldılar. Dövenler, birbiri ardından vızır vızır koşuluyor, geçtikleri yeri yol yapıyorlardı.” (s.62)

²⁶⁶ Talip Apaydın, *Sarı Traktör*, Varlık Yay. 3.bsk., İstanbul 1973, 279s.

²⁶⁷ Emre Kongar, “Demokrat Parti Yönetiminin Temel Nitelikleri”, *21. Yüzyılda Türkiye*, 42.baskı, İstanbul 2008, s.151.

Traktörden dolayı Muhtar İzzet ile oğlu Arif'in karşı karşıya gelişi; köylü tarafından modernite ve gelenek çatışması olarak yorumlanmaz. Örneğin, Muhtar İzzet için oğlunun traktör talebi basit bir baba-oğul anlaşmazlığıdır.

Arif için traktör, bir sınıfsal vizyon, üretim kalitesi ve zaman tasarrufu meselesi değil prestij meselesidir. Pancarların sökümlü için Kör Mehmet'in traktörünü kullanmakta ve her harman para ödemektedirler:

“Kör Mehmet kadar adam değil miyiz biz? Pancarımız bile onun [traktörünün] parasını öder.

-Nasıl öder? diye sordu babası. Öyle mi hesap biliyorsun sen? Yarın sökümlü bin lira daha masraf edeceğiz o pancara. Bunu biliyor musun?

- ... (s.78)

Baba, günü düşünmekte. Bir vizyon yok. Traktör almamak için öne sürdüğü gerekçe sökümlü verilecek para. Bu sürgite razı. Statükocu. İşin ilginç yanı, babanın bu itirazına, oğlun vereceği sağlam, üretim biçiminde temellendirilmiş bir gerekçe de yok. Arif, babasının sorusuna; argümanı olmasına rağmen ekonomik bilinci olmadığı için cevap da verememektedir.

Geleneksel üretim biçimini savunan vizyonsuz baba ile; üretim araçlarını prestijden ibaret bilen vizyonsuz bir oğul söz konusudur. Yine de aynı konuşmanın devamında, babanın traktör almamak için öne sürdüğü gerekçe tutarlıdır:

“Senin aklının ermediği yerler var oğlum. Sesi daha da yumuşamıştı. Bu gâvur malının dilinden dışından anlayan yok buralarda. Çalışırken bozulurirse ortada kalır. O zaman ne yapacaksın, çaresini nasıl bulacaksın? Yaptırmak için kasabadan adam mı getireceksin? Beş yüz liraya gelmez o ustalar buraya.” (s.78)

Arif, kendi içinde de iki çatışma yaşamaktadır. Sözlüsü Sürmeli Emine'yi elde etmek mi, Traktör mü? Öncelik traktörün olur. Bu tercih, bir köy romanında ilktir. Yani makine yalnız geleneğe değil aşka da üstün gelmiştir. En yakın arkadaşı Halil'e söylediği bunu açıkça göstermektedir:

-*Düğünü gelecek yıl yapsın canım [Arif'in babası]. Taraktörü alalım da.*” (s.44)

Arif'in yaşam sürecinde “traktör” artık bir varoluş meselesi olmuştur. Onun uğruna, yavuklusu Emine yedeğe alınmıştır ama ondan da büyük sevgili, “traktör” artık Arif için olmak veya olmamak meselesi'dir. Arif, ancak onunla var olabileceğini düşünmektedir.

Ferhat'ın Şirin için dağları delmesi motifi, yerini Arif'in aldıkları traktörü köy meydanına sürmek için bütün gece şafağa kadar karı küreyip köy meydanına yol açmasına evrilmiştir. Çağın sevgilisi makinedir.

“-Eee! diye sordu adam, bu meydanın karını kim açtı böyle?

Adam baktı. Meydanı enine boyuna gözleriyle ölçtü.

-Kendisi mi açtı burayı? diye sordu.

-He dedi İzzet Ağa. [...]

-Ne zaman açtı? diye tekrar sordu.

-Sabahleyin işte.

O sırada traktörün sesi durmuştu.

-Vay canına! dedi adam, desene Arif de bir traktör!

Bu söze oradakiler hep gülüşüler.

-Hem de Sarı Traktör! dedi yanındaki.” (s.278)

1950'lerin ortasından sonra tarımda makineleşme Türk köylüsü için bir realite halini alır. Türk köylüsü, ilk önce, makineleşmeyi bir prestij meselesi olarak algılamıştır ama makineleşmenin mahiyeti, üretim ilişkisindeki yeri gibi makineleşmenin niteliğine dair zihniyet gelişimi için zamana ihtiyaç vardır.

5.5. Fakir Baykurt - *Yılanların Öcü*²⁶⁸ (1959)

Yılanların Öcü romanı, kovuşturma ve soruşturmaya konu olmuş ve bu sebepten dolayı yazarı; öğretmenlik görevinden el çektirilmiştir. Romanın önsözünde Fakir Baykurt, romanın yazılış amacını açıklamaktadır:

“Amacım; herbiri birer Karataş olan köylerimizi, günümüzün öz ve biçimiyle dile getirmek, sanatın gücünden yararlanarak tekniğin ve uygarlığın bunca ilerlediği çağda alabildiğine geri, alabildiğine sefil yaşayan bu insanlar üstüne dikkatleri toplamaktı.

Kara Bayram ailesi, bana göre, Türkiye'deki topraksız ya da az topraklı aileler çokluğunun bir tipiydi.” (s.2)

²⁶⁸ Fakir Baykurt, *Yılanların Öcü*, Literatür Yay., 23.baskı, İstanbul 2015, 273s.

5.5.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Eşraf karşısında Türk Köylüsü romanda dile getirilen iktidar mücadelesinin taraflarıdır. *Yılanların Öcü*'nde dile getirilen yerel iktidar mücadelesinin aynı temalı diğer romanlardan farklı niteliği; köylünün -Kara Bayram ailesi özelinde- yereldeki eşraf-bürokrasi birlikteliğine karşı ilk kez haklarının peşine düşmeleri ve mücadeleden vazgeçmemeleridir.

5.5.1.1. Eşraf Karşısında Türk Köylüsü

Kara Bayram'ın evi önünde, köye ait olan alana, Muhtar'ın oluru ile ev yapılacaktır Haceli için. Köy heyetine danışılmadan bir oldu bitti ile alınır bu karar. Çünkü Haceli, muhtarı “doyurmuş”tur.

Irazca'nın direktmesi ile oğlu Kara Bayram karşı çıkmıştır bu oldu bittilere. Ama o da yolu yöntemi bilmez. Çünkü, demokrasiyi kavrayacak ve yurttaşlık bilincine ermiş “bağımsız” ve “yalnız hukuka karşı sorumlu fert” yoktur henüz. Muhtar, aldığı kararların köylü için kanun demek olduğunun bilincindedir. Haceli'nin evinin temelindeki tüm kerpiçleri kırar Irazca. Mahkemeye gitmez bu durum için karşı taraf. Köy heyetine başvurur Haceli. Adalet, merkezden istenmez, örfi hukuk hâlâ başattır. Kara Bayram, dövülür, hamile hanımı da Haceli tarafından tekmelenip kadının çocuğu düşürülür. Kara Bayram, anası Irazca'nın kırdığı kerpiçlerin parasını tazmin edecek ve her şey “sulh yollu” bitirilecektir. Kara Bayram'ın yediği dayak, düşürülen çocuk, çalınan kuzu.... Söz konusu değildir:

“Üstelik kurulda ikinci üyedir bu adam [Deli Haceli]. Şahsiyet-i maneviyesi vardır!.. Hem de kuvve-yi maneviyesi!... Böyle bir adama el kaldırmak hükümetin gözünde büyük suçtur!... [...] Bu Haceli senden şikâetçi kardaşım!...

-Başka şikâti yok mu? dedi Bayram. Hepsi bu mu?

-Senin öteki suçlarını görmüyoruz gari! Hepsi bu!

-Vah vah! Cezamız ne şimdi?

-Cezanı kanun gösterir! Ama kerpici tazmin edersen, kanuna hacet kalmaz, küller gideriz.

-Tazmin ne demek? Tazmin edersem...?

- Evet tazmin edersen. Temeli yeniden açarken kullandığı işçilerin ücretini verirsen! Kendisine yalvarır, davasından caydırırsan, o zaman ikinizi burda barıştırırım. Yooook, kafanı kanırır, ‘Olmaz!’ dersen, süründürürüm seni! [...]

-Ne zaman diyor bunu kanun?

-Her zaman diyor! Sen ne bileceksin Bayraam? Kanun bir kitaptır yazar! Hökümat açar okur... Ne derse yapar... Bu hökümatın kanunudur! Benimkini de az önce gördün!... Hökümatın kanununa uymak zorundayız!” (s.171-172)

Muhtar, o kadar emindir ki kendi nüfuzundan, dikte ettiği kurul kararını, Kaymakamın onaylaması dışında bir şansı yoktur:

“-Bu sattığınız yer için toplanıp kurulca karar alıyor musunuz?

-Alıyoruz efendim!

-Onay... Makamın onayı ne oluyor?

-Yakında zatınıza arz edeceğiz efendim.” (s.195)

Oysa Haceli, temel kazmaya, Köy Sandığı’na 700 lira verir vermez başlamıştır.

Kaymakam, yolunu kesen Irazca’ya; davası için tanık bulup mahkemeye başvurmasını salık verince (s.199) gelini Haçça’nın Deli Haceli’den yediği taşa şahit olan köylünün durumu tam bir “dilsiz şeytanlık”tır:

“Kim olur tanık tapık? Biz mi? Yahu Irazca; yahu biz kim, tanıklık kim? Nerde bizde o yürek? Ulan Irazca, biz iğdiş gibi herifler olduk. Ankara, tüfek tabanca koymadı, topladı. Yoksulları çıplattı, varsılları salıverdi. ‘Yeyin, yutun, ezin, ne yaparsanız yapın!’ Bizler adam mıyız Irazca?” (s.215)

Aslında, güçsüzün yanında olacak bir adalete inancı yoktur köylünün. Güçlünün kanununa/haklı olduğuna inanmışlardır. Öğrenilmiş bir çaresizlik söz konusudur.

“Bir kez yoksulsun. Arkan yok, kalen yok. Yetekli paran yok. Üç kurşunlu tabancan yok. Kaymakama kanıp daha fazla belaya sokmayın başınızı.” (s.220)

Köylü için ideal, yalnızca “para”dır. Tek varoluş meselesi ise bir evlek arsa, bir evlek *harım*’dır. (sebze veya meyve bahçesi)

Köylü, iktidar karşısında kaypaktır da. Gelene “ağam” demeyi siyaset edinmişlerdir:

“Bahusus, şimdi ortalıkta demokratçılar var. Dikkat edin çilik değil cılık! Malum ya çilik başka cılık başka. Demokratçılıktan amaç, herkes nerde sende orda olacaksın demektir. Şimdi bir işe başladın mı, çoğunluk diyorlar. Çoğunluk hayhayı bastı mı, ‘Hayır!’ diyenin hâli harap. Analaşıldı mı arkadaşlar? Bundan böyle muhaliflik, münafıklık yoktur. Hayır demek yasak edilmiştir.” (s.82)

Demokrat Parti’nin köylüdeki algısı “selbeslik”tir. Muhtar, hükümetin diktireceği ve bunun için de köylüden para topladığı heykeli, köylüye şöyle tarif eder:

“[Heykeldeki] Köylü herif diyor ki şehirlinin karısına, ‘Korkma, ben adam yemem; adam adamı yemez!’ Gece bekçisi diyor ki taşocağı işçisine, ‘Selbessin, ister çalış, ister çalışma!’ Kundura dikicisi diyor ki okul çocuğuna, ‘İster oku, ister okuma! Hökümet seni dairesine yazıcı almazsa, bana çırac olursun!’ En yukardaki horoz da sabah sabah durmadan ötüyor. ‘Sabah oldu, işte ötüyorum; benden ötmesi, ister uyanıın, ister uyanmayıın!’ Yani, anlaşılıyor değil mi arkadaşlar? Her iş selbes.” (s.83)

Irazca, kaymakamın da Muhtardan yana tavır takınacağını düşünür. İkirciklidir devlet aygıtına karşı. Çünkü ömr ü hayatında ilk defa devlet ile karşılaşacaktır:

“ Gelir!” dedi Irazca. “Rakıyı şarabı içer, Muhtar’ın yemeğini yer, yatağında yatar, çeker gider Kaymakam! Kaymakam dediğin, Muhtar’ın yemeğini yemeyecek, rakısını içmeyecek, yatağında yatmayacak!...” (s.163)

Köylünün “şuur”u yani farkındalığı, yurttaş olduğu yurt içindeki kabiliyet ve imkânlarının bilinci yoktur. Nazım Hikmet’in *Karayılan*’ındaki “şuur sıçrayışı” hâlen yaşanmamıştır:

“Karayılan olmazdan önce
umurunda değildi Karayılan’ın
kıyamete dek düşmana verseler Antep’i.
Çünkü onu düşündürmeğe alıstırmadılar.
Yaşadı toprakta bir tarla sıçanı gibi
korkaktı da bir tarla sıçanı kadar.”²⁶⁹

Kara Bayram’ın teyzesinin yılan tarafından sokulması, *Karayılan* gibi *Karabayram*’da da bir şuur sıçraması yaşayacaktır anası Irazca’nın şu hitabından sonra:

“Yılanlar oç alıyooor!.. diye bağırdı. Yılanlar oç alıyor bakıın!.. Yılanlar yılanken sizin gibi alçakların hakaretine dayanamadı da; siz insan olduğunuz halde bunca hakarete, bunca zulme, zillete nasıl dayanıyorsunuz behey, he heeey Kara Bayram?” (s.273)

Bu final, köy romanları içinde bir “ilk”tir. Zulme uğrayan köylü, hakkını *eşkiyalık* ile aramayacaktır. Köylü, vatandaş olmanın şuuruna ermiş ve hukuk ile zulmün hesabını sorma kararı almıştır. Artık dağa çıkan köylü (*İnce Memed*, *Rahmet Yolları Kesti* vb.) yoktur. Mahkeme için yola/düze çıkan köylü vardır:

“Düşün yollara yollara...” (s.273.)

²⁶⁹ Nazım Hikmet, *Kuvayı Milliye Destanı*, Adam Yay., 17.basım, İstanbul-2000, s.19.

Romanda taşra bağlamında iktidar mücadelesi irdelenmektedir. Cumhuriyet yönetimi, 1950’li yılların başında, henüz 27 yıllık bir idare olduğundan; asırlarca reaya zihniyetinde yaşamış halktan, sorumluluk sahibi ve haklarının bilincinde bir “yurttaş” yetiştirememiştir henüz. Yeni ideoloji, kaliteli ve fırsat eşitliğine dayanır, sürdürülebilir bir eğitim seferberliği ve herkesin önünde eşit olduğu hukuk anlayışını vatan sathında hayata henüz geçiremediği müddetçe; fakir insanlar, yılanlar gibi uğradıkları hakaretle birlikte hep sürünerek yaşayacaklardır.

5.6. Yaşar Kemal - *Ortadirek*²⁷⁰ (1960)

Dağın Öte Yüzü serisinin ilk romanıdır *Ortadirek*. Serinin ikinci romanı *Yer Demir Gök Bakır* (1963) ve son romanı *Ölmez Otu*’dur. (1968).

Köylü, bir sınıf bilincine sahip değildir ve bu yüzden onlar için var olmak, yalnızca, pamuk hasadında Çukurova’ya ulaşabilmekle eşdeğerdir. Muhtarın bir *Demirgıratlılar* sopası, ermiş evliya propagandası, ego okşaması; bilinçaltılarında birikmiş olan tüm karşı duruşu ehlileştirmeye yeterlidir.

“Aşılmaz yolları aşan, çalışabilmek için doğayla destan kahramanları gibi savaşıyan Türk köylüsü, insanoğlunun kurduğu toplumsal düzen karşısında umarsız kalmaktadır. Bu koşullarda Meryemce’nin narası elbette ancak ‘**İndik ya! Geldik ya!**’ olabilir. Kafalarını, bu toplumsal düzene her çarpışlarında köylülerin, şimdilik, kendi kurdukları düşler, umutlar dünyasına, uğurböcekleri dünyasına sığınmaktan başka çareleri yoktur. Bu düzenin değiştirilebileceği konusunda ne umutları vardır ne de düşünceleri.”²⁷¹

5.6.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda mevcut iktidar mücadelesinin tarafları, Muhtar Sefer şahsında Demokrat Parti - Köylü düzeneğine oturtulmuştur. Demokrat Parti, “devlet partisi” olarak nitelediği ve bu sebeple suçladığı Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı; eşrafın söylemiyle “Parti Devleti”ne gidiş yolunda gösterilmektedir. İsmet Paşa, iktidarda olmasa dahi, dönemin en önemli siyasal figürü olarak görülmektedir.

²⁷⁰ Yaşar Kemal, *Ortadirek*, Ant Yayınları, 2.bsk., İstanbul 1968, 459s.

²⁷¹ Fethi Naci, *Yaşar Kemal’in Romancılığı*, YKY., 2.baskı., İstanbul 2008, s.33.

5.6.1.1. Muhtar Sefer şahsında Demokrat Parti - Köylü Çatışması.

Roman 1960 yılında ilk baskısını yapmıştır. Yazar, Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarını zamansal bağlam seçmiştir. Çok partili siyasal yaşamın ilk on yılında; değil taşranın, büyük şehirlerdeki insanların dahi demokrasinin işleyişine tam bir vukûfiyet sağladığını söylemek zordur. Muhtar Sefer, Osmanca'yı Taşbaşoğlu'nun kıyamından caydırmak için telkinlerde bulunurken; demokrasi anlayışını da aslında tüm taşra adına dile getirmektedir:

“Ve de sen bana söz vermezsen, böyle delege, böyle parti arkadaşlığı olmaz. Parti demek ve de birisinin ayağının gittiği yere ve de hepsinin başı gider demektir. Başkanımız ne dedi aklında mı? ‘Bu iş Demirğirası’de birinci şart’ dedi, anladın mı?”
(s.392)

“*Demirğirası*de birinci şart, sürü olmak demektir Muhtar Sefer’e göre. Yani *Demirğirası*’nin hâlâ Padişahlık gibi tebası/sürüsü (raiyye) vardır. Sürünün çobanı da köyde muhtar; il ve ilçede Başkan’dır. Romanın tümünde, Muhtar Sefer’in propagandalarına, karşı tez süren köylü yoktur. Çünkü, değil sınıf bilinci; hâlâ yurttaş bilinci dahi yoktur köylüde.

Bakkal Adil Efendi de köylüye borç yazarken; köylünün bu sürü/raiyye zihniyetine güvenmektedir:

“Adil Efendi önce kafasında ölçer biçer, inanmazsa sorur soruşturur. Sonra da insan başına bir şeyler verir. Sarı deftere yazar. Bilir ki millet, Çukurova’dan dönünce, bir ölüm kalım olmamışsa; bir tanesi köyden, topluluktan tezikip başını alıp gitmemişse sarı deftere yazılılar eksiksiz avucunun içindedir. İşte Çukurova, böylesine güvenli, böylesine sağlamdır.” (s29)

Hâlâ devlet, *lâ-yüs’el* bir varlıktır ümmî halkın bilincinde. 600 yıllık Osmanlı egemenliği, kolektif bir bilinçaltı yaratmıştır *ulü’l-emr’e itaat* hususunda. Cumhuriyet’te milletin efendisi olması amaçlanan köylü. Hâlâ, *tebâ/raiyye*’dir:

Hiçbir zaman gözü açılmamalıdır bu köylünün:

“Allah, bunlara diş versin de tırnak vermesin. Bunların böyle iyi, böyle masum, tertemiz, çocuk gibi kalabilmeleri için gün yüzü görmemeleri gerek. Allah da o sebepten bunlara vermez. Bozulmasınlar diye.” (s370)

Muhtar, köylünün dinî hissiyatlarını kaşımayı da iyi bilir. *Ökkeş Dağkurdu* adlı mütedeyyin ve tek amacı hacca gtmek olan köylüyü safına katmak için kullandığı üslup, bu kolektif ümmî/raiyye bilincine yöneliktir:

“Kitabımız der ki; Allah’a karşı gelmeyecek, ona şirk koşmayacaksın. Allah kim? Tövbe tövbe! Emirlerinden dışarı çıkılmaz bir büyüğümüz. Onun yeryüzündeki vekili kim? Kaymakamla, Gödece Tevfik Efendimiz. (DP İlçe Başkanı) Kaymakamla Tevfik Efendi’nin köydeki vekili kim? Muhtarımız. Muhtarımız kim? Ben! Öyleyse bana karşı koymak ne demektir?” (s.389)

5.6.1.2. İsmet Paşa / CHP

İsmet Paşa, romanda Demokrat Parti’nin İsmet Paşa’ya tevcih ettiği sıfatlarla ve muhtarın ağzından dile getirilir. Muhtar Sefer, her kızgınlığının arkasında, İsmet Paşa’ya olan hayranlığını da açığa vurur. Muhtar Sefer’de, İsmet Paşa’nın 18 Nisan 1960’da TBMM’de, DP grubuna karşı yaptığı meşhur konuşmasını kendince köylüye yapacak kadar İsmet Paşa hayranlığı vardır:

“Demirgırası olmayan yerde, söz birliği olmayan yerde hiçbir dirlik düzenlik olamaz arkadaşlar. Ve de hiçbir zaman milletin beli doğrulamaz. Bir işte Demirgırası olacak ki belimiz doğrulacak. Size deyim ki ve de efendime söyleyim ki, bu Uzun Ali’nin arkasına gitmeyiniz. Ve de o, demirgırası düşmanlığı yapıyor. Hepiniz hükümet karşısında cünhalı düşersiniz. Ve de ben de sizi kurtaramam!” (s.70)

Muhtarın kendi üslubunca dillendirdiği İsmet Paşa’nın konuşmasının o kısmını buraya alınca; bu zahiren düşmanlık, bâtinen hayranlık netleşecektir:

“[...] Biz, demokratik rejim dedik. Demokratik rejim istedik. Demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim, istikametinden ayrılıp, onu baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam!”²⁷²

Tek Parti döneminin (Muhtar Seferce padişahlık döneminin) İsmet Paşasına hayrandır Muhtar Sefer. Yine ona göre; ne zaman ki İsmet Paşa, demokrasiyi getirdi. *başımıza çıkardığı halktan* bir daha zırnık oy alamayacaktır:

“Aaaah İsmet! Sen de azıcık akıl varsa, ben şu bıyıklarımı keserim. Paşa olmuşsun, Cumhurbaşkanı olmuşsun ya boşuna. Adam hiç elindeki düğümü, durup dururken götürüp de kendi ayağına düğümler mi? Yaşın da geldi geçti derler. Bir daha, enseyn kökünün görürsün de Cünhurbaşkanlığını göremezsin. Taşbaşoğlu’nu başıma adam diye çıkardın mı, çıkarmadın mı? Ölsem de yitsem de, seni babamdan çok sevsem de, senden yana olamam arkadaş! Koca Cumhurbaşkanlığını, durup dururken, iki yalmayağın oyuyla başkasına veren koskaca bir milleti idare edemez.” (s.382,383)

Köylüler, muhtarın rüşvetle Miralayın Tarlası’na köylüyü angaje ettiğini, bunun için aracı kullandığını ve hasada gideceklere alış verişlerini yalnız Adil Efendi’ye yapma

²⁷² Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam* 3.C., Remzi Kitabevi, 6.baskı, İstanbul 2000, s.400.

şartı koyup, Adil Efendi'ye mahkûm bırakıldıklarının bilincindedirler. Ama eyleme geçemezler.

“Bu yıl değilse gelecek yıl, ben onu yıkarım Halil Emmi. Ama köylü korkuyor. Bir kere gözünü korkutmuş ki köyün. Arkasına gelince hep benimle birlik. Yüze gelince hep ondan oluyorlar. Ağızlarını açamıyorlar. Duydun mu dediklerimi Halil Emmi? Arkasını dayamış partiye. ‘Sizi asarım, astırırım, seferberlik ilan ederim!’ deyince inanıyorlar. O devirlerin geçtiğini, öğretemedim, anlatamadım gitti Halil Emmi! Bak, sen bile korkuyorsun, tirtir titriyorsun.” (s.334)

Demokrasinin kurum ve kuruluşları ile kökleşip halka içselleştirilmediği yörelerde, demokrasi öncesi feodal ilişkiler devam edecektir. Yalnız “oy” merkezli bir demokrasi anlayışı, nicelikçe çoğunluktan başka bir şey ifade emez. Önemli olan, onu nitelikçe de vatan sathına yaymaktır. Bu utku ise ilk önce bilinçli yurttaş yetiştirmekle mümkündür.

5.7. Ahmet Hamdi Tanpınar – *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*²⁷³ (1961)

SAE'nin Devletçi Seküler Seçkinler – Gelenekçi Liberal Demokratlar çatışmasına tesadüf eden kısmı bu başlık altında değerlendirilecektir.

5.7.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanın 1950'ler bağlamını konu edinen bölümünde iktidar mücadelesinin bağlamı Demokrat Parti, Amerikanlaşma, Serbest Piyasa Ekonomisi, Şahsiyetsizleşen İnsan düzeneğinde değerlendirilir. Tanpınar, siyasal müesseselerden çok iktidarın sosyal ve siyasal yapılanmasının fert ve toplum hayatına yansımalarının peşlindedir. Bu sebeple Demokrat Parti isim olarak geçmez. Romanda mevcut toplumsal yaşamın göstergeleridir ki siyasal iktidar hakkında tespit kolaylığı sağlamaktadır. Tanzimat – Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde istikrarını koruyan tek şey fert ve toplum hayatındaki niteliksizliktir.

5.7.1.1. *Sabaha Doğru: Demokrat Parti Türkiye'si ve American Dream - Pakize ve Kız Kardeşleri.*

Tanpınar, romanı 1954 yılında tefrika ettirmiştir. 1952'de Kore'ye bir tugay asker gönderen Türkiye, Kuzey Atlantik Paketi'ne/NATO'ya katılarak “Soğuk Savaş”ta safını

²⁷³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Dergâh Yayınları, 14.baskı, İstanbul 2009, 368s.

tam olarak belirlemiştir. 1954 yılının bir diğer önemi de DP'nin ikinci seçim zaferini kazandığı yıl olmasıdır. 1954 seçimlerinde oyların %57'sini alan Menderes, ezici bir zafer kazanmıştır. *Her mahallede bir milyoner yaratma ve Küçük Amerika* özelemlerinin “liberalizm”le birlikte ülkeye girdiği dönemdir DP'nin ikinci iktidar dönemi. Değer yargıları ve beğeni yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Beğenilerin hiçbirisi **yerli ve millî** değildir. İrdal'ın ikinci karısı Pakize, bu tereddi/soysuzlaşmanın bir yansımasıdır romanda:

“Kendisini bazan Jenaette Mac Donald, bazan Rosalinne Russel sanan; beni Charles Boyer ile, Clark Gable ile William Powel ile karıştıran; bir gün evvel komşu kızını Martha Egerth'e benzettikten sonra ertesi gün pencereden, “Martha kardeşim, nereye gidiyorsun böyle?” diye seslenen bir kadınla evlenmedinizse bu işin acayipliğini size anlatamam.” (s.148)

Hayri İrdal, aslında Pakize özelinde soysuzlaşmayı ve kimliksizleşmeyi anlatmaktadır. İrdal, acı tesbitini şöyle yapacaktır kendi karısı için:

“Hiç durmadan kendi kendime, “Ahmak mı, yalancı mı?” diye soruyordum. Hem ahmak hem yalancıydı. Belki de ahmak olduğu için yalancıydı. Belki de daha korkunç şeydi: Sadece şahsiyeti yoktu.” (s.288)

5.7.1.2. *Her Mevsimin Bir Sonu Vardır: Demokrat Parti Dönemi Liberal Politikaların İnsan ve Topluma Yansıması*

Halit Ayarcı, bir yönü ile de Tanpınar'ın serbest piyasa eleştirisi için var edilen figürdür. SAE, bir ‘teşebbüs-ü şahsî’ kurumudur.

“Romanın, doğrudan Cumhuriyet Halk Partisi'ne ve inkılaplara yönelik bir yergi olarak yorumu da eksik görünmektedir. Halit Ayarcı'nın, yönetimden yeni inmiş bir politikacının eski dostu ve artık yenilerin yanında bir “liberal” oluşu; bu gölge kurumlar yaratıcısının yerini, yeniden ve doğru tanımlamamızı beklemektedir. Roman'ın esas düşüncesi de “üretim'e ve işe dayanmayan bir özel girişim politikasının portresi” olarak belirlemektedir ve söz konusu olan “mesai saati doldurmalarının iş'in yerini aldığı bir özel girişim kuruluşu”dur. Bu da devletçi bürokrasiden, yani Cumhuriyet Halk Partisi döneminden farklı bir görünüm, farklı bir kurum demektir.”²⁷⁴

²⁷⁴ Turan Alptekin, *Tanpınar'ın Ölümü – Apologia*, YKY, 1.baskı, İstanbul 2015, s.72.

Abes/ Saçmanın kurumsallaşmasının göstergesidir SAE. Bürokrasi çok keskin bir ironi ile hiciv tahtasına oturtulur. *Tanpınar, bürokrasinin ve körükörüne Amerikanlaşmanın acımasız bir eleştirisini yapar.*²⁷⁵

“Bu asra birçok ad verilebilir. Fakat o her şeyden evvel bürokrasi asrıdır. Spingler’den Kayserling’e kadar bütün filozoflar bürokrasiden bahsederler. Ben hatta derim ki; bürokrasinin asıl kemâl çağı, istiklâl devri bu devirdir. Bunu anlayan büyük adamdır. Ben, mutlak bir müessese kuruyorum. Fonksiyonunu kendisi tayin edecek bir cihaz... Bundan mükemmel ne olabilir?” (s.269)

Liberalizm’in Tanpınar tanımı budur: *Fonksiyonunu kendisi tayin edecek bir cihaz...* Nedir SAE’nin görevi? Tüm saatlere, aynı akrep ve yelkovanda ritim vermek. *Sizi ıslah ediyor, tanzim ediyor, sevebileceği şekle sokuyor* (s.275) Peki bu misyonu üstlenecek kadronun formasyonu nedir?

“İçlerinden tecrübelilerini seçsek... Meselâ muayyen bir meslekte az çok çalışmış olanları...

-Asla! Siz tecrübe kelimesinin hakikî manasını bilmiyorsunuz. Tecrübe sahibi demek; yıpratılmış olmak, muayyen hudutta ve muayyen fikirlerde donmuş olmak demektir. Bu cins insanlardan bize hiçbir zaman hayır gelmez.” (s.310,311)

Nedir sloganları: *Ayar, saniyenin peşinde koşmaktır.* (s.35) *Çalışmak, zamanına sahip olmak, onu kullanmasını bilmektir. İnsan her şeyden evvel iştir, iş ve zamandır.* (s.243) Enstitü olduğuna göre mühim bir kuruluş olmalıdır. Bu ehemmiyette bir orijine sahip olmalıdır. Enstitüye mahiyet kazandırmak için ilham babası icad edilir: Şeyh Ahmet Zamanî Efendi. Bu şahsiyetin biyografisi de yazılır: *Şeyh Ahmet Zamanî’nin Hayatı ve Eserleri* (s.293) Öyle ki, şeyh bu ülkenin kültürüne, *Akd -ül - Mizac fî-Umuru’l İzdivac* adlı eserle katkıda bulunmuştur.²⁷⁶ (s.295) Hemen yan kuruluşlar kurulur: Saat Sevenler Cemiyeti (s.281), Enstitü gazetesinin ismi: Çay Saati (s.275)

“... Bütün sıkıntılarımız, ümitsizliklerimiz istihsal azlığından meydana gelmektedir. Bu buhran, maddî hayattan manevî hayata doğru dev adımlarla yürümektedir. Binaenaleyh, tam bir iktisadî kalkınma, yani millet olarak mevcudiyetimiz, hatta kendimiz tarafından

²⁷⁵ Zeynep Bayramoğlu, *Huzursuz Huzur, Tekinsiz Saatler*, Dergâh Yayınları, 1.baskı, İstanbul – Ekim 2007, s.177, 178.

²⁷⁶ Tanpınar, çok zeki ve müthiş bir pastişe imza atıyor. *Usûlü’l Hikem fî- Nizâmü’l Ümem* (Milletlerin nizamında hikmetli yöntemler) İbrahim Müteferrika’nın eseridir. Tanpınar, *XIX.Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde bu kitap için: *Bizde Avrupalılaşma hareketinin beyannamesi addedilmesi lazım gelen bu eser, hiç şüphe yok ki İbrahim Müteferrika’nın en mühim eseridir.* (s.46) der. Kâtip Çelebi’nin de IV. Murat’a sunduğu *Düsturu’l Amel fî Islah-ı Umûr-u Halel* (Bozulan İşleri Düzeltmede Uyulması Gereken Kurallar) adlı eseri vardır ki; İrdal’in Şeyh Ahmet Efendi’ye atfettiği uydurma *Akdü’l Mizac fî – Umûrü’l İzdivac* adlı eseri ile yan yana düşünüldüğünde çok zeki bir ironi ortaya çıkıyor.

tabii görülmesi, ancak mevzuunu iyi kavrayan bir bilgi ile yapılan çok geniş bir istihsal hareketi ile kabildir.”²⁷⁷

SAE, 1960'lara yaklaşıldığında Türkiye'nin iktisat ve insan gerçeğini dile getirir. Bu gerçek, zembereğinden boşalmış absürt bir insan unsurunun abesle iştiğalidir. *İş*, *program* ve *istihsal* yoktur. Onun yerine mantıksız bir kurumsallaşma, taklit, tüketim söz konusudur. İktibas edilmiş bir fert ve cemiyet nizamında muktebes bir kurumsallaşma ve bu kurumsallaşmanın tezahürü olan “saçma” kaçınılmaz bir realitedir.

5.8. Attilâ İlhan - *Kurtlar Sofrası*²⁷⁸ (1963)

Basın, Finans, Paravan İthalat Şirketleri ve inşaat sektörleri, döviz lobisi; Atatürk İnkılaplarını, politikalarıyla “soysuzlaştıran” CHP ve gittikçe diktalaşan Demokrat Parti arasındaki iktidar ilişkileri, Mahmut Ersoy'un halkçı - devletçi Kemalizm perspektifi ile anlatılır romanda. Mahmut Ersoy, Attilâ İlhan'ın romandaki sözcüsüdür.

5.8.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İktidar mücadelesi, Finans ve paravan ithalat şirketleri, CHP, DP ile açılanır romanda. DP programsız ve ölçüsüz liberal politikaları ile finans ve paravan şirketlerin oyuncağı olmuş şekilde resmedilir. CHP ise, gönülden bağlıları tarafından inkılaplardan taviz veren ve hazırlıksız bir şekilde çok partili siyasal yaşamı başlatan siyasal erk olarak değerlendirilir.

5.8.1.1. Finans Şirketleri ve Paravan İthalat Şirketlerinin İktidar İle İlişkileri

*Memleket bir kurtlar sofrasına döndü mü, isyan haktır.*²⁷⁹ (s.683)

“Kurtlar Sofrası” nitelemesi, romanda anlatılan finans ve ithalat şirketlerinin siyasal iktidar ile bağıntılı olarak Türkiye'yi kurtların *han-ı yağma*'sına döndürmelerinden dolayıdır.

²⁷⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Ahmet Hamdi Tanpınar Diyor ki”, *Yaşadığım Gibi*, s.293, 295.

²⁷⁸ Attilâ İlhan, *Kurtlar Sofrası*, İş Bankası Kültür Yay., 12.baskı., İstanbul 2012, 683s.

²⁷⁹ Romanda hemen 4 ilâ 5 yerde geçen ve Mahmut Ersoy tarafından dile getirilen tespit bu. Romanın yazımının 1961 Eylül'ünde bitişi ile (s.683) yan yana okuduğunda, bu cümle daha bir anlam kazanıyor. 17 Eylül 1961 Çarşamba, 02.15, İmralı'da sâbık Başvekil Adnan Menderes'in -Kimseye mugber değilim! diyerek bu dünyaya veda ettiği gündür. Attilâ İlhan, Milli Birlik Komitesi'ne bir “selam mı vermiştir”. “Hiç sevmediği” İsmet İnönü'nün o meşhur ve tarihe geçen: Şartlar tamam olduğu zaman, milletler için ihtilâl meşru bir haktır! manifestosunu kendince revize mi etmiştir. Hüsnü Faik'e romanın sonunda söylediği bir pasaj ile MBK'nın iktidarı ele alışı teyit ettiği açıktır: *Askerler, diyor, bu memlekette meşrutiyeti de cumhuriyeti de tahakkuk ettiren askerlerdir. Bu adamlar, diktatörlük temayüllerini millete cebren kabul ettirmekte ısrar ederlerse, hiç şüphesiz demokrasiyi de askerler tahakkuk ettirecektir. Çünkü askerler, zâdegân sınıfından seçilmemiştir bizde. Halk çocuklarıdır. Ordumuz bir halk ordusudur. Mustafa Kemâl, bir gümrük memurunun oğluydu, hatırlasana.* (s.614).

DP zamanında ivme kazanan “tarımda makineleşme” uygulamaları, ithalatçılar için ekmek kapısı olmuştur. Gündemdeki konu: Lehmann Tractor’s Company’nin Türkiye CEO’su Freddy Mills’i kendilerine angaje edip devleti kendileri ile (kompradorlerle) masaya oturtmaktır. Böylece devlet; traktör fabrikatörleri ile doğrudan ihaleye gitmek yerine Türkiye’deki aracı ile masaya oturmak zorunda kalacak ve dolayısıyla hazine zarara uğrayacaktır.

“Ya, diyor, biz Taga! Biz bu anlaşmayı behemahal yapmalıyız. Lehmann’la anlaştık mı, sırtımızı aşağı yukarı Morgan Bankası’na dayadık demektir. Sırtını; Morgan Bankası’na vermiş bir Asım Taga! Bu, hem İstanbul Ekonomi Bankası’nın kredisini yükseltir hem şirketin. Dur sen, hele dur. Almaya’dan ucuza traktör getirmeye kalkarlar ha! Belçika’dan getirmeye teşebbüs ederler ha! Hele bir Freddy Mills’le uyuşalım, hele montaj fabrikası projesi tahakkuk etsin...” (s.74)

Zihni Keleşoğlu, Ispartalı’dır. Aslen bir taşralı toprak sahibi iken şimdi şirket sahibidir. Göçmen Konutları ihalesini de kazanırlar.

“Evet efendim. Hükümetin açtığı bir münakaşaya, Kolaylık Yapı İnşaat Şirketi diye bir şirket girmiş ve kazanmış. İnşaata ikmâl etmiş. Muvakkat ve nihaî kabulü yapılmış.[...] Mahmud Ersoy, gerek münakaşada gerekse inşaat ve kabul sırasında, gayri kanunî muamelelerin cereyan ettiğini tespit etmiş, birtakım vesâik ele geçirmiş. Halkın aldatıldığı, hükümetin dolandırıldığı yollu neşriyata başlamış.” (s.225)

Romanda konu edilen şirketlerin sahipleri, aslen taşralı ve hiçbir finans kapital formasyonu olmayan insanlardır. Türkiye’de 1950 sonrası palazlanan ihaleci ve komisyoncu “çarıklı milyoner” tipinin temsilcileridir. Bu tip, Türk romanında ilk önce Halide Edip Adıvar’ın *Sonsuz Panayır* romanında (1946) *ikibinler* sıfatı ile konu edinilmiştir.

5.8.1.2. CHP - DP

Mahmut, Attilâ İlhan’ın sözcüsü olarak vardır romanda. Keleşoğlu İnşaat Firması’nın yapılan ihalede Ankara’daki DP’li yüksek bürokratlarla beraber devleti dolandırmasını belgelemiş ve bu yüzden katledilmiştir. Attila İlhan, 1920 - 1954 arası Türkiye’deki tüm iktidar yapılanmasını ona eleştirir:

“İnkılapın donması, hareketi yürüten kadroların halk yığınlarından kopmasıyla başlıyor. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Millî Mücadele’de; Halk Fırkası ise, medenî devrimlerin gerçekleştirilmesi sırasında devamlı olarak milletin çoğunluğunu temsil ediyor ve militan kadrolar bozuluyorlar. Teşkilat, bürokratların, daha da kötüsü, bir önceki rejimlerden artakalan toprak beylerinin eline geçiyor. Ondan sonra ne hareket,

ne de hız! 38 yıllarına doğru, irade-i milliyeci ve inkılapçı kökten gelen adamların bile, kendilerini faşizan bir demagojiye kaptırdıkları pek açık.” (s.307)

Mahmut Ersoy’a göre, II.Dünya Savaşı yıllarında CHP, aydınları; Turancı, faşist, komünist, ajan vb. suçlamalarla budamıştır. İnkılaplar, *soysuzlaştırılmış ve dondurulmuş* bir hale getirilmiştir. CHP, içinden inkılapların uygulanışına getirilen eleştiriler de Türkiye’nin toplumsal ve ekonomik gerçeklerini göz ardı edilerek yapılmaktadır. Bu sebeple, salon ve meyhane kritikçilerine dönüşen muhalifler, serüvenciler derekesine düşmektedir. (s.302)

Demokrat Parti ise iktidara “ölçüsüz liberal hırslarla gelmiştir. İktidarlarını da ölçüsüz kazanç imkânları arayan tüccar ve sanayici çevrelere dayamıştır. Toprak Kanunu’nun “yumuşak” haline dahi tahammül edemeyen kimseleri de peşine takmıştır. İnkılapları, bir hamlede bu zümre soysuzlaştırmıştır. Bu bağlamda, devlet düzeninin tüccar-sanayici-toprak ağası lehine çalışması kaçınılmaz olmuştur. Oysa Demokrat Parti, “Tek Parti diktası”nı yıkmak için iktidara gelmişti. Tek Parti iktidarı yıkılmış fakat millet bu seferde yeni kurulan iktidar yapılanmasında kendi menfaatleri ile alakasız bir tüccar-toprak ağası oligarşisinin eline düşmüştür. (s.308-310)

Attilâ İlhan’ın baş kahramanı, bir ideolog ve didaktik öğretmen olarak hiç canlı değildir. Adeta onu okurken siyasî bir rapor dinler gibi olur okur. Yazar da bu durumun farkında olacak ki, Mahmut’a hamiyetli bir dram ekleyip, onu *Başveren İnkılapçı* payesine çıkarmak istiyor.

Kurtlar Sofrası romanında Attilâ İlhan’ın 1923-1960 arası CHP ve DP bağlamına oturttuğu iktidar ilişkilerini tahlil ettiği görülmektedir. Attilâ İlhan’a göre, Mustafa Kemâl sonrası Türkiye; 1950’ye kadar kemikleşmiş ve halktan kopuk CHP Bürokrasisinin; 1950’den sonra DP’nin tüccar- toprak ağası ve partici paravan şirketlerinin elinde devrimi soysuzlaşmış bir ülkedir. Attilâ İlhan, çözüm yolunu radikal, halkçı ve devrimci forma oturtulmuş Kemalizmde ve yeniden Müdafaa-i Hukuk anlayışında bulmaktadır.

5.9. Şevket Süreyya Aydemir - *Toprak Uyanırsa*²⁸⁰ (1963)

Ütopik, iktisadî Köy romanıdır *Toprak Uyanırsa*. Klasik romanın hem kendi hem de çevresi ile çatışan ve gelişimini bu çatışmaya dayayan bir insan unsuru yoktur. Yalnızlık, tükenmişlik, umutsuzluk içindeki her fert ve müessese daha yazarın ilk teması

²⁸⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Toprak Uyanırsa*, Remzi Kitabevi, 4.baskı, İstanbul 1975, 448s.

ile ikinci sayfada buhrandan çıkar. Romanın tezi, yazar için, romanın kişilerinden de, olay örgüsünden de önemlidir.

Aydemir'in biyografisinden anlaşılmaktadır ki, yaşamı eğitim ve iktisat üzerine kurulmuştur. 1932-1935'te *Kadro*'da Devletçi İktisat doktrinini işleyen, 1933'te kaleme aldığı *İktisat Mücadelesi İçinde Köy Muallimi* adlı makaleyi yazan Aydemir; vücut bulmasını ümit ettiği fikirlerini bu ütöpik romanla ifade eder.²⁸¹ *Kadro*'da beraber yazdığı arkadaşı Vedat Nedim Tör de 1943 yılında *Resim Öğretmeni* romanında aynı ütöpik yolla bir köyün aydınlanmasını konu edinmiştir. Aydemir, hem aydınlanma hem de kalkınma üzerinde ve köyün tümünü bu oluşa katarak yapar aynı işi. Bunun içindir ki romanını, eğitim meselesini hem aydınlanma hem de kalkınma meselesi olarak algılayan ve bu işin çekirdeğini Köy Enstitüleri'nde bulan, arkadaşı *İsmail Hakkı Tonguç*'a ve *mücahit eğitim ordusuna ithaf* etmiştir. (s.9)

5.9.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Bürokrasi karşısında aydın köylü işbirliği üzerinde durulur romanda. Ütöpik bir roman söz konusu olduğu için, bu iki unsur arasındaki mücadelede, olumlu olan Aydın-Köylü İşbirliği tarafı diğer tarafa “dokunur dokunmaz” hakimiyeti altına alır.

5.9.1.1. Aydın Köylü İşbirliği - Bürokrasi

Anakara'ya yakın ama her türlü imkândan yoksundur Keltepe. Ankara, atılacak her adımı, kendine bağlı merkez bürokrasisinin ve il, ilçe, bucak başkanlıklarının ağır işleyen sarmalına bağlamıştır.

“Şimdi devir değişti hocam. Son seçimler, başka bir devlet idaresi getirdi. Şimdi ne ben, hatta ne de Vali işlerimizin sahibiyiz. Şimdi Vekil, Vali, Müdür, hülâsa her devlet elemanı kendi etrafında, kendi yerlerine ortak kuvvetlerle sarılmıştır. Mebus, İl, İlçe, Ocak, Bucak başkanları şeklinde sorumsuz bir kuvvetin havada esen baskısı, hükümet insanlarına dilediğini yaptırmak yolundalar.” (s.43)

Öğretmen, bu durumdan yılmaz; nüfuzu etkisinde temasta bulunduğu insanları tek bir amaç uğrunda toplar. Yazar, bunlara *inşacı, yapıcı tipler* demektedir. (s.62)

Albay, yapı malzemeleri taşıyacaktı Keltepe'ye. Polatlı esnaflarından Süleyman Hesapsız, mektebin ve öğrencilerin temel malzemesini sağlayacaktır. (s.75) *Üç Komitacı*

²⁸¹ www.biyografya.com/biyografi/2316, [erişim tarihi: 26 Temmuz 2019].

Tip (s.97) bürokrasi engellerini aşacaklardır. Bunlar; öğretmen, Vali Muavini, Eğitim Müdürü'dür.

Köylüyü kazanmadan köy davası kazanılamayacağı için raporlar ve toplantılar yerine, yerinde fizibilite yapılacaktır. *Köyle Birlik* (s.179) anlayışı ile atılan her adım köylüye mâl edilecektir:

Halbuki, kökümüz halkta olacaktı. Her yıl bir şeyler üretip bir şeyler satmak, şu köye tekaüt bir boğa, o köye ömrünü tamamlamış iki koç çıkarırmakten başka yaptığımız nedir ki? Çuval çuval raporlar... (s.178) Bürokratlar da yakinen bilmektedirler ki: *Neticesiz toplantılar, bürokrasinin hem maskesi hem gıdasıdır.* (s.250)

Yalnız Bayındırlık Bakanı'dır bu heyecana siyasî ton katmaya çalışan. Ankara Eğitim Müdürü'ne toplantılar arasında Vatan Cephesi'ne katılma tavsiyesinde bulunarak kalkınma hamlesine DP lehinde siyaset damgası vurmak ister:

“... Biliyorsunuz, şimdi milletle hükümet bir kütle halinde. Bilhassa düşmanlarımıza karşı. Hani tabii, hem dış hem iç düşmanlarımızı kastediyorum. Onun için ve bu birliğin abidesi olan şu Vatan Cephesi hareketleriyle biraz meşgul olsanız.” (s.187)

Fakat kimse, siyasî bir saflaşmanın gölgesi altında işlere sarılmayacaktır. Yazarın inşacı, müteşebbis, iradeli tiplerinden biri olan Ziraat Mütahassısı Ayhan Bozkır, amacın siyasetten masuniyetini, traktör sürmekte olan hocaya şöyle ima eder: *Hocam, ne sağa ne sola... Yalnız ileri!* (s.241)

Ayhan Bozkır, devletin müteşebbis değil idare devleti olmasından yakınmaktadır:

“-Bu fikri devlet büyüklerine ulaştırmadınız mı?

-Ulaştırdık. Yalnız vekillere değil, Başvekil'e de raporlar sunduk. Hepsinden iltifatlar gördük, ama o kadar. Çünkü plan anlamı, henüz devlet anlayışı içine girmemişti. Devlet, idare devleti olmak vasfını, kolay kolay atamıyordu...” (s.246)

Ayhan Bozkır'a göre halk itici kuvvet yapılmalıdır:

“-Türkiye'de halk için nice kanunlar, nice daireler, nice teşkilat vardır. Ama bütün bunların çarkına, bir taraftan bürokrasinin, yani şekilciliğin takozları takılmıştır. Diğer taraftan Atatürk'ten sonra politikacının ve aydının ruhu; teşebbüs gücünü, teşebbüs heyecanını kaybetmiştir.

Çarkları işlemeyen teşkilat ile, teşebbüs gücünden yoksun aydınlar, bir milletin hayatında fren olurlar. Ama gene de bir itici kuvvet var!

-O nedir Ayhan?

-Halk. Halkın isteği. İyi niyeti.” (s.248,249)

Devlet - Aydın - Halk birlikteliği kesinlikle bir plan dahilinde yapılmalıdır. Bu da sosyal devlet olmanın gereğidir. Romanın XIII.Bölümünün adı *Ağlar Örülünce*'dir. (s.415-435) Gelişmekte olan, sanayi devrimini tamamlamamış ve hâlâ zirâî vasfın hakim olduğu ülkelerde kooperatifçilik, halkın doğrudan üretime katılması olarak görülür. Keltepe'de de tam 6 ayrı kooperatif kurulur:

“Her müstahsilin ayrı ayrı mahsûlünü taşıması, müşteri araması, müstahsil mallarının birbirine rekabeti önlendi. Veresiye satışın yerini yalnız peşin satış değil; hatta daha mahsûl verilmeden avanslı satışlar aldı.” (s.434)

Romandan iktidar olgusuna dair çıkarılacak neticeyi aşağıdaki paragrafta özetlemek mümkündür:

İleri hamleler, kanunlar, müesseseler öncülüğünde; ortak ve ilerici bir zihniyet ile ve şartlar zorlanmadan yapılmalıdır. Bu hamle, mevcut fakat uyuyan ya da israf edilen imkanları harekete getirebilme esasına matuf olmalıdır. Böylece ortaya çıkan eser, köyü seven, kendini ona veren aydınlarla, köylünün birbirini tamamlayan iş birliğinin neticesi olarak devlet-millet birliğini de sağlamış olacaktır.

5.10. İlhami Bekir Tez – *Herhangi Bir Roman Kitabıdır*²⁸² (1965)

1965 seçimleri öncesi kaleme alınan romanda adeta Milli Birlik Komitesi'ne bir teşekkür mesajı vardır. Eserin 10 Ekim 1965 seçimlerine yakın bir zamanda yayımlanmış olması ve özellikle Cemâl Gürsel'e övgü; Menderes'e ve DP önde gelenlerine yergi, yazarın seçim öncesi bir propaganda kitabı yazdığı izlenimini uyandırmaktadır.

5.10.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romandaki iktidar mücadelesi, Demokrat Parti - Millî Birlik Komitesi (MBK) diyalektiğinde verilir. Bu diyalektikte tamamıyla olumsuz olan taraf Demokrat Parti iken, MBK haklı bir ihtilalin kurmay heyeti ve kurtarıcıları olarak değerlendirilir. 5.10.1.1. Demokrat Parti – Millî Birlik Komitesi (MBK)

1952'de Türkiye'nin NATO'ya girmesi ile Amerika bandıralı gemilerin Türk karasularına girişi, 1954'de başlayan Fransa'nın Cezâyir işgali ve Türkiye'nin Atlantik Paketi'na dahil oluşu eleştirilir:

²⁸² İlhami Bekir Tez, *Herhangi Bir Roman Kitabıdır*, YKY, 1.baskı, İstanbul 2016, 166 s.

“Sokaklar, caddeler, ana caddeler yabancı denizciler ile dolu... 6.ncı filonun gemileri, kapıları açılmış kümeslerin, sağa sola uçuşan kümes hayvanları gibi salıvermiş karaya bütün içindekileri. Haydi barlar, meyhaneler, kârhâneler ve hatta o türlü hâneler!

Günleriniz aydın olsun!.. (s.117)

Yazarın, Nâzım Hikmet’in “enternasyonalizm” düşüncesinden etkilendiği açıktır. Romandaki retorikten anlaşılmaktadır ki, İlhami Bekir Tez’in Nâzım Hikmet’in 835 *Satır* (ilk baskı 1929) ve *Memleketim’den İnsan Manzaraları* (İlk baskı 1939)’ndan çok etkilenmiştir. Yazar, adı geçen şiir kitapları yayınlandığı yıllarda Nâzım Hikmet ile arkadaş olduğunu da, Nâzım Hikmet’in ona bir polis kaçkınına emanet edecek kadar güvendiğini de romanında bildirmek ihtiyacı duymuştur.

Yazarın, Türkiye’deki siyasî yapının Komünist bir partiye yer vermemesinin yanı sıra DP’ye de göndermelerde bulunur. Örneğin, 1954’de başlayan Cezâyir olaylarına ve Libya’nın bağımsızlık isteğine Türkiye’nin kayıtsızlığına dair Tunuslu Yusuf’u konuşturur. Tunus’ta sosyalist partilere izin verilmiştir. Oysa Türkiye’de yasaktır.

“- Fakat her yerde var. Yunan adalarında bile var. Yugoslavya’da da var. İtalya’nın büyük meydanlarında su sızmayan, bıçak kesmeyen, kurşun işlemeyen, yığınları yürüten bu partidir. Fransa’nın en disiplinli partisi odur. Çin’de, Cava’da, Sumatra’da, Küba’da hatta komşunuz memleketlerde de var.” (s.147)

Türkiye, iddia ettiği müslüman kimliğine rağmen, katıldığı uluslararası paktlarda müslüman milletleri savunamamıştır.

“- Müslüman, Müslümanı korumaz mı?

- Korur, düşünür elbet.

- Peki niçin, ya niçin; Tunusluya sırt çevirdiniz? Birleşmiş Milletler’de Libyalı’nın bağımsızlığı oya konulurken siz tarafsız kaldınız?” (s.148)

“Sol bir partiye” ancak 1961 Anayasası ile kavuşacaktır Türkiye. Türkiye İşçi Partisi (TİP)’in kurulmasında, 27 Mayıs İhtilali’nin payı vardır yazara göre. Yazar da, Tunus’a giden kahramanına, ihtilalin lideri Cemal Gürsel için övgüler düzdürür.

Ve ancak yapabileceğim şey... Vatan toprağı niyetine senin yanaklarını öpmek olacak. 27 Mayıs İhtilâli; uğur, bolluk ve mutluluk sağlasın vatanıma... (s.160)

Yazar, romanın sondan bir önceki bölümü olan *Rate*’de açıktan Demokrat Parti’ye olan kızgınlığını vurgular. *Rate*, İngilizce’de; değer biçmek, fiyat tesbiti, ederini söylemek demektir. Ve yazarın DP muhasebesi ve muhtemel korkuları şöyledir:

“Ve evet işte öyle, bir dünkü sümüklü milyoner, bir uyuz ata bindi. Amerikan gücü sonsuzdur. Sarı Amme Cüzü gazeteler, 27 Mayıs İhtilâl Mahkemelerinin onursuzluğa prangaladığı insanların en yakınlarını henüz beş yıl geçmeden aday listelerinin ta başında reklâm ediyor. Amerikan hazineleri tükenmez. (s.161)

Yazarın çekincesi, DP’li siyasetçilerin çocuklarına siyaset izni verilmesi hususundadır. Celâl Bayar’ın kızının, Adnan Menderes’in oğlu’nun siyasete girmesi ihtimaline şiddetle karşı çıkar (s.161). Yalnız DP’nin birinci derecede liderlerinin çocukları değil DP döneminde yüksek bürokrasiyi temsil edenler de “isimleri verilerek” teşhir edilir. Gözaltında iken intihar etmiş Olan İçişleri Bakanı Namık Gedik’in hanımı ve Koraltan ailesi de hedeftedir.

“Hatta, Japon topraklarında oynanmış olan bir dram saygısızlığının kahramanı Koraltan’ın oğlu, kanunların mahkûm ettiği zindanda ölebilmek insanlığına yiğitçe katlanamayarak vatan dışına kaçanların torunları da milletvekili seçilecek.” (s.162)

Romanın iktidar olgusuna dair bir bildirisi yoktur. İlhami Bekir Tez, roman yolu ile Demokrat Parti’den “intikamını” almış, Milli Birlik Komitesine “şükranlarını” sunmuştur. Bu da göstermektedir ki, iktidar erklerine koşullu yazarlar her dönem olmuş ve kaybeden roman sanatı olmuştur.

5.11. Fakir Baykurt - *Amerikan Sargısı*²⁸³ (1967)

Romanın girişinde, Fakir Baykurt tarafından 8.6.1968 tarihinde kaleme alınmış, “Amerika” başlıklı yazı vardır (s.5-10). Romanın tezli roman olduğunu ve bu tezin “anti amerikancılık” üzerine kurulduğuna, daha romana başlamadan okur hazır olmaktadır:

“Bir atlas kurup bakın: Batı yarıkürede büyücek bir gemide gibi duran Birleşik Amerika, Florida burnuyla Küba ve Karaip adalarına doğru nasıl uzanmıştır! Dört yola böyle kol atarak, geceleri daha uykusunu almamış ulusların kilerini, çuvalını boşaltıp gelmektedir gemilerle, büyük kamyonlarla trenlerle...” (s.6)

[...] Ford, Rockefeller, Dupont, US Stell Corp., General Motors, Standart Oil, Chase National Bank, Mutual Life Insurance... gibi fabrikalar, bankalar, sigortalar, petrol ve çelik işletmelerinin özel ellere, büyük tröstlere geçtiği bir düzen kurdular.” (s.8)²⁸⁴

Amerkan Sargısı, kurgu zamanı olarak Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın 1953 Amerika ziyaretini başlangıç yapmaktadır. 1954 seçimlerine bir yıl vardır. Aid Mission

²⁸³ Fakir Baykurt, *Amerikan Sargısı*, Bilgi Yayınevi, 2.baskı, Ankara 1969, 429s.

²⁸⁴ *Amerikan Sargısı*’nın, Amerikan liberalizmini destekleyen *Minyeli Abdullah* romanına bir karşı tez olduğu yazar ve eleştirmenler tarafından belirtilmese de; romanların yayımlanma tarihindeki ortaklık, 1965 sonrası Soğuk Savaş’ın yarattığı kutuplaşmanın Türk romanına da yansımaları göstermesi açısından dikkate değerdir.

to Government of Turkey, yardım amaçlı ama esasında bir dönüştürme (*public conversion*) aygıtı olarak ABD'ye çalışmaktadır.

5.11.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanın iktidar mücadelesi, “Aid Mission to Government of Turkey” özelinde Amerika ve Demokrat Parti işbirliği, Köylü dizgesinde değerlendirilir. İktidar mücadelesinin bağlamı yerel olsa da, Aid Mission, merkezî iktidarın izni ile Türkiye’de bulunduğu için Türkiye geneli için Amerikan emperyalizmini de işaret eden bir özellik arz etmektedir.

5.11.1.1. Amerika Yardım Heyeti - Türkiye ve Türk İnsanı Gerçeği

Yardım heyeti, iki ana bölümden oluşmaktadır: Agricultural Branch, Education Division. (s.111) Görünüşte tarım ve eğitim yardımına odaklanmıştı misyon. Marshall Yardımları’nın bir ardılı olarak düşünülmektedir bu organizasyonlar. Ekonomik ve siyasal açıdan Türkiye, ABD yörüngesine girmiştir.

Şimdi sıra Amerikan üretim ilişkilerinin ve eğitim anlayışının da yağınlştırılmasındadır. Türkiye’de kontrolsüz bir şekilde başlayan ve devam eden “köyden kente göç” şehirlerde; kapıcı, amele, bekçi gibi vasıfsız işlerde çalışan nüfusu artırmıştır. Bir yandan da lüks ve tüketim, sokak tabelalarına kadar yansır. Toplum, dönüştürülmeye ve algı yönetimine çok açıktır.

“Bizimkilerin belli bir işi yok efendim. Enişte kapıcıdır. Yakar kaloriferleri. Bakkala gider. Süt, kıyma, yoğurt, kuşbaşı, bonfile... Ablam da merdivenleri siler... sonra çamaşır, bulaşık...” (s.23)

“Esat’a giriyoruz. Blucinli kızlar sokaklara çıkmışlar hep. [...] Dükkânlar, berberler, kadın berberleri... Dükkânlarda İngilizce levhalar. Kirahıklarda “for rent”, “To let”...” (s.26)

ABD yardım heyetinin Ankara’da yaptığı toplantıda, halka nasıl nüfuz edileceği tartışılır. Öneriler hep, duygu sömürüsü şeklindedir:

“Mesela şöyle diyor Dr. Larson. ‘Biliyoruz ki, köylüler dindar insanlardır. Ve hemen hepsi Müslüman. Kur’an’dan dört beş parça bastırarak bunları birer kitap haline getirip köy camilerine dağıtsak daha iyi olur.’” (s.41)

Ankara - Çubuk Ovası köylerinden Kızılöz, *pilot puruca* köyü seçilir. Devletin milli bir politika ekseninde planlamasını yapıp uygulamaya koyacağı her şey

Amerikalılara bırakılmıştır. Amerikalılar, yörenin fizikî ve sosyal realitelerini hiç hesaba katmazlar.

Başlattıkları maden çalışmaları ile yeni bir iş kolu doğar ama madenin işletimi ve ürünün değerlendirilmesi tamamen ABD yetkilileri elindedir. Halk, madende harfiyatçılık yapmakta ve “maaş” kavramı ile tanışmaktadır. Köy ve toprak işleri tamamen terk edilmeye başlanmıştır:

“Ne desem? Nasıl anlatsam? Millet, işi gücü bırakıp koştu dağlara! Şöyle bir ıslak taş bulan Çubuk’a, Ankara’ya endi. Fırınlr, bakkallar maden acantası olup çıkmış. Bizim okulun yeni öğretmeni Ertan Bey bile buna koşuyor zabah akşam. Ava gider gibi madene gidiyor bebeleri boşlayıp.” (s.143)

5.11.1.2. Amerika ve Demokrat Parti Birlikteliği

ABD için Türkiye’de iktidar olan partinin önemi, kendi menfaatlerine sağlayacakları fayda ile doğru orantılıdır. Bu sebeple her siyasal oluşumla bağlantı içerisindedirler.

“Ve önümüzdeki yaz, Türkiye’de genel seçimler var. Demokratik Parti kazanacak elbet. [...] Şayet, beklemediğimiz sonuç olursa, işlerimiz biraz zorlaşır. Ama, eninde sonunda bu zorlukları yeneriz. Çünkü, Cumhuriyetçilerde de sözü geçer dostumuz çok.” (s.48)

Amerikan misyonu, Türkiye’deki siyasetçilerden - hangi kanattan olursa olsun- emindirler. ABD’li uzmanlar, Ankara’yı tamamen sarmışlardır:

“Kerim arabayı TMO’nun önünden, Emekli Sandığı’nın üstünden sürdü. Bakanlıkların merdivenlerinde elleri kara çantalı, papyon kıavatlı uzmanlar inip çıkıyorlardı. Uzmanların hepsi de Amerikalı ve gözlüklüydü.” (s.37)

Aid Mission to Government of Turkey için seçilen *pilot puruca* köyüne numune olarak gelen büyük ve küçükbaş hayvanlar telef olur, *Faynapıl Baçası* (Fine Apple Bahçesi) de hiçbir ürün vermemiştir (s.259). Yumurtalar, cılk çıkmakta (s.216), hayvanlar ise ölmektedir (s.222).

Müslüman mahallesinde salyangoz satmak gibidir Amerikan Projesi. Toprağın, insanın ve üretim ilişkilerinin fizibilitesi yapılmadan, başlatılan ve inatla sürdürülen proje neticesiz olmuştur. Fakat Tuluğ Paşa (DP’li milletvekili, emekli asker), suçu ABD programında değil toprakta arar. Tuluğ Paşa, kayıtsız şartsız Amerikanizm temsilcisidir romanda. Amerika, bilakayd ü şart itaat edilmesi gereken güçtür: *Yavu, biz Amarika*

Amarika diyoruz da siz anlamıyorsunuz. Bizim dediklerimiz size şaka geliyor. Ulan siz Amarika'yı ne sanıyorsunuz? (s.83)

Ertan Hoca, Misyon tarafından köy okuluna atanan öğretmendir. Cemal Hoca ile anlaşamazlar. Çünkü, hep maden peşinde koşmakta dersleri savsaklamaktadır. Elinde radyo, dere tepe gezer. Radyo tek bir frekansa odaklıdır: Amerikanın Sesi.

“Ertan Bey, radyonun başına geçip karıştırıyor. Amarika, İngiliz, Urus, Bulgar... hep çıkartıyor. Ara sıra Çin'i bile dokandırıyor emme tam almıyor, silip geçiyor. Amarika'nın sesini duyabilmek sede bizi değil; Amerikanları da memnun ediyor. [...] Ertan Bey, Urus'u, Bulgar'ı ellemiyor. Hep Amarika'nın Sesi'ni çeviriyor”. (s.147)

Amerikan Aid Mission'larının temel amacı; girdikleri ülkeleri yardım görüntüsü altında Amerikan hayat tarzı ve Amerikan üretim ilişkilerine göre yeniden dizayn etmektir. Yardımın uzak vadede amacı, Amerikan menfaatlerinin bekçiliğini yapacak müstemlekeler yaratmaktır. Bu misyonlar, hangi fraksiyondan olursa olsun siyasette ve yerli halkta işbirlikçiler bulurlar. İşbirlikçileri nemalandırıp kendi büyük menfaatlerinin peşine katarlar. Toplumsal ve ekonomik sağaltma iddiası ile ülkeye giren “Amerikan Sargısı”; gerçekte ülkenin tüm yerli dokusunu oyan “Amerikan Burgusu”dur.

5.12. Münevver Ayaşlı – *Pertev Bey İki Kızı ve Torunları*²⁸⁵ (1969)

Pertev Bey nehir romanının ikinci kitabıdır *Pertev Bey İki Kızı ve Torunları*. CHP-DP mukayesesine ayrılan bölümlerin roman retoriği, kurgusu ile hiçbir alâkası yoktur. Ayaşlı, son derece şahsî ve uzun (çok uzun) tarih konuşmaları yapar. Romanın ele aldığı 3. İktidar mücadelesi Demokrat Parti ve CHP arasındaki iktidar mücadelesidir.

5.12.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Demokrat Parti – CHP, bağlamında irdelenen bir iktidar mücadelesi vardır. Bu mücadelenin Menderes tarafı, içte ve dışta düşmanlarla kuşatılmış, mağdur bir şekilde değerlendirilmektedir. CHP ise Ordu, Masonluk, Üniversiteler paradigmasında en üstte gösterilir.

²⁸⁵ Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey, Üç Kızı, İki Kızı, Torunları*, Timaş Yay. 1.baskı, İstanbul 2002, 495s.

5.12.1.1. Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki İktidar Mücadelesi

CHP, kapitalizm yolundaki icraatlarıyla ülkede “sınıfların oluşumuna” sebep olmuştur:

“Halk Partisi ile memlekete bir para ve mevki aristokrasisi kurulmuştu. Bu suretle, sınıf farkı olmayan bu güzelim memlekette bir sınıf farkı yaratılmıştı. Bankalar, bankalar... Durmadan bankalar kuruluyordu.” (s.246)

Yabancı sermaye düşmanlığı yapılmış dar ve küçük bütçe ile “devletçilik” politikası yapılmıştır. Kamulaştırdıkları kurumlarda ise bir atalet baş göstermiştir. Yazarın bu iddiası, daha önce Kapitalizmi yapılandırmakla suçladığı CHP hakkındaki değerlendirmesi ile ters düşmektedir.

“Lozan da doğrudan doğruya İsmet Paşa’nın İngiliz dostluğunu kazanabilmek için feda ettiği Musul petrolündeki hakkımızdan sonra memleket kendi başına dışarıdan yardım almaksızın kalkınamazdı. Memleketin kalkınması için iki şıktan bir üçüncüsü yoktu. Ya hakkımız olan Musul petrollerini, ne pahasına olursa olsun elde tutup kaybetmeyecektik veya dış yardıma muhtaç olacaktık. Her ikisini de yapamadık. Dışarıdan sermaye getireceğimize, hatta gelmesini teşvik edeceğimize biz ne yaptık biliyor musunuz? Dar ve küçük bütçemizle, memlekette mevcut olan şirketleri de satın almaya kalktık. Cahil bir devletçilik merakı sarmıştı bizi idare edenleri.” (s.246)

İsmet Paşa, roman kahramanı değildir. Fakat, romanda anlatılan tüm “kara” kahramanlar kadar “kara”, *Yeni Türkiye*’nin [ifade yazara ait, s.250, 256 vd.] en karanlık figürlerindendir.

“Reisicumhur olarak ilk memleket içi seyahatinde İsmet Paşa, köylüye:

-Rakı içiyor musunuz? diye soruyor. Erken yatıyor musunuz? Erken yatın, erken yatın! diyordu [...] Rakı, tütün ve iskambil kâğıdı, kendi devrinde “Tekel”in ziyanları kapansın ve bütçesi kabarsın diye, Türk köyüne, Türk evine, Türk ocağına âdeta zorla sokuldu.” (s.251)

CHP kadroları, ayyaştır. Özellikle millî eğitimin bakanlığına, bu tür insanlar bilerek getirilmiş ve nihayet Hasan Âli Yücel şahsında, Millî Eğitim Bakanlığı Komünizme angaje olmuştur. Bütün Ankara aristokratlarının çocukları tembeldir yazara göre. Ve daha birinci kuşaktan bunlar dejenere olmuşlardır. Çünkü yeni eğitim sistemi; kunt, sağlam ve yapıcı temeller üzerine kurulmamıştır. “Yeni Türkiye devrinde”, eğitim bakanlarının icraatları ve kişiliklerini bunun delili olarak sayar: Maarif vekili Necati Bey, bir yılbaşı gecesi, içkiden bağırsakları patlayarak ölmüştür. Hamdullah Suphi Tanrıöver,

Vâsıf Çınar, *çok içkili Saffet Bey, mekteplerden Türk dili gramerini kaldırtan Abidin Bey ve nihâyet mekteplere komünizmi sokan, Cumhuriyet devrinin belki en karanlık siması* Hasan Âlî Yücel (s.258)

Demokrat Parti, büyük bir kalkınma hamlesi başlatmıştır. 1950 senesinden beri memlekete bir şantiye hâline sokmuştur. Yollar, barajlar, fabrikalar yapmış, bütün memlekete *hummalı bir kalkınma çabası* içine girmiştir. Dört liderden en önce giden ve milletin en çok sevgisini kazanan ise Adnan Menderes'tir. Adnan Menderes, tek bir açıdan eleştirilir: 1955 İstanbul İmar Faaliyetlerinden dolayı. Ayaşlı, Menderes'i İstanbul'u bilmemek, tanımamak ve İstanbul'un güzelliklerini görmemekle mazur bulur. (s.293)

Demokrat Parti'nin *her mahallede bir milyoner olacak!* türünden finans kapital tutumu övülür. '*Her mahallede 10 milyoner istemiyoruz!*' *eğer, meşru yoldan milyoner oluyorsa, niçin milyoner olmasınlar?* (s.293) ifadesiyle liberal politikalar desteklenir.

Ayaşlı, Türkiye'nin NATO'ya girişini böyle dolaylı şekilde anlatır. Ayaşlı'nın Menderes'in millet tarafından teveccüh görmesinin nedenini anlattığı satırlarda, Menderes'i CHP'nin politikalarına dair bir "kurtarıcı" olarak değerlendirdiği görülmektedir. Menderes'in milleti "kurtardığı" şey, bir "kâbus"tur:

"Türk milleti seviyordu, Çünkü kendisinin otuz sene kâbus gibi üzerine yığılan, kendisini ezen, kendisini daima baskı altında tutan Halk Partisi idaresinden o Adnan Menderes kurtarmıştı. Büyük Türk Milleti, Adnan Menderes'i bir kurtarıcı olarak görüyordu." (s.427)

5.12.1.2. Menderes ve Said Nursî

Ayaşlı'ya göre Menderes ile Said Nursî arasında, Menderes'in tahammül edemediği bir gerilim vardır. Said Nursî, Menderes'in manevî koruyucusu olarak anlatılmaktadır. Bundan dolayıdır ki Menderes, kendisi üstünde olan Said Nursî'nin manevi gücünden kompleks duymaktadır:

"Âdeta Bediüzzaman'ın manevî müzâheretinden kompleks ve âdeta hicâb duydu Menderes. Menderes'in bu hislerini bilmiyor muydu Said Nursî Hazretleri? Elbette biliyordu. Bu hallere gücenmiyor muydu? Hayır! Çünkü, gönül gözü açık olan velîlerin küçük ve bücür ihtilâlciler gibi indî, hissî ve dar görüşleri yoktur! (s.430)

Kurtarmak istediği adam, Menderes de kurtulmak istemeyince; Said Nursî de vaz geçer Menderes'ten. Münevver Ayaşlı'ya göre, Menderes'i iktidardan eden de bu kayıptır. 23 Mart 1960 yılında ölen Said Nursî'nin ölümünün ardından Menderes'in de

bütün nizamı ve rejimi de beraber yıkılması, Ayaşlı'ya göre Menderes'in, manevî sultandan (s.431) yoksun kalmasından dolayıdır.

5.12.1.3. Menderes'i Yok Eden Eşgüdümlü 4 Kuvvet: Komünistler, Üniversiteler, CHP, Masonlar

1960 itibarı ile üniversiteler kaynaşmaktadır. Üniversite hocaları da öğrencileri bu konuda Menderes aleyhine kışkırtmaktadırlar. 14 Temmuz 1958'de Irak'ta Faysal iktidarını deviren Tuğgeneral Abdülkerim Kasım liderliğindeki Hür Subaylar Hareketi, Menderes karşıtlarını cesaretlendiren bir dış dinamik olur. (s.298) Demokrat Parti iktidarının son senelerinde Cumhuriyet Halk Partisi faaliyetini büsbütün şiddetlendirmiş ve ne suretle olursa olsun Demokrat Parti'yi yıkmak ve onun yerine iktidarı ele almak için faaliyetlerini hızlandırmıştır. (s.320)

“Vatan Cephesi”, CHP'nin mallarına el konulması, Tahkikat Komisyonu'nu, 1957 seçimlerinde, kendilerine oy vermediler diye Kırıkkale'nin ilçe statüsüne sokulmasını, İnönü'ye yapılan Uşak ve Topkapı linç girişimlerine hiç değinmez yazar.

Bir “kurtarıcı” olarak gösterilen Menderes'in iktidardan düşürülmesinde, yazarın, Masonlara da pay vermesi, Münevver Ayaşlı'nın Menderes'e yönelik mesiyane bakışına da uygun düşmektedir:

“Hakikaten bu insanların Menderes'e duydukları kin ve nefret hissi, hislerin en kuvvetlisi idi. Fakat bu duyulan nefret hissini, iyi ve mükemmel kullanan Erkân-ı Harbiye'de, şüphesiz Cumhuriyet Halk Partisi, Komünizm ve Masonluk saç ayağı idi.” (s.349)²⁸⁶

Münevver Ayaşlı'nın CHP ve Cumhuriyet'in kurucu ilkelerini savunan her kuruma karşı büyük bir öfkesi vardır. Bunun sebebi, *Pertev Bey* nehir romanının 3.temaya tesadüf eden incelemesinde, yazarın biyografisi bağlamında belirtilmiştir. Romanın 2.cildi de, CHP ve 27 Mayıs hareketine, karşı propaganda özelliğini taşımaktadır. Bu propagandanın bildirisi şudur:

“CHP, devleti, Ordu- Komünizm- Masonluk sacayağında temellendirmiştir. Demokrat Parti (DP), yeniden toplumla devleti barıştırmış ama bürokraside kadrolaşmış

²⁸⁶ Oysa, Menderes'in müsteşarı Ahmet Salih Korur 33.dereceden, Menderes dönemi BM Türkiye daimî temsilcisi Selim Sarper ve Menderes'in İçişleri Bakanı Nâmik Gedik de Masondurlar.

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi, Masonlukta yeni bir hesaplaşmaya zemin hazırladı. Kurumu yöneten, devletin desteğini ona sağlayan Büyük Üstad, Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un bütün Demokrat milletvekili ve yöneticiler gibi tutuklanması büyük bir sorun olarak ortaya çıktı. Üstelik siyasî gerginliğin tırmanmasında büyük rol oynayan ve tutuklu olduğu odanın penceresinden atlayıp intihar eden İçişleri Bakanı Nâmik Gedik de masondu. (bkz. Orhan Koloğlu, Cumhuriyet Dönemi Masonlar, Pozitif Yay., 5.baskı, İstanbul - 2013, s.149-151.)

oligarşik yapı ve dış güçler iş birliğı ile Menderes ıskat edilmiştir. Yazara göre CHP, aynı laik toplum dizaynı ile 60'ların sonunda anarşi, komünizm ve dinsizliğe gömülen yeni bir neslin de mimardır.”

5.13. Demirtaş Ceyhun – *Asya*²⁸⁷ (1970)

Asya romanında bahsi geçen ikinci iktidar mücadelesi, Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki iktidar mücadelesidir. Bu iki partide halkın demokrasi taleplerini karşılayamamıştır.

5.13.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliğı

Romanda iktidar mücadelesi Siyasal İktidarlar Karşısında Doğı Kökenli Halk düzleminde anlatılmaktadır. Doğı kökenli halk, her iki siyasal iktidar döneminde 2.sınıf vatandaş muamelesi görmüştür. İktidar karşısında çaresiz bir teslimiyet içerisindeyler. CHP ve DP ise tek bir noktada birleşmektedirler: Doğı kökenli insanlara karşı despotik yönetim.

5.13.1.1. Siyasal İktidarlar Karşısında Doğı Kökenli Halk

Abuzer, 1945'te Trakya'da konuşlu birliğinden terhis edildiğinde İstanbul'a gelir. İnşaatlarda çalışır ve duvar ustası olur. Hapiste, üniversite hocasından birçok şey öğrenmiştir. Demokrat Parti'nin ilk kuruluş yıllarında da, partinin kurucularından bir mühendisten köylü- işçi- amale milleti- sendika kavramlarını öğrenir (s.204)

Abuzer, kahvedekilere işçi- köylü milletin birliğini anlatır durur. 1945, 1946 tevkifatında, hükümetin aralarına soktuğı bir adam tarafından bölücü faaliyette bulunmakla suçlanır ve içeri alınır. Sivil her türlü oluşum komünistlik ithamına maruz kalır. (s.205-206)

“Bizi nahak yere dövdüler dövdüler de, sonracığıma, işçi köylü milleti demek bir gomonistliktir ki diyerekten ve Kürt devleti kurmaya teşebbüsten gönderdiler askeriye mahkemesine. Harbiye dedikleri bir yere tıktılar.” (s.206)

Abuzer, 1948'de tahliye edilir ama peşi bırakılmaz. (s.208) Bu ara evlenir. Demokrat Parti iktidara gelir. Damgalıdır bir kere, yakalanır ve sürülür:

“Elli iki miydi, neydi? Gene topladılar bizi. Verdiler mahkemeye, ‘işçi milleti, köylü milleti diyenlerin köküne kibrit suyu’ diyerekten. Mapus ettiler, sürdüler Anadolu

²⁸⁷ Demirtaş Ceyhun, *Asya*, Cumhuriyet Kitapları, 3.baskı, İstanbul 2010, 295s.

mapusanelerine. Sonra da işte, gördüğünüz gibi, bizi burada oturmaya mecbur tuttular. Tam bir yıldır da her gün sabah, karakola künye düşürerekten yaşıyoruz. Daha da bir yılımız var.” (s.209)

Makineleşme ile beraber iç göç başlamıştır. Devletin bir şehirleşme politikası yoktur. Abuzer, yine yerinden olacaktır. Çünkü, gecekonduyunun etrafına, doğulular gecekondu dikmeye başlarlar. Tabur yerleşkesinin yakınındadır bu bölge. Tabur komutanı Yarbey, hemen valiye telefon açar ve evin yıkılması emrini verir. Asker, valiye emir verebilmektedir çünkü devir 27 Mayıs devridir:

“Yahu Vali bey dedi, bizim buraya hani o ihtiyar bir ev diktiydi ya, gözümün önünde bulunsun diyerekten göz yumduyduk. Şimdi azıtmış deyyus. Hem bizim burnumuzun dibine, hem de şehrin en önemli yerine, hâkim bir tepesine mahalle kurdurur.” (s.254)

Fakat bu sefer, kurtuluşun şehirleşmede olduğuna inanan Abuzer, pes etmez. Devlet yiksa da gecekonducularını, onlar tekrar yapacaklardır:

“Madem, köy yerde toprak adamlığından başka bir şey yok. Toprak, rezillik ve eziyetten başka bir şey vermiyor adama, yani kimseye yetmiyor. Öyleyse şehirlere göçülecek demektir. Şehirde de her ne pahasına olursa olsun yerleşilecek demektir. Mademki şehirleşmek kurtaracaktır bizi, köylü milleti, işçi milleti bir olursak kurtulmak var. Öyleyse, onlar yıksın biz, bir daha yapalım.” (s.267)

Romanda iki yerde tekrarlanan bir sûre vardır. Abuzer, evine bakıp bakıp Tin Suresi’nin ilk dört ayetini okur:

And olsun incire ve zeytine ve Sina Dağı’na ve güven verici bu şehre ki, gerçekten biz, insanı en güzel bir biçimde yarattık. (s.226)

Şehir, Doğulular /Asyalılar için hiç güven verici olmamıştır. Oysa onlar da, daha yaradılıştan en güzel bir biçimde yaratılmışlardır. Gördükleri muamele hep, Tin Suresi’nin 5.ayetı gibidir: *Sonra çevirdik aşağıların en aşağısına attık.*

Yazara göre, sahipsiz olan ve her yerde ötelenen halkın, devletle çatışmak zorunda bırakılması devletin izlediği ceberut politikaların neticesidir.

5.14. Samim Kocagöz - *İzmir’in İçinde*²⁸⁸ (1973)

27 Mayıs’ın hemen öncesi, İzmir özelinde Demokrat Parti ve İzmir burjuvazisinin panoraması verilmektedir romanda. Samim Kocagöz, tarihe bir “not düşmek” istediği için bu romanı yazmıştır.

1959 sonbaharından 27 Mayıs’a adım adım Türkiye’de olan bitenler anlatılır ve tartışılır kahramanlar arasında. Aydınlar “beklenti” içindedir. Çünkü, halkın henüz

²⁸⁸ Samim Kocagöz: *İzmir’in İçinde*, Sinan Yayınları, 1.baskı, İstanbul 1973, 430s.

devrim yapacak potansiyeli yoktur; burjuvazi, tereddüd içindedir ama işlerinin bozulmaması namına DP'ye bağış yapmaktadır.²⁸⁹

5.14.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Roman üç çatışma çerçevesinde kurgulanmıştır: Demokrat Parti - Burjuvazi, Demokrat Parti-Asker, Demokrat Parti Karşısında Aydın - Asker Birlikteliği. Demokrat Parti'nin çatışma içerisinde bulunduğu Asker ve Aydın olumlu nitelenirken Burjuvazi çevresi menfaatleri çizgisinde oportünist olarak resmedilirler.

5.14.1.1. Demokrat Parti - Burjuvazi

Romanda, Kor Kollektif Şti., burjuvaziye dair anlatılan her şeyin hareket noktasıdır. Öyle bir şirkettir ki, girmediği alan yoktur.

1956'da yeniden yürürlüğe giren "Milli Koruma Kanunu"nun 68. Maddesinin 32, 33, 34. bendleri gereği, DP burjuvaziye hakimdir.

"Hükümetin gerekli gördüğü yerleri ve depoları bedeli karşılığında kiralayabilmesi; belirli malları ithal eden, ihraç eden, toptancılığı ve perakendeciliğini, nakliyeciliği veya komisyonculuğu ile uğraşan tüccarların, büyük küçük sanayicilerin birlikler kurması zorunluluğu getirebilmesi, bu birlik üyelerine hukuksal sorumluluk yükletebilmesi, bu kuruluşların yönetim, denetimlerinin Ticaret ve İktisat Bakanlığına yapılması ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanması, bu birliklere üye olmayanların o bölgede ticarî faaliyette bulunmayacakları..."²⁹⁰

Bu durum romanda, İş Bankası İzmir sorumlusunun tüm tüccarlardan DP adına, adıkları ithalat ve ihracat ruhsatına karşılık para toplaması, yani bir nevi DP'nin haraç alması şeklinde yansır:

"Partiye yaranmak için bütün İzmir tüccarlarının başına belâ oldu. Bunca çok parayı parti ne yapacak anlayamıyorum. Herhalde, Vatan Cephesi'ne adam yazan, liste

²⁸⁹ Belgesel olarak tasarlanan bu romanda hem yazar hem de roman sanatı adına birçok kusur da vardır. Romandaki kişilere "karakter" veya "tip" yerine "figürasyon" demek daha doğrudur. Çünkü, hiçbir kahramanının iç dünyası, çatışması verilmemiştir. Böyle olunca da, romanın "sahihliği" büyük darbe almaktadır. Her figürasyon, yazarın elinde bir kukla donukluğunda konuşmakta, tepki vermekte ve "perdeden çekilmektedir." Çalışmada, Demokrat Parti'yi konu edinen ve tezi de olan *Dönemeçte, Bıçağın Ucu, Sırtlan Payı, Yaraya Tuz Basmak, Koca Kurt* vb. romanlar da değerlendirilmiştir. Adı verilen eserlerde, roman kahramanlarının kişisel yaşamının arka planında Demokrat Parti ve devrin özellikleri, sanatsal bir tutum içinde kaynaşmış bir şekilde verilmektedir. *İzmir'in İçinde* ise, Demokrat Parti üzerine hazırlanmış iddianame gibidir. İkinci bir nokta ise, romanda öz Türkçe adına yapılan soğuk anlatımlar ve imla yanlışları ve anlatım bozukluklarının romanın okunmasını son derece zor hale getirdiği: *Tanrı, encamını hayra tebdil eylesin* (s.99), *dört başı bayındır görüşmemiştik* (s.180), *haksız çıkabileceğim yaka* (taraf) *ne olabilir?* (s.309). *Geçenlerde Yalçın'la evlenen Sema'nın babasını* (s.180), *bir sürü firenkçe, çeşit çeşit dilde kitap okuyor* (s.181) vb.

²⁹⁰ Mustafa Albayrak, "Demokrat Parti Döneminde Milli Koruma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)" 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara (7-9 Aralık 1995), s.4-5.

düzen esnafın komisyonunu, harçlığını verecekler. Elbette, bir miktar-ı münasip de bazı kişiler cebe indirecek. (s.89)

Burjuvazi, hükümetten iş koparabilmek namına bir yol daha bulmuştur: Masonluk! İş batmış Sadi adlı bir iş adamı, Hamdi Bey'den borç olarak 200 bin lira ister. Hamdi Bey vermez ama bir tavsiyede bulunur:

“Tavsiye ederim Mason ol! Bizim Hidayet, mason. Biraderleriyle birlikte, ölen bütün masonların cenazesini kaldırıyorlar... Hem, mason olursan dört bir yakadan başına kredi yağar! Pîrimiz üstadımız Başbakanımızın müsteşarı...! [Ahmet Salih Korur işaret edilmekte.]

-Sen, mason musun?

-Hayır. İşlerin yürümesi için aileden bir kişinin mason olması yeter... Ben de senin gibi müslüman adamım.” (s.198)

Demokrat Parti Maliye Bakanı Hasan Polatkan ima edilerek, krom yolsuzluğu²⁹¹ da tüm burjuvazinin bilgisi dahilindedir. Krom ihracı, tamamen bakanın iznine tâbidir. İhracın miktarı ve yapılacak yeri bakana bağlıdır. Bu durum kabinenin de bilgisi dahilinde olup herkes payını almaktadır:

“-Vay namussuz vay! İyi de oğlum, öteki bakanlar armut mu topluyor?

-Ne münasebet... Onlar da para topluyorlar. Damadınız yarbaydan duydum: Dışişleri bakanımızın yabancı ülkelerde adı, Bay Yüzde On!” (s.125)

5.14.1.2. Demokrat Parti - Asker

Romanda, Demokrat Parti dönemi Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ve Erzurum'da kâin 3. Ordu komutanı Ragıp Gümüşpala hariç tüm askerler iyi gösterilirler.

Rüştü Erdelhun, DP'nin atadığı Genelkurmaybaşkanı idi. Ragıp Gümüşpala'ya, yazarın neden soğuk baktığı ise, Gümüşpala'nın biyografisinde saklıdır:

“1960 yılında Orgeneral rütbesinde 3. Ordu Komutanı iken, 27 Mayıs'ta, Ankara'da darbe yapan Milli Birlik Komitesi'ne liderlerinin kim olduğunu sormuş ve eğer liderleri kendisinden daha kıdemli bir Orgeneral değilse, emrindeki 3. Ordu ile Ankara'ya yürüyüp isyana son vereceğini bildirmişti. Bunun üzerine, 27 Mayısçılar, Emekli Orgeneral Cemal Gürsel'i askeri uçakla İzmir'den Ankara'ya getirip, darbenin en kıdemlisi olan Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun yerine lider gösterdiler.”²⁹²

²⁹¹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012079ss0221.pdf>, “Krom yolsuzluğu soruşturma önergesi. Maliye Bakanı Hasan Polatkan – Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı hakkında” [erişim: 21 Kasım 2019]

²⁹² <http://ap.org.tr/biyografi/1/ragip-gumuspala>, [erişim: 22.11.2019]

DP ve icraatlarına, askerî bakış açısı, emekli Albay Nazif ve damadı Yarbay Sabri Tezen ile gösterilmektedir. Sabri Tezen, 27 Mayıs'ta, Cemal Gürsel'i İzmir'den Ankara'ya, harekâtın başına geçmesi için götüren subay olarak romanda yerini almaktadır. (Altıncı bölüm, s.367-380)

Aynı, Attilâ İlhan'ın *Yaraya Tuz Basmak* romanında olduğu gibi bu romanda da, askerın Demokrat Parti'ye olan olumsuz tutumu, Kore Savaşları ve NATO'ya üyelık ile başlatılır. Albay Nazif Tınaztepe:

“Birinci Dünya Savaşı'ndaki Almanların yerine Amerikalıları koyun bizim için. Bu konudaki ayrıntılara girmeyeceğim. İsmet Paşa'nın tarih, bizi İkinci Dünya Savaşı'na sokmama sevabını yazacaktır. Amma ve lâkin, Menderes'in, giderek Celal Bayar'ın, Kore'ye gönderdiği Tugayımızın günahını da yazacaktır. Kunuri'de şehit düşen evlatlarımızın hesabını, başta Menderes ve Celal Bayar, ne bize, ne ulusa, ne tarihe karşı verebilir.” (s.219)

Asker, ABD'nin Türkiye'deki tüm oyunlarının farkındadır.

a) NATO vasıtasıyla Türk Silahlı kuvvetleri'nin ABD'nin takipçisi haline geliş (s.76),

b)ABD'nin Türk tütününü ucuza kapatıp, kendi fabrikalarında kendi tütünleri ile harmanlayıp Türkiye'ye sigara satması. (s.94),

c)ABD'nin; sigara, dans, içki, moda, misyoner okulları ile kültürel dokuya zararı (s.123),

d)Türk petrollerini çıkartmamak için önleyici müdahalelerde bulunmak. (s.84, 171-172).

Yazarın Amerika'ya kızgınlığı, o raddeye varır ki; Emre'nin nişanlısı Gülseren'in Nuran adlı kız arkadaşı, subay sandığı Amerikalı bir NATO görevlisi çavuşla evlenir ve ABD'ye gider, mutsuz olup Türkiye'ye döner ve sinir tedavisi görmeye başlar. Bu epizot, adeta Türkiye'nin NATO ile beraberliğine eğretilme gibi kullanılır.

“-Nuran'ı, babası Selâmi Bey, Amerika'dan alıp getirmiş. Albay, birden doğruldu:

-Ya! Boşanabilmiş mi kızcağz o Amerikalı mezarlık bekçisinden?

-Boşanmış, boşanmış ya... Şimdi, İstanbul'da bir sağlık yurdunda tedavi altına almak zorunda kalmışlar zavallı Nuran'ı. Sinirleri çok bozulmuş... Onu, çok iyi anlıyorum: Yıllardan beri kurduğu Amerika düşü, bir Amerikalı çavuşla evlenmesine neden oldu. Gittiği Amerika'da da bütün ömrünce kurduğu düş, başına yıkıldı. Üstelik kocası mezar bekçisi çıktı.” (s.274)

ABD düşünün mezar bekçisi ile evlilikle sonuçlanması, Türkiye'nin ABD ile ilişkisine ince bir göndermedir.

Romanda asker, "Kurtarıcılar" olarak nitelenmektedir.²⁹³ Çünkü DP, romanda, neredeyse bir düşman unsur olarak gösterilir. Celal Bayar- Menderes ikilisi "çete" (s.309) olarak nitelenir Albay Nazif Tınaztepe tarafından. Bu çetenin lideri de Celal Bayar'dır.

"-O, büyük komitacı İttihatçı Celal Bey'in maşası. Mustafa Kemal Paşa, bütün İttihatçıların elebaşılarını temizledi, çanlarına ot tıkadı. Şerlerinden memleketi kurtardı. Bu Celâl, nasıl paçayı kurtardı anlayamadım." (s.99)

5.14.1.3. Demokrat Parti Karşısında Aydın - Asker Birlikteliği.

Aydınların askerle birleştikleri iki fikir vardır: Menderes ve Bayar ikilisi gitmelidir; halk, durumun vehametini kavrayacak zihinsel yetkinliğe sahip değildir.

Aydınların askerle hemfikir olduğu ikinci nokta ise, kuvvetle muhtemel ihtilalden sonra ne olacağı hakkında hiçbir düşünceleri olmaması.

Kurtarıcılar, İttihatçıların düştüğü çukura düşmesinler de. (s.355)

İzmir'in İçinde, Demokrat Parti dönemini konu edinen romanlar içerisinde en zayıf olanıdır. Yazarın "çalakalem, aksak üslup ve ivedilikle" kaleme aldığı belli olan 430 sayfalık kitap; 1959 sonbaharından 27 Mayıs 1960'a kadar uzanan evrede, İhtilal günlüğü veya kroniği olarak değerlendirilebilir.

5.15. Attilâ İlhan - *Bıçağın Ucu*²⁹⁴ (1973)

Aynanın İçindekiler serisinin ilk romanıdır *Bıçağın Ucu*.

Bir yandan Demokrat Parti'nin adım adım şiddetlenen diktası ile sosyal ve siyasal yaşamı kaosa sürüklenen Türkiye; bu diktanın bakışı yanısıra kendi aralarında ve özel yaşantılarındaki çelişkiler, güvensizlikler ve aykırılıklar yaşayan; ideolojileri köhne, hayatla ve mensubu olduğu toplumun realiteleri ile münasebet kuramayan sol çevre... Türkiye *Bıçağın Ucu*'ndadır.

5.15.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda değerlendirilen iktidar mücadelesi tarafları, Tek Parti Dönemi, Demokrat Parti, Devrimci Gençlik ve Aydınlardır. Attilâ İlhan, Demokrat Parti'yi siyasal

²⁹³ Münevver Ayaşlı'nın *Pertev Bey ve Üç Kızı, İki Kızı ve Torunları* romanında ise Menderes, "kurtarıcı" olarak değerlendirilmektedir.

²⁹⁴ Attilâ İlhan, *Bıçağın Ucu*, Bilgi Yayınevi, 1.baskı, Ankara 1973, 526s.

icraatları çerçevesinde değerlendirirken; Aydınlar iç çelişkileri bağlamında değerlendirilir.

5.15.1.1. Tek Parti Dönemi'nin Cumhuriyet'in Kurucu İlkeleriyle Çatışması

CHP'nin "Millî Şef" dönemine yönelik eleştiriler, Yüzbaşı Demir ile Miralay Ferid arasındaki sohbetlerde geçer. Atatürk sonrası CHP, fosilleşmiş bürokrasi yapısı ve yönetim anlayışı ile diktadır artık. İlk çoğulcu demokrasi girişiminde yıkılmıştır.

Yüzbaşı Demir:

"[...] asker olarak yaman bir devrim yapmıştınız Albay'ım. Haklı, tarih bakımından gerekli... Ama, parti olarak ihanet ettiniz bu devrime. Ülkülerinizin bütününe gerçekleştirecek yerde, Mustafa Kemâl'in ölümünden sonra, işi, Tatlısu faşistliğine döktünüz. Gençlerde devrimci ruhu öldüren kim? Aydınları, sanatçıları kısıtlayan? Basının evcilleştirilmesi ne zaman başladı? Menderes'ten çok önce; daha İnönü, sizin parti işin başındayken. Menderes ve takımı on yıldır iktidardaysalar neye borçlular bunu? Diktaya, siyasal baskıya karşı kendilerini özgürlük ve demokrasi şampiyonları olarak yutturmalarına değil mi? (s.235)

Atilla İlhan, DP'nin şikâyet edilen politikalarının temelini Tek Parti döneminde atıldığını belirtmektedir. Rıfat Ilgaz'ın *Karartma Geceleri*; Nâzım Hikmet'in *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanlarında belirtildiği üzere; aydınlar büyük bir takibe alınmışlar ve entelektüel her tartışma "komünistlik", "turancılık" ile töhmetlenmiştir. Tek Parti'nin bu diktası, 1950'de DP'nin muhalefetine dayanak edindiği argümanlar olmuştur.

Menderes, meclisteki DP çoğunluğunu, devlet aygıtının üstünde görmektedir. Türk demokrasisi, "Çoğunluk diktası" anlayışına kurban gitmektedir. Miralay Ferid'e göre, DP, demokrasiyi çoğunluk diktası haline getirirken muhafazakârlık kartını oynamıştır:

"Gökten başımıza Menderes diye bir belâ indi, on yıldır çekiyoruz. Herifin işi gücü oynamak. Câhil halka Muhammed'in kartını oynuyor, kazanıyor. Teşkilat mebusluk kartını oynuyor, kazanıyor. Meclis'te çoğunluk kartını oynuyor, kazanıyor. Meclise çoğunluk; çoğunluğaysa o hâkim. Hem bilâkayd ü şart! Duçar olduğumuz bunca felaketin sebep-i aslîsi de bu ya!" (s.234)

"Vatan Cephesi", tam bir gestapo uygulaması olarak nitelenir romanda. Öyle ki, bu cepheye katılmaları için zümrelere baskı yapılmaktadır. (s.55) DP, Karşı Devrim'in partisidir: Miralay Ferid:

“[...] ne yaptı bunlar, sorarım ha ne yaptı? Nerde mürteci buldularsa teşvik ettiler. Kur’ân kursları açtılar, ezanı Arapça okuttular. Uzun sözün kısası, Kemâl Paşa’nın inkılaplarına sünger çektiler. Eksik olsun böyle seçim kazanmak! Üst üste seçim kazanmak değil bu; muvaffak olmasına ramak kalmış bir İnkılapın üç merhalede fiilen canına okumak.” (s.50)

5.15.1.2. Demokrat Parti - Aydınlar ve Basın

DP, basın ve aydınlar üzerinde diktaya gitmiştir. Sosyal adalet isteyen Sosyalist Parti, derhal kovuşturulmakta, liderleri, en akla hayale gelmez suçlamalarla tutuklanmaktadır. Muhalif gazeteler hemen yasaklanmaktadır. Radyo, çoktan Menderes’in papağanı niteliğine bürünmüştür. İktidar, kendilerini desteklemeyen gazeteleri yola getirmek için kâğıt vermemekten, resmî ilanlarını kısmaktan, gizli açık dağıtımın engellenmesine, gazetecilerin ağır cezalara çarptırılıp hapsedilmesine kadar her türlü baskıyı uygulamaktadır. (s.236-237)

Demokrat Parti, kendine bağlı işadamları ve basın çevresi kurmaktadır:

Attilâ İlhan, DP’nin basındaki sesi *Zafer* gazetesini, romanında *Haber* olarak verir.

“On yıl önce Hukuk diploması inatçı kabızlığı ve siktirici bir avukat yazıhanesinden başka nesi vardı Kâmil Bey’in? Hiçbir şeyi! Taşrada bir yerlerde, hırstan, yoksulluktan, can sıkıntısından kavruluyordu. Oysa Menderes’e gözü kapalı bağlılığı sayesinde şimdi nesi yok! Nişantaşı’nda bir apartman, Bostancı’da bir villa, araba, kotra, en modern basın olanaklarıyla donatılmış koskoca gazete!” (s.478)

5.15.1.3. Devrimci Aydınlar’ın Kendi İçlerindeki Çatışma

Suat, özeleştiri yapar. Yüzbaşı Demir ile sohbetinde, devrimcileri şöyle anlatır:

“[...] devrimin kaçınılmazlığına inansam bile, gerçekleşmesi uzak görünüyor bana, çok uzak! Yakın görünen, üstelik midemi bulandıran nedir dersin, devrimci gençlerin çalımını! Hem boğazlarına kadar insanların bütün kusurlarına batmışlar, hem herkese yukardan bakmaya kendilerinde hak görür, yeni bir dinin el değmemiş havarileri olduklarını yutturmaya çalışırlar.” (s.333-334)

Kendi çelişkilerinde bocalayan, kendi içlerinde de birbirlerinin samimiyeti hususunda kuvvetli kuşkular taşıyan, hep teoride kalmış ve çoğu kişisel menfaatleri peşinde, psikolojik ve cinsel buhranları ve tüm gerginliklerini alkolle boğmaya çalışan bu aydınların halkta da karşılığı yoktur. Öyle ki; Nisan 1960’taki üniversite olaylarında

öğrencilerin lehine destek vermek için eylem alanına gelen bu aydınlar, gençler tarafından istenmeyeceklerdir.

“[...]Sizi istemiyoruz. Birinizi yakaladılar mı başlayacaklar bağırmaya ‘gürültüyü kızılar çıkarıyor!’ diye ‘Vatan Hainleri!’ estek köstek... Bir kere, hareket zaten sizin hareketiniz değil. İkicisi bir türlü halka yayılmıyor, büsbütün hapı yutacak. Şimdilik etkili oluyorsa ‘kızıl’a boyamadıklarından oluyor. Şunu, o kalın kafalarınıza bir sokabilseniz.” (s.488)

Attilâ İlhan’ın tezi, yerli ve millî aydına duyulan ihtiyaçtır. Yüzbaşı Demir Çukurcalı, Attilâ İlhan’ın teklif ettiği aydın tipidir. Asker olması da oldukça ilginçtir. Çünkü Attilâ İlhan, askere siviliden fazla ehemmiyet vermektedir. Bunun gerekçesini de Kurtlar Sofrası romanında, *Birlik Gazetesi* imtiyaz sahibi Hüsnü Faik’e söyletmişti:

“Askerler, diyor, bu memlekette meşrutiyeti de cumhuriyeti de tahakkuk ettiren askerlerdir. Bu adamlar, diktatörlük temayüllerini millete cebren kabul ettirmekte ısrar ederlerse, hiç şüphesiz demokrasiyi de askerler tahakkuk ettirecektir. Çünkü askerler, zâdegân sınıfından seçilmemiştir bizde. Halk çocuklarıdır. Ordumuz bir halk ordusudur. Mustafa Kemâl, bir gümrük memurunun oğluydu, hatırlasana.”²⁹⁵

Siyasi ve düşünsel metoddan önce kendisi ve ülkesinin gerçeklerini bilen, çelişkilerini kavramış insandır ki aydın olabilir. Aydın; müreffeh, güçlü ve erinç dolu bir ülke arayışı ve mücadelesine önce kendisinden başlamalıdır:

“Öyle ya! Daha kendi çelişkilerini uyumlu bir bileşim içinde toparlayamazsan nasıl kalkar toplumsal çelişmeleri uyumlu bir bileşim içinde eritebileceğini ileri sürersin?” (s.354)

5.16. Attilâ İlhan - *Sırtlan Payı*²⁹⁶ (1974)

Aynanın İçindekiler serisinin ikinci romanı *Bıçağın Ucu* (1973)’dur.

Bıçağın Ucu (1973), Türkiye’nin Ocak 1960 - 27 Mayıs 1960 arasındaki görüntüsüdür. *büyük ve dumanlı bir ayna*’ya yansıyan ise; artan dikta ve polis devleti zihniyetinin aydınları “bıçak sırtı” bir yaşama sürüklediği kaostu.

Sırtlan Payı’nda (1974), *büyük ve dumanlı bir ayna*’ya yansıyan 27 Mayıs sonrası siyasal ve sosyal hayattaki belirsizliktir.

Romanda, tarihsel dönemleri farklı olsa da muhtevada aynı iki tarihsel dönemin birbirine paralel anlatıldığı (sarmal bir şekilde) görmektedir:

²⁹⁵ Attilâ İlhan, *Kurtlar Sofrası*, s.614.

²⁹⁶ Attilâ İlhan, *Sırtlan Payı*, Bilgi Yayınları, 1.basım, Ankara 1974, 499s.

1919 - Mayıs- Eylül

1960 - Mayıs - Ağustos

Attilâ İlhan'ın bu paralellikte tespit ettiği şey; Mütareke'deki mandater zihniyet ile Milli Birlik Komitesi (MBK)'nın izlediği politikaların simetrik oluşudur. İki erk de, çözümü yabancı devletlerde aramıştır.

5.16.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda iktidar mücadelesinde bulunan 4 taraf vardır. Bu taraflardan biri dış güç olup *Kurtlar sofrası*'na oturan Emperyalizm'dir. Devlet, ilkesiz ve edilgen; Ticaret Burjuvazisi, İşbirlikçilikleri ile *sırtlan payı* kapmaya hazır nitelikte anlatılırken Vatanseverler, bu mücadelenin fedaileri ve mağduru olarak resmedilirler.

5.16.1.1. 1919 ve 1960 Türkiye'sinde Devlet

Her iki dönemde de dış destek/dışarıdan iktidar dilenmek arayışı devletin temel politikasıdır:

1919

Romanda herhangi bir Saray yahut Bâb-ı Âlî'nin üst mertebe görevlisi şahıs kadrosuna dahil değildir. Miralay Ferit'in eniştesi Bayraktarzade Haluk Bey, Mabeyn Kâtibi'dir ve onun ağzı ile Saray'ın işgal İstanbul'unda vaziyete bakışı son derece pasiftir.

“Mevcudiyetimizin temâdisi, kuvvetli bir himâye temini ile mümkündür. Bu da düvel-i muzzamadan birisinin mandatsı altına girmekle tahakkuk edebilir.” (s.132)

1960

Türkiye, Atlanik paktına sıkı sıkıya bağımlılığını bildirmekle, aslında 27 Mayıs ile bir eksen kaymasının olmadığını; yalnızca hükümet değişikliği yaptığını dünyaya deklare edecektir. 12 Temmuz 1960 tarihinde basına yansıyan ve Devlet Bakanı Âmil Artus tarafından açıklanan ve MBK Başkanı ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e arz ettiği programda şu hususlar ehemmiyetle belirtilir:

“Dış siyasetimiz, 27 Mayıs sabahı, radyolarla dünyaya ilan edilen prensiplere dayanmaktadır. ‘NATO’ya bağlıyız, CENTO’ya bağlıyız. NATO müttefiklerinden bahsederken ABD ile olan samimi ve ileri dostluk bağlarımıza işaret etmemek mümkün değildir.” (s.258)

5.16.1.2. 1919 ve 1960'da Türkiye'de Emperyalizm

1919

Emperyalizm, iki kanattan saldırmaktadır 1919 Türkiye'sine: Amerika ve İngiltere.

“Amerikan Yardım Heyeti Başkanı'nın beyanatı:

‘TÜRKİYE’Yİ MEDENİ HÂLE GETİRMEK İÇİN 100.000 AMERİKALI KİFAYET EDER.’

Binbaşı Arnold, Amerika'nın insaniyet duyguları ile Türkiye mandasını kabul edeceğini' de söylüyor. Paris (Özel)

Hürriyet ve İtilaf Partisi ve ona bağlı İngiliz Muhipleri Cemiyeti de Sait Molla ve emekli Miralay Sadık Bey gibi isimler önderliğinde İngiliz mandası için girişimlere başlamışlardır.” (s.317)

1960

Adnan Menderes, 1960 Temmuz ayında Rusya'dan mâli yardım almaya yönelik gezi tasavvur etmiştir. Çünkü, daha önce hem Celal Bayar (1954) ve hem de Menderes'in ABD ziyaretlerinde (Ekim 1959) istenen 300 milyon dolarlık yardım alınamamıştır.²⁹⁷ 27 Mayıs İhtilali sonrası, Amerikan yardımları ardı ardına gelir. (Muş-Tatvan Demiryolu için 6 Milyon Dolar, s.45; harcanma şartlarını kendilerinin belirlediği 1 milyar lira hibe, s.187.)

“Sâkıt DP Hükümeti tarafından Türkiye'ye on yıllık bir plan hazırlamakla görevlendirilen, fakat çalışmalarına imkân verilmeyen Profesör Tinbergen, Devlet Bakanı Şerif İnân'ın isteği üzerine memleketimizin iktisadî istikrarını sağlamak için bir muhtıra hazırlamıştır.” (s.61)

5.16.1.3. 1919 ve 1960'ta Vatansever ve İşbirlikçiler

1919

Miralay Ferit, terhis edilmiş ordunun süvari albayı olarak İstanbul'dadır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın son temsilcisi olan ve Talat-Cemal-Enver Paşalardan külliyyetli miktarda altın, cephane ve silah alan Hüsamettin Bey²⁹⁸ ile irtibat kurmuştur. (s.73) Miralay Ferit'e

²⁹⁷ Selcan Taşçı, (2010, 1 Mart) “Darbeleri Anlama Kılavuzu -7”, *Yeniçağ*, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/darbeleri-okuma-kilavuzu-7-32516h.htm>, [Erişim Tarihi: 5.10.2019]

²⁹⁸ Hüsamettin Ertürk, daha sonra Milli Mücadeleye destek olack Mim Mim grubunun da lideridir. (bkz. Orhan Koloğlu, *Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusaya*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2.baskı, İstanbul 2016, s.160-168.

verilen görev, eniştesi Mabeyn Kâtibi Haluk Bey’e yakınlığını kullanıp saraydan ve Bâb-ı Âlî’den bilgi sızdırmaktır. (s.85)

Attilâ İlhan, romanda, vatanseverlik misyonunu İttihatçılar ve gençlere yüklemiştir. Saray ve basına göre ise, İttihatçı kadro, memleketin içinde bulunduğu badirenin tek sebebidir. (s.127)

Hüsamettin Bey kliğinin muhbiri Rıza Muhiddin Bey, aslında millici kliği İngiliz istihbaratına haber vermekte iken gerçekte İngiliz istihbaratına çalışan Pandikyan Efendi, Hüsamettin Bey’in millici kliğine muhbirlik yapar (s.397). At izi, it izine karışmıştır mütareke İstanbul’unda.

1960

1960 evresi için Attila İlhan, bir “işbirlikçi” kişiliği koymaz romanına. 27 Mayıs öncesinin işbirlikçileri; DP ile kol kola girmiş sermaye çevrelerinden oluşmaktaydı. Ve bu kadronun hepsi derdest edilmişlerdir. (s.203) 27 Mayıs Kadrosu’nun programsızlığı, ekonomide dışa (ABD’ye) bağımlı politika güdüşü ve sermaye çevrelerini sübvans eden programlar takip etmesi; *gayr-i ihtiyari* veya şoursuz işbirliği olarak değerlendirilir.

[Hüsnü Ziya Bey:] “Bizde devrimciliğin tarihi, bir bakıma yabancı müdahalelerin tarihidir Suat. Mithat Paşa’yı İngilizler korur. Jöntürklerin muhtelif gizli servislerin yardımıyla teşkilatlandıkları muhakkak. İtalyan mason localarından Intelligence Service’e kadar bu işe burnunu sokmayan kalmamış. Zaten iktidara el koyunca, Libya’nın İtalyanlarca işgaline gık demez, açık açık İngilizlere yamanmaya çalışırlar. [...] Suat, dedi, bu ülkeyi iki yüz senedir aydınlar batırır; halk, canını süngüsüne takıp kurtarır. İşin aslı bu!” (s.250, 253)

1919 Türkiye’si, hem iktisaden hem siyaseten *Kurtlar Sofrası*’nda pay edilmekte ve bu pay edilişe yerli işbirlikçiler de destek vermekte idi. 27 Mayıs iktidarı ise, iktisadın iktidarını, emperyalizmin mutemed adamlarına bırakarak Türk milletinin Kurtuluş Savaşı’nda kanı ile kazandığı istiklal-i tammını sakat bırakmıştır. 1919 Türkiye sofrasının başında, İngiltere ve ABD oturmaktaydı. 1960 Türkiye’si, iki yönden bağımlıdır ABD’ye: İktisat ve Dış politika.

1919 şartlarından 1960 sonrası Türkiye’sine; Türk devleti, iktidar müessesesi ve Türk aydını aynı yanlısın sarmalında olduğu için hep aynı sofranın (**kurtlar sofrası**) aynı payına (**sırtlan payı**) razı edilmektedir.

5.17. Vedat Türkali - *Bir Gün Tek Başına*²⁹⁹ (1975)

Bir dönemin tanıklığıdır *Bir Gün Tek Başına*. Sol aydınının iktidar karşısındaki tutumu ve kendi aralarındaki hizipleşme, paranoyaya varan şüphe krizleri; iç dünyalarındaki çelişkidir Vedat Türkali'nin ele aldığı mesele. 1960 Türkiye'sinde mutlu yoktur.

5.17.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda iktidar mücadelesi, Demokrat Parti - Sol Aydınlar ve Öğrenciler düzleminde ele alınır. İktidar, gerginlik içinde; öğrenci eylemde ve muhalefet savunmada yaşam mücadelesi vermektedir.

5.17.1.1. Demokrat Parti – Aydın ve Öğrenciler

Ah küçük burjuva duyarlılığımız! (s.61)

Romanda, belki yüz kere tekrarlanan nakarattır. Bu nakarat, öğrencisi, eski solcusu, işçisi ile roman kahramanları hangi zaafa düşseler utanç, ünlem cümlesi gibi verilir

Türkali, kahramanlarına bir tez üzerinden yaklaşmaz. Onları, idealleri ve gerçekleri, kimlikleri ve şahsiyetleri içindeki tezatları ile verir:

“Vedat Türkali, bireyleri toplumsal olayların etkisi içinde, bireyselle toplumsalın karşılıklı etkileşimleri içinde gösterebildiği için hem romanın kişileri romancıdan bağımsız bir yaşarlık, bir sahilik kazanıyorlar; hem de toplumsal olaylar, toplumsal gerçeklikler romana eklenmiş gereksiz betimlemeler olmaktan kurtuluyorlar. Vedat Türkali'nin büyük başarısı da bu tutumundan ileri geliyor.”³⁰⁰

Kenan, bir tragedya kahramanı gibi karşı konulamaz sonuna yürümektedir. Emekli bir edebiyat öğretmenidir ve solculuğu hep teoridedir.

Sürelî ve süresiz yayınları takip etmek, içki masalarında fikir tartışmaları yapmak; kişilik zafiyetlerini, devrimcilik yolunda kusur saymak, devamlı bir iç hesaplaşama (*Kendi dertlerimizden kurtulamıyoruz, bir de bütün ülkenin dertlerini yükleneceğiz.* s.14) ama hep iç dürtülerinin peşinde koşmak Kenan şahsında küçük burjuvanın nitelikleridir.

²⁹⁹ Vedat, Türkali, *Bir Gün Tek Başına*, Cem Yay., 4.baskı, İstanbul 1977, 595s.

³⁰⁰ Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, s.238.

“Cezaevine atılmak korkusunu iliklerine kadar duyduğun günler! Ne olmuş duymuşsam? Duydum diye yolumdan ben hiçbir gün... Bırak şimdi, şu kıza bak sen! Sarışın bir kız gidiyordu önü sıra. Takılayım mı peşine? Çüş, bu yaşta mı?” (s.19)

Aydınların İstanbul’da toplandığı kasvetli mekânlar, bu mekânlarda yapılan bağlamından kopuk ve derinliksiz sohbetler, bohem sol aydının ruhsal durumundaki karışıklığı göstermektedir:

“Fıstık, leblebi tabakları, izmaritlerle dolup taşmaya başlayan tablalar. Ağırлаştıkça ağırлаşan sigara dumanı, alkol, küf, soluk kokusu [...] Öğrenci, ozan, ressam, yazar, eleştirmen, tiyatrocu, sinemacı, müzikçi, her şeyci, hiçbir şeyci... Toplumcu, toplumcu, toplumcu... [...] Döndü; kibrit istiyordu bir kız. Parmaklarının arasındaki sigarayı ağzına yakın tutmuş, öte yanındaki oğlana da söz yetiştiriyordu: Nasıl düşünebiliyorsun biçimsiz içeriği?” (s.40)

Öğrenciler, teorilerini pratiğe dökebilmektedirler. Fakat, koyu bir hizipçiliğin, kendi sosyal çevreleri içinde gömülmüşlüklerinin etkisi altındadırlar:

“-Şu ya da bu nedenle DP’lilere yakındır diye herkese sırt mı çevireceğiz? dedi Sermet. Kazanmak için çaba göstermeliyiz gerekirse. İçlerinden bazıları var ki sözgelimi...

-Bazıları var diye, biz tutup da DP’ye köpeklik edenlere önem mi vereceğiz? Kimsenin gönlünü etmeye vaktimiz yok bizim! Biz buraya Menderes’in yasa dışı antidemokratik yönetimine karşı çıkacak yürekte ...” (s.329)

Gençler, birbirlerinden, özellikle aralarına yeni katılanlardan haz almamaktadırlar ve hatta aralarına yeni katılanlar haklarında paranoyakça düşünmeye başlarlar.

“Gecenin tek konuşmayan kişisi, biraz da süzgün bakınan Ayla’ydı. Günsel, bir ara takılır gibi oldu: Boyuna dinliyor, yoksa bu kız? Bok atma hiç de öyle birine benzemiyor. Çok tanırsın da öylesini. Burada da var mı acaba? Varsa yandık! Ya dinleme aygıtı filan. İleri imişler şimdi dinleme tekniğinde. Amerikan tekniği. Bizimkilere kalsa... Pencereyle duvarın arasındaki şu çivi gibi şey ne ki?” (s.331)

Türkali, devrin siyasetinden çok devrin sol aydını üzerinde yoğunlaştığı için romanda DP, hakkında yazılanlar, Mart 1960’tan 27 Mayıs 1960’a bilinen şeylerdir.

Menderes’in SSCB ile Temmuzda görüşme kararı, paranın 3 ayda bir devalüasyona uğraması, basına uygulanan sıkı sansür, 70’lik Ahmet Emin Yalman’ın içeri alınışı, *Vatan Cephesi*, İsmet Paşa’nın Uşak’da yediği taşlar, İsmet Paşa’nın Kayseri’ye alınmayışı ve Edirne’de yaşadıkları, CHP’nin mitng yapmasına izin verilmemesi, Cumhuriyet tarihinin ilk şiddetli üniversite kıyımı ve rektörlerin dahi polis

zulmüne maruz kalması, CHP'nin mallarına el koyma ve nihâyet Tahkikat Komisyonu... ve 27 Mayıs. (s.349-350)

Roman, bir tez değil, 27 Mayıs'ın solcu aydınının gözü ile Türkiye'nin sosyal ve siyasal durum tespitini yapar. Bu tespit şöyledir:

Öğrenciler hariç aydınlar, ezbere söylem ve yine ezbere toplumsal çıkarımlar içerisinde kısır bir döngü içerisindeyler. İnsanlarının kendi içlerinde dahi paranoya derecesindeki güvensizlikleriyle Türkiye; siyasetin - muhalefetin ve sivil toplumun kör döğüşü'ne sahne olmaktadır. Her zümre, çözüm önerileri Türkiye realitesinden kopuk, kendi içinde çatışma yaşayan *Tek Başına*'lığın dramını yaşamaktadır.

5.18. Ahmet Say - *Kocakurt*³⁰¹ (1976)

Say için somut ismin önemi yoktur. *Kocakurt*, tüm Anadolu insanıdır. O, anonim bir kahraman, bir efsane olmuştur artık. Tanpınar'ın deyimi ile Kocakurt:

...muayyen bir cemiyetin muayyen bir zümresinin muayyen bir tarihi onda yaşamış olan ferdi'dir.³⁰²

1950'den 1970'e kadar başta *Kocakurt*; karikatürleştirdiği tüm kahramanlarıyla Türkiye'nin karamizahını/trajikomiğini çizer Ahmet Say.

5.18.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Demokrat Parti'nin icraatları ve bu icraatların Anadolu insanında yansımalarının konu edinildiği romanda yer alan mücadele, Anadolu insanının varoluş mücadelesidir.

5.18.1.1. DP – Dönüşen Toplum.

Ahmet Say, 1953 yılını, Türkiye'deki değişim ve dönüşümün miladı kabul eder. 1954 seçimleri öncesi Adnan Menderes'in *her mahallede bir milyoner yaratacağız* vaadi, Ahmet Say tarafından liberal politikaların Türkiye'yi esir alışı için milat kabul edilmektedir.

“ Çünkü dokuz yüz elli üç yılı, memleketimiz için bi' dönüm noktasıdır. [...] Bu tarihten itibaren köpeksiz köyde gayrı çobansız gezilebilirdi. İş bilen, para kazananı. Ticaret piyasaları mütiş açılmıştı. İktidarımız 'yürü ya kulum!' dedikçe;

³⁰¹ Ahmet Say, *Kocakurt*, Kor Yayınları, 1.basım, İstanbul 2018, 278s.

³⁰² Ahmet Hamdi Tanpınar, “Bizde Roman”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s.40.

tüccar milleti, ‘Allah Allah!’ diye taarruza geçiyor, tüccarlar zevkten ellerini ovuşturuyordu.” (s.56)

Tek Parti döneminin *mutedil devletçilik* anlayışı, yerini liberal ekonomiye bırakmıştır. Gümrük kontrollerinde devletin sıkı denetimi azaltılmıştır. Müteşebbis, taşralara kadar distrübütörlük yapmaktadır. Bir aracı ekonomisine (kompradorluk) kapı açılmıştır. “Serbest piyasa” ise beraberinde, kapitalizmin ‘kâr uğruna her şey mubahtır’ anlayışına kapı aralayacaktır.

“Lakin elli üç senesinde ben Arap; elimdeki boruyla sesleniverince, sakallı ihtiyarlar dahi peşimden koşardı. Merkez Camisi’nin önünde akşam ezanından çıkanlara yüz şişe bit ilacı satmak işten değildi.

Bit ilacı dediğin ne? Çeşme suyunu şişelere doldurup üstüne bi’ tutam DDT koklatmaktan ibaretti.” (s.57,58)

Artık “komisyonculuk”, bir meslek, hem de saygın bir meslek halini almıştır. Örneğin vilayette işi olan *kerizler* (köylüler) *maamelelerini* imzalatmanın bir devletin karşılıksız hizmeti olduğunu bilmediklerinden; Kocakurt, kendisine başvuran köylülerin evrakını toptan alıp ve imzaya götürmektridir. Prosedür gereği imzalanması zaruri olan evrakları, kendi becerisiymiş gibi köylülere verip ve evrak başına para almaktadır. (s.77)

1954 seçimleri yapılmıştır. DP, oyların %57’sini alarak ezici bir şekilde iktidardadır. Kocakurt, iktidarla iyi geçinmenin gerekliliğini anlamış ve kendisinin de ikamet ettiği, Ankara’nın Keltepe gecekondu bölgesinde DP temsilcisi olmuştur. Bu sayede, iktidarın hamleleri, daha kuvve halinde iken Kocakurt’a *curnallenmekte* ve DP’li herkes ona göre pozisyon almaktadır.

“Tam o günlerde uyanık bana bir haber getirdi:

-Abicim, sana bi’ haber: Başbakanımız, İstanbul’u dümdüz edecekmiş abicim! Aman abicim, elindekini İstanbul’da bir arsaya yatır! Bu işten pek kârlı çıkarsın abicim!

Uyanık’ın dediğini yaptım. İstanbul’un Aksaray taraflarında bi’ arsa düşürüp tapusunu aldım.” (s.74,75)

Tarımda makineleşmeye gidilmiş ve şehirde gecekondulaşma, önüne geçilemeyecek bir duruma gelmiştir. Kanun, köyden kente göç etmiş halkı gecekondudan alıkoyamaz durumdadır!

“Kapı pencere de bi’ gecede tak tak konuştuğu gibi, çatı baca da aynı gece hoop oturtuluyordu. Ayrıyeten, gecekondunun yeni yapıldığı çakılmasın diye, badana boyası sürüldükten sonra, biraz islendirilip masuscuktan eskitiliyordu.” (s.100)

Kocakurt ve arkadaşı *Uyanık*, bu durumdan yararlanacaktır:

“Nasıl mı? Bi’ kere yapıcılara hiç karışmadık. Hepsine göz yumduk. Çünkü onlar, bizim milletimiz vatandaşımızdı. Mukabilen, yıkıcılar da bu gecekonduları n’apalım, gelsin yıksındı! Eğer ki, maallenin bi’ yerinden yıkım haberi gelirse, ben ve Uyanık hemen hadise mahalline gidip vaziyet alıyorduk! Yani ne demek? Parti başkanı olarak önce reca minnet, bu yetmezse, gecekonducudan aldığımız rüşvet parasını yıkıcılara üleştiriyorduk. Üç beş kuruş da bize kaşıyordu tabii.” (s.101)

1951’de başlayan ve 1988’e kadar fasılalarla devam edecek olan Bulgaristan Türklerinin anavatanına dönüşü; beraberinde hem iskân sorunu, hem de istismar fırsatı çıkarmıştır. 1951 itibariyle 154.397 Bulgaristan göçmeni Türkiye’de yerleştirilmiştir.³⁰³ Ankara da bundan nasibini alır. Kocakurt, göçmenleri DP’ye bağlar ve bunun için de komünist Bulgaristan’da dinini baskı altında yaşayan göçmenleri, *Camii Yaptırma Derneyi*’ne üye yaparak din istismarı stratejisi izler. Çünkü devir demokrasi devridir. Demokrasinin vazgeçilmezi ise seçim ve seçmendir. Demokraside “nitelik değil nicelik önemlidir.”

“-Abicim, fevkalade bi’ başkansın! Koltuğunun adamısın. Zamana ayak uydurmada bi’ tanesin. Helal olsun sana abicim!

-Uyanık, bana yağ çekip durma! Odunu bile mebus yaptıkları bi’ devirde, biz, ne han ne hamam yapabildik!” (s.102,103)

1957 seçimleri, DP için sonun da başlangıcıdır. *Memur Partisi*’nin (CHP) oyları artmıştır. Devalüasyonlar, döviz krizi, karaborsa, ABD ve İngiltere’den umulan kredi yardımının alınamayışı, artan muhalefete tepki olarak basında sansür ve CHP’ye miting yaptırmama, *tahkikat komisyonu* ve *Vatan Cephesi*... hepsine değinilecektir romanda.

1954-1960 arası, 1952’de kurulan sendikaların işçi bilinci aşıladığı, köyden kente göç sonrası varoşların oluştuğu, sınıfların yeni yeni su yüzüne çıktığı evredir. Halk, özellikle de gençler, sınıfsal farklılığı sorgulamaya başlarlar. Keltepe’de marangoz Sırrı, sendika üyesi olmuştur. Kardeşi öğrenci Rıfkı ise çevresi ve şartlarını tenkit etmektedir:

“Elli yedi seçimleri geldi geçti. Bizim kaz hâlâ kaynamadı. Keltepe’de memur partisini tutanlar az buçuk arttı. Bunlar, ayrı bi’ kavede toplanmaya başladı.

Yavu, bu ne demek? Keltepe gibi, aslen bi işsizler muhitinde, memur partisi, nasıl olup da taraftar bulurdu? Kimdi bu münafıkların önderleri?” (s.106)

³⁰³ Nuri Korkmaz, Ayhan Öztürk, “Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye’deki İskan ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.3, (December 2007), s.279, Tablo 2. [erişim tarihi ve saati: 3.02.2019]

Atatürk'ün heykellerinin saldırıya uğramasını da Ahmet Say, çok ironik bir şekilde verir. Bu görmezden gelmenin sebebini doğrudan Menderes'e bağlayacaktır. Kocakurt, 1955'teki İstanbul imarından önceden haber aldığından; Aksaray'da bir ev alır. İstimlak sırasında devlete fazla paraya satacaktır. Pazarlığın sıkı geçmesi için de bir *Paşa'nın heykelini* koyar arsasına. Fakat Menderes, maiyetiyle beraber İstanbul-Aksaray'a imar çalışmalarını tetkike gelir. Kocakurt'un arsası önünde yıkım ekibinin münakaşa ettiklerini görür:

“-Bu ne?

-Beyefendi, küçük bi' heykel... usulen yıkamıyoruz.

-Ne heykeli?

-Paşanın heykeli.

Sanki, eli ıslakmış da elini silkelemek istiyormuş gibi bi' hareket yaptı Başbakan:

-Kaldırın o pürüzü, dedi!

Bu meyanda, başbakanın maiyetinden bi' herif, pişmiş armut gibi bi' sırtarak konuştu:

-Geçti o Paşa devirleri!” (s.123,124)

1959'da 300 milyonluk kredi ABD tarafından verilmemiş, Menderes de İngiltere'ye çıkarma yapmak istemiştir. İthalat - ihracat dengesinin ihracat aleyhine bozulması, devalüasyona yol açar, bu gelişme iç muhalefetin de eleştiri dozunu artırmasına sebep olur. Üniversitelerde başlayan kıpırdanış, Üniversite hocalarına, Harp Okulu öğrencilerine sıçrayacaktır. Cepheleşme ve hükümetin o oranda baskısı artmıştır:

“Siyasi durumlar o sırada hakkaten alengirliydi. Milletimiz her maallede, hasım kavelerde mevzilenmişti. Ayriyeten şehirler ve bilakis memur kısmısı, kazan kaldırmak üzereydi.” (s.167)

27 Mayıs İhtilali gerçekleşir. Darbeyi yapanların, sadece iktidarı devirdikleri, Türkiye'nin uluslararası konumunda bir değişiklik olmadığı da Kocakurt'a gelen Millî Birlik Komitesi (MBK) mektubundan anlaşılmaktadır.

“... Biz, sabık ve sakıt iktidar zamanında yapılmış ittifaklara bağlıyız. Sizinle yapılmış bulunan sözleşme vesayir belgeleri takdim ettiğiniz takdirde, istimlak bedeli ödenmesi için maamele yapılacaktır.” (s.170)

Değişen bir şey yoktur. Halk kitlesinin işsizlik, konut, eğitim sorununa çare bulamamıştır 27 Mayıs. Köyler yine devletsiz, eğitim niteliksizdir.

Romandan çıkaracağımız netice şudur ki demokrasi, bir nitelik işidir. Ona uygun toplum; eğitim ve fırsat eşitliği ile var edilmedikçe; niteliksizleşmesi ve istismara uğraması ve böylece, hüküm sürdüğü toplumun insanları ile beraber soysuzlaşması kaçınılmazdır.

Siyasal iktidarların yalnız ve ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmak adına etik ve prensip tanımadan gerçekleştirdiği icraatlar, niteliksiz bir toplumda da her ne pahasına olursa olsun hayatta kalma şeklinde tezahürünü bulacaktır. Bu sarmal durdurulamazsa: *Yavu, biter mi bizim hikâyemiz?* (s.277).

5.19.Tarık Buğra - *Dönemeçte*³⁰⁴ (1978)

Dönemeçte, 1976 yılında Tercüman gazetesinde tefrika edilir önce. 1978 yılında Ötüken Neşriyat'ta ise ilk baskısını yapar.³⁰⁵ Tarık Buğra, 1950 öncesi DP – CHP arasındaki iktidar mücadelesinin taşradaki algılanışını irdelerken; toplumsal, bireysel yaşamlar eşliğinde anlatmakta, çok partili siyasal yaşama geçiş aşamasındaki insan unsurunda yoğunlaşmaktadır.

5.19.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda, DP – CHP iktidar mücadelesinin iki tarafıdır. Tarık Buğra, merceğini Demokrat Parti üzerine tutmakta ve iktidar mücadelesinin etik yönünde yoğunlaşmaktadır. Demokrat Parti'nin lider kadrosunun iktidar uğruna sergiledikleri tutum üzerinde özellikle durmaktadır. Siyasal atmosferin tüm gerilimini ise taşra halkı ve aydınlar üzerinden yansıtır.

5.19.1.1. Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde İnsan Unsuru

Demokrat Parti'nin kuruluşu ilk önce şaşkınlıkla karşılanmıştır. Cumhuriyet'in ilk on yılındaki yol ayrımları hâlâ unutulmamıştır:

“Yalnız memurlar değil, serbest meslektekilerin çoğunluğu da, derhal kabuklarına çekiliverdi. Kimse başına balyoz yemek istemiyordu: Serbest Fırka denemesinin hatıraları henüz canlıydı. Kulaktan dolma da olsa, İttihatçıların kısımları akla geliyordu. Millî Şef'in kocaman, heyûlayı andıran gölgesi binbir aynadan, binbir kere

³⁰⁴ Tarık Buğra, *Dönemeçte*, İletişim Yayınları, 3.baskı, İstanbul 2008, 271s.

³⁰⁵ Yıldırım Bulut, *Tarık Buğra'nın Romancılığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2014, s.32.

çoğalmış olarak yansıyor; alışılmış, ikinci huy olmuş rahatlıklarına çevrilmiş namlu oluyordu.” (s.77)

Dr.Şerif’in *bütün bunlardan daha elim ve daha vahim gördüğü* ise halkın zihniyetçe çok partili siyasete hazırlıksızlığıdır. Hemen hemen hiçbirinin kafası bu dönem için hazırlanmış değildir. Ortaya atılan deyimleri, kavramları ve bunların arkasındaki dünya görüşünü hakkında hiçbir fikirleri yoktur. Konuyla ilgili öğrenim yapmış hukukçular dahi, demokrasiyi Kemalizme göre değerlendirmektedirler. (s.77) Oysa Kemalizm, bir devrim refleksidir ve her devrim gibi sınırları, prensipleri ve dikta olarak anlaşılacak yaptırımları vardır. Bu nedenle demokrasiyi Kemalizm ile bir tutmak demokrasiyi bilmemek demektir.

Yakın tarihte, İttihat ve Terakki - Hürriyet ve İtilaf; Cumhuriyet Halk Fırkası - Terakkiperver Fırka; Cumhuriyet Halkı Fırkası - Serbest Fırka günlerinde olduğu gibi, memleket meselelerine çözüm bulmak ve ortak paydada toplanmak yerine hemen bir devr-i sabık yaratma, bir önceki iktidardan intikam alma ve kin olgusu, Türk demokrasindeki aksaklıkların tezahürü olarak DP’nin kuruluş aşamasında da görülür.

“Dün, Milli Şef’i övmeyi şan, şeref yarışı ve yurtseverlik gereği sayan bu insanlar; bugün aynı yüceliği ona sövüp saymakta, onun yönetimini ve onu, şaşırtıcı ve hatta korkutucu bir hırsla kötülemekte görüyorlardı. [...] Ve doktor, bu milletin Yunan’a, Moskof’a veya Bulgar’a bile artık bu kadar düşmanlık duymaz olduğunu düşünüyordu.” (s.78)

Dr.Şerif, insan unsuru fikren ve ruhen demokrasiye hazırlanmadan girişilen demokrasi denemelerinin, bir iki nesil kurban vermekle sonuçlanacağını düşünmektedir. (s.113) Avrupa’daki demokrasi mücadelesinin tam tersi olmuştur Türkiye’de. Avrupa, olan çocuğa (demokrasi mefhumuna) ad verirken; Türkiye, ada (demokrasi mefhumuna) çocuk aramaktadır:

“[Avrupa’da] Önce düşünceler ve kavramlar ortaya çıktı, benimsendi. Toplumların ortak değerleri haline geldi de sonra savaşları verildi gerçekleştirildi. Bu, bir “tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan çıktı” kördüğümü değildir. [...] [Türkiye’de] ortada fikir yok, fikir hürriyeti diye tepinenler sürüyle.” (s.113)

5.19.1.2. Demokrat Parti ve İktidar Olma Yöntemi

Demokrat Parti ve kurucuları, *politika bezirgânları* olarak nitelenir. Tarık Buğra, özellikle Menderes ve Bayar ikilisi üzerinde yoğunlaşır. Demokrat Parti ileri gelenleri, Dr. Şerif’in görev yaptığı kasabaya da gelirler.

Dr.Şerif, romanın bilge halk adamı Fakir Halit'in, politikanın *aklı kıt, kafası boş, gözü pek, cahal kimselere* bırakılmaması gerektiği telkinine uyarak (s.187) isteksiz de olsa *haklar ve hürriyetler cephesini* (DP) benimsemiştir. (s.193)

1946 yazı ortalarında İsmet İnönü, bir bildiri yayınlayıp çoğulcu demokrasiye geçişi müjdelemiş ve çoğulcu demokratik yaşamın yasalarla garanti altına alındığını belirtmiştir. Dr. Şerif, demokrasi mücadelesinin fikirler üzerinden yapılacağı konusunda ümitlenmiştir. Fakat DP'lilerin kasabalarında verdiği miting onun adına bir sukût-u hayal olmuştur:

“Kurucular, oldukça geniş Belediye Meydanı’ndan taşarak Pazar yerini de dolduran kalabalığın karşısında, öğleden sonra, ikindiye kadar konuştular ve kendilerini dinleyenleri sar’a nöbetine tutulmuş gibi dalgalandırdılar. Kasabada yer yerinden oynadı. Doktora göre ertesi günlerde de Türkiye sallanacaktı. [...] Millî Şef için de, pek maskeli sayılmayacak hücumlara giriştiler. Türkiye’yi, düşman buyruğuna girmiş bir ülkeye benzettiler. Dolayısı ile de halk, bir ‘kurtuluş savaşı’ için seferberliğe kışkırtıldı.” (s.195)

Dr.Şerif, Menderes - Bayar ikilisinin “halk dalkavukluğu” yaptıklarına da şahit olur. DP kurucularının kasabada verdiği mitingi izlemek üzere, İstanbul’un büyük gazetecilerinden biri de kasabadadır. Mitingde, DP kurucularının CHP ve liderine yönelik düşmanca ve halkı tahrik etmeye yönelik söylemleri İstanbul’a geçilmiştir. Bayar ve Menderes, bunu asla istemezler.

“Menderes, yüksek sesle “miting notları”nı okuyor, öte yandan da her kafadan bir ses çıkıyordu. Azarlıyorlardı gazeteciyi, “böyle sözler yazılır mı?”, “o kelime mutlaka değiştirilmeli”, “mitinglerde küçük ve basit kalabalıklara karşı konuşuyoruz... onların anlayacakları tarzdan, hoşlanacakları kelimelerle. Gazeteye geçecekleri ise herkes okuyacak. Ona göre olmalı değil midir?”... “meselâ bu söz... olur mu öyle şey... lütfen çıkartın onu...” (s.197)

Halkın duygularını kışkırtma, basın hürriyetinin hiçe sayılmasına bir de DP'lilerin kendilerini soğuk karşıladıkları Kaymakamı soruşturup not etmeleri, Dr. Şerif'i iyice ümitsiz hâle düşürür. İktidar değiştirmelerinin idare hayatında, devlet düzeninde bir hesaplaşma, öç alma vesilesi yapılması, onulmaz yaralar açılmasına sebep olacaktır. 1946'da valiler, kaymakamlar, bucak müdürleri, öğretmenlerin parti üyesi olarak kaydedilmesi zaten yanlış; fakat DP de toplantı yaptığı her yerde bürokrasi mensuplarını parti üyesi yapmaya çalışarak aynı yanlış tekrar etmektedir. (s.207-208)

5.19.1.3. Aydınlar

Dr. Şerif, romanın merkezinde karakter olmakla beraber, sağduyulu aydın profili çizmektedir. Fakat, Montekarlo adını verdiği kulübe hemen her akşam devam etmekte, akşamcı denilecek tarzda rakı içmektedir. Dostoyevski ile Mevlana arasında gel-git yaşayan bir ruh hali içinde olduğu için iradesizdir³⁰⁶ (s.154)

Romanın bilgesidir Fakir Halit. Mesnevi okur, gazete ve radyodaki haberleri takip eder. Hissikablelvuku sahibidir. Yeterliliğine bakmadan herkesin iflah olmaz bir politika hırsına kapılması onu üzmektedir. Fakir Halit (Asya'nın akl-ı pîranesi) ile Dr.Şerif (Garbın bîkr-i fikri) bileşimi yeni ve beklenen aydını yaratacaktır. "Yarım aydını" tamamlayacak olan ruh cephesi Fakir Halit'tedir.

Fakir Halit, iktidar uğruna ve devletin hassasiyetlerini gözetmeden Demokrat Parti'nin demokrasi adına yaptığı "halk dalkavukluğunun" da bilincindedir. Ona göre halkın ve politikacıların ekserisi iktidar ve güç için her yolu mubah saymaktadırlar:

"Angara'dakiler hükûmat bizim olsun da nası olursa olsun derler. İşleri güçleri, 'yapcaz', 'etcez' demekten öte gitmez. Din iman, 'ezanı Arapça okutcez' derler. Bi hükûmat oluveseler, bi de ezanı Arapça okutuveseler memlekette bi tek namussuz, bi tek hırsız, hayırsız ne kalmaycek... Buna inanadırlar yazık cahal milleti." (s.189)

Fakir Halit, bir profesörün, *Millet Partisi*'ne katılma teklifini reddedince, Lütfi adlı bir gencin profesöre verdiği cevabı ibret olarak anlatıp Dr. Şerif'i siyasette görev almaya çağırır ve aydın insanın ülke gerçeklerine üstünkörü yaklaşmasının yanlışlığını; meseleleri bütün cepheleri ile yaklaşılması ve "yüzleşilmesi" gerkeliliğini de Ebu Hale'den rivayet edilen Hz. Muhammed'e ait bir anekdotla anlatır.

"[...] 'seyaseti güççük görün, güççük adamlara bırakın, sonacığma da o güççük gördüğün adamların çıkardıkları kaanoonlara uyun' deyvermiş, işte. Hani bek güzel, bek doğru geldi bana, sen ne den bilmem." (s.267-268)

'Resulullah, bir şeye bakacağı zaman başını döndürüp bakmaz, ona bütün vücuduyla dönerdi.' Arkası da var bu sözlerin : 'Nurlu ve mübarek gözleri gökyüzünden çok yer yüzüne bakardı.' (s.263)

³⁰⁶ Tarık Buğra'nın tezli, tezsiz tüm romanlarında ve hikâyelerinde psikolojik tahlillere büyük önem atfetmekte olduğu görülmektedir. Bu romanda da *Mesnevi*'den beş hikâye alıntı yaptırır kahramanı Fakir Halit'e. Dostoyevski seçimi de rastgele değildir. Dr.Şerif, hem bir *Suç*a ortak olmuş (Eczacı Celal'in arsenikle zehirlenmesi) hem de kendine bile bile *Ceza* vermiş ve siyasete atılmıştır. *Mevlana*, *Dostoyevski'nin sağlıklı; Mevlana ruhları, sağlıklı insanların Dostoyevskisi* (s.154) dedirtir kahramanına. Tarık Buğra'nın, huzursuzluğu ve huzur arayışını gerek ferdi gerek beşeri planda ele alması diğer romanlarında da söz konusudur. Buğra'nın romanlarındaki aydın figürlerini bir ikilemden sonra çözüme kavuşturduğu veya romanlarında çatışmayı hep bir ikilem ekseninde kurguladığı görülmektedir. Bu romanda da, *Mevlana* ve *Dostoyevski* gibi iki kutuptan yararlanarak, Dr. Şerif'in açmazına estetik ve fikrî bir derinlik katılmaktadır.

Romanda resmedilen Demokrat Parti, iktidara “amaca ulaşmak için her yol mubah” düsturu ile sahip olmak ister. Demagoji, ajitasyon, halk dalkavukluğunu araç olarak kullanmakta beis görmez. Halk ise hâlâ fikri olmadan hürriyeti savunan, siyaseti hizipten ve ikbalden ibaret gören niteliksiz bir yığındır. Aydın, mesuliyet alıp cesaretle politikaya girmediği ve halk ile teması kopardığı için demokrasi namına girdiğimiz bu **dönemeçte** düğmeler yanlış iliklenmiştir.

5.20. Attilâ İlhan - *Yaraya Tuz Basmak*³⁰⁷ (1978)

Aynanın İçindekiler serisinin 3. romanıdır *Yaraya Tuz Basmak*.

Yaraya Tuz Basmak (1978), 27 Mayıs’ın meşhur Millî Birlik Komitesi’ni (MBK) ve bu komite içindeki çekişmeleri bir ihtilalci olan Yüzbaşı Demir’in gözünden anlatır.

Kore Savaşı’ndan sonra 1955’te Kurmay Albay Orhan Kabibay, Kurmay Albay Orhan Erkanlı’nın kurmuş olduğu ihtilal kliği, ihtilalin hangi şartlarda gerçekleştiği, MBK’de ihtilal sonrası yöntem çekişmeleri ve nihayet 13 Kasım 1960’ta meşhur 14’ler Tasfiyesi ve sonra 14’lerle bağıntısı olduğuna inanılan askerlerin - bu arada Binbaşı Demir Çukurcalı’nın - tasfiyesi düzleminde anlatılan olay örgüsü çerçevesinde, 27 Mayıs ve uygulamalarına da ışık tutmaktadır.

5.20.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romandaki iktidar mücadelesi Asker - Demokrat Parti düzleminde anlatılmaktadır. Attilâ İlhan, 27 Mayıs’a kadar geçen süreçte askerin teori ve eylemlerini haklı zemine oturtmakta; DP’yi, tasfiyesi gerekli bir siyasal kurum olarak değerlendirmektedir. 27 Mayıs 1960 - 13 Kasım 1960 sürecinde ise Milli Birlik Komitesi (MBK), 27 Mayıs ruhuna aykırı olarak “kurtardığı vatani” CHP eli ile liberalizme teslim etmekle suçlanmaktadır.

5.20.1.1. Asker - Demokrat Parti

Kore’de ağır yaralanan Yüzbaşı Demir, Tokyo’daki tedaviden sonra GATA’dadır. Kore’de şehit olan Yüzbaşı Cevdet’in -bir ateşkes esnasında- kendisine dediği *lakin kabahat kimdedir, bizlerde mi? Ne münasebet! Bizi buralara gönderen o politikacı güruhu yok mu, âh?* (s.97) yakınması, Yüzbaşı Demir’de, DP’ye dair tereddüt ve kuşkunun da uyanmasına sebep olmuştur.

³⁰⁷ Attilâ İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Bilgi Yayınevi, 1.baskı, İstanbul 1978, 443s.

Askerin DP'ye Kore'de başlayan tepkisi; yine DP'nin 1954'deki ispat hakkı, basın yasası, millî selamet kanunu³⁰⁸ vb. baskıcı politikalarıyla daha da artmıştır. Hemen ardından da romanın 2. bölümüne geçer: *Ekim-Kasım 1955* (s.151)

1955 önemli bir tarihtir. Attilâ İlhan'ın romanda 1955 yılına, önem atfetmesinin sebebi, DP'ye karşı askerin “cunta” oluşturma hazırlıklarının başlangıcı olmasıdır. 27 Mayıs subaylarından *Orhan Erkanlı*'nın anılarından³⁰⁹ birebir alıntı yaptığını gördüğümüz Attilâ İlhan, cunta oluşumunun siyasal ve sosyal nedenlerini bu bölümde anlatır. Ekim 1955, *cihet-i askeriye*ce DP'nin diktaya evrilişi olarak algılanır. DP, iç muhalefeti olan meşhur *11'ler*'i de tasfiye etmiştir.

Kore gazisi Binbaşı Aziz, DP'nin diktaya gidiş sürecini, Yüzbaşı Demir'le yaptıkları bir sohbette özetler:

“... ne biçim demokrasidir anlayamadık birader! Esasında hürriyet manasına gelmez mi bu bok yiyen? Ne hürriyet ne hürriyet! Adam, ikinci seçimini kazanıyor. Nasıl bir kazanmak... Tulum Tulum yahu! Eh rahatlar, diyorsun; sen misin diyen. Küt, seçim kanununu değiştiriyor, pat memurun kanununu değiştiriyor. Muhalefete rey verdi diye, hadiii Kırşehir'i vilayetten kazalığa indiriyor. Matbuat üzerindeki tazyik ayrı bahis...” [...] “Duydun elbet, seçimden sonra ne laf etmiş: ‘Ben istersem, orduyu yedek subaylarla da idare ederim’, bizi adamdan saymıyor yani.” (s.169)

Yüzbaşı Demir, Kore'de kasığından aldığı bir şarapnel parçası sebebiyle iktidarsız olmuştur. Attilâ İlhan'ın bu epizodu bir eğretileme amacı ile kullandığı görülmektedir. Yüzbaşı Demir'in iktidarsızlığı, aslında onun şahsında TSK'nın iktidarsızlığı olarak göndergesini bulmakta ve bir yandan da romana bir dram ögesi katılmaktadır.

“Kore'de dedi, kalbini de bırakmış olmayasın Demir? Yüzbaşı Demir'in karşılığı ateş etmek gibi bir şeydi:

-Hayır Ümit, kalbimi değil erkekliğimi bıraktım.” (s.182)

Kore Savaşı akabi, Türkiye'nin NATO'ya alınması, *cihet-i askeriye*'nin DP'ye karşı muhalif tutumunu pekiştirir. Askere göre DP, askeri ABD'ye yaranmak uğruna ABD menfaatine kullanmaktadır:

“... bizi, bir tugay adamı, Azrail'in sofrasına attılar. Gayeleri: Amerika'nın emrinde, Amerika için ne kadar kolay ve yiğitçe ölebileceğimizi göstermekti. Aşkolsun! Demek başarmışız, baksana NATO'ya girilecek...” (s.185)

³⁰⁸ Mustafa Albayrak, “Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasî Hayatındaki Yeri” 7. *Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, (21-23 Kasım 2001), Ankara 2001, s.346.

³⁰⁹ Orhan Erkanlı, *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, (bs.y.), Baha Matbaası, İstanbul 1973.

Yaraya tuz basılmalıdır! (s.218)

27 Mayıs yaklaşırken, 27 Mayısçılar arasında, devrim sonrasında takip edilmesi gereken yöntemin mahiyetine dair yapılan tartışmalar, aslında 27 Mayıs'ın hemen akabindeki bölünmenin sebebini açıklar gibidir. Attilâ İlhan, tartışmaların tarafı ve 27 Mayıs sonrası tasfiye edilen 14'lerden Orhan Erkanlı'nın anılarına bolca atıf yapar:

“Menderes'in tahakküm rejimini devirdikten sonra ne yapacaksın? Kurucu bir meclisle demokrasiyi pekiştiren yasaları çıkarıp kestirmeden seçimem mi gidilecek; tam tersine önce devrimin zorunlu saydığı 'icraat' mı yapılacak?” [...]

Orhan Erkanlı, kendi sorusuna kendi cevap verecektir:

“... gaye millî birliği gerçekleştirmektir. Temellerinde cesetler yatan bir ihtilal, gayesiyle zıtladır, başarıya ulaşamaz. Zulümle, cinayetle başlayan ihtilaller; ihanetle, hüsrarla, felaketle sonuçlanır. Zinhar bu hale düşmemeliyiz, zinhar!” (s.293)

Demir ve 27 Mayısçı arkadaş grubu Bonapartistdirler. Yani, temel yapısal sorunlar (Endüstrileşme, toprak reformu, hukuk, sağlık, vb.) siyasilerin eline bırakılmadan bir askeri vesayet ile yapılandırılabilirdi. Cemal Paşa (Orgeneral, Gürsel) ve ekibi (ılımlı Jakobenler) galip gelecek ve neticede Bonapartist subaylar, 13 Kasım 1960'da Cemal Paşa tarafından MBK feshedilerek, emekli edilecekler ve tarihe **14'ler** olarak geçeceklerdir.

Millî Birlik Komitesi (MBK), NATO ve CENTO'ya bağlılık bildirmiş, müttefik Türkiye sayesinde, orta şarktaki petrol havzasıyla komünist blok arasında bir 'emniyet kuşağı'nın tesisi sağlanmıştır. (s.426)

5.20.1.2. CHP'nin Liberalizme Teslim Oluşu

Romanda, CHP, 27 Mayıs sonrası siyasette aktif bir vaziyet alır. Romanın 1960 *Nisan/Mayıs* (s.245-323) başlıklı 4.bölümünün açılışı şu şekildedir:

“İNÖNÜ AMERİKÂN DOSTLUĞUNA SAHİP ÇIKTI

CHP Genel Başkanı, “münasebetlerin milletten millete olduğu hakikatini zedelemek, münasebetlerin temeline zarar verir” dedi.

İnönü'nün konuşmasından önce ABD Elçisi Flechter Warren'e evinde bir yemek verdiği bildiriliyor. Ankara - 26 Şubat (Özel)” (s.245)

Menderes, 1959'daki Amerika ziyaretinden istediği ekonomik yardımı alamamıştır. İnönü'nün Şubat 1960'taki ABD yakınlaşmasına karşılık olarak Menderes'in Rusya yakınlaşması; 13 Nisan 1960 tarihli ajans haberi ile verilir:

“BAŞBAKAN MENDERES, KRUŞÇEV’LE BULUŞACAK

Menderes’in Temmuz’da Moskova’ya yapacağı ziyareti Nikita Kruşçev’in Ankara ziyareti takip edecek.

Haber, her tarafta büyük akisler uyandırdı.” (s.247)

İnönü, safını Amerika yanında belirlemiştir. Menderes; belki blöf, belki mecburiyet Rusya safındadır. Ülkeyi, NATO vasıtası ile Amerika’ya angaje eden hükümet, eksen değiştirmektedir.

Aynanın İçindekiler serisinin ikinci romanı *Sırtlan Payı*’nda, Manastırlı Salih Paşa, şöyle seslenmişti Miralay Ferit’e:

“Söylesene Binbaşı; Enver, Sarıkamış’ta, Cemal Kanal’da ümmet-i Muhammed’i birer hayal-i ham uğruna neden sinek gibi kırdırıyorlar? Biri Kafkasya, biri Mısır fatihi olmak için mi? Asla ve kat’a! Kafkasya’da Rus; Mısır’da İngiliz kıtaatını tutup oyalayarak Avrupa’da Almalara nefes aldirmek için!” (*Sırtlan Payı*, s.88).

Yaraya Tuz Basmak’ta ise Amerika’nın âli menfaatlerini müdafaa için Kore’ye asker sevkeden (s.402) bir Türkiye var.

Sırtlan Payı’nda Miralay Ferit: *İttihatçılar mı bizi oyuna getirdi, yoksa Almanlar mı İttihatçıları?* (s.88) demişti. İhraç edilen 14’ler’den Binbaşı Demir de aynı “vatansever asker” kaderini yaşadığını anlar:

“Aldatılmak, kullanılmak! Ruhumuzda aldatılmış olmanın açtığı yarayı tuz basıp kavuralım derken, kullanılma utancına mı düştük? Yara üstüne yara. Memlekete hizmetten başka hırsı olmayan bir neslin nasibi mi bu? Buysa, kabahat kimin? Ah ne kadar saf mıışız? Yok! Saflık diyemeyiz, düpedüz cahillik, dünyayı bilmezlik.” (s.428)

Millî ve İktisadî bir terkibe, toprak reformunu gerçekleştirip, sanayi İnkılapı yapılmadığı müddetçe (s.400) *Kuva-yı Millîyeyi İrâde-i Millîyenin emrine vermekdikçe Jacobenist* (seçkinci otoriter) *ve Bonapartist* (askerî diktatorya) *askeri müdahaleler* (s.380) bitmeyen bir sarmal içinde aynı temcid pilavını yedirecektir.

“Harp ediyorum başkasının harbi. İhtilal yapıyorum başkasının yararına. Kendi **yarama tuz basayım** derken, başkasının yarasına tuz oluyorum.” (s.437)

5.21. Ayla Kutlu - *Kaçış*³¹⁰ (1979)

Kaçış, Türkiye’de 27 Mayıs öncesinin siyasal ve sosyal kaos ortamını, Ayhan - Üstün aşkı ile beraber ele alan bir roman.

³¹⁰ Ayla Kutlu, *Kaçış*, Bilgi Yay., 3.baskı., Ankara 2002, 294s.

Romanda, Rıfat Ilgaz'ın *Karartma Geceleri*'nde olduğu gibi, bütün dikkatleri dış dünyadaki kişi ve kurumlara çeken, eleştirisini yalnız kahramanın siyasî karşıtlarında arayan bir kurgu yoktur. Romanda, küçük burjuva aydınının iç hesaplaşması baskındır.

5.21.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Roman, Demokrat Parti iktidarı uygulamalarını ve Türkiye'nin toplumsal atmosferini, sol küçük burjuvazinin iç dünyasındaki çatışmalar ışığında dile getirmektedir. Sol burjuvazi, siyasal iktidara muhalif olmakla beraber aktif bir mücadelenin içerisinde değildir. Onların mücadelesi, halktan kopuk ve teoriden ibaret olduğunu anladıkları kendi sol perspektifleri ve geçmiş yaşamları ile yaptıkları hesaplaşmadır.

5.21.1.1. Demokrat Parti

Ayla Kutlu, romanında genel çerçeve olarak Ayhan ve Üstün arasındaki aşkı ve bu ilişkiye bağlı çözümlemeleri ele aldığı için; dönemin siyasal atmosferi daha çok bir dekor olarak kalıyor. DP diktası ise, Üstün'ün gözüaltına alınışı, sorgusu ve tutuk evindeki durumu esnasında belirginleşir. Fakat Kutlu, DP'nin neden "sıkıyönetim"e geçtiğinin çözümlemesini kurguya katmamaktadır. Atmosferi daha iyi anlamak adına 1957 seçimi sonrası Türk sosyal ve siyasal yaşamı üzerine kısa bir değerlendirme yapmak gerekmektedir.

1957 seçimleri sonucu DP, her ne kadar iktidarı aldı ise de oy oranı %50'nin altına düşmüş fakat "millî bâkiye" sistemi sonucu yine meclisteki sandalye sayısı artmıştı. %48 oy ile 424 milletvekili alan DP'nin takipçisi CHP, %41, oy ile 178 milletvekili çıkarmıştır.³¹¹

Seçim sonrası, ekonomik vaziyet de kötüleşmektedir. Kahveden otomobil lastiğine kadar pek çok tüketim maddesi ancak karaborsada bulunmaktadır. Ekonomik sıkıntılar arttıkça, hükümete gelen eleştiriler de artar. DP'nin buna yanıtı ise Vatan Cephesi açmak olur. 28 Nisan 1960'ta Tahikikat Komisyonu kurulur. Tahikat Komisyonu, üyeleri DP'li milletvekilleri olan ve aldıkları kararların bir üst mahkemeye götürülme olasılığı olmayan bir komisyondur. Üniversite olayları artar, basın sansüre tâbi tutulur, üniversite hocaları tepki gösterirler. İnönü'nün 30 Nisan 1959 Uşak gezisinde

³¹¹ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, s.154. ayrıca bkz. *Türkiye Tarihi 4*, (Sina Akşin ed.), s.184-187.

D.P’li seçmenlerce taşlanması, 4 Mayıs 1959’da yine İnönü’ye İstanbul/Topkapı’da yapılan linç girişimi ve CHP’nin muhalefeti artırışı... DP, sıkı yönetimi bu şartlarda ilan eder.³¹²

Üstün’ün Türkiye’ye dönüşü de bu sıkıyönetim evresine rastlar ve sıkıyönetim ile hemen havaalanında yüzleşir. (s.50) Herhangi bir hukuk kuralı, yahut kanuna uygun bir gözaltı yoktur “sıkıyönetim”lerde. Her şey bir emr-i vâki ile yapılır:

“-Alay etmeyin. Sizin yerinizde olsam daha akıllı davranırdım. Hakkınızda 141 ve 142.maddelerden ötürü kovuşturma yapılıyor.

-İkisinden birden mi?

-Evet.

-Demek kelle isteniyor. Peki, ne zaman işlemişim bu suçları? Bir yıldır yurt dışında olduğumu biliyorsunuz. Hem de hizmet pasaportuyla.

-Bunu Ankara’dakilere sorarsınız.” (s.56-57)

Diktaya giden demokrasilerde, dikkati başka yöne çevirmek için yapılan manipülasyonlarla içteki gerginlik azaltılıp kamuoyunun dikkati dağıtılırken; iktidar, kendisine yönelen baskı unsurlarına da gözdağı vermeyi unutmaz:

“Fransa’ya gitmesine neden izin vermişlerdi? Ahmet’in ‘Hükümetler, içte ya da dışta güçlüklerle karşılaştıkları zaman, halkın dikkatini başka yöne çekmek için komünist avı düzenler’ deyişini anımsıyor. Ne yapmak istedikleri ortada. Birkaç gün sonra, basında büyük başlıklarla, içinde bir üniversite öğretim görevlisinin bulunduğu komünist şebekesinin ortaya çıkarıldığı yazılacak. Üstün kullanılarak, hükümete başkaldıran öteki öğretim üyeleri de susturulacak, halkın gözünde karalanmak istenecek.” (s.63)

Üstün, mahkemeye çıkarılmıştır. Mahkeme, formaliteden ibarettir. (s.63)

Ne olursa olsun; “icad edilen suçun” bir şekilde 141 ve 142.maddelerle irtibatlandırılması lazımdır. Özellikle 141/1 belirsizliği ile her yoruma açıktır:

Madde 141/1. fıkra:*Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya veya memleket içinde müesses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan herhangi birini devirmeye matuf cemiyetleri her ne suret ve nam altında olursa olsun kurmaya tevessül edenler veya kuranlar veya bunların faaliyetlerini tanzim veya sevk ve idare edenler veya bu hususta yol gösterenler sekiz yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar. Bu kabil cemiyetlerin birkaçını veya hepsini sevk ve idare edenler hakkında ölüm cezası hükmolunur.*

³¹² Emre Kongar, A.g.e., s.154.

1.Şube Müdürü de Marks ve Lenin üzerine yazılı kitaplar, Nâzım Hikmet'in şiirleri ve ele geçen baskı makinesini *Bu kabil cemiyetlerin birkaçını veya hepsini sevk ve idare edenler* hükmü ile irtibatlandırabilecektir. Delillerin suç unsuru niteliği önemszenmez.

“Evlerde, kiralık bodrum katlarında, bozuk daktilo makineleriyle yazılmış bildirileri, Gazi'nin “Gençliğe Hitabesi”ni, İnönü'nün Meclis gizli oturumlarındaki konuşmalarını, Nâzım'ın şiirlerini çoğaltıp dağıtmak kuşkusuz tehlikeli bir işti. İnsanı bu yüzden tutuklayabiliyorlardı.” (s.101)

Marks ve Engels'i Rus sanan, André Gide'ye Anter Cit diyen, Dostoyevski - Tolstoy ve Turgenyev'i (yani Çarlık dönemi Rus yazarlarını) okumayı dahi sırf Rus olduklarından dolayı suç unsuru sayan bir savcılık iddiânemesi vardır ortada. (s.274) Ayla Kutlu, diktalaşan demokrasilerin nasıl hukuksuz hâle geldiğini göstermek için ironi yapmaktadır. Böyle bir ortamda Üstün de, yapacağı bir itirazın anlamsız olduğunu düşünür.

5.21.1.2. Sol Küçük Burjuvazi

Romandaki “kentsoylu/Burjuvazi”, aristokrat bir sınıfın, bir tüccar sınıfının üyeleri değil; akademi entelijensiyasıdır. Teori temelinde kalmış, etki alanları dar bir akademik çevredir söz konusu olan. Bu aydınlar, yaşadığı topluma önermeleri var iken kendi hesaplaşmasını tamalayamamış, ülkenin tarihsel ve kültürel birikimini - “kitaplar” vasıtası ile ve tek bir perspektiften yaklaştıkları için - yeterince değerlendirememiş, aydınlardır.

Üstün, 141 ve 142. Madde ile suçlanıp tekrar tutukevine gönderildiğinde, Türkiye özelinde sol hareketin bir kritiğini yapacaktır. Bu kritik aynı zamanda, 1946'dan 1960'a Türk solcu aydınlarının özeleştirisi ve Türkiye'nin sosyal-ekonomik şartlarının sol bir devrime el vermez oluşunun da itirafıdır:

“Bu gençlerin hiçbiri, Marksizm'i, Târihsel Maddeciliği, Marksist diyalektiğin kuramsal yapısını bilmiyor. Bilmelerine de olanak yok. Sorun, birkaç kitap bulup okumuş olmak, ya da olmamak değil. Sorun, sınıfsal bilincin belirginleşmiş olup olmamasında. Nedir bizim savunduğumuz? Daha doğrusu biz kimiz? Bir avuç kentsoylu aydın. Düş gören bir avuç aydın. 1946'dan beri söylenenler, yapılmak istenenler, gerçekte bir sınıfın değil; bizim kendi içimizde duyduğumuz sıkıntının dışa vurulmasından başka bir şey değil.” (s.233-234)

27 Mayıs’a giderken Türkiye’de sol hareket, sınıfların belirginleşmemesi ve bu yüzden de sınıfsal bilinçlenme olmadığı için küçük burjuvanın teoride kalan ve çok az pratiğe dökülebilen eylemlerinde sınırlanmıştır.

Eylemleri ise, Marks, Lenin ve Troçki’nin eserlerini okumak; Nâzım Hikmet’in şiirlerini, Atatürk’ün “Gençliğe Hitabesi”ni, *bir zamanlar faşist dedikleri bir ihtiyarın* (İsmet Paşa) meclis gizli oturumlarındaki konuşmalarını broşürlerde teksir edip dağıtmaktan ibarettir.

27 Mayıs öncesi Türk solu ve Türk demokrasisi, kaos içerisinde yönünü tesbit edememiş haldedir.

5.22. Devletçi Seküler Seçkinler – Gelenekçi Liberal Demokratlar

Arasındaki İktidar Mücadelesi Temalı Romanların Değerlendirilmesi

İncelenen 21 romanın zaman ögesi, Demokrat Parti iktidarı dönemini kapsamaktadır.

Demokrat Parti dönemi, İsmet Paşa'nın “mutedil devletçilik” tamlaması ile özetlediği İktisatta Devletçilik³¹³ anlayışının terk edildiği; dış sermayeye karşı esnek, özel müteşebbislerden parti adına teberru yapıldığı³¹⁴, kredi ve döviz tahsislerinin attığı³¹⁵ bir dönem olarak liberalizme geçiş evresidir. Diğer taraftan Menderes yönetimi, Atatürk devrimlerine karşı mesafeli bir tutum sahibidir. Bu mesafeli tutumun altında yatan gerçek; Demokrat Parti'ye desteğin gelenekçi liberal toprak ağaları ve eşraf burjuvazisi cephesinden gelmesidir. Atatürk devrimlerini uygulayan Tek Parti yönetimi, özellikle Atatürk döneminde, laiklik ilkesinin uygulanmasında taviz vermez niteliği ile toplum içinde kimi tedirginliklere de yol açmıştır. Devrimler, bir ölçüde, Tek Parti döneminin baskıcı yönetimi ile özdeşleştirilmiştir.³¹⁶

27 Mayıs'a giden süreçte yüksek askerî bürokrasisinin DP'ye tepkisini konu edinen *İzmir'in İçinde* (1973), *Bıçağın Ucu* (1973), *Yaraya Tuz Basmak* (1978) romanlarının temalarının özünde Menderes yönetiminin plansız liberal uygulamaları, NATO'ya girişin vizesi olarak Kore Savaşı'na katılmak ve D.P muhaliflerince “karşı devrim” olarak nitelelen DP uygulamaları konu edilir. Bu üç roman içerisinde, askerî kanadın (Devletçi Seküler Seçkinler) tepkisini Kore Savaşları ve NATO bağlamında konu edinen *Yaraya Tuz Basmak* romanı, DP'yi değerlendirmedeki perspektifi ile özgün bir niteliğe sahiptir.

1957 seçimlerinden sonra, DP'nin şiddetini gittikçe artırdığı basın (*İspat Hakkı*) ve üniversite üzerindeki baskılar ve nihayet “Tahkikat Komisyonu” gibi uygulamalar, burjuvazinin ve yüksek bürokrasinin tepkisi ile karşılanır. Bu uygulamaların toplum ve birey üzerine yansımaları; *Kurtlar Sofrası* (1963), *Bir Gün Tek Başına* (1974), *Kaçış* (1979) romanlarında görülür.

Makinenin neredeyse bir roman figürü gibi ele alındığı; makineleşme ile beraber diyalektik olarak tarım işçilerinin iç göçü ve şehirleşme temalarını konu edinen

³¹³ Şevket Süreyya Aydemir, “İsmet Paşa Devletçiliği Anlatıyor”, *İkinci Adam, I.C.*, Remzi Kitabevi, 2.baskı, İstanbul 1966, s.419-422.

³¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, “Menderes'te Müdahaleci Kapitalizm ve Faşizm Kavramları”, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, 7.basım, İstanbul 2000, s.197.

³¹⁵ Mustafa Albayrak, “Demokrat Parti Döneminde Milli Koruma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)” *9.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara (7-9 Aralık 1995), s.4-5.

³¹⁶ Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, 42. Baskı, İstanbul 2008, s.150.

romanların kurgusal zamanı da DP iktidarı dönemine tekabül eder. *Bereketli Topraklar Üzerinde* (1954), *Sarı Traktör* (1958) köylü ve makine diyalektiğini konu edinen en karakteristik romanlardır.

Yılanların Öcü (1958), *Ortadirek* (1960) romanları, üniter hukuk devletinin yürürlükte olduğu bir dönemde köylülerin, hâlâ yerelde muktedir olan feodalite (gelenekçiler) ile çatışmasını DP iktidarı bağlamında konu edinen romanlardır.

Amerikan Sargısı (1967), bir köy romanı olmakla beraber, Marshall Yardımları'nı çıkış noktası yaparak Amerika'ya açıktan cephe alan ilk Türk romanı olarak önem arz etmektedir.

Üç Tarz-ı Siyaset; 1950-1960 döneminde Devletçi Seküler Seçkinler (Batıcılık) ve Gelenekçi Liberal Demokratlar (muhafazakârlık) diyalektiğine evrilmiştir. Gerçi DP de; liberalizm, bayındırlık ve makineleşme gibi maddî hamlelerle “teknik açıdan” Batıcı bir programa sahiptir ama dayandığı seçmen kitlesi ve yüksek bürokrasi ile askere (devletçi deküler seçkinler) yaklaşımı açısından liberal gelenekçi safta değerlendirilmiştir.

Halide Edip Adivar'ın *Sonsuz Panayır* (1946) ile Türk romanına ilk defa giren “taşra kökenli lümpen burjuvazi” (*ikibinler*) temasının, Attilâ İlhan'ın kaleme aldığı *Kurtlar Sofrası* (1963) ile DP döneminde de devam ettiği görülmektedir.

6. STATÜKOCU OLİGARŞİ, EYLEMCİ SOL, MİLLİYETÇİ/ MUKADDESATÇI CEPHE ARASINDAKİ İKTİDAR MÜCADELESİ (1960-1980)

Statüko (Status quo) Latince bir kelimedir. 14.yüzyılda, *olgunun savaştan önceki süregelen durumu* (in statu quo res erant ante bellum) anlamında kullanılmaktadır. Daha sonra, *önceki süregelen durum* (status quo ante bellum) anlamında kullanılmaya başlanmış ve 18.yüzyılın ortalarında deyim daha da kısalarak *süregelen* (status quo) halini almıştır.³¹⁷

Günümüz siyasal literatüründe statüko, anlam genişlemesine uğrayarak yalnız *savaştan önceki siyasal sınırların korunması* değil; değişmesi istenmeyen sosyal ve siyasal sistemin aynen korunması anlamında kullanılan bir terim olmuştur.

27 Mayıs Hareketi'nin getirdiği en belirgin hukuksal yenilik; 1924 Anayasası'nda tanımlı ve TBMM tekelinde bulunan yasama ve yürütme erkine; yargı organlarını da ortak koşarak iktidarın denetlenmesi olmuştur. 27 Mayıs İhtilali'nin amacı her ne kadar, “kardeş kavgasını önlemek ve âdil seçimlere gitmek” olarak açıklansa da; siyaset üstü bir denetleme organı olarak Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, “iktidarın sınırlandırılması” yani “yeni bir statükonun” oluşturulduğu anlamına gelmektedir. Bir iktidarın meşruluğunun yalnız seçimle işbaşına gelmesinden ibaret olmadığı, iktidar süresince de hukuk ve anayasa ilkeleri içinde kalması gerektiği; DP'nin bu ilkelere ters icraatlarıyla meşruiyetini kaybettiği askerî kanadın temel savı olmuştur.³¹⁸ Fakat DP. döneminde, siyaset üstü bir denetleme kurumu olarak Anayasa Mahkemesi yoktu. Yasama ve yürütme tamamen TBMM'deki grup çoğunluğuna bağlı idi ve bu da dolaylı olarak “sözüm kanun” anlamına gelmekteydi.

1924 Anayasası'nda; *Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup millet namına hakk-ı hâkimiyeti istimal eder* ifadesi; 1961 Anayasası'nda, *Türkiye Büyük Millet Meclisi, millî egemenliği anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır* [Md.4. Egemenlik] ifadesi ile değiştirilmiştir.³¹⁹ Tesis edilen Anayasa Mahkemesi ile mecliste çıkarılan kanunlar -çoğunluk tarafından çıkarılsa bile – anayasal denetime alınmıştır. Yüksek Hakimler Kurulu'nun tesisinde; hakimlerin özlük,

³¹⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/Status_quo, [erişim tarihi: 30.05.2020]

³¹⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı -Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, 27. Baskı, İstanbul 2016, s.351,369.

³¹⁹ Sina Akşin (ed.), *Türkiye Tarihi, 1908 – 1980*, C.4., Cem Yayınevi, 5.baskı, İstanbul 1997, s.205.

atama işlerinde yargıya kendi içinde özerklik tanımak amacı vardır. Böylelikle yargı bağımsızlığını kuvvetlendirmek esas alınmıştır.³²⁰

Yeni statükonun gereklerini (Anayasal reformlar) yapmadıkları gerekçesiyle CHP ve AP'ye ilk tepki, yine asker-sivil aydınlardan gelmiştir. Doğan Avcıoğlu ve ekibinin çıkardığı *Yön* dergisi (1961-1967) aydınları, Mısır'da Albay Nâsır gibi asker – sivil aydınlara oluşturduğu bir oligarşinin kapitalizmi tam tasfiye ederek Milli Demokratik Devrimi gerçekleştirme fikrini ortaya atmışlardır. Albay Talat Aydemir'in yönettiği 22 Şubat 1962 ve 20-21 Mayıs 1963 ayaklanmaları bu düşünce uğruna yapılmış ve liderlerinin idamına sebep olmuştur. Millî Demokratik Devrim argümanı; 12 Mart sonrasına kadar sol çevrede Bilimsel Sosyalizm karşı tezi ile tartışılmıştır. Samim Kocagöz'ün *Tartışma*, Attilâ İlhan'ın *Bıçağın Ucu*, İrfan Yalçın'ın *Pansiyon Huzur*, Yusuf Ziya Bahadın'ın *Güllüceyi Sel Aldı* romanlarında bu tartışmalardan uzun bahisler vardır.

Türk siyasetinde artık CHP – DP/AP gibi iki ana akım siyasal parti yoktur. 1961 Anayasasının seçim sistemine getirdiği nisbî temsil usulü ve toplantı – gösteri hakları, dernekler yasası vb. özgürlükler yeni siyasal oluşumlara kapı aralar.

Cumhuriyet'in ilk sosyalist partisi Türkiye İşçi Partisi (TİP) 1961'de kurulur. Alparslan Türkeş'in liderliğini yaptığı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP, 1960-1965) ve 1970'de Necmettin Erbakan liderliğinde Millî Nizam Partisi'nin (MNP) kurulması ile Türk siyasal yelpazesi, 10 yıl gibi çok kısa bir sürede hem sağ, hem solda geniş bir açılım bulmuştur.

Bu siyasal açılım, Türkleşmek (M.H.P- 1969), İslamlaşmak (MNP, MSP -1972), Muasırlaşmak (CHP ve AP) temayüllerinin yalnız roman sanatının değil; 1960'lar Türk siyasal hayatının da ana fay hattının Üç Tarz-ı Siyaset olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

1960-1970 arası dönem, yalnız Türkiye'de değil; dünya genelinde de sosyal-politik kırılmaların yaşandığı zaman aralığıdır. 1961'de Küba direnişçilerinin, ABD tarafından yapılan Domuzlar Körfezi Baskını'nda ABD'ye geçit vermeyişi ve Rusya'nın Küba'da üstlenişi, Soğuk Savaş'ın en sıcak günlerinin de başlangıcı olur. ABD, 1965'lere geldiğinde Vietnam'da da kaybetmektedir. Mısır ve Suriye'nin *Baas* (Sosyalist Milliyetçi Arap rejimi) hareketi altında birleşmeleri gibi gelişmeler, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gençlik arasında etkilerini gösterir.

³²⁰ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2008, s.265.

Üniversitelerde sol öğrencilerin, Fikir Kulüpleri Konfederasyonu'nunda (FKF,1965) örgütlenirken; sağ öğrencilerin de, 1965'te kurulan Komünizmle Mücadele Derneği, Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Yeniden Milli Mücadele Derneği çatıları altında örgütlenmeleri, kısa sürede belirgin ideolojik saflaşmalara dönüşür.

13 Şubat 1967'de 12 sendikanın birleşmesi ile kurulan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), sosyalist aydın-işçi-öğrenci çevrelerinden destek görürken Türkiye'nin iktidar paradigmasında eylemci yapısı ile yerini alır. Özellikle, DİSK'in düzenlediği 15-16 Haziran 1970 Büyük İşçi Yürüyüşü ve bu yürüyüşün bastırılmasında yaşananlar; büyük şehirlerdeki siyasal kamplaşmaların -gençlik hareketleri özelinde- sürekli çatışmalara dönmesinde önemli role sahiptir.

12 Mart'a giderken, sol öğrenci çevresi Dev- Genç, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi- Cephe (THKP-C) adları altında kır ve şehir gerillaları oluşturmuşlardır. Sol içinde artan Amerikan aleyhtarlığı, 1967'de meşhur 6.Filo Protestoları ile sonuçlanırken; 1969 Şubatı'ndaki protestoda Cumhuriyet tarihinin ilk büyük kanlı gençlik çatışması yaşanır. (*Kanlı Pazar*- 16 Şubat 1969). Karşı cephede ise; adı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi iken (CMKP, kuruluş 1965) 1969'daki kurultayında adını Milliyetçi Hareket Partisi'ne çeviren MHP'nin silahlı yapılanması olan Ülkücü Komandolar vardır. Üniversite boykotları ve toplu gösteriler; Büyükelçi kaçırma, banka soygunlarına kadar alan genişletmiş; gelişmeler karşısında siyasî iktidarın etkisiz kalışı, askerî müdahale için meşru zemini hazırlamıştır.

Türk sosyal ve siyasal hayatında 1960- 1970 arası 10 yıllık kısa bir süre içinde bu kadar çok oluşum, saflaşma ve çatışma; hem sivil- askeri bürokrasi ve hem de sermayenin statükocu çevrelerini rahatsız etmiştir. Bu “rahatsızlık”, dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın, *Sosyal uyanış, ekonomik gelişmelerin önüne geçti*³²¹ ifadesinde tarihteki yerini alır.

12 Mart 1971'de, iktidardan el çektirilen Süleyman Demirel de bir röportajında, 12 Mart'ta amacın Türkiye'nin yerleşik siyasi rejimi, genel anlamda Cumhuriyet ve özelde ise ülkenin demokratik birikimlerinin, askerlerce kontrol altına alınmak istediğini belirtir.³²² Demirel'in bu tespiti, Memduh Tağmaç'ın *Sosyal uyanış, ekonomik gelişmelerin önüne geçti* tespitinin arka planını da açıklamaktadır. Asker ve sermaye çevresi, “haddinden fazla sivilleşmenin” statükolarını sarstığını düşünmektedir. Öyle ki;

³²¹ Suavi Aydın, Yücel Taşkın, *1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, 1.baskı, İstanbul 2014, s.203.

³²² Önder Bozkur, “Anılarda 12 Mart Muhtırası: “Bizden Başka Herkesin İktidarda Olduğu O Dönem”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20/1 (2018), s.212.

askerî bürokrasi, 1967'den itibaren Demirel hükümetine işçi ve sendikalar, grev ve ücretlendirme hakkında “tavsiyeler” vermektedir.³²³

“Bu bakımdan, 12 Mart 1971 askerî müdahalesini; toplum, ekonomi ve siyaset alanlarında muhafazakâr yapıdaki Türk Parlamentosu çizgisinde [satatükocu oligarşi] rejimin pekiştirilmesi şeklinde yorumlamak ve hükümet değişikliğini; egemen güçlerin yönetici seçkinleri arasında nöbet değişimi olarak anlamak gerekmektedir.”³²⁴

Nihat Erim başkanlığındaki teknokrat hükümetler döneminde, 1961 Anayasası'nda değişikliklere gidilir. 12 Mart döneminde yapılan bu Anayasa değişiklikleri ile kişi özgürlükleri aleyhine ve vesayet kurumlarının lehine değişiklikler getirilmiştir.³²⁵

1971-1973 ara rejiminden sonra, 1975-1980 arasındaki Milliyetçi Cephe Hükümetleri de (MC) ülkedeki kamplaşmanın önüne geçemez. 1980'e yaklaşırken Türkiye'de kutuplaşma ve anarşi en belirgin sosyal-politik gerçektir. Bülent Tanör, 1965-1980 arasının iktidar yapılanmalarının en belirgin özelliklerinin İstikrarsızlık, Kutuplaşma, Sivilleşememe olduğunu belirtir ve “yarı askerî yahut askerî rejimlerin”, kaotik iktidar yapılanmalarının hem ürünü hem neticesi olduğunu belirtir.³²⁶

1960-1980 arası romanlara yansıyan iktidar mücadeleleri, zaman aralığı verilen dönemin sosyal-siyasal karakterini de yansıtmaktadır. Bu dönem romanları iktidar mücadelesi bağlamında; statükocu oligarşi karşısında eylemci solun ve milliyetçi/mukaddesatçı cephenin mücadelesini yansıttığı gibi; eylemci sol ile milliyetçi/mukaddesatçı cephe arasındaki mücadeleleri de konu edinmektedir.

1960-1980 arası dönem, Türk romanı adına en fazla siyasal romanın yazıldığı zaman aralığıdır. Bu süreçte Türkiye'de yaşanan sosyal ve siyasal olaylar göz önüne getirildiğinde, bu realitenin hiç de tesadüf olmadığı görülür.

³²³ Ayrıca bazı sendikaların kazançlarını artırmak gayesiyle körükledikleri grevler neticesinde yapılan sözleşmelerle işçi ücretlerine eklenen aşırı zamlar da bu farklılaşmayı süratle geliştirmektedir. Maliyeti yükselten bu zamlar, işverenin mamullerini satma, ihraç ve dış piyasa ile rekabet etme imkânlarını baltalamaktadır.” MGK Genel Sekreteri Kemalettin Gökakın'ın hükümete tavsiye mektubundan. bkz. “15-16 Haziran Büyük İşçi Direnişi”, http://birlesikmetal.org/maden_is/kitap/Dosya_1516haziran.pdf?fbclid=IwAR2UBcu7QdBcfPjUqZcWK0DkAPgmXPMMBetNg6UoQCGuaqZHOFB0Zcgsqc, [erişim: 31.08.2020]

³²⁴ Hikmet Özdemir, “12 Mart Dönemi”, Sina Akşin (ed.), *Türkiye Tarihi, 1908 – 1980*, C.4., Cem Yayınevi, 5.baskı, İstanbul 1997, s.227.

³²⁵ Bozkur, “Anılarda 12 Mart Muhtırası”, s.227.

³²⁶ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, s.406-407.

6.1. Hekimoğlu İsmail - *Minyeli Abdullah*³²⁷ (1967)

Hekimoğlu İsmail, gerçek adı ile Ömer Okçu, Türkiye’de ilk İslâmî roman olarak bilinen, *Minyeli Abdullah* romanını 1965’te yazmaya başlar. Roman, ilk defa 1967’de *Babıali’de Sabah* gazetesinde tefrika edilir. 1968’de Mihrap Yayınları tarafından kitap olarak yayımlanır.³²⁸ Okçu’nun tezlerinin, 1967 konjonktüründe, Türkiye bağlamında romanlaştırılması güçtür. Bunun için yazar, Albay Nâsır’ın Sosyalist Mısır’ını bağlam seçmiştir. Komünizm, “madde”nin Tanrılaştırıldığı bir rejim olarak anlatılır.

1 Mayıs 1962’de Albay Nâsır, İttihadü’l İştirâkî El-Arabî adıyla Sosyalizm’i programına almıştır. Avsan Barajı’nın yapımını - ABD, İngiltere, Dünya Bankası krediyi geri çektikleri için - SSCB’ye ihale eden Nâsır, 1964’te SSCB Komünist Partisi Genel Sekreteri Nikita Kruşçev’i, Mısır’a davet edince artık Soğuk Savaş’ta Mısır’ın safı belli olmuştur.³²⁹

1960- 1970 arası dönem, Soğuk Savaş’ın en sıkı yıllarıdır. Türkiye’de de bu gerginlik sol - sağ silahlı çatışmaları olarak yansımıştır. Mısır ve Suriye özelinde, İslam dünyasında ilk defa sosyalist bir rejimin hayat bulma ihtimali ortaya çıkmışken; aynı yıllarda, Türkiye’de de Türkiye İşçi Partisi (TİP), mecliste 15 sandalye ile bulunmaktadır.

Minyeli Abdullah romanının bağlamı da 1960-1965 konjonktürüdür. *Minyeli Abdullah*’ta Amerika ve Nur Hareketi’nin lehte propagandası; Komünizm merkezinde laiklik ve seküler yaşamın aleyhte propagandası yapılmıştır.

6.1.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Minyeli Abdullah romanında iktidar mücadelesi, Komünizm -İslam ideolojileri üzerinden anlatılır. Komünizmin manevi “zehir”ine karşı İslam “panzehir”i; komünizmin maddî zehrine karşı İktisat Rol Modeli Amerika tezleriyle iktidar mücadelesi açılır.

6.1.1.1. Komünizm Zehiri -İslam Panzehiri

Ne Nâsır’ın Mısır’ı, ne de Atatürk Türkiye’si komünisttir. Yazarın komünizme karşıtlığı; 1960’ların ikinci yarısı, ortadoğu da dahil, güçlenen sol / sosyalist harekettir. Hemen tüm milliyetçi ve muhafazakâr kitle ve gruplar ise 1965’te kurulan “Komünizmle

³²⁷ Hekimoğlu İsmail, *Minyeli Abdullah*, Türedav Basım Yayım Ltd. Şti., 17.baskı, İstanbul (t.y.), 237s.

³²⁸ Faruk Çakır, “Füzeyi yaparım Gölgesinde de Namaz Kılarım”, <https://www.yeniasya.com.tr/2009/06/11/yazarlar/butun.htm> 11 Haziran 2009 [Erişim: 9.12.2019]

³²⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/misir>, [Erişim: 10.12.2019]

Mücadele Derneği” çatısında komünizm karşıtı safta yer almışlardır. Romanda, Komünizm’den her bahsedişte yazarın öfkeli bir üslubuyla karşılaşılr:

“Abdullah, meclisten meclise, beldeden beldeye koşarak dinliyor, konuşuyor ve okuyordu. Böylece komünistleri ve komünizmi tedkik etmek imkânını buldu. Bu adamların maddeleşen rûhu, Abdullah’ı çok sıktı. Her şeyi para ile ölçmeleri ve her şeye madde gözü ile bakmaları; sonra namus, şeref, din iman tanımamaları; Abdullah’ın hem ismine hem de hissettiği hicran ateşine aykırı düşüyordu.” (s.16)

Bu sebepledir ki Abdullah, İslâm’ı, “panzehir” olarak Komünizm “zehiri”nin karşısına “rejim” olarak çıkarır:

“Bütün bunlardan sonra Abdullah şuna inandı ki; İslâmiyet va’zettiği iman esaslarıyla bütün fiillerimizi en müsbet sahada tanzim ediyordu. Onu, bir rejim olarak ele almak ve iktisad, hukuk, maarif ve siyaset cihetleriyle de tedkik etmek zarureti vardı.” (s.16)

Hekimoğlu İsmail (Ömer Okçu), 1950’lerin ortası itibariyle İslâmî düşünce ile alakadar olmaya başlamış, önderinin Said Nursî olduğu, Nurculuk Hareketi’ne de intisab etmiştir. Romanda İslâm propagandasının istinatgâhı, Said Nursî ve Nûr-u Kur’an (s.157) diye bahsedilen *Risâle-i Nur*’lar muvacehesinde yapılır. “Laik” yaşam ise Komünizm üzerinden eleştirilir.

Atatürk ile Türkiye; Albay Nâsır ile Mısır “laik” yönetim ile idare olunmaya başlanmışlardır. Mısır’da İhvân-ı Müslimîn hareketi ve hareketin lideri Seyyid Kutub (1906-1966); Türkiye’de Nur Hareketi ve hareketin lideri Said Nursî (1877-1960) takipte bir hayat sürmüşler ve komünist ideoloji aleyhinde bulunmuşlardır. Okçu, İhvân-ı Müslimîn’den bahseder ama Nur Hareketi’nden doğrudan bahsetmez. Adı verilmemekle beraber, Said Nursî’nin *Şûalar*, *Münazarât*, *Lem’alar*, *Mektûbat* vb. eserlerinden birebir alıntı yapar.

Minyeli Abdullah’ın, dolayısıyla yazarın İslâmî çizgisi doğrudan Said Nursî’ye bağlıdır. Said Nursî, yalnız bir hareketin önderi değildir; o, aynı zamanda beklenen mücedditdir yazarın sözcüsü Minyeli Abdullah’a göre:

“Sen, incisini sinesinde büyüten midyeler gibi mukaddes çilenin ateşine yandıkça büyüyen, yandıkça yükselen, ulvîleşen insan! [...] Sen, küfrü emrine alacak, imanı sultan edecek ve Kur’an emirlerini şarktan garba, şimalden cenuba haykıracak neslin öncüsü [...] Ayasofya’da Mesih bekleyen Bizanslılar gibi oturup beklemeyin, kalkın karşılayın!

Geliyor, yahut geldi.

Buyrun”! (s.188)

Minyeli Abdullah'ın istediği İslamî rejim, fikhî umdeleri, Hz.Peygamber zamanındaki gibi uygulanan şeriat'tır:

“-Bugün, Mısır'da diyelim ki beş bin hırsız var. Hırsızlığın cezası kol kesme olsaydı; beş bin hapis yerine bugün beş kişi kolsuz gezecekti. Zaten zekât ve devletin fakirlere bakması beslemesi işin içine girerse hırsızlık etmek için sebep de kalmazdı.

Hırsız:

-Desene biz rejim kurbanıyız.” (s.44)

Minyeli Abdullah'ın “millet” kavramına verdiği anlam da “ümme'ttir. Bir Mısır milliyetçisi ile yaptığı konuşmada; aslında Türk milliyetçiliğine de göndermeler vardır:

“-Millî bir ruh gerek bize. Bu ruhla millî menfaatlerimizi düşüneceğiz. Mısır için çalışacağız, Mısır için konuşacağız ve Mısır için öleceğiz. Bunun için sanayii İngilizlerin elinden alıp millileştireceğiz. Rum ve Ermeniler, mutlu gezerken Mısırlıların sürünmesine göz yummayacağız. Mısırlılar, asil bir ırktır; dünyanın en eski, en zekî milletidir. (s.115)

Hekimoğlu İsmail'in Mısır bağlamında ele aldığı yukarıdaki paragrafın göndergesi Türkiye'dir; çünkü, Rum ve Ermeniler, tarihin hiçbir döneminde Mısır'da kapital sahibi baskın bir zümre olmamışlardır. Mensubu olduğu ülkekerde baskın bir kapital sahibi olup sermaye çevrelerini yönlendirebildikleri, padişaha kredi dahi açdıkları (Banker Zarifi, Hıristaki, Banker Kamondo vb.) ülke Türkiye'dir. Alıntıda, Mısırlı bir milliyetçi ağzından dile getirilen ifadeler de; Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, İlhami Soysal gibi yazarların kadrosunda bulundukları *Yön* (1961-1967, daha sonra *Devrim*) adlı dergide dile getirilen Milli Demokratik Devrim (MDD) ilkeleridir. Böylece, MDD tartışmalarının, o dönem Türk entelektüel çevrelerde ne kadar revaçta olduğu da görülmektedir. Mukaddesatçı Cephe'nin temsilcisi Minyeli Abdullah'ın MDD tezlerine karşı tereddütleri şunlardır:

“-Millî ruhtan kasdınız İslâmiyet mi? [...] Kıptiliği mi ihyâ edeceksiniz? [...] Peki, Kıptiliği ihyaya kalkarsak, hangi hukuk düzenine tâbii olacağız? Hangi iktisadî nizamla kalkınacağız? Hangi maarif sistemini benimseyeceğiz ve hangi siyâsî nizam içinde idare olunacağız? Sonra, dinimiz ne olacak?

-Dinimiz İslam bir kere! Hukuka, maarife, iktisada gelince, bünyemize uyan sistemlerden birini seçip alacağız.

-Yani mesela; hukuku Amerika'dan, iktisadı İsviçre'den, maarifi Rusya'dan mı alacağız?” (s.116)

Yazar, milliyetçiliğin tek başına bir şey ifade etmeyeceğini; İslam'dan arındırılmış seküler bir ideolojinin, müslüman bir toplumu bütün cephesi ile kavrayamayacağını belirtmek istemektedir.

6.1.1.2. İktisat Rol Modeli Olarak Amerika

Liberal ülke olarak Amerika, SSCB'nin tam karşısı mevzidedir. Dokuma Tezgâhı kuran Minyeli Abdullah, ABD'ye gidecek ve bazı iş anlaşmaları yapacak ve Amerikan iktisat sistemi ve sosyal nizamını beğenecektir. (s.146)

Roman yazarı Hekimoğlu İsmail (Ömer Okçu) de, 1958-1959'da Teksas'daki Ford Blisse El Passa'da, 6 aylık füze eğitimi almıştır.³³⁰ Romanda, Amerika'ya hayranlık söz konusudur.

“Abdullah:

-Emperyalizm, milletleri maddeten istilâ eder. Halbuki komünizm, milletleri mânen yıkar ve fikir adına menfî fikirler nizamıyla, onları ebediyyen esir eder hatta kendi küfür potasında eritir.” (s.149)

Minyeli Abdullah, Amerika'dan edindiği izlenimleri 20 maddede defterine not eder. Bu 20 maddenin 9'u Amerika özelinde hür teşebbüsün övgüsüdür.

“2-Husûsî teşebbüs, tayyare yapıyor, kamyon yapıyor, füze yapıyor ve bunları orduya da satıyor, ihraç da ediyor.

3-Devlet, hususî teşebbüsün yardımcısı ve hâmisî durumunda.

6-Amerika'da, İslâmî hayatımı Mısır'dan daha kolaylıkla yaşıyorum.

9-Silah satışı serbest.

13-Amerika demiryolları, denizyolları ve havayolları hususî şirketler tarafından çalıştırılıyor.

14- Yirmi yaşına kadar mekteplerde kız ve erkek ayrı okuyor.

15- Paralarının üzerinde “Allah'a güveniyoruz” ve zarfın üzerine basılan mühürde “sulh içinde dua ediniz” yazılı.

19- Amerika, dinine çok bağlı bir millet ve devlet.

(Bizim, laiklik adına yaptığımız, düpedüz dinsizlik...)

20-Komünizmle mücadele, sağlam dinî inançlarla ve maddî terakkiyle mümkün.
(s.150-151)

³³⁰ <http://www.timas.com.tr/yazar/hekimoglu-ismail2/>, [Erişim: 10.12.2019]

Roman, artan komünist hareketlere karşı, ekonomide ABD iktisadi modelini; dahilî siyasette İslamî rejimi çözüm önerisi olarak sunmaktadır.

6.2. Oğuz Atay - *Eylembilim*³³¹ (1970)

Eylembilim, Atay'ın diğer romanları *Tutunamayanlar*, *Tehlikeli Oyunlar*'da olduğu gibi bir küçük burjuvanın “varoluş - arayış” çıkmazındaki bunalımını ele alan eserdir. *Eylembilim*'de, akademi dünyası, 12 Mart'a giden Türkiye bağlamında ironik bir şekilde ele alınır.

Eserde tutarlı ve tezi olan politik bir kişi, eylem, düşün, söylemden ziyade; politik ve toplumsal teorilerini eylemle birleştirmek isteyen iradesiz, ürkek ve kafası karışık akademi çevresine dair absürd bir *oyun* metni vardır. 12 Mart öncesi solcu aydınlar arasındaki uzun ve sonu gelmez millî demokratik devrim mi - sosyalist devrim mi; silahlı direniş gerekli mi, boykot ve işgale devam mı edilmeli? argümanları çerçevesinde yapılan tartışmaların parodisi yapılır

6.2.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Eylembilim'de, Oğuz Atay'ın diğer romanlarında olduğu gibi, kökeninde ülkenin siyasal ve sosyal yaşantısının sebep olduğu karmaşa içerisindeki insanın varoluş mücadelesi söz konusudur. Bu karmaşa, akademi çevresi – öğrenci diyalektiğinde değerlendirilir. Akademisyenler, bilimselliklerine eylem arayan, aradıkça absürtleşen kişiler olarak karikatürleştirilirler.³³²

³³¹ Oğuz Atay, *Eylembilim*, İletişim Yay. 13.baskı. İstanbul 2011, 118s. (Yazılış 1970, ilk baskı 1987.)

³³² Oğuz Atay'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nü okumuş olmasının kuvvetle muhtemel olduğu, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün tahlilinde ifade edilmiştir. Atay'ın *Günlük*'ünde Tanpınar'ın ismi ve eseri zikredilmiyor. Halit Ziya'dan Kemâl Tâhir'e Türk romanı hakkında çıkarımlar yapan Atay'ın, Tanpınar gibi kendisi ile aynı varoluş kaygıları yaşayan- formasyon ve yönelimleri farklı olsa da- meşhur bir aydın akademisyenden habersiz olması çok zor bir ihtimaldir. Öyle ki *Tutunamayanlar*'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde konu edinilen entelektüel varoluş buhranını, romanın retorığı ve ironisini “adım adım” takip ettiğini gösterir tarafları vardır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* de, bir kurum olarak absürt bir eylemdir. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün *Halit Ayarcısı* (Server Özbudak) da *Hayri İrdal*'ı da (Dekan Adnan Targa vd.) absürtle işgal ederler. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* topluma ayar verme amacı ile ironik; *Eylembilim* ise bilimsellikten uzak oportünist bilim adamlarının üniversite ve üniversite gençliğine ayar verme iddiası ile ironiktir. Tanpınar, yaşadığı zamanın “ne içinde ne dışında” olarak “eşikte” bir *tutunamayan* iken; Atay, Tanpınar'ın salt mizahi yansıması, “disconnectus erectus” olarak *tutunamayan*'dır. İki aydın da, Türkiye ve Türk toplumunun varoluş ve dünyadaki yerini; toplumun tarihi ve kültürel kodlarında ararken hoca ve tilmiz olarak izahın bittiği yerde mizaha sığınmışlardır.

6.2.1.1. Akademisyen Aydınların İç Dünyasındaki Çatışma

Reşit Bey ve Refik Bey gibi, Batı'nın konformizmini yücelik sayıp dillerine dolayanlar ve Batı kültürü yerine yalnız Batılı sanatçıların tevatür olmuş dedikodularını bilen aydınlar vardır romanda:

“Refik Bey, Tanzimat’tan beri ülkemizin mutlu azınlığının tanıdığı bir aydın ürününün temsilcisiydi. Yani aramızda kendisi olarak bulunmuyordu. ‘Ben Paris’te...’ diyordu Refik Bey. Bu Paris’in bildiğimiz Paris’le bir ilgisi yoktu. Refik Bey Parisiydi bu. [...] Gerçi müzeler de temizdi ama Refik Bey gidememişti.” (s.31)

Öğretim görevlileri solcudur söylemde ama donanımları sıfırdır: *Biz, solcu olarak geçinenler çok daha gençlere neler öğretebilirdik. Ah bir bilebilseydik. Yani biz bir şeyler bilseydik!* (s.79)

Öğretim üyeleri, kendilerine toplumcu demektedirler. Yalnız bu toplumculuğun niteliği, ilkeleri, amacı ve yöntemi nedir? Hiçbirinin bu konuda “net” bilgileri yoktur. Hatta, yaşama karşı bir duyarlıkları, ayaklarını bastıkları bir sosyal-siyasal bir zemin de yoktur. İlkesizlikleri, o kadar trajikomiktir ki, öldürülen arkadaşları için eylem yapmak isteyen öğrencilerin taleplerine, ne *evet* ne *hayır* diyememektedirler. “Havet” denilebilecek bir cevap geliştirmişlerdir. Öldürülen bir öğrencinin, arkadaşları tarafından, cenazesinin üniversite bahçesine gömme taleplerine Dekan Adnan Targa’nın verdiği cevap, bu ilkesizliği ortaya koymaktadır:

“Kaybettiğimiz arkadaşımız için burada istediğimiz töreni yapabiliriz. Fakat onun burada, bahçeye gömülmesi benim yetkilerimi aşar arkadaşlar! Ben hükümet değilim. (Yuh sesleri, biz her şeyiz sesleri.) Fakat istediğinizi yapabilirsiniz arkadaşlar! Size engel olamam, ben Jandarma değilim! (Bravo sesleri, alkışlar.)” (s.41)

Öğretim görevlilerinin hepsi, arzuları, eğilimleri ve konuşmaları ile lümpendirler. Kişilikleri el vermese de aydın ve toplumcu olmak onlar için bilimsel bir gereklilik değil; zorumluluktur. Ve bu “zorunlu aydın” olmanın klişe gereklilikleri vardır.

“Gürültülü bir forumun gece yarısında Beethoven dinlenirdi; genç kızın gözleri de Barok müziği, özellikle Bach’ı hatırlatıyordu. İlerici bir Aydın olarak elbette Beethoven’ın plaklarını bulunduruyordum evde.” (s.61)

Hepsi, makam, kadın, para tutkunudurlar; ayrıca otorite olmak arzusundadırlar ama yine de iddiaları “Toplumcu Aydın” oldukları yönündedir. Aşkı uğruna mesleğinden ayrılıp sevgilisine sahip çıkan bir öğretim üyesi, onların gözünde gülünçtür ama aynı işi gayrı meşru yaşamak olması gerektir.

“Oysa herkes bilir ki ben güzel bir kadın gördüm mü bakarım. Hayır, herkes bilmez bunu. Masum bir alışkanlığımdır kadınlara bakmak. Bence herkes bakar. (Ben sadece bir süre, evliliğimin ilk yıllarında bakmamıştım. Kendiliğinden olmuştu bu.) masum bir alışkanlık olduğu sürece bu huyun kimseye zararı yoktur. Ama sevgilisi yüzünden fakülteadaki görevini bırakmak zorunda kalan Doçent gibi tehlikeli ilişkiler kurmak başkadır. Ya da bir kadın meselesi yüzünden fakülteadaki koridorda arkadaşını tokatlayan asistan gibi üniversiteden uzaklaştırılmaktan şiddetle kaçınmalıdır insan.” (s.59-60)

Toplumcu ve Aydın olmaları iddiaları dışında, Toplumcu hiçbir eylemleri yoktur. Söylemde Toplumcu olan bu aydınlar, yaşamda bireyci ve konformisttirler:

“Modern bir ev kurmuştuk. Toplu olarak aldığımız üç aylık farklarını evin borcuna yatırmıştık. Yoksa hiç borcumuz kalmayacaktı. ‘Yıl sonunda beğendiğimiz yemek odasını alabiliriz.’ dedi Süheylâ. Bana da üç takım elbise ısmarlamıştı. ‘Bir türlü provaya gitmiyorsun.’ Olur, hemen giderim.”(s.58)

İlkesizlik ve niteliksizlik kolaylıkla kimliksizliğe de evrilir bu “toplumcu aydınlar”da: *Meselâ İsmet, üniversiteyi bırakmakla (on yıldır hukuk okuyordu) yabancı bir devlet hesabına casusluk yapmak arasında bocalıyordu.* (s.66)

İlkesizlik, niteliksizlik, kimliksizlik, eylemsizlik ama yine de “toplumcu aydın” olma savları; ister istemez trajikomiğin, tezatin içine atmaktadır bu aydınları:

“Bizim müziğimiz, özellikle ‘Halk Müziği’ adı verilen türü; çok ilkel bulunuyordu. O zamanlar, ‘Klasik Türk Musikisi’ adı verilen şarkılar vs. de çok tutucu, gerici vs. adlandırılıyordu. Benim durumum her zamanki gibi karışıktı: Osmanlı İmparatorluğu’nun Mehter Marşı yüzünden gerilediğini ileri sürenlere katıldığım oluyordu. Bir gece (her zamanki gibi hepimizin sarhoş olduğu bir gece) mehter askerinin taklidini yaparak öteki sarhoşları güldürmeğe çalışıyordum. [...] Evet benim durumum karışıktı: Böyle bir olaydan iki gün sonra da o zamanlar hikâyelerinde küçük burjuvalara tehditler savuran taşralı bir arkadaşla ‘bir bekâr evine’ ‘yanık halk türküleri’ dinlemeğe gitmiştim.” (s.70)

Atay’ın bahsettiği aydın; fikir’de toplumcu, yaşamda oportünist, eylemde kayıtsız, iç dünyasında kendini arayan bir huzursuzdur. *Ama ne yazık ki, hiçbir zaman hangi tarafta olduğumu bilemediğim için, gerçek duyarlılığımın ne olduğunu çıkaramıyordum.* (s.37)

6.2.1.2. Öğrenciler Arasındaki Çatışma

Öğrencilerin, hocalarına göre iki farkı vardır: Eylem içerisindeyler ve ne istediklerini bilmektedirler. Bu açıdan İlkeleri vardır. Bu sebeple kimlik sahipleridirler.

Onları hocaları ile ortak noktada toplayan olgular ise, yöntemsiz ve ideolojilerinde sığ olmalarıdır.

“Murat İkinci’ydi bu. Bazı olaylara karıştığı için yıllarca önce; yani biz üniversite birdeyken fakülteden çıkarılan 404 Murat İkinci. Birlikte, bizden büyük toplumcularla, gece yarılara kadar tartışır, sabahlara kadar dergilerimizin yazılarını hazırlardık. Sonra bir gün onu tutuklamışlardı.” (s.25)

Tarihsiz ve talihsiz bir nesildir bu nesil. Öğrenimleri, hocaların nakle dayalı verdikleri eğitim ile geçmiştir. Ülkeleri, kimlikleri, tarihleri hakkında dinamik ve nitelikli bir eğitimle donanamamışlardır: *Murat Bey’in öğrenmesi gereken şeyler Tanzimat’tan beri başkaları tarafından belirlenmişti. Tarih okumasa da Refik Bey bunları biliyordu. Murat’ı dinlemesi mümkün değildi.* (s.32)

Hocaları, “toplumcu aydınlıklarında” nasıl yüzeysel ise; onlar da kalben inandıkları devrimciliklerinde iyi niyet dışında alt yapıya sahip değillerdir. Slogandan ibarettir eylemleri ve ülkelerinin gerçeklerinden hareket etmezler. Neyi, neden, nasıl yapmalıyız? gibi teorik yönelimleri yoktur.

“Tek yol Devrimdi, hayır İslâmı, hayır Milliyetçilikti. Kopya formüllerinde büyük bir uyum içinde sıraların üzerini süsleyen öğrenciler, ülkenin kurtuluşuna çıkan yollar bakımından derin anlaşmazlıklar içindeydiler.” (s.33)

Öğrencilerin eylemde olmaları ve net siyasi duruşları; kayıtsız, ilkesiz, kimliksiz hocalarını da edilgen bir duruma sokar:

“Bir eyleme doğru gidiliyordu ve ön sırada oturan bilim, eylem tarafından kuşatılmıştı. ‘Hocalarımız da konuşsun!’ diye bağrıldı. Başka çare kalmamıştı.” (s.39)

Bilim adamı eylemsiz; eylem sahibi öğrenci bilimsiz olan bir toplumda; eylem ve bilim adına yapılan her şey yarım, absürd, trajikomik olacak ve toplum katmanları sürgit bir komedyanın aktörleri olmanın ötesine gidemeyecektir.

6.3. Melih Cevdet Anday- *Gizli Emir*³³³ (1970)

“Batı’da örneklerine rasladığımız bu türü [distopya] başarı ile deneyen yazar; bizi, aydınların düşünceye kilit vurmak isteyen zorba yöneticiler karşısındaki sorumluluk duygusu ve direnç gücünün sınırları üzerinde düşündürüyor.”³³⁴

Necatigil’in, *Batı’da örneklerine rasladığımız başarılı bir deneme* olarak nitelediği roman, distopik romanların Batı’da yazılmış bazı örneklerini akla getirmektedir: Garip ve anlamsız bürokrasi yapısının anlatıldığı Franz Kafka’nın *Dava* (1925), *Şato* (1926); eylemsiz şekilde bir kurtuluş beklemenin trajikomiğini anlatan Samuel Beckett’in *Godot’u Beklerken* (1949), bir baskı distopyası toplumunun anlatıldığı George Orwell’in *1984* (1949).

Anday, Batı’da örnekleri verilen bu distopiyaların Türkçe’de kolajını yapmıştır. İnsanların, somut olarak görmedikleri fakat derinden hissettikleri her yerde hâzır ve nâzır üst göz / *big brother*/ *panoptikon* olan Asayiş Yürütme Olağanüstü Teşkilatı (AYOT) 1984’ü; *gerçekte bir planı olmayan* (s.93) ama asayiş yürütmekle mükellef bürokrasi aygıtı *Dava*’yı; herkesçe “hiçbir şey yapılmaksızın beklenen” *Gizli Emir*, *Godot’u Beklerken*’i hatırlatmaktadır. 12 Mart öncesi, Türk solu ve burjuvazisi, *bekleyiş* içindedir hiçbir şey yapmadan.

6.3.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Eserdeki iktidar mücadelesi, Olağanüstü Hal Rejimi ve İlerici Burjuvazi (*Kentliler*) çerçevesinde verilmektedir. AYOT ismi ile nitelenen olağanüstü hal rejimi mücadelenin etken tarafı iken *Kentliler* ismi ile nitelenen küçük burjuva çevresi edilgen ve trajikomik bir yaklaşımla ele alınır.

6.3.1.1. Ayot Bağlamında Olağanüstü Hal Rejimi

a) Denetleyici Üstgöz - *Panoptikon*

Sessizlik, kocaman bir göktaş gibi oturmuştu kentin üstüne. (s.7)

Roman, bu cümle ile başlamaktadır. Fakat bu sessizlik, bekleyişin sessizliğidir. *Gizli Emir*, büyük bir sessizlik ve eylemsizlikle beklenirken her gün sanat galerilerine baskın verilen, makineli tüfek seslerinin eksik olmadığı, sokaklarda tankların yürüdüğü,

³³³ Melih Cevdet Anday, *Gizli Emir*, Adam Yayınları, İstanbul 1982, 278s.

³³⁴ Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, s.159-160.

havada uçakların kol gezdiği, AYOT'un bildirilerinin hoparlörlerden okunduğu OHAL yaşamaktadır kent.

Michael Foucault, Jeremy Bentham'ın 18.yy. sonlarında yazdığı *Le Panoptique* (her şeyi görüş şeklinde çevirilebilir) adlı eserden alıp kuramlaştırdığı bir öğretiyi şöyle açıklar:

“Panoptik'te, herkes bulunduğu yere göre, diğerlerinin tümü ya da bazıları tarafından gözetlenir. Bütünlüklü ve değirmi bir güvensizlik aygıtıyla karşı karşıya kalınır. Çünkü mutlak nokta yoktur. Mükemmel gözetleme bir kötü niyetlilik ürünüdür. [...] Sürekli olarak bir denetçinin gözü önünde olmak gerekir.”³³⁵

“Öyle ki koca kentte AYOT'a ayak basmamış kimse gösterilemezdi. Bütün kentliler belli aralıklarla çağırılıyorlardı ve belki bu işlem bir plan gereğince yürütülüyordu.” AYOT memurlarına, aranan, çağrılan kentliler için bilgi verilmezdi hiç. Bu bilgiyi verebilecek yerde olan üstler bile çoğu zaman o kentlinin niçin çağrıldığını bilmezlerdi” (s.88)

b. OHAL Rejimi'nde Korkunun Hegemonyası Esastır

AYOT, herhangi bir kentliyi aradı ya da istediği zaman, bu arayışın ve isteyişin ne gibi bir gerekçeye dayandığını sorgulamak, AYOT tarafından görevin yerine getirilmesini engellemek olarak algılanmaktadır. Bu sebeple, AYOT tarafından aranan **kentli**, sorgu yerine tam bir korku ve belirsizlikle girmektedir. *Böylece tam bir anlamsızlık içine düşen kentli, kafası boşalmış olarak girerdi ordan içeri ve çoğu zaman ordan çıktığında bile ne için çağrıldığını anlamamış olurdu.* (s.88)

c. OHAL, Kaosun Daimiliğini Varlığının Nedeni Sayar

Heykeltraş Nizam'ın sergisi basılmıştır. Nizam, serginin tarihi ve yeri konusunda AYOT'u bilgilendirmiştir ama baskın yine de yapılmıştır. Yeri ve zamanı daha önce AYOT'a bildirilen sergi, silahlı bir grup tarafından basılır. Açılış zamanı ve yeri hakkında bilgisi verilen bir serginin, daha açılmadan, saldırıya uğraması, saldırının bir “merkezden” yönlendirildiğini göstermektedir.

“Gerçi, saldırıları önleme görevi Asayişî Yerleştirme Olağanüstü Teşkilatı Genel Direktörlüğü'ne verilmişti, fakat AYOT Genel Direktörlüğü memurlarının günler, aylar süren incelemelerinden sonra baskınlar düzenli bir biçimde işlemeye başlamışlardı.” (s.72)

³³⁵ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, (çev. Işık Ergüden), Seçme Yazılar 4, Ayrıntı Yay., 3.baskı, İstanbul 2000, s.98.

AYOT çalışanlarının ve hazırladıkları raporların birbirinden habersiz olması ve raporların aksine karar alınması (s.230), OHAL'in kendi içerisinde bile tam bir kapalılık ve üyelerine dahi güvensizlikle çalıştığını gösteriyor. Bu durum, Foucault tarafından **iktidarın gözü** şeklinde nitelediği panoptikon kavramıyla açıklamaktadır:

“Bu fikirdeki şeytansı şey de budur. Tıpkı yol açtığı tüm uygulamalarda olduğu gibi. Burada tamamen tek bir kişiye verilmiş olan ve bu kişinin başkaları üzerinde yalnız başına tümüyle uyguladığı bir güç yoktur. Bu, herkesi içine alan bir makinedir. İktidarı işletenler kadar, üstlerinde iktidar işletilenler de buna dahildir.”³³⁶

6.3.1.2. İlerici Burjuvazi - Kentliler

Kentliler tanımı ile yazar, aydınları kastetmektedir. Romanda herkes unvanı ile verilir: Başyazar Kutsi, Yazar Şermin, Eleştirmen Hulusi, Heykeltıraş Nizam, Ressam Macit, Eski Bakanlardan Fazlı, Siyasetçi Ahmet, Mühendis Fasih, Aktör Bilâl...

Hepsi *Gizli Emir*'i beklemektedirler. Nedir *Gizli Emir*? Toplumu huzur ve refaha ulaştıracak ve AYOT baskısından kurtaracak büyük umut. Fakat bu umudun niteliği hakkında hiçbir şey bildikleri yoktur. “O” muhakkak gelecektir ve onların yapması gereken tek şey katlanmak ve beklemek'tir. (s.163) Yani, 20.yüzyılın aydınları bir “mesih” beklentisi içinde bir mit'in inananlarıdır.

“Gizli emir doğumdur. Evet. Bize düşen de soğukkanlı olarak beklemektir onu. Çünkü bu bir sınav olacaktır, sınavı başarıyla geçemeyenler kavuşamazlar ona, kavuşamayacaklardır.” (s.183)

“Gizli emir nedir? Bunu bilmek hiç de gerekli değildir. Çünkü bilmek sınırlamak demektir.” (s.184)

Herkes bu eylemsizliğin etkisi altındadır. Ve her roman kişisi, OHAL durumundaki entelektüelin ayrı bir cephesini yansıtır. Aydınlar, gizli emir hakkında sonu gelmez toplantılar yaparlar. Karar, beklemektir.

“-Bu soruların karşılığı, gelecek olan emirdedir, dedi. Her halde bunca kişi tümünden yanılmış olamaz. Ortada bir gizli emir var, daha doğrusu beklenen emir.” (s.45)

Eleştirmen Hulusi, kendisi de eylemsiz olduğu halde eyleme geçmeyen, hiç değilse çekilen sıkıntıları eserlerine yansıtmayan arkadaşlarını provoke eder: *Ama eserlerinizde, sanatçının zorlandığı savaşın izlerini bulamıyoruz!* (s.78)

³³⁶ Michel Foucault, *A.g.e.*, s. 96.

Ressam Ülkü, toplumdan kopuk sanatının sebebini -güya kendince geçerli- zorlama nedenlere dayayan, teoride yaşayan aydını temsil eder:

“-Resimlerde o savaşın izleri iyi ki yok, dedi. Çünkü, o savaş çok acı, yırtıcı, utandırıcı. Bir sanatçı ne denli çabalasa onu yansıtamaz, duyuramaz. Yapsa yapsa tatsız bir kopyasını verebilir onun. [...] Doğrusu, işkence altında olanın, sanatı gerekmesi olanaksızdır; yoksa sergilerimizi, kentin halkı savunurdu. [...] Gereksemediği bir anda ondan böyle bir görevi beklemek saçmadır.” (s.78,79)

Aydınlar, halka kendilerini anlatmak değil; halkın kendilerini anlamaları taraftarıdır. Paradoks olan şudur ki; kendilerinde keşfedilmeyi bekleyen potansiyel olduğuna inandıkları için anlaşılmayı bekleyen aydının kendisi anlaşılmazlıklar içerisindedir. Bu mantık karşısında, Eleştirmen Hulusi’nin şu paradoks içeren sorusuna cevap veremeyecektir: *İşkence görenin sanatı gereksemeyeceğini bildiğiniz halde bu resimleri niçin yaptınız?* (s.79)

Ressam Gönül, reel politikten kopuk, sinik aydını temsil eder. baykuşlar, yengeçler, atmacalar şeklinde örgütlenip her türlü sanat organizasyonuna baskın veren topluluklar karşısında³³⁷ örgütlenip bir mücadeleye girmeme gerekçesini şöyle açıklar:

-Çünkü, dedi Heykeltraş Gönül, saldırılar karşısında birleşmek düşüncesi, eğer bizi sonunda onlara benzetecekse hiçbir işe yaranmaz, daha kötü olur. (s.83)

Ressam Macit’in eşi Nigâr ve Aktör Bilâl toplum gerçeklerinin farkında olmadıkları gibi kendi gerçeklerini dünya edebiyatının bunalımlarıyla meşhur edebiyat kahramanlarında arayan kişilerdir. Dostoyevski’nin Raskolnikof - *Suç ve Ceza*; Sahkespeare’nin *Hamlet*’i gibi davranır ve konuşurlar. Bu yapay duygulanımlarla saçmanın ortasına atarlar kendilerini.

Nigâr, aşağıladığı kocası Macit’in ölümüne kendi tavırlarının neden olduğunu düşünür ve kendi cezasını kendi tayin eder. Raskolnikof’un kendini gönüllü olarak Sibirya’ya sürdürtmesi gibi; gönüllü olarak genelevde çalışmak için AYOT’a başvurur.

“Ezilecektim, ezilmem gerekiyordu benim. Bu, hiçbir işe yaramayan gurur, bu kendini göklerde görmek aptallığı, bu nedensiz buyurma hırsı, daha çoğunu isteme tutkusu... Hepsi, hepsi çiğnenmeli, çamura batmalı!” (s.162-163)

Aktör Bilal, aydının Hamlet cephesini yansıtır. O, “olmak ile olmamak” yani hareket etmek ile etmemek arasında sıkışıp kalmış aydındır. Teoriyi bir türlü pratiğe geçiremeyen aydını temsil eder Bilâl. Melih Cevdet, Bilâl’in Nigâr’a beslediği aşkını

³³⁷ “Komandolar” şeklinde bahsedilir bu oluşumlardan (s.121). 1967’de kurulan bu Ülkücü oluşuma gönderme vardır.

açıklayıp açıklamama gerilimini; aydının eyleme geçip geçmeme göndermesi olarak kullanmıştır. *Konuşuyorum, öyleyse yokum* [...] *Beklemekle yetinmeliyim, yoksa iş işten geçecek* (s.197). *Bekliyorsam varım*.(s.199).

Heykeltraş Nizam'ın karısı Kutlu, kendi gerçeğinin farkına varan ve bu gerçeğin gerektirdiği mesuliyete göre harteket eden tek kişidir romanda. Onun bu özgürlüğünü belirtmek için yazar; yalnızca yine kadın olan Ressam Ülkü'ye ve ona Türkçe kökenli bir isim veriyor: **Kutlu**.

Kutlu, “uğurlu” manasındadır. Bu durumda, romandaki diğer tüm aydınların uğursuz yani tekinsiz olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kocasını, yalnız hissen aldatmış olsa da, bu durumu kocasına itiraf edişi ve ondan ayrılma kararı alışı; kararlaştırılan, devam ettirilen ve sonuçlandırılan tek aydın hareketidir romanda. Ayrılma kararını aldığı an, iki elinin ağzını zor kapadığı bir *inanılmaz esneme* (s.271) başlar Kutlu'da. Çünkü büyük bir psikolojik gerginlik, kendisi ile yüzleşmenin verdiği sağaltımla, boşaltılmış, *katarsis* yaşamıştır Kutlu.

“Bu sırada kapı çalındı. Heykeltıraş Nizam, ‘geldiler’ diyerek kapıyı açmaya yollandı.

Kutlu, onun arkasından:

-Sen, gizli emre...

Diye bir söze başladı, bir soru soracaktı ama esnemekten bitiremedi sözünü.” (s.278)

OHAL, toplumların hayatında yaşanması muhtemel kaotik bir evredir. Bu halin kısır döngüye girmemesi için; toplumun her kesimi, içinde bulunduğu zamanın realitelerini tesbit edip, sorumluluk üstlenmeli ve harekete geçmelidir. Çünkü hayat, ancak eylem yasasına tâbi devamlı bir devinimdir. Bu konuda, lokomotif güç / öncü kadro, aydınlardır.

6.4. Çetin Altan - *Büyük Gözaltı*³³⁸ (1972)

Romanda, hangi suçla içeriye alındığını bilmeyen birinin gözünden 12 Mart'ın fert üzerinde bıraktığı psikolojik yıkım ele alınmaktadır. Kahraman, hatırlayabildiği ve kayıtlı bir suçunu bulamayınca; başlar mazisinin arkeolojisini yapmaya. Sevmediği anne, baba, babaanne ve kalabalık akrabası içinde herkesi hâfızasında yoklar.

Mazisini, kendisi; şimdiki zamanını ise hapisane heyeti *Büyük Gözaltı* 'na alır. Artık kendi içine hapistir, kendisinin savcısı ve yargıçı olmuştur. Mutlak sûrette “suç”

³³⁸ Çetin Altan, *Büyük Gözaltı*, Bilgi Yay. 1.baskı, Ankara 1972, 323s.

bulmalıdır. İçerde de -eğer çıkarsa/çıkarırlarsa- dışarıda da, büyük bir gözaltında müebbede hüküm giymiştir.

6.4.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romandaki iktidar mücadelesi, Faşizm Uygulaması Olarak Sıkıyönetim - Kentsoylu Aydın çatışması üzerine kuruludur. Çetin Altan, Sıkıyönetim rejimini baskın bir konumda, faşizmin enstrümanı olarak değerlendirirken; roman kahramanı edilgen ve mağdur tarafı temsil etmektedir.

6.4.1.1. Faşizm Uygulaması Olarak Sıkıyönetim – Kensoylu Aydın

Altan, 12 Mart sürecinde, 15 gün gözaltı ve sorgu geçirmiştir. 1972’de yayımladığı romanında, somut bir mekân, olgudan hareket etmemektedir. Roman kahramanı, kendisine isnad edilen “suç”a, özbenini - itirâf için işkence gördüğünden - “suçlu” etme çabasıdadır. Örtülü bir ironi ve eğretileme söz konusudur. Bu sebeple, açıktan anlatamadığı gerilimi üslup ve diyalogla vermektedir:

“- Sonra sıra yavaş yavaş ötekilere gelecek. Babayı kim öldürdü, babaanneyi kim öldürdü, cicianneyi kim öldürdü, anneyi kim öldürdü, sevdiğin kızları kim öldürdü, sevmediğin kadınları kim öldürdü, yaptığın çocukları kim öldürdü... Besbelli bırakmayacaklar ucunu.” (s.55)

Otorite, temas ettiği herkese karşı teammüden cinayetle katil ilan etmiştir onu. Yapıp yapmadığı, sevip sevmediği her şeye karşı suçludur o. Mutlak konuşmalıdır. Büyük Gözaltı, 7/24 çalışmaktadır. Ve kapıdakiler thompson³³⁹ marka hafif makineli jandarma tüfeği ile bir an başı ucundan ayrılmamaktalar.

Bir yandan edip etmediği, sevip sevmediği ve temasta olduğu herkes ve her şey için maznun kabul edilişi; bir yandan 7/24 Gözaltı ve dâima kendisinden beklenen “itiraf”, roman kahramanının psikolojisini allak bullak etmiştir. Sanrılar başlamıştır. Ölen amcalarından da kendisinin sorumlu tutulacağı psikozuna girmiştir:

“-Mustafa’yla Süleymân’ı kim öldürdü diye soruyorlar. Onlar, daha ben doğmadan ölmüştü.

-Sinirleriniz bozulmuş sizin, kimse böyle bir şey sormadı size.” (s.58)

³³⁹ Thompson, ABD’li General John T. Thompson tarafından 1919 yılında tasarlanmış hafif makineli tüfektir. Üretildiği 1920’li ve 30’lu yıllarda özellikle gangsterler ve polisler tarafından kullanılan Thompson, II. Dünya Savaşı’nda, Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık askerlerinin kullandığı bir tüfek olarak tanındı. 12 Mart romanlarında, ABD emperyalizmine ve işbirlikçilerine kinaye olarak GMC (Amerikan yapımı piyade taşıyıcı araç, Cemse şeklinde söylenir.) ile birlikte sık kullanılmaktadır.

Elindeki belge: “kovuşturmaya mahal olmadığı anlaşılmıştır” yazılı olsa da; sorgunun inatla devam etmesi; gözaltının meşrûyetinin olmadığına yapılan göndermedir. Soruşturma öyle bir noktaya gelmiştir ki yalnız itiraf da yetmez. Suçun sebep ve yöntemini de anlatması istenir. (s.90)

12 Mart Romanları, hemen bir önceki dönem olan 68 Kuşağı ve bu kuşağın tüm dünyayı ve hususiyle Türkiye’yi de dalgalandıran sınıfsal çatışmaların izlerini taşır. Çetin Altan, TİP safında milletvekilliği yapmış biridir (1965-1969). İşçi ve öğrenci hareketlerine tanıklığı vardır. Romanda, öldürdüğünü kabul ettiği tek sınıf da işçi, sınıftır.

“-Niye öldürdün? - diyordu.

Büyük olduğu ve beni döveceğini söylediği için öldürmüştüm. Hoş ben öldürmeden önce de zaten ölüydü. Yaşadığı yoktu ki... Üç beş kuruş almaya çalışan bir işçi parçasıydı.” (s.114).

Gözaltındaki psikolojik bezdirmeler ise, kahramanın iç geriliminin sebeplerini daha da netleştirmektedir. Yanına gelen suçlular, bir ajanmışçasına, ona itiraf etmesini önermektedirler. Sorgu dışında ise yan koşullardan -sonradan teybe alınmış olduğunu öğrendiği- işkence sesleri dinletirler. Thompsonlu nöbetçiler başındadır, tuvalette bile:

“Süngülü, özel bir ekip geliyor, o götürüyordu helâya. Bir süngülü önde, iki süngülü arkada, süngüleri sırtıma dayanmış, öyle gidiyorduk helâya... Süngülülerden biri helânın kapısında, biri içeride, biri de tam yanımda duruyordu. Büyük abdest ederken de abdestânenin kapısı açık kalıyordu.” (s.118)

Tüm baskılara rağmen anlatıcı kahraman ne suç bulur ne de bu suçunun gerekçesini. Fakat gerçeği sanrı ile, şimdiyi mâzi ile karıştırarak yaşamaya başlamış ve gözaltı amacına ermiştir. Zanlıdır ama ortada somut bir delil yoktur. Suçludur fakat suçunu sorgucular da kendisi de bilmemektedir. Elinde *kovuşturmaya mahal yoktur* kâğıdı vardır fakat içerde kalacaktır.

“-Sizi artık hiç çıkarmayacaklar.

-Peki elimdeki o kâğıt...

Sinsi çay nöbetçisi:

-O kâğıtta serbest bırakılmanız gerektiği yazılıydı ve imzâladınız o kâğıdı. Dosyaya göre siz, burada değilsiniz. Kapandı dosyanız.

-Eee ne olacak?

-Artık hiç çıkmayacaksınız. [...]

Nihâyet, sakladığım en büyük sırrı çözmüşlerdi. Ben aslında ipekböceğini kozasının içindeyken öldürmüştüm. Başka türlü kumaş dokunamıyordu, ne yapayım.” (s.321-323)

Büyük Gözaltı romanı sıkıyönetimin eleştirisidir. Sıkıyönetim iktidarı, suçlu aradığı zaman; biri veya birilerini yok etmek istediği zaman, suç ve suçlu üretilir. Zanlıya düşen yalnız itirâf etmektir. İtirâf gerçekleşmezse zanlı hapsediler, **koza**’nın içinde hem benliğinden hem de toplumdan soyutlanıp istenen **suçlu kumaşı** elde edilmiş olacaktır.

6.5. Oğuz Atay - *Tutunamayanlar*³⁴⁰ (1972)

Tutunamayanlar, küçük burjuvanın varoluş buhranını trajikomik bir tarzda konu edinen romandır. Olgu olarak *tutunamayanlar*, Tanzimat döneminden 1970’ler Türkiye’sine; iktidar paradigmalarının ön ayak olduğu art arda yapılmış ve hep yarıda bırakılmış sosyal ve siyasal yeniliklerin yarım, eksik ve trajikomik insanını niteler. Selim Işık, sosyal ve siyasal istikrarsızlıkların sebep olduğu buhranların özeti, aydınlar namına varılan son duraktır.³⁴¹ Romanda bahsedilen *tutunamama* olgusu, toplumsal ve bireysel aidiyeti tutarlı bir zemine oturtamama kaygısını dile getirmektedir. Tutarlılığını/istikrarını kaybetmiş bir toplumun ferdi, izahını yapamadığı “varoluş” karşısında mizaha sığınacaktır:

“Cranium, fibula, radius

Sacrum, patella, carpus

Nasıl ezberlenir Allahım

Arapça dua eden insanın Latince kemikleri?” (s.126)

³⁴⁰ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, İletişim Yay. 39.baskı, İstanbul 2007, 724s.

³⁴¹ Tanzimat dönemi başlangıç olarak Türk romanında, *tutunamayan* Türk aydınını ve/veya kentsoylusunu, *tutunamayanlar* romanına kadar şu safhalardan geçmiş halde değerlendirmek mümkündür:

1875 - 1900: *Alafranga Züppe*: Felâtn Bey - Bihruz Bey ve Meftun Bey;

1900 - 1920: *Alafranga Hain*: Ömer Seyfettin’in *Ashab-ı Kehfimiz* hikâyesinde Osmanlı Kaynaşma Kulübü Üyeleri, Efruz Bey;

1930’larda, mahiyet ve mevki açısından halk ile aralarında derin uçurumlar gören Ahmet Celâl;

1940’larda: Tamamen hayal dünyasına gömülü ve hayata sırtını çeviren hayalperest Fahim Bey; aydınlar kadrosuna dahil olmakla beraber eylemi ile aksiyonu arasında tezattan tezata sürüklenen ve suçu *içindeki şeytan*’da arayan Ömer;

1950’lerde, kökü mazide olan bir atı kurmak isteyen Mümtaz;

1950’lerin ortasında, içindeki varoluş ve aidiyet fırtınalarını mistizmde söndürmeye çalışan Ferit (*Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*);

1950’lerin sonlarında, *ayarsız saatin* (toplumun) zembereğinden boşanıp inşa ettikleri muktebes kurumunda *abesle iştilal eden* aydınlar: Hayri İrdal, Halit Ayarç, Dr. Ramiz,

1970’ler: Tüm bu sürecin sonunda, aydınlar için *korkunç* ironik bir distopyada karar kılan: Selim Işık, Turgut Özben (*tutunamayanlar*), Hikmet Benol (*Tehlikeli Oyunlar*).

6.5.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Tanpınar'ın birçok denemesinde, Tanzimat'tan Cumhuriyete kültür reformlarındaki devamsızlıklardan mustarip olduğu görülmektedir:

“Halbuki cemiyet hayatının en büyük sırrı, millî benlikteki devamdır.”³⁴²

“Hayatımıza kaç türlü zevk hâkim? Cemiyetimizin bence en büyük meselesi, art arda medeniyet ve kültür değiştirmesidir.”³⁴³

Selim Işık şahsında tüm *tutunamayanlar*, iktidar paradigmalarının “yap-boz”larının absürt hale getirdiği toplumun mağdur fertleridir. Romanda konu edinen tek taraftırlar. Bu mağduriyetin fâili olan muktedirler, Selim Işık'ın hayat serüveninin alt metninde dolaylı olarak verilmiştir.

6.5.1.1. Bir *Tutunamayan* olarak Selim Işık Şahsında Türk Aydınının Aidiyet Arayışı

Selim Işık, meseleleri ile yüzleşmeden önce Oblomov; yüzleşip çözüm bulamadığında ve anlaşılamadığını düşündüğünde Kafka, meseleleri ile mücadele “eder gibi” olduğunda Don Kişot; yaşamda hep gadre uğradığını, horlandığını, dışlandığını düşündüğünde ise İsa'dır. Kişisel iktidarını veya kendini gerçekleştirmeyi başaramamış bir aydın söz konusudur.

“Oğuz Atay'ın tutunamamak olarak nitelediği, bugün nerede ise bir kavram olarak kullandığımız durum; her kanunun (düzenin) dışında olma hali, hiçbir kanunun içine girememe (aidiyet yoksunluğu), kanun tarafından korunmama (kişiyi, toplum ve düzenin reddetmesi), ya da kanunun sahibi - temeli olamama (düzeni özümseyememe) dolayısıyla iktidarsız olma hali[dir.]”³⁴⁴

Bunun içindir ki Selim: *Ucuz, ucuz, ucuz, ucuzdu / Dalgın, sinirli, suskun, huysuzdu.* (s.125) Peki Selim, bir *tutunamayan* olarak bu noktaya nasıl gelmiş, en azından *tutunamayan* olma bilincine nasıl ulaşmıştır? Bu durum, en çok da DÜN-BUGÜN-YARIN başlığında *şarkı* adını veridiği bölüm içinde açıklığa kavuşmaktadır:

³⁴² Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (hızl. Zeynep Kerman), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s.83.

³⁴³ A.g.e., s.550.

³⁴⁴ Suna Ertuğrul, “*Kanundışı: Tutunamayanlar*”, *Bir Sempozyum*, (hızl. Handan İnci, Elif Türker), İletişim Yay. İstanbul 2009, s.79'dan aktaran Jale Parla, *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*, s.172.

a) Alışkanlığa dönüşmüş ve çerçevesi şaşmaz bir sabitlikle ailesince çizilmiş yaşam tarzı

“Küçük burjuvanın Pazar ayini, esas itibariyle üçe ayrılır, oğlum Selim: “Pazar Gazetesi” -günlük olaylar, makaleler ve bilmece olmak üzere üç bölümdür - “Büyük Kahvaltı” ve “Akşamüstü kime gidelim?” sıkıntısı. (s.85)

“Ne yapmalı? Bugüne kadar sürdürdüğüm gibi, çevremdeki kişilerin davranış ve tutumlarını bilinçsiz bir aldırnamazlıkla benimseyerek; bu renksiz, kokusuz varlıkla yetinmeli mi?” (s.93).

b) Ezbere bir eğitim

Ezber – suç -ceza saç ayağına oturtulmuş, tek düze, farklılıklara izin vermeyen bir eğitim sistemi; bu eğitimi alan kuşakça bir travma veya bıkkınlık verici bir anı olarak algılanacaktır. Koro ve solo halinde talim edilen, sınırları belirlenmiş, dikte edilerek verilen eğitim “tek bir tip” yaratmayı hedefleyen yapısıyla bireysel farklılıkları da daha tohum halinde iken yok etmektedir:

“Kulağını çekerim, konuşma terbiyesiz,
Yakarım ağzınızı, ‘çişim geldi’ dersiniz.
Kırarım notunuzu haylazlık ederseniz
Yarına satır satır ezberlensin dersiniz.” (s.120)

“Ve ezberimi bilmezsem ceza
Verecek öğretmene
Rahatlık verme [Allahım].
(Ceza vermezse rahatlık ver.)” (s.121).

c) Cemiyette Bulamadığı Kimliğin Kitaplarda Aranişı, Kimlik Edinememe, Öfke.

Olmak ve Olmamak arasında kalan toplumlarda; Tanpınar’ın deyimi ile *babasını öldürmüş adamın kompleksi*; Jale Parla’nın deyimi ile *babasız ve kitapsız bir kitle*; yani tarih içerisinde edindiği yerli ve millî formasyonunu kaybetmiş, bu kaybın yerine yenisini de koyamamış bir aydın varlığı söz konusudur. *Tutunamayan* aydın tutunmak ve kimlik edinmek adına arayış içerisine girecektir:

“Kitabı bitirdiği zaman, ateşli bir Gorki hayranı olmuştu.” (s.367)

“Hayatının devrelerle anlatılmasını isterdi Selim. Wilde devri, Gorki devri gibi. [...] Her devrenin tek özelliği vardı: bir önceki devrin şiddetle reddi.” (s.368,369)

“ ‘Ben günahkârım bana vurun!’ o günlerde Dostoyevski’yi okuyordu.” (s.384)

“Kitaplar yüzünden çok acı çekiyorum Esat Ağabey! derdi. ‘Sanki hepsi benim için yazılmış. Bu kadar insanı birden canlandıramıyorum: hepsini birbirine karıştırıyorum, gülünç oluyorum.’” (s.384)

d) Bulantı ve Yabancılaşma

Birilerinin belirlediği çerçevede, ezbere bir eğitim altında, farkındalığa önem verilmeyerek yaşanmış bir çocukluk, toplum normlarına mesafe; 20.yüzyıl modernist romanın iki büyük izleğini de bireylere aşılacaktır: J.J. Rousseau’nun meşhur ettiği *Bulantı*; Albert Camus’nün meşhur ettiği *Yabancılaşma* kavramları.

Selim’in “*tutunamayanlığa* terfisiinden” önceki iki aşamadır bunlar. İlk önce **bulantı**’ya düşecektir Selim:

“Sizde benim gibi,

Günleri

Sevgiyle isteyerek

Değil de, takvimden yaprak koparır gibi gerçek

Bir sıkıntı ve nefretle yaşadınızsa” (s.124)

DÜN-BUGÜN-YARIN, Selim’in bu tarihsizlik ve talihsizliğe isyanıdır. *Korkunç komik bir isyan* (İfade, Oğuz Atay’ın). Öyle bir isyan ki; klasik romanın biçimini de alt üst ediyor. Çünkü; bir *tutunamayan* olan Selim’in, klasik romanın biçimine *tutunması*, Selim’in “korkunç komik isyanından” çok şey kaybettirecekti.

Anlatım, bu yüzden Oğuz Atay tarafından bir türler karnavalına (epik-oto/biyografik, ansiklopedik, fantastik, trajikomik, romanesk) dönüştürülmüştür.

6.5.1.2. Tutunamamak ve Aydın’ın Kimlik Buhranından Absürde Sığınışı

Selim’in notlarından öğrenilmektedir ki; ironi ve/veya absürde kaçmadan önce, ciddi ciddi kendisine bir “program” da yapmıştır. Bu program, adeta bir **aydınlara rehber** niteliğindedir.

NE YAPMALI ? (Çernişevski’nin Rusya’nın sorunlarına dair yazdığı roman) adını verdiği program (s.93-102), romanın bildirisi olan ve ağırbaşlı tek bölümüdür.

“Kendini çözemeyen kişi kendi dışında hiçbir sorunu çözemez!” gibi rasyonel bir çıkış yapar Selim. (s.94) “Tutunmaya” çalışmaktadır:

“a)Kendini İyi Tanımak” (s.97)

“b)Kendini Eleştirmek” (s.98)

“c)Dış Etkenlerin Uyutucu Durgunluğuna Kapılmamak” (s.98)

Ve aydınlara -kişisel gelişim için- bir bibliyografya hazırlar:

“Çok İyi Bilinmesi Gereken Filozof ve Edebiyatçılar,

Satırlar, sayfanın ortasında küçük bir yere yazılmıştı:

Soren Kierkegaard, Oswald Spengler, Franz Kafka, Friedrich Nietzsche, The Tragic Aspect” (s.100)

“Canım Selim! Nasıl çırpınmışsın bir yere tutunmak için.” (s.99)

Oysa Ne Yapmalı sorusuna cevap arayan Selim Işık (Çernişevski) sırasıyla: Oblomov, Kafka, Don Kişot, İsa olmuştur. Yani Oblomov gibi iradesiz; Kafka kahramanları gibi kafası karışık; Don Kişot gibi kendi bilincinde olmayan ve İsa gibi edilgen. Sonuç: Çernişevski’nin ütopya hayalinin tam tersine, küçük burjuva için distopya’dır.

Selim Işık, kendisini bunaltıp yabancılaştıran çevreden kurtulmak adına; Felsefe ile de uğraşmış. Süleyman Kargı’dan da etkilenererek kişiliğinin inşasını Batı Edebiyatçı ve Filozofları’nda aramıştır. Kendini, Hegel ve Fichte ile özdeşleştirir.

Fichte; Alman milliyetçiliğinin; Hegel, idealist diyalektiğin kurucusudur. İkisi de rasyonel verilere dayalı kurarlar felsefelerini. George Wilhelm Friedrich Hegel olamayacağını anlayan Selim; Hegel’in “korkunç komik” parodisi olmakta karar kılar: Gustav Willibald Franz Hegel. (s.175)

Çünkü Türk aydını birçok şey’dir. Yani içinde iki romancı, bir müzisyen ve bir filozof barındıran karışık bir organizmadır.

Gustav Willibald Franz Hegel : **Gustave** Flaubert, Christoph **Willibald**, **Franz** Kafka, Friedrich **Hegel**) elbette bu Hegel, *Saf Akıl Eleştirisi* benzeri çığır açıcı bir kitap değil; *Kasaplık Hayvanların Kesiminde Devletin Uyarsız Tutumu Hakkında Bir Deneme* yazacaktır. (s.179)

6.5.1.3. Tutunan Bir Yumuşakça Olarak Turgutgiller Yahut Dejenere Aydın

Turgut, Selim'in mektubu eline geçene kadar oldukça konformist ve kendi dünyasında mutlu bir hayata sahiptir:

“L Biçimi salona döndü, maroken görünümlü plastikle kaplı rahat koltuğuna oturdu; bir düğmeye basarak koltuğu geri itti. ‘Yakalandın Turgut! Kendini ele verdin.’ ‘Neden Selim? Nasıl olur, tam şirketin muhasebecisinden onbinpeşin yirmibeşbine bir araba almak üzereyken, tam direksiyon kursuna başlayacakken, tam bir kat parası biriktirmenin gerekliliğini düşünürken... beni kandıramazsın Selim!’” (s.30)

İdeali, mülkiyetinden ibaret olan küçük burjuva'nın karikatürüdür Turgut Özben. Mesele değildir “to be or not to be” *Turgutgiller* için. Konformizmden başka bir -izm de bilmezler:

“İçinizde hiçbir acılık birikmez. Ne bırakılmış olmanın, ne anlaşılmanın, ne yaşamamanın, ne de baştan yaşayamamanın acısı düzeninizi bozmaz. Düşünmeden kapılırsınız olaylara.” (s.321)

Turgut; özben'inden habersiz bir Oblomov'dur. Selim'in notlarını okuyan Turgut için dönüşüm/başkalaşım başlamıştır. Artık, Turgut Hamlet'ken³⁴⁵ Selim vicdan azabıdır. Kendini aramaya koyulup istasyonlara/maceralara atıldığında Turgut, Don Kişot'tur artık. Selim ise Olric (Sancho Pança) ismi ile iç sesidir.

Basmakalıp ve özden uzak bir eğitim sistemi; niteliksiz ve varoluşunu idrâk etmeyen/ kendini gerçekleştirmeyi başaramamış zihniyette kişilerin yetişmelerine sebebiyet verir. Bu nesiller (Turgut Özbenler) ya hayatı, mülkiyet ve konformizmden ibaret sayacak; ya da Selim Işık gibi kitabını/toplumsal normlarını ve babasını/aidiyet'ini ararken savrulacak, *tutunamayacaklar*'dır.

Bu sebeplerle *Tutunamayanlar*; hayatı; absürd, ironik bir oyun gibi yaşayıp bir tragedya gibi tamamlayacaklardır.

³⁴⁵ (Ben Turgut Özben, Danimarka kralının oğlu! s.265)

Neden Hamlet? Çünkü bir bakıma ikisi de aynı evrelerden geçer. Hamlet, sarayda bir prens olarak rahat yaşarken, babasının ölümü ve sonra babasının hayaletinin ona görünerek “öcümü al” demesi üzerine sanki gaflet uykusundan uyanır ve saray çevresinin kokuşmuşluğunu fark eder, ondan iğrenir. Turgut da küçük burjuva yaşamında tutunamayanlar arasında rahat yaşarken, Selim'in ölümü ve mektubuyla uyanır ve çevresinin sahteliğini, yozluğunu fark eder. Hamlet, babasının; Turgut ta, Selim'in öcünü alacaktır ve bir süre kararsızlık içinde bocaladıktan sonra ikisi de öcünü alırlar; biri kılıçla, biri kalemle. (bkz.Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, 2.C., s.289).

6.6. Yusuf Ziya Bahadınlı - *Güllüceyi Sel Aldı*³⁴⁶ (1972)

Akdağmadeni'ne yakın (Yozgat), sakinlerinin Alevi olduğu Güllüce adında yeni belediye olmuş bir kazada belediye başkanlığı seçimi yapılacaktır. Propaganda için asılan afişlere senatör seçimleri afişleri de (s.134) karışmıştır; romanın yayımlanış tarihi de (1972) düşünüldüğünde, öykü zamanının 1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğu yıllar olduğu ortaya çıkmaktadır. Kastedilen yerel seçim ise 1968 yerel seçimleridir.

6.6.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Yerelde iktidar mücadelesini konu edinen romanda çatışma, Merkez Siyaset - Taşra Seçmeni düzeneğine oturtulmuştur. Reel partiler yerine; iktidarda olan Ümmet Partisi, Adalet Partisi'ni; ana muhalefet olan Ahali Partisi, CHP'yi; seçmenin ekserisinin Ankara'dan gelen ve sol jargon kullanan "üniversite öğrencisi" gençler olması dolayısı ile de Bizim Parti de TİP'i temsil etmektedir.

Roman, Türkiye'de siyasetin -özellikle seçim süreçlerinde- halk dalkavukluğu ve hizipleşme aracı olması niteliği üzerinde durur.

6.6.1.1. Taşra İnsanı İktidar Algısı

Romanın tüm göndermeleri bilinçsiz ve eğitilmemiş insan unsurunun siyaset/iktidar olgusu üzerine kuruludur.

Romanın olay örgüsünün düğümü, köyün kaza/nahiye yapılması yani bürokrasiye dahil olması ile başlar. Güllüce, Kaymakamı olan, belediyesi olan bir nahiyedir. Gerçi demokrasinin ismi vardır (seçim); ama müsemması yoktur. Hâlâ feodal ilişkiler söz konusudur:

"Memiş Kâhya bir tarihi, bir görüşü, bir uygulamanın adıydı. Memiş Kâhya adı, Tulumlu Mehmet Kâhya, Emirlerli Arif Kâhya, Salırlı Durmuş Kâhya demekti. Bunların herbiri, kendi köylerine damgalarını basmışlardı." (s.14)

Köyden Ankara'ya üniversite okumaya giden ve birikimleri ile köylüyü aydınlatmaya çalışan gençler vardır ama bu gençlerin söyledikleri, orta yaş ve orta yaş üstü köylülere muamma gibi gelmektedir. Güllüce'ye 40 yıl muhtarlık yapmış olan Memiş Kâhya bu durumdan şikâyetçidir:

"Ne dillerini anlıyorum ne de istediklerini! Kafalarının dikine gidiyorlar. Kör değneğini beller gibi: 'sömürmek de sömürmek, kompürador da kompürador...' Eski

³⁴⁶ Yusuf Ziya Bahadınlı, *Güllüceyi Sel Aldı*, Yeni Dünya Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1977, 205s.

köye yeni âdet getiriyorlar. Oysa bize, ‘dünya dört kulplu bir kazandır; bir kulpundan da sen tut’ diye öğretiler. Biz de öyle yaptık ve öyle yapacağız.” (s.15)

Solcu gençlerin kendileri arasındaki Millî Demokratik Devrim / Burjuva Demokratik Devrim / Sosyalizm üzerine yaptıkları tartışmayı dinleyen köylü Battal’ın şu itirazı da halkın siyasî bilinçsizliğini göstermesi açısından ilginçtir:

“Siz ne diyorsunuz? Ben hiçbir şey anlayamıyorum. Siz, kendi aranızda kozunuzu paylaşın. Siz, Güllüce’ye, Bizim Parti’nin adayı olan bizlere yardıma geldinizse hoş geldiniz safa geldiniz arkadaş! Ankara dar geldi de burada mı dövüşeceksiniz?” (s.136)

Köyde teşkilatlanmış üç partinin belediye başkan adayları, liyakata bakmadan kendi adamlarına belediyenin yönetim kadrosu birimlerini vaat ederler. Siyaset, yalnız iktidar motivasyonu değil geçim kapısı olarak da değerlendirilir:

“[Sadık]: Gelip gidenler oluyor bu günlerde. ‘Reisliğe sen kon’ diyorlar. Size danışmak istedim. Siz, neredesiniz ben oradayım. ‘Heye’ dersiniz hazırlığa başlayalım. Biriniz kâtip, biriniz muhasip, biriniz zabıta memuru, geriniz de belediye kurulu üyesi olursunuz. Hepimiz de aylık alırız.” (s.53-54)

Hiçbir ideolojiye ve ülkenin yarınlarına dair düşüncesi olmayan başkan adayları için en önemli şey, ne pahasına olursa olsun oy alabilmektir.

“Uzun sözün kısası vereceksin. Öyle büyük şeyler düşünmeyin; cıgara vereceksin, borç para vereceksin, evine çağırıp bir sitil şarap içireceksin. Adamı ağzıyla, adamı karnıyla kel edeceksin. Ondan sonra da gırtlığına basacaksın: ‘ver ulan düzü!’ Sıkıysa vermesin. Haydi şerefe.” (s.86)

Seçim günü, köylünün demokrasi algısındaki zaaf ve eksikliğin yansıtıldığı tam bir komedidir:

“Ümmet Partisi’nin oyu mu? Ceketin cebinde. Bizim Parti’ninki yelek cebinde. Ahali’ninkiyse pantolon cebinde.

-Sana oy pusulası vermişim değil mi?

-Heye.

-Göster bakayım.

-Hangisindeydi, cekette mi, yelekte mi, pantolonda mı? En güç iş, sorulduğunda hangi partinin, hangi adayın oy pusulasının hangi cepte olduğunu düşünmeden bulup çıkarmak! Hele okuma yazma bilmeyenler, hele kadınlar için!” (s.187)

Köyde, tek aydınlanmayı yaşayanlar, Ankara’da okuyan Güllüceli üniversite öğrencileri, Aydın öğretmen ve Bizim Parti belediye başkan adayı Ali’dir. Romanın tüm

bildirisi de, Aydın öğretmen'in sevgilisi Yayla'ya yazdığı mektuplar ve öğrencilerin ideolojik sohbetlerinde geçer.

“ ‘O kadar basit değil’ dedi Mutlu. ‘Bir ülke bağımsız değilse, feodal kalıntılar varsa, strateji; bağımsızlığı sağlamak, kalıntıları silmek, sonra da sosyalist bilinci emekçi kitlelere aşılacaktır. Bu aşama, “Millî Demokratik Devrim” aşamasıdır. [...] Amerikalıyı kovduğumuz, toprak reformu ile köylüyü özgür vatandaş durumuna getirdiğimiz, kompradorun eylem alanlarını millileştirdiğimiz gün sosyalist devrimin eşliğine gelmiş olacağız.”(s.135)

6.6.1.2. Merkez Siyaset'in Taşrada İktidar Algısı

Ahali Partisi (CHP) milletvekili ve Meclis İdare Âmiri Engin Markacıoğlu, Alevi köylerine dedeyle, Sünnî köylerineyse hocayla gider. (s.177) Ümmet Partisi'nin milletvekili Ahmet Tiryakioğlu'nun argümanı iktidarın/devletin gücüdür:

“Ocakta ateş yanıyor, üşüdünüz, elinizi nereye tutacaksınız, elbette ateşe! Ocak, iktidardır. İktidar olan Ümmet Partisi'ne oy vermeliyiz ki köyünüz ınsın! İktidar, bir musluktur. Açarsanız, yani iktidar partisine oy verirsiniz; su sizin tarafa akar, yani köyünüze para gelir. Bir şey daha var. Bu çok önemli: Seçimi “Bizim Parti” kazanırsa eğer, yönetimde bir gün kalırsa yine iyi. Söylemesi benden.” (s.189)

Romanın iktidar olgusuna dair bildirisi, roman kahramanının sevgilisine yazdığı mektupta özetlenmektedir.

“Yayla,

Bu sel olayı bana, doğa olaylarıyla toplum olayları arasında bir benzerliğin varlığını düşündürdü: Yağmur, damla damla düşüyor yere. Tarlada birleşiyor, toprağın derinliklerine gidiyor, bolluk veriyor. Dağlarda, bayırlarda ve de derelerde birleşince sel oluyor, yıkım getiriyor geçtiği yere.” (s.202)

“İdeal manada demokrasi, nitelikli, metin bir zemin ve insan unsuruna ihtiyaç duyar.” (s.202)

Demokrasi, gerçi bir çoğunluk yönetimidir ama “nitelikli çoğunluğun” yönetimidir. Nasıl; suya hazır, ekili topraklar için yağmur bolluk bereketse; demokrasi de isnad ettiği duvarda / insan unsurunda bir birikim ve hazır olmuşluk ister. Demokrasiyi taşıyacak birikimli ve metin insan unsuru olmazsa; su /demokrasi, istinad duvarı olmayan zemini sel'e / kaosa verecektir.

6.7. Sevgi Soysal – *Yenişehirde Bir Öğle Vakti*³⁴⁷ (1973)

“Bir kavağın devrilme süreci içerisinde, bir öğle vaktinde, Kızılay’dan Pikniğe akan başkent kalabalığına, bir film makinesinin objektifiyle bakmak ve objektife giren kişileri, bu devrilme olayı içindeki yerine oturtmak istedim,”³⁴⁸

Yenişehir, rastgele seçilmiş bir semt değildir romanda. Yenişehir’in yeniliği, Cumhuriyet döneminde Çankaya’nın eteklerinden Sıhhiye’ye doğru uzayan yeni bir semt olmasından kaynaklanmaktadır.³⁴⁹

Kavak... İç Anadolu’da en yaygın ağaç türü. *Özsuyunu tümüyle tüketmiş, çürük kökleri üzerinde fazla duramayan* (s.272) kavak imgelemi, tümü ile Türk insanıdır. Bu imgelem, romanda sık sık aynı ve benzer niteliklerle betimlenir: (ör.13,177, 213, 220)

“Çürük kökleri üzerinde fazla duramayan kavak, özsuyunu tümüyle tüketmiş gövdesini bir sağa bir sola salladı, sonra büyük bir çatırtıyla ama o sondaki; kimsenin artık hiçbir şeyi değiştiremeyeceği andaki hızıyla Mevlüt’ün üstüne devriliverdi.” (s.272)

Mevlüt, kapıcı eşi Hatice’nin bebeğidir. Böylece bu köksüzlük ve çürümüşlükte yeni doğum/hayat olamaz der Sevgi Soysal.

6.7.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Lucien Goldmann, romanın, *tarihi boyunca bir biyografi ve toplumun yaşadığı tüm olayların kaydedildiği bir günlük*³⁵⁰ olduğunu söyler. Romanda, Soysal’ın kadrajına giren tüm insanların yaşamı, daha doğrusu *yozaşmanın tarihi* de gözler önüne serilir.

Soysal, 1970’lerin hemen başındaki Ankara’nın “Sosyolojik Topoğrafyası”nı çıkarır adım adım. Doğan - Ali - Olcay adlı üç arkadaş (Doğan ve Olcay kardeşirler) haricinde tezgâhtarından profesörüne herkes lümpen veya lümpenleşmektedir. Tek bir üretici yoktur romanda. Bu yüzden küçük burjuva da yoktur romanda.³⁵¹ Cumhuriyet’in, yalnız mülk edinme ve saygın bir sosyal statüye sahip olmayı yaşam ereği edinmiş ilk

³⁴⁷ Sevgi Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, İletişim Yay., 11.baskı, İstanbul 2012, 272 s.

³⁴⁸ Mustafa Arslantunali, “-mişli Şimdiki Zaman”, *Milliyet Sanat*, Eylül 1973’den, Önsöz, A.g.e., s.8.

³⁴⁹ Yenişehir, yeni Türkiye’nin Başkenti’nin göbeğinde “yeni” semt olup Atatürk Bulvarı’nın da başlangıcıdır. Bu bulvar; Çankaya’ya kadar sağlı sollu birçok bakanlık, Büyükelçilik ve TBMM’nin de konuşlandığı alanı kapsar. Soysal, romanın zamanı hakkında bir bilgi vermez. Fakat yine romanında konu edindiği kişilerin hayat hikâyesinden (Nüfus mübadelesinde çocuk olup şimdi kırklı yaşlarında olan Necip Bey, Gima Alışveriş Merkezi, kuruluş: 1956, ABC Mağazası-kuruluş 1971 vb.) romanın zamanının 1970’lerin hemen başı olduğu anlaşılmaktadır.

³⁵⁰ Lucien Goldmann, *Roman Sosyolojisi*, (çev. Ayberk Erkay), BİRLEŞİK Yay., Ankara 2005, s.24.

³⁵¹ *Ekonomik bakımdan küçük burjuvaziye; esnaf, zanaatkar ve tarım alanındaki küçük üreticiler oluşturur. ‘Küçük Burjuva’, küçük de olsa mal sahibidir. Ücret için çalışmaz. Ama yüzde yüz bir sömürücü de sayılmaz. Kendi üretim aletleri vardır. ‘Çırçırplak’ değildir, mal sahibidir ama kendi emeğinin ürünüyle yaşar. Ve bir işçi kiralasa bile o da işçi kadar, hatta o işçiden de çok çalışır.* (V. Bolşakov, *Orta Katmanların Başkaldırısı*’ndan aktaran Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, s.358)

kuşağı; tüketim düşkünü, derinliği olmayan ve gittikçe lümpenleşen Türk insanı ve bunların karşısında bu amaçsız, bunaltıcı hayattan çıkış yolu arayan Cumhuriyet ikinci kuşağı vardır.

6.7.1.1. Cumhuriyet İlk Kuşağı

a) Necip Bey

Necip Bey ve ailesi Selanik'ten mübadele ile gelen dönme Yahudilerdendir. Bugüne kadar, İstanbul'daki gayrimenkullerinin akarı ile geçindirmektedir ailesini. Kala kala da Yenişehir'de bir apartman kalmıştır elinde ve onu da satmak üzeredir.

Bu, her sabah yabancı gazeteleri okuyan, ülkedeki *éducation*dan memnun olmayan Necip Bey, aslında tam bir Bihruz Bey'dir:

“Oysa, liberal bir adamdı Necip Bey, öyle sayardı kendisini. Her sabah, İsviçre gazetesini okumayı ihmal etmezdi. Komünizmin ne olduğunu, kimlerin komünist olduğunu bildiğini iddia ederdi. Bu, modası geçmiş bir amele diniydi; bir zamanlar Avrupa'da fırtınalar koparmıştı ama Avrupalılar gereken tedbirleri almışlar, açgözlü ameleyi doyurarak haset beyinlerini bu dogmatizmin karanlığından kurtarmışlardı...” (s.61)

b) Güngör

Fırsatçı, lümpen bir tüccardır. Piyeks'te (PX) çalışan Amerikan askerlerine paskalya yumurtası boyayarak adım atar iş dünyasına. Sonra, onlardan aldıklarını, pazarlarda pahalıya satıp dükkân da açar sermayesiyle. Şimdi:

“Çankaya'da yeni açtığı bir möble dükkânı vardı. Bu dükkânda, bazı tüccarlardan satın aldığı “çeyiz permisiyle” Avrupa'dan getirttiği ev eşyalarını satıyordu. Dükkânın bir eşini de Nişantaşı'nda açacaktı yakında. [...] Bazı ticaret adamları, milletvekilleri, kızlarını evlendirecekleri gerekçesiyle maliyeden çeyiz permisi alıyorlardı. Bu permiyi de Güngör devralıyordu onlardan.” (s.77)

c) Profesör Salih Bey

“Cezacıydı Salih Bey. Yazıhanesi Ulus'taydı. Bilirkişilikten de kazanıyordu. (s.91). Babası, Ulus'ta bir mahallede bakkal olan Salih Bey, insanlara asla güvenmemeyi ve hep önde olmayı çocukluk yıllarında öğrenir. Farklı ve üstün olmak için elindeki tek seçenek de okumaktır. Okur da. Birincilikle bitirir okulunu. Asistan ve profesör olur aynı üniversitede. Mevkiini korumak ve evinin banyosunu ucuza yeniletmek dışında bir amacı da yoktur hayatta:

“Samanpazarı İlkokulu’nda okuyan kel kafalı oğlan, şimdi toplumda hatırlı yeri olan bir profesördü. Bir vekil kızıyla evlenmişti. Karısına babasından kalan mirasın da yardımıyla mâli durumu da, en azından sosyal mevkii kadar sağlamdı.” (s.98)

Profesör Salih Bey’in eşi Mevhibe Hanım’dır. Mevhibe Hanım’ın babası, Cumhuriyet’in ilk yıllarının Trabzon milletvekillerinden biridir ve bakanlık da yapmıştır. Mevhibe Hanım’ın bir de ağabeyi var. Adı, İsmet. **Mevhibe ile İsmet**, çok ince bir gönderme.

Sorgusuz sualsiz ve ırsî bir tevarüsle CHP’lidir Mevhibe Hanım. Ankara, monden hayatının bir ferdidir o. Oğlu Doğan ve kızı Olcay’ın, Ali ile münasebet kurmasını asla istemez. Çünkü halk çocuğudur Ali.

“Babam halk adamıydı, halktan anlardı. Bakanlığı sırasında bütün ameleler, bayramda elini öpmeye gelirlerdi. Onların üstünden yardım elini eksik etmez, kendisini saydırırdı. ‘Halk dediğin çocuk gibidir’ derdi. ‘Sana güvenecekler, senin onları kolladığını bilecekler. Ama onları disiplin altında tutmaz, pençeni gevşetirsen de ne yapacaklarını şaşırırlar. Huzurları kaçır, saldırgan, işe yaramaz olurlar.” (s.124)

Trabzonlu bir taşra ailesinin üvey ana elinde büyümüş kızı Mevhibe Hanım’ın laiklik anlayışı din karşıtlığıdır. Kızı Olcay’ın çocukken, babaannesine özenip kılmaya çalıştığı namazı görünce tepki verir:

“Çok kızdı. Halk Partili kızıydı o. Uyanık büyümüşü. Kızının aklını hep o câhil babaanne karıştırıyordu. Bu sorun, ciddiyetle ele alındı evde ve babaanne kızının yanına gönderildi. Kendisine bir gelir bağlanarak tabii. Böylece Olcay’ın yaşamındaki iyi yürekli şehzadeler, çobanla evlenmekten sakınmayan kral kızları çekip gittiler. Sevgisizlik duvarı büyüyordu.” (s.113)

6.7.1.2. Cumhuriyet II. Kuşağı

II.Kuşağın tüm buhranlarının kökeninde I.Cumhuriyet kuşağı olan ebeveynlerinin vukufsuzlukları vardır. Vizyonu ve misyonu olmayan ailelerin çocukları, tüm iyi niyetlerine rağmen bir yaşam ereği edinemezler.

Doğan, Avrupa’da hukuk okumaya giden fakat Paris kahvelerinde vakit öldürmüş biridir. Çocukluğunda önce gazeteci, sonra Fizikçi, sonra sinemacı olmak isteyen ama hep yarıda bırakan istikrarsız bir çocuk.

“Olcay da Doğan da kişisel sorunlarını çözebilmek için heveslenirler devrimciliğe; belki bilincinde değillerdir ama, gerçekte, çoğu benzerleri gibi, onlar için devrimcilik bir yandadır halk bir yanda. “Sanat için sanat” gibi “devrim için devrim” devrimciliklerin amacı; halkın yaşama düzeyini yükseltmek, sömürüyü ortadan

kaldırmak değildir; kendi bunalımlarına bir çözüm yolu bulmak, renksiz yaşamlarına bir anlam katmaktır. Tipik küçük burjuva gençliği. Sonunda Doğan, devrimcilikten sıkılır; Olcay korkar. Belki de anlamışlardır: Analarını babalarını küçümsemek başka şeydir, devrimcilik başka şey.”³⁵²

Romanın başında, Yenişehir’de, *gövdesine bağlı bir çamaşır ipi ile apartmana bağlı özsuyu tükenmiş, kökleri çürük* kavak göstergesinin 3 göndermesi vardır:

Suyu tükenmiş kavak: Enerjisi, ideali ve şuurlu bir motivasyonu olmayan toplum.

Kökleri çürümüş kavak: Çağının dışında / anakronik bir Türkiye

Lüks bir apartmana çamaşır ipi ile bağlı ve yıkılmakta olan kavak: Yeniliği; yalnız konformizm olarak algılayan fakat hayata eski değerlerle bağlı toplum.

Aynı toprağın insanları/kalabalıkları/yığınları (kavakları) şuarsuzluk, yüzeysellik, ilkesizlik ve pragmatizm çukurunda yıkılan kavağı -yani kendilerini- bir tiyatro gibi izlerler, Kızılay’dan gelen bando sesleri ile merakları başka bir yöne çevrilir. Bu seyirci halk için bando sesi, yıkım’dan daha etkilidir.

“Çok iyi ağaçtır kavak, ucuzdur. Toprağı seçmez, alıcısı boldur. Otobüse bin, Konya yoluna çık da gör, telgraf, elektrik direklerini. Bunların hepsi de kavak değil miydi? Günün birinde kesilip direk yapıldı. Şu kalabalıktan biri olsun, o kavaklar kesilirken, direk yapılıp yol boylarına dikilirken ilgilendiler mi acaba?” (s.220)

1970 başlarında başkent özelinde toplum; kıraçtan sökülüp/bağlamından koparılıp yapay seraya/Yenişehir’e dikilen; kavaklıktan direkliğe tebdil/tenzil edilmiş hilkat garibesi gibidir.

6.8. Adalet Ağaoğlu - *Ölmeye Yatmak*³⁵³ (1973)

Romanın *Laik Ulus Devlet- Geleneksel Toplum formaları Arasındaki İktidar Mücadelesi*’ne değinen bölümlerini ilgili tema başlığı altında incelenmiştir. Bu tema başlığı altında, 1960 ve sonrası kuşağın statükocu oligarşi karşısındaki vaziyeti değerlendirilecektir.

6.8.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Cumhuriyet İlk Kuşağının Çok Partili Süreçteki Oportünizmi, Cumhuriyet Bürokrasisinin 1960’lardaki Vasıfsız Burjuvazisi, romanın bu bölümünde teşhir edilen iki taraftır. 1950 ile birlikte Türkiye’de değişim de başlamıştır. Devletçi Seküler

³⁵² Fethi Naci, *100 Soruda Roman ve Toplumsal Değişme*, s.376.

³⁵³ Adalet Ağaoğlu, *Ölmeye Yatmak*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 26.baskı, İstanbul 2012, 485s.

Seçkinler'in yerini Gelenekçi Liberal Demokratlar almıştır. Cumhuriyet ilk kuşak da, değişime ayak uydurmuş ve özellikle gelenekçi liberaller'in dümen suyuna uyararak ikbal makamına yerleşmişlerdir. Vasıfsız burjuvazi ise ülke ve dünya gerçeğinden kopuk, anlık zevk düşkünlükleri ve tüketim sarmalında gösterilirler.

6.8.1.1. Cumhuriyet İlk Kuşağının Çok Partili Süreçteki Oportünizmi

İlhan, Aysel'in abisidir. Ankara'da Turancı çevre ile münasebete girmiştir önce. Gazi Lisesi'nde *Kızılelma*, *Bozkurt* dergileri dağıtmaktadır arkadaşlarına. Fethi Abi (Fethi Tevetoglu), Nihal Abi (Hüseyin Nihal Atsız) diye birilerinden bahseder hep evde. (s.127)

2. Dünya Savaşı sonunda, Turancıların kovuşturma ve hapis cezaları sonrasında İlhan değişecektir. Hukuk Fakültesi'ne devam etmekte, Ankara Palas gecelerine katılmakta, bir yandan da zengin iş adamlarından birinin yanında avukatlık yapmaktadır. Oportünizm ve pragmatizm artık onun yaşam tarzıdır:

“İş verenin ünlü avukatı. Şimdi, Çankaya'nın tepesine mermer girişli apartamanını diktiriyormuş. [...] Bu yapıya tek kuruş yatırmamıştır. Birinden arsayı, iki daire karşılığında almış, sonra, daha temel atmadan bütün daireleri tek tek satmıştır. Bir zamanlar, mecliste kendine bir milletvekilliği bulmuştu, Namazlar kılarak, mahkemeler basarak, alanlarda “Kıbrıs, Türk'tür, Türk kalacaktır!” diye diye vatani, Türk oğlu Türk yapacak, kurtaracaktı. Kendini kurtardı.” (s.250)

Ertürk, Bursa Askerî Lisesi'ne kaydolmuştur. İlkokuldaki slogan Atatürkçülüğü'nden sonra şimdi de kız adı anmamayı, ağlamamayı, anasına değil de babasına mektup yazmayı (s.169) öğrenmektedir. Andre Gide'nin 1909 tarihinde yayımladığı *Dar Kapı* romanını okuyan Ertürk, komutanından işittiği azardan sonra yaptığının ne kadar yanlış olduğunu anlayacaktır:

“Ondan sonra bitmez tükenmez günler. Bir sürü sert bakışlı yüzler, gözler, sorular. ‘Milliyetçi bir öğrenci olarak yetiştirilmeye çalışıldığın bu okulda, Dar Kapı'yı okumakla ahlak dışı hareket ettiğini biliyor musun? Övündüğümüz Türk gençliğine, kara bir leke sürdüğünün farkında mısın?’ [...] Ertürk, bu ilk suçundan dolayı bağışlanınca, bir daha bilmeden suç işlememeyi de öğrendi. “Oku!” diye verdiklerinden gayri hiçbir şey okumamamayı; “Düşün!” dedikleri dışında hiçbir şey düşünmemeyi...” (s.171)

Namık, Ankara'da CHP öğrenci evinde kalmıştır önce. II.Dünya Savaşı akabindeki sol cadı avcılığı o kadar nüfuz eder ki Namık'a, Rus sefarethanesi önünde Stalin fotoğrafının yüzüne tükürecektir. (s.439) Denge politikasını elden bırakmayan Milli Şef iktidarı için bu bir ifrattır. Üç gün nezarete yatar, bu sefer de Stalin

aleyhtarlığının sebeplerini ispata çalışır. Bu uğraşı da, “komünizm propagandası yapıyor” gerekçesi ile onu kaldığı yurttan eder. DP İstanbul teşkilatına kapağı atar. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’ne kaydı yaptırılıp parti öğrenci temsilciliği üstlenir. (s.440) Şimdi tek düsturu: *Mühür kimde ise Süleyman odur!* (s.441) Namık, DP döneminde, bu oportünizmin mükâfatı olarak Ankara Radyo Evi’ne müdür olarak atanacaktır. (s.471)

6.8.1.2. Cumhuriyet Bürokrasisinin Vasıfsız Burjuvazisi

Aydın, Aysel, Ali, Hasip, Behire, Ertürk, Namık beraber okumuşlardır taşrada ilkokulu. Aydın, kaymakam oğludur. İlkokuldan sonra, halasının yanına İstanbul’a gider ve Galatasaray’ın orta bölümüne yatılı verilir.

Babası ile beraber Alman taraftarı, 1944’lerde Amerikancı ve Komünist düşmanı olan Aydın, Peşte Sefareti’ne diplomat olarak atanır. 1940’ın ikinci yarısı, babası DP’ye teveccüh edince *DP’li, olmadığını bir türlü kanıtlayamayarak* Peşte’den merkeze çekilir. (s.473)

Varlık Vergisi, Karne - Kupon yılları başlamış ve krizi fırsata çevirmek için bürokrasideki memurlar, komisyonculuğa kollarını sıvamışlardır:

“Babalar; Prinç-Bulgur, Şeker-Tuz, Çivi-Bakır komisyonlarında parmak kaldırıyorlar. Akşamları yazlıktaki evlerine terlemiş dönüyorlar. Ellerindeki paketlerde de çekirdek, kahve, çikolata, İngiliz kumaşı bulunuyor. Bir kupon fisher, bir kupon ganyer-dormoy.” (s.149)

Savaşın Almanya aleyhine bir sürece girmesi ile Türkiye de tavrını değiştirir. Turancı isimler göz altına alınır veya kovuşturmayla uğrarlar. Yalnız siyaseten değildir bu değişim; ithalat çevreleri de yeniden saflarını belirlemeye başlarlar:

“Avrupa’da Almanların üst üste çekilmeye başlamalarıyla Hitler’e yavaş yavaş sırt çevirdiğimiz bir gerçek. Hükümetimizin Almancı bazı yazarları, genç genç üniversite öğrencilerini, Hitler’i örnek alarak kendilerini ırkçılığa adanmış olanları, şimdi birden gözaltına tutma çabasına girişmesi neden? Bugüne dek göz yumulan bir hareketin şimdi peşine düşülmesi bile, İstanbul ithalatçılarının durumlarını yeniden gözden geçirmelerine yetmektedir.” (s.254)

1960 Devrimi olmuş, bürokrasi katmanı hemen yeni konjunktüre göre mevzilerini belirlemiştir. Devrim sabahı Aysel, Atatürk Bulvarı’na fırlayıp subaylara gülücükler ve pasta dağıtır. Daha dün, Adnan Menderes’ten beyefendi diyerek bahsedenler,

Bakanlıklar'da askerlerin boyunlarına sarılarak sevgi gösterisinde bulunmaktadırlar. (s.472)

Romanda, Cumhuriyet ilk kuşağı, ezbere ve dikte edilmiş bir eğitim ve Cumhuriyet öncesi değerlerle yetişmiş ebeveynler arasında geçirdikleri travmatik ilk gençlik yıllarından sonra hayat ve ülke gerçeklerini anlamlandıramamış olarak tasvir edilmiştir. Bu sebeple, Türkiye'de 1960'lara kadar siyaset, bürokrasi ve ordu tarafından belirlenirken, niteliksiz insan unsuru da -oportünizmin bir gereği olarak- konjonktüre göre saf belirlemişlerdir.

6.9. Emine Işınsu - *Sanrı*³⁵⁴ (1974)

Işınsu, 1968'de dünyada başlayan gençlik hareketlerinin Türkiye'de üniversitelerdeki yansımaları konu edindiği romanında tamamen yaşanmış olaylar ve yaşamış kişilerden hareketle romanının dramatik kurgusunu oluşturmaktadır. Emine Işınsu; Yüksek Teknik Öğretmen Okulu, Tesviye bölümü öğrencisi 22 yaşındaki ülkücü komando Ertuğrul Dursun Önkuzu'nun; katli ile neticelenecek bir yıllık hayatından kesitler eşitliğinde, 1968 kuşağını ülkücü perspektiften değerlendirmektedir.

6.9.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda iktidar mücadelesi Ülkücü Hareket - Dev-Sol Çatışması, Akademi Çevresi bağlamında ele alınmaktadır. Ertuğrul Dursun Önkuzu, Zilelidir. Ankara'da öğrenci iken ülkücü harekete katılmış, hareketin yayın organı *Devlet*'de yazıları çıkmış, bu sayede o dönem ülkücü hareketin mentor isimleri olan Dünder Taşer, Galip Erdem, Emine Işınsu ile de tanışmıştır. 1968'de Amerikan Karşıtlığı ile ortaya çıkan Marksist-Leninist sol gençlik; özellikle ODTÜ, Gazi Eğitim, İstanbul Üniversitesi, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya fakültelerinde örgütlenmiştir. 1969 yılındaki kongrede Alparslan Türkeş liderliğindeki Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) adını almış; kendisine bağlı yapılandığı Ülkücü Komandolar ile Filistin'de eğitim alıp kır ve şehir gerillalığına başlayan Dev-Genç'e karşı silahlı gücünü oluşturmuştur.

Sanrı, ülkücü perspektiften Türkiye'de yaşanan 1968 olaylarına ışık tutar.

³⁵⁴ Emine Işınsu, *Sanrı*, Bilge Kültür Sanat, 6.basım, İstanbul 2008, 376s.

6.9.1.1. Ülkücü Hareket - Dev-Sol Çatışması

Roman, Mart 1970’de ülkücü Süleyman Özmen’in öldürülmesi ile başlamaktadır ve yine Kasım 1970’de ülkücü Ertuğrul Dursun Önkuzu’nun katledilmesi ile bitirilmektedir. Kendisi de ülkücü olan yazara göre, Türkiye’de tırmanan anarşinin sorumlusu Sol’dur:

“Nasıl iyi geceler ki, her sabah gazetelerin iri manşetleri, iri olayları anlatıyor: İki çocuk tarlada oynarlarken, bir yerde duran çay kutusunu almak istemiş, bomba elinde patlamış, çocuğun eli kopmuş: Emperyalizme karşı halk savaşı!..

Gazi Eğitim’in açılış töreninden sonra, solcu öğrencilerle ülkücüler dövüşmüş, milliyetçilerden yaralananlar olmuş: Yaşasın halkların bağımsızlık savaşı!” (s.240)

Aslında iki harekette de sloganlar ezberdir ve her eylem için meşruiyet bu sloganlarda saklıdır.

“Onu Moskof uşakları vurdu” , “Onu, Çin köpekleri vurdu”, “Onu, Komünist itleri vurdu”, “Demirel, katilleri korudu.”, “Bozkurt Süleyman ölmedi.”, “Akıncı Süleyman ölmedi”, “Ülkücü Süleyman ölmedi.” (s.20)

Ülkücüler için solcular: Moskof uşakları, Çin Köpekleridir. Solcular için Ülkücüler: Amerikan emperyalizminin yerli işbirlikçileridir. Yazar, ülkücü hareketi toplumcu olarak anlatır; ülkücü hareket ile eylemci sol arasındaki ilkesel fark; ülkücülerin ideolojilerine Marksizmin değil; millet olma şuurunun hareket vermekte olduğudur.

“Biz, toplumcu ekonomik görüşe sahip olduğumuz için milliyetçi değiliz, diyordu. Biz, milliyetçi olduğumuz için toplumcu ekonomik görüşe sahibiz. Bu, yemek için yaşamakla, yaşamak için yemek arasındaki fark gibidir. Bunu anlamayan, ülkümüzü anlamamış demektir.” (s.169)

Ülkücülere göre, solcu çocukların çoğu *büyük şehirlerin burjuva tabakalarından teşekkül* etmektedir. (s.178) Çoğunluğunu Anadolu kasaba çocuklarının oluşturduğu ülkücülerde *dinden ve törelerden gelen değer hükümleri* vardır. (s.178-179)

Dursun, sol ve sağ ideolojilerin kıymet hükmü hakkında değerlendirme yapar arkadaşlarına:

“Aydının kıymet hükmü, temelinden bozuk, Batı’dan aktarma çünkü. [...] Biz bir yerde hürüz, seçme imkânımız var... Onlarınsa yok, o zavallı varlıklı şehir çocukları hür değil. Temel hükümleri yok, uzatılan; üzerinde düşünmeden, mukayese imkânı bulmadan kapmaya hazırlar. [...] Solu işleyen kafalar, bunu iyi biliyorlar elbet. Hain olan gençler değil idareciler!” (s.179)

Dev-Sol, üniversitelerde hakim olan gruptur. Üniversite yönetimi ve emniyet tarafından da eylemleri müsamaha ile karşılanır. Dekanlara drektif verirler:

“-Bir basın toplantısı yapmanız gerekiyor hoca, dedi, üniversitede ve yurtlarda silahlı adam olmadığını söyleyeceksiniz. Ayrıca, Emniyet Müdürü size, okulda tutsak öğrenci bulunduğunu ihbar etmiş dün. Siz bugün tahkik ettiniz, mesele ile tam anlamı ile ilgilendiniz, yok böyle bir şey, tamam mı?” (s.50)

Yazar, sol hareket üyesi her kahramanının geçmişte yaşadığı bir travması olduğunu anlatır. Leylâ'nın sevgilisi Turgut, annesini amcası ile basmıştır. Amcasından aklında kalan tek imaj, onun altın dişleri ve zenginliğidir. Bunun için zenginliğe düşmandır.

Daha sert, daha açık yazmalı, o sermayenin yerli işbirlikçilerinin canına okuyacağız, altın dişlerine... altın dişlerine... pembe suratlarına... (s.52)

Hemşire Nurten, Zile'de hemşirelik yapıp hasta kırı temizlemekten bıkmıştır. Hep aşığılanmış ve istediği gibi giyinip kuşanamamıştır. Bir doktorla beraberlik yaşamış ve terk edilmiştir. Bu yüzden bir intikam duygusudur onun devrimciliği:

“Aman hepsi yerin dibine batsın, ben devrimciyim, devrimci olmak hoşuma gidiyor, eylem adamıyım, bazı işler, kendime göre işler yapıyorum işte, karşılığını da alıyorum, mutluyum ben. Mutluyum, hele o zaman savaşta, bütün burjuvalar mahvolduğu zaman, o doktorun kardeşini de bizimkiler becerdiği zaman, bak o zaman daha ne kadar mutlu olacağım. Uzak değil savaş, merak etme ...” (s.265)

Yazar, ülkücüleri hep savunmada gösterir. Provokatör olan ise Dev - Genç çevresidir. 20 Mayıs 1970'teki 9 Işık Yürüyüşü de yapılan bu provokasyondan nasibini alır:

“- İhtilalin ilk mermisi olabilir bugün. Dokuz Işık bilmem ne bok yürüyüşü adı altında yola çıkan azgın komandoların Hukuk ve Siyasal'ı basması, ana kuzularını öldürüp yaralaması elbette küçük burjuvaziye de, asker, sivil aydın zümreyi de sarsacak, eylemimize hak kazandıracaktır, Türkiye emekçi halklarının şahlanışını destekleyeceklerdir. İstedğimiz de bu değil mi, milli demokratik devrimi gerçekleştirmek, evet, bugün, ilk mermi, gerçek mermi olabilir. (Trajik bir eda ile kollarını açtı.) Ve bu ilk mermi, sizlerin eyleminiz sayesinde gerçeğe dönüşecek, sosyalist ihtilalin ilk emekçileri, ter ve kanla yazılacak isminiz. Yaşasın emekçi halkların kurtuluş savaşı!” (s.162)

Boykot ve işgaldir sol öğrencilerin uğraşısı. Çünkü, *bilinçli ve silahlı halk kitlelerinin dışında, hiçbir yolla hedefe gidilmez* (s.216) onların gözünde.

6.9.1.2. Akademi Çevresi

Oportünizm öğretim görevlilerinin temel hareket tarzıdır. Bununla beraber, sol hareketlere karşı bir sempati var ama eylem yoktur. Bu yüzden Leylâ, babasına tapı sıfatı takmıştır. (s.40) Tapi: Poker masasında bir oyuncunun başlangıç parası ile oyunu bitirmesi demektir. Yani zarara uğramadan kalkmak.

“-Ben, Atatürkçüyüm.

-Kabul, neyiniz var?

-Üç ruva.

-Ful onlu.

-Amma benim ruvalarım yanında iki de kız var!

-Eh bravo dostum!.. Bu gece iyisin. Hepimiz Atatürkçüyüz efendim, gayet tabii, başka türlü olmamız mümkün değil. Fakat bu gençlerin istedikleri...

-Evet, nedir istedikleri?

-Tüm Türkiye halkları için gerçekten demokratik halk cumhuriyeti istiyorlar örneğin. Haklılar!

-Sömürülen Türkiye halkları için, emperyalistlerle ve onların yerli işbirlikçileri ile mücadele ediyorlar canları pahasına. Bu gençlerin öpülecek elleri var!” (s.30)

Akademisyenlerin ilkesi, ep tapi kalmak, yani oportünizmdir. Öğrencileri, toplantı kapısı ardında görmeyince de akademik bir efelenme görülür. Leyla, babası nezdinde tüm akademisyenlerden bir şey ister:

“- Ercan Bey gibi koyu bir devrimci olup, bir sürü itin, senin gibi çocukların emir kulu mu olayım; yoksa gerici damgası yiyip aydın çevrelerden itileyim mi? Yoksa faşistlerle birlik olup aşırı eylemlere mi katılayım? Ha, ne dersin? Hangisini tensib edersin?

- Hangisini isterseniz fakat bir şey olun!” (s.40)

Türkiye’nin tam bağımsızlığı için aynı okullardaki sıra arkadaşlarının birbirlerini yok edişindeki iç acısı, yazar tarafından; Ertuğrul Dursun Önkuzu’yu solcuların sorguladığı bölümde çok etkili bir şekilde verilir:

“ -Ülkü Ocakları’nda neler oluyor, konuş Dursun, vurmayacağz bir daha, konuş ... Sizin gençliği kimler yönetiyor, ha, Türkeş mi? Sadi mi? Ha? .. Ramiz mi? .. Başını salla Dursun ...

- Ülkü Ocakları’nda ülkü büyüyor, ya Dev Genç’te ne oluyor? Sizi kimler yönetiyor? Ruslar mı? Çinliler mi? Yoksa Amerika mı?” (s.374)

1968 - 1980 arası Türkiye’de sağcılarının da solcularının da mutabık kaldıkları tek gerçek: Türk siyasetinin meşruiyetini ve devleti yönetme kabiliyetini kaybetmiş olduğudur.

6.10. Erdal Öz- *Yaralı*³⁵⁵ (1974)

12 Mart romanlarının leitmotifi olan “işkence” üzerine kuruludur *Yaralı*. Evine yapılan baskında, kitaptan başka bir şey bulunmamış -üstelik bunlar siyasî de değil- adı, yaşı, aidiyeti, toplumsal statüsü ve geçmişi verilmeyen bir gencin maruz kaldığı işkenceler ve işkenceciler anlatılmaktadır.

Murat Belge, 12 Mart romanlarını, işkence, suçluluk, provokasyon, humanizm bağlamında ele aldığı makalesinde; *Yaralı* romanının başka bir pencere açtığını ve biraz kafkaesk izler taşıdığını ama temel izleğin işkence altındaki “varoluş sorunsalı” olduğunu belirtir. Varoluşunu işkencede kaybeden bir siyasînin Nurileşmesi (kovuştaki âdî suçluların hepsinin adı Nuri’dir) anlatılmaktadır.³⁵⁶

6.10.1. İktidar Olgusunun Tarafları ve Niteliği

12 Mart siyâsî mahkûmları ve Faşist Devletin Bir Yansıması Olarak İşkence ve İşkenceciler, iktidar mücadelesinin taraflarıdır. İçeridekiler, bu mücadelenin mağdur tarafı olarak anlatılmaktadır. 12 Mart rejimi, faşizan niteliği ile ele alınmaktadır. 12 Mart’ın mahkûmu ve mağduru olan siyasîler ise, aynı Çetin Altan’ın *Büyük Gözaltı* romanında olduğu gibi varoluşsal perspektiften değerlendirilmiştir.

6.10.1.1. 12 Mart Siyasi Mahkûmları - Faşist Devletin Yansıması Olarak İşkence ve İşkenceciler

Yazarın, işkence ve siyasî kelimelerini yan yana kullanması, bilinçli bir tercihtir. 12 Mart rejiminin “işkence” ögesi, şekil ve tarzı ile değil; bireyde yarattığı psikolojik yıkımla konu edilir.

“Nurilerle doluydu koğuş.

Kurumaya yüz tutmuş, üzerinde yol yol izler bulunan, az önce silindiği belli bir masanın başına, tahta bir sıraya oturdun. Sıvaları yer yer dökülmüş, dayanıp sürtünmekten parlamış, yağlı duvara verdin sırtını. Eski, kurumuş bir gazete yırtığının

³⁵⁵ Erdal Öz, *Yaralı*, Cem Yayınları, 5.baskı, İstanbul 1975, 266s.

³⁵⁶ Murat Belge, “12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış” *Birikim*, S.12, Şubat 1976., s.15.

üzerinde getirip önüne bıraktıkları deliksiz peynir topağından iki üç parça koparıp çiğnemeye çalıştın. Tahta dolabın alt gözünden çıkardıkları bayat ekmeğe elini bile sürmedin. Helaların bulunduğu yere açılan tam karşıdaki kapıdan yıllanmış keskin bir sidik kokusu gelip gelip yüzüne çarpıyor, havayı acılaştırıyordu.” (s.5)

Nuriler... Bu niteleme, siyasî olmayanlar için kullanılmaktadır. Hepsi âdî suçtan yattıkları ve aynı sosyal katmandan geldikleri için; anlatıcı, onlara bu toplu ismi vermektedir. *Buradaki bütün bu ‘ilk insanlara’, güneşsizlere, değişik yeni bir ad takmak, örneğin belki de ‘Nuriler’ demek daha doğru olmaz mı?* (s.233)

Kahraman, işkencelerden sonra, âdi suçlu olmaktadır. İçinde *hiç gülücüğü kalmayan* ve Nurileştiği için bir bulantı hissededen biri olmuştur. Her ne kadar Nuriler, adi suçluları tanımlayan tümdenci bir isim olsa da, kahramanın da Nurileşmesi; ruh motivasyonunun ve farkındalığın kaybedilişi; sıradanlaşma, aleladelik/bayağılık anlamında psikolojik bir göstergedir.

Romanda işkenceciler, mafya veya Amerikan tipi istihbarat filmlerindeki görevliler gibi resmedilmişlerdir:

Koyu gözlüklü (s.67,75), *sapık bir yüz, cam göz* (s.107), *gök gözlü, Amerikalı yüzlü* (s.199). Görevleri işkence olan bu insanlar, aynı zamanda son derece nobran ve sadistdirler:

“Bize de sizlere okuttukları kitapları okuttular. Bir sürü kitap okuduk. Biz de biliriz kitabın değerini. [...] Sizin kafanızı bozmuşlar kafanızı, diye bağırdı ve birden yığının ucunda, tam önünde duran kırmızı ciltli kalınca bir tarih kitabına olanca gücüyle bir tekme yaptırdı. Kitap, yeri sıyrarak kaydı, kapının yanındaki duvarda patladı.

Ya bu kafanızı değiştirirsiniz ya da kafanızı koparırsınız, anladın mı?” (s.16)

Büyük bir yıldırma hareketidir yaşanan. Kanun, nizam ve Allah yoktur bu işkence cehenneminde:

“Dinle öyleyse. Burada öyle yasalar falan işlemez. Ne anayasa ne babayasa yok burada, tamam mı? [...] Her türlü yasanın her türlü denetimin dışında bir yerdesin şu anda. Allah düşürmesin bir kere; ama düşürdü mü Allah da karışamaz.” (s.90)

Normal hukukta suçlu, suçunu iddia makamından öğrenir ve savunmasını yapar. Ama iddia makamı, tespit ettiği zanlı için bir suç icad edip, zanlıdan bu suçu itiraf etmesini beklemektedir. Roman kahramanı, ilk aşamada, suçsuzluğundan emin olmanın verdiği motivasyonla direnir. (s.105-106) Direnen insanın direncini kırmak içindir ki, bu aşamada işkence devreye girer. Çetin Altan’ın *Büyük Gözaltı* romanında olduğu gibi işkence, sanığı konuşturmak ve zanlının taşkınlıklarını terbiye etmek amacı ile değil;

zanlının kişiliğini yok etmek (bu sayede direnişini kırmak) amacı ile yapılır. Kişiliği yok edilen insan (adileşen/Nurileşen insan), üzerine atılı suçlamaları kabul etmekte sakınca görmeyecektir.

“Her gün bu. Akşamüstleri, bilinmez bir yere götürdükleri gencecik insanları acılar, iniltiler içinde geri getirip odalarına kapattıktan sonra senin odana giriyorlar. Koyu gözlüklü, ince, uzun bir adam, otuzunda var yok. Aynı soğuk, duygusuz sesle her gün aynı soruyu soruyor:

-Niye getirildiğini düşündün mü?” (s.67)

İşkence, işkencecilerde cinsel bir haz haline gelmiştir adeta. Bu sadizm, mutlu etmektedir onları:

“Bekliyorsun. Gözlerini açıp başını kaldırıyor, bakıyorsun. Gözlüklünün alttan görünen küçük yüzünde keyifli bir gülümseme. Seni, öyle kıvrandır görmekten cinsel bir tad alıyor belki de. Sapık bir yüz. Manyetonun başında duran dar gelirlinin anlamsız camgözleri üzerinde.” (s.107)

Kahraman, direnmiştir sorguda ve işkencede, *çözülmemiştir* hiç. Fakat, ruhsal motivasyonunu kaybedip bayağılaştığı için savcılık sorgusunda kendisinden istenilen her şeyi şüursuz bir şekilde kabul eder.

“Savcılıktaki ifadeni dinledin.

Oysa, kısa evet’lerle hayır’larla karşılaşmıştı aşağıdaki odada savcının sorularını. Ne kadar uzun konuşurmuş savcı seni. Bozuk bir söz dizimi içinde sana neler söyletmemiş.

-Ben, öyle şeyler söylemedim!

-Altında imzan var. Okumuş imzalamışsın.

-Hayır! Savcının bana aşağıda imzalattığı kâğıdı okumadım. ‘Oku’ demediler bana.

‘İmzala’ dediler, imzaladım. Öyle şeyler söylemedim ben.” (s.135-136)

12 Mart sorgulamalarında, akıl almaz baskılarla; hazırlanan soruşturmaların/itirafnamelerin imzalatılması, dönemin basınına, özellikle İstanbul 2 no’lu Sıkıyönetim Mahkemesi’nin başlattığı 5 Mart 1973 tarihli Sabotaj Davası ile yansır. Yazar tarafından bildirilmese de, kahramanın mahkemeye çıkarıldığı zaman, ifadesine dair itirazları; kahramanın Sabotaj Davası ³⁵⁷ zanlılarından biri olduğunu düşündürmektedir.

³⁵⁷ 27 Kasım 1970 gecesi, *Kültür Sarayı* yakılmış ve *Marmara Vapuru* da eş zamanlı olarak batırılmıştır. Tarihe *Sabotaj Davası* olarak geçen bu olayın hemen ardından birtakım işçi ve öğrenciler yargılanmış ve ülkedeki sol aydınlar üzerinde kovuşturma başlatılmıştır. Uğur Mumcu, “tüm sanıkları beraat eden bu dava için *Hitler’in*

İşkence perdesi, makata cop sokma ile tamamlanmaktadır. Ardından, yine bir sorgucunun, hasar görmüş olabileceğine dair kahramanın barsakları için ilaç teklifidir ki kahramanın psikolojik çöküşünü tamamlar.

“Barsaklarını yumuşlatmak için, diyor. Yüzüne şaşkınlıkla baktığını anlayınca, ‘ben yazdırdım doktora’ diyor. ‘Soktukları cop, barsaklarını yaralamıştır. İyi gelirmiş bu. Hem acılarını da dindirirmiş, öyle dedi doktor.’ ” (s.241)

Kahramanın, **çözöldüğü** an, bu andır.

“Nuri, diyorsun yavaşça. Adım Nuri benim.” (s.266)

12 Mart, yalnız aileleri, kurulu düzenleri ve bir ülkenin dinamiklerini paralize etmekle kalmamış; varoluşsal bir yıkım da yaşatmıştır.³⁵⁸

6.11. Çetin Altan - *Bir Avuç Gökyüzü*³⁵⁹ (1974)

Bir Avuç Gökyüzü 'nde, *Büyük Gözaltı* romanında olduğu gibi; yine bir “gözaltı” söz konusudur. Yalnız bu sefer, hakkında mahkûmiyeti kesinleşmiş bir “eski sabıkalı”nın dışarıdaki gözaltısıdır bu.

Bir adam 'dır romanın kahramanı. Ait olduğu sınıf nedir, ne iş yapar, hangi suçtan dolayı içeri alınmış ve neden yeniden alınmak istenmektedir...? Hiçbir bilgi verilmez. Yazarın amacı, bir kişinin mahkûmiyetini veya bu süreç içindeki hikâyesini anlatmak değildir. Yazarın amacı, gözaltı ve suçluluk psikolojisinin ne demek olduğunu anlatmaktır.

ülkedeki muhalefeti bastırmak için 26 Şubat 1933 'te Alman parlamentosu Reichstag 'da kendi tertip ettiği yangının suçunu muhaliflerine yüklemesi taktiği ile aynıdır, yorumunu yapar. (bkz. Uğur Mumcu, *Suçlular ve Güçlüler*, UM:AG Araştırmacı Gazetecilik Vakfı, 1.baskı, Ankara 2015, s.199-200.)

³⁵⁸ Erdal Öz'ün kahramanının “suç unsurunu” son derece soyut bırakması, aslında “siyasal bir sorun”dur. Zira yazar, romanı hukukî kovuşturmayla uğrarsa nasıl savunma yapacağını bilmemektedir, Murat Belge, yukarıda anılan makalesinde 12 Mart Romanlarında İşkence ve Suçluluk Sorunu başlığı altında duruma açıklık getirmektedir: *Şimdi, bu konuyu yazarken, bu konuyu romanlaştırırken, bu sorunun ele alınış biçimi, sanırım çok şeyi belirleyecektir. Şöyle anlatmaya çalışayım bunu. Diyelim ki ben bir romancıyım. Devrimciyim aynı zamanda. Devrimci olarak, 12 Mart süresince vurulan, işkence gören, hapse atılan insanlara yakınlık duyuyorum. Onlara bunları yapan rejime de karşıyım. Bu olaylar üstüne roman yazacağım. Sevdiğim, tuttuğum devrimcileri nasıl savunacağım; uğradıkları haksızlığı nasıl anlatacağım? Onlar yasalara göre suçluydu, ama yasalar da topluma göre suçluydu, diyerek mi başlayacağım romanıma? Yoksa, onlar suçsuz insanlardı, yasaları uygulayanlar onlara haksızlık etti mi diyeceğim? Birinci yolun çeşitli sakıncaları vardır. Bu açıdan yazılmış bir roman bazı hukukî uygulamalara uğrayabilir. Örneğin, «suçu övme» gibi bir maddeye uyabilir, daha ağır bir hukukî suçlamayı da üzerine çekebilir. Bu, göze alınması gereken bir sorun [...] Ayrıca, söz konusu romanların yazıldığı dönem, sorunun bu açıklıkla ortaya konması için politik bakımdan uygun mudur? Bu da mutlaka düşünülmesi ve doğru değerlendirilmesi gereken bir şey. (A.g.m., s.10).*

³⁵⁹ Çetin Altan, *Bir Avuç Gökyüzü*, Milliyet Yayınları, Türk Yazarları Serisi – 38, İstanbul 1979, 236 s.

6.11.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Roman, 12 Mart sürecinin adalet mekanizmasını konu edinmektedir. Siyasal zanlıların 12 Mart adalet mekanizmasına karşı verdikleri “varoluş mücadelesi” söz konusudur. 12 Mart’ın adalet anlayışı, kanun ve teamüllerini siyasiler ve siyasi polisin belirlediği, hiçbir etik normun olmadığı niteliğe sahiptir.

6.11.1.1. 12 Mart’ın Adalet Mekanizması – Siyasal Suçlular

Eski bir hükümlüdür mahkûm. 2.5 yıllık mahkûmiyeti akabi 7,5 yıllık onanmış bir mahkûmiyeti daha vardır ve içeride yattığı süreç de göz önüne alındığında toplam 5 yıl yatacaktır. Fakat Savcılığın zımnen mahkûmdan istediği, rapor alarak cezaevine teslim sürecini habire uzatması ve nihâyet ülkeden kaçış için cesâret verilen zanlıya, bu tasarı zanlı tarafından gerçekleştirilmek istendiğinde “suçüstü” yapılarak “mimli”nin hayatını karartmaktır.

a) Kaçış psikolojisi, yine bu mekanizmaca ayarlanmıştır. Önce, mimli’nin sinir uçları ile oynanacaktır. Bu yıldırma faaliyetidir. Evinin her tarafı seyyar satıcı kılığında gizli polis tarafından kuşatılır.

“Komik duruma düşecekti. Üç gündür yersiz bir kuruntuyla kuşkuya mı kaptırmıştı acaba kendisini? Karpuzcu da, helvacı da, dondurmacı da, boyacı da bir rastlantı olarak mı gelmişlerdi evin çevresine? Hepsi de rastlantı olmazdı ya bunun? Peki neden karısına hiç söz etmemişti evin gözaltına alındığından?” (s.12)

Zanlı, dışarıda da olsa her an yüksek bir gerilim içerisinde. Şüpheler, temkin günlük hayatına hakim olur. Kuruntuları, paranoyaya; paranoyaları ise şuurunu yitirmesine sebebiyet verir.

“Garsonu çağırdı. Hesabı istedi. Bir kâğıt parçası yazılmış rakamlar geldi. Ödedi.

Bir tuhaf bakıyordu garson kendisine. Demincek de kapının önünde birisiyle konuşurken bir ara başını çevirip bir tuhaf bakmıştı kendisine...

Kiminle konuşmuştu acaba?

Sorsam mı, sormasam mı?

Sorsam da söylemez herhalde?”(s.28)

b) Bürokrasi mensupları ve Adalet Bakanlığı çalışanları, üstlerinin komutları karşısında tamamen edilebilirler. Verilen komutun yerine getirilmesi için, komutun kanûnî olması değil; üstlerden gelmesi kâfidir. Her biri, bir altına karşı kaba ve katı ve bir üstüne karşı da itaatkâr ve munistir.

“Dâima nazik davranırdı görevlilere. Bir bakıma bir çarkın dünyadan habersiz dişlileriydi onlar. Küçüklük kompleksi, iliklerine kadar işlemiş olduğu için de, ezikliklerini çarkın ezmeye yöneldiği kişilerden çıkarırlar, sanki çarkı kendileri işletiyormuş izlenimini yaratmaktan hoşnutluk duyarlardı. [...] Ama içlerinden yine bilirlerdi ki aslında basit bir maşadırlar. Tepeden bir emirle yaprak gibi sağa sola savrulmaları işten bile değildir.” (s.37-38)

c) 12 Mart cezaevleri, bir ticarethane gibi işletilmekle, kayıt dışı ekonominin unsuru haline gelmiştir.

“Asıl büyük avanta, cezâevinde yaptırılan mobilyalardan, dokunan halılardan, diktirilen elbiselerden gelirdi. [...] Buralarda çalışır gösterilen ve dışarı bırakılan zengin mahkûmlardan ve mahkûmlara satılan kantin malzemesinden gelirdi. Bir de ziyâretçilerden... Cezâevinde altı bin liraya yaptırılan bir mobilya dışarıda otuz bin liraydı.” (s.146)

d) Savcılık makâmı ise “Cezâevi Cumhuriyeti”nin müşterek Cumhurbaşkanıdır.

“... bürokrasi çarkının irici dişlileriydi. Onların da bekçilerle polislerinkinin üstünde kendilerine özgü bir Cumhuriyetleri vardı. Lüks yerlerde bedâva yemek yemek, tabanca taşımak, ucuzundan kat sahibi olmak gibi bazı avantajları bulunan bir Cumhuriyet... Bu arada bazı kişileri kurtarmak, bazı kişileri korkutmak, bazı kişilerin de hayatlarını yok etmeye çalışmak, Cumhuriyetlerinin gerekleri içindeydi.”(s.86)

Yazarın, *ince bıyıklı, gözlükleri kalın çerçeveli eski sınıf arkadaşı* diye tasvir ettiği eski sınıf arkadaşı da Başsavcı’dır. Fakat arkadaşına, cezâevine geç teslim olması için habire rapor aldırarak isteyen de, bir şileple yurttan kaçmasını telkin eden de odur:

“- Bir dilekçe yazdırın. Gerekeni yapacağız deyin. Yarın tekrar uğramasını söyleyin. Yarın gelince dilekçenin işleminin henüz bitmediğini söylersiniz. O, kuşkulandırmaya başlayacaktır. Her ihtimâle karşı hemen bir rapor almasını önerirsiniz. Tam hastaneden rapor almaya çalışırken de yanlış hastaneye gönderildiğini, o hastaneye değil şu hastaneye gitmesi gerektiğini bildirirsiniz. Usanacak, kızacaktır.

- Evet efendim.

O zaman da o şileple kaçma planını uygulayabilirsek, tümünden çöker. İstersek kaçarken yakalandı diye ilan ederiz. İstersek yeniden sorguya çeker kimlerle işbirliği yaptığını sorarız.” (s.138-139)

Yazar, 12 Mart’ın sıkıyönetim rejiminden adâlet beklemek boşuna olduğunu belirtmektedir. Üst makamlardan alt makamlara kadar tamamen keyfî işleyen bir adalet

mekanizması söz konusudur. Sistemin mimlediği kişiler için yalnız *Büyük Gözaltı* altında *Bir Avuç Gökyüzü* vardır.

12 Mart'ın adalet mekanizması, her türlü kanunî, ahlakî ve vicdanî müeyyideden uzak Psikolojik Harp Dairesi gibidir.

6.12. Fûrûzan - 47'liler³⁶⁰ (1974)

47'liler, 68/69 öğrenci olayları ve 12 Mart çalkantılarının, Emine adlı kahramanın 1959 - 1973 yılları arasındaki kişisel yaşamı üzerinden anlatıldığı romandır.

27 Mayıs Anayasası'nın koyduğu haklarla, yasaların dışına çıkanlara karşı anayasayı savunmak için çabalayan (s.362) 47'liler, 12 Mart'ta tutukluluk yaşamış ve türlü işkencelerden sonra; hapiste veya özgür olarak kırılan hayatlarını devam ettirmeye çalışmışlardır.

6.12.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

47'liler (68 kuşağı) - 12 Mart Sürecinde İktidar Erki, romanda iktidar mücadelesinin taraflarıdır. Fûrûzan, 68 kuşağının sosyolojik ve psikolojik çözümlemesini, 68 kuşağının çocukluk döneminden başlayarak büyük bir arka planla, 68 kuşağının sosyal çevresini de hesaba katarak yapar. 12 Mart muktedirlerinin faşizmin temsilcisi olarak nitelendirildiği romanda; 68 Kuşağı haklı, masum ve mağdur olarak resmedilirler.

6.12.1.1. 47'liler'in Sosyal Çevreleri ve Eğitimi

47'liler, 27 Mayıs'ta ilk gençlik evresindedirler. 68/69 öğrenci olaylarında ise üniversitelidirler. 12 Mart'ta ise mağdurdurlar. Türkiye'de çok partili siyasî hayatın ilk on yılındaki tüm kırılmalara şahit olmuş ve 12 Mart'ta içinde bulunmuşlardır.

İşkence, romanının temel sorunsalıdır. Romanda anlatılan 47'lilerin hemen hepsi, önce ailelerinin hayat şartları (*Haydar, Zülkadir, Ahmet, Cemşit*- fakir halk çocukları) veya kendilerini toplumdan izole eden ailelerinin cenderesinde ruhsal işkence görmüşlerdir (*Emine, Şerife, Melek, Seyhan*). Sonra tüm bu 47'liler, ortak bir ideolojinin mücadelesinde birleşecekler ve düşüncelerinden dolayı maddî işkence göreceklerdir.

Romanda tüm 47'liler, italik yazı karakteri ile ve bir istihbarat raporundan alınmış bilgi notu ile tanıtılır okura:

³⁶⁰ Fûrûzan, *47'liler*, Bilgi Yayınevi, 2.baskı, İstanbul 1975, 524s.

“Emine Semra Kozlu. Selahattin kızı. Nüveyre’den doğma. Doğumu 1947. İstanbul - Beşiktaş. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji öğrencisi. Takıntısı yok. Beklememiş. Yıkıcı eylemlere karışmış. Amerikan filosunu protesto için yapılan mitinge katılmış. Boykot komitesinde görevlendirilmiş.” (s.11)

Romanda hikâyeleri anlatılan 47’liler, farklı sosyal çevre, farklı mezhep ve etnik kökenlerden gelmektedirler. Bu farklılıklara rağmen hayat görüşlerindeki ortaklık; yazarın, onları 47’liler nitelemesiyle birleştirmesine de vesile teşkil eder.

İmam Haydar (Kars), Hüseyin Tepe (Erzurum-Aşkale) ve Cemşit (Tunceli-Hozat) Alevi gençler.

Şirvan Zülkadir Zasa (Siirt-Pervari) Kürt; Ali Ahmet Kadiroğlu (Aydın) Toprak ağasının oğlu; Emine, Melek (İstanbul), Seyhan (Adana) memur çocukları; Bilge (Ankara) İstiklal Savaşı Gazisi olan bir Paşanın torunu, asker kızı; Sami Kaya Elçin (Erzurum) babası, AP’nin ileri gelenlerinden.

Fürûzan, adeta bir Türkiye etnik - beşerî coğrafyası çıkarmıştır kahramanları vasıtasıyla. Özünde hepsi halk çocuklarıdır. Romanda konu edilen 47’lier içinde, işveren ve serbest meslek sahibi ebeveyni olan yoktur. İşçi de yoktur Fürûzan’ın romanında.

Murat Belge de, 12 Mart romanları konulu makalesinde, 47’liler romanına ayırdığı bölümün başlığını “Fürûzan ve Hümanist Sorunsal” olarak atar ve romandaki sorunsal ahlaki kökenli hümanist bir yurtseverlik sorunu³⁶¹ şeklinde niteler.

47’liler; parayı, kitabı, okulu ve tarihi, daha iyi bir Türkiye nasıl kurulur? sorunsalı için araç olarak gören bir nesildir. Ailelerinin fikri yetersizliğine rağmen Fürûzan, kahramanlarını asla düşünsel ve karakter bazda eksik göstermez.

“969’da Emine, ‘Sizce kalıcı olan nedir?’, diye sormuştu annesine.

-Şerefli bir hayat. Ve çocuklara bırakılacak servet.

Sonra Emine’nin elindeki kitapları göstererek:

-Parayı nasıl küçümsersin, demişti. Seninkiler de aynı şeyi söylemiyorlar mı? Her şey ekonomiktir demiyorlar mı?

Emine gülmüştü.

-İnsanı yabancılaştıran parayı söylemiyorlar. Size anlatmak güç. Para, kişiyi araçlaştırmamalı; araç olmalı demek istiyorlar anne.” (s.55)

³⁶¹ Murat Belge, “12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış”, *Birikim*, S.12, Şubat 1976, s.11,12.

Erzurum’da öğretmen olarak görevli iken, gayri meşru bir ilişki yaşayıp hakkında dedikodu kazanı kaynayan İclâl öğretmendir ki ilk Cumhuriyet ilk kuşağının niteliksizliğini itiraf eder:

“Biliyorsunuz Saide abla; alaturka müzikten nefret etmekle ilerici sayılmanın eş anlam taşıdığı dönemden geçiyorduk. Oysa babam, santur çalardı. [...] Severdim de dinlemeyi. Bach’a, Beethoven’e dönerken İtrî’yi unutmuştuk. [...] Ankara’da tiyatrolar, konserler, resim sergileri [...] Sonra, Erzurum’a gelirken tren yolları boyunca gördüğüm upuzak sessiz insanlar, marşlarımızın ulaşamadığı dağlar, keçi yolları, enez otlar... sevgimin niye çıkmaza girdiğini gittikçe kafama dank ettirdi. Bizim, temelimiz yok Saide abla! Burda, Erzurum’da gördüklerimin, yaşadıklarımın esintisi bir santur sesindeki kuytu, iyileştirici derinlikler gibi sardı içimi. (s.99,100)

‘Bizim temelimiz yok’ itirafında bulunan bir öğretmen kuşağının yetiştirdiği öğrencilerdir 47’liler.

Buna rağmen 47’liler, slogancılıktan uzaktırlar. *Sloganlar, çok rahat ettiricidir arkadaşım. Fazlaca rahata düşmekse bilmem seçkin bir devrimciye yakışır nitelik midir?* (s.179). 47’liler, ülke gerçeklerini, tarihsel boyut ve güncel gerçekçilikle ele alan bir nesildir: *Osmanlının kurulduğundaki dünyayı, toprak, devlet, mültezim, doğu - batı ilişkilerini araştırıyorum. Kendi sınırlarıma elbet. Kolayca söyleniveren bir söz çıkmasın ağızdan lütfen. Sakın çıkmasın.* (s.234).

6.12.1.2. 47’liler ve 12 Mart Sürecinde Devlet Erki

Emine’nin evinde tesbit edilip rapor edilen kitaplardan bazıları şunlar:

“André Malraux - Umut, Gorki - Benim Üniversitelerim, Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi [İsmail Cem], Anadolu İhtilali [Sabahattin Selek], Falih Rıfkı Atay - Yeni Rusya, Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi [Prof. Mustafa Akdağ], Memleketimden İnsan Manzaraları, Safahat. ” (s.11)

Bu ve bunların benzeri birçok kitap için zabıt tutulmasına direnmişlerdir 47’liler. 12 Mart sorgucularına göre, bu kitaplar, bölücü ve yıkıcı faaliyetlerin unsurlarıdır ve kökü dışarıda bir takım cereyanlar, bu kitapları kullanarak son Türk devletini yıkmayı amaç edinmişlerdir. (s.12)

1971 itibari ile yukarıda adı verilen kitapların hiçbiri yasak değildir. Falih Rıfkı Atay gibi Kemalizmin ilk ateşli polemistinin 1931’de kaleme aldığı *Yeni Rusya* kitabı, Prof. Mustafa Akdağ gibi otorite bir tarihçinin ve hatta Mehmet Âkif’in *Safahat*’ının “suç

delili” olarak algılanması; hem 12 Mart faşizmin akıl dışılığını hem de 47’liler’in beslendiği fikir kaynaklarını göstermesi açısından önemlidir.

6.12.1.3. 47’liler ve 12 Mart Rejiminin leitmotifi: İşkence

47’lilerin hümanist dünya algılayışı karşısında, 12 Mart sürecinin kendilerine verdiği karşılık işkencedir.

“12 Mart dönemiyle ilgili romanlara baktığımızda belli başlı özelliklerinden biri ‘işkence’ sorunudur. İçerdekiler / dışardakiler ayrımı doğar böyle toplu ve sarsıcı tutukluluk döneminde. Sanatçılar da 1.leri, 2.lere (kamuoyuna) anlatmakla yükümlü olur.

İşkencelere fizikî yakınlık değil illa kastedilen. ‘Sorun’un içinde olmak meselesidir bu. Kimi, sorunun ta içindeydi ama hapiste değildi; kimi hapisteydi ama sorunun içinde değildi.³⁶²

Fürûzan da dışarıdakilerden biridir. Bundan dolayıdır ki içerdekileri yüceltme yoluna gitmiştir. Rejim, kendisini yasalarla garantiye almış olsa da; 27 Mayıs’ın getirdiği sendikal haklar, toplantı ve gösteri serbestisi 141 ve 142.maddelerin çerçevesini zorlamaktadır.Var olan yasalara göre suçlu mu idiler 47’liler? 61 Anayasası, Üniversitelerin özerkliği, sendikal haklar, toplantı ve gösteri gibi aktivitelerin yasal hak oluşu, kendilerine protesto hakkı vermiyor mu idi?

“12 Mart romancısı, 2 usûlde tasarlıyor romanını.

a)Onlar, yasalara göre suçluydu ama yasalar da toplumca suçluydu.

b)Onlar, suçsuzdu. Yasa koyucular haksızlık yaptılar.

İlkini kullanırsan, suçu ve suçluyu övme durumuna düşebilirsin. İkincisi kolay ve propaganda değeri var. Ama teorik bilgiyi tamamlayan sanatsal bilgi eksik kalır.

İşte bu yüzdendir ki “işkence” ön plana çıkıyor. Sanıkların suçsuzluğu kanıtlanmak üzere devletin suçluluğunu vurgulamak için.”³⁶³

İşkence ve sorgu son derece onur kırıcı ve tahammülfersa bir şekilde anlatılır bu yüzden romanda. Sanıkları masum ve mağdur göstermek amaçlanır:

“Suçlunun gözlerini bağlayın. Dört ayak eğimine getirip yürütün. Kişiliği bölünsün. Soyun çabuk! Diretiyor mu? Davranın! Elektrotları sıkılayın. Voltajı yükseltin. Daha... daha... daha yükseltin. Beyni bölünsün. Bize karşı çıkmanın ne olduğunu

³⁶² Murat Belge, “12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış”, s.8.

³⁶³ A.g.m., s.10

öğretmeliyiz. Dışkılarına sürünsün varsın. Yaptıklarını bunların ağzına doldurmalı.
Orospu çocukları. Kancıklar. İtler! Sürüyün köpeği...” (s.522)

47’liler, Cumhuriyet ilk kuşağının evlatlarıdır. Baba ve anneleri bilgi birikimine sahip olmayan yetersiz bir donanımlarıyla Cumhuriyet ülküsünü şekil ve slogandan ibaret idrak etmiş iken; 47’liler, yani 68 kuşağı, ülke gerçekliğini tarihî, ekonomik ve sosyolojik boyutları ile etüd etmiş ve kavgalarını bu gerçekler üzerine temellendirmişlerdir.

İşkence, hapis ve infaz ile karşılığını bulan bu mücadele, yalnız bir neslin değil; Türkiye’nin de büyük ayıbı ve kayıbidır.

6.13. Tarık Dursun K. - *Gün Döndü*³⁶⁴ (1974)

Gün Döndü romanının, çalışmada tahlil edilen diğer 12 Mart romanlarından *Yaralı* ve 47’liler ile izlek açısından birleştikleri nokta işkence olgusudur. Ayrılan tarafı ise yazarın yoğunlaştığı sorunsaldır. Her üçü de 1974 yılında yayımlanan bu romanlarda; Erdal Öz, *Yaralı* ile “içerdeki siyasî”nin âdi suçluya evrilişini anlatırken kaybolan bir kuşağı *varoluş* sorunsalını ele almakta idi. Fûrûzan, 47’liler ile üniversiteli sol gençliğin yetişme şartlarını ve ideolijilerinin oluşum sürecini sosyal çevreleri bağlamında anlatarak âdeta, 47’lilerin otopsisini yapıyordu.

Tarık Dursun K, *Gün Döndü* ile 12 Mart sorgu ve muhakemelerinin hukuksal boyutunda yoğunlaşmaktadır.

6.13.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Gün Döndü, 12 Mart Rejiminin Adalet Anlayışı ve Suç/Suçlu Olgusu üzerinden 12 Mart dönemine ışık tutmaktadır. 12 Mart adaleti, bizzat 1961 Anayasası’nı ihlal eden taraf olarak mahkûm edilirken; 1961 Anayasası’nın kendilerine tanıdığı haklarla mücadelede bulunan gençler suçsuz olarak değerlendirilir.

6.13.1.1. 12 Mart Rejiminin Adalet Anlayışı – Siyasal Suçlular

Murat Belge, 12 Mart romanlarına dair makalesinde; Tarık Dursun K’nın *Gün Döndü* romanını gerçeğe mümkün olan en uzak eser olarak niteler ve sorunsalı olmayan roman kategorisine koyar.³⁶⁵

³⁶⁴ Tarık Dursun K, *Gün Döndü*, Köprü Yayınları, 1.baskı, İstanbul 1974, 296s.

³⁶⁵ Murat Belge, “12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış”, *Birikim*, S.12, Şubat 1976, s.10, 11.

Tarık Dursun K, kahramanlarını, inkâr etmedikleri bir suça “bulaştırılmış” olarak anlatmaktadır. Üzerinde durduğu “suçun mahiyeti”dir. Kaçırdıkları kişi öldürülmüştür. Bu infazın ihtimaline dahi karşıdırlar kahramanlar.

“-Hesapta adam öldürmek var mıydı? dedi Hamza.

-’Olsaydı’ dedi Güner, durdu, göz göze geldiler. ‘Ben, bu işte yokum!’mu diyecektin?

-’Yok’ dedi Hamza. Varım diyecektim ama...

[...] İbrahim’in sesi titriyordu.

-Öldürmüşler! dedi yalnızca.

Güner döndü, duvara kapandı, iki yumruğunu kaldırıp kaldırıp vurdu.

-Niye ama? Niye, niye, niye?” (s.132)

Yazar, kahramanlarını adam satmayan, infazın mantıksızlığının farkında olmakla beraber dahil oldukları grubun eylemlerinin mesuliyetini üstlenen karakter sahibi bireyler olarak gösterir.

Bir karşılık verdirmek için [içeride tutulan arkadaşlarının serbest bırakılması], hakkında *‘kaçırılacak!’* emri verilen ve *tüm dünyanın gözü’nün* çevrili olduğu isim, 17 Mayıs 1971’de kaçırılıp, 23 Mayıs 1971’de ölüsü Nişantaşı’nda bir apartman boşluğuna bırakılan İsrail’in İstanbul Konsolosu Eprahim Elrom’dur. Yazar, isim vermese de bu hadiseyi işaret etmektedir. Elrom, Türkiye Halk Kurtuluş Partisi - Cephe (THKP-C) lideri Mahir Çayan ve arkadaşlarınca kaçırılmıştır. Böylece, roman kahramanlarının THKP -C üyeleri olduğu anlaşılmaktadır.

Yazar, illegal ve devletçe terör örgütü olduğu zapta geçmiş THKP -C ve bu örgütün üyesi yaptığı kahramanlarının savunusunu yapar. Çünkü, romanın hiçbir kahramanı, kaçırma eylemi dışında bir şey yapmamışlardır. Kahramanların ideolojik tutumları, mevcut Anayasaya aykırı olmak şöyle dursun, bilakis, kurucu iradenin gençliğe çizdiği hedefin ta kendisidir:

“Milli Misak sınırları içinde ülke ve ulus birliğini esas tutarak sosyal adalet koşullarını gerçekleştirmek, ilerici atılışlarla demokrasiyi kurmak, çağdaş uygarlığa, yani; sömürsüz uygarlığa kavuşmak. Atatürk’ün ‘İstiklâl-i Tamm’ ilkesini gerçekleştirmek.” (s.122)

Eylemci sol, iktidara ulaşmanın yöntemi hakkında da bir fikirbirliğine sahip değildir. Milli Demokratik Devrim, Bilimsel Sosyalizm ve gerçek Atatürkçülük’ün tahakkuk ettirilmesi gibi amaç bölünmeleri yaşamaktadırlar.(s.123) Roman kahramanları,

sol düşüncedeki bu fraksiyonların neresindedirler? Güner'in aşağıda belirlediği misyon; onların Kemalist kanatta olduklarını göstermektedir:

“Cumhuriyetçilik baş koşuldur. Milliyetçilik temeldir. Devletçilik, kalkınmanın yöntemidir. Laiklik, Cumhuriyet'in tamamlayıcısıdır. Halkçılık vazgeçilmez yöntemidir. Milletin içinden halk ve ayrıcalıklı sınıflar ayrımı, milleti ikiye ayırıp tehlikeli çatışmalara yol açan bir durumdur. Milli birliği sağlamlaştırmak kaçınılmazdır.” (s.123)

Yazar, kahramanlarının avukatlığını üstlenirken; bu “misyon” nedeni ile romanda konu edilen suçun mahiyetinin yardım ve yataklıktan ibaret olduğunu göstermeyi amaçlar. Bu gençlerin Kemalist vatanseverler oldukları hususunu vurgulayarak; eserin yargılama safhasını konu edinen bölümlerinde; kahramanların uğrayacağı işkence, âdil yargılama ihlalleri, ve istenilen idam cezaları karşısında oluşan mağduriyetlerle dram ögesi pekiştirilir.

Öyle ki, 123.sayfadan alıntı yapılan paragraf, bir istihbarat dökümüdür: *Rapor No:37-09, 11 Haziran 196..., Rıza Akkuş'un evi.* (s.121)

Böylece, “devlet eli ile yapılan bu kasıtlı trajedi” bir de mantıksızlık yaftası giymektedir. Çünkü, istihbarat raporuna geçen konuşmalar Atatürkçülük ilkeleridir. 12 Mart muktedirleri ise, temelinde Kemalist prensiplerin yattığı Türk Ordusu'nun kurmay heyetidir.

Yazar, sanık avukatlarının mahkemeye verdiği; işkence, zorla ifade imzalatma, tutuklu ile müdafilerin görüştürülmemesi gibi “usül hakkındaki” itirazlarını da tam bir hukuk dili ile verip sanıkların adil yargılanmadığını da vurgulayıp kahramanlarını tamamen masum gösterir.

Savcılık makamının esas hakkındaki mütalaası şudur:

“Yani, Anayasa ile müesses rejimi ve TBMM'ni hedef alma niteliğindeki sanıkların fiilleri, bu fasıllarda yer almış TCK'nun (...) ve (...) maddelerine mümass bulunmaktadır. TCK'nun (...) maddesi; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın tamamını veya bir kısmını tagyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan TBMM'ni ıskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs edenleri tecrim etmektedir.” (s.275)

Bu madde, idam cezası gerektiren 146. maddedir.³⁶⁶ İddia makamının gerekçesi ise şudur:

³⁶⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c010/b010/tbmm090100100270.pdf>, [Erişim, 18.11.2019]

“Görülüyor ki, TCK’nun (...) [142] maddesi, (...) [141] maddesindeki maddi muhtevanın icra başlangıcına ulaşmış halini, yani failerin aralarında devletin emniyeti aleyhine gizlice anlaşmış olma halini bünyesine almış bulunmaktadır. Bu maddeye göre suçun maddi unsuru gizli ittifaktır. İttifaktan maksat, birden fazla kimselerin belirli bir gaye üzerinde birbirine uygun iradelerin izharıdır.[...] Mezkûr suçun teşekkülü için, işbu anlaşmanın fiile dökülmesine, bir teşebbüs hareketine geçmesine lüzum yoktur. [...] Yani hedef, devletin varlığıdır.” (s.276, 277)

Suçun tasavvurunun dahi, şiddetle cezalandırılmasını gerektirmektedir iddia makamınca. Bu anlayış, 12 Mart mahkemelerinde, suçun niteliğine bakılmaksızın muhaliflerin cezalandırılmasının amaç edildiğini göstermektedir.

12 Mart’ta yargılamayı yapan sıkı yönetim savcıları; Anayasa’nın ve TCK’nın âmir hükümleri açıkken; usul ve esasta yanlış ve kasıtlı yargılamalar yapmışlardır.

12 Mart rejiminin, *esas hakkındaki mütalaası çoktan verilmiş* mahkemeleri; sol’un meşhur eylem marşı olan ve *Gün Doğdu hep uyandık...* diye başlayan marşını *Gün Döndü...*’ye çevirmiştir.

6.14. Sevgi Soysal - Şafak³⁶⁷ (1975)

Türk romanında, daha önce bir örneği Tanpınar’ın *Huzur* romanında; Adalet Ağaoğlu’nun *Ölmeye Yatmak* romanlarındaki gibi bir günlük süreci kurgu zamanı olarak belirleyen romanlardan biri de *Şafak*’tır.

Baskın, Sorgu, Şafak bölümlerinden oluşan eser; 12 Mart’ta emniyetin sağ tandanslı kişilere tarafgir tutumu ile beraber 12 Mart sürecinde sola yakın veya solun içinde bulunan “oportünist insan unsuru”nu da mercek altına alır.

6.14.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

12 Mart Dönemi Emniyet Birimi - Köy Kökenli Sol Burjuvazi ve İşçi Sınıfı, romanda çatışma içerisindeki taraflardır. 12 Mart dönemi emniyeti, kanunsuzluk içerisinde gösterilmektedir. Romanda eylemci bir sol grup ya da kişi yoktur. Sol ideolojiye sahip olmak suçlu olmak için yeter şarttır. Bu sebeple, sol çevre mağdur olarak anlatılır.

³⁶⁷ Sevgi Soysal, *Şafak*, Bilgi Yayınevi, (bs.y), (t.y.), 289s.

6.14.1.1. 12 Mart Dönemi Emniyet Birimi - Köy Kökenli Sol Burjuvazi ve İşçi Sınıfı

Roman kahramanları Mustafa, Hüseyin ve Oya üniversite okumuş, entelektüel birikimleri olan, sol siyasal perspektife sahip kişilerdir. Siyasal perspektiflerinin biçimlenmesinde geldikleri sosyolojik katmanın etkisi bârizdir.

“Hüseyin’le Mustafa: Ali’nin yeğenleri. Maraş’tan kopup Çukurova bereketinden pay almak umuduyla Adana’ya yerleşmiş bir ırgatlar, işçiler sülâlesinin çemberi kırılmış iki çocuğu.” (s.10)

Mustafa, Urfa’da matematik öğretmenidir. Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığınca tutuklanıp İstanbul’a gönderilir ve 14 ay yatar. Karısı Güler’i de öğrenciyken tanımıştır.

Hüseyin, serbest avukattır ve Birlik Partisi³⁶⁸ üyesidir. Hemşehrilerinin Adana’da yoğunlaşmasıyla iş olanakları da artmıştır. Hüseyin için bir yere âdiyeti belirleyen şey menfaattir. Birlik Partisi, Alevî siyasetçilerce kurulmuş olan bir partidir. Aslında, Hüseyin’in Birlik Partisi’ne geçiş sebebi davaya inanmışlığından dolayı değildir. Çünkü, Adana’daki hemşehrileri de *Birlikçi* ve bundan nemalanmak istemektedir:

“Mustafa ansızın Hüseyin’ e sordu:

- Senin Birlik Partisi’ne girdiğin doğru mu?

- Öyle... En Sosyalist parti o.

- Bırak Allahını seversen, seni bilirim ne kokusu aldın?

- Müşteri... Biliyorsun, Adana’daki müşteri adaylarımın hepsi Alevî.” (s.45)

Romanın *Sorgu* bölümü herkesin geçmişle muhasebesini yaptığı bölümdür.

Üç sol görüşlü (bunlardan ikisi daha önce siyasi mahkûmluk yaşamıştır.) bir akşam yemeğinde Alevî bir ailenin evinde iken baskın yerler. Oya, mahkûmiyet yaşamamıştır. Ne ile suçlandıklarını bilmeden 12 Mart’ın leitmotifi, işkence başlar:

“El ayak parmaklarına bağlanan elektrik telleri, nasıl olup da bir türlü patlamayan yüreğin çırpınışı, özlenen ölümden, haince, bilerek ırak tutuluş, kustumuk ve kan gölü ortasında kadınlıktan, insanlıktan çıkış, sonsuz bir yuvarlanış, aşağıya daha aşağıya. Erkeklik organının yüklenebileceği en çirkin görevi yüklenen cop...” (s.108)

Romanda, Ali Dayı’nın bacanağı Zekeriya, köy kökenli şehirde yaşayan işçidir. Eğitim görmemiş, *ne pahasına olursa olsun hayatta kalmayı* amaç edinen bir kişilik

³⁶⁸ Türkiye Birlik Partisi (TBP), 1973’e değin Birlik Partisi, 1966- 1981 arasında etkinlikte bulunan siyasi parti. Alevî siyasetçilerce kurulmuştur.

olarak anlatılır: *Ali Dayı'nın kızı olan Ziyne'tin kocası Zekeriya. Adana Motor Sanat'ta okurken Bozkurt rozeti taşırmış yakasında.*(s.57)

İlkokuldayken yetim kalan Zekeriya'yı o zaman ki okul müdürü kollamıştır. Adana Millî Mücadele Derneği aracılığıyla Motor-Sanat'a yerleştirir. Dernek, Zekeriya'nın bütün eğitim masraflarını görür. Bu yüzden de ilk önce Zekeriya serbest bırakılır. Polis memuru Abdullah; Komiser Zekâi Bey'e şu bilgiyi verecektir: *Zekeriya Yaman var. Zararsız, kendisini tanırım. Hatta polis olacaktı da... milliyetçidir. Millî Mücadele'nin³⁶⁹ okuttuklarından.* (s.248)

“Zekeriya'nın hayınlarla ilişkisi olamaz. Kebabçının karşısındaki Millî Mücadele Derneği'ne girdi. [...] Ailesindeki Komünistleri nasıl yakalattığını anlatacak Mahmut Abisine. Gelince İskenderun'daki iş için elini öpecek. “İkenderun'da gözlerinin yaşlarına bakmayacam, gördüğüm yerde yakalatacam Komünistleri.” (s.249)

Ali Dayı'nın iyi niyetinden başka bir şeyi yoktur. O sadece yiğenlerine ve yiğeninin konuk olarak getirdiği ama tanımadığı bir kadına akşam yemeğinde ev sahipliği yapmıştır. Akdeniz Sanâyii'nde işçi olarak çalışır. Aleviliğinin kültürel aidiyet göstergesi, töresel bir olgu olmak dışında siyasal yönü yoktur. Her halk adamı gibi kalenderdir. İşkence görmüş olması değildir canını sıkı; yarın fabrika müdürü Muzaffer Bey'e (bir günlük yokluğuna karşı) sağlık raporu götürmemek canını sıkı.

“Şimidi eve gitse, yatağa yığılıp kalacak. [...] Oysa fabrikaya gitmeli. Muzaffer Bey rapor ister. Rapor nasıl alınır? Hastaneye girip ne diyecek? Emniyette dövüldüğünü mü? Hastanelerin içini dışını biliyor. Bunların hepsi birlik. Emniyete niçin düştün diye sorarlar, araştırırlar. Komünistlikten dayak yemiş lafı Muzaffer Bey'in kulağına uçuverir. Hiç dinlemez atar Muzaffer Bey mimli adamı.” (s.264)

Ali Dayı, üç günlük yevmiyesi kesilerek işten çıkarılır. Sıkıyönetim, soruşturma ve kovuşturmada mantık, kanunî bir dayanak aranmamaktadır. Sıkıyönetimin anayasada tanımlanmış olması; sıkıyönetimin uygulayıcılarınca yöntemlerinin haklılığına gerekçe olarak gösterilir:

“-Kızım, şunu kalın kafana iyice yerleştir. Burada öyle kanunmuş, Anayasamış, cartmış curtmış geçmez!

- Demek Anayasa yok. Bu durumda sizsiniz onu çiğneyen, yani hain.

³⁶⁹ Yeniden Milli Mücadele Hareketi (YMM, Mücadele Birliği), 1960'lı yılların sonlarında anti-emperyalist, anti-Siyonist, anti-komünist, İslamcı öğrenciler tarafından başlatılan aksiyoner bir öğrenci hareketidir. Üyeleri “mücadeleci” olarak bilinir. Yeniden Milli Mücadele Hareketi, Türkiye'deki mevcut düzeni, “Judeo-Grek Menşeli Kapitalist Sistem” olarak tespit edip kapitalizm, komünizm ve Siyonizme karşı “İslam İdeolojisini” hakim kılma amacı gütmüştür. https://tr.wikipedia.org/wiki/Yeniden_Mill%C3%AE_M%C3%BCcadele_Hareketi, [erişim tarihi, 05.04.2020]

-Sus ulan! Sıkıyönetim Anayasaldır diyor bütün radyo, duymuyor musun?
Sıkıyönetim, Anayasa'nın kendisi, tek Anayasa anladın mı? Biz sıkıyönetim görevi yapıyoruz, Anayasa görevi... geceyi gündüze katarak..." (s.102)

Fakat baskın, bizzat Emniyetin aldığı bir karar değildir. Akdeniz Sanayi Fabrikası müdürü Emekli Albay Muzaffer Bey'in emri ile olmuştur ve gelen bir telefonla zanlıların serbest bırakılması da yine onun isteğiyledir:

"Araştırıyoruz Albayım. Gerekirse sabaha kadar görev... Vazifemiz... Her türlü fedâkârlığa... Yarın evrakla birlikte suçluları... Efendim, gereği yok mu Albayım?
[...] Telefonu kapattı. Bir al derler, bir sal derler. Kanı tepesine çıkmıştı."(s.152)

Emniyet mensupları içerisinde iyi bir tane istisna yoktur. Profesyonel oldukları tek konu "kötülük"tür. Sorgu taktiği, Emniyet Amiri Zekâî'nin ağzından şöyle aktarılmaktadır:

"Tokatı beklenmedik anda indireceksin. Kurbanı işlemediği suçların savunmasıyla yoracaksın. Kafasını karıştıracaksın. Sonra, senden en büyük kötülüğü beklediği anda ise, ansızın ona iyi davranacaksın. Yılların deneyi bu.

- Bir sigara içer misin?" (s.154-155)

Romandaki 12 Mart muktedirlerince solcular, baştan zanlı veya suçludurlar. Suç yoksa da icad edilir veya işkence ile itiraf ettirilir. 1951'de 5844 sayılı kanunla 1961 Anayasasında da var olan, TCK'nın 141 ve 142.maddeleri, sol çevrelerin başında *demoklesin kılıcı* gibidir. Kendilerine isnad edilen suçlar için, iddia makamınca maddi delil bulunamamış olan solcular, 142.maddenin yoruma açık hükümleri ile hizaya getirilmektedirler.

"Madde 142 -1. Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak yahut memleket içinde müesseses iktisadi veya sosyal temel nizamlardan her hangi birini devirmek veya Devlet siyasi ve hukuki nizamlarını topyekûn yok etmek için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse beş yıldan on yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır."³⁷⁰

Oysa, aynı 1961 Anayasası'nın 20.maddesinde şunlar yazılıdır:

"Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz."³⁷¹

³⁷⁰ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7979.pdf>, [Erişim tarihi, 05.04.2020]

³⁷¹ Sinem Birol, "1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü", *İÜ. İletişim Fakültesi Dergisi*, II, (2012), s.44.

12 Mart rejiminin adaleti, Anayasayı da *ihsas-ı rey* ile tevil eden “zanlı” bir adalettir.

6.15. İrfan Yalçın - *Pansiyon Huzur*³⁷² (1975)

Eserin kurgu zamanı, 68 olaylarının en sıcak günleridir. Mekân, Beyoğlu’nun ara sokaklarında bir eski bir apartmanın altıncı katıdır.

Memduh Şevket Esendal’ın Cumhuriyet’in ilk yıllarından insan manzaraları sergilediği romanı *Ayaşlı İle Kiracıları* gibi, İrfan Yalçın da, 1968 Türkiyesinden insan manzaraları sunmaktadır.

6.15.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Yazarın ele aldığı insan unsuru, Lümpen Bırakılmış Proleterler, Bürokrasinin Sömürücü ve Âtıl İnsan Unsuru, İdeolojik Bilinci Tezat İçinde Devrimci Öğrencilerdir. Bu zümreler, 1960-1970 yılları evresinde iktidar yapılanmalarının pasif/edilgen bıraktığı kitleler olarak mücadelenin pasif / edilgen tarafını temsil etmektedirler.

6.15.1.1. Lümpen Bırakılmış Proleterler

Lümpen Proleter, fizikî şartları müsaitken hiçbir kıymet üretmeyen, aylak kitleler olarak tanımlanmaktadır.³⁷³ Lümpen proleterya; seyyar satıcı, işportacı, kundura boyacısı, hamal vb. meslekî nitelik ve bilinç gerektirmeyen işlerde sürgit çalışan sınıftır.

Romanda bu sınıflar komprador iktisat anlayışının insan ürünü gibi anlatılmaktadır. Yani romandaki tiplerin lümpenliği bilinçli bir seçim değil; mecburî bir seçim olarak anlatılmaktadır.

Yazar da, bu tip proleteri anlatmak için kozmopolit ve bakımsız Beyoğlu’nun arka sokaklarını seçmiştir roman mekânı olarak. Düşkün insanların meşheri gibidir burası. Hiçkimse, üretimde değildir. Kendi ülkelerinde kaçak işçi gibidirler. Emekli bir Albay, kızını rica minnet pijama dikme işine vermek ister (s.75). Ayla, dikiş öğretmenliği yapmıştır ama İstanbul’a geldiğinde, iş olarak *Pansiyon Huzur*’da fason pijama dikiminde çalışmak isteyecektir. (s.103-107)

³⁷² İrfan Yalçın, *Pansiyon Huzur*, h2O Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2018, 261s.

³⁷³ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni*, C.1., Bilgi Yayınları, 6.baskı, Ankara 1973, s.136.

Pijama dikmenin nitelikli bir iş olarak anlatılması, 1970’lerde dahi Türkiye’nin değil sanayileşme; endüstrileşmeyi dahi beceremediğini / Batılılaşamadığını belirtmek için kullanılmış fason ekonomi yapısını göstermek için kullanılmıştır.

6.15.1.2. Bürokrasinin Sömürücü ve Âtıl İnsan Unsuru

Romanda muvazzaf devlet görevlisi yalnızca trafik polisi Saimdir. Müfettiş (emekli) ve Sayıştay Üyesi Mahmut (emekli) romanda bahsedilen diğer memur tipleridir. Hepsi ahlaken yozlaşmış, rüşvetçi, cinsel sapkınlığı olan (Sayıştay Üyesi Mahmut), bedavacı ve acımasız tiplerdir. Bu durumlar, oldukça doğaldır onlar için. Hak ve adalet istemine verdikleri tepki komünistlik suçlamasıdır.

Babası, kendisini rüşvetle okutan Müfettiş, kaldığı pansiyonun ücretini vermez ama ahlaktan bahseder.

“Önce ahlak, her şeyin başı ahlaktır. [...]

İnci, ‘öyleyse senin baban ahlaksız!’ dedi. [...]

Bunun namussuzluk, ahlaksızlık neresinde? Herkes alıyor hem rüşvet! Babam almasa başkası alacak!

Saçmalıyorsun canım. Öyleyse ahlaksızlık ne peki? Rüşvet almamak mı?

Müfettiş, kem küm ediyor, konuştukça saçmalıyordu. Sonunda bana, ‘Ne yani, Türkiye’yi sosyalizm mi kurtaracak?’ dedi. ‘Böyle mi demek istiyorsunuz?’ ” (s.117)

Trafik polisi, rüşveti açıktan almaktadır. “Devletin malı deniz...” anlayışı artık yerleşmiş bir “teamül” gibidir:

“N’olacak kız, dedi Amir, para tabii... Bu memlekette bir ben miyim namuslu? Önce ırın mırın etik, yapmayalım, etmeyelim dedik. Baktık çoluk çocuk açız... Sonra biz de çanta doldurmaya başladık. Ehliyet sınavı vardı bugün... Hey İnci hey! Namus dediğin lüks bir şey kızım... İşe yaramıyor, karın doyurmuyor... Hem bu bolluk bir ay... Sonra sıra başkasında... Ne toplayabilirsen kâr.” (s.119)

6.15.1.3. İdeolojik Bilinçleri Tezat İçinde Devrimci Öğrenciler

Pansiyonun sakinleri ve eski bürokratlar değildir yarım ve sakat olanlar yalnızca; solcular da öyledirler. Devrimci gençler, toplumcu kitapları alır ve odasında arkadaşları ile okur ve üzerinde tartışırlar. Ülkenin tarihî ve sosyal gerçekliği hakkında hiçbir bilgi ve düşünce içeren konuşma ve tespitleri yoktur. Onlara göre solcu olmak için, soyut ve ezbere sol jargon kullanmak ve işçi eylemlerinde bulunup bildiri dağıtmak yeterlidir.

“Umut’un pek okula gittiği yoktu gerçekte. Nerede bir grev var, hemen damlıyordu oraya. Hep işçilerin arasındaydı. Onlara kitaplar götürüyordu durmadan. Bazen, fabrika önlerinde bildiriler dağıtıyordu işçilere.” (s.115)

Kemal, bir fabrikada işçidir. “Kendini davaya daha iyi verebilmek için” işi ve eşini (çocuğuyla) bırakmıştır. (s.129) Daha kendi ailesinin sorumluluğunu yüklenememiş biri ülke ve gelecek nesillere adamıştır kendisini. ‘Ne yapıyım abi,’ diyordu. ‘Evlenince bir tek kadın ve birkaç çocuğu kurtarmak için uğraşıyorsun. Oysa bu ülkede kurtarılacak milyonlarca kadın ve çocuk var. (s.130)

Fethi Naci, *Pansiyon Huzur* romanına, özellikle “solcuların” tasviri hususunda, sıkı eleştiriler getirir ve yazarı, bilinçli, devrimci işçilerden haberdar olmamakla suçlar.³⁷⁴

Fethi Naci’nin bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Çünkü İrfan Yalçın, her açıdan yozlaşmanın resmini ve hatta ironisini yapmaktadır. Buna solcu çevre de dahildir. Dostoyevski, *Ecinniler*’indeki Rus devrimcileri, nasıl ikilemleri, sapmaları ve sakatlıkları ile anlattıysa, İrfan Yalçın da *Pansiyon Huzur*’da bunu yapmıştır.

İrfan Yalçın, 1960’ların sonundaki Türkiye’nin, en büyük şehrinin minimal bir mekânından insan manzaraları sergilemiştir.

Devlet görevlilerinin ahlaksızlığı olağanlaştırdığı; daha kendi mesuliyetlerinin hakkını verememiş solcu çevrenin sol slogan ve jargonların merceğinden hayata bakıp aç insanlara “küçük burjuvanın eleştirisini” yaptığı; lümpen proleteryanın açlığın sebep olduğu yozlaşma içinde, intihar yahut fahişelikle trajedilerinin perdesini kapattığı bir sosyal - siyasal bağlam söz konusudur.

Arif adlı romanın en akli selim kahramanının, fason pijama diktirip satan ve bu sebeple devrimci öğrenciler tarafından “küçük burjuva” olarak nitelelen İnci için söyledikleri durumu özetlemektedir:

“Kemâl’in “küçük burjuva”sını gömmüştük artık. İçimde öyle bir duygu vardı ki; sanki bir insanı değil de bir yanlışı, bir çığı, bir açlığı, hastalıklı bir kahkahayı gömmüştük toprağa.” (s.261)

6.16. Çetin Altan - *Viski*³⁷⁵ (1975)

Büyük Gözaltı ve *Bir Avuç Gökyüzü* romanlarında olduğu gibi bu romanda da Çetin Altan, gözaltının parodisini yapmaktadır.

³⁷⁴ Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, s.380.

³⁷⁵ Çetin Altan, *Viski*, Bilgi Yayınları, 1.bsk., İstanbul 1975, 254s.

Kahramanın adı yine yoktur. Bir elçilikte kavas olarak çalışmaktadır. Savcılık-emniyet-siyaset ağına düşmüş bir “mimli” söz konusudur. Kahramana ait bilinen tek şey: Bakanların da bulunduğu bir baloda, bir hırsızlık olayının üstüne atılmış olduğudur.

Kahraman, geçmiş - şimdi ve karamsarlığa gömülmüş gelecek tasavvurları içinde çözümü alkolizmde bulur. Varoluşunun en büyük hazzı artık bir viski 'dedir.

6.16.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İktidar mücadelesinin tarafları, Siyasetçiler - Emniyet Birlikteliği karşısında insan unsurudur. Diğer 12 Mart romanlarında olduğu gibi bu romanda da siyaset ve siyasetçilere bağlı emniyet unsurları adaletsizliğin temsilcileridir. Roman kahramanı, bu adaletsizliğin mağduru olarak edilgen niteliktedir.

6.16.1.1. 12 Mart Sürecinde Siyasetçiler – Emniyet Birlikteliği Karşısında İnsan

Çatışma yoktur romanda; siyasetçiler ve emniyetçilerin ahlak yoksunlukları sebebiyle içine düşülen trajikomik durum afişe edilir. Kahramanın kavas olarak bulunduğu bir etkinlikte, bir çanta kaybolmuştur. Çantası çalınan kadın, Amerikan istihbarat elemanı ile birlikte yaşayan biridir ve baloda hemen soruşturma başlatılır. Saygın davetlilerden biridir hırsızlığı yapan ama polise haber verilmiştir bir kere. Buğday yolsuzluğu şayiası nedeni ile görevden alınan bakan, yeni bir skandalla anılmamak için bir günah keçisi bulmak ister. Bu delikanlıdır.

“Skandala dahil olmamak için olayı örtbas etmeye çalışan diğer bakan, kahramanı son bir kez iknaya çağırır:

- Sen şimdi bu olayın üstüne hiç gitme. Gazetecilerle falan da hiç görüşme. Hatta savunma bile yapma pek. Karar nasıl çıkarsa çıksın. Biz onu telâfi ederiz sonra [...]

- Ama efendim, ben almadım ki o çantayı... Ben, hep aşağıda pavyonda oturdum. Zaten çanta da yukardaki lavabolarda bulunmuş [...]

Ben, sana dostça söylüyorum. Babanın da büyük hizmetleri var. Bir süre sonra her şey unutulur gider. [...] Yok aklına geleni yapmaya kalkarsan, başına ne geleceği hiç belli olmaz...

- Nasıl yani?

- Bakarsın üstünden esrar çıkar. Bakarsın bir arkadaşına söylediğin bir sözü birisi ihbar eder. O zaman pirincin taşını ben de ayıklayamam. İyisi mi sen beni dinle...”

(s.201-202)

Emniyet üst makamı, yukarıdan gelen istek ve emirleri - velev kanun dışı olsa da – hemen uygular. Hırsızlık suçunu kabul etmeyen mimli için hiç etme emri alınınca, gözaltı için bahane her şartta hazırdır. Ve polis, mimlenmişlere karşı acımasızdır. Ara sokakta bardan çıkan kahramanı ve arkadaşını taksi beklemektedir. Polis, burada taksi beklenmeyeceğini küfürle bildirir.

“-Görev başında memura saldırı ha, ben şimdi ikinizin de canına sıçarım, dedi.

Hemen bir düdük, bir düdük daha çaldı. İlerdeki bir sokak arasından hazır kuvvet arabası çıkıverdi ortaya. Kasklı coplu polisler, fayton koltuğuna kurulmuş gibi, dizi dizi oturuyorlardı içinde.” (s.66)

Operasyon ise hemen emri veren iradeye aktarılır. Bu irade, emniyet iradesi değil siyasî iradedir. (s.68) Mahkeme ise bir türlü başlamaz kamuoyunun alakası kesilene kadar.

“Ama mahkeme bir türlü başlamıyordu. Olayın haftasına ise “ukalâ bücür” [bakanlar öyle demektedir suçlanan gence] Elçiliğe gittiği zaman kavas kendisine bir zarf vermişti. Zarftaki mektupta, hizmetlerine teşekkür ediliyor ve kadroda kısıntı yapıldığı için işine son verildiği bildiriliyordu.” (s.186)

Gözaltı süresi, mahkeme süreci ve tutuklama usûlleri kâğıt üstündedir ve tamamen keyfidir:

“Mahkemenin hangi süre içinde başlaması gerektiğine dair bir kayıt yoktu mevzuatta. Tutuklama sürer gider ve mahkeme bazen yıllarca başlamayabilirdi. Bu yoldan kimler kimler tıklımıyordu ki içeri...Bazen talep edilen ceza süresinden çok daha uzun süre tutuklu olarak yatmak sık rastlanan olaylardandı.” (s.213)

Kahraman suçlamayı üstlenmese de, dışarıya bilgi sızdırmaması için kahramana karakol ile savcılık arasında mekik dokutulmuştur. Yarı açık gözaltı bitip kahraman serbest bırakıldığında artık alkoliktir.

Çetin Altan, 12 Mart sürecinde Siyaset - Yargı - Emniyet üçgeninde hiç edilen adaletin trajikomiğini yazmıştır. Siyaset-Yargı-Emniyet çarkı; şahsî menfaat, astın üste - hukuk hilafına olsa da - kayıtsız şartsız itaat ve sadist uygulamalarıyla bu çarkın içine düşenleri hiç etmektedir.

6.17. Bahaeddin Özkişi - *Sokakta*³⁷⁶ (1975)

Sokak'ta bir cinayet işlenir. Yaşlı bir kadın öldürülmüştür. Komiser, zanlı olarak evin *küçük oğlu*'nu/yeni nesli sorgulamaktadır. Küçük oğul, katilin "ONLAR" olduğunu söylemektedir. Kimdir bu *Onlar*? *Onlar*, ruhanî varlıklar. *Sokak*'ın yaşamasını istemeyen varlıklardır.

Yukarıda verilen ifadeden dolayı, zanlı psikiyatrist kontrolündedir. Komiser - zanlının çocukluk arkadaşıdır- sorguyu doktorun yanında yapmaktadır ve sorgu derinleştikçe, garip bir şeylerin olabileceği, suçun bu ailenin küçük çocuğu üzerinde bırakılmak istendiği ihtimali üzerinde durur.

6.17.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda iktidar mücadelesi, İslâm (Manâ, irfan) - Batıcı Devlet (Cin, ifrit) diyalektiğinde verilir. İki olgunun iktidar mücadelesidir söz konusu olan.

Küçük Oğul, Doğu, ruh, iman ve manâ'nın temsilcisidir.

Büyük Oğul; madde, küfür ve seküler yaşamın temsilcisidir.

Devlet; (*Gazi Paşa* diyor Özkişi) Batı ve Sekülerizmin temsilcisi.

6.17.1.1. Doğu – Batı – Devlet

Doğulular, sokağın sâkinidir (sokak'ta bırakılmıştır diye de düşünülebilir.) Mevcut olan değişme'ye (Batılı) karşıdır. Çünkü bu değişim, Sokağın (Doğu) irfanına terstir. Bütün huzursuzluğun da kaynağı budur.

Medeniyet aşısı tutmamıştır. Küçük Oğul bu durumu, kavak köküne aşı edilen üzüm asması benzetmesi ile anlatır. Gerçi kavak'ın kökünden yine çıkar üzüm asması; fakat vereceği üzüm tatlı değil ekşi olacaktır. Çünkü, kavağın özsuyu ile üzümün ihtiyaç duyduğu "özsü" aynı değildir.

"O üzümleri yazık ki yiyemedik. Çünkü güzelliklerinin aksine acı bir tada sahiptiler. Bu olay beni çok düşündürdü. Kavağın köklerinin topladığı özsü üzüm için uygun değildi. Bu küçük hatırayı şunun için anlattım. Küçük Bey; bir Fransız mürebbiye, kendini, milliyetini, inançlarını inkâr etmiş bir ana baba elinde yetiştirdi. Tek olarak fedâkârdı iyi niyetliydi. Ancak o kavak köklerinin topladığıyla üzüm yetiştirmeye kalktı. [...] Suç, izlediği yolda; kavak gövdesinde üzüm yetiştirmeye çalışmaktadır." (s.63).

³⁷⁶ Baheddin Özkişi, *Sokakta*, Ötüken Yayınları, 17.basım, İstanbul 2017, 143s.

Romanda Doktor ve Komiser; müsbet bilime inanmış ama köklerine yabancı halkı temsil ederler. Tamamen Batı medeniyetince esir alınmamışlarıdır ama sorgulamazlar da Batı medeniyetini. Örneğin Komiser, Doktor ve Küçük Oğul'un bir konuşmasında; Doktor, Batı medeniyetine tâbi olmamanın gericilik/irticâ olacağını ifade eder. Küçük Oğul (yeni nesilin sözcüsü) şöyle cevap verir:

“Güldü arkadaşım. ‘Bu ikisinin dışında bir yol gelmiyor mu aklınıza?’ dedi. ‘İlle ileri ülkeler arasında olmak ya da olmamak mı? Maddeye hâkimiyet, insanı bir cephesiyle kuvvetli kılar sadece. Oysa insan, her yönüyle gelişmeli ve yükselmeli değil mi? Yükseklik nedir kuzum? Yükseklik, atomun bomba şekline dönüşmesi mi? İnsanın yaratıldığı maksattan koparılıp, paranın kölesi kılınıp, bir uzay rüyasıyla avutulması mı? İnsan kemâline hizmet etmeyen, yaradanı kutlamayan, onu yüceltmeyen hangi bilim gösterilebilir ki insan yararına olmuş olsun? İleri uygarlık isimli sapıklığı; yığınları felâkete, sefâhâte, inkâr ve kendinden uzaklaşmaya zorlayan o çirkin fikri ille taklit mi edelim?” (s.64)

Komiser, Küçük Oğul'un 30 yıllık arkadaşıdır ve cinayeti araştırdıkça Küçük Oğul'a ve savunduğu değerlere daha da bağlanır. Artık onun için eksik olan manâ/irfan olgusu, inanılması ve gereklilikleri yerine getirilmesi gereken bir vecibedir. Doktor, zor iknâ olmaktadır. Komiser:

“Bir metal gövdesinin basit bir hücresinde yatan gücün ille Hiroşima gibi bir şahidi mi olmalı? İnkâr, gücünü bilgisizlikten alır dostum. Ve inkâr asrımızın sık sık ardına sığındığı şeylerden biridir. Çünkü kolaydır inkâr. İnsanı bir sürü zahmetlerden kurtarır. Allah'ın varlığı, onun sonsuz gücü, ruhun ölümsüzlüğü, cennet, cehennem. Bütün bunların inkârı tasdikinden ne kadar kolaydır. Yalnızca Allah'ı idrâke çalışmak bile ne zahmetler yükler insana.” [...] (s.113)

Romandaki devlet, Gazi Paşa adı ile anıldığı için; 1923'ten sonraki devlettir ve bu devlet Batı'nın uydusu olmuştur. Batı ise, tamamen Cin/Şeytan'ın vekâletini sürdüren uzuvdur. 1923'ün iktidar paradigması, medeniyet tercihini Batı'dan yana kullanmakla Sokak'ın (ya da sokak'ta bırakılan); yani, manâ-irfan ve imânın, kademe kademe yok olmasına sebep olmuştur. Fakat insanın inanmak ihtiyacı kanunlarla yok edilemeyecektir:

“Kadınlarımız, başı açık, alnı yukarda, dişiliklerinin tümünü ortaya koyan kıyafetlere bürünüyor ama türbenin önünden geçerken dudaklarında dua kıpırdanmaları da görülüyordu. Çöplük haline getirilmiş bu kabirler bir gün bakıyorsunuz; bir taraftan kazılmış ve o kazılan yere bir gül fidanı dikilivermiş. Bu bir dine dönüş mü? Tabii hayır ama bu davranış bir inanç açlığının ifadesi.” (s.89)

Cin/Şeytan, Türkiye Devleti’ni de ele geçirmiştir. Hatta öyle ki; Komiser, suçluyu bulduğu an görevden iki politikacının girişimiyle el çektirilir. Makul bir sebep de yoktur. Bu durumdan Emniyet Müdürü de rahatsızdır. Daha sonra durumu bir notla Komiser’e belirtecektir (s.115-116).

Sarıçtaki Cin/Şeytan, emrindeki Büyük Oğul’a (kapitalist sistemin büyüklerine) drektifler verirken insanın nasıl olması gerektiğini de belirtir:

“İktisat, çatık kaşlı bir korku ilahı olmalı onlar için. Devletler, birbirlerini yok edecek türlü kötülüklerle uğraşırken, kişiler elde ettikleriyle yetinmemeliler, doymamalılar, kanmamalılar. Ne kadar fazla sahip olurlarsa olsunlar, hırsları daha fazla artmalı. İstekleri; mide, para ve seks üçgeni içinde dolaşmalı. İffet, alçakgönüllülük, olanla yetinme, iyilik, iman, hele hele sahip oldukları şeyler için Allah’a şükür... Bu kelimelerin küf koktuğuna inandırmalısın toplulukları eğer bizim olmalarını istiyorsanız.” (s.121)

Şeytan’a ruhunu ve aklını satan bir *mankurt*’dur Büyük Oğul. Yaptığı hiçbir şey, irâdesi eseri değildir. Çünkü o, artık Şeytan’ın/ Cin’in emir kuludur. Annesini öldürürken dahi sorgulamaz ve zevkle işler cinayetini. Annesini zevkle öldürmek de yazarın kökeni/aidiyeti yok etmeye işaret eden bir epizottur.

Roman; iman/küfür, Batı/Doğu, ruh/teknoloji tezatına dayandırılmış ve insanlığın bu bitmez ikilemi üzerine kurulmuştur. Batı (Sekülerizm) Doğu’yu (manâ ve irfanı) *sokak*’a atmış fakat yok edememiştir. *SOKAK/ŞEYTAN* savaşıdır bu savaş.

Bu iktidar savaşı kıyamete kadar sürecektir. Bu savaş kazanmak, Tanrının insana yansıyan iyi niteliklerini her an diri tutmakla mümkündür ki; *Küçük Oğul*’un cebinde bulunan notlarda tehlikeler belirtilir.

“Homo economicus, tabiatın değil; liberalizmin ve komünizmin yarattığı bir varlıktır. Doğru; gazete, dergi, mecmua ve kitaptan öğrenilmez. Lazım olan, gözlem ve deney sonuçlarıdır. Sosyoloji kanunları, henüz birer tahminden ibarettir, Atomu ve Uzayı, ruhumuzdan iyi tanırız.” (s.134).

Yazara göre, Doğu’nun toplumsal kodlarının oluşumunda İslâm belirleyici bir unsurdur. Doğu toplumları varoluşlarını ancak İslâm anlayışının çizdiği çerçevede tutarlı bir zemine oturabilirler. Oysa 19.yüzyıl itibariyle, Batı’nın çerçevesini belirlediği “Varoluş” olgusu, insan mamül olan maddenin prensiplerinden hareketle tespit edilmiştir. Önce doğru tespitler yapılmalı doğru sorular sorulmalıdır:

“Neden varız ve biz neyiz? İsyânlarımız ve Medeniyet, İleri medeniyet ve onun tabii kanunları küçümsemesi, Cemiyet nizamında maneviyatın vazgeçilmez lüzumu, Sevmeden

bakan insanın gördüğü yalnızca karanlıktır, Her insan, her topluluk ömrünün bir nokrasında hayvânî ve insânî bir hayat arasında tercih yapmak zorundadır, Gerçek insanı; ümit, iman, heyecan meydana getirir, Ölüm, isteğimize göre bir anlam kazanır. İstersek, bizim için Allah'ın ihtişamına gark olma olabilir, Vicdansız ilim, imansız çaba ruhun ölümü anlamını taşır.” (s.134)

İnsan, yaratılışının şuuruna varınca; İnsanlık ise ancak Allah'ı tam manasıyla anlayıp O'na teslim olunca mutluluğa ulaşacaktır.

6.18. Oktay Rıfat - *Bir Kadının Penceresinden*³⁷⁷ (1976)³⁷⁸

Bir Kadının Penceresinden, 1975 Türkiye'sinin zihin ve ruh karmaşasını, insanların sevgisizliğini, yoksulluğunu, cinsel sapmalarını gizli polis devleti bağlamında anlatır.

Roman, I. Milliyetçi Cephe Hükümeti (I.MC-1975-1977) atmosferindeki Türkiye bağlamına oturtulmuştur. Gizli Polis Devleti, yazarın özellikle üstünde durduğu olgudur. Romanın girişine yazdığı önsözde yazar; gizli polis devletini uzun süreçte önüne geçilemeyen az gelişmişliğin neticesi olarak değerlendirmektedir. (s.7-11)

6.18.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda iktidar mücadelesi Az Gelişmişlik'in sonucu olarak Gizli Polis Devleti (Faşizm) – Toplum ilişkisi düzeneğine oturtulmuştur. Melih Cevdet Anday'ın *Gizli Emir* romanında büyümlü gerçekçi tarzda anlattığı sıkıyönetim olgusu, bu romanda 1970'ler Türkiye'sinin yaşanan gerçek hadiseleri takip edilerek ele alınır. Toplum, sıkıyönetim tarafından refleksleri tamamen yok edilmiş pasif bir kitle niteliğinde anlatılmaktadır.

6.18.1.1. Azgelişmişlik ve Azgelişmişler

12 Eylül'e sürecine yaklaşılırken Türkiye, karanlık, sevgisiz ve özgür olmayan bir distopya şeklinde anlatılmaktadır. Bu distopya, az gelişmişlik ve bu olgunun siyasal yansıması olan gizli polis devleti merkezinde anlatılır.

³⁷⁷ Oktay Rıfat, *Bir Kadının Penceresinden*, YKY, 7.baskı, İstanbul 2019, 196s.

³⁷⁸ *Anlatacağımız öykü, 1975 Türkiye'sinin İstanbul'unda geçer. Şimdilerde moda olan bir terimle azgelişmiş bir toplumdur 1975 Türkiye'si. Azgelişmişlik, kendine özgü bir varoluş biçimidir ki ulusal renge karışır ve yaşamın her kertesinde kendini duyurur.* (s.7)

1976 yılında ilk baskısı yapılan romanın sonuna Oktay Rıfat, Altınova 1975 (s.196) notunu eklemiştir.

12 Nisan 1975'de Süleyman Demirel liderliğinde, AP, MSP, MHP, CGP'den oluşan ilk *Milliyetçi Cephe Hükümeti* (MC) kurulmuştur. Oktay Rıfat, romanının kurgusal zamanını bu siyasal atmosfere yerleştirir.

“Tarım alanında işgücü, gelişmiş ülkelere oranla çok ucuzdur. Sömürü, büyük ölçülere varır. Buna karşılık bilinçlenmedeki gerilik politika canbazlarının ekmeğine yağ sürer. Uyanan kişi (aydın), bu durum karşısında bunalımdan bunalıma düştükçe; alabildiğine sömürülen topraksız ya da az topraklı köylü, eski gelenekleri sürdürmekten [vazgeçmez] ve dinden yana politikacıların peşinden gider. Demokrasi adı verilir buna. Aldatmaca büyüdükçe tepki çoğalır. Eylem kimi zaman yasal çerçevenin dışına çıkar. Bunu faşist baskılar izler. İlerici kişiler, kimi zaman açıkça sokak ortasında, kimi zaman el altından birer birer temizlenir, temizlettirilir.” (s.9-10)

Az gelişmiş toplumun insanları da, fikir düzeyinde az gelişmiş kalmaktadırlar. Filiz, gelenekler gereği daha 16 yaşında iken evlendirilmiş ve 28 yaşına geldiğinde üç çocuk annesi olmuştur. Fikrî altyapısızlık, beraberinde ruhî bir kısırlılığı da getirir. Buna, aşıklık kompleksi de eklenir.

“Bilgisiz, görgüsüz, okuyup yazmamış bir kadın oluşunun insanlardan bunca çekinmesinde bir payı yok muydu acaba? Bedri’nin deyimiyle az gelişmiş bir insan mıydı yoksa o da?” (s.94)

Sürgit bir rutinin nesnesidir az gelişmiş toplumun insanları. Hayatın onlara sunduğu olanak çok sınırlıdır:

“Bu piriñ az sonra pişecek, okuldan çocuklar gelecek, kalyeyi ve plavı yiyecekler, sokakta oynayacaklar, ders çalışacaklar, çekecekler, kavga edecekler. Derken akşam olacak. Bedri ya gelecek ya gelmeyecek, gece olacak, uyanacak. Hep bu, hep bu!” (s.47)

Az gelişmiş toplumun göstergeleri olarak romanda dilenci, işportacı, seyyar satıcıları tüm İstanbul’u kuşatmış olarak anlatılmaktadır. Madam Seta, kızı Anais ve nişanlısı ayakkabıcı Ahmet Efendi ailece dilencililiğe çıkarlar ve hatta bunda hiç mahzur görmezler. (s.48 vd.) Onurun da yok olduğu bir toplum yaşantısıdır söz konusu olan.

“Az gelişmişliğe rağmen tüketim ve “vitrin batıcılığı” tavan yapmaktadır. Drug-store’den, pub’dan, club bilmem kaçtan, snack-bar’dan ve bankadan geçilmiyordu sokaklar. Tümüne birden sövüyordu.” (s.79)

Lastik papuçlu köylüler, masada oturup başını kaşıyarak coca-cola içip banknot dizen kâğıt tüccarının güneş görmeyen yazıhanesi önünde dolaşmaktadır.” (s.195)

Yazar, Türk toplumunu, Osmanlı Devleti’nin son günlerinden beri ithal edilmeye çalışılan bir medeniyet projesinin/Batılılaşmanın etkisi altında olduğunu belirtir. Bu ithal edilen medeniyetin, yerli unsurun gerçekleri ile hiçbir alakası yoktur. Kurum, kuruluş, insan unsuru ve zihniyetçe hazır olunmayan bir medeniyet dairesine girmek yarım kalma, eksik olma ile neticelenmiştir.

“Azgelişmiş bir toplumun yurda yalnız makine ve endüstri malları sokması yetmez, diyor Bedri, sözgelimi Batılı biçimde sevişmeyi de getirmesi gerekir. Başka bir deyimle ruh ihtilali de zorunludur. Yenileşme edebiyatımız, batılı duyarlılığı aktardı yazınımıza. İlk başarılı ve namlı romancı ve ruh ithalatçılarındandır Uşaklıgil. **Aşk-ı Memnû**, Batılı anlamda sevişen ve duyan bir çiftin öyküsüdür. [...] **Bizim Köy**’ün gelinleri, damatları bir yanda, Amerikan sinemasının getirdiği en yeni aşk biçimleri [bir yanda] Yurdun insanı hasta!” (s.124)

Azgelişmiş toplumun zenginleri de fikir ve ruhça gelişmemiştir. Bedri’nin ablası Remziye ve kocası Nuri bu kesimdendir. Her yıl Avrupa’ya gitmek, dışarıdan giyinmek, gerekli gereksiz para harcamak ve dedikodudan örülü bir hayat söz konudur onlar için. (s.140-141) Paris’e giderler ama Louvres’in yerini bilmezler. Fakat, Fransız Boutique’lerinin ve Alman Kaufhof’larının rayon’ları, elektrikli merdivenleri ve kahveleri, lokantalarıyla içli dışlıdır. (s.142) Toplum mesleksiz ve işsiz; zengin ise lümpendir.

6.18.1.2. Gizli Polis Devleti

Gizli Polis Devleti, azgelişmişliğin siyasal neticesidir. Çünkü gelişebilmek için özgür bir ortam isteyen düşünce, yönetimi elinde tutan güçlere ters düştüğü anda türlü yollarla yasaklanacağından karanlık bir ortamda bocalar. Tersleşme arttıkça, iktidar katmanının baskısı da artmaktadır. Gizli polis üniversitelere, derneklere, aydınlar arasına sızmaya başlar. İktidar, “toplum huzuru” namına, baskı tedbirlerini haklı göstermeye çalışır. Sonraki aşamada, tepki ve karşı tepkiler birbirini takip eder. Toplumda kargaşa eksik olmaz. Kargaşanın devamı, gizli polis devleti iktidarının işine gelmektedir. Gizli polis devletini iktidarda kalma yöntemi olarak belirleyen egemenler, çatışmanın dozajını iç ve dış politika çıkarlarına göre kızıştırmak ya da kısmak politikasını uygularlar. Gizli polis devleti bu aşamadan sonradır ki, hedeflediği topluma ulaşır. Bu toplum güvencesiz, huzursuz, bulanık; kimin kim, neyin ne olduğu bilinmeyen toplumdur. (s.10-11)

Bedri de romanda gizli polis devletinin aktörüdür. Aydınlar ve öğrenci çevresinin arasına sızdırılmıştır. Fransızca bilir. Beğenmemezlik, bohemlik ve nihilistlik “oynar.” *Bedri’ye göre kutsal hiçbir şey yoktu. Mısır Firavunları, kız kardeşleriyle evlenirlerdi, bugün günah sayıyoruz bunu. Bu bir görenek işidir.* (s.16) Ahlaken çürümüştür Bedri. Karısı Filiz’e der ki: *Böyle birine sevdalanmış gibi durduğun zamanlar hoşuma gidiyorsun.* (s.175).

Bedri'nin "oynadığını" Filiz farkeder önce. Profesyoneldir, *Bedri bu! İsteddiği kılığa istediği biçime girer.* (s.99) Aydınclılık oynamaktadır. (s.67) Gerçi gazetede çalışıyor görünür ama gazetenin hangi departmanında çalıştığı bilinmez. Temsil ettiği ajan provokatörlük tiplemesine uygun olarak *münafık bir tip*'tir Bedri. İsteddiği zaman işe gider, süresi belirsiz kafa izni verir kendisine (s.97). Filiz, maddi açıdan en sıkışık olduklarına inandığı günlerde, Bedri, Filiz'e 100 liralık banknotlar verir evin ihtiyacını görmesi için (s.27). *Bir ölüdür Bedri, sadece yüzü vardır* ve bu yüz daima *değişkendir* (s.102).

Çevresindeki herkes bir şekilde yok olur. Solcu Nüvit, hiçbir neden yokken intihar eder; Selim soygunculukla suçlanır ama Bedri, bu olup bitenleri çok olağan karşılar:

"Anlıyorum, başka türlü de olamazdı. Olması gerekliydi. Egemen çevreler ilkin kullanıyorlardı bu adamları, gün geldi kullanmaz oldular. Düşünen, duyan, aylak, çelişkiler içinde bir sürü adam. Parasız pulsuz takımı, *bohème*'i İstanbul'un. İntihar etmesin de ne yapsın!" (s.165)

Bir distopya, korku imparatorluğunun romanıdır *Bir Kadının Penceresinden*. Bu imparatorluk, az gelişmiş bir sosyal kültürel ortam'a ihtiyaç duyar yaşamak için. Bu düzenin idaresi ve ikamesinde gizli polis devleti egemendir. 1975 Türkiye'si, George Orwell'in 1984 romanındaki ortama paraleldir (*Gizli Emir, Sokakta* romanlarında olduğu gibi). Ama bu romandaki *Big Brother/Gizli Polis Devleti*, yalnız gözetmekle kalmaz; suça teşvik ettiği insanı kullandıktan sonra mahkûm ve maktûl de eder. Bütün bir toplumu da bu sürgit kaosun aparatı olarak kullanır.

6.19. Sevinç Çokum- *Zor*³⁷⁹ (1976)

Sevinç Çokum, 1971 Türkiye'sinin İstanbul'undan değişik sınıf katmanlarına ait aileler ve sınıfların yaşantılarından bir kesit sunar okurlarına. 1976 Dündar Taşer Roman Yarışması Birinciliği ve Ülkücü Gazeteciler Cemiyeti 1977 Roman Birinciliği ödülleri alan eser; yazarının ülkücü perspektifi ile okurlarına sunulur.

Bir tarih anılmamıştır roman kurgusunda fakat, *İsrail konsolosunu kaçıranlara, hükümet 'yok' dedi...* (s.167) cümlesinden; 17 Mayıs 1971 yılında THKP-C lideri Mahir Çayan tarafından kaçırılan ve 23 Mayıs 1971'de Nişantaşı'nda ölüsü bulunan İsrail Başkonsolosu Eprahim Elrom hadisesine işaret ettiği anlaşılmaktadır.

1971, Türk siyasî hayatının sancılı bir sürecidir.

³⁷⁹ Sevinç Çokum, *Zor*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1978, 223s.

12 Mart 1971’de, muhtıra ile Demirel hükümeti düşürülmüş, Cumhuriyet tarihinin ilk teknokrat kabinesi olan Prof.Dr.Nihat Erim kabinesi kurulmuştur. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) lideri Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ile beraber, muhtıranın hemen akabinde Sivas dolaylarına kaçmış ve aranmaktadırlar. 17 Mayıs 1971’de Mahir Çayan ve arkadaşları, İsrail Başkonsolosunu içerdeki arkadaşlarının serbest bırakılması için rehin almışlar, hükümet red cevabı verince de Efraim Elrom öldürülmüştür. Ülkücü komandolar ve sol kır ve şehir gerillaları çatışmaktadır.

6.19.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

İktidar mücadelesi, iki sosyal çevre bağlamında değerlendirilir: 1971 İstanbul’unda Taşra Kökenli Muhfazakârlar (Sağ) - Sol Burjuvazi. Emine Işınsoy’un *Sancı* adlı romanında (1974) sağ-sol örenci gruplarını çatışma içerisinde ele almıştı. Sevinç Çokum’un eserinde çatışma içinde grup yoktur. Hatta, politik sağ kesim de yoktur. Yazar, iki kesimin de, iç dünyalarını, neden-sonuç ilişkisi içinde tahlil etmek ister.

1.Örfen mütedeyyin taşra kökenli İstanbul insanının küçük bir bağlamda (Kasımpaşa), manipülasyon ve provokasyona açık iç dünyaları.

2.Pedogojik ve kültürel olarak toplum gerçeklerinden kopuk burjuvazinin küçük bir bağlamda (Beşiktaş) iç dünyaları.

6.19.1.1. 1971 İstanbul’unda Taşra Kökenli Muhfazakârlar- Sol Burjuvazi.

Taşra kökenli muhafazakârlar, büyük aile (geniş aile) şeklinde yaşamaktadırlar. Kerim’in halası, oğlu Fevzi, gelini ve torunu ile beraberdir. Gündelik işlerde çalışmaktadırlar. Aileye dahil olan Kerim, ücretinden bir miktarı kira katkısı olarak ödeyecektir. Kerim, dayısının evine de geçtiğinde durum aynıdır. Yengesi Nigâr, dayı oğlu Nadir ve dayı kızı Enise bir aradadırlar. Daha sonra, Kerim’in ablası Sırma da bu aileye katılacaktır. İplik fabrikasında işe girecektir.

Siyasî hiçbir tavırları ve oturmuş bir siyasi fikirleri yoktur. Tek amaç barınmak ve yiyecektir. Tepkiseldir siyasete bakışları ve anonim bir duyarlığa sahiptirler. Bir İsmet Paşa olgusu vardır eskilerde, o kadar. Yeni nesil ise gazete demeçlerinden bilmektedir İsmet Paşa ve Demirel’i:

[Cevriye]: “Lâkin, ortalık karışık oğlum. Bu İsmet Paşa ne yapıyor Allahaşkına?
Benim bildiğim, her bir işin başında o vardır. Hep ona danışılır. Biz böyle biliriz.
Gerçi eli sıkı adamdır.

[Nadir]: İsmet Paşa, sahibinin sesi plakları... anlatabildin mi? Arada bir ihtiyaç duyuldukça dinlenir. ‘Evlatlarımıza sahip olun.’, ‘öğrenci, öğrenciliğini bilsin’, ‘eşikiya sokağa hakim olmuştur’, ‘beni kızdırmayın!’ ... filan.

-Öbürü ne diyor öbürü?

-Hangisi?

-Süleyman Efendi oğlum.

-O da diyor ki... O, ne desin be teyze? 12 Mart Muhtırası üzerine çekildi, anlatabildim mi? ‘Bu memlekette kanunlar var’ diyordur herhalde.

-Ya o kara bıyıklı, süzgün gözlü Bülent Ceneviz?

-O mu? O da diyor ki: Toprak işleyenin, su kullananın.” (s.77-78)

Sol üniversite öğrencilerine karşı; sağ tandanslı ve halk çocuğu üniversite öğrencileri hep şuurlu ve güçlü gösterilmektedir. İki öğrenciden bahsedilir. Biri, Yusuf İmamoğlu’dur.³⁸⁰

Ertuğrul, Yusuf İmamoğlu’nun haberini öğrendiğinde şöyle bir iç konuşma yapar: *İstermiş ki öğrenim sürsün, engellenmesin. İstermiş ki millet bölünmesin, yurt elden gitmesin.* (s.124)

Güneş de şuurlu bir üniversite öğrencisidir. Makbule öğretmenin yeğenidir. Taşra kökenli ailedendir. Taşradan gelen ve tamirhanelerde çalışan gençler, mahallelerdeki sol militanlarca propagandaya maruz kalırlar. Mülkiyetsizliği ve sınıfsızlığı ideolojilerinin temeli yapan sol çevre, oluşumlarına katmak istediği varoştaki halk çocuklarını maddi vaadlerle kendi saflarına çekmeye çalışırlar.

“-Hele sermayenin de ne olduğunu söyle bana. [...]

-Para demektir. Bildim mi? Toplu para demektir.

-Güzel söylersin de bir eksiğin var. Patronun ana parası demektir sermaye. Patron o parayla iş kurar, seni koşturur, senin sırtından geçinir.

-Ben de bedava çalışmam ya... Karşılığını alırım.

-Acep? Bak bak bak... Sen tutar para ödeyip belediye plajından denize girersin. Paran yoksa; bugün yaptığın gibi, Boğaz’ın kapılmamış bir kıyısından atlarsın denize. Senin bir yalın yok, o niye?” (s.157)

³⁸⁰ İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi son sınıf öğrencisi iken anarşist öğrenciler tarafından açılan yayılım ateş sonucu, 8 Haziran 1970’de ölmüştür. Okulun dışında gruplar halinde toplanan militanlar, ambulansın içeri girmesine izin vermedi. Bundan dolayı zamanında hastaneye götürülmediği için kan kaybından 8 Haziran 1970’te şehit düştü. bkz. <http://www.hasulkuhaber.com/haberdetay/ULKUCU-SEHIT-YUSUF-IMAMOGLU/7519>, [erişim tarihi: 11.09.2019]

“İşte bu yüzden silahlı devrim yapmak isteriz. Yani kendimiz hakim olalım her bir şeye. Mesela, o yeşil ışıklı otele gidebilelim. Değil mi ya?” (s.158)

Aşırı sol fraksiyonlar, taşralılardaki din ve Allah algısını, kendilerine katılımda güçlük çıkartan en büyük direnç noktası görürler. İdeolojilerinin tanrılaşması esastır. Bu yüzden sabrı, kanaati ve itaati emreden “din duygusu” yok edilmelidir.

“Ama sen işi kadere bırakırsan ve kanaatkâr olursan, Allah’tan umar ve beklersen istediğini elde edemezsin. Onun için Allah’ı, imanı bir yana bırak. Yoksa nasıl çekeceksin tetiği? Hem görmediğin, sesini duymadığın bir Allah’a nasıl inanırsın? Nasıl korkarsın ondan?” (s.158)

Burjuva ailesi, akrabaları içerisinde milletvekili de olan köklü bir İstanbul ailesi ile temsil edilir romanda. Cevdet Bey’in resim öğretmeni kardeşi İzzet Bey, alaturka müziğe ve şark zevklerine düşkün insan olarak, roman burjuvalarının en ılımlı tipi olarak çizilmiştir. Türkiye’de mevcut anarşinin çözümünün ancak seçilmiş siyasetçilerden beklenebileceğini savunur. Sivil siyasete ve sendikalara karşı temkinlidir:

“Hükümet ve sendikalar, düşmanlığı, bölücülüğü ortadan kaldıracı çözümler getirmelidirler. Ben, böyle isterim. Bir sendika, kendi çıkarları için işçiye aldatmasın; eline silah verip onu zor kullanmaya itmesin isterim. Hem de siyasî oyunlarında kullanmasın. Ama olaylar ne türlü gelişir? Sendika, işçiye oyalayıcı sözler söyler, grev günlerinde ekmek makarna dağıtır... Sıkıştı mı, ‘haydi yürüyün!’ der, askerle, polisle çarpıştırır. Bu gayelerle kurulmuş partiler ve çeşitli kuruluşlar da işi kızıştırırlar. Bir de bakarsın, İstanbul’u kuşatmağa girişmişler.” (s.42)

Ona göre, Türkiye’de sol anarşi, Rus ve Çin menfaati namına yürütülmektedir.

“Yani sana bu düşünceleri aşıl原因anlar, teoriden pratiğe geçişi öğretmediler mi? Bildiğime göre, dünya halklarının kurtuluşu için önce Amerikan emperyalizminin kökünü kurutmalıymışsınız. Rusya böyle ister, Çin böyle ister. Yerleşik düzen hedef alınır, sınıflar yaratılır. İşçi ve köylü birtakım vaadlerle bir silahlı ayaklanmaya götürülür. Öğrenim baltalanır. ‘Kurtuluş için Devrim!’, ‘Kurtuluş Savaşı’... Lakin bu savaş, yabancının bu toprağı paylaşmasına karşı değil! Tam terisne, paylaştırmak için yapılan bir savaş olacaktır. Mao böyle ister, Lenin böyle istemiş...” (s.45-46)

Din olgusu, tamamen hurafe, “afyon” olarak nitelenir romandaki burjuva gençlerce. Cevdet ve İzzet Bey’in dayıları Ulvi Dayı, din ve maneviyat adına bu ailenin son temsilcisi gibidir. Musikîşinas, bir ud virtiyözü olan dayıdan hatıra olarak yalnız duvarlardaki Kâbe görselli halılar, Arapça levhalar kalmıştır.

[Milletvekili Şefik Bey]:

“Ulvî Dayı’nın sanatkârlığını takdir etmekteyim. Lakin biz, asrî bir familyayız. Bu Kâbe resimleri ve âyetler nedir? Yarın bir gün Evropa’da tahsil göreceğ oğullarımız lâîk bir cemiyetin mümesillîğini yaparken, bu âyetleri kaldırıp tavan arasına koyacaklar. Bunda da haklıdır. Hangi devirdeyiz efendim!” (s.48)

Yazar, sol çevre aydınlarının entelektüel faaliyetlerinin hep bir özentî olduğunu, hümanizm soslu ama asla ülke gerçekleri ile alakalı olmayan bir yapay bilinçin ürünü olduğunu belirtir. Dilek öğretmenin formasyonu ve faaliyetleri şu şekilde anlatılır:

“Şan dersleri, yazın kamplarda geçirilen sağlıklı günler, kediye köpeğe aşırı tutkunluk, su altı balesi, bir yandan Bach’ı dinleyip bir yandan güneşin batışını seyretmeler. Ya da kapalı, durgun bir Fransız romanını, satır altlarını çizerek okumalar [...] Bir de halk oyunlarını öğrenme hevesi. Âşık Veysel’e tutkunluk. Köy kilimlerine, heybelere, nakışlı yün çoraplara, eldivenlere hayranlık belirmişti Dilek’te. Ama bu, bir özentî, değışiklik arama biçiminde görünüyordu.” (s.121-122)

Romanda anlatılan şehirli burjuvazi, millî ve manevî değere tamamen yüz çevirmiştir. Bu sebeple burjuvazi çocukları edinemedikleri ruhsal tatmini, kaynağı Rusya ve Çin olan maddeci sol aşırılıklarda bulmaktadır. Sağ ise kendisini töresel eğitim ve inanışta yeterli bulan, dünya ve ülke gerçeklerine kayıtsız kalan ve bu sebeple sol militanlarca akılları çelinmeye yakın kitle olarak aktarılır romanda.

12 Mart Türkiye’si, bir zor’un içindedir. Bu “zorda kalış”ın nedeni; solcu ve sağcı ailelerin bu köksüzlük ve yetersizlik içerisinde yeni nesile, ya yabancı ya da yetersiz oluşlarıdır.

6.20. Demir Özlü - *Bir Uzun Sonbahar*³⁸¹ (1976)

Demir Özlü, 12 Mart’tan kısa bir süre öncesinde, 1970 sonbaharından başlatır romanının kurgu zamanını. Küçük burjuvazinin ve öğrenci hareketlerinin bir panoramasını çizer. 1935 doğumlu ve ismi verilmeyen roman kahramanı, yazarının biyografisinden esintiler taşımaktadır.

Roman, sol aydınlara getirilen uzun bir eleştiridir. Sol burjuvazinin eyleme geçmek ile geçmemek arasındaki çelişkileri, eletirilerin merkezindedir. İçki, seks ve sonu gelmeyen spekülâtif konuşmalarla yüklüdür sol burjuvazi; halkla en küçük bir temasları yoktur.

³⁸¹ Demir Özlü, *Bir Uzun Sonbahar*, YKY, 2.baskı, İstanbul 2019, 112s.

Öyle ki, romanın sonunda anlatıcı kahraman eyleme geçecektir ama aktif olarak değil. Fakir bir sol öğrencinin bombalı eylemine lojistik destek verecektir. Bu lojistik destek dahi olmak-olmamak cenderesinde korku ile yapılacaktır:

“Kapıdan girdikten sonra onun adını söyle. Sana gösterirler. Seni tanıyacaklar. Parayı o sana verecek. Silahlar da her halde yarın akşam pastahanede teslim edilecek sana. Ben bilmem, istersen sen gidersin. İstersen başkasını yolarsın.” (s.122)

6.20.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda iktidar mücadelesi veren taraflardan ikisi de, aynı ideolojinin pratikte farklı olan taraflarıdır. Sol küçük burjuva, teoriye gömülü düşünce dünyaları ve bohem hayat tarzları ile çürümüşlüğü temsil ederken; sol öğrenci çevresi eylemde yontemsizliği, düşüncede samimiyet ve terk edilmişliği temsil etmektedir.

6.20.1.1. Sol Küçük Burjuva

Roman kahramanlarının “topluma karşı görevleri” teoride kalmak, yüksek burjuvanın içkili toplantılarına katılmak, yüksek burjuvanın evli ve nemfoman kadınlarıyla duygusal bağdan yoksun ilişkiye girmek, Tan örneğinde olduğu gibi (s.48) intihar etmek yahut ölümü düşünmektir. Tam bir bohem yaşantısı söz konusudur. Bir serüvenci aydındır romanın küçük burjuvaları.

“Üç yıl kadar, İngiliz Saray’ın oradaki Panayot’un fiçili meyhanesinde, biraz ötedeki Asmalımescit’te, Beyoğlu’nun her köşesinde içki içtik. Bizimdi bu kent: İstanbul. [...] Bütün levanten yöreler, sanki bizim için yeni bir yaşamın başlangıcı olacaktı. Bizim için büyü buradan başlıyordu.” (s.59)

İdeolojilerinin kökeninde halkın kurtuluşu olduğunu iddia eden aydınların yaşamaktan zevk aldıkları yer Beyoğlu çevresisi; hayata dair eylemleri Beyoğlu’nun *her köşesinde içmek* olarak belirtilmektedir. Roman boyunca, anarşist öğrenci grupları hariç halktan bir kesit yoktur, halkla diyalog yoktur. Mekânlar, Beyoğlu, Bebek’teki kafe ve lokantalardır. Ev, ancak kaçamak sevişmeler söz konusu olduğunda garsoniyer şeklinde karşımıza çıkar.

Çetin Altan, Pınar Kür, Erhan Bener romanlarında da - bıkırtıcı şekilde - karşımıza çıkan seks ve içki, leitmotifi gibidir romanın.

Seks ve toplum meseleleri o kadar sarmaş dolaştır ki küçük burjuvanın bilincinde; küçük burjuvanın daha çok boheme yatkın karmaşıklığını ve hatta kendini netleştirememiş olduğu telkin edilmektedir. Karısından ayrıldıktan sonra, bir toprak

ağasının evli kızı ile ilişki kurar anlatıcı kahraman, bu kaçak ilişkide de seksten toplum meselelerine ışık hızıyla geçer:

“Onunla geçirdiğim geceyi unutamıyordum. Esmer teninin parlaklığı, gövdesinin inceliği, organının şaşırtıcı uzunluğuyla, derinliği, tatlı yapışkanlığı bilincimin içinde boylu boyunca uzanmış, yer etmişti. Değişik gergin bir dönemde yaşıyorduk. Toplum, gittikçe artırıyor devinimini. Köylüler, köylerde, ağaların devletten zaptettikleri toprakları işgal ediyorlardı.” (s.42)

Yukarıda verilen parça, “küçük burjuva” zihniyetindeki bölünmüşlüğü göstermek içindir.nAnlatıcı kahraman, Nazan ile yıllar sonra tekrar karşılaşmalarının başlangıcını, *beni sevişmenin tam ortasına atan bir telefon aldım* (s.67) diye belirtir ve *ertesi günse birlikte öğle yemeğine gidip hemen sevişmeye koştuk* (s.78) deyip Nazan, romana dahil edilir.

Oysa, *hava toprak gibi gebe / hava kurşun gibi ağır*’dır. Sol hareketin öncü burjuvaları *Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Dr.Hikmet Kıvılcımlı, Doğan Avcıoğlu* arınmayı mücadelede bulan bir aydın kuşağı idiler. Romanın küçük burjuvası ise, arınmayı sekste bulmaktadır:

“[...] büsbütün arınmaktı aşk yapmak. Gövde kendini buluyor. Bütün sıkıntılı fazlalıklarını atıyordu. Gövdenin kendini arıtması, bilincin de arınmasını getiriyordu beraberinde. Ardından insan kendisini de gövdesini de seviyordu.” (s.87)

Bu kısır döngüyü, anlatıcı kahraman sonunda kıracaktır; fakat “konformist” yaşamının bozulmamasını şart koşarak. Bir eylem için para ve silah tedarik edecektir halk çocuğu bir öğrenciye. Bu tedarik de bir şarta bağlanacaktır: *Parayı o sana verecek. Silahlar da her halde yarın akşam pastahanede teslim edilecek sana. Ben bilmem, istersen sen gidersin. İstersen başkasını yolarsın.* (s.122)

Romanda anlatılan küçük burjuva, gerçek hayatı, *gerçekten içten - duyarak yaşadığı bir romans* (s.122) olarak yaşamak isteyen, *belki bu yüzden bütün lokalleri, kahveleri, bistiroları tanıyan* (s.122) insanlardır. Halk ve halkın mekânları ile hiçbir temasları yoktur. *Faşizm geliyor Türkiye’ye* (s.98) diyerek beraber oldukları nemfoman kadınlara toplumsal ve siyasal çözümlemeler yaparlar.

6.20.1.2. Sol Öğrenci Çevresi

1970 sonbaharı, sol öğrenci olaylarının tırmandığı yıllardır. Anlatıcı yazar, öğrencilerin eyleme ağırlık vermelerinin sebebini, öğrencilerin TİP’ten uzaklaştırılmasına bağlamaktadır.

“Öğrenci hareketlerinin yapısını iyi bildiğim için söylüyorum. Bunlar, Halk Partisi’nin yöneticiliğinden çıkmış ilk gençlik yürüyüşleridir. Ama sorun, işçi sınıfı ile birlikte yürümekse, doğrusu kendi yaşam deneyimlerimden biliyorum, işçi sınıfı ile ancak parti içinde bir araya gelinebiliyor. İşçi Partisi’nde çalışırken işçilerle kaynaşmaya başlamıştık, ama artık partinin kapıları bize kapalı.” (s.33)

Siyasi polisin ajan provokatör olarak sol çevreler içerisine sokulduğu görülmektedir. Bilindiği gibi 1968 kuşağı genel olarak sol çevre, saçları uzun ya da kabarık ve bıyıkları gürdür. Anlatıcı yazar, sol öğrencileri sevk eden ve özellikle kısa saçlı genç vurgusu ile belirttiği birinin ajan provokatör olduğunu ima etmektedir:

“Yanındaki kısa saçlı genci işaret etti.

‘Ankara’dan geldi. Bütün bombaları yapmayı biliyor. O herifin garajına bomba atacağız bu akşam. Yeri, gittim gördüm. Garaj evin yanında. Mercedes arabası orada duruyor. Araba havaya uçacak. Eve bir şey atmayacağız. Cana zarar gelsin istemiyoruz.’ “ (s.91)

Öğrenci eyleme geçme hususunda küçük burjuvadan cesurdur. Halkın içinde örgütlenmeleri gerektiğini, şiddet eylemlerinin halkı devrim için çekimser bırakacağı uyarısını yapan Hüseyin’e, yine küçük burjuva cephesinden Erten’in cevabı şudur:

“Bir kıvılcım olmak istiyorlar. Devrimi yaratacak ateşi tutuşturmak istiyorlar. Devrimin koşulları var diye düşünüyorlar. Dergilerinde, ‘Devrimin nesnel koşulları vardır; sorun, öznel koşulları yaratıp devrimi tamamlamaktır’ diye yazıyorlar.” (s.101)

Romanın son satırları, sinik ve düşüncelerinin aksi bir hayatı yaşayan küçük burjuvanın, yanlış da değerlendirilse teorilerini eyleme geçirmek isteyen öğrenciyi “silah ve para” alacağı adrese yönlendirmesi ile biter. Sol’u yalnız halk değil; solcu da yalnız bırakmıştır.

1970’li yıllar sol küçük burjuvazisi sinik, teoriye gömülmüş, yaşantıları ideolojilerini yalanlayan ve temel buhranlarını alkol ve sekste sağaltmaya çalışan dejenere bir görüntüdedir. Eylemde ve teoride samimi ve aktif olan yalnız halk çocuğu sol öğrencilerdir. Onlar da hem örgütsel olarak (TİP), hem de yalnız teorisyen sol küçük burjuva tarafından yalnız bırakılmışlardır.

6.21. Pınar Kür - *Yarın Yarın*³⁸² (1976)

12 Mart romanıdır *Yarın Yarın*. 1970 sonbaharından 1971 yazına kadar geçen evre romanın zaman ögesini oluşturur. 12 Mart romanları çoğunlukla, 12 Mart öncesi durum veya 12 Mart sonrası yenilgi ve yıkım sürecini konu edinmektedirler. *Yarın Yarın* romanı; *Gün Döndü*, *Bir Uzun Sonbahar*, *Tartışma* romanlarıyla beraber, olay örgüsünü 12 Mart sürecinin içine yerleştirmekle diğer 12 Mart romanlarından ayrılmaktadır.

6.21.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Romanda, iktidar mücadelesi, Devrimci Öğrenciler - Yüksek Burjuvazi ve Devlet İşbirliği dizgesinde konu edilmektedir. Romanda bu grubun “ideal” temsilcisi Selim, bir fabrikatörün oğludur. Çevresi fabrika işçileri ve solcu ve eylemci devlet memurlarından oluşmaktadır. Pınar Kür, kahramanının neden solcu olduğunu; onu, bu ideolojiyi hayat görüşü etmeye sevk eden yaşanmışlıkları anlatmaz, göstermez. Bu yüzden sahipsiz bir kahraman değil fon-figürdür Selim. “Bir fabrikatör oğlunu eylemci bir solcu yapmak” ve bu seçimin altını doldurmamak; bu 12 Mart romanına, kahramanı Robin Hood olan zorlama bir romanesk nosyonu katmıştır.

Yüksek Burjuvazi ise, oldukça zorlama bir şekilde yansıtılmaktadır. Selim, babası fabrikatör olduğu/zengin olduğu için düşmandır babası ve temsil ettiği zümreye. Yazar, Türk filmlerindeki zengin ve kalpsiz baba figürü gibi ele alınan burjuvaziye ve burjuvazinin niteliğine hiç değinmez. Bu yaklaşım, bir servet düşmanlığı olarak yansımaktadır romana.

6.21.1.1. Devrimci Öğrenciler

Romanda devrimci Selim ile Selim’in devrimci yaptığı Seyda’nın bilinçlenme şekilleri de, diğer 12 Mart romanlarından oldukça farklıdır. 1967’de Fransa’ya giden ve babasının parasına minnet duymamak için hammallık yapan Selim’e ilk sol dersi, Josette adlı felsefe okuyan nihilist bir kız verecektir. Bu ilk ders, tanıştıkları ilk gün ve yatakta olacaktır. Josette, çıplak bir şekilde, ilk dersi verir.

“Azınlıkta olmakla birlikte güçlüyüz ve günün birinde dünya, Troçkizmin etkisini görecektir diyen Josette’in bilinci ve heyecanından öyle etkilenir ki Selim; sakallı gözlüklü resmine rastlamaktan öte hiç mi hiç tanımadığı bu Troçki denen adamın böylesine güzel ve genç bir kızı nasıl ve neden böylesine coşkulandırabildiğini, ...” (s.161)

³⁸² Pınar Kür, *Yarın Yarın*, Can Yayınları, 5.baskı, İstanbul 1987, 373s.

merak edip öğrenmeye azmeder. Bir sevişme sonrası aldığı Troçkizm dersinden o derece bilinçlenmiştir ki Selim, küçük burjuva kökenini inkâr edecek ve bir yaz yurda döndüğünde babasının fabrikasındaki işçileri greve teşvik edecektir. (s.190) Babası tarafından kovulunca da, Zeytinburnu’nda bir işçi ailesi yanında kalmaya başlar.

Bu epizotla yazar, Türkiye’deki sol aktivistlerin yalnız heyecandan ibaret olduklarını, teorik bilgilerden eksik kaldıklarını anlatmak istemektedir. Selim yurda döndüğünde, aynı bilinçlendirmeyi Seyda’ya yaşatacaktır.

Seks, Pınar Kür’ün romanlarında, uzvi ihtiyacı aşan zihinsel bir talim ve terbiye usulü gibidir. Selim, yine yatak odası bağlamında Seyda’ya, işe çevresini aşmakla başlamasını (s.199) tavsiye eder; kendi solculuk serüveninin çiraklık evresinin bittiğini anladığı anı; Ctröenden inen kürklü, çok güzel bir sarışına kinle baktığı an olarak anlatacaktır. (s.200-201)

“Romanın sonunda Seyda, Selim’e ‘sen yokken ne yapacağımı bilemediğimden... bulamıyorum yolumu...’ diye sesleniyor. Evet, “bilinçlenme” sadece bir kişinin varlığına, bir kişiye duyulan aşka bağlı kalırsa sonuç da bu olur. Bilinçlenme alanı, herhalde yatak değildir.”³⁸³

“Pınar Kür, nedense, aydınları bilinçlendirmeye götüren yolun kitaplıklardan çok yataklarda geçtiğine aklını takmış. (Bir de sevdiği kişiler, ya Seyda gibi güzel; ya da Selim ve işçi Memet gibi yakışıklı olacak!)”³⁸⁴

Aynı *Gün Döndü* romanında olduğu gibi; Pınar Kür de, fidye için yapılan kaçırmaların usul yönünden yanlışlığını düşünmektedir. Kahramanlardan Selim ve İşçi Memet bu hususlarda yazarın sözcüsüdür. Kemal, Oktay ve Seyda’nın çocuğu Gil’i fidye için kaçırmayı teklif eder.

“Yarın bizden hesap soracaklar var. Bu paraları topluyoruz. Köylü çocuklarını, işçi çocuklarını yetiştirmek için; arkadaşlarımızı Filistin’e gönderebilmek için... Yarın bir gün demezler mi, ‘bir bebenin yaşamını sorumsuzca tehlikeye atabilen adamın sözüne inanmayız demezler mi? Onu harcamaya çalışan adam bizi de harcar, insanlık dışı her şeyi yapar’ demezler mi?” (s.236)

Ankaradakiler (s.241) denen bir grup vardır. Emirler devamlı oradan alınır. “Parti disiplini” gereği de sorgulanması istenmez. (bahsedilen parti THKP-C’dir) Aksi, “ajanlık” suçlamasına kadar gider. Doğan, içlerinde ajan olduğuna bizzat şahit olanlardandır. Kendi tutukluluğunda, bir mahkûma verilen ve mahkemede okunması

³⁸³ Fethi Naci, *Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, s.430.

³⁸⁴ A.g.e., s.431.

emredilen 30 sayfalık (hem de mahkûmun koğuş arkadaşının yazdığı) bir mektupta, *bir sürü kişinin açık açık ele verildiğini* görmüştür. (s.242)

[Doğan]: “Kemal’in dediği gibi ideolojik ayrılıklarımız var. Ayrıca, acayip bir aceleciliği var... Ankara’daki, çocukları gereksiz eylemlere itmeye çalışıyor.

-Bunları, yanlış düşünöğü için de yapıyor olabilir... Milleti özellikle yanlış yollara sürüklemek istediği için de... dedi Selim.” (s.246)

Türkiye’de devrimci hareketin ters yürüdüğü düşüncesindedir Selim. Adeta, ordunun müdahalesi için davetiye gibi görür eylemleri, ki bu çıkarımı oldukça manidardır:

“Asıl yapılması gereken işler beklerken öğrenci boykotları, yok işgaller, yok yürüyüşler, sokak kavgaları yapıyoruz da ne oluyor? Yararsız, boş şeyler bunlar... Boşa harcıyoruz vaktimizi... Ne elde ediliyor? Hiç, kuru gürültü!

-Belli bir birikime, bilinçlendirmeye gidiliyor.

-Bir dakika... Kimi bilinçlendiriyoruz? Üniversitede boykot var, öğrenciler sokağa döküldü diye hangi işçi bilinçleniyor söylesene bana? Çoğunun gözünde durup dururken polisle vuruşan işsiz güçsüz birkaç çapulcudan, eline okuma fırsatı geçmişken bunu değerlendiremeyip dalga geçen serserilerden başka ne bu çocuklar” (s.267)

Pınar Kür’ün romanda, sol’u hep 1968 Dünya Gençlik hareketleri perspektifinden anlatması ve Selim’in sol şuuru bir Fransız kıزدan edinip ölkede eyleme geçmesi; romanda Türkiye gerçeğini kendi şartları içinde tahlil edememesinden dolaydır.

Selim, o kadar habersizdir ki ölkesinden; Ankara’da görüştüğü yoldaşına: *dünyanın hiçbir yanında askerin devrim yaptığı görölmemiştir*” demektedir. Arkadaşının verdiği cevapla şaşkınlığı depreşmektedir: *Ne dese beğenirsin? Ordu olmasaymış, Lenin devrimi nasıl gerçekleştirmiş?* (s.309)

Lenin, Marx, De Gaulle ve Troçki’yi bilen Selim’in ve yoldaşlarının ne 1908 devrimini yapan İttihat ve Terakki’den, ne 1923 devrimini yapan Kuva-yı Milliye’den ne 1961 Anayasası’nı yapan MBK’dan haberi var.

6.21.1.2. Burjuvazi - Devlet Birlikteliği

Burjuvazi, iktidara icazet verir gibi anlatılmıştır romanda. Sulhi Gebzeli’nin, oğlu Çetin’in kaçırdığını duyunca verdiği tepki buna bir örnek teşkil etmektedir:

“Memlekette asayışı koruyamayacaklarsa ne diye getirdik bu herifleri iş başına? Ben kimim ha kimim? Benim oğlumu kaçırmak ne demek? [...] Geç kalıyorum, daha İçişleri Bakanı olacakla görüşeceğim.” (s.230-231)

12 Mart dönemindeki işadamları, siyasi iktidarın kendilerine muhtaç oldukları görüşündedirler. [Oktay]:

“Karışmazlar, karışamazlar, dedi. Başta kalabilmeleri için ekonomik durumu düzeltmeleri gerek... Alın Yunanistan örneği: Ekonomik durum düzelmeseydi, böyle uzun süre kalabilir miydi Albaylar? Bunlar da aynı şeyi yapmak, yani bizlerle işbirliği yapmak zorundalar. Yoksa oturamazlar... Hükümet, son karışıklıkları bastırarak güçte değildi, kovuldukları iyi oldu... Bunlar, bastırırlar kısa zamanda... Herkesin işi yoluna girer.” (s.316)

Romanda tasvir edilen devrimciler, ülkelerinin gerçeklerinden uzak, halktan kopuk eylem ve söylem içerisindedirler. Şiddeti gerekli ve yeterli tek mücadele aygıtı kabul ederler. Burjuvazi; tüketim, kazanma hırsı içindedir. Ülkenin geleceği ve yaşamın niteliğini hiç umursamamaktadırlar. Gelen giden iktidarlar ise kapitalist sınıfın sermaye birikimlerine ihtiyaç duyduklarından dolayı, yüksek burjuvazi ile hep barışıktır.

6.22. Samim Kocagöz - *Tartışma*³⁸⁵ (1976)

Tartışma, Samim Kocagöz’ün Türkiye’nin 12 Mart’a gidiş sürecini 68 öğrenci olayları ve Türkiye İşçi Partisi (TİP)’in iç çekişmeleri bağlamında ele aldığı romanıdır. 1969 yılının son ayında başlatılan roman zamanı, 30 Mart 1972 yılında Mahir Çayan ve arkadaşlarının Kızıldere’de güvenlik güçleri ile girdikleri çatışmada öldürülmeleri ile son bulur.

6.22.1. İktidar Olgusunun Tarafları ve Niteliği

Tartışma ismi, anılan süreçte yalnız farklı siyasî grupların çatışmasını değil; sol kesimin parlamento içindeki kanadı TİP ve öğrenci çevreleri içindeki bölünmelerini/tartışmalarını da imlemektedir. Romanda ele alınan iktidar mücadelesi, TİP ve Sol öğrenci fraksiyonları - Faşizme giden devlet bağlamına oturtulmuştur.

6.22.1.1. TİP ve Sol Öğrenci Fraksiyonları.

Yazarın kendisi de TİP üyesidir ve 1970’de partiden ayrılmıştır. Bu sebeple TİP’in iç çekişmeleri, “içerden” birinin bakış açısı ile verilmektedir.

1969 seçimleri, TİP adına büyük bir kan kaybı ile neticelenir. Parti içinde, 3 kanat belirir. Anayasal Kanat, Millî Demokratik Devrimciler ve Bilimsel Sosyalizm

³⁸⁵ Samim Kocagöz, *Tartışma*, Literatür Yayınları, 1.baskı, İstanbul 2008, 205s.

savunucuları. Genel Başkan Mehmet Ali Aybar ve yönetim kurulu, anayasal çizgide örgütlenerek iktidara gelmek isterken; Millî Demokratik Devrimciler, ülkenin tüm sınıfları ile önce antiemperyalist örgütlenmeye gidip feodal yapının tasfiye edilip ülke zemininin sosyalizme uygun hale getirilmesini savunurlar. Bilimsel Sosyalizm savunucuları da Marksist -Leninist bir çizgide devrim sürecinin başlaması için “şartların olgunlaşmasını” bekleyen, mevcut parlamenter mücadeleye de burun kıvıran entelektüel çevredir.

1961’den 1969’a partideki ayrışma, köşebaşları ile verilir. 1961 Anayasası’ndan sonra sosyalistler, serbestçe örgütlenebileceklerini sanırlar. Fakat bu partiyi kuranlar, sadece Marksist kuramı bilenler, bu kuramı da memleketi bir yana bırakıp kendilerine göre yorumlayanlar, sadece kitap romantizmi içinde boğulanlardır. 1965 seçimlerine gelene dek, birlik bütünlük içinde yürüyen parti, parlamentoya 15 milletvekili sokarak başarılı olur. Bu aşamadan sonra TİP’te ayrışmalar başlar. Partiye ajanlar, polisler sızar. Gençler, partiden koparılır. Kendi kendisini lider gören fanatikler, ne parti disiplini ne de parti tüzük ve programına uymazlar. (s.67)

1969 seçim sonuçları, TİP içinde üyelerin birbirlerini suçlama, yönetim kurulunu çalışamaz duruma getirme, ajanlık suçlamaları ve partiden ayrılmalara sebep olur.

Roman kahramanı Ekrem Mutağ, Bilimsel Sosyalist taraftarı bir üye ile yaptığı “tartışma”da bölünmüşlüğün ne dereceye geldiğini de dile getirir:

“Bir bölüğünüz işçileri bir yana koyup geçiyor. Bir bölüğünüz de ‘daha işçi sınıfı işe karışmadan yapılacak işler var’ diyor. Bir de ortada parti programı var. Hepiniz bu programa vaktiyle yapılırken parmak basmışsınız. Şimdi yokuşa sürüyorsunuz. Vazgeçin bu partiden birader. Yeni partiler kurun. [...] Sizler, herbiriniz, ayrı ayrı büyük kuramcılarınız (!)” (s.20,21)

Bu bölünmüşlüğe bir de ajanların, TİP’in yönetim kurulu üyelerini bire bir markaja almaları eklenir (s.65). Öyle ki, istihbarat biriminin bir şubesi, TİP’in genel merkezinin bir üst katını kiralamıştır (s.13)

1968 itibarı ile gerek kırdaki ve gerekse şehirde sol ve sağ öğrenci fraksiyonları silahlı örgütlenmeye gitmişlerdir. Solda Dev - Güç (Dev-Genç) ve sağda Ülkücü Komandolar.

Özellikle TİP’in 1969 seçimlerinde bir fiyasko yaşaması ve parti içi başlayan kuram tartışmaları ve suçlamalar sol gençliği, amaca ulaşmada parlamenter yöntemin beyhudeliğine inanmaya sevk eder.

“İşte bu şeyhler [TİP’in önde gelen teorisyenleri] birçok şaşkın, fanatik, cahil arkadaşlarımızı toplayıp onlara *Kapital*’i okuyup yorumluyorlar. Bildiğim denli bizde *Kapital*’in tam bir çevirisi de olmasa gerek. Partinin her merkezi ayrı bir parti merkezi oldu. İçerisindeki polisler, ajanlar sevinçlerinden göklere uçuyor... Allah bilir ne dosyalar açıyorlar, hepsini nasıl mimliyorlar... *Fahri*, ‘parti çıkmazda’ dedi; elbette haklı. Partide kaç tane başkan, lider var. Yöneticilerin kimler olduğu belli değil. Ağzı biraz laf yapan lider (!), ‘Marx dedi ki!’ diye söze giren şeyh! Üstüne üstlük, hangisinin ajan, hangisinin bozguncu olduğu, hangisinin de içtenlikle, budalaca davrandığı belli değil... Partinin neresinden tutacağız? Herkes birbirini suçlamakta...” (s.91)

6.22.1.2. Faşizme Giden Devlet

Devlet aygıtı üç iktidar dönemi ile değerlendirilmektedir. Demirel Hükümeti (1969-1971), Nihat Erim’in teknokrat hükümeti (1971-1973) ve askeri kanattan 1. Ordu ve İstanbul sıkıyönetim komutanı Org. Faik Türün’ün uygulamaları.

Romanda devletin polis devleti formuna girdiği anlatılır. Sağ öğrenciler de devlet tarafından desteklenmekte ve polis yönlendirmesi ile eylem yapmaktadırlar:

“İktidardaki parti [AP], onun yandaşları, gençlere karşı yine gençler diye bir sorumsuz topluluğu çıkarmaya başladı. Birtakım ocaklar kuruluyor. Bunlar, taşla sopayla okulları, üniversiteleri basmaya başladı. Polis, her zaman iktidarın emrindedir.” (s.21)

Özellikle 12 Mart Muhtırası akabinde devletin Nihat Erim hükümeti ile adım adım faşizme gittiği anlatılır. Mahir Çayan ve arkadaşlarının 17 Mayıs 1971’de İsrail’in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom’u kaçırması, sıkıyönetim için gerekçe oluşturur. Başbakan İdarî İşler Yardımcısı Sadi Koçaş’ın radyolardan kendi ağzı ile okuduğu hükümet bildirisi, daha sonra *balyoz* ismi ile anılacak olan soruşturma ve kovuşturma sürecinin de başlangıcı olur. Bildirinin son kısmı, hukuksal hiçbir kriter içermeyen bir tedhiş döneminin başlangıcını haber vermektedir. 12 Mart romanlarının hemen hepsinde konu edinilen “aydın ve öğrenci kıyımı”nın en temel isnad noktalarından biridir bu bildiri:

“Kaçırılan Başkonsolos, bu bildirinin yayınlanmasını takip eden en kısa süre içinde derhal serbest bırakılmadığı takdirde, sözü geçen gizli örgüt [THKP - C] uzaktan yakından ilişkisi bulunanlar [...] kimlikleri öteden beri güvenlik kuvvetlerince bilinen isimler, [...] derhal gözüaltına alınarak en yakın sıkıyönetim komutanlığına teslim edileceklerdir. [...] Bu arada, kaçırılan konsolosun hayatına kastedildiği takdirde, sevk edilecek kanun makabline de teşmil edilerek, gerek bu şenî fiili işleyenler, gerekse aynı örgütün mensubu bulunanlar ve aynı suçtan sanık tutulanlar hakkında da aynı kanun uygulanacaktır.” (s.167) (TCK, 141 ve 142’ye atıf yapılmaktadır.)

12 Mart sürecine giden Türkiye’de sol, kendi içindeki, tartışma nedeni ile paramparçadır. Devlet, uyguladığı yeraltı politikalar, uyguladığı faşist siyaset ve kullandığı ajan-provokatörler, lojistik destek sağladığı illegal silahlı öğrenci oluşumlarıyla, solu tartışmadan çatışma ortamına çekip, tahrik ettiği eylemlere suçüstü yapmaktadır.

6.23. Erhan Bener - *Yalnızlar*³⁸⁶ (1977)

Qu’as - tu fait ta jeunesse? (s.112) (Gençliğini ne yaptın?)

Yalnızlar, *Tutunamayanlar*’dır. Yalnız bu romanın, ne *Tutunamayanlar*’ının Selim Işık’ı gibi yaşadığı toplumu sorgulaması, bulamadığı cevaplardan dolayı oluşan gerginliğinin absürd ve mizahla tenkit ederek ruhsal boşalma yaşaması; ne Yakup Kadri’nin *Tutunamayan*’ı Ahmet Celal gibi zoraki içine girdiği toplumu bilinçlendirme kaygısı; ne Sabahattin Ali’nin *Tutunamayan*’ı Ömer gibi (*İçimizdeki Şeytan*) sosyal problemleri olan; ne *Huzur*’un Suat’ı gibi toplumu ve değerlerini tenkit eden; ne de *Mümtaz* gibi iki âlem arasında kalan kişidirler.

6.23.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Hepsi hiç edilmiş bir gençliğin; arayış - kaçış - alkol - bekleyiş sarmalında takılı kalmış ve temas ettiği / hayatlarına girdikleri insanları ölüme itmiş *yalnızlar*’dır. Bu açıdan bakıldığında; Erhan Bener’in aydınları, Melih Cevdet Anday’ın *Gizli Emir* romanında anlattığı aydınlarla nitelik açısından ortaklıklar.

Roman, siyasal sebeplerle taşra sürgününe yollanan küçük burjuvanın varoluş mücadelesini konu edinir. Bu varoluş mücadelesi, Toplum ve Gerçeklerinden Kopmuş Sol Tandanslı Aydınlar üzerinden anlatılır.

6.23.1.1. Toplum ve Gerçeklerinden Kopmuş Sol Tandanslı Aydınlar

Romanın konu edindiği aydınlar, sürüldükleri Edremit’e / kasabaya ve insanlarına, uzaktırlar. Terzi Nuri’nin mezbeleğe benzer dükkânı, Remzi Bey’in Sağlık Eczanesi, Orduevi, Tüccar Kulübü, Kâmil Bey’in kitapçı dükkânı (s.15) dışında bir mekânları yoktur. Fakat bir hobileri, bir meseleleri, kendilerine ait bir entelektüel çevre yaratma gayretleri de yoktur. Bir varoluş buhranı, kişisel iktidarı yani kendini gerçekleştir(eme)medir bu romanın teması.

³⁸⁶ Erhan Bener, *Yalnızlar*, Milliyet Yay., 1.baskı, İstanbul 1977, 539s.

“-Bırak beni dostum. Bırak beni burada. Bundan sonra yaşayamam ben. Bırak!

Bütün dikliğini yitirmiş, küçülmüş.

«Sen sanki yaşıyor muydun?» diye haykırmak geçiyor Necati’nin içinden. Oysa, yaşamanın ne demek olduğunu, yaşamın ne olduğunu hangisi biliyordu ki. Bir ekmek kavgasıdır tutturmuş gidiyorlardı. Neydi ekmek kavgası? Bir de her akşam, nerde olursa olsun, iki kadeh içebilmek. Sonra bir dişi... Bütün bunlar, varoluşun içinde varolan büyük acı yanında ne anlam taşır? Var olmak. Niçin olduğunu bilmeden. Bütün bir yaşam boyu, bu niçine bir yanıt arayıp, bulamadan ... Neydi ki yaşamak?” (s.298)

Hepsi bireysel buhranlarını, bireysel mutluluklarda -ki bu mutluluk yalnız cinsel haz ve alkoldür- aramaktadırlar:

“O sözde sorumsuz, çılgınca yaşayışları sırasında, gerçekte hepsi tekti. Tek başınaydı. Yalnızdı. Hepsi, kafasına göre bir kurtuluş yolu arıyordu. Hep bir arada oldukları, aynı zorlukları göğüsledikleri halde, hiçbiri düşünmemişti birbirlerine yaslanma gereğini. Tek başına savaşımağa, tek başına direnmeğe, tek başına ayakta durmağa çabalamışlar ama becerememişlerdi.”(s.213)

İstemektedirler ama hiçbir şey vermeden. Şikâyet etmektedirler ama şikâyetçi oldukları her şeyi bizzat yaşayarak. Dr.Nevzat, Macide ile huzur ve düzen için evlenir. Sonra sevgisizliği ile öldürür onu. Nermin, Üstteğmen Galip’in görünüşüne aldanır ve evlenir; kocasını, yanılığının sebep olduğu sevgisizliği ile öldürür. Necati, kendini öldürür. Fakat şikâyetçilerdir de:

“Kokusu, burun direklerini kırıyordu bu dünyanın. Her şey pis, her şey yapışkan. Çıkar düzmeceleri. Kolay zevkler. Baştan başa yalan, düzen dolu bir dünya. Dostluk, arkadaşlık, sevgi diye, mezbelenin önüne yaldızlı bir tahta çekmişler ama ya kokusu?” (s.131)

“Herkesi küçük görüp herkesi alaya alarak, insanı bütünüyle içi çürümüş bir ağaç gibi gösterip, tutunacak hiçbir dal bırakmayarak nereye varabilir insan? İşte böyle, sonunda kendisi düşer çukura.” (s.223).

Romanın yalnızları büyükşehirden siyasî sürgün yemiş kişilerdir. Halk için düşünce veya eylemleri ile sürgün yiyen insanların, sürgünde de olsa, halkın içinde hiçliğe karışmaları, Türk aydınının çelişkisidir. Bu çelişkinin göndermesi; Türk aydınının konformist hayat bağlamından koparıldığında anlamsızlığın içine düşmesidir. Bu durum onları tatlısu frenkliğine düşürmektedir. Çünkü, konformizm ancak egoyu besler oysa gerçek hiç de konforlu değildir.

6.24. Yavuz Bahadıroğlu - *Yolbaşı*³⁸⁷ (1977)

Yavuz Bahadıroğlu, Nur Talebesi bir genç olan Mithat'ı, bu neslin bir temsilcisi olarak 1968 Türkiye'si bağlamına (s.182) oturtur. Mithat, eski marksist bir öğrencidir. İTÜ Makine mezunudur. Avrupa'da sol örgütlenmeyi öğrenmek için Almanya'ya gitmiş ve gözlemleri ona öğretmiştir ki, *Sosyalizm bir çare değil. Hiç çare değil. Asıl, insan meselesi var karşımızda. İnsanları düzeltme meselesi. Öyleyse, önce maneviyat vermeli* (s.70) gerçeğini düstur edinerek yurda dönmüştür. Yurda döndüğünde, yanında *reçete* de vardır: Nur Hareketi lideri Said Nursî'nin müellifi olduğu *Münâzarat* ve *Gençlik Rehberi*.

6.24.1. İktidar Olgusunun Tarafları ve Niteliği

Yavuz Bahadıroğlu, iktidar olgusunu Batıcılık ve Batıcılığın Türevi Olarak Sosyalizm / Komünizm - Panzehir Olarak İslâm diyalektiğine oturtur.

6.24.1.1. Batıcılık ve Batıcılığın Türevi Olarak Sosyalizm/Komünizm

Batıcılık hastalığı, Tanzimat ile topluma sirayet etmiştir. Batılılaşma hareketi aslında milleti dinden koparacak bir tuzaktır (s.73). Çünkü, bu hareket, Türkiye'de yalnız madde boyutundan ele alınmıştır:

“Gelgelelim Batılılaşma, kılıkta kıyafette aranmış, harfte aranmış, eteğin minisinde, başlığın siperlisinde aranmış. Oysa, elin Japonu çıkmış, çetrefilli alfabesini bile değiştirmeden, kimonosunu bile çıkarmadan, takunyasını bile atmadan Batı teknolojisini yakalamış.” (s.74)

Her ne kadar, Tanzimat süreci, hastalığın başlangıcı sayılsa da, yukarıdaki satırlar göstermektedir ki; roman kahramanı Mithat'ın hastalığın kronikleşme evresi olarak Cumhuriyet'i işaret ettiği görülmektedir:

“Asıl maksat, milleti dininden uzaklaştırmak olmasın! Dinî vecibelere uymayı külfet sayanlar, bu vecibeleri ortadan kaldırmaları! Bunu temin için de kanunlar yapmasınlar! Baskı, terör, jandarma süngüsü, kelepçe, zindan! İhtar üstüne ihtar: ‘Ülkemizde ortaçağ kalıntıları istemiyoruz!’” (s.74)

Yazara göre Batıcılık ve Batıcılığın türevi sol hareketler, şartların yönlendirmesinden ortaya çıkan ve zamanla örgütlenen bir organik bir yapı değil; sun'î

³⁸⁷ Yavuz Bahadıroğlu, *Yolbaşı*, Yeni Asya Yayınları, 11.baskı, İstanbul 1991, 295s.

bir kurgudur. Bu kurgu, devletin (Cumhuriyet rejiminin) eliyle oluşturulmuştur ve amaç dini mahkûm etmektir³⁸⁸:

“İdeal toplumun hudutlarını, boyutlarını çizen bir dini mahkûm etmekle yetinmeyip, dindarı da suçlamak olacak şey değil. Niye peki? Öğrendiklerini anlatamamışlar diye mi? Millet, ilelebet karanlıklar içinde boşlukta yuvarlansın, tutunamamış, sağlam yere basamamış diye mi? Batıcılığın mukallitlik, Batılılaşma hareketinin aslında, milleti dinden koparacak bir tuzak olduğunu anlayamamış diye mi?” (s.72-73)

Batıcılık da Sosyalizm de, insanı bir zümreye (kapitalistlere) yahut iktidara (katı bürokrasiye) köle etmek ve insan unsurunu yok saymakta birleşirler:

“Batı felsefesine göre insan, düşünen hayvandır. Çeşitli yollarla düşünmesi engellendiği takdirde kitleler bir çubukla güdülebilir. Batı, Avrupa ülkelerinin çubuğu altındandır; komünist diktatörlerin çubuğu ise demirdendir. İki sistemin de ana gayesi insanları gütmekten, onların alın terini, göz nurunu birkaç zümrenin istifadesine, iktidarına alet etmekten ibrettir.” (s.101)

Bu iki siyasi yöntem iki kardeşin ölümüne sebep olacaktır. Aşkları, cellatları olmuştur. Marksist Timur, tâbi olduğu Marksist hücrenin lideri Garbis (Garbis Altınoğlu) tarafından öldürülecek (s.234); ablası Semra da aynı Garbis tarafından Yahudi bir kadın tüccarına 5000 liraya satılacaktır (s.249).

6.24.1.2. Panzehir Olarak İslâm

“Sosyalizmden bıkınca mı İslam modasına uydun? [...]

İslam, bir moda değil dünya görüşüdür, dedi [Mithat].

Komiser, laf alabileceğini sanarak alelacele sözünü kesti:

-Devlet sistemi mi yani?

-Evet, devlet sistemi, hatta kâinat sistemi.” (s.82).

Mithat’a göre İslam, bizzat Cumhuriyet rejimi tarafından öcü durumuna getirilmiştir. Osmanlı Devleti’nin yıkıntıları üzerine inşa edilen Cumhuriyet Türkiye’si, meşrûyetini Osmanlı devletini karalamakla kabul ettirmek istemiştir. Bu yanlış tutumun neticesi olarak Osmanlı devletinin dayandığı nizam, yani şariat da kötülenmiştir. O yoğun

³⁸⁸ Roman, *Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı’nın 1942 sayılı 11.7.1977 tarihli tebliğler dergisinde okullara tavsiye edilmiştir.* (İç Kapak). Romanda, iktidar kurgusu eleştirilen devletin, romanı okullara önermesi iki şekilde değerlendirilebilir: Milli Eğitim Bakanlığı da yazarla aynı görüştedir veya İ.M.C Hükümeti (1977-1978); içinde sol harekete karşı söylem bulunan her girişime, mahiyetine bakmaksızın, müsamaha göstermektedir.

propaganda döneminden (1923-1950) kalan bürokrasi ve aydınlar zümresi, hâlâ iş başındadır ve bütün dinî hareketleri “öcü” göstermektedirler. (s.85).

Romanın birçok yerinde, reçete kelimesi geçer (s.162, 254, 256 vd.). Bu reçete, manâ reçetesidir. Çünkü, ortada manen ve siyaseten anarşi ve dinsizlik pençesinde bir hasta vardır. *Nasıl kurtamalı?* (s.218) sorusu ile meşgul olan Mithat, bu reçeteyi *Risale-i Nur*’da bulmuştur. *Münazârat* ve *Gençlik Rehberi*, romanda sıklıkla tekrarlanan eserlerdir.

Yavuz Bahadıroğlu, Said Nursî’nin *Münazarat* adlı eserinin giriş kısmındaki sunumunu, romanın da çıkış noktası yapmıştır: *Azametli Bahtsız Bir Kıt’anın, Şanlı Tali’siz Bir Devletin, Değerli Sahipsiz Bir Kavmin Reçetesi*³⁸⁹

Mithat’ten aldığı *Münazarat*’ı okuyan İlhami Bey, Melahat Hanım, Sermin ve Aysu manevî saadete ulaşacaklardır. Sermin’in, Mithat ve arkadaşlarının çıkardıkları gazetede bir fıkrası yayınlanır:

“Şimdi bir keşmekeş var. Sahte reçeteler yırtılıp yırtılıp reçeteyi verenlerin suratlarına atılıyor. Çünkü yetersiz ama adamlarda bir başka reçeteyi görecektir şuur yok, öyleyse bizi onlar kurtaramaz. Biz, kendimizi kurtaracağız.[...]

Kardeşlerim! Dalaletin batağında çırpınır, neslim gibi boşlukta yuvarlanırken, bu reçeteyi sundular. Aldım, benimsedim.” (s.254).

Fakat Nur Hareketi, savcılar *Risaleler* hakkında uzman yapacak kadar takibata uğramıştır (s.88). Bunlara rağmen, yalnız neşriyat yolu ile tüm Nur Hareketi mensupları tebliği devam ettirirler (s.153).

Romanın tezini şu şekilde açıklamak mümkündür:

Batıcılık, nüfusunun ekserisi müslüman ve devletin kurucu unsuru olan halka, Tanzimat’ta gayr-ı şuurî; Cumhuriyet’te ise, halkı İslamî yaşayışından koparmak için bilinçli bir politika olarak uygulanan sistemdir. Sosyalizm/Komünizm ise, Batıcılık politikasının tükendiği yerde yine müslüman unsur “yok sayılarak” edinilen ithal ideolojidir. Bu iki ideoloji de, toplumu ve devleti “hasta” yapmıştır. Bu hastalığın tedavi “reçete”si, *Risale-i Nur* özelinde İslâm’dadır.

³⁸⁹ <https://sorularlarisale.com/risale-i-nur-kulliyati/munazarat/1>, [Erişim tarihi: 21.01.2020]

6.25. Ferit Edgü - *O/Hakkâri'de'de Bir Mevsim*³⁹⁰ (1977)

“Sende, gurbette duymuştum kendimi, kentim Hak.”

“Senden uzakta yaşadım gerçek gurbeti” (s.9)

Ferit Edgü'nün 1976'da kaleme aldığı *Kimse* romanının devamıdır *O/Hakkâri'de Bir Mevsim*. Ferit Edgü, *Kimse* romanında; dağ başındaki yalnız *kimsenin* eski günlerini, yaşanmışlıklarını -özellikle de cinsel açlığını - aktarmıştı.

O romanında da, mekân yine aynıdır. Hakkâri - Pirkanis köyü. 13 hane ve “yaklaşık” 114 kişi (?)’den müteşekkil bir köy. O’da yalnız bir aydın değil; Ahmet Celâl gibi sürgün bir *Yaban*’ın Cumhuriyet Türkiye’sinde fakat bu sefer Güneydoğu Anadolu’nun en güneydoğusundaki, devletin dahi hiçseddiği insanların dramı da konu edinilmektedir.³⁹¹

Bu dram, İktidarın temsilcisi Devlet - Devletsiz Halk bağlamında konu edilir.

6.25.1. İktidar Olgusunun Tarafları ve Niteliği

Askerliğini, romanına mekân seçtiği Pirkanis (Türkücü) köyünde sürgün yapmış olan Ferit Edgü; otobiyografik özellik de taşıyan romanında, tamamen “devletsiz bırakılmış” Doğu halkının yalnızlığında yoğunlaşır. Oldukça natüralist tasvirlerle resmedilen Doğu insanı, *katı toprakla kuru göğün arasında bir yabanî ot gibi* yaşamaktadır. O, *elinde orak, buraya hasada gelmiş*’tir. Köylünün sevdiği ve içini açtığı O, siyasî olduğu için devletin *Yaban*’ıdır.

6.25.1.1. Devlet – Devletsiz Halk

Henüz feodalizmi tamamıyla geride bırakamamış ve endüstri devrimini gerçekleştirememiş, yarı kapitalist ülkelerde, lokomotif güç devlettir. Devlet ve onun siyasi yapısı, milleti için vardır. O yayımlandığında, Cumhuriyet ilan edileli 54 yıl olmuştur. Devlet, insanına erişememiştir. *Kimsesizlerin kimsesi*, tabeladan ibarettir. Devletin, askere aldığı ve vergi mükellefi yaptığı insanı kimsesiz’dir. Bu, bireysel bir kimsesizlik değildir. Çünkü, Pirkanis köyünde insanlar, birbiri ile yardımlaşan, karşılıklı ziyarette bulunan insanlardır. Olmayan **kimse**, devlettir.

³⁹⁰ Ferit Edgü, *O/Hakkâri'de Bir Mevsim*, Sel Yay., 40.yıl Özel Basım, İstanbul – Ekim 2007, 194s., 1983’te Onat Kutlar’ın senaryolaştırdığı roman; Erden Kıral yönetmenliğinde, Genco Erkal ve Şerif Sezer’in başrolleri ile sinemaya da aktarılmıştır.

³⁹¹ Edgü’nün 1967’de romanın konusunun geçtiği Hakkâri/Yüksekova-Pirkanis köyünde askerliğinin bir bölümünü yapmış olması, romanın- bölge ve bölgenin insanlarına tanık biri tarafından kaleme alınmış olması dolayısıyla – inandırıcılığını artırmaktadır. bkz. <http://www.biyografya.com/biyografi/5659>, [erişim tarihi: 20.02.2019].

Devlet’in olmadığı yerde, hayatta kalma ve varoluşu devam ettirme adına, çağdışı üretim ilişkileri devam eder. Formal hukuk yerine örfî hukuk; sermaye yerine takas ve finans adına kaçakçılık geçer akçedir bu topraklarda. Daha da acısı; köylü, baharda yavrulayacak koyunlarının yavrularını, aldığı borca ipotek eder:

“Senin de bizim gibi toprağın yok.

Paran varsa tefecilik yaparsın.

‘Ne tefeciliği?’ diye sordum. [...]

Beş liralık pirinç için bir kilo yün.

Bir bidon gazyağı için bir kuzu.

Bir çuval un için iki toklu ve vesaire.” (s.19)

Devlet, örgün öğretimine rağmen ve Millî Eğitim Bakanlığı olmasına rağmen; halkına ve halkının çocuklarına, devletin resmî dilini dahi öğretememiştir.

“Boyuna kendi dillerinde konuşup bağıran

Başka bir dilden bir soru sorduğumda cevaplamayan

Sorulu gözlerini korkuyla gözüme diken

Başka bir dilden konuştuğumda ağızlarını bıçak açmayan

Saçları makasla kırılmış oğlanlar

Uzun saçlı

Saçlarının dibi bit ve sirkeyle dolu kızlar...” (s.21)

TCMİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI HAKİLİ MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ’ne (s.24) [Yedek subay sürgün öğretmen olarak] göreve başlama muameleleri için gittiğinde, kimse ilgilenmez O ile. (s.24). Oğuz Atay’ın ezbere, içi boş düşünce, alışkanlık ve kurumlar için kullandığı o ironik imlâyı; Edgü, yalnız tariz için kullanır. Devletin *yalnız adı var*’dır: *TCSAĞLIK BAKANLIĞI HAKİLİSİ TMA SAVAŞ MERKEZİ* (s.26)

Okuyan insanı göç vermiş bir ildir Hakkâri. Yalnız din kitaplarıdır okunan. Merkezdeki kütüphanenin kitap sayısı 101’dir. Bu kütüphane, yörenin en zengin kitaplığıdır. Devlet, adeta bir istihbarat aygıtıdır. Sürgün öğretmeni, vali şiddetle görmek ve uyarmak ister:

“Birbirimizden saklayacak bir şeyimiz yok. Bugün, kente, izinsiz geldiğinizi öğrendiğimde (burda benden habersiz kuş uçmaz) yoo, hayır, kızmadım, bunu olağan karşıladım. Ama bu rastlantıdan yararlanmak, sizinle tanışmak, sizinle konuşmak istedim. Ve sizi uyarmak! VE-Sİ-Zİ-U-YAR-MAK!!!” [...]

“Köyde karışanınız görüşeniniz olmayacak. [...]

bizim gözümüz nerde olursanız olun sizin üstünüzde olacak.” [...]

“Bir tomar mektup, gazete, dergi uzattı. [...]

Tüm zarflar açılmıştı.” (s.36-39)

XII. bölümün adı: *İlk Ders*. O, öğrencilere bir ödev verir. Türkçe, hangi kelimeleri, biliyorlarsa yazmalarını ister ve zikirden hareketle fikire ulaşır.

Türkçe 50 kelime yazar öğrenciler. Tema ve nicelik açısından bir sıralama yapıldığında netice şudur:

Doğa: 12, Hayvan: 5, Eşya:5, Vücut uzvu: 5, Yiyecek: 4 (yoğurt, peynir, buğday, ekmek), Mekân:4, Tıp: 4 (ilaç, doktor, hasta, zoma), Meslek: 3 (öğretmen, jandarma, doktor), Aile:2 (anne, kardeş), Cinsiyet:1 (erkek), Özel isim:1 (Allah), Edat:1, Sıfat: 1 (kuru), Fiil:1 (ölmek), Sanat:1 (türkü). (s.66,67)

Çocuklar, ana dillerinden sonra mecburiyetin dilini öğrenmişlerdir. Cumhuriyet’in değer olarak yöreye kattığı artı değer yoktur. Öğrenilmiş çaresizlik o derece kanıksanmıştır ki; hastanın yakını, çocuğun kurtulabilme ihtimalini dahi düşünmez. Onlar için hasta, artık ölümüne az vakit kalmış bir varlıktır, hiç değilse bazı emelleri tatmin edilmelidir:

“XXXV / Alaaddin

Alaaddin geliyor. Gece.

Hoca, benim kardeş hasta, diyor.

Nesi var? diyorum.

Ateşi var çok, diyor. Ölecek.

İlaç vereyim mi? diyorum.

Hayır, portakal ver, diyor.

Portakal yememiştir hiç.” (s.135).

O, köydeki hasta bir çocuk için valiliğe yazı yazar. Önce Ramazan adlı bir köylüye verir dilekçeyi ve Ramazan’a; mutlaka Vali’ye teslim etmesini tembihler. Sonra:

“Vermedin mi mektubumu Valiye?

Elimden aldılar. Biz verdik dediler. Sokmadılar beni yanına. Dört gün bekledim. ‘Ben gitmem! Cevabı almadan gitmem!’ Böyle dedim. Dört gece yattım handa. Param bitti döndüm.” (s.110)

O, Sağlık Bakanlığı'na yazar. (s.112). Valilikten yazıya, Türkücü Köyü'ne (Pirkanis Köyü) cevap gelir: ... *günlü yazınız alınmıştır. Yollar açılır açılmaz, bölge sağlık ekibi köyünüze gönderilecektir Vali y.* (s.115)

Pirkanis köylülerinin şehre iniş sebebinin başında dava gelmektedir. Romandan anlaşılmaktadır ki; İran sınırında olan köyde, en matah ticaret: Kaçakçılıktır.

Yakayı ele veren, suretâ yargılanmaktadır. Ağa-Vali iş birliği, savcıya -sürgün kozunu kullanarak- ihsas-ı rey yaptırmaktadır. Türkiye sınırına giren iki Acem'i gasp edip öldüren Halit, beraat etmiştir.

“Savcıya da söylemiştim Hocam. Yazık oluyor, atarsan beni içeri, ağam gelir çıkarır, demiştim. Dinlemedi. O da haklı, burdan öte yer mi var? Nereye sürebilirler ki? [...] Attı beni içeri. Atar atmaz da ağama ulaştı haber. Eskiden atla girerdi kente ağam; bu kez taksiyle girdi. Gelir gelmez Valiye çıktı. Daha doğrusu, Vali, onu konağın önünde karşıladı. Sonra Vali, Savcıyla konuştu. Üç gün sonra duruşma vardı. [...] Ve dediğim gibi oldu, duruşmada salındım, dönmedim mapusa.” (s.123-124)

“Burda hayat bu. Çaresiz. Hadi kaldır kışını oturduğun minderden. Burda bir başka hayat da olmalı. Onu arayalım. Hadi kalk. Onu bulalım!” (s.61)

Karaosmanoğlu, 1932'de *Yaban*'da aynayı, yeni Cumhuriyet'in aydınlarının yüzüne tutmuştur. Ferit Edgü, kapsamı daha da genişletir; aynayı, kimsesiz bırakılan halkı görmeleri için kimsesizlerin kimsesi olma iddiasını taşıyan devlete tutmaktadır.

6.26. Aysel Özakın - *Alında Mavi Kuşlar*³⁹² (1978)

Romanın zaman kurgusu, 1 Mayıs 1977'de, Taksim'de 34 kişinin ölümü ve yüzlerce kişinin yaralanması ile sonuçlanan ve tarihe Kanlı 1 Mayıs olarak geçen tedhiş olayı ile başlatılır ve 2 Mayıs 1977'de bitirilir.

6.26.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Aysel Özakın, iktidar mücadelesi içinde bulunan ve ideolojik ortaklıkları olsa da ideolojiyi alımlamaları farklı iki zümre üzerinden hareket eder: Şehirli Yüksek Burjuva ve Taşra Kökenli Küçük Burjuva.

³⁹² Aysel Özakın, *Alında Mavi Kuşlar*, Yordam Kitap, 1.baskı, İstanbul 2007, 192s.

6.26.1.1. Şehirli Yüksek Burjuva ve Taşra Kökenli Küçük Burjuva.

Terör, kitle imhalarına başlamıştır. Toplumsal türdeşliği olmayan burjuva, hem iç hem toplumsal çelişki yaşamaktadır.

Küçük burjuva, sendikalarda örgütlenen, toplumsal değişim için sol bir devrime gerek ve özlem duyan kitledir. Romanın merkezdeki kişisi Armağan taşra kökenlidir. İstanbul’da bir gazetede düzeltmendir. Toplumu ve tarihini merak eden, şiirleri dergilerde yayınlanan biridir.

Küçük burjuva, hâlâ aktif olarak siyasetin içindedir. Umutlarını yitirmemişlerdir. Sol içindeki, fraksiyonlar Armağan’ın ailesine de yansımıştır. Armağan, ütöpik bir sosyalisttir. Önce bilinçlenme, sonra bilinçlendirme yanlısıdır. Amaca ulaşmak için eylem hakkında bir düşüncesi yoktur. Tahir (Armağan’ın abisi), 12 Mart sürecinde 1.5 yıl hapis de yattığından, sol hareketin aktif bir savunucusudur, milli demokratik devrim yanlısıdır:

“[Armağan] Kitaplığa doğru gitti. Raflar, teorisyenlerin kitaplarıyla doluydu. Militanların hayatlarını, savaşları, devrim kahramanlarını, büyük toplumsal dönemleri anlatan romanlar da vardı. Bu romanlar, bilimsel, ideolojik kitapların duygu uzantıları olarak seçilmişti. Bu özelliği taşımayan romanlara yer verilmemişti. Bir şiir kitabı aradı, yoktu. Armağan, bir an bu kitapların karşısında kendini eksik, zayıf bir insan olarak duydu. Varlığı iki parçaya bölünmüş gibiydi.” (s.92).

Armağan’ın “alındaki mavi kuşlar”, bu ikilemele dağılırlar. Çünkü o, ütöpist bir solcudur. Yazar, Armağan’ı anlatırken şu benzetmeyi yapar: *...zorbalığın hantal, eski varlığına karşı saf bir cesaretle yürüyen güler yüzlü bir çocuktü.* (s.19)

Şehirli yüksek sol burjuva, Fransa’da eğitim almış, bir reklam ajansında senarist ve yönetmen olan Sinan merkezinde anlatılır. Sinan alaycı, inançsız, kısa ilişkiler yaşayan bir bohemdir.

Hepsi mutsuz ve huzursuzdur. Hepsi yaşadığı topluma yabancıdırlar. Kapalı devre yaşarlar. Fransız tipi dizayn edilen kafelerde toplanıp (s.16,17) evde müzik ve alkol eşliğinde bağlamı son derece süratle değişen sohbetler yaparlar. (s.93-100). Yaşama biçimleri ile düşünceleri arasındaki çelişkiyi çözümleyememişlerdir. (s.182). Sinan, kendi sınıfsal katmanının toplumdan kopukluğu, çözümsüz çelişkiler içinde bocalayışlarını ve biteviye huzursuzluğunu, vurucu cümlelerle ifade edecektir: *Kendimizden çok uzaklaşmışız, dönemiyoruz da* (s.100), *Her yerde gurbette gibiyiz biz...* (s.108).

Bu mütemadi, çözümlenemeyen çelişkiler ve toplumdan kopukluk yüksek burjuvayı, ruhen hastalıklı bir duruma getirmiştir. Öyle ki; önceleri çok iyi bir avukat olan, Tarabya tepelerinde Amerikan villalarını andıran evi olan ve şimdi kanser hastalığı nedeniyle yılın bir bölümünü İsviçre’de tedavide geçiren Fuat Bey (s.113), yalnızlığı ve mutsuzluğunu sabaha kadar lokallerde içmek ve ölüm öncesi son bir kez içkili davet vermek hevesi ile geçirmektedir (s.128). Ülkenin gündemi, kaygı duyulan ve önlem alınması gereken bir gerçeklik değil; puro dumanları, içki kadehleri, dolu kültüblarının arasına yerleştirilmiş meze gibidir:

“Bir ara, Nursel Hanım’la Tennure Hanım ellerini gererek, birbirlerine yüzüklerini gösteriyorlardı. Armağan, onların saydığı mücevher türlerini tanımıyordu. Fuat Bey, yengesinin gerilmiş parmaklarına bakarak:

-Alırlar bir gün o yüzükleri, dedi. Vermek istemezseniz, parmaklarınızla birlikte alırlar. [...]

Az sonra, şakayla başlayan konuşmaları, sert bir tartışmaya dönüştü. Fuat Bey, hükümetin gitgide baskı girişimlerini artırdığını, her türlü özgürlüğe karşı saldırıya geçtiğini söyledi. Kardeşi, sesini yükselterek öfkeyle karşı çıktı ona.

-Sen de, dalâlet içindesin! [...]

-Senin demokrasiye düşman olmanı normal buluyorum, dedi. Beni üzen, zavallı insanların faşist olması.” (s.130)

Yazara göre, 12 Mart süreci, yalnız ülkenin kaderine egemen olmak isteyen iki farklı ideolojinin çatışmasına sahne olmamıştır. Bu iktidar mücadelesinin sol tarafı; 12 Mart sonrasında da ayrı fraksiyon ve ayrı zihniyetlerde çözümsüzlüğün içerisinde bocalamkatadırlar.

6.27. Adalet Ağaoğlu - *Bir Düşün Gecesi*³⁹³ (1979)

Adalet Ağaoğlu’nun *Dar Zamanlar* üçlemesinin ikinci romanıdır *Bir Düşün Gecesi*. Aysel’in kocası ekonomi profesörü Ömer ve kızkardeşi Tezel vardır romanın merkezinde.

Ölmeye Yatmak, Aysel’in bir otel odasında ölmeyi beklediği 1 saat 27 dakikalık (07:22 - 08:49) zaman diliminde kurgulanmıştı. *Bir Düşün Gecesi*’nin zaman ögesi; Aysel ve Tezel’in yiğeni Ayşen’in 12 Mart paşalarından Tümgeneral Hayrettin Özkan’ın oğlu Ercan Özkan ile evlilik töreni gecesidir. (26 Kasım 1972).

³⁹³ Adalet Ağaoğlu, *Bir Düşün Gecesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 25.baskı, İstanbul 2011, 452s.

Düğün Gecesi, 12 Mart'ın Türkiye'sinden insan manzaralarına sahne olan küçük bir kesittir. *Düğün Gecesi*, adeta bütün oyuncuların bir arada olduğu "tiyatro kulisi"dir. Haşmetli, duyarsız, zayıf akıllı, kaba askeri (Tümgeneral Hayrettin Özkan); içinin hiçliğini alkol ve alayla boğmaya çalışan nihilisti (Tezel); muhalif, kırgın, sorumlu, kaçak ve sindirilmiş akademisyenler (Ömer ve Aysel); utanç içinde olan eski devrimci şimdinin mirasyedisi (Tuncer); inşaatçı - yedek parça satıcısı - arsa spekülâtörü ama hep vatansever (İlhan); dans, marş ve göbek havasını, mürüvete dökülen gözyaşı ile birleştiren dejenere burjuvazisi ile bir insan panayırı anlatılır.

6.27.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

26 Kasım 1972 itibari ile iktidar mücadelesi, statükocu devlet oligarşisi lehinde kazanılmıştır. Adalet Ağaoğlu, 12 Mart yıkımın bilançosunu yaptırır kahramanlarına. Bu hesaplaşma esnasında irdelenen toplumsal katmanlar: Sol Düşünceli Üniversite Öğrencileri ve Öğretim Görevlileri, Asker, Taşra Kökenli Lümpen Burjuvazi'dir. Sol adına utanç ve hesaplaşma; askerler adına kabalık ve duyarsızlık; lümpen burjuvazi adına dejenerasyon en baskın niteliklerdir.

6.27.1.1. Sol Düşünceli Üniversite Öğrencileri ve Öğretim Görevlileri

Ekonomi profesörü Ömer, Ömer'in karısı ekonomist Aysel sol akademisyeni temsil ederler. Ömer, 12 Mart'ta iki hafta gibi bir süre içeride yatmıştır. Onun serbest kalıp diğerlerinin içeride kalması, Ömer'i karısı Aysel'in gözünde dahi bir suçlu, muhbir durumuna sokar. (s.41). Genel kanaate bakılırsa, kayınbiraderi İlhan Dereli'nin tavassutu ile serbest bırakılmıştır. İç hesaplaşma, dışardakilerin içerdekiler karşısındaki mahcubiyeti ve kaçış, sol akademisyen çevrenin en belirgin duygu durumudur romanda.

Sol öğrenciler, kayıp bir nesil olarak anlatılır romanda. İlimli sosyalistlerden küçümseme görmüşlerdir.

"Mao'nun sözlerini duvara şöyle yazdıklarını görmüşsünüz: 'Genç aydınlar, öğrenciler! Geniş yığınları harekete geçiriniz. Onları örgütleyiniz!'

Bu duvar yazılarını okuyup, 'Pek güzel. Ne zaman çıkılıyor kırlara?' demişsiniz.

Tuncer Abi'nin önderliğinde bir grup size bağırması:

-Çıktık Bile!

Ardından Tuncer Abi, öne fırlamış:

-Bizimle misiniz, değil misiniz?

Gözlüğünüzü çıkarmışsınız. Hohlayıp silmişsiniz. Yeniden takmışsınız gözünüze, 'İsterdim ama artık eskisi kadar iyi yürüyüşçü değilim. Dağları rahat tırmanamıyorum' demişsiniz." (s.370)

İnançlı ve heyecanlı bu gençlik, kendi tabanlarından değil destek, anlayış da görmemişlerdir. Boykot ve işgallerde bulunmuşlar, silahlı eylemlerde bulunmamışlar fakat "12 Mart Balyoz'u" eylemlerin niteliğine bakmadan tüm sol fraksiyonlara indiğinden savrulmuşlardır.

Ayşen, iş adamı, avukat ve arsa spekülâtörü İlhan Dereli'nin devrimci kızıdır. Kendisini, kendisi ihbar etmiştir içerdekilerin muhbir suçlamasına uğramamak için (s.343). Dışarıda ne halası Aysel ve eniştesi Ömer onu dinlemiştir, ne de devrimci ama içerde olan sevgilisi Uğur. O da, Tümgeneral Hayrettin Özkan'ın oğlu Ercan ile evlenmeye mecbur bırakılmıştır ailesi tarafından (s.343-393).

Tuncer, 68'lerde sıkı bir sol öğrenci lideri iken, şimdi milletvekili Remzi Tarakçı'nın kızı Yıldız ile evlenip Lozan'da ekonomi doktorası yapmaktadır.(s.201). *Bu düzenin üniversitesini bitirip bu düzenin bir yerinde bir şey olmak istemiyoruz! Boşaltın burasını!* (s.201-202) diyerek hocası Ömer'i de boykota davet eden öğrenci değildir artık. Hocası ile düğünde karşılaşması, Tuncer'de bir iç hesaplaşma hissi ve kendini savunma ihtiyacı uyandıracak fakat hocası, Tuncer'in kendini anlatmak istemesine yine kulak vermeyecektir. Romanın sonunda Tuncer, *yarın nerde olacağını, nereden başlayacağını bilemeden, gözleri kan çanağı düğünü terk edecektir* (s.446).

Tezel, romanın en canlı ve farklı tipidir. Farklıdır çünkü kaçma ve/veya yüzleşme gereği duymaz, bu yüzden mahçup da değildir. Ömer'i ve Aysel'i kaçak, küskün, mahçup yapan mağlubiyet ve kabulleniş; onda silahı hiciv ve ironi olan bir hiçlik psikolojisine dönüşür. Bu hiçlik psikolojisi, Tezel'e, Türk romanına en meşhur pasif nihilist manifestosunu yaptıracaktır:

İntihar etmeyeceksek içelim bari! (s.1)

Tezel, sol çevrenin, 12 Mart yıkımının mesuliyetini hiç üstlenmeden, meseleyi yalnızca içerde/dışarda olanlar ayırmasına dayandırmasını ve dışardakilerin sahte hümanizmi karşısında kaybettiği sol idealinin oluşturduğu boşluğu acımasız bir hicivle doldurur:

"Ne dünden sorumlu, ne yarına borçlu olduklarını ilan etmiş kişilerin küçük koalisyonu çözüldü. Kim kimden daha murdar, kim kimden daha temiz, bunun peşine düşüldü. Kimin polis, kimin yiğit olduğuna da yine bizimkiler karar verir oldu. Bu soytarılık hiç hoşuma gitmiyor işte. Kardeşim, sen güzel güzel içkini içsene; kim

resmini kaçsa satmış, kim almış, kim kimle yatarak ve kim iyi hikâye yazarı, kim beş para etmez, buna karar vermekle yetinsene. Sen de devgençlere silah bulanlardan olmayıver. Bunu, kulaklara usuldan usula fısıldamayıver, neyin eksilir?” (s.27)

Tezel, solun 12 Mart sonrası içine düştüğü bu yalan ve samimiyetsizliğe karşı içki ile ayakta tuttuğu hiçliğinin savunmasını da yapar:

Şimdi durduğum yer, şimdiye dek koşturduğum yerlerden daha gerçek! (s.37)

6.27.1.2. Taşra Kökenli Dejenere Burjuva

Ömer, bu zümreyi *Vulgum Pecus* (cahil yığını, s.261) olarak tanımlar.

Düğün için İlhan Dereli’nin seçtiği mekân Anadolu Kulübü’dür. Anadolu ve Kulüp kelimelerinin bağdaşmazlığı dahi Türkiye’deki sosyal siyasal bağlamın absürtlüğüne bir gönderme gibidir. *Dün tarhana kararken bugün ansızın pokere oturuvermiş eller gibi. Dün köylüye urgan, kına satarken bugün yedek parça, motor ve kaçak otomobil lastiği satar gibi*’dirler hepsi. (s.7)

Aysel ve Tezel’in ağabeyi İlhan Dereli, arsa spekülâtörü, yedek parçacı, ordunun levazım işlerine ihaleye giren ve şimdi bir Tümgenerale dünür olan avukat olmakla, lümpen burjuvazinin bütün aidiyetsizlik ve kakafonisinin en güzel temsilcisidir:

“Elçiliklerde, golf kulüplerinde boy göstermek dendi mi avukat; gazinolarda göbek atanların alınına para yapıştırmak dedin mi, taşra esnafınadan azma taşeron - inşaatçı - emlakçı -parçacı kesilen abim... Allah kahretsin!” (s.109).

Düğün davetlilerinin meslekleri dahi, niteliksizliğin, toplumsal yozlaşmanın göstergesidir:

“Bankacılar, generaller, milletvekilleri, halıcılık şirketinden, yapım şirketlerinden, OYAK’tan falan olanlar; gömlekleri pantolonlarının dışına taşmış [...] nedense çoğu, durup dururken yanındakinin ensesine bir tokat atarak misket ya da Aydın havası oynarken...” (s.148).

6.27.1.3. Asker

Adalet Ağaoğlu’nun çizdiği en kaba tiplere askerdir. Çizdiği dejenere roman tiplerini karikatürleştirip sevimli kılmasına rağmen; Ağaoğlu, asker tiplerden sevimliliği esirger. Tümgeneral Hayrettin Özkan’ı *çoğu kimsenin sevinçten ağlamasına baka baka* geçirir düğün boyunca. (s.434). Hem bu kurmay o kadar cahildir ki, düğün salonu garsonuna, *Peşmelba* (Peach Melba), *rakıya nasıl meze edilir?* (s.425) diye sorar.

Devamlı geğiren, düğüne cemseler (GMC) ve tomsonlu (thompson) korumalarla gelen ve dansöze takacağı parayı dünürü İlhan'dan -geri vermemek üzere- borç alan, garsona dondurmali pürenin rakıya nasıl meze edileceğini soran Tümgeneral; kendine, ayaküstü savaş durumunu soran kadına hayalinde isim takıp aşık olan, eski Kore gazisi ve düğün gecesinin içki dağıtımını idare eden, sarhoş Tezel'i tuvalette kısıtırmaya çalışan (s.422). OYAK sorumlusu Albay Ertürk tiplerleriyle tasvir edilir asker.

Asker; Ağaoğlu'nda roman kurgusuna yön veren bir unsur değil; Ağaoğlu'nun askere olan "kininin" hödük, kaba, zenperest tiplerlerde ifadesini bulan figürasyondur.

"Gözlüklerimin ardında, gözlerim her yanı tarayarak bu düğün gecesinde bende kalan, bu düğüne tanıklığım değil, yaram! Bu bir canlılık belirtisidir. Taşın kanadığını kim görmüş?" (s.450)

Adalet Ağaoğlu, 1974-1978 arası yazdığı romanında, 12 Mart enkazının altında kalanları anlatır. Bu enkazı umursamayanlar, taşra kökenli lümpen burjuvazi ve askerdir. Enkazdan yaralı kurtulanlar ise; kaçak, mahcup, mecbur, kırgın ve kızgın sol camiadır.

6.28. Tarık Buğra - *Gençliğim Eyvah*³⁹⁴ (1979)

Gençliğim Eyvah, 1970'lerin sonlarında, Türkiye'nin sancılı süreçlerini, "kaos/anarşi" kavramı üzerinden tahlil eden romandır.

Tarık Buğra, kaos/anarşi olgusunu, ekonomik, sosyal ve siyasal sınıfların çatışmasının bir sonucu değil; *Sokakta* romanında olduğu gibi, şeytanî/seküler devlet anlayışının sonucu olarak değerlendirir. Anarşinin bu şeytanî özelliği, roman kurgusunun İhtiyar adını verdiği gizemli bir tipten etrafında oluşmasına olanak sağlayacaktır. İhtiyar, sürekli bir anarşi/kaos'u amaçlar. Toplumun her katmanından tespit ettiği *sersem/mendebur/tifturîni*'dediği *ihtirasları, yetenekleri ve imkânlarını aşan* (s.53) insanları (*tabiî müttefikler / diksürüngenler*) sürekli kaos amacına uygun şekilde devşirdikten sonra; sanat, politika, basın, üniversite, edebiyat, iş dünyası, spor vb. her müesseseye sokarak demagoji ve kavram kargaşası vasıtası ile kaosu bitmez bir döngüde idame ettirecektir. Devlet/Düzen, yok edilmesi, belini, doğrultmaması gereken temel aygıt olup kaos/anarşi'nin devamlılığını *Sersemlikleri Koruma, Geliştirme ve Yayma Vakfı* (s.11) üstlenecektir.

³⁹⁴ Tarık Buğra, *Gençliğim Eyvah*, Ötüken Neşriyat, 24.baskı, İstanbul 2018, 384s.

6.28.1. İktidar Mücadelesinin Tarafları ve Niteliği

Tarık Buğra, 12 Eylül'e diden Türkiye'nin iktidar mücadelesinin köşebaşlarını; İnsan - Şeytan Çatışması bağlamında değerlendirir. Mücadelenin şeytan tarafı, Atatürk Dönemi'nden 1980'e varana kadar 27 Türkiye'deki tüm sosyal ve siyasal kırılmaların tertipçisidir. Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, 27 Mayıs, 68 Olayları ve Anarşi, tümüyle şeytanın tezgâhıdır. Tarık Buğra, insanı tüm bu yaşananların figürü yapmakta; Türk toplumunu, bu kötü metafizik güç (İhtiyar) karşısında tamamen edilgen ve ahmak göstererek ve sosyo-siyasal gerçekleri hiç hesaba katmayarak, kendi *İlahi Komedy*'sının *Cehennem*'ini tasvir eder.

6.28.1.1. İnsan - Şeytan Çatışması

“Bu romanda okuyacaklarınız, romanın gerektirdiği ufak tefek ve hepsi ayrıntı sayılabilecek eklemelerle değiştirmelerin dışında, Türkiye bunalımlarının şimdiye kadar ele alınmamış bir açıdan açıklanmasıdır, gerçek hikâyesidir” (s.11)

Türkiye bunalımlarına, *şimdiye kadar ele alınmamış bir açıdan* yaklaştığını ifade eden Tarık Buğra; romanının merkezine ideoloji, siyasî müesseseler ve şahıslar değil metafizik insan unsurunu yerleştirmiştir. Yaşadığı toplumu cennet'e de cehennem'e de benzetecek olan insandır. İnsan unsuru; toplumsal, siyasal, ekonomik sürecin ürünü değil; yapıcısıdır. İhtiyar, romanda çizilen distopyanın merkez kişisidir. Bir “iblis” olarak, gerçeküstü imgelemelerle çizilmiştir (İsa'dan 287 buçuk yıl önce de vardır İhtiyar. s.92). Bizzat insanlara yön veren ve aralarında yaşayan biri olması özelliği ile adeta, insanın / madolyonun karanlık tarafını temsil eder.

Vizyon: *Devleti, devlet eliyle yıpratmak, çürütmek ve çökertmek* (s.90)

Misyon: *Sürdürülebilir devamlı kaos/ SAÇMA* (s.91).

Hedef Kitle: Aydın tabakadan: *Ulemâ-yı Rûsûm, kaleminden kan damlayan yazarlar, iktidar cephesinin hödükleri, muhalefetin sersemeleri, vakıf üyeleri, devlet görevlilerinin kraldan çok kralcıları* (s.321-322). Halk tabakasından: *Tabiî müttelikler dediği, yetenekleri ve imkânları, güçlerini aşan isteklere ve özellikle tutkulara kapılmış sersemeler* (s.44).

Yöntem: Sersemlikleri Koruma ve Geliştirme Vakfı adı altında kurumsallaşarak (s.44) *FBI ve KGB'de görülecek biçimde haber alma ve savunma merkezi* haline getirilen Kanlıca sırtlarındaki bir karagâh üzerinden kaosu/anarşiyi planlamak (s.74). *Devşirilen kitleleri abla ve ağabey'lerle* (s.86,87) kontrol altına alıp; bu kitleleri siyaset, basın, spor,

sanat, edebiyat, ekonomi vb. her türlü katmana yerleştirerek bu *ağır hizmet mahkûmları*'na (s.43) sürekli kaos ve tedhiş icra ettirmek. (italikler, Tarık Buğra'ya aittir.)

Tarık Buğra'nın, *Gençliğim Eyvah* romanının tipolojisini kutsal kitaplarda anlatılan İblis/Şeytan ve Allah kıssalarına dayandırdığı görülmektedir. Çünkü romanındaki İblis/İhtiyar karakterinin düzene / nizama karşı sürekli kaosu misyon edinmesi ve somuttan ziyade olguyu işaret etmesi de bu fikri destekler niteliktedir. Kur'an'da, Bakara sûresinin 30. ayeti, insanın fesat/kaos olgusuna yatkınlığına atıf yaparken; A'raf suresinin 14,15,16. ayetleri de, romanda anlatılan İhtiyar/Şeytan'ın misyonu ile paralellik göstermektedir:

“Ve Rabbin, meleklerle: ‘Ben, yeryüzünde bir vekil belirleyeceğim’ dediğinde onlar : ‘Orada bozgunculuk çıkaracak ve kan dökcek birisini mi belirleyeceksin? Oysa biz seni, övgüyle tenzih ediyor ve kutsallığını ilan ediyoruz.’ dediler. O: ‘Gerçekte ben, sizin bilmediklerinizi bilirim’ dedi.” (Bakara:2/30)³⁹⁵

“ ‘Yeniden diriltilecekleri güne kadar bana bir süre ver’ dedi Şeytan.’

‘Evet’ dedi Allah, ‘sen, kendisine süre verilenlerdensin’

‘Peki’ dedi Şeytan. ‘beni yanılttığın için, senin doğru yolun üzerinde kesinlikle onlara karşı oturacağım,

Sonra önlerinden arkalarından, sağ ve sollarından onlara sokulacağım; sana şükredici bulamayacaksın.” (A'raf: 14,15,16,17)³⁹⁶

Tarık Buğra'nın telkini şudur ki, kaos/anarşinin varlığı şeytanlaştırılmış insanların varlığı ile doğru orantılıdır”. Nitekim Sıdika, vapurlarda dilenen 9 yaşında bir çocukken para ile devşirilir. İhtiyar/ Şeytan'a angaje olan Sıdika için artık *Güliz Dönemi* (s.74) başlayacaktır. Artık o, Allah'a verilen “sadık kul olma” sözünden çıkan biri olarak sıddıka değil, kurtunu/şeytanını içinde taşıyan *elma çiçeği*'dir (s.75).

Sıdika'dan sonra romanda gençliği temsil eden ikinci şahıs Raşit'tir. *Beş kardeşin en büyüğü; savaş ekonomisinin pestile çevirdiği küçük memur babanın dipsiz kile, boş ambar umudu*'dur. (s.95). Fakat, şeytanın yararlanacağı bir açığı vardır: *Bir şeyler yapma, savaşlar kazanma, varlığını kabul ettirme, var olduğunu, yaşadığını gösterme hırsı* (s.94) içindedir. Raşit'teki bu kifayetsiz muhterislik, İhtiyar için yararlanılması gereken *en ilkel ve en enayi zaaf*'tır (s.109).

³⁹⁵ Muhammed Hamidullah, *Aziz Ku'ran*, Ahmet Baydar (ed.), (çev. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık), Beyan Yayınları, 1.baskı, İstanbul 2003, s.153.

³⁹⁶ *Aziz Kur'an*, s.299.

Raşit, Sıdıka/Güliz'in aksine rüşte ermiş biridir. Sıdıka/Güliz ile Raşit arasında İhtiyar'ın emri ile başlatılan “sun’i aşk” gerçek aşka dönüşür. Bu durum, “İhtiyar’ın koyduğu, kendisinden başka *hiçbir kimseye ve hiçbir erdeme, hiçbir değer yargısına bağlanmamak! Saymamak, özellikle de sevmemek! Hele aşk!* (s.89) kanununu çiğnemektir.

Aşk, tabiat sevgisi, önce BEN’i inşa ettirir Sıdıka ile Raşit’te. Kişiliği özgürce inşa olmuş bireyler, artık *Tanrı’nın o en aziz ateşini hazır lop sloganların peşinde yok etmeyeceklerdir*(s.348). Raşit/Faust, İhtiyar’dan/Mephisto’dan özgür iradeye ulaşarak kurtulur.

6.28.1.2. Atatürk Dönemi ve Kemalizm

İzmir Suikasti’ni (1926) körükleyen ve jurnal eden ihtiyar/şeytan’dır. (s.48). Yani, suikast, bizzat kaos için tasarlanmıştır. İstiklal Mahkemesi’ne suikast teşebbüsünde bulunanları da jurnal eden ihtiyar/şeytan’dır.

“Ve sunulan ihbar listesine gereken, yani İhtiyar’ın gerekli gördüğü kişiler de eklenmişti.

Bunlar, milletin sevdiği, övdüğü, saydığı “İsmet Paşa’nın muhalifleri” idi. Girişimle hiçbir ilgileri yoktur...” (s.51)³⁹⁷

Serbest Fırka da, İhtiyar /Şeytan’ın *denetim tanımayan, mantıkla, akılla bağdaşmayan iyi niyetler, dürüstlükler ve ülke sevgisi* taraftarları (Serbest Fırka İdarecileri); *öte yandan da ülke mülke takmayan iktidar hırsları ile doymak bilmez CHP çıkarıcılığını* (s.54) çatıştırması ile kapatılır. Ve böylece, İhtiyar, devletin üzerine partiyi çıkararak amacına ulaşmış; yani hem Atatürk ve hem muhalifleri şeytanın oyuncağı olmuşlardır:

“Parti, Devlet’in üstüne çıkmış, onun yerini almıştır. Bucak müdürleri, Kaymakamlar, Valiler silinmiş; yerlerini partinin ocak, bucak ilçe, il başkanlarına bırakmıştır. Bu bir şey değil; savcılar parti görevlisi olup çıkmış, yargıçlar da onların buyruğuna girmiştir.” (s.55).

Yaptıkları ve yapamadıkları ile Atatürk, İhtiyar’ın/Şeytan’ın kaosu hizmet ettiğinden eleştirilir.

³⁹⁷ Tezli bir roman yazar Tarık Buğra’nın, içerisinde Terakkiperver Fırka milletvekillerinin de bulunduğu (Faik Günday, Sabit Sağıroğlu) ve gazetelere de yansıyan tanık ifadelerini okumamış olması zor bir ihtimaldir. Ayrıca, Tarık Buğra’nın “İsmet Paşa Muhalifleri idi” diye nitelediği yargılananlar arasında, *İzmir Suikasti Davası* soruşturamalarında, Atatürk’e rağmen İsmet Paşa’nın savunduğu Kâzım Karabekir de vardır ki; Atatürk’ün ölümünden sonra İsmet Paşa tarafından TBMM Başkanlığı’na getirilecektir. (bkz: Uğur Mumcu, *Gazi Paşaya Suikast*, Tekin Yayınevi, 8.baskı, İstanbul 1994, s.33).

Türkiye'nin dağ gibi ekonomik ve sosyal meseleleri dururken dehâsını tarih gibi, dil gibi tiftürinî uzmanların işi olan pımpirik konulara, o dehâlara has tutku ile bağlanmasını ancak iki ihtimalden birisi ile açıklayabilirim. [...]

Bir, dedi, umutsuzluk... bedbinlik, yani karamsarlık; yenilmişilik, pes ediş [...] İki; bu meseleleri kavrayamayıp veya umursamayıp!" (s.184-185).

Tarık Buğra, Atatürk'ün *sanki milleti ve memleketi üstün dehâsından bile bile mahrum bıraktı*'ğine inanır. (s.185) Buğra'ya göre Atatürk'ün, içkiye ve birtakım mendeburlarla gece çenebazlıklarına düşkünlüğünü dolaylı olarak eleştirir. Buğra, Atatürk'ün son yıllarındaki bu tutumunu intihara benzetmektedir.

6.28.1.3. 27 Mayıs

27 Mayıs, sadece uyguladığı Atatürkçülük politikası ile, *Merzifon eşeklerine - platonik Marksistlere* (s.367) kaos için beklediği fırsatı vermiştir:

"Onları ben... İlericilik, Atatürkçülük, özgürlük, bağımsızlık, toplumculuk, halkçılık, parlamenter sosyalizm, devrimcilik ve nihayet, "bu düzen değişmelidir"i eylemciliğe bağlayarak dağ çarpmasına uğrattım. Tedhişi kendilerine yoldaş ve yol gösterici yaptım; gülüm ve güzelim anarşiyi sırtlarına vurdum." (s.367)

İttihat ve Terakki'den 1978'e Türkiye'deki her sosyal ve siyasal kaosu açıklayan Tarık Buğra, Demokrat Parti döneminden tek kelime bahsetmeden 27 Mayıs'a geçer. 27 Mayıs da, sosyal ve siyasal meselelerden soyutlanarak anlatılır. 27 Mayıs sürecinin getirdiği 1961 Anayasası, sendikalaşma ve örgütlenme hakları, Anayasa Mahkemesi, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin kurulması, TRT'nin ve üniversitelerin özerkleştirilmesinden hiç bahsetmez.

6.28.1.4. Marksizm - Leninizm

Tarık Buğra, İhtiyar'ın/Şeytan'ın dizayn ettiği kaos/anarşi ortamının sadece sol cephesini anlatır. Bunu anlatırken de, Türkiye'yi 1980 olaylarına götürten sosyolojik ve siyasî sebepleri, dış konjonktörü hesaba katmaz. Anarşi, yalnız sol'a özgü bir gerçekmiş gibi tasvir edilir roman boyunca.

İhtiyar, en çok Troçki'yi beğenir (s.186). Çünkü onun sürekli devrim teorisi, sürekli kaos demektir. Marks, *vurgunculuğunu, çıkarıcılığını safsata, mugalata ve laf ebelikleri bombardımanlarının gürültü ve dumanı ardında mükemmelen gizleyebilen ... bir milyon enayiye dehâ gibi görünen bir üçkâğıtçı*'dır (s.245).

“Babalarının ve analarının ve bacılarının günahları yüzünden ve bu günahların itişiyile ve verdiği hınçla ve sır olmak için, goşist ve ultra goşist ve Troçkist.. anarşist ve anarkosendikalist.. ve Maoist kelimelerini öğrenmeleri yeten bir yığın kuzu ve kuzularla kırılma heveslisi kart koyun.. ve orospulaşma yeteneklerine veya heveslerine kılıf arayan kız ve kadını gördüm.” (s.309).

İhtiyar, Marksizm’i ve devrimciliği aşağılık kompleksine bağlar (s.309). 1970’lerde iktidar mücadelesinin diğer tarafındaki -silahlı eylemlere de katılan – sağ oluşumlardan hiç bahsedilmez. Marksist/Sosyalist kesimin psiko-sosyal arka planları dile getirilirken de, öfkenin sebep olduğu son derece acımasız bir üslup kullanılır.

6.29. Satükocu Oligarşi, Eylemci Sol, Milliyetçi/ Mukaddesatçı Cephe Arasındaki İktidar Mücadelesi Temalı Romanların Değerlendirmesi

Bu dönem romanlarında Batılılaşma anlayışı, sol ile yeni bir formasyonda evrilir. “Musasır / Batılı / Çağdaş bir toplum olmak”, ekonomik temelde ve kamucu/sınıfsız, Sosyalizm, Komünizm ideolojilerinde aranır. Muasırlaşma’nın; 19. Yüzyıl ve 20.yüzyılın ilk çeyreğindeki Anglosakson, Greko-Latin Avrupa bağlamı; yerini, Marksizm – Leninizm ideolojilerini pratiğe geçiren Rusya ve Çin’e (Asya) bırakmıştır. Milliyetçi/Mukaddesatçı Cephe yazarlarına göre; 1960’ların sol çevresi ile Tanzimat-Meşrutiyet-Cumhuriyet’teki “Baticı” çevrelerinin ortak yönü, millî ve manevî değerlerden uzak olmalarıdır. *Yolbaşı, Sokakta, Zor, Sancı, Gençliğim Eyvah*; Batıcılık ve 20. Yüzyıldaki sol türevi olan Marksist – Leninist ideolojiyi gayrı millî ve gayrı dinî olarak konu edinen romanlardır.

Türk milliyetçiliğinin ise “antikomünizm” ekseninde yoğunlaştığı görülmektedir. 1965’te Alparslan Türkeş önderliğinde kurulan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)’nin; soldaki THKO, THKP-C vb. silahlı örgütlenmelere karşı 1968’de Ülkücü Komando yapılanması ile cevap vermesi kutuplaşmayı çatışmaya çevirmiştir. Emine Işınso, *Sancı* (1974); Sevinç Çokum *Zor* (1976) ile ülkücü cepheden o dönemin izlenimlerini yazmışlardır. Bu gruptaki romanlarda, “statükocu devlet oligarşisinin” Ülkücüleri “yalnız ve savunmasız” bıraktıkları iddia edilir.

İslamlaşmak/İslamcılık, özellikle 1965’te kurulan Komünizmle Mücadele Derneği ve III. Devre Millî Türk Talebe Birliği (1965-1980) yönetimi ve bağlıları ile, milliyetçiler gibi “antikomünizm”de yoğunlaşırlar. *Minyeli Abdullah* (1967), Mısır bağlamında yazılan ama dolaylı olarak “Türkiye’de önü kesilmeye çalışılan İslâmî hareketi” Amerika ve Said Nursî lehinde propaganda üslubu ile anlatan ve 1989’a geldiğinde 40 baskı yapmış en meşhur İslâmî romandır. Nur Hareketi, fikrî istikametinde yazılan bir diğer roman da *Risale-i Nur* perspektifinden “antikomünizm” eleştirisi yapan *Yolbaşı*’dır. (1977). Baheddin Özkişi’nin *Sokakta* (1975), Tarık Buğra’nın *Gençliğim Eyvah* (1979) romanları, sol-sağ çatışmasına büyümlü gerçekçi bir tarzda muhafazakâr cepheden bakan romanlar olarak bu grupta değerlendirilmektedir.

12 Mart’ın “Balyoz” planı ile TİP’in kapatılması, sol aydın ve öğrencilerin kovuşturma, sorgulama ve yargılanmaları Türk siyasî romanına 12 Mart Romanları adı ile farklı bir kanon açar. 12 Mart romanlarının temel karakteristiğini maddeler halinde göstermek mümkündür:

a) 12 Mart romanlarının temel izleğinin “ışkence” olduğu görülmektedir. *Yaralısin* (1974), *47’liler* (1974), *Gün Döndü* (1974), *Şafak* (1975).

b) 12 Mart’ta yargılananların “suç” niteliği ve “suçluluk olgusu”nu irdeleyen romanlar ikinci bir izlektir. Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) 1965 seçimlerinde TBMM’ye girişi solu umutlandırmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ilkelerinde ise herhangi bir zümrenin diğer bir zümreyi tahdit, tehdit ve icbar etmesi Anayasal bir suçtur (TCK, 141,142). Bu nedenle sol, 1961 Anayasası’nın 20.maddesindeki ifade özgürlüğü, sendikal haklar vb. özgürlükleri gerekçe gösterse de statükocu oligarşi ve sermaye çevrelerinin tepkisini çekecektir. *Büyük Gözaltı* (1972), *Bir Avuç Gökyüzü* (1974), *47’li*, *Gün Döndü* (1974) suç, suçlu izleğinde yoğunlaşan romanlardır.

c) İşkencenin bireyde yarattığı travmaları varoluş izleğinde yoğunlaşarak ele alan romanlar: *Yaralısin* (1974), *47’liler* (1974), *Şafak* (1975) romanlarıdır. Çetin Altan’ın *Viski’si* (1975) bu izleğin trajikomiğini yansıtmaya açısından özgündür.

d) 12 Mart öncesi ve sonrası sol içindeki ayrılıklar, sol entelektüellere getirilen eleştiriler de 12 Mart Romanları’nın sıklıkla ele aldığı izleklerdendir. *Bir Uzun Sonbahar* (1976), *Tartışma* (1976), *Alnında Mavi Kuşlar* (1978), *Bir Düğün Gecesi* (1979).

e) Devlet Faşizmi ve öğrenci içine sızdırılan ajan-provokatörlerle, 12 Mart’ın hazırlayıcısı olarak devleti gösteren romanlar: *Gizli Emir* (1970), *Gün Döndü* (1974), *Pansiyon Huzur* (1975), *Bir Kadının Penceresinden* (1976), *Tartışma* (1976).

f) *Eylembilim* (1970), 12 Mart öncesi üniversitedeki öğrenci olayları ve öğretim üyelerinin yaklaşımının, 70 kuşağı aydınının fikir karmaşasının ironisini yapan romandır. *Gizli Emir* (1970) ise, büyümlü gerçekçi bir retorikle 12 Mart öncesi sol aydınların tepkisizliğine/apati eleştiridir.

g) 12 Mart romanları, 12 Mart’a giden süreci, *Eylembilim* (1972), *Alnında Mavi Kuşlar* (1978) gibi süreç öncesinde; ya da *Yaralısin* (1974), *47’liler* (1974), *Bir Düğün Gecesi* (1979) gibi süreç sonrasında konu edinirken; *Gün Döndü* (1974), *Bir Uzun Sonbahar* (1976), *Tartışma* (1976) ve *Yarın Yarın* (1976), 12 Mart’ı süreç içerisinde konu edinen romanlardır.

SONSÖZ

İncelemeye konu olan romanlara yansıyan iktidar mücadelelerinde Üç Tarz-ı Siyaset tartışmaları temel belirleyicidir. 1923- 1980 arası iktidar mücadelelerinin tarafları, Üç Tarz-ı Siyaset tartışmalarının farklı iktidar dönemleri ve farklı ideolojilerde temsilcileridirler.

Türkiye’de reelde yaşanmış iktidar mücadelelerinin 1923-1980 arası yayımlanan Türk romanlarına yansımalarının analizi; aynı zamanda iktidar mücadelelerinin temel belirleyicisi olan Üç Tarz-ı Siyaset tartışmalarının da süreç içerisinde, farklı iktidar dönemleri ve ideolojilerdeki temsil edildiğini göstermektedir.

Monarşi ve Meşrutiyet yanlıları arasındaki iktidar mücadelesini konu edinen romanların zamansal bağlamı 1839-1923 arası dönem üzerine kurgulanmıştır. Bu dönemi konu edinen romanlarda; Türkçülük - İslamlık - Osmanlılık umdeleri, zaman zaman, Türkçülük – İslamlık // İslamlık-Osmanlılık bağlamında birbirinin tamamlayıcısı olarak değerlendirilir. İttihat ve Terakki’nin iktidar kurgusu, romanlarda iki şekilde görülmektedir: Denetleme İktidarı/ Parlamenter Monarşi (1908 - 1913); Tam İktidar / Militer Oligarşi Dönemi (1913-1918) Her iki dönemi de Üç Tarz-ı Siyaset tartışmalarının aktif dönemi olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü İttihat ve Terakki, temelde Türklük politikası gütmekle beraber; imparatorluğun bütünlüğünü korumak için İslamlık ve Osmanlılık fikirlerini de desteklemektedir. Bu dönemin iktidar mücadeleleri Sultan Abdülhamit – İttihat ve Terakki Cemiyeti // İttihat ve Terakki Fırkası – Hürriyet ve İtilaf Fırkası düzleminde romanlarda yansımaları bulur. Bu mücadelelerin en temel karakteristiğini veren romanlar *Hüküm Gecesi* (1927), *Sinekli Bakkal* (1936), *Bir Sürgün* (1937), *Üç İstanbul* (1938), *Değirmen* (1944), *Miskinler Tekkesi* (1946), *Sultan Hamit Düşerken* (1947) romanlarıdır.

Osmanlı hanedanını konu edinen romanların hemen hepsinde tarih ile hesaplaşma söz konusu olup Osmanlılık idealinin eleştirisini yapan romanlar. *Çıkrıklar Durunca* (1931), *Bir Varmış Bir Yokmuş* (1933), *Roman* (1932), *Üç İstanbul* (1938), *Sultan Hamit Düşerken* (1947), *Aylaklar* (1965) romanlarıdır. Osmanlılık idealinin savunmasını yapan romanlar; Sâmîha Ayverdi’nin *İbrahim Efendi Konağı* (1964), Münevver Ayaşlı’nın *Pertev Bey ve Üç Kızı*, *İki Kızı* (1.c. 1968) romanlarıdır. Kemâl Tahir’in *Bir Mülkiyet Kalesi* (1977), roman yazarının babasının Sultan Abdülhamit’in yaverlerinden olması sebebiyle hanedana romantik açıdan yaklaşmaktadır.

Saltanat/Hilafet Yanlıları – Ulus Devlet Yanlıları arasındaki iktidar mücadelesi temalı romanların zamansal bağlamı 1918-1923 arası dönem üzerine kurgulanmıştır. İktidar mücadelesi Ankara (TBMM)-İstanbul (Mütareke Hükümeti) çatışması bağlamında ele alınırlar. *Ateşten Gömlek* (1923), *Vurun Kahpeye* (1926), *Sodom ve Gomore* (1928), *Yeşil Gece* (1928) , *Halâs* (1929), *Küçük Ağa* (1963) bu romanlar arasındadır.

Bu bölümde değerlendirmeye tâbi tutulan 12 roman içinde, Üç Tarz-ı Siyaset şeklinde formüle edilen siyasal-sosyal tekliflerin Türkçülük cephesine olumlu yönden yaklaşan eserler olduğu görülmektedir. Antitez olarak karşı cephede olan fikir Osmanlılık'tır. Fakat bahsedilen Osmanlılık, Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde olduğu gibi ittihad-ı anâsır fikrine dayanan, bölünmeyi önleyici bir doktrin değil; başkenti işgal altında olan, bağımsızlığını yitirmiş, yasama ve yürütme yetkesini yalnız Anadolu'daki direniş hareketinin bastırılmasına sarf eden, “düvel-i muazzama”nın iç politika aleti olan ve saltanat ve hilafetin meşruiyetini büyük devletlerin hâmilliğinde arayan, şevket günlerinin fosilleşmiş bir kalıntısı halinde yaşayan Osmanlılık'tır. Bu soysuzlaşma romanlara işbirlikçiler şeklinde yansımıştır. Alafranga züppe, alafranga haine Türk romanının bu döneminde evrilmiştir. Batı'nın yerli yordakçıları, roman figürasyonunda hayli yer tutmaktadırlar. Bu açıdan, iktidar mücadelesinin Saltanat/Hilafet – Ulus Devlet yanlıları arasındaki iktidar mücadelesi düzlemi içerisinde değerlendirilen romanlar dolaylı olarak Batıcılık tezinin de eleştirisidir. Bu dönem romanlarıyladır ki, Üç Tarz-ı Siyaset'in iki unsuru, mahiyet itibari ile dönüşüme uğrarlar. Osmanlılık, yalnız hilafet ve saltanatı Batı'nın himayesinde arayan ve yerli unsuru dışlayan teslimiyetçilik; Batılılaşma ise mandaterlik şeklinde dönüşüme uğramıştır. *Ateşten Gömlek* (1923), *Sodom ve Gomore* (1928), *Esir Şehrin İnsanları* (1956), *Esir Şehrin Mahpusu* (1962) romanları, “alafranga hainler”in romanıdır bir yerde. Nazım Hikmet'in *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* (1962) romanı, ilk evre komünist harekete I.T.B.M.M'nin yaklaşımını göstermesi açısından önem atfetmektedir.

Laik Ulus Devlet Yanlıları - Geleneksel Toplum Formları Yanlıları arasındaki iktidar mücadelesini konu edinen romanların zamansal bağlamı 1923-1950 arası Tek Parti dönemidir. Bu dönem romanları, en çok tepeden inme politikaların sakıncıları üzerinde yoğunlaşırlar. Bu ana tema, Batılı laik ulus devlet olma olgusunun toplum (taşra dahil) ve bireylerdeki algısı eşliğinde aktarılmaktadır. *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Fatih Harbiye* (1931), *Roman* (1932), *Yaban* (1932), *Ankara* (1934), *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934), *Sinekli*

Bakkal (1936), *Bir Sürgün* (1937), *Resim Öğretmeni* (1943), *Sonsuz Panayır* (1946), *Huzur* (1949). *Yeşilkya Savcısı* (1954), *Teneke* (1955) bu romanlar arasındadırlar.

II.Dünya Savaşı esnasında faaliyetlerine müsamaha ile bakılan Turancı aydınlar, Nazi mağlubiyeti kesinleşmeye başlayınca takibata uğramıştır. Bununla beraber, Sovyet Rusya (SSCB) fobisi ile beraber bir sol fobisi de belirginleşmeye başlamıştır. II.Dünya Savaşı'nın son yılları (1944) ve hemen akabinde Turancı ve sol çevrelere karşı başlatılan kovuşturmalar ve bu iki siyasal çevre arasındaki çatışmalar; Hüseyin Nihal Atsız'ın *Dalkavuklar Gecesi* (1941) , *Z Vitamini* (1959); Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* (1940); Kemâl Tahir'in *Bozkırdaki Çekirdek* (1967), Rıfat Ilgaz'ın *Karartma Geceleri* (1974) romanlarında ele alınırlar.

Laik Ulus Devlet – Geleneksel Toplum Formları Yanlıları arasındaki iktidar mücadelesini konu edinen romanlarda İslamcılık umdesi, geleneksel toplum formlarını savunan siyasal kurumlar içerisinde değerlendirilmiş, Serbest Fırka ve Demokrat Parti hareketlerine (1946-1950) yakın olarak ele alınmıştır. *Panorama* (1950, C.1), *Yılan Hikâyesi* (1954), *Kavak Yelleri* (1961), *Yeşil Gölge* (1970), *Yol Ayrımı* (1971) romanları, Tek parti politikalarına, katı laik uygulamalar özelinde, tepkisini de dile getiren toplum kesiminden pasajlar içeren romanlardır. Adları zikredilen romanlardaki muhalif muhafazakâr kitle Serbest Fırka ve Demokrat Parti bağlıları içerisinde değerlendirilmiştir.

Devletçi Seküler Seçkinler – Gelenekçi Liberal Demokratlar arasındaki iktidar mücadelesi çatışması başlığında incelenen romanların zamansal bağlamı 1950-1960 arası dönemdir. Türkiye, II.Dünya Savaşı sonrası safları belirginleşen Soğuk Savaş'ta mevzisini Atlantik Paktı olarak belirlemiş ve Kore Savaşı'na bir tugay asker yollayarak (1950) bu tercihteki samimiyetini göstermiştir. Bunun bir neticesi olarak Türkiye, 1952'de NATO'ya kabul edilmiş ve böylece Türkiye'nin Atlantik Paktı müttefik ülkesi olduğu uluslararası boyutta tescil edilmiştir. DP döneminde taşradan şehirlere göç, tarımda makineleşme, serbest pazar ekonomisi, Tek Parti döneminin aksine katı laik tutumda esneme ve laiklik ilkesine muhalif politikalar, ABD-Türkiye yakınlaşması, 1957 seçimleri sonrası DP'nin totaliterleşmesi vb. iç ve dış iktidar dinamiklerinin temel değişkenleri olmuştur. Bu temel değişkenler de farklı boyutta Türk romanında yansımalarını bulmuştur.

Demokrat Parti iktidarı, Türk romanına iki perspektiften yansır:

a)Demokrat Parti ile hesaplaşma: *Kurtlar Sofrası* (1963), *Bıçağın Ucu* (1973), *Sırtlan Payı* (1974), *Amerikan Sargısı* (1967), *Asya* (1970), *İzmir'in İçinde* (1973), *Bir Gün Tek Başına* (1975), *Yaraya Tuz Basmak* (1978), *Dönemeçte* (1978), *Kaçış* (1979).

b)Demokrat Parti dönemi Yerel İktidar Mücadelesi: Köy Romanları bağlamında konu edinilen bu romanlar arasında *Yılanların Öcü* (1959), *Ortadirek* (1960), *Toprak Uyanırsa* (1963), *Cemo* (1966), *Asya* (1970), *Yeşil Gölge* (1970) sayılabilir. Bu romanlarda CHP ve DP'nin taşradan oy alabilmek adına, köylüdeki dinî hassasiyetleri okşayırları; eşraf, ağa gibi feodal erkleri saflarına çekebilme adına Cumhuriye rejiminin laik ulus devlet prensiplerinden taviz vermeleri konu edinilmektedir.

1950-1960 zaman aralığı, aynı zamanda, taşrada henüz etkisini sürdüren feodal yapı ile devlet bürokrasisi ve demokratik talepte bulunan köylü arasındaki iktidar mücadelelerinin konu edinildiği “köy romanı” kanonunun ortaya çıktığı süreçtir. *Teneke* (1955), *İnce Memed* (I.c., 1955), *Sarı Traktör* (1958), *Ortadirek* (1960), *Yılanların Öcü* (1959), *Cemo* (1966) Bu tarzda Köy Romanları'na örnektirler. Bu romanlar içinde, makineleşme, makineleşmenin sebep olduğu iç göç sorunlarını temel izlek edinmeleri sebebiyle; Talip Apaydın'ın *Sarı Traktör* (1958); Orhan Kemâl'in *Bereketli Topraklar Üzerinde* (1954) romanları ayrı bir öneme sahiptirler.

Bu dönem romanları ile beraber; Anadolu ve Anadolu insanı, yalnız şehirli aydının bakış açısı ile değil (*Zeyno'nun Oğlu*, *Yeşil Gece*, *Yaban*); bizzat taşralı ya da taşrada yaşamış yazarların perspektifi ile Türk romanına girmeye başlar. (*Yılan Hikâyesi* (1954), *Yeşilkaya Savcısı* (1955), *Teneke* (1955), *Yılanların Öcü* (1959), *İnce Memed* (1955), *Cemo* (1966)) bu romanlar arasındadır.

Üç Tarz-ı Siyaset; 1950-1960 döneminde Devletçi Seküler Seçkinler (Batıcılık) ve Gelenekçi Liberal Demokratlar (muhafazakârlık) diyalektiğine evrilmiştir. Gerçi DP de; liberalizm, bayındırlık ve makineleşme gibi maddî hamlelerle “teknik açıdan” Batıcı bir programa sahiptir ama dayandığı seçmen kitlesi ve yüksek bürokrasi ile askere (devletçi deküler seçkinler) yaklaşımı açısından liberal gelenekçi safta bulunmaktadır.

Statükocu Oligarşi, Eylemci Sol, Milliyetçi/Mukaddesatçı cepheler arasındaki iktidar mücadelesi temalı romanların zamansal bağlamı 1960-1980 arası dönemdir. Bu dönem, sosyal-siyasal oluşum, dönüşüm ve kırılmaların en sık yaşandığı zaman aralığı olup Türk romanında da geniş bir perspektifte yansımalarını bulmuştur.

27 Mayıs sonrası Millî Birlik Komitesi'nin (MBK) yönetime el koyması, 1961 Anayasası ile beraber kuvvetler ayrılığı prensibinin kurumsallaşması yeni bir statükonun oluşmasına sebebiyet vermiştir. 1961 Anayasası'nın düşüncüyü ifade, grev, toplu sözleşme, dernekleşme, toplantı ve gösteri yapma özgürlüğünü içeren yeni ilkeleri, siyasal ve sosyal yaşama hareketlilik getirmiştir.

Türk siyasetinde artık CHP – DP/AP gibi iki ana akım siyasal parti yoktur. Cumhuriyet'in ilk sosyalist partisi Türkiye İşçi Partisi (TİP) 1961'de kurulur. Alparslan Türkeş'in liderliğini yaptığı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP, 1960-1965) ve 1970'de Necmettin Erbakan liderliğinde Millî Nizam Partisi'nin (MNP) kurulması ile Türk siyasal yelpazesi, 10 yıl gibi çok kısa bir sürede hem sağ, hem solda geniş bir açılım bulmuştur.

Bu siyasal açılım, Türkleşmek (M.H.P- 1969), İslamlaşmak (MNP, MSP -1972), Muasırlaşmak (CHP ve AP) temayüllerinin yalnız roman sanatının değil; 1960'lar Türk siyasal hayatının da ana fay hattının Üç Tarz-ı Siyaset olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Sol ideoloji, Batılılaşma idealini kapitalist Avrupa'da değil sosyalist/komünist doğu bloğunda aramaktadır. Muasırlaşma perspektifindeki bu değişiklik; sağ perspektiften yazılan romanlarda Türkleşme idealinin, İslamcılık ile telif edilmesi şeklinde karşılık bulur. Çünkü sosyalist sol enternasyonalizm ve sınıf bilincini temel alan bir ideolojiye sahiptir. Sağ ise, temelini din ve millet olgularının oluşturduğu bir kimlik anlayışına sahiptir

1965'te, Türkiye İşçi Partisi'in (TİP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) parlamentoda yer alışı ile siyasal saflaşmalar daha da keskinleşmiştir. TİP yönetimi, 141 ve 142. maddeleri demoklesin kılıcı gibi her an üstünde hissetmiş ve bu sebeple kendi içerisinde de Anayasacılar, Milli Demokratik Devrimciler, Bilimsel Sosyalistler şeklinde fraksiyonlara ayrılmışlardır. İrfan Yalçın'ın *Pansiyon Huzur* (1975), Samim Kocagöz'ün *Tartışma* (1976), Demir Özlü'nün *Bir Uzun Sonbahar* (1976), Aysel Özakin'ın *Alnında Mavi Kuşlar* (1978) Adalet Ağaoğlu'nun *Bir Düşün Gecesi* (1979), 12 Mart sürecine giderken sol içindeki ayrışmaları konu edinen romanlardır.

İşkence, suç ve suçun mahiyeti, suçluluk psikolojisi ve 12 Mart oligarşisini konu edinen 12 Mart romanları; 12 Mart'ı üç farklı bağlamda ele almışlardır:

- a) 12 Mart Süreci öncesi: *Eylembilim* (1970), *Alnında Mavi Kuşlar* (1978).
- b) 12 Mart süreci içerisinde: *Gün Döndü* (1974), *Bir Uzun Sonbahar* (1976), *Tartışma* (1976), *Yarın Yarın* (1976).
- c) 12 Mart süreci sonrası: *47'liler* (1974), *Bir Avuç Gökyüzü* (1974). *Yalnızlar* (1977), *Bir Düşün Gecesi* (1979).

İslamcı düşünce; 1965'te kurulan Komünizmle Mücadele Derneği, Yeniden Milli Mücadele Derneği, Milli Türk Talebe Birliği gibi kuruluşlar altında antikomünist örgütlenmeye girmiştir. Sol düşünceli üniversiteli gençlerin kurdukları Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), 1968 yılında Dev-Genç adı ile silahlı örgütlenmeye giderken;

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1969'da MHP), Ülkücü Komandolar adı ile paramiliter gücünü oluşturmuştur. (1968). Çatışma süreci, 12 Mart 1971 askerî muhtırası ile muvakkaten biterken; bu uçlardaki saflaşma ve çatışmalar; Hekimoğlu İsmail'in *Minyeli Abdullah* (1967), Münevver Ayaşlı'nın *Pertev Bey, İki Kızı ve Torunları* (2.c.,1969), Baheddin Özkişi'nin *Sokakta* (1975), Yavuz Bahadıroğlu'nun *Yolbaşı* (1977), *Tarık Buğra'nın Gençliğim Eyvah* (1979) romanları ile İslamcı cepheden değerlendirilir.

Aynı süreç, Emine Işınsu'nun *Sancı* (1974), Sevinç Çokum'un *Zor* (1976) romanları ile milliyetçi cepheden ele alınmışken; solcu yazarlarda ise "12 Mart romanları" adı verilen bir romanlar dizisi ile konu edinilir.

1970 sonrası Türk romanı, Küçük Burjuva yaşamı merkezinde, sosyal ve siyasal kırılmaların kentsoylunun iç dünyasındaki yansımalarını da konu edinmiştir. Bu romanların teması değişik iktidar dönemleri bağlamında olsa da; alt metinlerinde toplum yaşamındaki istikrarsızlık ve çağdaş bir toplum ve birey yaratamama/olamamanın (Batılılaşamama) fert ve toplum yaşantısındaki yansımaları anlatılmaktadır. *Gizli Emir* (1970), *Yürümek* (1970), *Tutunamayanlar* (1972), *Eylembilim* (1972), *Yenişehirde Bir Öğle Vakti* (1973), *Ölmeye Yatmak* (1973), *Bir Kadının Penceresinden* (1976), *Bir Uzun Sonbahar* (1976), *Yalnızlar* (1977), *O/Hakkârî'de Bir Mevsim* (1977) bu romanlar arasındadırlar.

Türk romanında, iktidar mücadelelerini ekonomik perspektif ile değerlendiren romanlar; Sadri Etem Ertem'in *Çıkrıklar Durunca* (1931); Reşat Enis Aygen'in *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın* (1938), *Ağlama Duvarı* (1949); Attilâ İlhan'ın *Kurtlar Sofrası* (1963) romanlarıdır. Halide Edip Adıvar'ın *Sonsuz Panayır* (1946) romanı; lümpen burjuvaziye konu edinen ilk Türk romanı olması nedeni ile önem arz etmektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (1961) de liberal ekonominin parodisini yapan ilk Türk romanı olması sebebiyle özgünlüğe sahiptir.

Türk romanında, Doğu meselesini konu edinen ilk roman, Halide Edip Adıvar'ın *Zeynonun Oğlu*'dur (1928). Demirtaş Ceyhun'un *Asya* (1970), Kemâl Bilbaşar'ın *Cemo* (1966), Ferit Edgü'nün *O/Hakkârî'de Bir Mevsim* (1977) romanları da Doğu Meselesi'ni konu edinen romanlardır. Bu romanlar, fertler arasında etnik kökene bakmasızın topyekûn kalkınmış ulus devlet olma gerekliliğini belirtir alt metine sahip oldukları için, çalışmada Batılılaşma/Çağdaşlaşma sorunsalı altında değerlendirilmiştir.

İncelenen romanlar içerisinde Kıbrıs sorununa göndermeleri olması sebebiyle Fikret Arıt'ın kaleme aldığı *Hep Bu Topraklar İçin* (1961); Türkiye'deki komünist

oluşumların Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yaşadığı zorlukları anlatması nedeni ile Nâzım Hikmet'in *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* (1962), İstiklal Mahkemelerini usûl ve esas açısından tenkit eden İlhan Tarus'un *Hükümet Meydanı* (1962); İzmir Suikasti'nin bir devlet komplosu olabileceği yönünde seçenек telkin eden Kemâl Tahir'in *Kurt Kanunu* (1963); Kore Savaşlarını iç politikadaki yansımaları temelinde irdeleyen tek roman olması sebebiyle Attilâ İlhan'ın *Yaraya Tuz Basmak* (1978) romanları tematik özgünlüğe sahip romanlar arasındadır.

Türk romancıları, iktidar çatışmalarını konu edinirken, değişik teknik ve retorik özellikler de kullanmışlardır:

a) Hüseyin Nihal Atsız, Tek Parti'nin hicvini yaptığı *Dalkavuklar Gecesi* (1941), *Z Vitamini* (1959) eserlerinde büyülü gerçekçi bir kurguyu tercih eder.

b) Bahaeddin Özkişi ve Tarık Buğra'nın mukaddesatçı cepheden kaleme aldıkları *Sokakta* (1975), *Gençliğim Eyvah* (1978); Melih Cevdet Anday ve Oktay Rıfat'ın sol toplumcu gerçekçilik perspektifinden kaleme aldıkları *Gizli Emir* (1970), *Bir Kadının Penceresinden* (1975) distopya kurgusu ile kaleme alınmışlardır.

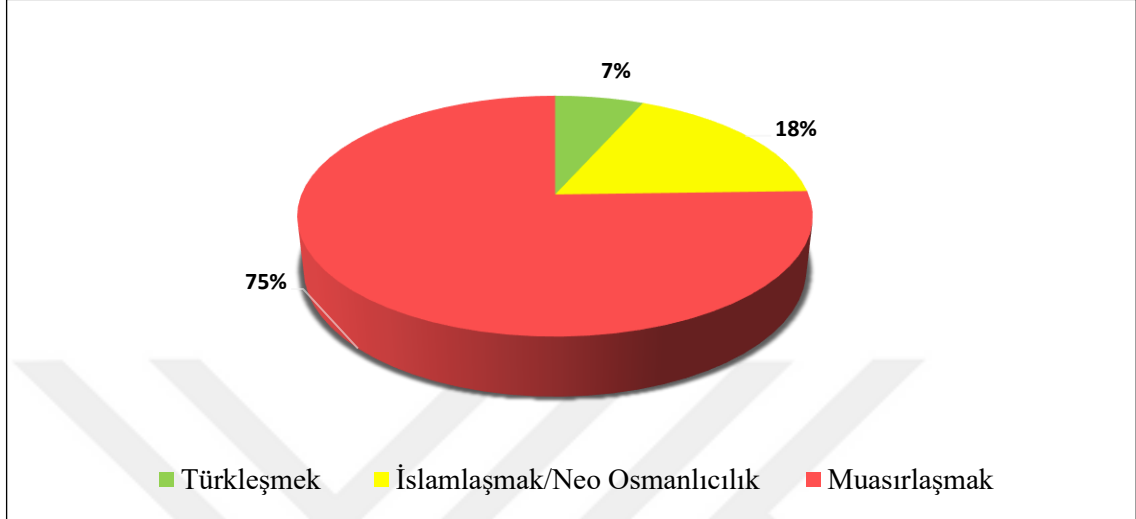
c) Alt metinlerinde ard arda kültür değişmelerinin yarattığı sosyal ve siyasal buhrana dair göndermeleri de olan Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934), Reşat Nuri Güntekin'in *Miskinler Tekkesi* (1946), Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (1961), Melih Cevdet Anday'ın *Aylaklar* (1965), Oğuz Atay'ın *Eylembilim* (1970), *Tutunamayanlar* (1972), Ahmet Say'ın *Kocakurt* (1976) romanları parodi tekniği ile yazılmışlardır.

d) Her üçü de *Kadro* dergisi (1932-1934) yazarı olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir'in; sırasıyla *Ankara* (1934), *Resim Öğretmeni* (1943), *Toprak Uyanırsa* (1963) adlı romanları ütopya tarzında kaleme alınmışlardır.

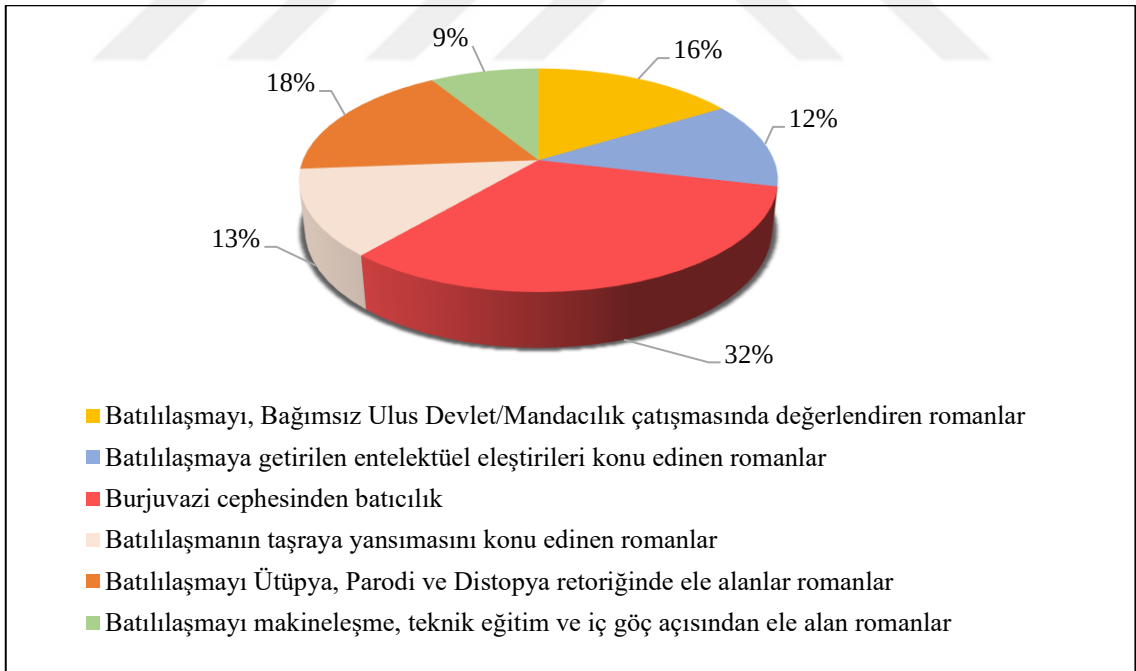
Son tahlilde, 1923-1980 arası dönemde reelde yaşanan tüm iktidar mücadeleleri; siyasal kurumlar, toplum ve birey değişkenleri ile Türk romanında yansımaları bulmuşlardır. Gerek reelde ve gerekse roman sanatına değişik parametrelerde yansıyan iktidar mücadelelerinde Üç Tarz-ı Siyaset tartışmaları temel belirleyici olmuştur.

EKLER

Ek 1: 1923-1980 Yılları Arasında Yayımlanan Romanlarda, İktidar Mücadelesinin Grafiklerle İfadesi

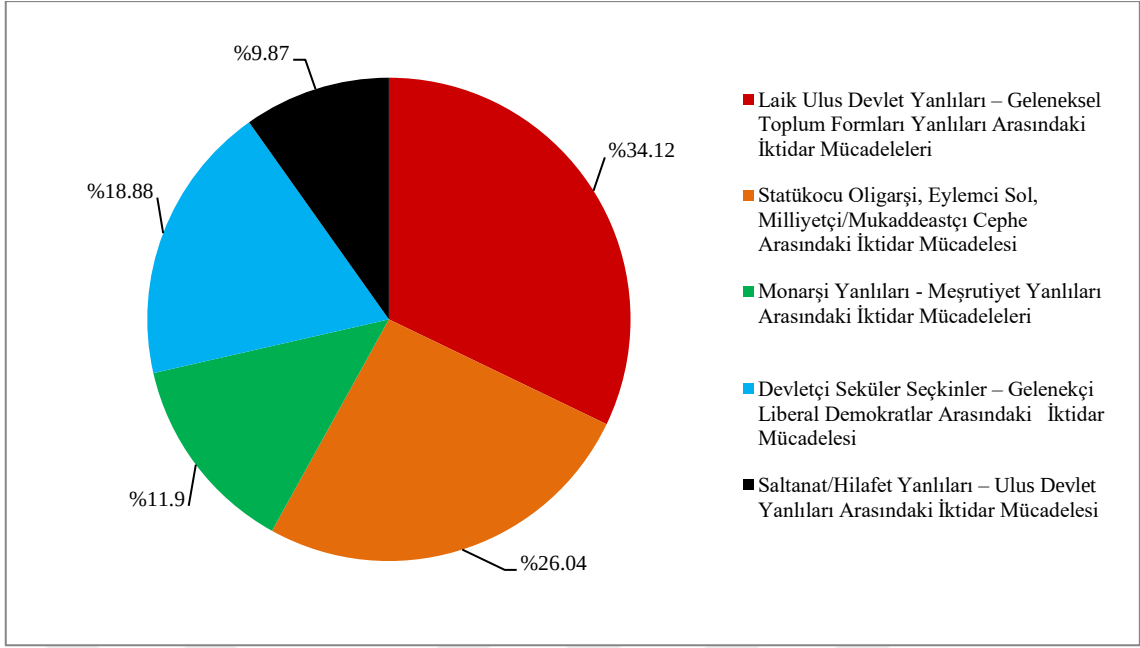

Grafik 1: Türkleşmek-İslamlaşmak/ Neo-Osmanlılık - Muasırlaşmak ideallerinin bir sorunsal olarak 101 Romana Göre Dağılımı³⁹⁸

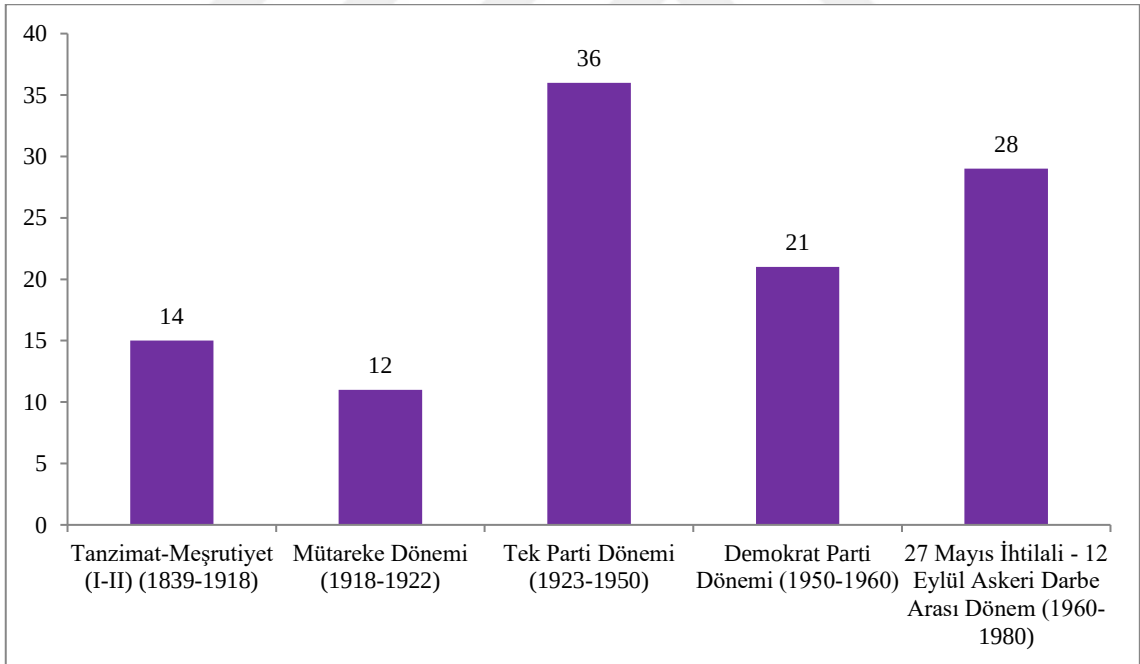

Grafik 2: 101 Romanda, Batıcılık Fikrine Yaklaşımlar

³⁹⁸ Bu grafik, romanların Türkleşmek-İslamlaşmak- Muasırlaşmak öğelerine olumlu/olumsuz yaklaşımlarına göre değil; romanların Üç Tarz-ı Siyaset öğelerinden biri yahut birkaçını bir sorunsal olarak ele almaları kriterine göre oluşturulmuştur. Birçok roman - özellikle 1960 sonrası- bir ideoloji olarak Üç Tarz-ı Siyaset öğelerinden birine ismen de olsa atıf yapmamıştır. Fakat, tarımda makineleşme (*Sarı Traktör*), feodal kalıntıların çağdaş olma iddiasındaki devlet olgusu ile bağdaşmazlığı (*O/Hakkari'de Bir Mevsim*), çağdaş bir hukuk devleti olma iddiasının olağanüstü hâl kavramının antidemokratikliği ile uyumsuzluğu (*Gizli Emir*) vb. temalar Batıllaşma sorunsalı içerisinde değerlendirilmiştir.

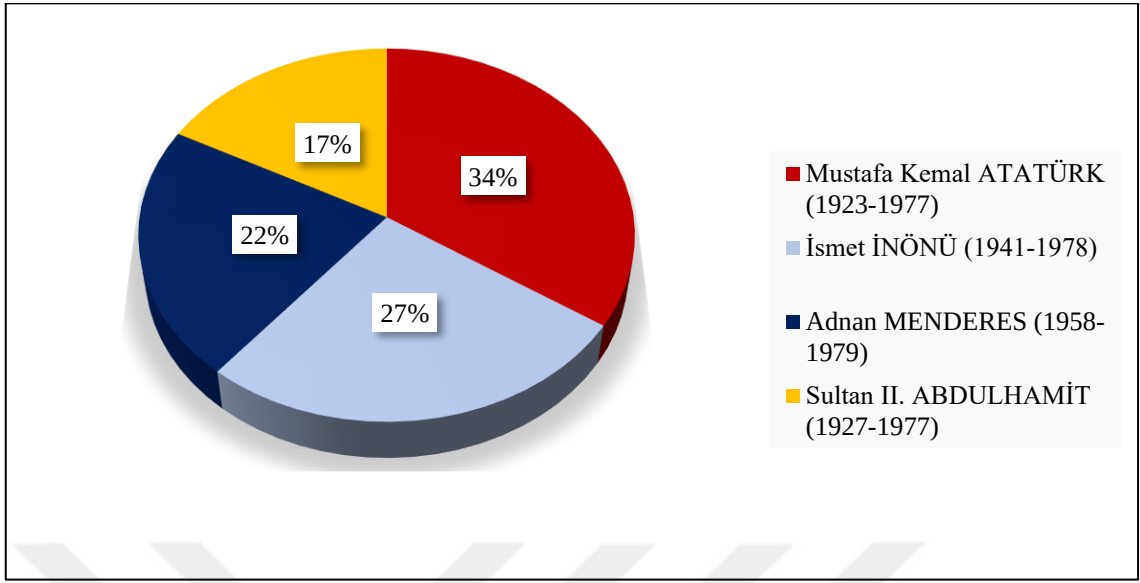

Grafik 3: 101 romanda konu edilen iktidar mücadelelerinin, çatışmanın tarafları bağlamındaki yüzdelik dağılımı.

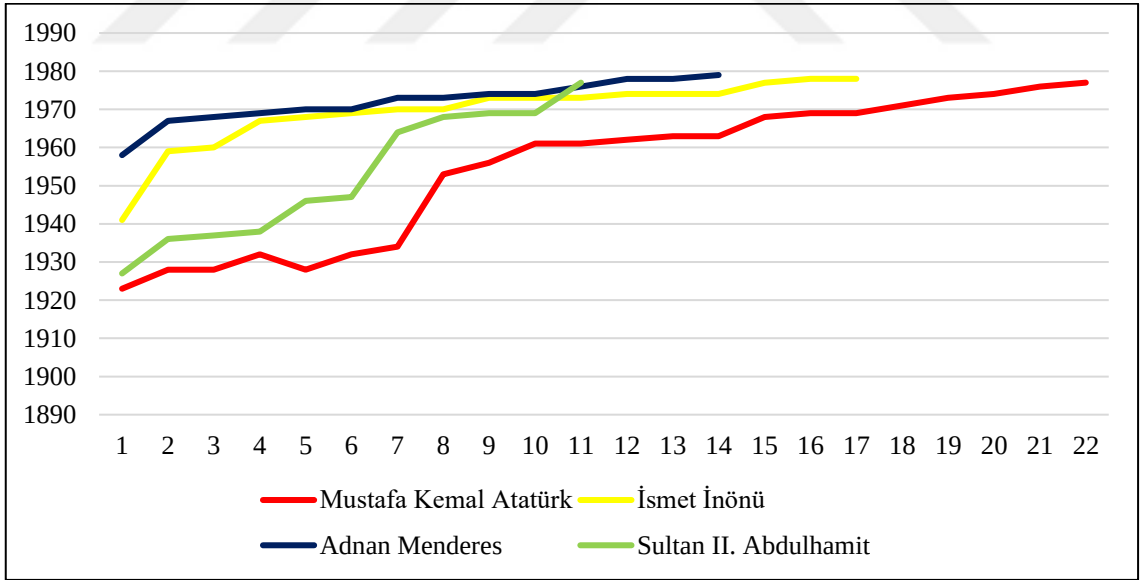

Grafik 4: 101 romanda konu edilen iktidar mücadelelerinin, bu mücadelelerin yaşandığı siyasal iktidar dönemlerine göre dağılımı.³⁹⁹

³⁹⁹ 101 roman içerisinde sırasıyla; *Miskinler Tekkesi* (1946), *Panorama* (1.c., 1950, 2.c., 1954), *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (1961), *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* (1962), *Aylaklar* (1965), *Pertev Bey Üç Kızı*, *İki Kızı ve Torunları* (1968, 1969), *Kurt Kanunu* (1969), *Asya* (1970), *Ölmeye Yatmak* (1973), *Bir Mülkiyet Kalesi* (1977) romanları, temas ettikleri iktidar mücadelelerine göre birden fazla tema başlığı altında değerlendirildiğinden grafiğe yansayan roman sayısı 111'dir.

Grafik 5: Roman Kahramanı Gibi Konu Edinilen Siyasal Liderlerin 64 Romanda Yansıma Oranı⁴⁰⁰

Grafik 6: Adı Anılan Siyasal Liderlerin Romanlarımıza Yıllara Göre Yansıma Diyagramı

⁴⁰⁰ Bu değerlendirmede kriter, siyasal liderlerin bizzat kurguda bir tip olarak yer almalarıdır.

İNCELENEN ESERLER

- Adıvar, Halide Edip. *Ateşten Gömlek*, Atlas Kitabevi, 22.bsk. İstanbul – 1990.
- Adıvar, Halide Edip. *Sinekli Bakkal*, Özgür Yayınları, Yeniden düzenlenmiş 1.baskı, İstanbul 1999.
- Adıvar, Halide Edip. *Sonsuz Panayır*, Can Yay., 1.baskı, İstanbul 2016.
- Adıvar, Halide Edip. *Vurun Kahpeye*, Can Yay. 12.baskı, İstanbul 2006.
- Adıvar, Halide Edip. *Zeyno'nun Oğlu*, Özgür Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2006.
- Ağaoğlu, Adalet. *Bir Düğün Gecesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 25.baskı, İstanbul 2011.
- Ağaoğlu, Adalet. *Ölmeye Yatmak*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 26.baskı, İstanbul 2012.
- Ali, Sabahattin. *İçimizdeki Şeytan*, YKY, 16.baskı, İstanbul 2009.
- Altan, Çetin. *Bir Avuç Gökyüzü*, Milliyet Yayınları, Türk Yazarları Serisi 38, İstanbul 1979.
- Altan, Çetin. *Büyük Gözaltı*, Bilgi Yay. 1.baskı, Ankara 1972.
- Altan, Çetin. *Viski*, Bilgi Yayınları, 1.bsk., İstanbul 1975.
- Anday, Melih Cevdet. *Aylaklar*, Milliyet Yayınları, 1.baskı, İstanbul 1977.
- Anday, Melih Cevdet. *Gizli Emir*, Adam Yayınları, 1.baskı, İstanbul 1982.
- Apaydın, Talip. *Sarı Traktör*, Varlık Yay. 3.bsk. İstanbul 1973.
- Arit, Fikret. *Hep Bu Topraklar İçin*, Baha Matbaası, 1.baskı, İstanbul 1961.
- Atay, Falih Rıfkı. *Roman*, İstanbul Akşam Matbaası, 1.baskı, İstanbul 1932.
- Atay, Oğuz. *Eylembilim*, İletişim Yay. 13.baskı., İstanbul 2011.
- Atay, Oğuz. *Tutunamayanlar*, İletişim Yay. 39.baskı, İstanbul 2007.

- Atsız, Hüseyin Nihal. *Dalkavuklar Gecesi*, Ötüken Yay. 1.baskı, İstanbul 2005.
- Atsız, Hüseyin Nihal. *Z Vitamini*, Ötüken Yay. 11.bsk. İstanbul 2015.
- Ayaşlı, Münevver. *Pertev Bey, Üç Kızı – Pertev Bey İki Kızı, Torunları*, Timaş Yay. 1.baskı., İstanbul 2002.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Toprak Uyanırsa*, Remzi Kitabevi, 4.baskı, İstanbul 1975.
- Aygen, Reşat Enis. *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın*, Evrensel Basım Yayın, 2.baskı, İstanbul 2009.
- Aygen, Reşat Enis. *Ağlama Duvarı*, Cem Yayınları, (bs.y), İstanbul 1983.
- Ayverdi, Sâmîha. *İbrahim Efendi Konağı*, Kubbealtı Neşriyat, 10.baskı, İstanbul 2009.
- Bahadınlı, Yusuf Ziya. *Güllüceyi Sel Aldı*, Yeni Dünya Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1977.
- Bahadıroğlu. Yavuz. *Yolbaşı*, Yeni Asya Yayınları, 11.baskı, İstanbul 1991.
- Baykurt, Fakir. *Amerikan Sargısı*, Bilgi Yayınevi, 2.baskı, Ankara 1969.
- Baykurt, Fakir. *Yılanların Öcü*, Literatür Yay., 23.baskı, İstanbul 2015.
- Bener, Erhan. *Yalnızlar*, Milliyet Yay., 1.baskı, İstanbul 1977.
- Bilbaşar, Kemal. *Cemo*, Can Yayınları, 16.baskı, İstanbul 2015.
- Bilbaşar, Kemal. *Yeşil Gölge*, May Yayınları, 1.baskı, İstanbul 1970.
- Buğra, Tarık. *Küçük Ağa*, MEB Yay., 3.baskı, İstanbul 2004.
- Buğra, Tarık. *Dönemeçte*, İletişim Yayınları, 3.baskı, İstanbul 2008.
- Buğra, Tarık. *Firavun İmanı*, Yol Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1978.
- Buğra, Tarık. *Gençliğim Eyvah*, Ötüken Yayınları, 24.baskı, İstanbul 2018.
- Ceyhun, Demirtaş. *Asya*, Cumhuriyet Kitapları, 3.baskı, İstanbul 2010.
- Çokum, Sevinç. *Zor*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1978.

- Edgü, Ferit. *O/Hakkâri'de Bir Mevsim*, Sel Yay., 40.yıl Özel Basım, İstanbul 2007.
- Ertem, Sadri Etem, *Çıkrıklar Durunca*, Salkım Söğüt Yay. 1.bsk., İstanbul 2012.
- Ertem, Sadri Etem. *Bir Varmış Bir Yokmuş*, (bs.y.), İstanbul Devlet Matbaası 1933.
- Esendal, Memduh Şevket. *Ayaşlı İle Kiracıları*, Bilgi Yayınevi, 8.baskı, (t.y.).
- Fürûzan, *47'liler*, Bilgi Yayınevi, 2.baskı, İstanbul 1975.
- Güntekin, Reşat Nuri. "*Değirmen*" İnkılap Yay., 10.bsk. İstanbul 1985.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Yeşil Gece*, (hızl. Asaf Taneri), (t.y.), İnkılap Yay., 26.baskı, İstanbul.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Kavak Yelleri*, İnkılap ve Aka Yayınları, 4.baskı, İstanbul 1974.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Miskinler Tekkesi*, İnkılap Yayınları, (t.y), (bs.y.).
- Ilgaz, Rıfat. *Karartma Geceleri*, Çınar Yay. 13.basım., İstanbul 2004.
- Işınsu, Emine. *Sanrı*, Bilge Kültür Sanat, 6.basım, İstanbul 2008.
- İlhan, Attilâ. *Kurtlar Sofrası*, İş Bankası Kültür Yay., 12.baskı., İstanbul 2012.
- İlhan, Attilâ. *Bıçağın Ucu*, Bilgi Yayınevi, 1.baskı, Ankara 1973.
- İlhan, Attilâ. *Sırtlan Payı*, Bilgi Yayınları, 1.basım, Ankara 1974.
- İlhan, Attilâ. *Yaraya Tuz Basmak*, Bilgi Yayınevi, 1.baskı, İstanbul 1978.
- K, Tarık Dursun. *Gün Döndü*, Köprü Yayınları, 1.baskı, İstanbul 1974.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Ankara*, İletişim Yayınları, 22.baskı, İstanbul 2005.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Bir Sürgün*, İnkılap Yay. 7.baskı, İstanbul 2003.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, 7.Baskı, İstanbul 2004.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Sodom ve Gomora*, İletişim Yay, 8.bsk., İstanbul 1995.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Panorama*, İletişim Yay, Bütün Eserleri 18 – 22.baskı, İstanbul 2005.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Yaban*, İletişim Yayınları, 19.baskı, İstanbul 1985.

Kemal, Orhan. *Bereketli Topraklar Üzerinde*, Tekin Yay., 13.basım., İstanbul 2000.

Kemal, Yaşar. *İnce Memed*, C. I-II-III-IV, YKY.Yay.; C.1, 20.baskı, İstanbul 2009; C.2., 13.baskı, İstanbul 2009; C.3., 10.baskı, İstanbul 2008; C.4., 8.baskı, İstanbul 2008.

Kemal, Yaşar. *Ortadirek*, Ant Yayınları, 2.bsk., İstanbul 1968.

Kemal, Yaşar. *Teneke*, YKY, 29.baskı, İstanbul 2018.

Kocagöz, Samim. *İzmir'in İçinde*, Sinan Yayınları, 1.baskı, İstanbul 1973.

Kocagöz, Samim. *Tartışma*, Literatür Yayınları, 1.baskı, İstanbul 2008.

Kocagöz. Samim. *Yılan Hikâyesi*, Adam Yay., 4.baskı, İstanbul 1982.

Kuntay, Mithat Cemal. *Üç İstanbul*, Oğlak Yayınları, (t.y.), İstanbul 1998.

Kutlu, Ayla. *Kaçış*, Bilgi Yay., 3.baskı., Ankara 2002.

Kür, Pınar. *Yarın Yarın*, Can Yayınları, 5.baskı, İstanbul 1987.

Müftüoğlu, Ahmet Hikmet, *Gönül Hanım*, (hızl. Fethi Tevetoğlu), Milli Eğitim Basımevi, 1000 Temel Eser, sayı: 62, İstanbul 1971.

Okçu, Ömer. *Minyeli Abdullah*, Türdav Basım Yayım Ltd. Şti., (t.y.), 17.baskı, İstanbul.

Örik, Nahid Sırrı. *Sultan Hamit Düşerken*, Oğlak Yay. 8.baskı, İstanbul 2013.

Öz, Erdal. *Yaralısın*, Cem Yayınları, 5.baskı, İstanbul 1975.

Özakın, Aysel. *Alnında Mavi Kuşlar*, Yordam Kitap, 1.baskı, İstanbul 2007.

Özkişi, Bahaeddin. *Sokakta*, Ötüken Neşriyat, 17.basım, İstanbul 2017.

Özlü, Demir. *Bir Uzun Sonbahar*, YKY, 2.baskı, İstanbul 2019.

Ran, Nazım Hikmet. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*, YKY, 26.baskı, İstanbul 2002.

- Rauf, Mehmet. *Halâs*, (hzl. Nedret İşli), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 1998.
- Rıfat, Oktay. *Bir Kadının Penceresinden*, YKY, 7.baskı, İstanbul 2019.
- Safa, Peyami. *Fatih – Harbiye*, Ötüken Neşriyat, 16.basım, İstanbul 1995.
- Say, Ahmet. *Kocakurt*, Kor Yayınları, 1.basım, İstanbul 2018.
- Sepetçioğlu, Mustafa Necati. *Cevahir İle Sadık Çavuş'un Buğday Kamyonu*, İrfan Yayınları, (bs.y.), Polat Matbaası, İstanbul 1980.
- Soysal, Sevgi. *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*, İletişim Yay., 11.baskı, İstanbul 2012.
- Soysal, Sevgi. *Yürümek*, Bilgi Yayınevi, 4.baskı, Ankara 1980.
- Soysal, Sevgi. *Şafak*, Bilgi Yayınevi, (bs.y.), (t.y.), Ankara.
- Tahir, Kemal. *Bir Mülkiyet Kalesi*, Tekin Yayınevi, 3.baskı, İstanbul 1995.
- Tahir, Kemal. *Bozkırdaki Çekirdek*, Tekin Yayınları, 4.baskı, İstanbul 1995.
- Tahir, Kemâl. *Esir Şehrin İnsanları*, Adam Yay., 7.basım, İstanbul 2004.
- Tahir, Kemal. *Esir Şehrin Mahpusu*, Adam Yay., 3. baskı, İstanbul 1999.
- Tahir, Kemal. *Kurt Kanunu*, Tekin Yayınevi, 8.baskı, İstanbul 2001.
- Tahir, Kemal. *Yol Ayrımı*, Adam Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1998.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Huzur*, 13.baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Dergâh Yayınları, 14.baskı, İstanbul 2009.
- Tarus, İlhan. *Hükümet Meydanı*, Ak Kitabevi, Baha Matbaası, İstanbul 1962.
- Tarus, İlhan. *Yeşilkaya Savcısı*, Varlık Yay., Ekin Basımevi, İstanbul 1955.
- Tez, İlhami Bekir. *Herhangi Bir Roman Kitabıdır*, YKY, 1.baskı, Ağustos İstanbul-2016.
- Tör, Vedat Nedim. *Resim Öğretmeni*, Kâğıt ve Basım İşleri Anonim Şirketi, İstanbul 1943.

Vedat, Türkali. *Bir Gün Tek Başına*, Cem Yay., 4.baskı, İstanbul 1977.

Yalçın, İrfan. *Pansiyon Huzur*, h₂O Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2018.

KAYNAKÇA

- Adıvar, Halide Edip. *Yeni Turan*, Atlas Kitabevi, 5.baskı, İstanbul 1982.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Tezakir C.II*, TTK Yayınları, (hızl. Cavit Baysun), 3.baskı, Ankara 1991.
- Ahmet Haşim. *Gurebahane-i Laklakan*, (hızl. Nazım Hikmet Polat), YKY, 1.baskı, İstanbul 2011.
- Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, YKY, 1.baskı, İstanbul 2010.
- Akşin, Sina (ed.) *Türkiye Tarihi C.IV.*, Cem Yayınları, 5.baskı, İstanbul 1997.
- Akşin, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2008.
- Akşin, Sina. *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, 5.baskı, Ankara 2009.
- Akyüz, Kenan. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılap Yay. 4.baskı, İstanbul 1995.
- Alptekin, Turan. *Tanpınar'ın Ölümü – Apologia*, YKY, 1.baskı, İstanbul 2015.
- Atay, Oğuz. *Tehlikeli Oyunlar*, İletişim Yayınları, 19.baskı, İstanbul 2006.
- Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye'nin Düzeni*, C.1., Bilgi Yayınları, 6.baskı, Ankara 1973.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam C.III*, Remzi Kitabevi, 20.baskı, İstanbul 2005.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam*, C.1., Remzi Kitabevi, 2.baskı, İstanbul 1966.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam*, C.2., Remzi Kitabevi, 7.baskı, İstanbul 2000.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam C.3.*, Remzi Kitabevi, 6.baskı, İstanbul 2000.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, 7.basım, İstanbul 2000.
- Aydın, Suavi – Taşkın, Yücel. *1960'dan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, 1.baskı, İstanbul 2014.
- Bayat, Ali Haydar. *Hekim – Devlet Adamı: Keçecizade Fuat Paşa*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını: 49, Yuluğ Tekin Baskı Evi, 1.baskı, İstanbul 1988.

- Bayramoğlu, Zeynep. *Huzursuz Huzur ve Tekinsiz Saatler*, YKY, 1.baskı, İstanbul 2007.
- Berkes, Niyazi. *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1997.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye İktisat Tarihi*, YKY., 1.baskı, İstanbul 2013.
- Beyatlı, Yahya Kemâl. *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1990.
- Beyatlı, Yahya Kemâl, *Eğil Dağlar*, YKY, 1.baskı, İstanbul 2005.
- Beyatlı, Yahya Kemâl, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 11.baskı, İstanbul 1997.
- Bilsel, M. Cemil. *Lozan*, C.1., (bs.y.), Sosyal Yayınları, İstanbul 1998.
- Bozdağ, İsmet. *Kemâl Tahir'in Sohbetleri*, Yaba Yayınları, 3.baskı, İstanbul 2003.
- Çağan, Kenan (ed.). *Entelektüel ve İktidar*, HECE Özel Sayı, 1.baskı, Ankara 2005.
- Enginün, İnci (hızl.). *Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Bütün Şiirleri*, Dergâh Yayınları, 1.baskı, İstanbul 2013.
- Enginün, İnci, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türk Edebiyatı*, (1839-1923), Dergâh Yayınları, 1.baskı, İstanbul 2006.
- Enginün, İnci. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay. 6.bsk., İstanbul 2005.
- Erkanlı, Orhan. *Anılar, Sorunlar, Sorumlular*, Baha Matbaası, (bs.y.), İstanbul 1973.
- Ertuğrul, Suna. “*Kanundışı: Tutunamayanlar*”, *Bir Sempozyum*”, (hızl. Handan İnci, Elif Türker), İletişim Yay. İstanbul 2009.
- Foucault, Michel. *İktidarın Gözü, Seçme Yazılar 4*, (çev. Işık Ergüden), Seçme Yazılar 4, Ayrıntı Yay., 3.baskı, İstanbul 2012.
- Foucault, Michel. *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2*, Ayrıntı Yay., 4.baskı, (çev. Işık Ergüden – Osman Akınhay), İstanbul 2014.
- Goldmann, Lucien. *Roman Sosyolojisi*, (çev. Ayberk Erkay), Birleşik Yay., Ankara 2005.
- Güntekin, Reşat Nuri. *Çalılıkusu*, İnkılap Yay., (t.y.), 38.baskı., İstanbul.

- Gürbilek, Nurdan. *Kötü Çocuk Türk*, Metis Yayınları, 4.baskı, İstanbul 2012.
- Hamidullah, Muhammed. *Aziz Ku'ran*, (ed.Ahmet Baydar), (çev. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık), Beyan Yayınları, 1.baskı, İstanbul 2003.
- Hilav, Selahattin. *Felsefe Yazıları*, YKY, 5.baskı, İstanbul 2014.
- İbrahim Şinasî, *Bütün Eserleri*, (hazl.İsmail Parlatır- Nurullah Çetin), Ekin Yayınları, 1.baskı, Ankara 2005.
- İlhan, Attilâ. *Hangi Edebiyat*, İş Bankası Kültür Yay., 3.baskı, İstanbul 2011.
- Kandemir, Feridun. *İzmir Suikastının İç Yüzü, II. Kitap*, (bs.y.), Ekicigil Yayınevi, İstanbul 1955.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yay., 8.baskı, İstanbul 2013.
- Karpat, Kemal H. *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, Timaş Yay., 2.baskı, İstanbul 2011.
- Karay, Refik Halit. *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, (haz. Aslıhan Karay Özdaş), İnkılap Yay., 1.baskı, İstanbul 2009.
- Koloğlu, Orhan. *Cumhuriyet Dönemi Masonlar*, Pozitif Yay., 5.baskı, İstanbul 2013.
- Koloğlu, Orhan. *Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusa'ya*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2.baskı, İstanbul 2016.
- Kongar, Emre. *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, 42. Baskı, İstanbul 2008.
- Kongar, Emre. *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi Yay. 18.baskı, İstanbul 2006.
- Meriç, Cemil. *Kırk Ambar, C.1., Rümuz-ül Edeb*, İletişim Yay., 14.baskı, İstanbul 2014.
- Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yay. 8.bsk., İstanbul 1991.
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İletişim Yay., 22.baskı, İstanbul 2010.
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İletişim Yay., 16.baskı, İstanbul 2009.

Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, İletişim Yayınları, 13.baskı, İstanbul 2009.

Mumcu, Uğur. *Gazi Paşa'ya Suikast*, Tekin Yayınevi, 8.baskı, İstanbul 1994.

Mumcu, Uğur. *Suçlular ve Güçlüler*, UM:AG Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yay., 1.baskı, Ankara 2015.

Mutluay, Rauf. *Elli Yılın Türk Edebiyatı, 1923-1973*, 2.baskı, Türkiye İş Bankası Yay. 50. Yıl Dizisi, No:5, İstanbul 1973.

Naci, Fethi. *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1990.

Naci, Fethi. *Yaşar Kemal'in Romancılığı*, YKY., 2.baskı, İstanbul 2008.

Necatigil, Behçet. *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, 4.baskı, İstanbul 1992.

Necatigil, Behçet. *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, 10.baskı, İstanbul 1980.

Oral, Haluk. *Nâzım Hikmet'in Yolculuğu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2020.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 26.baskı, İstanbul 2008.

Özakman, Turgut. *Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele*, Bilgi Yayınevi, 3.baskı, Ankara 2000.

Özakman, Turgut. *Cumhuriyet, Türk Mucizesi - İkinci Kitap*, Bilgi Yayınevi, 6.basım, İstanbul 2010.

Özakman, Turgut. *Şu Çılgın Türkler – Kıbrıs*, Bilgi Yayınevi., 22. Basım, Ankara 2013.

Parla, Jale. *Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım*, İletişim Yay. 2.bsk, İstanbul 2012.

Parla, Jale. *Babalar ve Oğullar – Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yay., 11.baskı, İstanbul 2014.

Parla, Jale. *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İletişim Yay. 12.baskı, İstanbul 2013.

- Ran, Nazım Hikmet. *Kuvayı Milliye Destanı*, Adam Yay., 17.basım, İstanbul 2000.
- Ran, Nazım Hikmet. *Kemâl Tahir'e Mapusane'den Mektuplar*, Tekin Yayınevi, 1.baskı, İstanbul 2002.
- Russel, Bertrand. *İktidar*, (çev. Mete Ergin), Cem Yayınevi, 1.baskı, İstanbul 2004.
- Safa, Peyami. *Türk İnkılabına Bakışlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1.baskı, Ankara 1988.
- Sefercioğlu, Necmeddin. *Türkçü Dergiler*, Türk Ocakları, Ankara Şubesi Yay., nr.27, Ankara 2008.
- Seyhan, Azade. *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı*, (çev. Erkan Irmak), İletişim Yay., 1.baskı, İstanbul 2014.
- Somuncu, Selim. *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji*, HECE Yay. 1.baskı, İstanbul 2015.
- Tahir, Kemâl. *Notlar/ Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*, Bağlam Yay., 1.baskı, İstanbul 1992.
- Tanör, Bülent, *Osmanlı -Türk Anayasal Gelişmeleri*, YKY, 27. Baskı, İstanbul 2016.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* Çağlayan Kitabevi, 7.baskı, İstanbul-1988.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yayınları, 5.baskı, İstanbul – Aralık 2006.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Edebiyat Üzerine Makaleler*, MEB Yay., Ankara 1969.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Mücevherlerin Sırrı*, Dergâh Yayınları, 3.baskı, İstanbul 2004.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Suat'ın Mektubu*, (hızl. Handan İnci), Dergâh Yayınları. 1.baskı, İstanbul 2018.
- Tek, Müfide Ferit. *Aydemir*, Kaknüs Yay., (hızl. Recep Duymaz), 1.baskı, İstanbul 2002.
- Tevfik Fikret. *Rübâb-ı Şikeste*, (hızl. Fahri Uzun), (bs.y.), İnkılap ve Aka Kitabevi, Nurgök Matbaası, İstanbul 1962.

Topuz, Hıfzı, *II.Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, 1.Basım, İstanbul 2003.

Tunaya, Tarık Zafer. *Batılılaşma Hareketleri I*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., (bs.y.), İstanbul 1999.

Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi 3.Kitap I. Bölüm, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*, Bilgi Yayınevi, 1.baskı, Ankara 1995,

Ülken, Hilmi Ziya. *İslam Felsefesi Tarihi*, C.2, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1957.

Yalçın, Alemdar. *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı – 1920-1946*, Akçağ Yay., 5.baskı, Ankara 2002.

Yalçın, Alemdar. *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı – 1946-2017*, 2C., Akçağ Yay., 4.baskı, Ankara 2017.

Yavuz, Hilmi. *Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar*, YKY, 2.baskı, İstanbul 2008.

Yetkin, Suut Kemal. *Edebiyatta Akımlar*, Remzi Kitabevi, 1.baskı, İstanbul 1967.

Zelyut, Rıza. *Dersim İsyanları ve Seyit Rıza Gerçeği*, Kripto Yayınları, 6.baskı, Ankara 2010.

Tez

Bulut, Yıldırar. *Tarık Buğra'nın Romancılığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2014.

Sulaimanova, Aiguli. *Konusunu Türk Tarihinden Alan Tarihî Romanlar (1966-1970)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2009.

Makaleler

Albayrak, Mustafa. “Demokrat Parti Döneminde Milli Koruma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)” *9.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara (7-9 Aralık 1995).

Albayrak, Mustafa. “Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasî Hayatındaki Yeri” *7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, (21-23 Kasım 2001), Ankara 2001.

Belge, Murat. “12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış” *Birikim*, S.12, Şubat 1976.

Birol, Sinem. “1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü”, *İÜ. İletişim Fakültesi Dergisi*, II, (2012).

Bozkur, Önder. “Anılarda 12 Mart Muhtırası: “Bizden Başka Herkesin İktidarda Olduğu O Dönem”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 20/1 (2018).

Elmacıoğlu, Esra. “Sovyet- Rus Edebiyatının Şekillenme Sürecine Genel Bir Bakış”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, C. 6, S.1, (2019).

Karaca, Alâattin. “Cevahir ile Sadık Çavuş’un Buğday Kamyonu’nda İsmet İnönü ve Dönemin Toplumsal Sorunları”, *Erdem*, S.49, (2007).

Kılıç, Engin. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Edebi Ütopyalara Bir Bakış”. Kitaplık, S.76 (Ekim 2004).

Korkmaz, Nuri ve Öztürk, Ayhan. “Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye’deki İskan ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.3, December 2007.

Parlak, Nizamettin. “İsmail Gaspıralı’nın ‘Dârürrahat Müslümanları’ Eserindeki Endülüs Algısı Üzerine”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDER)* ÖS-I, [2015].

Dergi

Hece, Türk Romanı Özel Sayısı, C.1., S.65, İstanbul 2002.

Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı III., Halk Şiiri, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. LVII, S.(445-450), Ankara 1989.

Sözlük ve İmlâ Kılavuzu

Şemsettin Sami. *Kamus-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.

Türk Dil Kurumu, *İmlâ Kılavuzu*, (Hasan Eren vd.), Türk Dil Kurumu Yay., nr.525, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1993.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 2C., (Hasan Eren vd.), Türk Dil Kurumu Yay., nr.549, Ankara 1988.

İnternet

Çakır, Faruk. “Füzeyi yaparım Gölgesinde de Namaz Kılarım”, <https://www.yeniasya.com.tr/2009/06/11/yazarlar/butun.htm> 11 Haziran 2009 [erişim: 9.12.2019]

Taşçı, Selcan. (2010, 1 Mart) “Darbeleri Okuma Kılavuzu -7”, *Yeniçağ Gazetesi*, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/darbeleri-okuma-kilavuzu-7-32516h.htm>, [erişim: 5.10.2019]

<http://www.hasulkuhaber.com/haberdetay/ULKUCU-SEHIT-YUSUF-IMAMOGLU/7519>, [erişim: 11.09.2019]

<http://www.timas.com.tr/yazar/hekimoglu-ismail2/>, [erişim tarihi: 10.12.2019]

<http://www.turkcuturanci.com/turkcu/kitaplari/tarihi-romanlastiran-adam/?imode> [erişim: 13 Eylül 2016]

<https://islamansiklopedisi.org.tr/darulelhan>, [erişim: 27.10.2019]

<https://sorularlarisale.com/risale-i-nur-kulliyati/munazarat/1>, [erişim: 21.01.2020]

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7979.pdf>, [erişim: 05.04.2020]

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c010/b010/tbmm090100100270.pdf>, [erişim: 18.11.2019]

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012079ss0221.pdf>, “Krom yolsuzluğu soruşturma önergesi. Maliye Bakanı Hasan Polatkan – Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı hakkında” [erişim: 21 Kasım 2019]

Yeniden Milli Mücadele Hareketi (YMM, Mücadele Birliği), https://tr.wikipedia.org/wiki/Yeniden_Mill%C3%AE_M%C3%BCcadele_Hareketi, [erişim, 05.04.2020]

<https://www.biyografya.com/biyografi/2316>, [erişim: 26 Temmuz 2019] <https://www.birgun.net/haber-detay/bahtsiz-pasanin-bahtsiz-torunu-19815.html>. [erişim: 16.05.2018]

<http://www.biyografya.com/biyografi/5659>, [erişim: 20.02.2019].

<http://ap.org.tr/biyografi/1/ragip-gumuspa>, [erişim: 22.11.2019]

<https://islamansiklopedisi.org.tr/misir>, [erişim: 10.12.2019]

https://tr.wikipedia.org/wiki/Status_quo, [erişim: 30.05.2020]

<https://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1975/6/23.xhtml>,
[erişim: 03.06.2020]

https://tr.wikipedia.org/wiki/Ortan%C4%B1n_solu, [erişim: 29.06.20]

<file:///C:/Users/samsung/Desktop/Edebiyat%20Notlar%C4%B1/iktidar%20nedir.pdf>,
[erişim: 28.08.2020]

[https://t24.com.tr/haber/kenan-evrenin-turkiyeyi-karanliga-tasiyan-darbe-](https://t24.com.tr/haber/kenan-evrenin-turkiyeyi-karanliga-tasiyan-darbe-aciklamasi,296157)
[aciklamasi,296157](https://t24.com.tr/haber/kenan-evrenin-turkiyeyi-karanliga-tasiyan-darbe-aciklamasi,296157), [erişim 29.08.2020]

[http://birlesikmetalıs.org/maden_is/kitap/Dosya_1516haziran.pdf?fbclid=IwAR2UBcu7](http://birlesikmetalıs.org/maden_is/kitap/Dosya_1516haziran.pdf?fbclid=IwAR2UBcu7QdBcfPjUqZcWK0DkAPgmXPMMBetNg6UoQCGguaqZHOFB0Zcgsqc)
[QdBcfPjUqZcWK0DkAPgmXPMMBetNg6UoQCGguaqZHOFB0Zcgsqc](http://birlesikmetalıs.org/maden_is/kitap/Dosya_1516haziran.pdf?fbclid=IwAR2UBcu7QdBcfPjUqZcWK0DkAPgmXPMMBetNg6UoQCGguaqZHOFB0Zcgsqc),
[erişim:31.08.2020]